

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА ПИРОТ

З 39

НИКОЛИЋ В.

Етнолошка

400000143

COBISS o

СРПСКА АКАДЕМИЈА

ГРАФСКИ ЗБОРНИК

КЊИГА ШЕСНАЕСТА

ЕТНОЛОШКА ГРАЂА И РАСПРАВЕ

ИЗ ЛУЖНИЦЕ И НИШАВЕ

НАПИСАО

ВЛАДИМИР М. НИКОЛИЋ

УРЕДИО

Д-р ЈОРАН ЕРДЕЉАКОВИЋ

У БЕОГРАДУ

ИШТАЛОВАНО У ДРЖАВНОЈ ИШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1910

ЦЕНА 6 ДИНАРА

СИГНАТУРА

39(492.11)

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

СРПСКИ ЕТНОГРАФСКИ ЗБОРНИК

КЊИГА ШЕСНАЕСТА

ЕТНОЛОШКА ГРАЂА И РАСПРАВЕ

ИЗ ЛУЖНИЦЕ И НИШАВЕ

НАПИСАО

ВЛАДИМИР М. НИКОЛИЋ

УРЕДИО

Д-Р ЈОВАН ЕРДЕЉАНОВИЋ

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1910

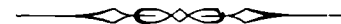
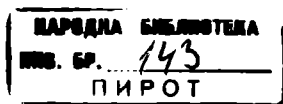
СРПСКИ ЕТНОГРАФСКИ ЗБОРНИК

ИЗДАЈЕ

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

КЊИГА ШЕСНАЕСТА

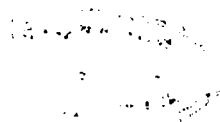

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1910

ЕТНОЛОШКА ГРАЂА И РАСПРАВЕ

ПРЕДГОВОР

Откако је Академија Наука отпочела да прикупља грађу за српски речник, а особито откако је примила под своје окриље проучавање српских насеља, почела је добивати од појединих лица из различних крајева Српства, осим грађе за речник и насеља, и других прилога за познавање нашег народног живота (збирке нар. песама, пословица, загонетака, описе живота и обичаја итд.). Не располажући довољним новчаним средствима Академија је до сад понајвише објављивала грађу за проучавање насеља, а од етнолошког градива издала је само неколико радова, а остали још увек чекају на ред.

Што пак Академија, због недовољних материјалних средстава, није могла штампати више етнолошких радова, који годинама леже необјављени, главни је узрок, те се људи све мање одају прикупљању етнолошке грађе за рачун српске Академије Наука. Овоме у неколико доприноси и та околност што Академија није прописала Упутства за описивање народног живота и обичаја, као што је учињено за проучавање насеља и прикупљање речничке грађе. Као наставник етнологије на Универзитету, ја сам се постарао и написао така Упутства с намером, да предложим Етнографском Одбору Академије Наука да их прими и разашље у различне крајеве српске.

Кад сам већ био готов с тим Упутствима, стигне Академији Наука рад г. Влад. М. Николића, учитеља, под називом „Из Лужнице и Нишаве“, у ком је описан

живот и обичаји народа у тим крајевима. Пошто је овај рад Етнографски Одбор поверио мојој редакцији, нашао сам, да ће најбоље бити, ако израђена „Упутства“ штампам уз рад г. Николића. На тај начин читалац или испитивач, који хоће и сам да се бави проучавањем у народу, имаће у овој књизи „Етнограф. Зборника“ и „Упутства“ и рад г. Николића, који ће му у многоме послужити као образац, како треба вршити проучавања према појединим одељцима „Упутстава“, јер је у његову раду описан највећи део оних страна из народног живота, које су обухваћене и „Упутствима“. Тако је овом књигом „Етнограф. Зборника“ задовољена двојака потреба.

Пошто је рад г. Николића дошао готов и био израђен по друкчијем распореду, није било могућно сваки одељак тога рада удесити по одељцима „Упутстава“, јер би се неки од њих морали толико мењати, да би то значило прерадити их. А тај велики посао било је немогућно извршити без писца, и осим тога, сâм рад би тиме доста изгубио. Ово особито вреди за одељак о друштвеном животу (о породици и задрузи) и о домаћем животу, који су били код г. Николића написани заједно, и ја сам их тако и оставио, јер их је било тешко раздвојити.

О језику нисам од писца тражио никакве нарочите податке, пошто је он сам у свима одељцима свога рада навео обилате примере из народнога говора, а осим тога има у његову раду и цела, повелика, збирка народних песама, изрека и других умотворина.

Ја сам ову књигу назвао општим именом: *Етнолошка грађа и расправе* сматрајући да је најподесније тим именом називати оне књиге Академијиног Етнографског Зборника у којима се објављује грађа и расправе из народног живота.

Д-р Јован Ердељковић.

ИЗ ЛУЖНИЦЕ И НИШАВЕ

од

ВЛАДИМИРА М. НИКОЛИЋА

С А Д Р Ж А Ј

	СТРАНА
Предговор	II
Лужница и Нишава и њихова села	1
Привреда	6
<i>Ратарство</i>	6
<i>Пчеларство</i>	8
<i>Бачија и бачување</i>	14
<i>Печалба и печаловници</i>	26
<i>Занати по селима</i>	31
<i>Зеленаштво</i>	34
<i>Женски радови</i> . Пољски женски радови	38
Прерада конопље, лана и вуне	40
Чинење (бојење)	44
Газење преџи	45
Прање рубља и одела	45
Бућа и остале зграде	47
<i>Кућа са покућством</i>	47
<i>Зевник или зеник</i>	66
<i>Појате</i>	72
<i>Воденице</i>	76
<i>Ваљовице</i>	78
Породица и задруга. Домаћи живот у сељака	81
<i>Породица и задруга</i>	81
<i>Народно презивање</i>	89
<i>Односи међу сродницима</i>	91
<i>Ред и чистоћа у домаћем животу</i>	94
Јола и пића	102
<i>Зимница</i>	115
Ношња	117
Обичаји	122
1. <i>Верски обичаји</i>	122
Народно празновање	122
Светац или Слава	123
Св. Василија	127
Богојанђење	127
Св. Јован	127
Некрштени дни	128
Свети Сава	128

	СТРАНА
Верижњаци или јушице верижце	129
Свети Тривул	129
Власов-дан	129
Сирни понедељник	130
Усови	130
Вартолома	130
Луда Среда	130
Св. Тодор, Тодорова Субота	130
Младенци	131
Лазарица	132
Цветница	132
Велика Недеља	132
Велигдан	133
Благи Петак	133
Свети Џурџа, Џурџев дан	133
Црни Торњик	139
Русалица, Тројична Недеља	139
Благи Петак	139
Јеремија	140
Св. Никола	140
Џерман	140
Вартолома	140
Унурје	140
Алсеј	140
Видов-дан	140
Св. Јован Биљобер	140
Горешњаци	141
Света Петка	141
Пејчин-дан	141
Митров-дан	141
Мратинци	142
Св. Андреја	143
Игњатов Дан	143
Бадњи Дан	145
Божич	149
Сеоска слава. Краљ	150
Црквене славе	155
Преперуђе. Додолђе	156
Лазарице. Лазарће	158
<i>2. Друштвени обичаји</i>	<i>160</i>
„Тешка“ жена и порођај	160
Мало дете	167
Кумство	177
Кравај	178
Стрижба или плетење	180
Женидба и удадба	183
„Влачење“ и „бегање“ девојака	247
Смрт	249

	СТРАНА
Сахрана	251
Помени	253
Грбови и гробља	256
Обичаји уз разне послове	257
Из правних обичаја и установа	266
Из народних празноверица	273
Бајање	273
Забаве	279
1. Песме	279
а) Седенћарске песме	279
б) Сватовске песме	289
в) Жетелачке песме	292
г) Лазаричке песме	298
д) Краљске песме	303
ђ) Женске песме	307
е) Разне песме	343
2. Народне приче	372
3. Неколике загонетке	380
4. Благослови, благосивљања (здравље)	384
5. Свирке. Игре орске и друге	387
Душевне особине	405
Из народних знања	412
Појам о богу	412
Народне изреке	413
Народно лекарство	420
Из лончарског језика	435
* * *	
Упутства за испитивање народа и народног живота:	
<i>Напомене за испитиваче</i>	439
I. Место или предео, у коме се народ описује	441
II. Становништво и његова старина и порекло	441
III. Говор	443
IV. Привреда	444
V. Кућа и остале зграде	447
VI. Домаћи живот	448
VII. Јела и пића	450
VIII. Ношња	452
IX. Друштвени живот	453
X. Обичаји	457
XI. Празноверице, врачање и бајање	464
XII. Забаве	467
XIII. Душевне особине	471
XIV. Телесне особине	473
XV. Народна знања	477
* * *	
Азбучни преглед	481

ЛУЖНИЦА И НИШАВА И ЊИХОВА СЕЛА

Под *Лужницом* се овде разуме цео срез лужнички, и ако је *права Лужница* оно поље око Бабушнице, где спадају села: Бабушница, Извор, Сурачево, Горчинци, Ресник, Проваљеник, Шљивовик, Стрижевац, Бежиште, Злокучање (Драгинац), Сто, Камбелевци, Братошевац, Горње и Доње Крњино, Дучевци, Војници, Љуберажда, Радошевац. Но у говору сељаци рачунају у Лужницу и ова села: Синова Глава, Кијовац, Церевдел, Богдановац, Модра Стена, Грнчар, па и др. Уопште није лако одредити тачно шта народ разуме под именом Лужница. Тако ће нпр. неки сељак из Масуровца на питање, одакле је, одговорити: „Од Лужницу.“ То ће исто рећи и Црвенојабучанин. Народ почиње да усваја назив свога среза.

Села која припадају сливу мале речице Мурговице, па преко црвено-јабучког рида носила су у турско време назив: *Буковик*. И данас се тај назив чује. У Буковик спадају ова села: Бердуј, Раковдол, Радосин, Грацка, Јабуковик, Дарковци, Црвена Јабука, Кална, Преслоп (Преслап), Студена, Пресека, Валниш, Ралин, Стрелац, Масуровац, Радињинци. Од старог Буковика нека су села припала Бугарској, као: Звонце, Ракита, Миросаљци, Слишовци, Вучидел, Јасеновдел, Петачинци и Ломница. Неки старији људи веле, да су

у Буковик од наших садашњих села припадала само она у сливу реке Мурговице и с оне стране рида црвено-јабучког. Но најтачнија је ова поставка, по којој исписамо села и с ове и с оне стране границе нашег Буковика.

Но као што рекосмо, цео тај срез зваћемо Лужница, као што ћемо срез нишавски, осем крајњег Висока, звати *Нишава*. Чешће чујете у народу речи „Нишавци“ и „Лужничани,“ па макар људи о којима се говори и не били баш из непосредне близине Нишаве или из праве Лужнице.

Нишавом се зову сва села око реке Нишаве. У предео Нишаве спадају ова села: Црноклиште, Осмаково, Црвенчево, Куманово, Рагодеш, Станичење, Темска, Рудиње, Сопот, Ореовица, Нишор, Градашница, Извор, Берировци, Крупац, Трњани, Големо Село, В. Ржана, Јовановац, Суково, Обреновац, Срећковац, Чиниглавци, Милојковац, Смрдан, Војнеговци, Камик, Присјан, Пасјача, Јалботина, Држина, Расница, Бари — Чивлик, Костур, Блато, Понор, Церовик, Мали и Велики Суводб, Гнилен (Гњилян новије и усвојено име).

Чешће се чује у говору: „Друго је Нишава, а друго је планина.“ „И ми Нишавци не живимо баш најбоље“ итд.

Са планине Стола (или са стрелачког Сипа), види се готово цела Лужница, као нека ливада у којој се око Бабушнице поређала остала села.

Са планине Белаве у Нишави види се на источној страни као змија, белусање реке Нишаве, још од села Крупца, а око ње и око Пирота виде се остала села која се једним именом чешће зову „Поље.“

„Пољем“ се зове она најближа и најравнија околна око Пирота у пределу Нишаве. То су села: Гњилян, Б. Чивлик, Смрдан, Држина, Војнеговци, Суково, В. и М. Јовановац, Пољска Ржана, Крупац, Трњани, Извор, Берировци. Али неки пут у говору може се запазити,

да народ под „Пољем“ разуме само ова села: Ржану, Велики и Мали Јовановац, Трњане, Крупац, Суково, Војнеговце, Смрдан и Држину.

Од Белаве се виде још нека села на десној обали Нишави на северној страни. Најпре пада у очи уздигнути а за нас знаменити и крвави Нишор; па затим села: Сопот, Ореовица, Темска, Рагодеш, Куманово, а испод саме Белаве Станичење. Па и још нека села у дладини помало се могу назрети са Белаве. Од Темске на север почињу села, која се зову једним именом „Буцак.“

У „Буцак“ спадају ова села као најглавнија: Церова, Кална, Јаловик Извор, Балта Берпловац, Ђуштица, Шугрин, Стањанци, Шестигабар, Равно Бучје. Кад из ових села долазе људи у Пирот онда сељаци из других села веле: „Дојдоше Буџачање.“ Или чује се у говору: „Идо по таја села по Буцакат.“

Села су већином у Лужници и Нишави збијена, нека скоро ушорена, према то ушорење није правилно. Куће су близу једна до друге, са ужим или ширим улицама, па у многим селима и доста правим. Прозоре (односно лице) све старије куће у овом крају имају окренуте у „двор.“ Но у последње време праве многи људи куће, које су лицем окренуте на улицу.

Раштрканих села има у срезу нишавском, као што су: Црни Врх, Јања, Татрашица, Алдина Река, Јаловик Извор, и др. Осим тога Кална у Буковику и још нека планинска села.

Село је обично насељено на неком потоку или близу реке. У старије време још се гледало, да је село даље од главног пута, те да није на удару, јер су Турци у та села често свраћали. Отуд и данас има близу ових села места, која се зову „Селиште“ или „Доње село.“ За такво место обично кажу, да је ту некада било село, па се због Турака раселило и помакло даље где је сада.

По величини има села од 30—300 домова (кућа).

Села су једно од другог раздалеко од пола до три часа даљине.

Села имају своје мале. Н. пр. у Стрелцу има: „Тамња Мала,“ „Равна“, „Мишчова Мала,“ „Горња Мала“ итд. У Нишави у селима имају мале обично овакве називе: Горња Мала, Доња Мала, Попова Мала, Преко Реке, Школска Мала. У Гњилану имају ове мале: Сред-село, Горња Мала, Доња Мала, Џорџиња Мала, Кушина Мала, Попазова Мала, Чољина Мала, Ђутина Мала. У Великом Суводолу има много неких малих мала, као: Велкова Мала, Терзини, Каланкова Мала, Петрова Мала, Калинина Мала, Тренина Мала, Ђусина Мала, Крејина Мала.

У селима обично имају пијаћу воду на чесмама и кладенцима. Где нема чесама или кладенаца, ту се копају бунари или се пије вода са потока, која из потока излази кроз песак и прави мали вир одакле се захвата. На чистоћу воде сељаци много не пазе. Само где има озидана чесма, ту се може рећи да има чисте воде за пијење. На кладенцима и вировима покрај потока и река пије и стока, а често се лети близу тих места киселе, „топе,“ грснице (конопље). Мочила се у овом крају зову „топила,“ и мало има села која имају нарочита места за мочење, топљење, конопље.

Где у селу нема механе, ту има по неколико њих који продају и крчме пиће без икаква права. Они још раде и касапски посао. По планинским местима у оваквим радњама има свакојаке робе на продају. Ту је манифактура, ту је гвожђарија, бакалук итд.

Свако село нема цркву као што свако село нема ни школу за себе.

Свако село има свој „Крст,“ а то је место где се скупљају кад им је заветина, и ту омладина игра.

Свако село има још неко одређено место, где се омладина скупља на игру празником и недељом преко јесени и зиме, јер свакад не излазе ради игре на »Крст.«

Место у селу где се купе ради игре обично зову према самом положају или по месту, или по неком дрвету, или по путу. И тако има оваквих назива за та места: »На сред село,« »На крај,« »На брест,« »На крушку,« »Под Чуку,« »При амбар,« »На раскрсеје,« »На реку,« »На крст,« »При ореј,« »На поток,« »При Бунар,« »Играориште« (у Вел. Суводолу), »Кладенац,« »Бајир,« и »Гувна.«

Свако село има своје зборно место, где се скупљају и праве своје зборове и договоре, ако у селу није општинска судница. Понегде за ову сврху има у селу и нарочита зграда, која под именом *Селско* служи кмету за позивање људи и саопштавање разних наредаба из општинског суда. Сви сеоски зборови бивају већином увече, управо поћу.

Свако село има своје *гробље*. *гробиште*, негде лепо ограђено и са капелом, а негде неограђено и стока по њему пландује и свиње рију гробове.

Кроз сеоски атар пролазе *сеоски путеви*, које сељаци сами оправљају. Ти сеоски путеви су врло рђави. Више пута бујица поквари и онако жалосне ове путеве, па ископа рупе и провалије и учини те путеве непролазним. И онда прође много времена, док се сељаци договоре кад ће да изађу да поправе покварене путеве. Више пута неки сеоски пут неће цело село да поправља, јер изађу многи и веле: нека тај пут поправљају они који на тој страни имају највише посла. Осим тога поједини сопственици с обе стране ових сеоских путова поступно шире своја имања на рачун тих путова, поткопавајући и помичући поступно своје међе, те тиме смањују пут. Где су некада сеоски

путови били широки по 10—15 метара, сад једва кола пролазе.

Исте су среће и тако звани „прогони,“ „пропусти,“ путови за стоку. То су попречне путање, које везују сеоске путове са сеоском утрином провлачећи се између приватних имања. Ови су прогони врло потребни, али и они неприметно ишчезавају, и тек чујете старије људе, како се жале да је ту и ту био добар прогон и да је он туда протеривао целу бачију за на воду или за мужу, а сад све притешњено и заузето.

Многа села имају својих нарочитих одлика, због којих се знају и спомињу. На пр.: У Стрелцу има много свештеника. У Бабушници је срез. У Љубераћи има чувено врело; а спомиње се и због чувеног (црквеног) сабора о Св. Илији. У Ралину се праве „црепње“ (црепуње). У Расници се прави добар сир, а спомиње се и због тога, што се у том селу највише израђује креч. Крупац је велико село. У Сукову има манастир. У Нишору је био бој. У Сопоту има много извора; каже се: „богато село с воду.“ Темска се спомиње због манастира. Тако и Станичење због цркве Св. Петке Трнове. У Гњилану има највише лончара, а некад се ово село спомињало због најбољег вина. Неко се олет село спомиње по рђавству, н. пр. због крађе.

Привреда

Ратарство. — Свако село има свој атар. Атар се зове другим именом поље. Зато се и чује у говору: „Немамо големо поље.“ „Наше се поље граничи,“ итд. У атару су њиве, ливаде, виногради, браништа, градине и сеоска утрина — попаша. Нигде имања нису код појединаца груписана.

Усеве сеју наизменично. Где је једне године стрмина, до године је кукуруз.

У селима око Пирота и Нишаве, где појединци имају више земље, остављају поједине њиве „на угар,“ па или за годину дана лежи, пошто се више пута проре, или сеју бостан. Свуда по планинским местима

Лужнице и Нишаве исто ово раде чешће, јер је њихова земља поснија и не може се сваке године сејати. И они обично ова места, која остављају на угар, преко лета нагнојавају са бачијом.

Ливада имају сељаци највише по планинским селима Нишаве и они у равници око Пирота. Планинске су ливаде по простору веће, али дају мањи принос од ливада око Пирота. Планинско је сено ређе и лакше али боље за храну, а сено око Пирота је бујније, гушће, теже, али се и оно потроши.

Шуме, забрани, носе име *браниште*. Но и ако их зову браниште, опет их не бране, већ из дана у дан и своје приватно и сеоско браниште сатиру.

Свако село има своју сеоску попашу: *утрину*, Те су утрине негде мале а негде врло велике. Но сељаци и ове утрине све више смањују. Самовласно их присвајају и ору и тим начином умањују својој стоци пашу, а и они се са приграбљеним земљиштем не користе много.

Планинска места имају заједничке шуме, н. пр. Стрелац има своју шуму; Масуровац своју, Радињинци своју. Одатле село сече гору за грађу и за гориво. За гориво прво „беру“ суха дрва. Таква сеоска заједничка шума обично има и своје име као: „Дсбела Чука,“ „Козарница,“ „Кшцутица,“ „Бучје.“ Но заједничку шуму нема свако село ни у планини, а већ у селима по пољу нема готово ниједно село. Заједничка шума као и заједничка попаша у овом крају назива се именом *утрина* или *селско*. Све су утрине од старине остале, а сад их полако грабе и деле.

У овом крају ово су главни *земљораднички производи*:

Моруза или муруза (има жути и бели кукуруз, но у последње време преоблађује наш домаћи жути осмо-редац).

Чисто жито, т. ј. пшеница озимица, која се сеје у августу и септембру, па и целе јесени, а жетва стиже око Петрова-дне у селима око Пуота, а у планинским местима жетва се тек сврши до септембра месеца.

Рж т. ј. раж.

Мешано, т. ј. мешана чиста пшеница и рж. И ова сумесица је озими усев.

Овас и *јечам*.

Лимац или *треска*. То је крупник.

Просо ређе се сеје. У неким селима око Пирота као што су: Ѓњилан, Вел. и М. Суводб, Блато, Костур, Сопот, Темска, у последње време пробано је са *дуваном* и *шећерном репом*. Могу и ове биљке да успевају.

Греница, т. ј. конопља, сеје се свуда; *лан* ређе.

Остали су производи: црвени лук, бели лук, прازی лук, аљма, (у пролеће у селима око Пирота), зељс, пипер или понушке т. ј. паприке, васуљ, грашак, боб, лећа, рдаква, ћишир (цвекла), тикве, печенке (беле тикве, дулаци), патлиџан.

У целом овом крају од пернате живине сељаци гаје: *кокошке*, *миске* (ћурке, у Лужници и у Буџаку у неким селима), *шатке* или *шотке* или *пловке*, *гуске* и — ређе — *голубове*.

Пчеларство. — Пре тридесет до четрдесет година у целом овом крају, како се прича, имало је много људи који су чували пчеле. Данас је пчеларство рђаво развијено. Стари људи веле, да је имало пчела, док су Турци били. Међутим сад нема пчела зато, што је шећер потиснуо мед, јер је практичнији, и што су уништене шуме и многе ливаде разоране, па нема довољно хране за пчеле.

У селима Лужнице и у неким селима Висока, као у Вел. Лукањи, Завоју, Топлом Долу, имало је људи, који су до скоро имали велики број *кошарина*, т. ј. трмака вршкара. И сада у тим местима има људи, који

имају по 10, 15, 20 и више кошарина. У селима око Пирота врло је тешко наћи по два-три домаћина, који имају по неколико комада кошарина. У селу Понору веле да има повише, и то код једнога нарочито има већи број. — У говору се чешће чује да реч „чела“ значи: кошарина, трмка.

Кошарине или кошнице вршкаре у којима живе пчеле, праве сами сељаци. Плету их од павити и омазују споља и изнутра балегом или земљом иловачом. По иловачом ређе омазују зато, што је кошарина онда много тешка, и ако је топлија него кад је омазана балегом. Неомазане кошарине доносе сељаци те продају у Пироту по пола динара комад.

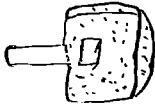
Једна кошарина са пчелама вреди до десет или дванаест динара.

Сви који још имају по неку кошарину, изводе пчеларење на стари, прости начин. Нови начин пчеларења не продире лако, зато што је скупљи и тежи, и њим се успешно бави само неколико људи у Пироту. За сву радњу око пчела и добијања меда и воска наш пчелар треба да има од алата спремне готове *кошарине*, за тим *резало*, *кадилницу*, *лепик*, *траву маточину* и неки суд у који ће да спушта мед кад вади, и когао у коме ће кухати восак.

Сад да разгледамо ове алате у нашем овамошњем пчеларењу. *Кошарина* је по облику иста као и свуда добро позната трмка (кошница). *Резало* је гвоздена шипка дебљином као прст. На једном крају свршава се у оштар нож, а у другом крају опет се свршава у оштар али мало савијен нож. Цела справа има облик куке.

Кадилница је мала паница или ћаса земљана са дршком. На горњем крају има већу рупу кроз коју се натура лепик и жар те се лепик упали, да се направи *члд* или *кад*, да се пчеле каде. *Кадилница* је с горње

стране избушена („надупчена“), да боље гори, и овако изгледа :

А може ова дршка да буде савијена и шупља па да се увуку прсти, кад се држи, као и код обичне домаће земљане кадионице (само је ова пчеларска много већа).

Зими се свака кошарина покрива покривачем, који се прави од ржане сламе или шевара или траве. Тај покривач зову *покривало* а најчешће *кавтор*. На кавтор се метне озго још неки тежи предмет да не кисне. То је неки стари разбијен лонац или тестија.

Пчелари намештају кошарине, колико их ко има, у шуми код појате, или у винограду код колибе или у селу у градинчету. Бирају чисто и сухо место, заклоњено од ветра и према сунцу окренуто. Испод сваке кошарине међу по једну плочу или камен. Пазе да одигну од земље због влаге и штеточина, н. пр. мишева. На раду око пчела бива обично нека старија жена или старији човек. Тај рад не захтева баш најспособнијег радника, и тај радник не мора једнако бити код пчела. У главном радња или брига око пчела почиње од Младенаца, и ми ћемо сада укратко да разгледамо тај рад.

Одмах о Младенцима, ако је лепо време, лице које ради око пчела иде да их прегледа, како су изишле и да их очисти и подреже. То лице запали лепик у кадилници и онда долази пчелама. И резало је потребно. Сваку кошарину подигне и неком перушком или малом метлицом испод сваке кошарине почисти нечистоћу с плоче, окади пчеле и резалом подреже сатове. Ако види да нека кошарина стоји рђаво с храном, а и време је рђаво, метне мало меда или слатке воде у неком суду на плочу под кошницу. Тако почиње рад у пролеће.

Кад настане ројење у мају месецу, треба пазити да не пропадне и не побегне неки „рујак“ (рој). Пче-

лар тада чешће иде међу пчеле са запаљеним лепиком и резалом. Он тада почиње помало да вади мед али и да слуша где се чује („оглашује“) „матка“ или „матница,“ да поје, а то је знак да ће се скоро ројити кошарина у којој се „матка“ оглашује. Зато пчелар треба да има спремних празних кошарина. Ону кошарину коју мисли да употреби, треба добро да очисти и да је намаже са маточином. Још треба да пази, да није опогањена, „омрсена,“ т. ј. да није у њу улазила нека нечиста животиња, јер у такву кошарину неће ући рој.

Рој обично излази кад је ведро, и то око подне. Кад се рој почне да диже и пчелар треба да буде ту. Он одмах узима нову кошарину, напрска је изнутра водом у којој је растопљен мед или, што је чешће, добро је изнутра и то највише горе у врху намаже лишћем од маточине. Онда прилази са том кошарином к роју који се вија у близини и почиње да ваби вичући: „мат, мат, мат,“ једнако. Он подиже кошарину, а носи и запаљен лепик, или га остави ту негде код пчела да „чури“ (диме), и једнако маме. Чим матица уђе, одмах почну да улазе и остале пчеле. Пчелар онда стоји мирно за неко време, док се све пчеле скупе и онда полако спусти нову кошарину на место које је спремио. Ако тај „ројак“ опет побегне, опет га хвата.

Ако неки рој изађе, а нема пчелара, па се ухвати на неко дрво, он га хвата истим начином истресајући га с дрвета. Ако рој некуд побегне, ко га ухвати, његов је.

Свака добра и „јака“ кошарина може пустити два, у крајњем случају, кад је најбоља година, и три роја. Но пчелар мора да пази, и ако види да нека кошарина хоће много да ослаби, онда је дужност његова да обустави даље ројење уништавајући матичњаке и непотребне „мушкарце“ (трутове).

За време лета, кад је добра и погодна година, пчелар чепће вади мед. На Св. Прокопија (8. јула) сваки пчелар вади мед, макар колико било. Тај мед је кажу лековит. После се више не дира у пчеле до Крстова-дне, а тада пчелар приступа убијању пчела, да би извадио своју »годишњину,« то јест, да извади сав мед колико је намислио. Прво убија оне јалове кошарине па после остале. Неки број кошарина пчелар оставља за до године и њих не дира.

Како се врши то убијање пчела? Пчелар приђе кошарини, накади је лепиком и онда преврне. Ножем, резалом, пресече крајње сатове горе у врху с обе стране и онда напрска водом и добро удари кошарином на једну и на другу страну и тим је у главном свршено са тим убијањем. Сад још мало резалом помогне и извади све сатове и метне у спремљени суд. Потпуно повука све из кошарине. Тако ради са другом и даље редом.

Ово саће с медом меће се у крпу, па гњечи и притискује, те изађе мед, а у крпи остане *воштарина*, *восковарина*. Ову восковарину од свег меда скупе, метну у кесу платнену као торбу и увежу, па спусте у неки велики котао у коме је вода. Сад се ова вода метне на ватру те се куха. Тим начином изађе чист восак из оне кесе у воду у котлу. Кад се добро скуха, котао се скине с ватре и изваде оне кесе те оcede над котлом. Оне су сад смањене, али још у њима има воштине. Кад се вода охлади у оном котлу, ухвати се по води чист восак. Тај восак изваде и понова топе у котлу и разлију по потреби у мање или веће калупчиће.

У оној воштарини што је остала има још воска, који није могао у кухању сав изаћи. Зато се и ова воштарина продаје. У Горчинцима и Сурачеву имало је пре неколико година неколико људи који путују по целом овом крају те купују ову восковарину. Ти су

људи познати под именом *восковарџије*. Они из восковарине помоћу једне справе (као менгели) понова цеде восак. Та се справа зове *тесак*.

Кад већ ухвати јесен, пчелар своје кошарине треба да спреми за зиму. Он их покрије добро покривалима, која се сада спусте што може више да покрију готово целу кошарину до плоче. Ако се пчелар с које стране боји од јаког ветра или мећаве, он гледа да их с те стране добро заклони, и то је у главном све зазимљавање по пчеларском језику. Неки искуснији пчелари знајући да им је нека кошарина слабија с храном, па још ако је зима дуга и оштра, прихрањују преко зиме помало такву кошарину, па чешће унесу такву кошарину у неко сопче што им није од употребе. Све јаче и сигурније кошарине остају преко целе зиме напољу... И тако пролази време, пролазе некад и велики снегови, вејавице, ветрови, тешка зима, и Бог зна како буде, тек опет наше кошарине на свом месту дочекају Младенце и мале пчелице опет почињу на топлијем мартовском сунцу да излећу на она своја врата, на „дупку,“ напоље, те да почну опет своју другу годину.

*

У старо време у овом крају главна привредна грана у животу народном била је у планинским местима *сточарство*, гајење коза, оваца и говеди. Сир, масло, вуна, коже, јалова стока ситна и крупна, то је сачињавало трговину, која је онда била окренута Једрену и Цариграду. У селима око Пирота главни приход је био од винограда. Вино и ракија комовица, то су били главни производи Пољаца, а и ови су производи ишли на исток. Сада тај приход од винограда замењује приход од жита и од угојене стоке и печалба. Но печалбе је и онда било, и онда су многи ишли у печалбу куд и сада иду, али су многи ишли чак и у Цариград.

Бачија и бачување. — У овом крају још од старог времена постоји обичај, да сељаци за време лета заједнички чувају и музу своју ситну стоку, овце и козе. Овим начином добија се у радној снази и у времену. За време лета не мора свака кућа да има нарочитог пастира за своју стоку. Осем тога не мора се сваки дан радити на добијању сира и масла, већ се то сврши за два, три, а највише за недељу дана, што зависи од количине стоке коју сопственик има. Та се радња зове бачување. А смешана стока и људи који је чувају, као и оно место, где се врши мужа и рад око млека зове се бачија. Оба ова појма бачија и бачување често се тако изједначују, да је тешко разликовати: шта је бачија а шта је бачување. Управо највише се чује „бачија“ и све се разуме, кад се само тако каже. Реч „бачијање“ никад се не говори у народу.

У говору се овако чује: »Кад че да мешамо бачију.« »Намешасте ли бачију?« »Улезла бачија и направила триста пакости.« »Овчари ми напустили њиву с бачију.« »Цела бачија минула преко моју њиву.« »Бил ли си горе на бачију.« »Издадоше ли ваши сву бачију.« »Кад је твој ред на бачију?« »Ја чу од јутре да бачујем.« »Кој саг бачује?« »Још двојичка, да излезну, па на мен дооди ред да бачујем.«

Мешање стоке за бачију бива свуда од 10. до 20. маја најдаље. У селима око Пирота: Гњилану, Великом и Малом Суводолу, Блату, Костуру, Б. Чивлику, Извору, Трњанима, Ржани, и још неким, сада не постоје бачије, као што су постојале пре неколико година. Сада се у тим селима удружују по неколико домаћина, те заједнички чувају и музу овце, па млеко продају трговцу за израду качкаваља. А многи у овим селима, који има више стоке, сам своју стоку чува и носи млеко трговцу за израду качкаваља.

Но осећа се да ови људи, који овако целог лета продају млеко, увиђају непрактичност овог рада у томе, што они остају без мрса, па после и ако би хтели, да купе што им треба, нема где да се купи. Нарочито се то осећа у селима, која не чувају краве ни козе за кућну потребу. Истина, израда качкаваља престаје у августу, и онда би сопственици могли да музу овце само за своју потребу, али овце тада дају врло мало млека, а већина сасвим »прегори,« засуши. И у многим планинским селима Нишаве постоје трговачке радње за качкаваљ; али у тим селима људи имају више стоке, те и ако дају неки број за качкаваљ, они опет остављају нешто стоке и за свој омршај.

Из овога се види, да овај начин заједничког чувања стоке у бачији, потиснут производњом качкаваља, почиње да се губи. Но он се још држи у већини места Лужнице и Нишаве, и ми ћемо сада почети да описујемо целу ову радњу о мешању бачије.

Бачија може бити мања и већа. Мања је, кад се удружују по неколико домаћина и мешају од 200 до 300 брава оваца и мали број коза. Ово нарочито бива, од како су сељаци присвајајући утрину смањили пашу, па велики број стоке не може да се креће и онда распарчавају бачије на овако мале делове, те изађе некад по четири пет малих бачија. Но ако је већа утрина, а село је богато стоком, онда обично буду две бачије од по хиљаду брава ситне стоке приближно. У мањем селу са већом утрином буде по једна бачија од пет стотина до хиљаду брава.

На неколико дана пред мешање стоке, сељаци се једног празника скупе и договоре, колико ће бити бачија и кад ће бити мешање. Кад ово утврде, погоде и довољан број пастира који ће чувати стоку. Ми ћемо сада узети за образац једну бачију у којој ће бити 900 оваца и 300 коза. За оволики број стоке у бачији

сељаци морају погодити довољан број пастира. У овом случају биће овако. За овце погоде првога пастира, који ће се звати: *ћеа*. За козе треба први пастир који се зове *козарски ћеа*, или козар. Козарски ћеа има свога помагача, једног младића, који се зове *чирак* или *погонич*. Први ћеа (овчарски) мора имати помоћника, који се по свом рангу зове *трећеник* или *подћеа*. И најпосле за овце још је потребан један дечак, који се зове *погонич* или *искарувач*, зато што он за време муже истерује овце на загонима и натерује на музаче.

У неким селима Нишаве постоји обичај, да се бачује „на млеко,“ то јест. да пастири чувају стоку и музу, а сопственици да редом примају млеко и да га сами израђују. Но ово је тежи начин за сопственика. Зато је у већини обичај, да се млеко израђује на бачији и сопственик с бачије носи готов сир, масло, вурлу и „сироватку“ (сурутку). У том случају потребно је, да се на овом претходном договору, осем слугу које ће чувати стоку, погоди и човек, коме ће једина дужност бити: прерада млека. То је *бач*. За целу радњу на бачији, што се тиче прераде млека, одговара бач. А у свему око чувања стоке управља, наређује и одговара први ћеа, т. ј. ћеа над овцама, као најстарији међу пастирима.

У већини места је обичај, да се сви пастири плаћају у природи са саме бачије, и хране их сами сопственици, како који по реду долази на бачију да узима „благоту“ (мрс). Тако исто у почетку бачије сопственици купе со за стоку и снабдеју све пастире обућом. Према овом броју стоке који смо узели у овом обрасцу, бачу и пастирима би била плата 250 до 300 ока сира и 50 до 60 ока масла. Осем тога по 0·20 или 0·30 д. од сваког брава. Кад они овај новац поделе, дужни су и погоничима платити колико су их погодили, ако је тако уговорено. Трећенику или треченику би била плата

око 50 до 60 ока сира, и по 0·05 д. од брава, или му се дода 10 ока масла.

Но на многим местима сељаци погоде све слуге и бача за новац, па се тај новац разреже на број стоке, и сваки сопственик плати онолико, колико му припадне према броју разлучене живе стоке. И овај начин плаћања преоблађује у последње време.

Онај дан кад ће се стока помешати у бачију и кад ће се мустити, да се види колико ће који намустити, и према томе колико ће се коме преко лета издати „благоте“, зове се *премлаз*. Уочи мешања сваки је сопственик дужан коначно одлучити јагњад и јарад од музара и све музаре добро измустити. Сељаци имају право узајамне контроле, ради уверења: да није неки оставио неизмужену стоку или није добро измузао. И они који су погођени за пастире, помажу појединим људима у мужењу, а у исто време контролишу, да не буде ових неправилности.

Сутра дан, на дан мешања, *премлаза*, свакоме је допуштено да добро напасе своју стоку и око девет часова да је дотера на оно место, где ће сваки своју стоку у присуству пастира измустити. После те прве муже опет сваки сопственик напаса своју стоку и после подне по други пут повраћа на место муже, где се и по други пут сваки брав добро измузе. То друго мужење зове се „повртак“. Млеко које је сваки домаћин добио од своје стоке у ова два мужења, биће му мера, која ће служити као оцена колико је његова стока млечна и на колику количину млека или мрса има права преко лета са бачије. — Ако би се десило да се неком човеку ово млеко некако уништи, он остаје за други дан, да понова *премлазује*.

Затим настаје најважнији и најглавнији посао: мерење измуженог млека. У већини планинских места Лужнице и Нишаве основна мера за мерење измуже-

ног млека зове се *циц*. То је котао који хвата пет ока млека. У Стрелцу и у још неким селима *циц* даје право на 32 оке тврдог бијеног сира и 8 ока масла и вурду, која се добије док му се изда сав део. Ко премуге два или више *цицева*, он добија два или више пута по 32 оке сира и 8 ока масла. Ко нема цео *циц* добија мање. У неким местима *циц* који хвата пет ока млека, даје сопственику право на 50 ока млека. И ако бач израђује млеко, онда сопственик добија сир и масло према овој количина млека. — Разломак од *цица* као половина је једна чаша (тиква), а мали тас као четвртина *цица*.

У Нишави у неким местима основна је мера *чавчаг*. То је бакрен суд или цимента, али мора да хвата једну оку млека. Та ока млека даје право сопственику на $7\frac{1}{2}$ ока бивеног („чуканог“) сира и $2\frac{1}{2}$ оке масла. Према овој основној мери удешава се после, колико ко има да прима. Разломак се мери једном малом чашом која је десети део од *чавчага*. И за то се у случају потребе и мери с овом чашом и праве *чавчази*.

Има најпосле још један начин мерења премуженог млека на премлазу. То је, кад се млеко издаје на ведро. Овде је основна мера на премлазу *литра* млека ($\frac{1}{4}$ оке). Литра намуженог млека даје сопственику право на једно ведро млека, које хвата 10 ока. И ако је неки сиромаш намузео само оку и литру, што чини пет литри, он има право да добије педесет ока млека с бачије кад му дође ред.

Кад се овако на један од ових начина премери млеко и тачно на рабош забележи, онда сваки сопственик носи своје млеко кући, а стока се помеша и пастири је предузму у своје руке. Који је највише намузео млека, он ће почети први да „бачује.“ Он је као неки старешина над сопственицима и зове се *стадник*.

У неким селима Лужнице, одмах тог дана кад је млеко премерено, а у неким селима сутра дан по мерењу, скупљају се сви сопственици на *општу славу* под именом *премлаз*. Ту чешће дођу и они који немају стоке. Сваки сопственик понесе хлеб и јело, свака кућа меси питу и коље јагње или јаре. Тог дана од свег помуженог млека потсире сир и од тог сира направи се белмуж. Та њихова слава бива на оном месту где је направљен »вејник« (комарник) где ће се прерађивати млеко и мусти стока. У Стрелцу с особитом радошћу и мало и велико очекује премлаз. И заиста ово им је највећа слава. Па пошто ово бива далеко од села у врх планине, у сред шуме на неком пропланку, то онда и ово само место даје већег чара целој овој радњи. На једној страни видите стоку где се одмара или пландује, на другој страни младеж око стоке. Људи деле белмуж или дају сир па да сваки сам готови белмуж. Ту још пеку на ражњима што је који заклао, јагње или јаре. И док стигне печење дотле људи седе око својих огњева и пију ракију.

Настаје ручак. Ако је стока била отишла у пашу, сад долази, те и пастири ручају. Тај ручак бива око четири часа по подне. Већ се све приводи крају и онда све девојке и невесте те зиме доведене ухвате се у коло и опколе стоку и почну да играју и својим звонким гласом почињу уз игру да певају. Неко нарочито осећање обузима човека, кад погледа цео онај свет у тој особитој слици. Тада у сред свечане тишине одјекне песма, коју почну да певају девојке и невесте око стоке:

»Ил ми грми ил се земља гресе,
Нит ми грми нит се земља гресе
Нел ми овце за јагњица блају,
Нел ми козе за јаришта врешту.
Е Јоване Белоградвине,
Пило ли је сиво стадо воду?»

Да је било не би ни блајало.
 Растреса се црна дубетина,
 Запали се Јанина планина,
 Запали се овчарска одаја.
 Сви овчари у село слезоше,
 Све си сестре браћа познадоше.
 Милка сестра брата не познаде,
 Но га позна из село девојче.

После ове песме овчари и козари узимају своје торбе и вешају о рамена, а у руке узимају своје нераздвојне другове, »товаге,« скупљају псе и онда крећу стоку, овце на једну а козе на другу страну. Народ сав креће се у село. Тако се сврши »премлаз.«

*

У Лужници бачија почиње свој рад на некој њиви или ливади онога који има први да узима мрс. У нишавским селима негде бачија почиње на утрини, а већ пред јесен преноси се од њиве на њиву. Но то све бива, како се где удеси место.

За бачију се направи један већи хладњак који се зове *комарник*. Он је направљен од неколико дебљих рачвастих дрвета и покривен грањем и шумом. Комарник се свагда подиже на вишем и хладнијем месту и близу воде. Око комарника огради се трњем један већи простор, који се зове *трљак*. У трљаку стока проводи неки део ноћи, а ту се утерује и ради муже. Но још треба пазити да комарник буде и близу шуме, како би се стока свакад могла брзо склонити од велике кише или града. Трљак је у једном крају преграђен. На тој прегради има неколико отвора, »загона,« а код сваког отвора по два већа камена или мале столице за седење приликом мужења.

Кад уђемо у комарник, видимо две или три веће каце, према количини стоке, која је помешана. Ту је велика *бучка* за »бучкање,« добивање масла. То је ду-

гуљаста а узана качица у горњем крају сужена. Одмах близу бучке види се и коло, којим се бучка масло. Коло је овако направљено: Једна округла дебља даска у пречнику колико и бучка у врху, дакле као круг. Овај је круг избушен са више округлих рупа. У средини је највећа рупа, у којој је углављена дугачка држаљица. Близу бучке направи се једна проста справа, слична бунарском ћерму, која се зове *џеран*. У џеран се углави она држаља од кола, и његовим дизањем и спуштањем на овом џерну бучка се масло. Овај џеран замењује и увећава снагу руке.

У комарнику су и ведре за mužeње млека. Ту видимо о диреке обешена вунена дебела цедила, кроз која се цеди млеко и у која се меће сир на цеђење. Ту има и по неколико котлова за прање судова и за кување вурде. О неком диреку при врху висе суха или сирова јагњећа или јарећа сиришта. Она су цела, и узимају се она у којима има усиреног млека још у утроби, што и јесте право сириште. Те беле громуљице сељаци зову „јатка.“ Но у том сиришту има често и измета, нечистоће. Сем ових сиришта бач има у једном застругу ова сиришта готова за потсиривање. То они спремају на прост начин. Цела суха јагњећа или јарећа сиришта исеку на мала парчета (ништа се не баца). Та се парчета добро истуцају и претворе у прашак, који се узима према потреби за потсиривање млека. Јареће је сириште јаче од јагњећег. Бач за њега каже, да је много љуто и да се од њега брзо „лови спрење,“ али не ваља кад је велика врућина, јер може млеко да поквари и сир буде много љут.

Бач и пастири на бачији немају никаквог нарочитог стана нити постељних ствари. Они су сви снабдевени са једним или два добра „опенцака,“ т. ј. кабанице, гуње. То им је сва покривка и одбрана од непогоде, а земља им је постеља.

После премлаза за један или два дана све помужено млеко сири се цело, и тај меки небијен сир одмах се продаје под именом „селски“ за претходне трошкове: да се купи за стоку неколико крупица соли и обућа за све пастире. После свршеног хватања сира за ове претходне трошкове почиње да се издаје „благота“ стаднику. Док сопственик прима са бачије мрс што му припада, он храни бача и све пастире. Он је дужан да два пута дневно носи на бачију хлеб, јело, и по могућству, ракију. Сваки гледа, колико му је могућно, да што боље храни бача и пастире, те да се не би пожалили, јер то не ваља због стокe.

Кад се једном сопственику изда његов део, бач благовремено извештава другог по реду кад ће доћи на бачију. Тачно му се одреди време, кад ће прећи млеко на њега. Неки пут се каже: „Још јутре на пладне има један млаз да се изда на Н., па ти ступаш.“ И он онда спрема вечеру и припрема судове.

По Нишави у неким селима, где бач не прерађује млеко, њеа води ред, кад ће кога сопственика звати за млеко, и он узима млеко и носи кући, а пастире за то време храни. Где бач прерађује млеко, сопственик је дужан да се чешће налази на бачији, да прима сир, да помаже око муже и око кухања вурде. Кад бач прерађује млеко, сопственик прима сав мрс од бача све на меру. Од млека што је утрошено око прављења тог сира и масла, остаје „сироватка“ (сурутка), која припада сопственику, који од ње куха вурду или ту на бачији или је носи кући и ради с њом шта хоће.

Да опишемо укратко, како бач израђује сир и масло. Кад се млеко помуже и кроз цедило процеди, остави се, да се мало охлади. Ово је нарочито потребно, кад су велике жеге, јер је тада млеко доста топло и неугодно за потсиравање. Кад се млеко мало охладило, бач узме из заструга од оног истуцаног си-

ришта онолико, колико му је потребно према количини млека. На сто литара млека узме од оног прашка од прилике 20 грама. Ово сириште још мало иситни, згњечи и метне у једну чисту крпу, да не би она нечистоћа отишла у млеко, па онда спусти ту крпу у млеко и накваси. Потом почне да стеже, те се оно сириште цеди у млеко које потсирава. Кад је већ довољно нацедио, онда млеко неколико пута промеша и остави да стоји. Али он то млеко сад не оставља без надзора. Он једнако млеко надгледа, јер хоће да запази, кад ће млеко почети да се сира. Њему је тај тренутак врло потребан, јер он мора да то потсиравање „насмете“ и тим да одвоји масло од сира. Зато он једнако стоји код овог млека и једнако га помало прска уз кацу. Док се млеко чисто свлачи, значи, још га није сириште „предузело“ и није још почело да се потсирава. Чим бач опази, да се капљице млека, у оном његовом прскању уз кацу, теже свлаче и познају се неки гушћи делићи, он одмах узима „коло“ и њим удари кроз све млеко и то врло јако, највише три пута. Он је тим актом „насмео“ млеко у потсиравању и тим је одвојио постан сир а масло ће остати у сурутци.

Сад више не дира у то млеко, већ га остави да се ухвати сир. После два сахата сир се у тој истој каци доиста ухвати, али је то постан сир. Сад бач помоћу цедила обухвати тај ухваћени сир у каци, извади га и дигне као грудву и остави да се цеди. Под цедило метне неко ведро да капље сурутка. У оној сурутци из које је извађен сир, остало је масло.

Да би бач извадио масло из ове сурутке, он у њу досипа друго млеко, које је потпуно цело и свеже. То млеко, које се долева у ову сурутку, зове се *подљев*. У сурутку се сипа подљева од прилике онолико, колико је сира извађено. И сад се ово ново млеко и сурутка сједине и згусну као каша. То је *кајмак*. Овај

кајмак је потпуно мастан и по мирису већ потсећа на масло. Док је пресан, може и да се једе, али после дужег стајања почиње да прокишњава и онда није пријатног укуса. У овај кајмак може опет да се долева млеко и сурутка, и та мешавина једнако се згушњава, а зове се такође кајмак.

Из овог кајмака вади се масло. То вађење или бучкање масла врши се у бучки помоћу кола. На бачији је велика („голема“) бучка. Према њој је и коло велико. Тешко би било да човек руком удара с оним доста тешким колом у велику бучку. Зато се код бучке намести церан и помоћу церна почиње „бучкање.“ На ону дршку на церну у коју је углављено коло бач притискује и коло иде горе и доле кроз млеко у бучки. Та се радња врши јако и брзо и може се рећи, да се брзо повади масло. Чим се на колу и више кола по врху кајмака одвоји масло, оно се скине, па опет продужи бучкање, док не остане сурутка. Извађено масло меће се у чисту хладну воду. Бач се хвали, да му је довољно да удари сто педесет пута, па да одвоји масло. Бач одмах предаје сопственику сир и масло по мери и води се рачун колико се издаје. Од оне сурутке се кухањем добија вурда. А кад се искуха и вурда, остане са свим бистра сурутка као вода. То је *цвик*. Он се употребљава за храну паса и свиња или се просипа.

У планинским бачијама, где има већи број коза, изда се сваком сопственику потпуно, колико је на премлазу премузo. То обично сврше до Крстова-дне, и онда или продуже бачију за „пастирски ак“ (плате), или почну изнова сразмерно да дају по мало свима сопственицима, и то обично дају млеко. То се продужи до 14. октобра, и тад се разлучује стока.

У селима око Пирота где су у бачијама само овце, принос млека почиње да опада још од Св. Илије, па и пре, и зато се никад не може да изда свакоме оно-

лико, колико је разрезато. Нешто због овог узрока, а нешто и због тога, да не би једни примали одједном све, и то водено пролетње млеко, а други мање или ништа, и то чак пред јесен, уобичајено је, да се одмах почевши од стадника, „одбива“ извесна количина млека свакоме, остављајући га тим начином за јесен, а у исто време сигурајући што брже ред и онима („малкашима“), који по свом премлазу долазе на последње место. Обично се тај одбив рачуна у једној трећини. Ако неко тражи 30 ведара и почео је да бачује, онда му се изда 20 ведара, а остатак, кад се сви изреде. Тако редом сваки прима сигурне две трећине. Но има их и кад је најсигурније примање, те остављају овај одбив због јесењег млека, које је гушће и масније.

По планинским местима, где бачија не остаје дуго на једном истом месту, већ сопственици премештају комарник сваки на своју њиву или ливаду, сопственик је дужан, чим му приђе ред, да унапред спреми на свом имању комарник и трљак. Они то морају на време учинити, да се рад на бачији не омета. Зато пастири благовремено извештавају онога, коме је ред за бачију, да огради трљак и направи комарник и да дође да пресели бачиске судове. У местима у којима се комарник не премешта од места на место преко целог лета, овог пресељавања нема. Чак у другој половини јула месеца, кад се после жетве поље мало рашчисти, поједини људи који имају згодно место за стоку, преносе бачију на то место, те тим то место нагнојавају.

У Нишави постоји обичај, да се продаје „гној“, ђубрење. И то се плаћа на ноћ. Ко хоће да неку своју њиву „належи“, „нагноји“ са бачијом, он се са стадником и осталим сопственицима погоди према броју стоке и одреде број ноћи, и они после кажу пастирима да терају стоку тамо на погођено место на ноћивање. Онај који своју њиву ђубри, дужан је да направи ко-

марник, а ако је уговорено у погодби, он храни и пастире. Гнојење њиве бива поступно. Око комарника пригради се трњем један мали део који се зове трљак или »јегрек.« У том малом простору бачија ноћује неколико ноћи. После се та ограда помакне и у њој бачија преноћи неки број ноћи итд.

Према броју стоке кирија на то ђубрење различно се плаћа. Осем тога гледа се и на дужину ноћи. Ако је бачија од 300 до 600 брава, цена варира од 0.60 до 2 динара на ноћ.

Печалба и печаловници. — Народ у Лужници и Нишави занима се земљорадњом и сточарством. Но ово обоје не даје му толико прихода, да може издржати своју кућу и одговорити свима обавезама према држави. У Лужници оно мало поља око Бабушнице што има, једва ако даје толико прихода, да се човек може исхранити, а срећа је ако коме претиче да прода нешто жита или друге стрмнине, те да држави плати порез. У осталим селима Лужнице о приходу са земљишта не треба ни говорити, јер та села и што имају земље за обрађивање, она је рђава и нема је довољно. И ако та села имају приличан број свакојаке стоке, тешко је чувају, јер немају довољно паше. И тако и сточни приход није довољан, да подмири све расходе.

У Нишави, у селима око Пирота, сељаци живе једино од прихода са своје земље, а највише од жита. А док је било винограда, грозђе им је давало највећи приход. Сада пак како су виногради пропали, остало је, да се надају на жито и кукуруз. И у ствари неколико села око Пирота и јесу главни произвођачи жита за Пирот.

Остала села у Нишави живе више од стоке и сточних производа, али оскудевају у храни. И онда, од сточних прихода треба и себе да исхране и да држави одговоре. А то та села не могу.

Само је село Топли Дб до пре шест година могло да од стоке и паше живи задовољно, да се исхрани и да најуредније у целој Нишави плаћа порез. Но држави није било право, да има у Србији једно село, које и ако је под самим Миџором, живи тешким планинским али задовољним животом, и које одједном плаћа порез за целу годину. Зато је одузела Топлодолцима већи део попаше те и они сада друкче и теже живе.

Из овога свега се види: нити могу сточари од стоке, нити земљорадници од земље, као ни они који раде по мало земљу и држе по мало стоке, да изађу на крај са својим расходима; и онда морају да траже неки други извор за подмирење свих трошкова. О економном побољшању овог народа нико се позвани не сећа. О стварању неких извора и начина, да народ у свом месту дође до бољих прихода, још нико није озбиљније ништа предузео. Народ сам ништа не може да створи. Остављен сам себи, пронашао је једну помоћ: да иде ради зараде даље од своје куће, не само по унутрашњости Србије, већ и у туђину да ради, да служи, да се мучи, или краће: да иде у печалбу.

Још од Младенаца почињу из Лужнице и Нишаве у масама да одлазе ради зараде: једни у унутрашњост Србије, једни се разилазе по целој Румунији и Добруци, а једни иду и по Бугарској. Чим у кући има два одрасла мушкарца, а потреба захтева, један од њих мора ићи у печалбу. Чешће и самац човек који има само жену и ситну децу, кад среди своје поље, отискује се макар и најкраће време и одлази куд ради зараде. Из задружнијих кућа иде и по два, три, па и по четири члана задруге.

Лужничани одлазе од марта до пола априла месеца у унутрашњост Србије, а највише у београдски округ и у Београд. Они почетком пролећа и лети раде на пољским радовима, а кад се зајесени, раде на зи-

дарским пословима. Њих највише има у селима око Београда, зато ће се лети често многи видети у Београду, Топчидеру, и по другим станицама око Београда. Из планинских села Лужнице сељаци такође иду у београдски округ, где по оближњим селима до Београда сагоревају (праве) дрвени угаљ и по Београду га продају. Неки Лужничани по Шумадији раде само црепарски занат. Неки раде само зидарство, а има их који раде само мутавциски занат. Но Лужничани црепари већином иду ради свог заната у Бугарску и у Румунију.

Из Нишаве народ још више иде у печалбу, и по несрећи народ из Нишаве већином иде у Румунију на поједине спахилуке код румунских бојера или закупаца. Чим мушкарац ојача, да може носити торбу на леђима, он већ иде у Румунију, или, како народ највише каже, у „Влашку.“ Има неколико села око Пирота, као што су: Сопот, Нишор, Ореовица и још нека, где готово сви мушкарци знају потпуно румунски језик. Има и мањи број Нишаваца, који иду у Румунију те раде занате: зидарски, црепарски, лончарски и качарски. Сви ови који раде занате, доносе добру зараду, док међутим они који раде месечно код бојера, не могу се никада похвалити са добром зарадом. Јер и ако им плата буде по 35—40 динара месечно, и уз то храна, опет им не претекне велика сума, јер их много стаје одлазак и повратак и друге разне дације, које им румунске власти наплате. Осем тога, они се још задуже код драгомана који их воде, те и њима морају да се одуже са великим интересом. А то све није случај код оних који иду да раде занате, који и не седе целог лета у једном месту, и које драгомани не воде. Нишавци који раде код бојера, раде на пољским радовима, почињући сејањем кукуруза и репице, па до јесењег сејања пшенице. Целог лета раде тешке радове а највише се

хране качамаком и сиром. За пиће им дају шпирит, који мешају с водом. Здравље их добро служи, и ако имају велике напоре.

Из Нишаве неки оду у Румунију, те раде лончарски занат, и они добро прођу. Сваки лончарски одрастао радник донесе за једно лето по три до четири стотине динара. Нишавци су одавна ишли у Румунију те радили тај занат, али данас није баш велики број тих лончара из Нишаве који раде у Румунији. Они сада већином иду у унутрашњост Србије. Из Гњилана, које село даје највише лончара, има их у Београду, Гроцкој, Лазаревцу, Аранђеловцу, Крагујевцу, Ужицу, Лозници, Крупњу, Шапцу, Обреновцу, Кладову, Бољевцу и Књажевцу. Они у овим местима имају сталне радње. За време пролећа и лета, сви су момци заузети, а зими се враћају, и тада у радњама остаје само по неки момак, ради продаје еспапа. Неки у јесен продаду сав еспап, па затворе радњу, и тек у марту се враћају, те понова израђују еспап. Осим Гњилана има још села око Пирота, која дају многе лончаре. Нишавци лончари, а нарочито из Гњилана, још пре 60 и више година ишли су по Србији, па чак и по Босни, те радили свој занат. И сада има у Гњилану неколико људи, који су још пре 40 и више година радили лончарски занат у Босни.

Печаловник из Лужнице, који по Шумадији проведе осам месеци на пољским и зидарским радовима, може да донесе обично 200 динара. Младић, који иде са газдом, годи се од 80 до 150 динара. Главни мајстор зидар, који води друштво („тајву“) и са њим располаже и на пољским и на зидарским радовима и који од сваког члана свог друштва наплаћује неки проценат, на доброј години донесе до 600 динара.

Шегрти црепарски имају по 40 до 60 динара за лето. Одрасли црепарски радници имају по 140 до 300 динара. Мајстор црепар који води и калфе и шегрте

и који предузима на себе цео рад, кад је добра година, по одбитку свих трошкова заради од 600 до 1000 динара. Лончарски шегрти за прво лето немају плате. Већ кад је неком мајстору одвише петребан шегрт, а не може лако да га нађе, он онда буде принуђен, те плати шегрту за прво лето по 30 до 40 динара. Већ друге године, кад шегрт постане „калфица,“ плаћа му се највише до 60 динара. Дobar лончарски калфа заради за лето (од марта до новембра) од 250 до 400 дин.

Радници у Румунији на имањима бојерским могу да зараде по одбитку свих трошкова према узрасту и према години од 50 до 180 динара.

По свом доласку кући печаловник даје зараду старешини куће, који са њом располаже. Но и преко године печаловници чешће шаљу кући по мало новаца ради отплате порезе и ради других потреба. Многи печаловници, нарочито они који иду у Румунију, не врате се кући у јесен, већ се погоде те код бојера служе и зими, па тако остану и за друго лето. Има кућа где једни исти чланови иду сваке године у печалбу; негде иду редом; а негде старешина куће одређује, ко ће ићи.

Но сем оваке печалбе, многи се погоде те служе код имућнијих људи и у свом селу. Ово се чешће може видети у селима око Пирота. Свештеник, трговац, председник или ма који имућнији човек, са више имања а мање задруге мора да погоди или како они кажу „уцени“ слугу. Ове слуге погађају на пола године, и плата је свакад већа преко лета, а зими је сасвим мала. Ако је неко служио од Бурђева-дне до Митрова-дне за 120 динара, он ће од Митрова-дне до Бурђева-дне служити за 50 динара. Има сиромашних људи који преко зиме служе у Пироту код гостионичара, па и код других људи. И они се погађају за зимње полгође од 40 до 60 динара. Тако исто по Пироту служе многи младићи из

Нишаве као слуге, „измећари,“ за 30 до 50 динара за зиму. Плата месечна или полу-годишња назива се „ак.“ Зато се чује у говору: „Колико ти је ак?“ „Примил ли си ак?“

Сељак под „печалбом“ разуме сваки рад, где може нешто зарадити. Он често за један дан рада, па још кад добро заради, каже: „Данас сам бил у печалбу.“

Кад је време одласку и доласку раденика у говору се чује: „Почињу да отоде печаловници.“ „Од Запаље про(х)оде печаловници у црепарлук.“ „Лужничање отоде у печалбу.“ „Врчају се печаловници.“

Место речи „лончари“ често се чује реч: „грнчаре.“ Лончари се између себе често називају „каљавци.“ Н. пр.: „Још несу дошли сви каљавци.“

Речи: „печаловник“ и „печаловници“ чешће се употребљавају и у обрнутом смислу. Кад има човек сина у војсци, он каже: „Пратил сам на мојетог печаловника паре.“ Или: „Мојијат печаловник дајма пи-сује за паре.“ Ако има човек сина на школовању у вароши, о Божићу или о школском одмору рекне: „Че дојде мојијат печаловник.“ Или: „Отиде си наш печаловник.“

Уопште у говору се чују речи: печалба, печаловник, печаловници, а *никад* се не чују речи: „печалбар,“ „печалбари.“

Занати по селима. — Вредно је да се позабавимо са неколико речи о занатима по селима Лужнице и Нишаве.

У Стрелцу има највише *кожухара* (ћурчија). Они израђују мушке и женске кожухе и капе, шубаре. Они постављају, „потплаћују,“ горње женске хаљине, зване „модре.“ Но како су у последње време почели људи да носе зими велики капут, „палте,“ то и њих ови кожухари постављају са јагњећом кожом. Стрелачки кожухари раде за своје село, па и за нека околна

села у сливу речице Мурговице. Тај занат у Стрелцу постоји још од пре 60 година. Но и по другим неким селима Лужнице почиње неки кожухарски калфа да ради овај занат, у колико се указује потреба.

У тим селима планинског дела Лужнице ваља још да поменемо да има и неколико ковача, који израђују најпотребније земљорадничке алате: секире, мотике, трнокопе и раонике. Тај занат раде и Цигани, али има ковача и наших сељака. Цигани већином раде решета и српове.

Осем ових занатлија готово свако село има свога терзију, који кроји и шије мушке јелеке, чакшире („бревенике“) и женска сукна и „модра.“ Осем тога они у новије време кроје и шију мушке горње, краће или дуже „палте“ (капуте). Како у последње време по Лужници сељаци почињу да носе хаљине, сличне онима у Шумадији, то и ове терзије почињу да кроје и шију оваке хаљине. Сеоске терзије немају своју сталну радњу, већ иду по кућама те раде, кад их ко позове. Терзија седи у кући те ради докле има рада. За то време домаћин га храни и плати му колико је зарадио. Домаћин спрема сукно, гајтан и конце, а терзија носи собом сав свој алат: ножице, иглу, напрстак и аршин. За чакшире се наплаћује од 0·20 до 0·60 динара. За јелек највише један динар. За велики капут, „палту,“ највише 2 динара, а тако и за женско „модро.“ — Терзије највише раде од Божићњег поста па све до пролећа.

Сем ових заната у неком селу има и каџар, који ради на прављењу каџа, буради, товарија и који израђује ведра за млеко и мале и велике бучке. После ових долазе „длакари,“ мутавције, који од козје длаке израђују: „дисаге,“ зобнице, покровце, вреће и „црге.“

У селима у равници Лужнице поред ових заната има готово у сваком селу по неки добар мајстор, који

израђује кола. Он то ради кад нема посла у свом имању, а највише у јесен и у зиму. Сељаци многе своје дрвене справе за земљораднички рад сами израђују. Али главније алате, као што су: рало, јарам, „ојиште“ (гредељ), канате, не уме сваки да направи и удеси и онда мора да моли другог. И тако се понеко истакне као добар мајстор у прављењу неких земљорадничких оруђа, и он мало по мало постане у свом селу као неки занатлија.

Ове главне занатлије, које смо до сад поменули, постоје и по многим селима Нишаве, изузевши кожухаре, којих нема у Нишави. Осем тога у Нишави ковачки занат по селима раде свуда Цигани изузев село Суково, где има одличан ковач и колар Србин сељак.

По височким селима: Дојкинцима, Брлогу, Јеловици, Ржани и другим, сељаци израђују буклије, шинике, ковчеге, разбоје, заструге, дудуке, и све продају у Пироту и по селима око Пирота. Све ово раде зими кад немају другог посла, и после, од првог пиротског вашара о Цветима, почињу да продају, па онда целог лета и јесени, празницима носе по појединим селима.

Ниједан од ових заната не ради се као једини посао. Изузев Цигана који немају имања и другог занимања, остале занатлије, о којима говоримо, раде свој занат кад немају посла у пољу.

Осем тога ове занатлије не наплаћују свој рад свакад новцем. Кад човек нема новаца, они раде за жито, овас, вуну, масло итд.

У Лужници има црепара и цигљара, у Нишави лончара. Лужнички црепари и цигљари преко лета раде у унутрашњости Србије и у другим земљама, као што смо видели, кад смо говорили о печалби. Мали број ових занатлија остане те ради свој занат у Лужници и око Пирота. Нишавски лончари раде свој занат већином у унутрашњости Србије и по другим земљама. По селима Лужнице и Нишаве, с малим изузетком, нема

лончара који код своје куће раде тај занат. Пиротски лончари носе лончарске судове по селима Лужнице и Нишаве те продају приликом црквених и сеоских слава, или сељаци купују потребне судове суботним данима у Пироту.

Да поменемо најпосле и *калајџије*, који у пролеће и у јесен иду по селима ради калајисања бакрених судова. Ове занатлије стално живе у Пироту и по потреби иду по селима задржавајући се у сваком селу по неколико дана. Калајџије носе само калај, памук и најпотребнији алат. Нађу у селу неку стару непотребну зграду и ту калајишу судове. Сељак, чије судове калајише, доноси дрва и плати му за рад, колико се погоде. Ако сељак нема новаца, и ове занатлије примају своју награду у натури, било жито, или брашно, сир или масло, вуну итд.

Све ове занатлије по селима, који као сељаци раде и ове особене радове, већином све то раде кријући и свакад за себе веле, да раде само „на приват“ и зато ретко који од њих да је оптерећен и неком порезом на овај свој рад.

Зеленаштво. — Поред оскудице у доброј зиратној земљи, поред оскудице у знању при обрађивању земље, поред разних других елементарних непогода, и зеленаштво у овом крају убија економни живот свег сиромашнијег становништва.

Нема села, које није задужено. Готово у сваком селу има по два, три, имућнија сељака, који под именом „газда“ или „чорбација“ дају људима новац *под вајду*. Чује се у новије време и реч интерес, али је чешћа и обичнија реч вајда.

Најмања је стопа интереса у Лужници и Нишави 20%. Но има случајева где се плаћа: 30, 40 па и 50%. Има села, где појединци дају новац на зајам и то на

банку један динар месечно. У вароши Пироту има неколико људи који оближњим сељацима дају новац под интерес са врло великом стопом. Познат нам је један случај од скора: један сељак узео је од једног бакалина 600 динара у зајам за месец дана. Погодили су да му за месец дана плати 60 динара интереса. Сељак је пристао и после месец дана вратио 660 динара, место 600.

Кад је човеку невоља за паре, он иде и тражи код кога има и у муци пристаје на ма колики интерес. Свакад дужници дају облигацију, и ако је већа, потврђује се по законским прописима. Свакада је правило да се у главној суми урачуна унапред и један роковни интерес, али се у облигацији каже „без интереса“. Дужник на све ово пристаје, јер му је невоља за новац. У обавези, при дну, дужник се обвезује, да ће платити интерес по закону и трошкове, ако на одређено време не плати дуг. Међутим у главној суми већ је урачунат интерес и то велики, незаконски.

Кад протекне рок облигацији она буде преправљена, и ако дужник не плати интерес, онда се понова урачунава интерес. Највише за пет година удвоји се првобитна сума. У једном селу код Пирота тужио је један сељак другога сељака за дуг од 40 динара по облигацији. Дужник је овако причао: „Још кад умре башта ми, уземо од њег три даске за сандак за 6 динара. Кад се поделимо ја сам примал тај дуг на себе, несмо после рачунали интерес и кад сведомо рачун излезе 30 динара, па остаде неплатено, и саг интирис на интирис, ете, излезло четирес динара“. Но сељаци се највише задужују приликом свадба и за порез. Зато највише и иду у печалбу, да се одужује дуг и плаћа порез.

То давање новача „под вајду“ некако је урасло у живот нашег сељака. Негде је нека кућа задужена,

а опет неки њен члан куће дао је своју „особину“, коју му је жена приликом венчања скупила, другоме под интерес. О Митрову-дне и Бурђеву-дне ови обично „преправљају“, мењају, облигације и сами се обрачунавају. Међутим веће газде, које раде са потврђеним облигацијама и тевтерима, раде свој рад мало слободније и отвореније. Но и из њихових облигација не може се видети велики интерес, јер је и у њима по споразуму написано „без интереса.“ Ми ову појаву, која се не може лако сузбити, сматрамо као највеће економско зло у овом крају.

Но зеленаштво није само у давању новаца на зајам са великим интересом.

Газде дају унапред *новац за окове* и осталу ситну стоку, која се лучи у пролеће. Кад буде у априлу месецу газде се скупе у Пироту и закључе цену стоци. То јаве и многим својим посредницима („калаузима“). Према тако утврђеном курсу почиње лучење, управо отимање стоке. Кад се најбољи брави издвоје, онда се сопственику саопшти цена. Затим се израчуна интерес на новац за шест месеци или колико буде, и према томе направил се обрачун. Има дужника који остану дужни, па још додају газди облигацију. Тако се исто даје новац на масло, жито, овас и вуну. Све је то давање новца познато под именом: „давање на зеленицу“. И онда није никакво чудо што се само Нишавцима изда у пролеће по неколико хиљада путних исправа за Румунију.

У последње време почеле су газде да воде печаловнике у Румунију, јер им се тај посао најбоље плаћа. Ово вреди за Нишаву. Ево једне слике која ће ово боље објаснити. Печаловници из неког села у марту месецу намисле да иду у Румунију. Свакоме од њих потребна је нека сума новаца за путну исправу и трошак до Црне Воде, Брајиле, Констанце, Галаца или

неког другог места. Њихов драгоман нема својих новаца, спахија (бојер) није му дао, а печаловници немају. Они морају тражити од газде у селу. Пре су им газде давале, и они им у јесен врате са интересом колико су погодили. Обично је на златник узимано четири динара. Али газде су сада друкче измислиле. Они им и сад дају новац, али с тим, да и они са њима (или један) иду у Румунију до самога бојера, и да им бојер одмах сву суму у злату исплати. Сиротиња пристаје на најтеже услове. Газда се крене са сто, двеста или триста раденика у Румунију и сваком је дао по двадесет динара за трошак. Интерес је на банку по два динара до наплате. Спахија (бојер) је дужан по уговору, „контракту“, са драгоманом положити газди све у злату кад дођу раденици. И заиста газда је довео раденике, и они код спахије изјаве: да спахија плати газди место сваких двадесет динара по један златник, и осем тога интерес и друге неке трошкове по пола златника. Бојер све то учини, па од газде одузме све путне исправе, а раденике, печаловнике, зароби у свом чифлику.

Као што се из овог примера види, место двадесет динара добија се тридесет динара у злату, а то све у року од 20 до 30 дана најдаље. Излази, да од ове радње нема друге никакве радње са већом коришћу а са већом — бездушношћу. Зато има села, где од сто домова само десет нису задужени, а од сто домова трећина је без сопствених волова. А има ли веће несреће за земљу пољопривредног карактера, као што је наша, од дужног сељака и сељака са туђим воловима или и без волова.

Да поменемо још једну, блажу, врсту зеленаштва: давање стоке „на добит“. Неки газда има више пари волова, а не може да их све чува. Он их онда даје сиромашним људима да чувају, да их добро хране, да

раде са њима и о вашару да их газда прода „на добит“. Код сиромаша отиде некоме газди, да тражи волове да чува на добит, газда их прво „процени“, то јест каже цену колико вреде, али свакад онако, како мисли да је за њега најбоље, и сиромаш на то пристаје. Воллове газда процени н. пр. 200 динара. Сиромаш их је чувао од Божића до Велике Госпође и тад их дотера на вашар. Код газде је сточни билет, и газда прода волове за 210 динара. Газда узме својих двеста динара, а десет динара подели с оним што је чувао воллове на добит. Ако хоће, он му после даје друге волове да их чува и да се са њима „слуша“ до Цвети, и тада да их опет газда прода на добит, „ако излежу паре“. Има таквих газда, који имају по двадесет и више пари волова, које овако на добит раздају. Неки дају и краве на добит с погодбом да их могу свакад узети, а телад деле.

Са хиљаду, две капитала „газде“ овим разним начинима капиталисања за неколико година стеку по више хиљада динара. Но они никад не признају да имају нешто и све се жале на немаштину и рђава времена.

Женски радови. — Главни су женски радови: брање, топљење, „чукање“ (трљење), предење и ткање свих предмета од конопље; прање, чешљање и предење вуне; ткање пртеница (сукна) од вуне; ткање јастука и тканица; ткање црга (губера); бојење вуне (од скоро) и плетење чарапа. Но осем ових чисто женских радова женскиње је свакад заједно у послу с мушкињем приликом многих пољских радова.

Пољски женски радови. — Овде ћемо прво да изнесемо све прилике у којима женскиње суделују и у пољским радовима. Може се у главном рећи, да женскиње помаже

мушкињу и са њим ради напоредо готово у свима радovima осем орања и косидбе. Чим почне прашење (окопавање) кукуруза женскиње је главни чинилац у тој радњи. Само ако може да носи неку лакшу мотилку, свако женско излази на њиву. После окопавања кукуруза настаје у равници концем маја или у почетку јуна косидба. Мушкиње врши кошење, али дође радња превртања откоса и дењање сена, и одмах излази све женскиње од раног јутра до мрака, не гледајући много ни на празнике.

По свршетку косидбе, људи по пољу око Пирота мало се одморе, а жене одмах излазе на њиве да „загревају“ (загрђу) кукурузе. Тај рад уопште у Нишави пада око половине јуна месеца. Још пољске жене грабе те тих дана расаде градине, то јест из својих малих расадника носе у велике градине те посаде: купус, празилук и паприку. Изузев овај рад у градинама, остале побројаке радове ради и женскиње по планинама. — Но од пролећних радова у селима око Пирота, морамо још споменути: откривање и копање винограда. У овом раду опет су главни радници женске. Женскиње по планинским селима нема ни овог рада. — Од пролетњих споредних радова да споменемо „плевљење“ (плевљење) жита. У бујним њивама у селима око Пирота, а и по њивама које нису добро израђене, у мају месецу почне по житу да буја коров од разних трава. И онда се женскиње шаље, те чупа овај коров.

Кад настану летњи пољски радови, жетва и вршидба, и женскиње ради напоредо с мушкињем. Тако је и у јесењим радovima: брању кукуруза и грожђа. У планинским местима у месецу септембру нема тих великих радова, брања грожђа и велике бербе кукуруза, и женскиње није толико тим радovima оптерећено. Но планинке тад помажу мушкињу у дењању лисника од насечене „израстене“ шуме за храну коза и оваца.

Ето крагаог прегледа, из кога се види у којим пољским радовима женскиње помажу мушкињу. И онда настаје питање: кад женскиње ради своје женске радове које смо напред споменули и када оно стиже да се посвети домаћој економији и свом личном васпитању, које друштво и природа тражи од женског пола. Заиста је ово врло важно и опсежно питање; оно изискује нарочито проучавање, и њему би требало обратити најозбиљнију пажњу. Али нама је овде главни задатак да одговоримо оном свом питању о женским радовима.

Као што видесмо, из досадашњег излагања излази, да је женскиње одвише заузето радом у пољу. Ну оно и опет стиже да сврши све радове, који се од њега специјално очекују. Где је задружна кућа и има више женске чељади, то иде лако и неусиљено, али у индосним кућама женски рад иде с натезањем и то се види одмах, на први поглед: на оделу и обући саме чељади из куће.

Прерада конопље, лана и вуне. — Женскиње почиње од јула брање првих грсница „белће“ (конопље) а доцније лана и других конопљи („црниће“) од којих се трљањем добија семе. Женскиње већином на леђима носи велике снопове конопље и потапа их у воду да кисну. После кишњења женскиње их испира, суши и опет доноси кући и трли. У јесен у октобру или новембру позајмицом или под надницу врши се у кућама, где је већа количина ове конопље, тако звано „влачење“. То је гребенање кучина, „кљчина“. У кућама где је мање кучина, или ако је већа задруга, не скупљају „влачуљке“, већ домаће женскиње сврши тај посао. После гребенања настаје предење, и тај се рад врши преко целе зиме. Од конопљане пређе највише се че платно по свима селима а нарочито у Лужници и пла-

нинским крајевима. То је дебело и грубо платно, познато под именом „пртено“. Но од конопљане пређе пређу и основу за вунене или „натку“ за костретне црге (губере). Кад је натка вуна, онда женскиње преде основу од кучина, и те црге само женскиње „ткаје“. Кад је натка од кучине, а основа од козје длаке, онда те црге ткају мутавције, „длакари“.

Но главна је употреба пређе од кучина за ткање платна, и израда овог платна највише односи времена. Кад се испреде кучина, пређа се смота на мотовила. После настаје друга радња, „топење у цец“. Та радња бива овако. Ископа се рупа према количини пређе. Пређа се сва наложи у тој рупи мешајући с пепелом и озго се добро покрије пепелом. Затим се сипа врела вода. Жене се обично у сипању воде управљају према броју „мотовилка“ (мотовила). Ако је сложено у рупу девет мотовила пређе, сипа се девет бакрача кључале воде. После се покрије рупа за двадесет и четири часа. Пошто се извади и опере, пређа се меће у тако звану „скробилку“. Скробилка се прави овако. У једном бакрачу ври чиста вода, а у једној зделици размути се чисто пшенично брашно и помало се од те густе чорбе сипа у онај велики бакрач над ватром. Неке жене додају по једну или две кашике масти у ту воду. У тој скробилци се сад пређа понова кува све дотле док не постане сасвим мека и изгуби своје природно грчење. После се вади пасмо (мотовило) по пасмо и ређа на два јака штапа и помоћу тих штапова стежу се она пасма („парчета“) и добро исцеде и осуше. После ове радње приступа се сновању и ткању. Кад је платно готово мора се белити. Бељење платна предузима се много пута, а свакад се гледа, да тај рад не буде једини посао за тај дан, већ обично жене раде и још неки посао и узгред, дневно по неколико пута, квасе и суше платно.

Цела ова радња око израђивања пртеног платна не ради се у једно исто време од почетка до краја као једини посао док се не сврши. Женскиње сврши влачење и предење кучина, па се заузме другим радом, н. пр. ткањем сукна. У кућама где има више женске чељади, па се рад подели, сви радови иду једновремено и брже се сврше. Али тачног распореда и поделе по времену не може бити. У главном може се рећи: женскиње највише ради своје женске радове од октобра до почетка марта. У априлу и до пола маја женскиње највише ради на прерађивању пређе од кучине и ткању пртеног платна. А у то време пада и ткање памучног платна.

Док људи врше косидбу, жене гледају да уграбе по неки дан да оперу вуну. А најчешће прање вуне бива крајем маја између окопавања и загртања кукуруза. Остала прерада вуне остаје за јесен и ткање сукна бива обично у децембру или у јануару. Преко лета женскиње се од својих женских радова занима поглавито прањем рубља. Може се понекад видети, да понека жена плете чарапе, али то обично, кад иде на рад у поље, или кад се враћа с рада из поља. Но и плетење чарапа највише бива у јесен и зими, и то ноћу.

Око прераде вуне за влачење, гребенање, поступа се као и код кучина. Многе куће које имају више вуне за гребенање, а хоће тај рад да сврше за један дан, позивају неколико жена и девојака, које називају „влачуљке“, те оне сврше тај рад. Најчешће се „влачуљкама“ плаћа надница, која је врло мала (највише 0·50 дневно), и тог дана их храни она кућа где раде.

Предење бива највише ноћу. Тај рад често се у кући дели, па једна чељад преду вуну а друга кучине, ако има. Или ако нема кучина, гледају да се сврши рад око вуне. Ако је пак нека жена наместила ткање, које је чека, још од прошле године, онда све гледају,

да се то што пре сврши. Но најчешће бива да свака жена гледа да изради свој део вуне и кучина. Девојке опет гледају само на спремање својих дарова. Ткање сукна бива преко зиме и већ у фебруару долазе пртеничари, те узимају да носе на ваљање. Негде се тај рад сврши у марту или у почетку априла. И ткање пртеног платна сврши се око половине априла, док још није »ствасао« (доспео) кукуруз за прашење.

Сад да кажемо нешто више о та два најглавнија женска рада: о *ткању* и *плетењу*. Женскиње по селима овога краја највише израђује, че, сукно. Од беле вуне добија се бело сукно, а од црне вуне црно сукно. Зато што је вуна изврсне каквоће, најбоље се сукно израђује у овом крају и продаје се по целој Србији. Бело сукно се употребљава само за домаћу потребу, а пошто га жене чу, потребно је да се види, шта се од њега израђује и тим да се покаже, колико и шта жене својим рукама привређују у кућу.

Од белог уваљаног сукна сеоске терзије највише кроје и шију хаљине за мушкиње: бревенеке (чакшире), јелеке, гуње (велике капуте) и опенцаке. У последње, време носи се у фарби једна краћа хаљина слична копорану и зове се »кратко«. Многи почињу опет од црног сукна да праве формалне краће капуте, које зову »палте«, и дуже за зиму који су постављени јагњећином и познати под именом »сака«. Од сукна се за мушкиње шију и »калцуње« (доколенице). Од сукна секу повећу парчад, те зими увијају ноге. Такво парче сукна зове се »навошта«. Од сукна се за женскиње само кроји њихова зимска хаљина, које се зове »сукно«. Кад терзија скроји од белог сукна за женско »сукно« и сашије, оно се затим боји и после носи у Пирот код терзије, да га он изради. Од сукна се за девојке кроји горња хаљина за зиму, која личи на бунду, а поставља се јагњећином и зове се »модро«.

Кад је већ реч о ткању, треба споменути, да се по селима овог краја највише че пртено платно. По селима близу Пирота почињу сељанке да израђују најбоља и најлепша памучна платна и да их шарају свиленим концима. Почиње по селима око Пирота и ткање добрих пешкира. Уопште је ткање платна по селима из новијег времена, јер до скоро је женскиње мало радило на ткању платна, већ се је ова најглавнија потреба подмиривала куповањем у Пироту. Зато су развијене ткачке радње у Пироту. Али су оне сад почеле опадати, како је наше женскиње почело да се занима и ткањем различних платна.

У новије време женскиње че и јастуке од вуне, и то шарене. Ређе виђате и по неку поњаву шареницу. Женскиње че тканице и појасеве. Тканице се више израђују у Лужници, а велики црвени или затворено-црвени појасеви највише се раде у Нишави.

Женскиње плете чарапе за кућу просто на пет игала кукљача. Од скоро почињу плести и мушке и женске чарапе у боји са шарањем. А до пре неколико година ретко је било видети чарапе у боји и са шаром, већ чисто беле, па још и женске чарапе са врло кратким грлима. Овај обичај почиње у последње време да се губи и виђају се дуже женске чарапе. И беле чарапе, то јест од чисте беле вуне, добијале су по једну шарицу. Н. пр.: женске чарапе имају шару на прстима и малу шару позади пете. Мушке чарапе имају малу шару на сред стопала, али то само празничне чарапе. У последње време почиње у велико рад са бојеном пређом и шарање чарапа. Сада готово свака девојка, нарочито у селима око Пирота, спрема у свом дару по више пари великих мушких чарапа, врло раскошно ишараних.

Чинење (бојење). — Женскиње по селима занима се и бојењем вунене пређе, и то највише боји пређу или

готова „сукна“ (пошто их терзија сашије) у ораховој кори. Остале боје које су потребне за ткање јастука и тканца, женскиње не уме радити, већ то све боје „бојације“ у Пироту. И не чује се реч: „бојење“ или „фарбање“ већ *чинење*.

Сељанке знају да чине у ораховој љусци (кори), која се добија кад се зрели ораси „окоме“ или „олупе“ (ољусте) а неке жене копају жиле од орахова корена, па и то кухају те „чине“ пређу. Још се виђа, да жене чине и плаву пређу за чарапе. Ову боју купују по трговинама, и пошто је скухају у води, „чине“ пређу. То је позната боја под именом: „мастиљава“, а неки је зову: „казназија“.

Газење црепњи. — По многим селима постоји нарочити женски рад познат под именом *газење црепњи*. Ово важи за нека села у Нишави где нема пећи за печење хлеба. Но и да има пећи, опет је кући потребно по неколико црепуља. Зато жене кад добију времена саме раде овај посао. Скупе се по неколико сусетки и накопају потребну и добру земљу за овај посао, па је онда наквасе с водом и ногама добро изгазе, и онда свака жена изради по неколико комада црепуља. Пошто се мало просуше на ваздуху, суше их око огњишта или у топлој пећи.

Прање рубља и одела. — Копање уме за прање кошуља и прање косе жене предузимају лети преко русалне недеље или у августу месецу. Ископану уму чувају у неком кошу за целу годину. Нема у сваком селу ове беле иловаче, „уме“, па зато жене иду у друго село и некад иду доста далеко. У Лужници иде женскиње из даљних села Лужнице „у уму“ чак до Камбелеваца и Драгињца. Неке иду чак у Крњино. У Нишави се највише копа „ума“ у атару села Сопота, Темске, Бериловаца и Извора.

Прање кошуља и одела наше женскиње ради неједнако. Планинке потапају кошуље и друге мушке хаљине у цеђ. То јест прелива се врелом водом по оним неопраним кошуљама, које се претходно поспу пепелом. Из овог цеђа носи се рубље и »бува« »бувателником« (пакљачом) на реци или потоку. Кошуље се тада још трљају умом и перу. Женскиње по селима око Пирота исто овако пере кошуље, чакшире и јелеке, али овде се више употребљава сапун после цеђа. Зато је код Нишаваца све одело боље опрано, и свакад је чисто. У свима селима женскиње највише обраћа пажњу својим шамијама и крпама, у које се забрађује. Беле крпе око главе и шамије најбоље се перу и за њих мора имати сапуна.

Ваља напоменути, да женске својим женским радовима највише раде за мушкиње и за кућу уопште, а најмање за себе. Из целог њихова ткања излази за њих само »сукно« и по која опрегљача (кецеља), иначе женски забани, јелечета, колани (ремици), појасеви, пануче, ципеле (»ципље«, »потине«), вуница, манисте, модрилка, сапун — све се мора купити готово у Пироту. Додајте томе да и сукна женска морају терзије у Пироту направити и нашарати, и онда излази да женскиње само себи израђује једино чарапе и кошуље.

Женски рад *везење* тек се од скора јавља. На опрегљачама, које су већином затворене боје, девојке из Нишаве почињу по дну да везу доста лепе шаре с вуницом, коју купују у варошима. Жене везу простије шаре, а неке мало сложеније, и готово свакад навезу почетна писмена свога имена или цело име. Ово се виђа највише по селима близу Пирота, а тај рад је и пренесен тамо из Пирота.

Кућа и остале зграде

Оно место где је сељак направио своју кућу или где мисли да је направи, зове се у овом крају *»селиште«*. Зато се и каже у говору: *»Његово је селиште пространо«*. *»Он има добро селиште«*.

Сама реч кућа нова је за ове крајеве. Старе српске речи *дом* и *ижа* још су у већини. У говору се чује: *»То је богата ижа«, »Плна ижа«, »Уреден дом«, »Срећна ижа«*. *»Они че на лето да праве ижу«*. *»Наш је дом чујен на далеко«*. *»Пбаран дом од тија куде че најдеш«*. *»Сречна је Н. Н., пџубаву ижу неје могла да најде и пџгоцу«*.

У Лужници у Стрелцу и уопште код старијих људи и женскиња у целом овом крају чује се реч *»левина«*, што значи кућа и уопште зграда. Н. пр. *»Изнаправљал големе левине«*. *»Он има убаву левину«*. *»Какве левине, какве ли згоце у њег«*. *»Гледал сам бре у Брању, оној красне убаве левине све подупрне с греде; оди земљотрес попуцале«*.

Сељаци у овом крају не знају шта је кухиња. У старо време, кад није било соба, звали су целу кућу ижа. Доцније, кад су почели да преграђују ижу и да одељују једно одељење за себе, опет је она половина, што бисмо је ми звали кухиња остала под именом *ижа*. И у најновије време, кад се направи кућа и одмах одеде собе, опет се кухиња зове ижа. Ретко, и то у најближим селима око Пирота, приликом прављења куће, почели су да одређују по једну преграду *»за кујну«*. Али жене то опет зову *»ижа«*. И обично је то одељење мало те и личи на кухињу, док код старих кућа ижа заузима целу половину или трећину зграде.

Двор је место око куће ограђено плотом или озидано каменим ѕидом. Чује се најчешће назив *»двор«*, врло ретко *»двориште«* а никако *»авлија«*. Дакле кад је кућа готова она има свој двор. А кад се засељава

или кад је довршено засељавање, онда је то „селиште“. *Селиште* је земљиште које обухвата и оно место на ком је кућа и остало земљиште, на коме су зграде, а двор је само онај празан простор око куће. Чује се у говору: „Излезни на двор“; „Нека игра оро у двор“. У песми се пева: „Да му шета по двору, како павун попољу“.

По срезу лужничком у планинским местима сваки је двор ограђен плотом од прућа, а ређе каменим зидом. Ово нарочито важи за она села, што су богата шумама, па секу пруће. Ограда је од лесковог, грабовог, или буковог прућа, тврдо оплетена, подупрта са стране кољем, које се назива „*потиори*“ и озго покривена трњем, да не може ништа да прође, и сламом, да не кисне и да више траје. Но опет ова ограда није дуготрајна. Кад почне да пада, замењује се новим плотом, а стари плот се гори под именом „сучке“.

У Нишави је готово сваки двор ограђен зидом. Нарочито се у овом одликују села: Сопот, Ореовце, Темска, Станичење, Нишор, Гњилан, В. и М. Суводб и друга.

У двор се улази на велика врата, која су широка од два до два и по метра, и зову се свуда именованом *порта*. Где је ограда од зида, и порта је боља, од дасака или искована од летава, и то двокрилна. Ова се порта сигурније и затвара. Но где је двор ограђен плотом, ту је и порта исплетена од плота, и то једноставна. Ову порту вежу на горњем крају за један дирек од оgrade помоћу гужве од павити, а доњим крајем ужљеби се порта у један кратак издубен диречић који је дубоко укопан у земљу, те само вири из земље. Тај се диречић зове *шућа*. Да би се порта лакше притварала и отварала, супротни крај, који прилази те затвара, вози се на једном малом једноставном точкићу, који се зове *коло*. Но нема свуда овог кола.

У двору је кућа. Кућа је обично направљена у једном крају двора, зато да је двор пространији, те

да се могу подићи и друге стаје, а и да је лакше за деобу, кад дође време да се то селиште дели.

У двору до саме куће видимо кош за кукуруз и амбар за жито. У свима планинским селима и у осталима код сиромаша кош за кукуруз оплетен је од прућа. Ови људи и за стрмна жита плету кош, јер прави амбар са пресецима имају само имућни људи. Овај кош за жито плете се у облику једног великог бурета. Озго се добро покрије, а изнутра добро омаже — излени блатом. При врху са стране остави се једна рупа, као вратанца, која се даском затварају. И у њега се сипају стрмна жита. Но оваки кошеви за жито виђају се у сиромашних људи. Кош за кукуруз плете се од прућа, али он је већи и прави се слично салашима по другим крајевима, а величина се удешава према потреби, то јест према имовном стању. У последње време имућнији људи подижу под једним истим кровом и кош за кукуруз и амбар са више пресека за стрмна жита. Оваку зграду покривају ћерамидом а негде и црепом. У селима Нишаве, а нарочито где су селишта тесна, прво се ископа подрум, па над њим подижу амбар и кош, а онај подрум постане штала за стоку.

У двору ћемо још видети *кочину* за свиње (ако има свиња) и *кокошар*, кочину за кокошке. И ове мале стаје плету од прућа. Врло ретко ће се видети добар и јак свињац попођен (патосан), па још покривен плочама или ћерамидом. Обично је то само оплетен један већи кош и онда омазан земљом (али не свуда) и озго покривен сламом, шашом и трњем. Имућни људи имају кочине за свиње боље уређене, и обично је то знак бољег стања. Кокошар и стаје за живину у већини места и не постоје, већ се живина склања око свињца или испод стреја од коша или амбара или ноћива по дрвећу.

У двору код имућнијих људи постоји и нарочита зграда за стоку — *кошара*, а пред њом већа настреп-

шица која се зове *сајван*. Само зими стока лежи унутра а лети све под сајваном, а ту се и кола окрену, да нису на отвореном пољу, ако има места. Чује се у говору: »У двор му кошара, плевња, ћерамидна кочина и свака згода«. Али ову згodu имају уреднији и имућнији домаћини по Нишави и у бољим селима Лужнице, иначе је по планинским селима и код сиромаша све простије и сиромашније у двору.

Коме је домаћину и само гумно у двору, онда је ту и *плевња*, у коју се одмах убацује слама и плевна са вршаја. И плевња је зграда чатмара и негде само омазана блатом и ћерамидом покривена, са сајваном. Негде је плевња само оплетена и озго покривена кровином и трњем. Но ако нема плевње или не може сва слама да стане, онда се остатак сламе дене у стогове или камаре и озго покрива шеваром и трњем. Стогове сламе деду као и стогове сена. Камаре у Нишави деду као велике четвртасте гомиле, у горњем крају на обе стране »склисене«, да би се вода делила на две стране, те да слама не закисне. Камаре се лепо деду у Нишави, а Нишавци су то видели у Румунији, пошто многи иду тамо у печалбу.

У двору на већини места стоји гомила стајског, још незгорелог ђубрета, које се избацује из кошаре и срева из целог двора на једно место. Ту оно сагорева и ту испарава. Нико нема рупу по правилу ископану за прегореваше ђубрета. Нико не води рачуна о његовој користи. Што је у ђубрету најбоље, то спере киша и то отиде у ваздух. А још то ђубре, или како га сељаци зову »боклук«, прави у двору блато и смрад. У Ђилану и још у неким местима око Пирота сељаци копају рупе по улицама и раскрсницама, и у те рупе бацају ђубре из штале на прегореваше.

По Нишави може се у двору понегде, и то врло ретко, а по невољи, видети *бунар*. Ако има у двору

бунар, онда је уз њега и велико камено корито у облику правоугаоника. Оно је потребно за лужење и прање кошуља, па и за појење стоке, ако се ту стока поји. Но камено корито виђа се у Нишави код имућнијих људи, иначе се свуда служе дрвеним коритом, које је обична клада па издубена. Овака корита буду од једног до три метра дугачка са шупљином од 20 до 40 сантиметара. Оваквих дрвених корита, која се чешће зову »корубина«, има свуда и у сваком двору, кад човек не може да направи ни да купи камено корито. Камена корита продају у Пироту сељаци из Покровеника, Копривштице, Завоја и Темске. Камено је корито правилан, истесан, камен величином пола кубног метра. Цена овим коритима буде од десет до двадесет динара. Свака кућа има у двору корито, било камено било дрвено, коме је место близу куће или негде под сајваном, па имала кућа бунар у двору или немала. Под сајваном се понегде види и општрило за оштрење секира.

У Лужници и Нишави нигде у двору нема нужника, изузевши код куће понеког свештеника. Сељаци не праве нужник. Нужник се само може наћи код механе, код општинске зграде и код школе.

Двор није нигде калдрмисан. Ређе се може видети испред самих кућних врата проста калдрма или само набацано камење.

Готово у сваком већем двору може се видети макар 10 квадратних метара заграђена мала баштица за цвеће. И ако кућа има неку кошницу, она је у тој малој баштици, коју иначе зову *градинче* и обично је заграђују високим плотом.

У понеком двору виђа се и по које родно дрво: шљива, јабука или крушка. Ово више вреди за лужничка села, јер су тамо дворишта (дворови) пространји. У Нишави су дворишта мања, те су и та дрвета ређа. Орах или дуд чешће се по Нишави види у двору,

а у последње време и багрен, јер брже расте, те прави »сенћу« (клад).

На средини или негде у крају двора стоје дрва за огрев. То се место зове *дреник*. Место на дрвнику где се дрва секу зове се *сек*.

У свима нишавским селима око Пирота свака кућа има пећ за печење хлеба, коју свуда зову *вурња*. Она је направљена под нарочитом настрешницом до самих кућних врата или под стрехом од амбара или коша. У селима око Пирота те пећи се загревају сламом. У пећ може да стане петнаест до двадесет хлебова, тежином од по два килограма. Но има кућа по целом овом крају, које увиђају велику практичност ових пећи, те се сада пећи могу наћи по целој Лужници и Нишави, и ако не у свакој кући, као што има по селима око Пирота. У селу Гњилану нема ниједне куће без пећи за печење хлеба.

У Гњилану, Блату, Суводолу, Сопоту, Ореовици, и још у неким селима Нишаве, па тако и у многим селима Лужнице, селишта су сасвим близу једно до другог, а то значи да су куће густо насељене. У овим местима и дворови су тесни.

Кад се деобом неко селиште смањи и на њему постане две, три куће, опет његови задругари не мисле лако да се крену са тога селишта, да праве кућу на другом месту, на некој њиви или да траже како било већи простор. Врло тешко се решавају на кретање са старог селишта на друго место, једно због тога што не воле да купују селиште ако га морају куповати, јер су селишта врло скупа, а друго, не воле да се одвајају из села. Зато ћете по нишавским селима наћи тако тесних дворова, да се ни кола не могу добро окренути. Ако приметите неком човеку да му је двор мали и да би требало некако да га прошири, или да докупи с неке стране, ако може, или да се премести на неко друго

место, па му још кажете: „Могао би, брате, да направим кућу, ето, онде „на Бресту; ту ти је и плевња, а близу ти је и имање“, он одговори: „Овде у селу скупа селишта; питао сам М... и он ми тражи 80 банака, а нема ни 10 ара, па се то лако не купује, а не могу да идем „на Брест“. Мрзи ме, да идем изван села тако далеко и да будем без комшилука“. А то место „Брест“ далеко је од крајње сеоске куће највише 150 метара.

Кад смо овако у главном разгледали цело кућње двориште или, како сељаци кажу двор, сада можемо да разгледамо и саму кућу и то прво њен спољашњи изглед.

У целом овом крају не можете наћи у мало имућнијег домаћина *кућу* без доксата или мале настрешнице пред самим вратима или на једном крају. Овај доксат називају *ћошка* или *кривет*. По Нишави има људи који почињу да праве куће „по плану“, слично омањим варошким кућама, али без „ћошке“. Но други људи веле, да такву кућу и не рачунају за кућу кад нема „ћошку“. Ако је ћошка везана за један крај куће, онда је она обично на оном крају где су врата од зевника (подрума), те тако је ова ћошка као кров над подрумом и свакад се може седети пред подрумом у сухоти, јер озго стоји ћошка. Неки праве ове ћошке веће и на њих се може ући одмах од кућних врата, а негде има улаз на ћошку из саме собе, као по варошима излаз за балкон. Ово је ређе.

Јутром чим чељад устане, жене износе спаваће ствари, губере и јастуке, и одмах вешају на ћошки испод стреха о дугачке попречне мочице које се зову *врлине*. На врлине се вешају чешће и кошуље. На ћошки се целог лета па и јесењих топлих ноћи спава. На ћошки се врши и „дупење“ (комишање) кукуруза. На ћошки испод стреха вешају се вешалице кукуруза,

венци лука и низови паприка. На ћошки се неки пут намести и разбој за ткање. На којој кући нема формалне ћошке, њу замењује продужена стреха испред кућних врата, која као сајван одржава испред куће сухоту, а служи и за вешање неких ствари. А некад испод тог сајвана стоји и пећ за печење хлеба, те је тако она близу врата и стоји у сушини.

Кућа је по својој грађи *плетара*, *чатмара*. Око Пирота почињу због оскудице у дрвеној грађи да зидају куће од *ћершича*. И плетара и чатмара омазана је и споља и изнутра по два пута блатом и сламом. У имућнијих људи омаже се и трећи пут „мелезом“. То је блато и слама с мало креча и песка. То је већ трајнији леп и боље изгледа.

У старо време није нигде било окречене куће у селу. Сад око Пирота и по многим лужничким селима има велики број окречених кућа споља, али није свака окречена изнутра. Као што смо рекли, мали је број кућа, које су окречене и споља и изнутра. Који су већ почели да крече изнутра — бар себе, они то после раде готово сваке године о слави или о неком весељу. Али има велика већина која не мисли никако да кречи куће. Црвена Јабuka, Студена, Ралин, Масуровац, Синова Глава, Покровеник, Покривштица, Ореовица, и још многа села Лужнице и Нишаве, неће још за много година признати важност кречења куће.

Куће су у целом овом крају са ниским кровом и већином покривене ћерамидом. Око Пирота по селима већ су почели да покривају куће црепом. Али је њихов проценат мали, највише 10%. Има неколико села где су куће већином покривене плочама, као што су: Ореовица, Покровеник, Копривштица, Нишор, Темска, Завој, Велика и Мала Лукања и још нека. Има сиромаша у неким планинским селима, где су куће покривене кровином: папраћу, шеваром, сламом.

Пошто су Лужничани већином изврсни зидари, то су им и куће доста солидне, а лепи и укусно израђени камини, оцаци, више падају у очи него цела кућа. И по селима око Пирота има добрих кућа и боље израђених, него што су старинске ниске, тесне и готово без прозора куће.

У Нишави ско Пирота у неким селима, као у Крупцу, Трњанима, Извору, Смрдану, Гњилану, Блату, Сопоту, Темској, и још у неким, има лепих кућа и већ вас њихов спољашњи изглед овесељава и привлачи. Разуме се, да у тим истим селима има и малих, ниских и неокречених кућа, да су горе него и оне по планинским удаљеним местима.

Иста ова слика вреди и за Лужницу. Има лепих и добрих кућа у Бабушници, Стрижевцу, Стрелцу, Љубераћи, а има међу њима и врло велики број рђавих кућа, док у неким планинским селима Лужнице нема нигде куће, која ће привући пажњу својим добрим изгледом. Сино-главске куће привлаче пажњу само зато, што су све црвене споља, јер је код њих црвена смоница, па су том земљом омазане; иначе су одвише ниске, покривене кровином, ређе ћерамидом, готово без прозора и без икаквих уређених дворишта. Завојске, покровеничке, покривитичке, нишорске, ореовичке, па донекле и куће у Темској одвајају својим кровом од великих, тешких плоча. И оне су ниске, неокречене и без икаквог бољег уређења.

Кад говоримо о низини куће, ми мислимо на ону висину од земље до греда, које држе кров. Дакле мислимо на висину »дирека«. Приликом прављења куће још се унапред уговори колико ће дирек бити висок. На основне доње греде по темељу прво се углаве главни дирекци на свима крајевима (ћошковима) зграде која се подиже. Они морају бити врло јаки. То су ти »диреци«, на које се обраћа нарочита пажња. Кад се

ови диреци утврде стално на својим местима помоћу других, косих, мањих диречића — пајанти, и кад се и други споредни диреци наместе, онда се на њих међу „главне“, које ће бити основа крову. Дакле од ових главних дирека зависи висина собѧ и целе куће. Код свих старих кућа ови диреци просечно не износе више од 1.80 м. висине.

Кад се кућа доврши, па под и таван омажу блатом, онда се та висина још више смањи, и у таквим кућама човек вишег раста не може никако пћи усправно. И данас има људи који приликом прављења кућа једва псте „дирек“ два метра. Врло ретко да се пусти висина 2.20 или 2.30 м. Сељаци не воле собе високе, јер веле: „не загрева се“.

Кућама је у главном основа *правоугаоник*, са додатком „ћошке“. Кад неко хоће да прави кућу, он мајстору каже дужину и ширину куће и висину дирека. После му каже на којој ће се страни продужити ћошка, ако хоће ћошку. Куће су у оваквим сразмерама: 7 и 5 м., 8 и 6 м., 10 и 6 м., 10 и 8 м., 12 и 8 м., 14 и 10 м., 15 и 12 м., 18 и 12 м. — дужина и ширина. Висина дирека је обично од 1.80 до 2.30 м.

*

Дошли смо овако у мислима разгледајући кућу споља на сам кућни праг. Ено и домаћин вели: „Јела улезнете у ижу, те оданете мало“. И ми ћемо сада да ућемо у кућу, да је *изнутра* разгледамо.

Пред сваким прагом видећемо по један већи камен или цео ред камења, који служи као *степеница* пред прагом. *Врата* су на свакој кући јака, од граничевог, буковог или чамовог дрвета. Врата се већином по *панинским* селима затварају дрвеном бравом, *кључаџком*. Изнутра једна дрвена полуга у дрвеним карикама иде десно и лево и по потреби затвара врата улазећи

у дрвени или (у већини) гвоздени јак шип, који је на диреку. Ова полужица која се негде зове *витлушка*, има више зареза у које запиње кључ. Једна мала рупа на вратима баш над самом витлушком служи зато, да се споља кроз њу провуче гвоздени кључ, који ће запињати у оне зарезе на витлушци и тим је помицати на ону страну где треба. Кључ је гвоздена танка шипка, која је искривљена и уопште проста справа којом се она полужица, витлушка, помиче десно и лево и тим врата закључавају и откључавају.

Овака проста дрвена брава служи само да се врата преко дана закључају, кад је потреба, а ноћу се још метне изнутра гвоздена већа *чивија* кроз гвоздени шип, који је углављен у ону средњу попречну полугу на вратима. Овако је затварање код свих планинских старих кућа, па и по неким селима у Нишави може се још наћи кључарка. Но кључарка се још употребљава на воденичним и појатским вратима као и на вратима у виноградским колибама, зевницима. По неким кућама ноћу се врата преко среде једном већом полугом замандале, ради веће сигурности. У новијим кућама врата се затварају обичним бравама, али опет на многим местима не изостаје ноћу гвоздена чивија.

Унутрашњи распоред одељења у кући је различан. Но ово су главни типови. Једне су изнутра подељене на два дела. Две трећине заузима ижа (кухиња), а једна трећина долази на собе, које су сасвим мале и тескобне и обично са једним или два прозора, који се опет праве један до другог, те изгледају као један прозор. Ови су прозори мали. На ижи има мало прозорче, које се затвара даском. Но на већини старијих и простијих кућа на ижи нема никаквог прозора.

Али овде да додамо и ово. Сељаци свуда кажу „пенцер“ а ређе прозор. На новијим кућама може бити говора о прозорима. Све старинске куће, може се с пра-

вом рећи, немају никаквих прозора. Једна рупа пола метра у квадрату, на целој соби, залепљена хартијом — то је прозор. За време турске владавине правили су овако мале отворе као прозоре због самих Турака, јер су Турци обично свраћали тамо, где има боља згода. — Новије куће имају прозоре на собама са стакленим окнима. Но кад се разбију та прва окна, тешко после сељак набавља стакло, већ зјани рупа или се залепи хартијом или затискује крпом или неком хаљином. Тек у случају неке свечаности, н. пр. свадбе или славе, реши се сељак, те опет метне стакло.

По другом распореду унутрашња одељења су подељена тако исто, али је мало већа пажња обрађена собама. Оне су веће, пространије.

Најпосле има кућа, где је по средини ижа (кухиња) преко целе куће, као неки велики ходник а с обе стране су собе. Ако је велика кућа, онда су са једне стране две собе, а с друге само једна велика соба или једна већа и једна сасвим мала коју зову „сопче“ или „одаја“, „одајче“.

Но има инокосних кућа, у којима је само ижа и једна мала соба. То је у инокосних људи или у оних који су се скоро оделили, надајући се да временом прошире.

На свакој кући старијег кроја, па и најновије израде, имају по двоја врата. — Кад два брата поделе кућу и по средини преплету преграду и омажу, онда под једним кровом постану две куће. У том случају свакој кући остану по једна врата.

У свакој ижи (кухињи) прво пада у очи *огњиште*, које је у неку руку као ограђено, јер је наоколо омеђено камењем. Ако је огњиште до онога зида који дели собе, онда се над огњиштем од саме земље са две стране диже оплетена и олепљена ограда, која се све на више шири и која скупља и „тегли“ „чур“ (дим) и

води горе у *комин*, који је без мало толико широк колико и огњиште. Ако је огњиште на сред иже, она плетена ограда изостаје, а над огњиштем горе у тавану зија велики оплетен комин који вуче дим на врх крова. Ови комини над огњиштем на свима кућама су широки и изгледају горе на крову као неки велики сандуци. Комини на крову на четири стране свога врха продужују се у четири сошице, на које се озго метне косо положен кров од ћерамида или једна велика плоча. Овај кров на комину не да, да ветар повраћа дим и брани од кише и снега.

Онај димњак, који спроводи дим из собе, озидан је од цигаља и спроведен је на кров, као што се обично и праве димњаци. Зидари овом димњаку поклоне велику пажњу: лепо га озидају и заврше неком фигуром у облику купе или крста. Ту још запишу годину, кад је кућа прављена, па некад још црвеном бојом понешто и нацртају. Но на многим местима нема ових нарочитих димњака за спровођење дима из собе већ се дим помоћу „ћункова“ води у онај комин над огњиштем.

На огњишту свакад гори „огањ“. Ако огањ није потребан, онда се жар и упаљене главње запрећу у пепео па „глаје“ (тињају), док се не укаже потреба, и онда се опет „срчано“ (брзо) „ване“ (ухвати) ватра. Над огњиштем свакад висе *вериће* на попречној мотци у комину, која се зове „верижњача“ или „верижњак“.

Шта све има на огњишту? Ту се прво види *маша*. То су добро познате машице, без којих се не може радити око ватре. *Ожег* је гвоздена лопатица за згртање пепела. *Острушка* је гвоздена справа, дугачка пола метра у једном крају истањена и заострена као мала мотичица, а на другом крају у врху извијена као срп и оштра. *Острушци* је место уз „начве“, јер она служи за стругање теста по наћвама и копањи, али она иде и на огњиште, те њом жене спотичу главње и

намештају дрва око лонаца. У близини огњишта или на самом огњишту су и *црепње* за печење хлеба. И у кућама где има пећ за печење хлеба, опет има по која црепња, јер чешће затреба црепња, или за погачу, или кад остане хлеба мало, а не може се чекати док жене размео тесто за пећ. На огњишту још стоји гвоздени *вршник*. То је сач, који се у овом крају зове вршник, а нико не зна за реч сач. Над самим огњиштем у близини обешен је тигањ. Око огњишта у свакој кући свакад има по нека мала трножна столица или, како овде чешће кажу, *столечка*.

У ижи (кухињи) одмах до врата с једне стране, обично до оних врата, на која се више улази и излази, стоји *водник*, у коме су *стовне* (тестије) и мале округле дрвене бучице, које се зову *товарије*. Водник је место у атули, зиду, патосан даском и спреда заграђен даском. Но негде је водник на земљи. Негде је направљен мали сто на диречићима, који су побијени у земљу и стално стоје, и то је опет водник. Близу водника прислоњена је *кобилна* (обрамница) за ношење воде. То је једна крива, већином дренова, полуга која се преко рамена носи, а на њој с обе стране судови. Кобилка је на оба краја посувраћена, да се судови задрже. Ту су близу *чаше* за „гребење“, хватање воде. Чаше или, како их чешће зову, *кратуње* јесу оне тикве што по баштама расту (ужичке „паљке“).

Кад погледамо даље по ижи, видимо остале *ижње ствари* или *поижњину* (домаће ствари или покућство). Ту су најпре *начви* или *начви* (наћве). То је велики дрвен сандук са заклопцем, подигнут на четири ноге. У начвима се замешује тесто и држи хлеб.

Готово у свакој ижи кад приђемо до начви, видимо још ове ствари: *круг*, а то је округла, или још чешће (по Нишави) четвртаста, велика даска са дршком. Кад се размешује хлеб, круг се метне преко начви и

на њему се размешују хлебови. *Даска* се зове обична дужа даска, оперважена са стране, и на њу се међу хлебови при размешивању. *Месаљ* је велика вунена или памучна бошча, која се нарочито „ткаје“ и намењује за месаљ. Месаљем се завија тесто у наћвама, док *стваше* (ускисне), а кад се приступи размешивању хлебова, месаљ се скине и метне преко „даске“, да не пријања тесто. Да поменемо још и *копању*. Свака кућа има мању или већу копању. То је као велики дрвени заструг по цео метар у пречнику, а бива и мања. У копањи се замешује тесто, кад је потребно за мање хлебова или за погачу. Но копања често замењује наћве у сиротнијим кућама.

У ижи су још и ове ствари, од којих неке стоје ниско а неке се вешају о зиду. *Трпеза* (синија) је округла и чешће наоколо оперважена. За трпезом се руча и вечера и око ње се седи ниско на земљи. *Јастегач* је у свему сличан трпези, али није наоколо оперважен и он служи за „расукивање“ (развијање) обги, „јухки“ приликом прављења пите. Но јастегач чешће замењује и трпезу. *Сукало* или *сукалџа* је добро позната оклагија; али овамо нико не зна за ту реч. *Чутура* је дрвена ступа за туцање соли, паприке или пшенице (за славу). *Тлчњак* је дрвени или гвоздени тучак, без кога чутура ништа не вреди.

На одређеном месту у ижи стоје и други судови или у полици или извешани о зиду. Види се једна мања котарица, *крошња*, у којој су дрвене и гвоздене *ложнице* и *вилице* (виљушке), због чега је и добила име *ложичњак*. У ложичњаку стоји и *чуркало*. То је дрвена справа за чуркање (туцање, ситњење, гњечење) пасуља и коприва. То је дрво у величини дебљег вретена. Ово вретено је у доњем крају дебље и четвртасто. Тај четвртasti крај пролази кроз четири мале дашчице, које су унакрст међу собом ужљебљене и тако чуркало из-

гледа обично право дрво, а на доњем крају има четири угла, који приликом врћења разбијају пасуљ или друго неко јело, које треба „ишчуркати“ (изгњечити). У полици или обешен о зиду стоји дрвени *соланик*, у ком се чува ситна со. Бакрени судови: тепсије, тенцере, таве, панице, тањира, соларчета, виђају се у полици, но чешће ови судови стоје и у соби високо на рафу.

У ижње ствари или у „поижњину“ долази још и један дрвен суд, који израђују Височани и продају по селима око Пирота, врло сличан копањи, само је мали, по величини као заструг, и разведенији. То је *пејар* (а чује се по селима и *цајар*; у Пироту само „пејар“). Сељаци га држе у ижи, те њим захватају брашно приликом мешања хлеба. Но пејар још више потребује у подруму (зевнику), да стоји испод бачве или бурета, где вино капље, да у њега капље, а треба и да се њим „гребе“ (вади) комина из бачве или плакарнице кад се пече ракија. Но у пејар се може и вино сипати и пити, кад нема у близини другог суда.

По зидовима у ижи виде се понегде обешене „вретче“ (вретце) и дисази. Чешће се по зидовима виде обешени нивови зрелих паприка и сухог воћа.

Зими се око огњишта укрсте мање мочице, *врлине*, за сушење меса. Но месо које је на врлинама, мање се суши од дима, јер се дим не разилази по кући (осем ако га ветар враћа), већ сав иде у комин. Месо се више суши дању од оне јаре а ноћу од мраза. У једном углу иже зими стоји каца са купусом и каче са туршијом, ако кућа нема подрума. Но и ово не мора бити, ако домаћин има неку малу одају, сопче или ћилер. Онда она зимница стоји тамо.

Готово сваки сељак има велику *совру* „за добар дан“. И они који у новије време имају велике и добре столове, опет имају и совре. Совра је дугачка и широка даска, у једном а негде у оба краја заокругљена

и наоколо окована са малим дапчицама и тако ограђена. Она има ноге као и трпеза. Висока је око пола метра. Приликом славе, свадбе, подушја поставља се совра и око ње може стати од 10 до 20 и више душа. У неким задружнијим кућама сваки дан се употребљава совра. И соври је место у пжи, но чешће њу изнесу и на ћошку или је дигну на таван или однесу у подрум.

Ако погледамо на таван, видимо на њему набациане неке држаље и дрвеће за прављење вила. Ту има по неки кош са цасуљем и другим семењем. Негде се још види у малим кошићима или у слами воће и ораси, а у селима око Пирота на тавану чувају грожђе преко зиме по гредама или обешене „висуљће“. У неком углу видимо и по неку крошњу, у којој кокошке носе

По планинским селима и код сиротнијих људи уопште има по једна соба. Ређи је случај, и то код људи средњег стања, да има још по једна мала собица, позната под именом *соаче*. По Нишави и код људи доброг стања и нарочито већих задруга има више соба и једна је обично боља и чистија, и то је соба за госте. Све собе, било обичне, било гостинске, сиротињске или газдинске, одликују се тиме што немају тако рећи никаквог намештаја и што нису попођене — патосане.

Ево слике намештаја готово у свакој обичној соби. Дрвен сандук, *ковчег*, у коме жене држе стајаће одело своје, свога мужа и деце. Једна или две *клуце* до зидова. Испод самог тавана на три стране прикована по једна даска. То је *полица* или *раф*. На рафовима се виде: неки тањир, чаша, бакрени судови, још нешто од стакларије; ту су шољице за кафу („вилцање“) ако их има. На полици стоји мала лампа или просто „гасиљче“. Ту је наређана нека дуња или јабука. Ако има

гледа обично право дрво, а на доњем крају има четири угла, који приликом врћења разбијају пасуљ или друго неко јело, које треба »ишчуркати« (изгњечити). У полици или обепен о зиду стоји дрвени *соланик*, у ком се чува ситна со. Бакрени судови: тепсије, тенцере, таве, панице, таџири, соларчета, виђају се у полици, но чешће ови судови стоје и у соби високо на рафу.

У ижње ствари или у »поижњину« долази још и један дрвен суд, који израђују Височани и продају по селима око Пирота, врло сличан копањи, само је мали, по величини као заструг, и разведенији. То је *пејар* (а чује се по селима и *пајар*; у Пироту само »пејар«). Сељаци га држе у ижи, те њим захватају брашно приликом мешања хлеба. Но пејар још више потребује у подруму (зевнику), да стоји испод бачве или бурета, где вино капље, да у њега капље, а треба и да се њим »гребе« (вади) комина из бачве или плакарнице кад се пече ракија. Но у пејар се може и вино сипати и пити, кад нема у близини другог суда.

По зидовима у ижи виде се понегде обешене »вретче« (вретче) и дисази. Чешће се по зидовима виде обешени низови зрелих паприка и суhog воћа.

Зими се око огњишта укрсте мање мочице, *врлине*, за сушење меса. Но месо које је на врлинама, мање се суши од дима, јер се дим не разилази по кући (осем ако га ветар враћа), већ сав иде у комин. Месо се више суши дању од оне јаре а ноћу од мраза. У једном углу иже зими стоји каца са купусом и каче са туршијом, ако кућа нема подрума. Но и ово не мора бити, ако домаћин има неку малу одају, сопче или ћилер. Онда ова зимница стоји тамо.

Готово сваки сељак има велику *совру* »за добар дан«. И они који у новије време имају велике и добре столове, опет имају и совре. Совра је дугачка и широка даска, у једном а негде у оба краја заокругљена

и наоколо окована са малим дапчицама и тако ограђена. Она има ноге као и трпеза. Висока је око пола метра. Приликом славе, свадбе, подушја поставља се совра и око ње може стати од 10 до 20 и више душа. У неким задружнијим кућама сваки дан се употребљава совра. И соври је место у пжи, но чешће њу изнесу и на ћошку или је дигну на таван или однесу у подрум.

Ако погледамо на таван, видимо на њему набациане неке држаље и дрвеће за прављење вила. Ту има по неки кош са пасуљем и другим семењем. Негде се још види у малим кошићима или у слами воће и ораси, а у селима око Пирота на тавану чувају грожђе преко зиме по гредама или обешене „висуљће“. У неком углу видимо и по неку крошњу, у којој кокошке носе

По планинским селима и код сиротнијих људи уопште има по једна соба. Ређи је случај, и то код људи средњег стања, да има још по једна мала собица, позната под именом *сопче*. По Нишави и код људи доброг стања и нарочито већих задруга има више соба и једна је обично боља и чистија, и то је соба за госте. Све собе, било обичне, било гостинске, спротињске или газдинске, одликују се тиме што немају тако рећи никаквог намештаја и што нису попођене — патосане.

Ево слике намештаја готово у свакој обичној соби. Дрвен сандук, *ковчег*, у коме жене држе стајаће одело своје, свога мужа и деце. Једна или две *клупе* до зидова. Испод самог тавана на три стране прикована по једна даска. То је *полица* или *раф*. На рафовима се виде: неки тањир, чаша, бакрени судови, још нешто од стакларије; ту су шољице за кафу („вилцање“) ако их има. На полици стоји мала лампа или просто „гасиљче“. Ту је наређана нека дуња или јабука. Ако има

нека књига, песмарица или календар, и они су на по-лици. Све је то притиснула прашина.

Требало би говорити и о кревету. Кревет или, како су му сељаци дали име, одар, ретко се виђа по собама. Овде треба да утврдимо: да је велика већина кућа без кревета, и онда се већ зна да чељад спава на земљи. Но ово правило почиње, да се на нашу радост, а на срећу бољег живота и здравља нашег сељака, све више, и то нагло, крњи, јер се кревет мало по мало стално увлачи у собни намештај наших сељака. У последње време почели су сељаци правити по један дрвен кревет, а негде цела једна страна собе обухваћена је једним великим креветом. Ови велики кревети негде се праве стални, јер су ногари обични диречићи побијени у земљу. А озго су уковане даске. На овим креветима је прост намештај. По даскама је прострта слама или сено, по слами рогожина (асура) и онда покровац или обична „црга“. Наоколо су наређани дугачки а при том узани и сламом тврдо напуњени јастуци. Они су вунени, ткани, и зову их *јастаци* (једн. *јастак*). И оваки су кревети велика добит по здравље наших сељака.

Но један мањи или овај већи кревет, звани одар, не могу подмирити сву потребу, те опет има чељади која спава на земљи. У собама без кревета овако се увече простире *легало*, постеља. На оном крају собе на земљи, где ће да се спава, жене прво метлом смету *трошињке*, мрве, и другу нечистоћу, али само полако, колико само обичаја ради, да се боље спава и да се не сања. Затим се простру рогожине, а по рогожи-нама црге или покровац. А ко има, он меће и по две добре црге по рогожини. После се наређају јастуци. Кад се хоће да спава, у ову постељу прво лежу људи и деца. Жене их завијају другим цргама. Најпосле леже женскиње и угаси се видело. Мало дете, које је на сиси, спава у својој љуџци, која виси у соби и његова

мати треба да је ближе до њега, да се може подићи да га заљуља и подоји. У мањој соби, кад сва чељад полежу, захвате целу собу и нема нигде празног простора.

У собама су за грејање гвоздене пећи, сандучаре. Оне греју док у њима гори ватра, и оне обично греју тако, да топлота иде у вис. И ваљда је ово и приморало сељаке, да праве кревете. Ове гвоздене пећи сељаци различно зову. Чују се до сада називи: *ћумбе*, *кастор*, *кубе*, *вуруна*. Многи узимају гвоздену пећ, која озго има један или два колута (рингле), и онда може понешто и да се зготови на таквој пећи. Но поједини у селима око Пирота почињу да купују праве штедњаке, „шпорете“, и уносе их зими у собу, те им служе за грејање собе и готовљење јела, за грејање ракије и за кухање кафе. Но ово је зло по здравље наших сељака, јер су тим начином спаваће собе постале кухиње, а још ови штедњаци и прегревају собе.

Од собног намештаја у последње време виђа се у имућнијих људи, а нарочито који су добри столари, нека добра столица и сто са фијоком. Али ово је ређе.

Где има више соба у кући, једна је соба само за оставу ствари. Ту жене чувају своје ковчеге, црге и опране кошуље. Ту стоје столице и столови, ако их кућа има, и одатле се по потреби износи, кад што затреба.

У бољим, имућнијим, кућама, а нарочито у селима до Пирота, може се сада запазити, да људи приликом прављења куће намењују по једну собу за „кад ми неко дојде“. Обично је та соба по простору доста велика, чешће по 4 до 6 метара у квадрату. Она је потребна и за славу и за свадбу. То се зове *соба за госје*. Но и она је већином готово празна, са врло мало намештаја и без пода. Пошто у њу кућани ређе долазе, није много запарложена, али није ни изветрена. И у тој соби нао-

коло су поређане клупе а горе рафови. У њој свакад има по један мањи кревет обично намештен, као и у обичној соби. Она није ни без стола. Код неких људи у овој соби има велики сто негде до два метра дугачак и офарбан, са фијоком. У такој соби може да се види и икона о зиду на источној страни. Код неких има цео иконостас израђен од дрвета као мали орманчић, и у њему је намештено кандило и иконе (слава и друге). Ово има у селима до Пирота. У такој соби може да се види на зиду и по нека урамљена слика, па и огледало, око кога виси убрус. По зиду у тој соби виси и оружје, у колико га буде имало, и прибор што иде уз то оружје.

У ближим и имућнијим селима око Пирота (Гњилану, Костуру, Блату, Б. Чишлику, Смрдану, Крупцу, Пзвору, и у још неким) има у сваком селу по неколико људи, који у тим собама имају и по један добар орман. Овај је орман подељен на две половине. Доња половина отвара се на два дрвена крила, а горња су два крила стаклена. У доњој прегради мало шта има. Обично се ту сместе бардаци за ракију и тањире. У горњој прегради кроз стакло се виде: чаше, шоље, виљушке и по нешто од стакларије. Зиме се ту ређају крушке, јабуке а највише дуње.

Ове собе „за госје“ свакад су окречене. Неки ради економије још у почетку ове собе „намолују“, офарбају слично механама, и то после остаје вечито. Кад доцније на те моловане шаре падну и друге разне шаре, онда и сам домаћин признаје, да је направио погрешку, што је собу „молувал“.

Зевник или **звник**. — Сада да уђемо, па да погледамо у подрум, који се овде зове само именом **зевник** или **звник**. Да напоменемо, да је у Нишави тешко наћи кућу без зевника, докле га у Лужници нема свака кућа.

У зевнику по виноградским местима прво гледаоцу падају у очи бачве, »плакарије«¹⁾ и »буришта« (бурад) за вино, као и мања бурад за ракију. У сваком подруму ових места има ових судова, само негде више а негде мање. Сви ови судови стоје на нарочитим дрвеним подлогама или на камењу. Ту су и »врчве« (ћупови) код имућнијих људи, у којима је »рецељ«, пекмез од слатког вина. У зевнику су и већи бардаци, »крондири«. Ту су судови са зимницом: купусом и туршијом. Ту су врчве и мала »качетија« (качице), у којима су крушке у води, а по Нишави грожђе у води и оскоруше. То воће у води чува се преко зиме за славу и свадбу, и онда се вадити за мезе.

У зевнику прерађују млеко. Ту га сире и »бучкају«, јер ти радови изискују хладовину. Ту и чувају у качицама сир и масло. У зевнику по угловима остављају поједине своје земљорадничке справе: мотике, трнокопе, лопате итд. Иза греда негде видите заденуте косе, виле и грабуље. По угловима чешће видите и резервни неизрађен материјал за кола, рала, или санке, као што су: наплати, шпиге, осовине, ојишта (гредељи) и санке. По негде се види и по нека приготовљена држаља.

У малим прозорчићима који су у зиду, има свакад по нека чаша за вино и ракију као и »шепендер«, земљани бокал за пиће. У тим малим прозорчићима свакад има мала свећица или »гасарче«, »гасиљче« (»ћупче«, а то је лампица од тенећке, у коју се сипа гас и увуче танак памучан фитиљ по дебљини као гајтан и кад треба упали се те гори), ако би се ука-

¹⁾ Плакарија је дрвен суд као дугуљасто буре са два стална дна. У плакарији се дотерује пезмуљано грожђе из винограда у подрум, а у плакарији се тера и на пијак, те продаје. Плакарија има четвртасту већу руну на дужој страни за сипање и муљање грожђа. У плакарији и вино превире. На једном дну има руну за отакање вина. Плакарија има по величини различитих: од 400, 500, па и 600 килограма.

зала потреба за светлост, а нарочито кад домаћин прегледа судове јесу ли здрави и како држе. На неком бурету стоји и „ајдук“, натеза за вађење пића. Но ајдук се чешће виђа обешен о дирек, који је у зевнику. „Вунија“, левак, свакад стоји поклопљена на неком бурету.

У зевнику има свакад и по нека мала столица за седење. До пре неколико година у селима око Пирота, па и у свима виноградским местима, домаћин се поносио својим зевником и свакога радо уводио и чистио. Но сада како су им виногради осушени, запарложени, или како се овамо каже „*станули парасина*“, „*напарасени*“, од тад су им и зевници напуштени, а судови у њима суви и распаднути.

Кад кућа оскудева у собама, онда жене у зевнику држе своје ковчеге, у којима су њихове хаљине и преобуке. Често зевник женама служи за ткање.

Осем тога у зевнику многи држе брашно преко топлијих дана, пошто је ту умерена топлота. Тако исто зими многи у једном крају зевника држе кромпире затрпане у песку.

У зевнику испод греда чешће видимо заденуте неке лековите траве, које су жене брале о Св. Јовану Биљоберу (Ивањ-дан), као што су: „цоцан“ (нана), кичица, пелен, ајдучка трава, слез, чешљика.

Све би ово догде речено вредело за све зевнике, само с том разликом, што у планинским местима и у селима Лужнице у зевницима нема оних великих бачви од три до пет хиљада литара, као у виноградским местима. Нема ни плакарија ни уопште оних судова, што су потребни људима који раде с вином. Према кући и потреби озидан је и намештен зевник.

Има негде те се зевник у невољи зими употреби и за стоку, нарочито за волове. Но то само бива у случају велике невоље, кад човек остане без кошаре. По планинским местима чешће затворе, одлуче, теле у

подрум, а и јагњад неки пут по потреби затварају у подрум.

По селима у којима је имало винограда постоје мале зградице у виноградима, које се зову: **колибе** или **зевници**. И варош Пирот има у свом атару виноградског земљишта и по виноградима и данас постоје, макар и напуштене, виноградске колибе. Пошто су виногради због филоксере већином пропали, и ове су колибе напуштене и разрушене. Но за последњих седам, осам година нови виногради на америчкој подлози јако се подижу, те и Пироћанци почињу дизати и оправљати своје колибе по виноградима. То исто раде и сељаци, који су обновили своје винограде на америчкој подлози. У говору се овако чује: „Да идемо на зевник“. „Изгорела је колиба, а остало само зевничиште“. „Правим си колибу у лозје“. Не може баш тачно да се прецизира: шта је колиба, а шта је зевник. Неки пут проста колиба, кулача, у винограду значи зевник. А неки пут права лепа кућица у винограду, под којом је добар зевник, опет значи „зевник“.

Пироћанци у својим виноградима имају ове колибе добро и тврдо израђене са подрумом, па опет у говору кажу, да ће да иду на колибу у виноград да праве „зијавет“. У селима се чује у говору, да неки каже, да ће да иде на зевник. Међутим његов је зевник колиба подигнута на неколико рачвастих великих дрвета и покривена прућем од лозе, „лозињем“. Те виноградске зграде двојаке су по својој изради. Једне су просте кулаче, подигнуте на неколиким рачвастим дрветима и покривене лозињем. Врата су им добра и могу да се заклапају. А једне се праве слично кућама. Озида се у земљи подрум и над подрумом се дигне зграда чатмара, негде само са једном собом и ћошком, а негде са два одељења, собом и кухињом. А негде има пред кухињом ћошка. Оваке колибе покрију се ћерамидом или лози-

њем. Ако је над подрумом, зевником, само једно одељење као соба, а нема ћошке, онда се пред том собом подиже мања настрешница, *сушина*, *сајван*. Кад је мали сајван, зову га „сајванчак“.

Ове колибе или зевници, служе за оставу алата за време рада и зиме, као и за склањање од непогоде и за становање за време бербе. Осем тога у зевницима је свакад имало вина и другог пића, док су виноградни рађали.

Како Пироћанци, тако и сељаци по својим виноградима имали су и простијих и бољих колиба. Имовно стање и сам виноград одређује, каква ће колиба бити у винограду. Пироћанци су имали много винограда у околини Пирота, који су, као што смо рекли, пропали од филоксере; но сада многи подижу нове винограде и у њима обнављају или подижу нове колибе, које им за време бербе служе као летњиковци. Кад је у виноградским зевницима, колибама, било пића, Пироћанци су сваког празника лети и зими излазили „на зевник“ и тамо се проводили, „правили зијавет“. Њихов чувени од овчег меса „ђувеч“ и лозјанска „јенија“, и добро вино у зевнику — и зијавет је готов. Но и да није баш прави зијавет, треба само понети „мезе“, а све друго има у колиби. Ту има огњиште, где се ложи ватра, ту има и потребних судова, ту има и на што ће се сести. Ту је сва згода, нарочито, кад су имали ту вина довољно.

Па и сељаци нису своје зевнике заборављали. Од бербе па до Св. Трифуна, кад је врхунац весеља, сваког празника и недеље сељаци су ишли на своје зевнике и веселили се.

„Ако нема ништа „од блажњинку“, ми си понесемо некоју црвену шушпу и мало хлеб, па тов је довољно мезе за вино. Шушпете си печемо на огањ, па топнемо у сол, треба и хлеб мало, па да се утешаш пијући. Саде зној капе оди нас. Прво

пијемо с чашку, на обрнемо са шепендер. Најпре си пијемо, да кажемо при мене, па заредимо редома оди један зевник на други. У сред ноч са све тупан и гајде врнемо се у село. Опију се некоји, па јутре дан не знају, какво су радили. А како че бре да знају, ми смо си таг правили саде комињак и то без капку воду: кад га сипнеш у огањ, гори како шпирт“.

Па колико таквог вина може човек да попије?

„Таг си је било пијење без есап. Кој ти је таг што сматрал пијалак. Имало је човечи, који несу знали какво је то вода. Па то до скоро беше, све док се буба не јави. Саг човек испије по једно кило па пијан, а таг падне на човека и по пет кила, па како грозд. Какво је тагај било пијење, не може саг ни да се верује. Једном се бемо напили у „Гложје“, и деда Х., Бог да га прости, хтеде да си изеде и капуту на мезе. Поди барлу таг се носил „ћелепош“, бело плетено капче. Његов ћелепош беше си много прчав дори маз станул. За мезе бемо понели козју пастрму и говецо шкембе. На огањ грејемо си пастрму и печемо шкембе, и пијемо си. Прекарано је било пијење, станумо си чор-чутук. Песмо си ни запазили, кад је на деда Х. ћелепошат падал у огањ. Он га па направил на пастрму и извадил га из огањ, и ванул да живави и ми тек после видимо“.

Највеће весеље по виноградима на зевницама било је, а и сада се још држи, на дан 1. фебруара, о Св. Трифуну. Тада сви виноградари изађу у своје винограде, да по обичају орежу по један или три чокота и вином залију. Многи тај дан називају „заризој“. Тог дана по виноградима цео дан чује се: песма, свирка и пуцање из пушака. Из винограда се сви увече враћају са гајдаром у село уз свирку и песму.

Колибу (зевник) у винограду подижу обично на најлепшем месту и пазе да се одатле види цео виноград. Неки опет пазе највише да подигну колибу на таквом месту, да се лако може до ње долазити и с колима, па зато је подижу при крају винограда. Боље колибе које у неколико личе на кућу, какве обично имају Пироћанци, већином су окречене. Просте колибе

нису окречене, а оне које су дигнуте као кулаче, не могу се ни кречити.

Да напоменемо још, да се ређе у говору чује реч виноград, а чешће лозје. Чује се у говору: »Наше је лозје ове године добро понело«. »Наше је лозје поголемо од вашето«. »Он има три лозја«. »Само си му је остало још једно лозје«. — Као што смо рекли, Пирот је имао у свом атару много винограда, с обе стране Асарлака у правцу Гњилана, затим у правцу Будим-Дела, Нишора, Градашнице и Бериловаца. Овај велики простор с вином лозом пропао је сав од филксере; но сада опет подижу винограде на америкањској подлози. Од села која су имала добре и чувене винограде, и која и сада опет подижу нове винограде, ваља поминути на првом месту село Гњилан. Његово место звано *Крајиште* давало је најбоље вино. Виноградска су још села: Велики и Мали Суводб, Костур, Блато, Расница, Бари Чифлик, Смрдан, Суково, Војнеговци, а и сва остала села у пољу око Пирота. Од мало даљих села ваља споменути Сопот и Темску, као места, која су давала доста и доброг грожђа.

*

Појате. — Сад је на реду да говоримо о оним зградама, где се зими чува ситна стока, овце и козе. Пове су зграде већином изван села. То су појате или повате или колибе. У Лужници у планинским селима чује се у говору: »Идем на колибу«. »Чу правим колибу«. »Идем при овце на колибу«. Но може да се чује и овако: »Горе ми је појата, горе ми је стока, горе ми је сва згоца«. У нишавским селима чује се и »појата« и »повата«, па и »колиба«. Н. пр. »Ја чу сп к ноци спим на појату«. »Куде ти је деда«? »Отишала сп је на повату«. »Јутре чу си покривам повату«. — Не може се тачно означити, где се говори »појата«,

а где »повата«. Н. пр. у Гњилану се чује и појата и повата, па чак изгледа, као да се изговара и »павата«.

Свако село обично прави ове појате изван кућа и бира згону ближе утрине, ближе воде, ближе неког брда и шуме и да је место заклоњено од ветра. Сваки још гледа, да му је до тог места ближе његово имање, те да се нешто користи и од ђубрета, које они зову »гној« или »тор«. Неки подижу појате на сеоској утрини, и док се други на то љуте, они ћуте, и све по мало проширују и приграђују, па тек временом видите око појате посађено и по неко дрво, па после се зелени и њивица, коју он лепо из свог јегрека (трла) нагноји и мало по мало више нико о томе не говори, а онај остаје ту сталан господар и уреди лепо имање.

.Буди који имају мање стоке, праве појате у селу. Ово нарочито важи за села око Пирота. Само они који имају четрдесет брава па и више, праве појате изван села, јер већи број стоке захтева и већи простор и бољу и већу чистоћу. Кад човек има више ситне стоке, она даје више »тора« и уопште боље се плаћа, и он има рачуна, да се и потруди више.

Појату у Нишави праве двојако. Нека села, као Сопот, Нишор, Ореовица, Темска праве зидане појате, пошто имају довољно камења на самом месту. Такву зидану појату, која се по величини прави према броју стоке, покрију сламом и притисну јаким моткама. Унутра направе два одељења: једно веће за стоку и једно мало, као собицу, за овчара. Око те зграде подигне се наоколо још једна ограда или од трња или се оплете плот. То је *обор* или *трљак* или *јегрек*. У тој огради стока преко зиме дању борави и ту јој се полаже храна. У оном већем одељењу пригради се у једном крају један мали простор, који се зове *кочак*, где се одлучују мала јагњад и јарад преко дана.

Други опет овако праве појате. Изберу се место, на ком се мисли подићи појата. Тад се дотера сва дрвена грађа. Ако се мисли правити мања појата на три рога или три главе, онда треба шест великих дебелих и искривљених (као гудало) дрвета, и онда се све два и два једно према другом наместе, пошто се у земљи дубоко укопају а горе добро увежу, саставе. Основ је овакве зграде правоугаоник. На једној и другој ужој страни усправи се на ове главне диреке још по једно или два дрвета. Затим се по врху на ова главна дрвета утврди једно попречно, и тим је у главном подигнут основ целе зграде, појате. Сад се још укивају тања уздужна и попречна дрвета (мертеци) и натурају мање гране, и тим се овај кров „згусти,“ те да не пропада слама. На једној широј страни остави се руна за врата.

Али слама и друга кровина не може се још турати на овај кров. Сад се око ове зграде наоколо на остојању 40 до 50 см. побије коље и оплете плот висок један метар. Између овог плота и оне прве зграде, која се такође до земље оплете, набија се слама и овај овако дебео слој сламе продужи се до врха и тако се покрије цела појата. Сад се понова баца озго слама, која се равномерно растура по целом крову, али на земљу не пада, јер је зауставља онај плот који је наоколо оплетен. Тако се цела зграда покрије дебелим слојем сламе, а најпосле по њој дође шевар или грање које се још притисне са пружењем или трњењем. Око ове појате, најпосле, ископа се наоколо мали јендек, шанчић, да не би вода подилазила. И у овакој појати има одељење за стоку и одељење за ситињак, „младеж“, а тако исто и мала одајица за пастира.

Око оваке појате подигне се наоколо висока ограда од леса, која је нагнута унутра. Још је ова ограда по врху начичкана трњењем, да не може лако дивљач да уђе. Но и ако уђе, тешко може натраг да се врати.

Тај ограђени простор око појате зове се *обор*. У обору испод ограде, која је погнута као стреха, чешће и зими ноћива стока, јер је ту свакад сухота. Оваквих појата има највише у Нишави, а доста и у Лужници.

У планинским селима праве појате као кулаче, кад наслажу дугачка и дебела дрвета у облику купе или стога. Но у овом случају главно је, да има јак и висок обор који је нагнут унутра, те стока и дању и ноћу лежи у том обору, а ретко кад улази унутра. Од стоке на појатама не одваја се никад пастир — овчар. Но ако се баш он за кратко време удали, нарочито ноћу, остају најбуднији чувари, пси.

Кад је реч о стоци и пастирима, да овде додамо једну напомену. У овом крају ретко се чује реч *чобанин*. Место ове речи чује се *пастир*. Но сваки пастир има име према стоци коју чува. Тако исто и реч *чува* ретко се чује, већ њу замењује реч *пасе*. Ко чува овце зове се *овчар* или *овчарко*. Ко чува козе зове се *козар*. Ко чува „шиљежина“ (шиљежад) зове се *шиљегар*. А тако исто чује се реч „јариштар“, а то је пастир, који чува „јаришта“ (јарад). Зато се чује у говору: „Кој пасе шиљежина?“ „Кој ти је јариштар?“ „Кој че буде козар?“ „Ја чу сам си данас воловар“, а то значи да ће тог дана да чува волове.

Ко чува сеоске свиње, зове се *свињар*. Ко чува сеоска говеда, зове се *говедар*, а ко чува сеоске коње зове се *коњар*. О Митрову-дне или Бурђеву-дне у селу се обично говори: „Кој че ни буде свињар“? „Уценисте ли свињара“? „Колико му је ак“? (плата). „Ко је сад говедар, а ко је коњар?“ „Колико је ак на свињара?“ „Пет гроша на свињу а два гроша на прасе и да га редома хранимо“. „А колико је на говедара.“ „Он се уценил на куп да пасе коње и говеда по 20 ока жита на брав“ (за пола године). „Е, то је коца, прекарано је, не могоше ли да пајду појевтино“? „Толико је по-

годен. Бил је и кмет и одборници. Руковаше се, и он даде ракију те пимо крчму“. Кад се овако о реченим данима погоде сеоски пастири, сеоски биров већ увече, у очи оног дана кад треба да излази стока на чување, огласи: »Чујете ли бре, сељане бре, јутре бре, да искарујете свиње пред свињара, бре, чујете ли бре на сред село бре или на „Бајир“ или на „Чуку“ итд. Говеда пред говедара јутре да искарујете бре, чујете ли бре“.

*

Воденице. — Негде у самом селу, ако кроз село протиче нека речица или поток, или изван села опет на речици или потоку сељаци подигну своје воденице, поточаре. У говору се чешће чује реч *ваденица* место *воденица*.

У Лужници има добрих и сигурних воденица само у Љуберађи. Почињући још испод Горечинаца, па кроз љуберашко ждрело на Комарички Вир, све су поређане воденице једна испод друге, које добро раде. Има их које раде с једним „каменом“, витлом; али их у Љуберађи има више са више витлова. По планинским местима постоје мале воденице, поточаре, с једним витлом, које међу само у пролеће и у јесен. Зими се потоци заледе, а лети нема воде. Зато у Лужници добро раде оне воденице у Љуберађи.

У Нишави око Пирота на реци Нишави и речици Градашничкој има више уређених великих воденица са више витлова. У Сукову манастирска воденица ради са шест каменова, витлова. На реци Темчици у селу Темској има више воденица, од којих је једна са пет каменова и свакад ради. Добра је воденица на Темчици, која је својина темског манастира Св. Ђорђа. Од осталих села, у Сопоту, готово у самом селу, има скоро тридесет воденица са по једним каменом, које

мељу и лети и зими. По планинским селима Нишаве има несигурних поточара са по једним каменом.

Воденица може бити својина само једне куће, а може бити својина више кућа, газда, и онда је заједничка, „ортачка“. Ова заједница настаје или још од прављења воденице, или наслеђем по деоби, или је доцније продавана на делове. По селима у Лужници и Нишави може бити ортаклука, смесе, у воденици на пола оке, на литру, на педесет драма и двадесет и пет драма. Но има и трећина. Пола оке је право на пола воденице; литра је право на четвртину воденице; педесет драма на осмину, а двадесет пет драма је право на једну шеснаестину. Ортаци, смесичари, управљају се према овом свом праву приликом личне употребе воденице, приликом деобе ујма и кад се оправља воденица.

Ако се ортаци договоре на погоде воденичара, слугу, онда и они плаћају ујам, али на крају године деле добит сразмерно по свом делу који имају у својини воденице. Ако су само два ортака, на воденицу не издају „под ћесим“ (закуп) или не погађају слугу, онда се њих двојица редом међају у воденици месечно или недељно. За то време сваки меље своје и узима ујам што му падне за то време док он држи воденицу. Тако раде и тројица ортака, па и четворица. Но где има и шеснаестина, онда оном који има право на двадесет и пет драма, долази ред да меље у воденици сваки шеснаести дан или друкчије: он у сваких шеснаест дана има право на један дан. Према свом праву сваки мора тачно да сноси и трошкове око издржавања воденице. Но тешко је наћи ортаке који тачно испуњавају своје дужности, и зато се обично каже: „Ортачка ли је воденица, ти ћу не рачунај за воденицу“.

Приликом подизања воденице прво се пази, куда ће се провести воденична вада. Треба обратити пажњу,

да вада не чини никоме штету и да не „успори“ неку другу воденицу. Место, које се дубље ископа за воденично коло и које је као темељ, зове се „гнездо“. Ако новој воденици гнездо иде дубоко, онда се може успорити вода, ако је случај, да та иста вода иде на другу воденицу. Још приликом прављења нове воденице треба пазити, да ли ће имати довољно јачине та вода. Њена јачина зове се „скок“. Оно место где је скупљена или заустављена вода, која ће ући у воденичну ваду, зове се „брана“ или „јаз“. Вода иде својом вадом у „буку“. Она даска којом се пред устима „буке“ (бадња) вода по потреби одбија, зове се „даска“ а негде „залитачка“. Кроз буку пролази вода и на доњем крају провлачи се кроз тесну гвоздену или дрвену цев која се свуда зове „цивун“ и удара у пера од точка.

Точак и пера су свуда дрвени, али су у последње време почели у Пироту израђивати точак са гвозденим перима. У точку је углављено „вретено“. Вретено је доњим крајем у води углављено у једну гвоздену, двоножну полужицу, која је у средини пробушена и која се зове „рак“. Гвожђе које је између оба камена у воденици зове се „паприца“. У воденици је кош, у који се тура жито које из коша излази и пада између камења. „Чекеталом“ се на кошу удешава у којој количини треба жито да испада и да пада у „цев“ на горњем камену. Брашно пада у сандук, који се зове „мученик“ или обично „сандак“.

Количина ујма креће се од пет до осам ока на сто ока. Око Пирота има великих воденица, чији момци сами иду по вароши па и по селима са колима и узимају „мливо“, те међу и онда сами доносе самлевено брашно. У овом случају ујам је мало већи.

Ваљаице. — За ваљање, „тупање“, сукна, које се зове именов „пргенице“ или „кваше“, постоје у Ни-

шави у неким селима ваљавице. У Лужници нема ваљавица. У Нишави има ваљавица: у Сукову уз манастирску воденицу, у Јовановцу, Крупцу, у Височној Ржани, у Великој Лукањи, Дојкинцима и Балта Берилосцу. Но и ове ваљавице не ваљају добро и не раде редовно. У главном цела Лужница, па и Нишава, дају своје пртенице на ваљање у село Горњу Студену код Ниша. Из тог села „пртеничари“ једнако путују с коњима по Лужници и по Нишави и скупљају неваљане пртенице и носе на ваљање. Приликом примања пртеница, пошто се измере на аршин, прави се рабош, од кога се половина ушије или добро увеже у један крај оне трубе, а друга половина („куче“, „пиле“) остаје код сопственика. На рабошу се забележи, колико је аршина узето на ваљање. Кад пртеничари уваљају пртенице, дужност им је да их донесу. По рабошу сопственик налази и познаје своје пртенице и онда плаћа за ваљање од аршина по три или три и по паре динарске.

Ови ваљавичари, пртеничари, хоће и да украду од узетих пртеница, и то они обично учине пре него што се изврши ваљање. Од оне трубе осеку с краја парче, па после на осеченом крају рашчешљају основу и опет повежу оне ресе као што су и биле. Ако му се нешто замери, он се обично брани, да се „толико уваљало“, јер се приликом ваљања дужина неједнако смањује: од 10 до 15%. И зато они могу помало да осеку, па се после изговарају, да се је више уваљало. Но ако је сукно ткано шарено на пруге, као што се обично че у Лужници за кројење великих кабаница, „опенцака“, онда се не може украсти, јер сопственик осем мерења на аршин изброји и све црне пруге, и упамти колико их је на број. Кад се пртенице донесу из ваљавице, он опет броји ове пруге, „шарке“.

Ако су пртенице (клатице) добро уваљане и јаке, сељаци у говору вели: »добро су натупане« или »утупане«. Но чује се и: »добро уваљане« и »неуваљане«.

Ваљавице, у колико их има у Нишави, већином су направљене у воденичној згради. »Бука« за ваљавицу стоји у реду са воденичном буком. Само је ова »бука« намештена у више усправан положај, те да вода има већу снагу. Из буке вода удара у доње »коло«, а ово доње коло запиње за друго коло које стоји у вези са »палцима«, који су у самој згради. Друго коло покреће »палце«. »Палци« су два велика маља, који наизменично бију, »тупају«, у »чутуру« или »корито«. У чутури или кориту су сложене пртенице. Јаки ударци ових палаца одјекују са треском у целој згради, и само се чује потмуло: туп, туп. У дрвеном кориту или чутури наложене су добро ушивене дугачке трубе неваљаних пртеница, и палци у њих ударају и тим се врши ваљање. Корито је негде једноставно а негде је сковано од дасака. У корито се чешће досипа врућа вода, нарочито зими.

Породица и задруга. Домаћи живот у сељана.

Породица и задруга. — Шта се у овом крају зове породица, а шта се зове задруга? Назив „породица“ и не постоји у народу. Где је у кући само човек и жена са још недораслом децом (или без деце), обично се за њих каже: *самотиња*, а још чешће *кратиња*. Но ова реч „кратиња“ највише означава сиротко материјално стање. У говору се чује: „Алие су самотиња, саде муж и жена за работу“. „Они су самотиња, па не знају какво пре да работе“. „Кратиња су са све“. „Они су кратиња и са стоку и са зајире“. За овакве случајеве чују се, и ако врло ретко, и речи: *инокосан*, *инокоштина*.

Под *задругом* се подразумева кућа у којој живи већи број душа дораслих за „работу“ (посао). Кад отац живи са два, три или четири одрасла сина, и то је „задруга“. Под „задругом“ се још разуме, кад живе у кући двојица или више браће, од којих је најстарији старешина куће, који управља задругом, кућом, или, како народ каже, који *напрецује*“. Уопште под *задружном* кућом народ подразумева макар и обичну породицу, само ако у њој има више дораслих чланова (мушких и женских) за рад и печалбу. Оних великих задруга од четрдесет и више душа, каквих је имало у неким нашим крајевима, а има их и сада, у овим крајевима сада нема, премда их је до скоро било. И данас по планинским селима Лужнице и Нишаве може се наћи, где понека задруга одваја својом множином, али то су још само последњи остаци наших задруга, јер се и ти остаци из разних узрока дељењем смањују сваки дан и постају мале задруге.

Чим умре дед, односно отац, не прође ни четрдесет дана, а синови, односно браћа, већ почињу говорити о деоби. Кроз годину дана обично се задруга

подели на више мањих задруга или породица, чије старешине, ако имају одраслу децу, не кажу за себе да су инокосни, већ опет веле: »па и ми смо задруга, имам и за домаћњу работу, имам и за печалбу«. Но ове задруге нису у ствари задруге, како они мисле, већ обичне породице с одраслом децом. И зато се може рећи, да у овом целом крају преоблађује инокоштина. Као доста тачна процена може се узети: да на сто домова има четрдесет слабо задружних, а остали су, најблаже речено, средња инокоштина.

У обичној задружној кући, како се овде рачуна задруга, може бити две до четири пореске главе. У неким планинским селима Лужнице и Нишаве има још где-где већих задруга, у којима има од четири до осам пореских глава.

У задрузи која има живога деда, он је старешина задруге. Но ако је он много остарио, да не може више да управља, да »напрецује«, он бар привидно још за живота предаје старешинство најстаријем сину. После смрти деда, односно оца, тај најстарији син постаје прави старешина куће и задруге, ако се ова одмах не подели. Но где у задрузи живи више браће, старешина је најстарији по годинама. Нежењен човек није никад старешина задруге.

И жена може бити глава куће, кад остане удовица. Но у понекој кући деси се често, да нека жена има велико поверење: купити, продати и још неке повластице. Ово је она добила у неким приликама, код мирних људи у кући, у случају неке дуже болести кућног старешине, показавши се својом памету, оштроумношћу, срећом итд. А још ако има неку суму својих особених новаца, изгледа да је она прави старешина куће. И заиста, без ње се ништа не предузима у кући.

Старешинство се у задрузи наслеђује. После оца долази најстарији син. Ако задруга остане и даље не-

подељена, па се деси да умре и тај старешина, после њега долази брат најстарији по годинама за старешину куће (задруге). Има по неки пут изузетних случајева, да се повери старешинство ономе, који не долази на ред по годинама. Ово је он сам постигао својом памећу и умешношћу још за живота претходног старешине. У неколико он је старешинску власт већ био поделио са правим старешином. Ако би негде наступио случај, да се бира старешина задруге, чланови задруге пазе да онај буде старешина, који је без порока и да се одликује штедљивошћу.

Старешина задруге има власт да у свему заступа своју задругу и да се брине о њеном напретку. У самој задрузи његова је дужност, а има и право, да наређује. Он одређује у задрузи: ко ће у поље на рад, ко ће у дрва, ко у воденицу, ко ће на пролеће у печалбу или преко зиме у град у службу. И он сам није никада без посла. Он се брине о сваком члану куће и о њиховим потребама. Од њега се траже сви трошкови за кућу, као: обућа, одело, осветљење, со и др. У појединим случајевима радости, болести и жалости, он се о свему брине. Како који младић или девојка достиже за брак, дужност му је да их ижени и разуда, пазећи, да се све девојке из куће подједнако „одаре“, да се сваки младић пристojно ожени, а не да се за некога одвише троши, а за некога да се смањује трошак и да се сасвим упрошћава. Због оваквих случајева обично почињу распре у кући. Распру почињу младе-невесте. Оне почну да приговарају: како та и та јетрва има две „големе жутице“, а она нема, или: „Н. има златан појас, а ја немам“. Или: кад су женили Н. девера — брата — дао је тата нишан толико, а теби мање итд. Девојке које иду из задруге, знају тачно колико је прва однела кошуља, чарапа, црга (губера) итд. Све оне траже да спреме исто толико дарова.

Но код свих својих права, старешина задруге никад не предузима никакву већу радњу, продају или куповину, без договора са осталим члановима задруге. Кад су сви људи на окупу, тад се највише договарају о свима пословима и кућним потребама. Ово бива највише увече на вечери. Сви седну за софру те вечерају, па кад сврше вечеру, жене дигну судове. Тад обично нека од жена тихо рекне: »Да идемо си ми жене у ижу (или из иже у собу), а мужје нека си орате какво имају за орату«. Тада се жене удаље и врше послове по ижи и соби, а људи разговарају о кући, о земљи, о стоци и о свима другим потребама. Но ово није правило да жене морају бити удаљене од свих кућних договора. Старије жене чешиће седе заједно с људима и учествују у разним договорима о кући. И њихов се глас често саслуша па и уважи, само оне немају права да се много мешају и да изрично траже да се неки њихов предлог усвоји.

Док је у задрузи слога и напредак, дотле је она »на куп«, то јест неподељена. А задруга мора пропасти и поделити се, чим изађу мало јаче несугласице између жена, или почну чланови задруге да замерају старешини у његову финансирању, или уопште у његову управљању кућом.

Нема у обичају никаквих казни у задрузи, а тако исто није ми познато у овом крају, да се чланови задруге договоре, па да од рђавог старешине узму старешинство и да изберу другог, а задруга опет да остане. У сваком случају свађе и неслоге у кући одмах долази несрећна деоба.

Но много пута деоба задруге зависи од самог старешине. Имали смо прилика да посматрамо много задруга, у којима се види да је деоба готова, али нико не сме да проговори због старешине, било због његове строгости, било због великог поштовања према њему.

»У нас је делидба готова, саде старац да склопи очи, једнаг че си прсплитамо ижу. Че чујеш наше убавило. Нема да мину ни четирес, че се делимо. Но да је да смо си паметни, да се сами поделимо без свацу и без трошкови«, — обично се овакви предзнак деобе чује од понеког члана задруге.

»Како је деда К., шта радиш, можеш ли још да управљаш, слушају ли те млађи и поштују ли те добро?«, упитао сам једне године сада већ покојног, а врло уваженог старца К. из С.; и то беше баш о Ускрсу. »Слушају, а куда че. А да знајеш, чим умрем, отиде моја ижа на троје. Ја им у ижу много не мешам, али не давам да се деле додека сам ја жив. Веч од Божиц жене се свацају и не вреве, а ижа може ли да буде, куда неје слога и додумовање. Ја саде мирујем и зверим се какво да работим, па синоч ми дојде на колај. Поставиле совру па тек једна: ајде, тате, поставено је, а ја мирујем; друга: ајде, тате, да вечерујемо; ја па мирујем. Подредише децата: ајде, дедо, ајде дедо; ја си па мирујем. И синови, видим, окомузили се. Тек Ђ. поче: »каква је ово несреча у наш дом. Јутре је Велигдан а ми овако работимо!«. Ја таг вану да викам: то и јест најголема мука за мене. У моје деведесет године какво сам доживел! Јутре је Великдан, најблаг дан за сви ристијани, најголем светац, Воскресеније на Господа, радост на сви ристијани, а ја морам да викам. »Па заште, тате?«, рече ми син Б. Питујеш заште! Не знајеш ли? Ти сакаш да се делиш. М. сака да се дели. С. не орати с јетрву. Ј. не орати ни с кога у ижу. Каква ми је таја ижа. Не ли сака да се молимо Богу, а какво да се молимо кад смо сви у свацу. Какво че ни дава Бог! »Да манемо теја говоре«, вели М. Да манемо! Ја не могу да манем, мен ми не треба таја вечера, саде колико за греј... Че ме накарате, да клнем а да не благосивљам. А ја

сам си мој век веч прекарал. Жене и децата вануше да се зглецују жално. Ја таг окнем: сакам да се сви опростите и исцеливуете и да живуете, а за делбу да више никој не продума. И така се опростише и по това вечерамо сви на куп. Ете така ја, нешто с мајсторију нешто са морање, вардим, да се моји синове не деле“.

Има задружних старешина, који само својом строгошћу и одлучношћу бране своју задругу од деобе. Овакве старешине обично чим опазе у кући свађу и чим чују да се говори о деоби, кратко изјаве: ко хоће да се дели, нека иде, не дам му ни ижу ни имање. Оставши при томе доследан, он сачува задругу. Но ово не вреди за браћу, кад им имање остане од оца. Истина нађе се понеки старешина задруге, најстарији брат, који се дуго одупире деоби, али најпосле кад већ почну браћа и по општини да се туже, он мора да пристане на деобу. (У последње време наши закони: о регрутацији и о давању коморе много доприносе да се задруге распарчавају).

Док је задруга неподељена и док је слога у задрузи, дотле и напредује. У таквој задрузи нико ни за шта не каже: моје, твоје, већ „наше“ или још чешће „божје, па наше“.

Поједини задругари имају по неко парче земље чисто своје, било ливаду или њиву или виноград или нешто од живе стокe: краву, кобилу, неколико оваца итд. Овако имање зову: *особина*. Чује се у говору: „То је његова особина“, „То му је особина“. Као особина може бити и нека покретна ствар: велики котао, казан за печење ракије, огрлица итд. До ове особине дође се приликом женидбе или удадбе, или се добије као мираз, или се купи за оне паре, што се добију као „даровнице“ приликом свадбе. И ако се о особини води за-

себан рачун, ипак задругар, док је још сложна задруга, и за своју особину не каже »моје“ већ »наше“.

У задрузи, као што смо рекли, старешина има право да располаже целом кућом. Али он то право никад не узима као апсолутно, деспотско право. Приликом одређивања чланова задругиних у печалбу, »у странство“, н. пр. у Влашку, гледа се обично на ред. Од овог реда изостаје се у том случају, ако неки изјави, да хоће да иде у Влашку, и ако му није ред. Јер има по неки члан задруге, који воли да не води рачуна о кући и да седи преко лета »дома“. Он тај поступак обично правда: тамо ми се зна једна работа, а овде мораш да водиш рачуна и о кући, и никад ниси миран: час код куће, час код општине, час код стоке. — Неки пут, кад су браћа у задрузи, иде у печалбу и онај који је био старешина задруге. У том случају други остаје да управља и »напрецује“ кућом и задругом, и он је за ту годину старешина.

Све жене у кући раде подједнако послове, а само од млађих жена тражи се мало више посла. Оне саме замењују у многим пословима свекрве. Млађе жене, јетрве, редују редом у кући по недељу дана и њихов је најглавнији посао мешање хлеба и готовљење јела. Она која ради кућевни посао ређе излази на понеки рад. Њен је главни посао за ту недељу у кући. У целом овом крају ту жену називају именом *готвуља*. У говору се чује: »Ја сам си ову недељу готвуља“, или: »Која је у вас готвуља?“

У Нишави у оближњим селима око Пирота жене могу слободно располагати са живином и јајима, и то могу носити и продавати. За добивени новац кудују најпрече потребе опет за кућу, н. пр.: сапун, пиринач, игле, чешаљ итд. Која жена однесе суботом у »град“ јаја или живину или неку »крошњу“ (котарицу) воћа, мора положити рачун о узетим новцима. Ако би пека

жена покушала да нешто прикрива, то одмах изађе пред старешину куће. Обично пред полазак у град све жене виде шта она носи у град. Но ако је нека жена у току недеље крила јаја, или кришом узела неки венац паприке или лука те продала и паре „скутала“ (сакрила), па се то ухвати, и то мора да изиђе на видело. За прву погрешку може бити опроштаја, ако се више исто дело не понови.

Која кућа има оваца, обичај је, да се острижена вуна у пролеће раздели женама по потреби за њихову употребу, за ткање пртеница (квашњи) и за плетење чарапа. Што вуне претекне, то се продаје за рачун куће и том вуном рукује старешина куће.

У задрузи, нема сумње, главни је чинилац слога задругара. Али најглавније је да буде слоге међу женама. Зато се често чује у говору: „Њихне си жене живују и слогују“, или: „До дека им жене живују, до тува че им и дом буде на куц“. И заиста у многим приликама жене су узрок деоби. И ако жене изгледају мирне и просте и не наговарају мужеве на деобу тако отворено, ипак свака има времена кад своме мужу држи о томе предавање. То је ноћ. Тад женама падне згода, да причају мужевима шта хоће и шта мисле. Тад се чује како је „дода“ казала тако и тако; како је „Голубица“ рекла то и то; како је „сестрица“ (заво, „залва“) излагала нешто; како је „Убавица украдла од влну“, „од клчине“ птд. И онда људи имају право кад кажу: „Жена је ноћна кукавица“. Жене су многе и многе задруге упропастиле. Оне су у стању да увере своје мужеве, да је боље живети одељено. Оне то овако од прилике њима доказују: У задрузи је галама и вашар, те се не зна никаквог реда. Нити можеш лећи да се слатко испаваш, нити да се одмориш. Живи се скотски. Кад си одељен, сам си газда за себе; што сачуваш знаш да је твоје. Ако хоћеш нешто „благо“,

слатко, да зготовиш и поједеш, то можеш само кад си одељен, а у задрузи се једе као из војничког казана.

У последње време изгледа да уопште наш народ у овим крајевима не воли задругу. Где је већа кућа и задруга, ту су чланови задруге раздељени на послове: један је овчар, други је козар, један је „домашњи“ т. ј. гледа кућу, неки иде у печалбу. Сви они тачно раде своје послове, али сваки некако не мисли, да је то добро. Треба завирити у душу његову и видеће се, како у свакога има већ неке основе, из које ће се родити узрок и пристанак на деобу. Овчару је криво што је мало код куће, те не зна ништа о вођењу кућног рачуна. Други опет храни у души својој мржњу против онога, који управља кућом и све мисли, да он крије новац. Некоме је опет криво на онога, коме је Бог дао више деце, ако њему није, и њега мрзи да ради за целу кућу и за другога. Неки случајно има женску децу, и он отворено каже, да га мрзи да се мучи за зетове. Па и остали чланови куће волели би да се он одели. Неки опет има повише мушке деце, која сваке године уносе у целу кућу највећу печалбу. Њему је то криво и мисли да би требало његова деца да почну да мисле чисто за себе и да теку имање на своје име. Ето како постају разни узроци за деобу.¹⁾

Народно презивање. — Врло је ретко чути да људи у говору један за другог помињу оно и онако презиме, које имају у општинским и војним књигама. Највише се зову по „прекору“ или по дедином имену. *Прекор* је онај надимак, који има готово свака кућа поред правог презимена.

¹⁾ Све ове белешке о задрузи изнели смо онако, како смо пре осам година одговорили „Правничком Друштву“ по његовим питањима. Те су белешке тада добро пријемне, а сада смо их још исправили и допунили.

У општинским и у војним књигама се у последње време презиме даје највише по дедином имену, али их има доста, којима је дато презиме по очину имену. Почетак иде од црквених књига, јер се у њима ставља име детета па име његова оца и деде. Н. пр: Име детета: Стојан; име оца: Милан Ђорђа Петровића. Кад ово дете одрасте за школу или за војску, оно се уписује као: *Стојан Ђорђевић*, дакле на дедино име.

У говору се пак чује овако: Лека Ђоргов, Гога Станојин, Мијалко Милћин, Алекса Стаменов, Раденко Ђубин, Таса Ранђелов итд.

У именима Лека Ђоргов и Гоги Станојин, речи „Ђоргов“, „Станојин“, јесу обична народна презимена у међусобном говору. У овом случају је презиме „Ђоргов“ по оцу, а „Станојин“ по деди. Међутим у *општинским књигама њихова су имена записана друкчије*: Алекса Ђ. Станчић (по деди), Ђорђе Николић (по оцу).

А ево и неколико „прекора“: Ранђел Чавкар, Ранђел Колар, Гога Шукурин, Алекса Карабаш, Тодор Кушин, Алекса Шепендерков, Тодор Џоганов, Цена Дурко, Цуна Ђуђурко, Коста Клопотар итд. По „прекору“ зову и жене, децу и момке и све чланове неке куће. Прекор се дуго и дуго година чува, док се оно званично презиме уводи по књигама све по деди. И кад неког упитате (за „прекор“): „Зашто вас тако зову?“, он ће обично одговорити: „Е па тој ни је прекор, бил некој одавна колар, па ни така зову“. Или: „Па кој га знаје, остало така одавна, па и нас така зову“.

Код овог народа нема правих старих породичних презимена, по којима би се презивао цео род, рецимо више кућа, које су једног порекла.

Као што је речено, презиме у војним књигама и уопште званично презиме мења се на сваком унуку, док они „прекори“ остају дуго, па остану толико, да потомци и не знају што се тако зову. Но и ови „пре-

кори“ неки пут затребају и у званичним књигама или у неким списковима ради лакшег разликовања кад су истоветна имена. Н. пр.: Димитрије Стојановић — „Крпин“, Димитрије Стојановић — „Таратор“. Мита Костић — „Шукурин“, Мита Костић — „Арнаутка“, итд.

У старо време, до пре тридесет и више година, презимена су се свршавала (званично и незванично) на *-ин*, *-в* и *-ски*. Н. пр.: Анин, Станојин, Гогин, Љубин, Петров, Ранђелов, Ђоргов, Котин, Клисурски, Трнски. (Овде у Гњилану има то старо презиме Клисурски, али оно сада у књигама не постоји, већ се још одржава као сталан „прекор“. А међутим та цела велика породица, сада од три-четири куће, има до сада у општинским и војним књигама нека три презимена: Нешић, Манић, Ђорђевић).

Презимена на *-ић* у старо време у овим крајевима као да нису постојала.

У старо време кад је рађено нешто написмено, презимена су писана већином онако како се чује у народу. Н. пр.: Петров, Ранчин, Попов, Андрејин, Ранђелов, Љубин, Јончин, Јованов, Џунин, Гогин, Сопотски, Трнски, Царибродски, итд.

Односи међу сродницима. — У сељачкој кући овога краја, док је у кући слога, сва чељад живе као једна душа. Међу свима владају односи искрене љубави и поштовања. Постоје нарочита правила, по којима се управљају чељад у међусобном животу. Међу браћом највише се поште указује најстаријем брату. Међу женама најстарија је она јетрва, која је прва доведена. Међу сестрама прва је она, која је најстарија.

Кад женско наврши од прилике петнаест година, добије назив *девојче* и носи тај назив до удаје, која у већини места а нарочито у Лужници буде и после двадесет и пете године. Женско до овог времена рачуна

се као дете или обичније »девојчурњак«. *Момче*, момак, »јергенин« је младић који свршава седамнаесту годину и постаје одмах најозбиљнији кандидат за женидбу. Кад домаћи нешто говоре за своје девојке и момке они кажу: »наша девојчетија« и »наша момчетија«. Чешће се у говору за момка каже: »бечарин«, и за то се чује: »Нема га још нашијав бечарин да дооди из печалбу. Дојде ли, једнаг че га женимо«. И за момка и за девојку приликом ступања у брак каже се: »жени се«, а не: жени и удаје. »Он жени девојче«. »Он жени сина«. »Попова се Стојна оженила« — тако се чује у говору. За девојку се још чује реч »удоми« и »удомила« али врло ретко. Врло је чест израз »дала се« и »одала се«. Н. пр.: »М. се дала«, или »Ј. се одала« или »и она се даде«. — Речи »удао«, »удала«, »удадба« никако се не чују.

По *ношњи* се тешко може разликовати девојка од жене. Свако женско повезује главу још од малена. Беле шамије — просто бело платно — носе све млађе женскиње. Некад се ова бела шамија звала »тулбе«. Но женскиње носи шамије и у разним бојама, па и саме девојке носе шамије у разним бојама. У жалости женскиње носи шамије затворене боје. Шамије чисто црне боје носе у жалости за најближим сродником: оцем, матером, братом, сестром, мужем. По Лужници, а нарочито у селима око Пирота, девојке носе беле крпе обојене »модриком«. Оне купују по трговинама оне куглице »вошплава«, који свуда зову именом »*модрилка*«.

Нема никаквог знака, по коме би се познало, кад се млада девојка за девојчи, сем што почне да носи дужу кошуљу и, ако има, почне редовно да носи »појес«, »појас« (павте). Жена носи под шамијом малу црвену капицу, која се зове *кајица*, а девојке не носе кајицу, и по томе би се могла разликовати жена од девојке;

али то се не може свакад добро оценити. Момак је већ замомчен, чим почне редовно да излази у коло, „на оро“. Још му направе боље хаљине и у јесен почне редовно ићи по прелима.

*

Деца зову свога оца: *тате*, а матер најчешће: *нане*. Млађа браћа зову старију браћу: *бате*, *баје*, *бајће*. Млађе сестре зову старије сестре: *доде*, а око Пирота: *даде*. Старијег стрица у кући деца зову *стари тате* или *стари башта*, а у, многим селима око Пирота, па и овде у Гњилану, деца зову најстаријег стрица именом: *старило*. Млађе стричеве деца зову: *чичо*. Деду деца и сви млађи зову: *дедо*, а бабу: *бабо*. Стрину деца зову: *стринке* или *стрино*. Ујака зову: *ујће*; ујну зову: *ујно*. Жена у кући зове свога најстаријег девера: *бајће* или *бате*, обично онако како га зове њен муж.

Муж жену врло ретко зовне именом, већ јој рекне: *моме*, а већ у старости је зовне: *бабо*. Брачници ређе, и то у својим средњим годинама, зовну једно друго по имену. Доведена млада за много година не зовне свога мужа по имену. Кад има нешто да му каже, или да га зовне, опет га неће зовнути по имену, већ ако не могне његову пажњу обратити са речју „мори“, она ће га повући за руку и онда му рећи: „Мори, јел овамо, ока те тата“, или: „Јела, мори, окају те“. Па тако и младожења у почетку никад не зове своју жену именом. Ако има да јој нешто заповеди, он ће то учинити преко неког детета, или ће прићи близу до ње, па ће јој тајно казати, шта има да јој каже или заповеда. Ово „срамовање“ (стиђење) како они кажу, траје за много година у већини места. Има старих људи који причају да никад нису своју жену зовнули по имену, а има и жена које никад не спомињу име свога мужа већ веле: „мојијат муж“ или „мојијат стопанин“, или „мојијат сајбија“, или „мојијат старц“ или

„мојето момче“¹⁾ (из шале). Но ово све није „срамовање“, како они кажу, него је обичај.

Доведена млада по обичају надева имена из милости својим заовама и деверима. Та су имена најчешће овака: Убавица, Голубица, Јагода, Грлица, Јабука, Пловдинка; Голуб, Соко, Убавенко, Златан. Затим: Јеленица, Ћитка, Ћитица, Врбица, Трњинка, Сестрица и сл.

*

Ред и чистоћа у домаћем животу. — Женскиње је у свачему потчињено мушкоме полу. Женско не сме прећи пута мушкоме. Женско не сме седећи дочекати мушкараца. Има женскиња, које се и мушком детету, нарочито страном, диже с места. У присуству мушкараца женскиње никада не седи. Кад жена узме чашу да пије у присуству мушкараца, она окреће лице у страну. У кући при уласку неког човека из те куће или странца све женскиње устаје. Ако има странац у кући, ниједно женско не седа, изузев неке старе или болесне жене.

Кад седају за софру, прво поседају људи по старешинству, па остала мушка чељад, па најпосле жене и девојке. Млада невеста за годину дана ретко седа; она већином стојећи једе, јер она слуша: приноси јела и друге потребе. Ако јој се каже да седне, она онда тек мало чучне при крају софре. Но има много кућа по свима селима, где се одваја једна софра „за мужје“, те они прво једу, па после се поставља друга софра или та иста, „кад се дигну мужје“, те женскиње и деца седају. У тим кућама ретко седа с људима за софру нека старија жена. Ако има у кући неки гост, нарочито чиновник, с њим седа кућни старешина и изузетно још неки одрасли члан куће, н. пр. најстарији син или брат, ако га позове старешина куће. Ако

¹⁾ И муж за жену најчешће важе: „мојата баба“, „мојата стопаница“.

је гост неки пријатељ, онда седају с њим за софру сви одрасли чланови куће, па и старије жене.

После ових напомена, вредно је да још дубље за-
виримо у *живот куће* и да још боље расветлимо живот
нашег сељака у овом крају. Ми смо већ на једном ме-
сту говорили, како сељаци по својим собама у ве-
ћини места немају тако рећи никаквог намештаја, па
ни кревета. Па како они спавају, како они живе по
тескобним собама а на многим местима са повише че-
љади? Живот је њихов по тим собама, а нарочито
зими, чемеран. У први мрак јесењих и зимњих ноћи
све се живо склања у ижу и у собу. Ако је вечера
била у ижи, одмах после вечере сваки иде у собу »да
лега«. Ако су вечерали у соби, онда жене помету »трое«
(мрве), да не би преко ноћи лоше спавали и сањали и
почну да простиру »легало«.

Ако случајно има одар (кревет), на њега ће лећи
најстарији чланови куће или неки муж и жена са де-
цом; али ако је мали кревет, онда на њему спава само
један од људи. Остали спавају на земљи или како они
кажу »ниско«. По земљи је рогожина, по њој још, ако
има, по једна прга и наоколо јастуци. Но ми смо већ
видели како се простире легало по земљи. Људи пред
спавање изују, »собују«, обућу, распасују се и скину
јелек и капу. Неки спавају с капом. Чакшире нико не
скида, пошто не носе гаће. Жене се само изувају и
отпасују појас (павте). Људи и мала деца лежу пре.
Женскиње не леже одмах. Ако су дуге ноћи, женскиње
има посла у кући, а и ради своје женске послове,
плетење и предење. Свако одрасло чељаде прекрсти
се по једанпут, или три пута, и онда леже на своје
место. Кад већ и све женскиње полеже, угаси се свет-
лост. Многе жене скидају шамије да се не гужвају и
обесе их негде о клин, или оставе више главе. Де-

војке још своје шамије испревијају, па их притисну под јастук, те су им сутра као пеглане.

Треба ноћити у таквој малој соби, која је три до четири метра у квадрату, а непуна два метра висока, а у њој по десет-дванаест душа леже на поду као сардине, па да се тек добије јасна слика о животу нашега народа. Ако има мале деце на сиси, и њихове „љуљке“ висе преко собе увезане помоћу тракова (плетених, дебелих вунених узица) од једног клина до другог. Целе ноћи њихове мајке зањихавају ове љуљке, да би деца у њима спавала. Обично се удеси да љуљка виси над матером, да би се она могла дићи и подолжити дете и да би га могла руком дохватити и љуљку нихати по потреби. На ову тескобу додајте разна испарења, прашину, бухе, и онда се може замислити како је у таквој соби ономе, који у њој спава. Пошто се испарења и гасови дижу у вис, није добро ни за онога, који у таквој соби спава на кревету. Па и мала деца у својим љуљкама, које су издигнуте, такође не добијају ништа, што су им љуљке подигнуте од земље (пода). — Све су сељачке собе такве са врло незнатним изузетком.

Сељаци се сви јутром рано дижу, али млађе женскиње прво устају. Једна врло рђава особина код сељака овог краја јест, што се свако чељаде јутром не умива. Ово важи и за одрасле. Зато, ваљда, по овим крајевима и не знају добро за убрис, пешкир. И у овоме има ређих изузетака.

Чистоћа. — Једно од врло важних питања за боље познавање живота нашег народа у овом крају јесте питање о одржавању чистоће.

Ми ћемо проговорити прво неколико речи о одржавању чистоће на телу. Почнимо од рођења, и ако ће о овоме бити говора, кад се буде говорило о одојчету. За купање малог детета нема нигде утврђеног правила.

Главна пажња на купање обраћа се у првој години. Ређе се купа сваки дан у првој години. Највише се купа сваки дан до пола године, а после сваки трећи дан до године дана. Док дете „не добије ноге“, опет може бити говора о купању. Чим дете прохода, мати га мање гледа и на купање мање мисли. Време од треће године до поласка у основну школу је најважније време у децјем телесном развитуку, а међутим у том времену најмања се пажња обраћа на одржавање телесне чистоће код деце. Нарочито лети, кад су жене заузеле пољским радовима, на ову децу у погледу чистоће нико не пази. Децу малу на сиси морају матере собом носити и колико-толико водити рачуна о њима, а ова деца остају по селу да се сама чувају или у крајњем случају о њима води рачуна нека старица, која није више у стању ни себе да гледа. У овом периоду развита највише наш подмладак по селима телесно закржљави. Али не само да нико не мисли на купање деце у овом периоду њихова живота, него ни на свакодневно умивање лица нико не учи децу, и зато већ пођу и у школу а тешко се науче, да се свако јутро умивају.

Мушку децу чешће „стригу“ (шишају), те у томе су она срећнија од женске деце, чију косу матере једва једном у недељи дана очешљају, а на мивење, прање косе и главе, ретко се кад сете. Како се одржава чистоћа код деце до поласка у школу, па и после, најбоље је познато учитељима, који са овим питањем сваки дан имају посла, нарочито по планинским местима. Гад у коси, нечист врат, нечисте руке, пуне ушне шкољке блата, нокти и прсти свакад неисправни.

О купању уопште нико не води рачуна, и ако у главном признају, да је корисно. Нишавци се чешће лети купају, и то они, чије је имање близу реке. Па и саме жене и девојке у селима око Нишаве купају

се чешће лети, и то обично увече, кад се врате с рада. По осталим селима сељаци обично причају, да су се купали кад су били у војсци, а купаће се кад умру, и веле, толико је довољно. »Овој грацање, бре, мераклије на купање; све падло по Нишаву како пловке и муштина и женштина«, вели један сељак. »Па није ни лоше бре, кад човек врљи онуја рцу и гад од себ, саде си ми несмо мукајет«, вели му други. »Ја не знам никад за купање, па и ја живим«, опет вели онај први.

И жене и људи лети већином иду боси, па нешто од блата, а нешто од прашине и зноја ноге им поцрне као земља. Они носе ту нечистоћу по недељу, по две, и не перу ноге, и неки још кажу: ако је здравља, кад се све оврше и среди, да ће се тада малко дотерати и »умити«. Жене перу главу и косу врло ретко и то умом. Обично се перу, умивају, у двору над коритом, а зими, ако је много хладно, у ижи. Приликом »умивања«, т.ј. прања главе и косе, женскиње се не крије ни од кога.

У одржавању *чистоће у кући* није боље. Само се перу и чисте оци судови који су у употреби сваки дан, али и то све у хладној води. Кућу, ижу, »мету« сваки дан, а собу ређе, а лети готово и не улазе у собу па је и не чисте. Највећа је казна ући лети у сељачку собу. Страшан задах, прашина и бухе одмах покажу своју акцију. А тешко ономе ко би лети заноћио у таквој соби. Све полице по соби, судови по полицама (рафовима), чаше, шоље, бардаци, тањири, све то лежи под великим слојем прашине и никако се не претреса и не чисти. Ти судови могу бити за славу или за неку другу потребу и очишћени, али она прашна на полицама може годинама стојати.

Ма колико ви сељаку доказивали корист од одржавања чистоће, отварања прозора и ветрења соба, он то неће ништа примити, и ако све слуша и одо-

брана што му говорите. Свештеницима и учитељима и осталим просвећеним људима би била највећа дужност, кад им падне прилика да посете сељака, да завире по свима кућним кутовима и да опомену на чистоћу. То опомињање нека буде опет смишљено и са тактом изведено. Нека у иронији свештеник потражи метлу, да почисти собу, пошто у нечистој соби не може да освети воду. Нека упита: шта раде овде девојке и невесте, кад је кућа нечиста итд. „Кућа не стоји на земљи него на жени“, вели наш народ. Ваљда за овај крај ова би народна мудрост највише вредела. У овом крају жене су на најнижем ступњу домаћег васпитања. Оне су без икаквих знања о васпитању деце као и без осталих потребних знања за домаћице. На њих би могла временом утицати школа, али тако, ако у сваком селу имадне женска основна школа, која ће будуће домаћице и матере друкчије васпитати, а учитељице би у исто време могле највише утицати на садашње мајке и на поправку данашњег кућног живота по селима. Учитељице би могле најбоље и најлакше испитати кућу и жену нашег сељака, и тек би онда имали тачну слику за познавање народа у овом крају.

Као год што сељаци воде мало рачуна о чистоћи тела и куће, исто тако мало полажу на чистоћу својих постељних ствари. Негде свега једанпут годишње оперу све црге за покривање, а негде и више пута али све у хладној води. Једина им је добра особина, што постељне ствари јутром износе из куће, те их бацају преко врлина на ћошки или на плотове, да се ветре.

Мало се обраћа пажња и на чистоћу рубља. Нарочито ово важи за сва планинска места. У селима око Пирота у овом погледу добро стоји, али у Лужници и свима удаљеним местима нимало не обраћају пажњу макар на недељно пресвлачење. По неким планинским селима Лужнице и Нишаве старије жене по

две, три недеље не мењају кошуље. А пошто њихове кошуље вире испод сукна за читаву пед, а и цели рукави стоје голи, то се кошуља још више прља и још више нечистоћа пада у очи. Жене у селима око Пирота, које често иду у варош, држе се много чистије. И уопште сва села око Пирота много више полажу на чистоћу тела и одела, али она троше и много више сапуна него планинска села, која само знају за „бувателник“ (пракљачу) и за уму. Зато по оделу можете познати и разликовати сељаке из поља од оних из планинских места. Док је код пољаца одело чисто и бело, а нарочито њихови јелеси, дотле је одело у планинаца свакад прљаво, мрко и убрљано земљом.

Има жена по удаљеним селима, које веле: да се „премењују“ (пресвлаче) за Велигдан, Божић, кад иду у цркву, за славу, и кад иду код лекара због калемљења богиња. И ако оне у овоме претерују, јер многе воле да тиме покажу свој конзерватизам, ипак и овде има много жалосне истине. Нарочито је жалосно у погледу чистоће женскиње по много удаљеним планинским местима, у њиховим малим ниским кућама, а још у селима без воде. Људи који су били у Црном Врху, Јањи и Татрашици причају најжалосније ствари из живота тамошњих сељака у сваком, па и у овом погледу. А то њихово причање о жалосном животу тих села опомиње нас на многа лужничка планинска села, па, Бога ми, и на многа у Нишави, као што су Покровеник, Копривштица, Ореовица, Басара и још нека.

За овакво жалосно одржавање чистоће свога тела и своје куће само се у неколико може правдати наш сељак у оним местима где је сиротиња, где је још у највећој снази примитиван живот и где је велика удаљеност узрок спором продирању сваке културе. Али има много села, где нису ове препреке, него све прилике показују, да би народ могао друкчије живети, па

опет видимо исту слику. И овде излази јасно, да наш сељак не прима лако поуке, и да воли да живи старински и да све новине одбија са неповерењем. Њихове су омиљене изреке: »Така си ми живимо«. »Така си ми помињујемо, и деда ни је така живел, па лоше ли му је било; живел је деведесет године!« И са оваквим наopakим и конзервативним појмовима још ће деценијама овај народ овако живети, а неће хтети послушати никога ни за шта. Па какви су му настрани појмови о одржавању чистоће, исти су му такви појмови и о чувању здравља као и о болестима и њихову лечењу.

две, три недеље не мењају кошуље. А пошто њихове кошуље вире испод сукна за читаву пед, а и цели рукави стоје голи, то се кошуља још више прља и још више нечистоћа пада у очи. Жене у селима око Пирота, које често иду у варош, држе се много чистије. И уопште сва села око Пирота много више полажу на чистоћу тела и одела, али она троше и много више сапуна него планинска села, која само знају за „бувателник“ (пракљачу) и за уму. Зато по оделу можете познати и разликовати сељаке из поља од оних из планинских места. Док је код пољаца одело чисто и бело, а нарочито њихови јелеци, дотле је одело у планинаца свакад прљаво, мрко и убрљано земљом.

Има жена по удаљеним селима, које веле: да се „премењују“ (пресвлаче) за Велигдан, Божић, кад иду у цркву, за славу, и кад иду код лекара због калемљења богиња. И ако оне у овоме претерују, јер многе воле да тиме покажу свој конзерватизам, ипак и овде има много жалосне истине. Нарочито је жалосно у погледу чистоће женскиње по много удаљеним планинским местима, у њиховим малим ниским кућама, а још у селима без воде. Људи који су били у Црном Врху, Јањи и Татрашици причају најжалосније ствари из живота тамошњих сељака у сваком, па и у овом погледу. А то њихово причање о жалосном животу тих села опомиње нас на многа лужничка планинска села, па, Бога ми, и на многа у Нишави, као што су Покровеник, Копривштица, Ореовица, Басара и још нека.

За овакво жалосно одржавање чистоће свога тела и своје куће само се у неколико може правдати наш сељак у оним местима где је сиротиња, где је још у највећој снази примитиван живот и где је велика удаљеност узрок спором продирању сваке културе. Али има много села, где нису ове препреке, него све прилике показују, да би народ могао друкчије живети, па

опет видимо исту слику. И овде излази јасно, да наш сељак не прима лако поуке, и да воли да живи старински и да све новине одбија са неповерењем. Њихове су омиљене изреке: „Така си ми живимо“. „Така си ми помињујемо, и деда ни је така живел, па лоше ли му је било; живел је деведесет године!“ И са оваквим наopakим и конзервативним појмовима још ће деценијама овај народ овако живети, а неће хтети послушати никога ни за шта. Па какви су му настрани појмови о одржавању чистоће, исти су му такви појмови и о чувању здравља као и о болестима и њихову лечењу.

Јела и пића

Сељаци врло рано једу, и тај први оброк зову *подручак*. Око подне опет једу, и то је *обед*. Лети је *ужина* око пет часова по подне, и увече *вечера*.

За подручак није тачно утврђено време кад бива у току године. И није у свакој кући обавезан. У главном подручак је рано. За доручак се не спрема много. Али зато ручак мора бити бољи. Лети се подруча око седам часова ујутру, а обедује око једног часа по подне. Ужина је око пет часова по подне а вечера у осам часова увече. Зими се наједно подруча и руча око осам часова пре подне, па се вечера око четири часа по подне. Подручак често зову и „ручак“.

Већином се код куће једе са совре, а ређе са стола. На сто, совру, прво се меће хлеб и мали земљани сланици, „соларчета“, са сољу и туцаном паприком. После се доноси јело, „манца“. Од других судова само се метну „ложице“, већином дрвене и врло ретко „вилице“, виљушке. Нож се не износи, јер свако чељаде има своје сечиво. Људи имају нож или већу бритву, а жене такође бритву или „чећију“ (то је перорез с једним сечивом), која виси о појасу на ланцу. Па готово и сва одраслија деца имају бритву или чећију за хлеб.

Ако је јело чорбасто, стоји у једној „паници“, чинији, и из ње сви захватају. Захватање се врши полако и по мало. Млађи свакад пазе да старији прво почну „кусање“, захватање. Хлеба једу много и врло халапљиво. Чудна је једна особина, да већином воле непечен и гњецав хлеб, па још „жежак“ (врућ). То знају и пиротски хлебари, па зато суботом сваки хлеббар оставља по једну количину недопечена хлеба за сељаке, јер они за добро печен хлеб кажу „изгорел“ и неће да га узимају. Совра никад није без паприке...

Густа јела »топе«, умачу, хлебом, држећи хлеб прстима, а виљушке не употребљавају, јер веле: »Имамо си вилицу петопрсницу, што ни је Бог дал«. Ако неки сељак буде негде приморан да једе виљушком, он ће то сматрати као казну и причаће, да није могао слатко да се наједе.

И пре и после јела сељаци се прекрсте. После јела чује се неки старији човек, кад се и по трећи пут прекрсти, да рекне: »Да се роди«, и онда се диже. Пре јела сељаци свакад перу руке, па ма где било, а на многим местима и после јела. Капу никад не скидају за време јела. Кад је ручак или ма који оброк у пољу због рада, иста су правила као и код куће, само што нема совре, него се сва јела наместе на земљи, а нешто се метне по дисазима или торби у којој је хлеб донесен.

Свуда у целом крају сељак има обичај да госта за совром једнако нуди, »кани«, јелом и пићем. Све му се чини остаће му гост гладан и жедан. Једнако примиче пред госта јело и једнако притура велике кришке хлеба. »Де јец!«, »Де служи се!«, »Де ручај!«, »Дај!«, жене, још хлеб донесете«, и т. д. Наши сељаци много једу, а нарочито много сатиру хлеб, па имало на соври јела или немало. Имаћемо прилике да о овоме говоримо приликом славских и свадбених обичаја, а сада неколико речи: о хлебу и која и каква јела готове сељаци у овом крају.

Сељаци редовно посте све посте, које је наша црква прописала, а тако исто и среду и петак. Има истина у последње време многих који много не рачунају среду као и Петров Пост, нарочито кад је велики. Ово важи за села близу Пирота, а и за сва већа села, у која долазе чиновници и странци. Но ово опет важи за по неколико људи у селу, и то кад нису код куће, јер сва чељад код куће пости. Ово је само једна

напомена, зато што се и јела деле на посна и мрсна. Планинци су свуда оскудни у знању при готовљењу јела. Па и тамо опет има разлике. Боље готове јела у већим селима и која су на путу, него у оним селима, која су била забачена како за време турске владавине, тако и доцније.

Хлеб. — У целом овом крају сељаци једу мешан хлеб. Мешају се разна брашна за мешење хлеба. Меша се пшенично и ржано на пола. Меша се пшенично и кукурузно на пола или да једно преоблађује. Меша се кукурузно и јечмено брашно у сразмери како буде имало. Меша се овсено и кукурузно, а има хлеба и од чистог овса. Најбољи је хлеб у селима око Пирота, премда није од чистог пшеничног брашна, али пошто се пече у пећима, опет је бољи него у Лужници и у планинским селима. У Црвеној Јабуци и у још неким сиротним планинским селима Лужнице, па и Нишаве, хлеб месе од овсеног брашна.

Хлеб већином остаје недопечен и гњецав, јер се у већини села овог краја (осим села око Пирота) хлеб пече у „дрепњама“. У многим селима око Пирота за славу пеку хлеб, у коме је већи део пшеничног брашна, али он опет више по укусу личи на кукурузан хлеб, а то долази отуда, што сељаци свакад квасац подмешују од кукурузног брашна, због тога што боље „стваше“ (ускисне). Нешто по навици што воле недопечен и мек хлеб, нешто због незнања и невештине у мешењу и печењу, у главном: хлеб нигде нема оних особина, што треба да има хлеб, који одговара свима условима што се од њега траже.

Меси се и чиста „мурузница“ накисело, али ређе. Погачу месе о свадбама и славама, ређе од чистог пшеничног брашна, а чешће опет од мешаног. И славски

колач мирише на кукурузно брашно, зато што је квасац од кукурузног брашна. Качамак се чешће „прави“ и овде каткад замењује хлеб.

У целом овом крају од посних јела готове се у главном ова јела:

Пасуљ, чорбаст са црвеним зрелим паприкама. Но он се готови и „чуркан“, згњечен. Тад се разлије у санове, тањире, и озго се залије са паприком у зејтину. Но овако разливен „чуркан“ пасуљ са зејтином готови се највише за славу. Пасуљ се на многим местима зове „васуљ“. Пасуљ се готови и у махунама под именом „зелен пасуљ“ или „зелен васуљ“.

Леча (сочиво). По неким планинским селима Лужнице готове „лечу“ (сочиво) чорбасто са белим луком. Негде међу у лонац по једну гранчицу чубера да мирише. И у ово јело увале по две, три љуте паприке. Ово јело чешће готове густо, без паприке, и онда је врло добро јело.

Боб се готови највише у селима око Пирота. Готови се зелен с махунама. Зими се потопи боб у воду, те набубри и онда се ољушти, и после куха, па се разлива у тањире као циктије. Озго се опет залије паприком.

Грашак се готови у махунама а и зрео као и боб и пасуљ, и то више у селима око Пирота.

Чорба од зеља запржена са зејтином или без запршке у већини, и онда није ништа друго него вода, обојена зеленом бојом од зеља.

Скроб. То је најчешће јело код свих сиромашнијих сељака. Чешће се само мало брашна прокува у води, па се такав скроб једе с хлебом. А некад се тврд хлеб надроби у велики земљани суд, па се прелије скробом.

Киселица, буза. У неком ћупу или качици размути се квасац у води и метне се још брашна, те то уски-

сне. После се још долије воде и остави за неколико дана, да ускисне. За употребу одлива се она чиста кисела вода, у коју се надроби хлеб и једе или се пије.

Попарак. У неки велики земљани суд надроби се доста хлеба и озго мало посоли. Са врелом водом се прелије и после се захвата кашиком.

Бели лук. Истуца се добро бели лук, посоли, и наспе воде или сирћета па се захвата кашиком. У пролеће се млад бели лук само ситно исече, па налије с водом и сирћетом. То исто јело готове од младог црног лука. Црни се лук свуда зове „црвени лук“.

Пипер-туршија. То су паприке из туршије. Кад ништа друго нема, онда се изнесу по два-три тањира киселих паприка и то замени сва јела.

Покрива, коприва. У пролеће је ово најглавније јело. Млада, па и стара коприва обере се и попари врелом водом. Затим се „чурка“, гњечи чуркалом. После се куха са кукурузним брашном, доста густо. Понекад се и запржи, али никад није укусно јело, премда сељаци одвише цене ово јело.

Пљен пипер. То су паприке, зелене, или, преко јесени и зиме, зреле, напуњене пиринчом. Запршка је сасвим мала, те је ово јело свакад посно.

Ориз (пиринач). Пиринач се као посно јело највише готови као неки подварак са зељем, било простим ливадским, било спанаћем, или најпосле с младим лишћем од боба; али пошто се никад не запржи добро и не посоли како треба, а много ољути, ово јело никад није укусно, а могло би добро бити. Пиринач међу у чорбу, али ређе, јер не знају.

Расол. То је кухан кисео купус, некад без икакве запршке, само метнуто много паприке и бибера. О славама се расол запржи са зејтином, али одвише скромно. Но кисео купус, „расол“, једе се и некухан. Исече се

кисео купус, па се добро насоли и поспе ситном паприком и бибером, и онда се једе с хлебом. Или се не соли и не посипа паприком, него свако чељаде узима прстима по парче и умаче у паприку и у со, колико хоће, и онда једе присмачући с хлебом. Ону воду из кисела купуса, познату под именом расо, свуда зову: „сок“, а кисео купус зову „расол“. Сок се пије, а некад се и као јело куса с хлебом, кад се запапри.

Варене вочке. Преко божићњег поста кухају чешће сухе крушке и јабуке у режњевима. У „варене вочке“ спадају и сухе шљиве, брескве, вишње и трешње. Шљиве, вишње и трешње прво се прелију врелом водом, па се после суше по неколико дана на сунцу на даскама и на тепсијама. Добро осушене чувају се за зиму. Брескве се само на сунцу суше. Све ово сушено воће куха се, као што рекосмо, и зготовљено овако јело назива се „варене вочке“.

Зељаник, посан са зејтином. Између две велике и дебеле „јухке“ (обге) наложи се слој зеља ливадског или од лишћа од цвекле. Зеље се опере и мало претрља с брашном и наложи између ових јухки, и пошто се зејтином прелије, испече се. Сељаци чешће једу овакав зељаник умачући у њ хлеб. На неким местима праве овакав зељаник, кад место лишћа од зеља насеку празилук. Негде међу купус исечен.

Тиквеник. И то је опет пита, слична зељанику, само што се између јухки меће ситно истругана тиква. Чешће међу тикву сечену на ситна парчета.

Кромпир највише једу печен и кухан умачући га у со. Ређе готове посан кромпир са зејтином мешајући са пиринчом. Сељаци ретко готове кромпир и с месом. Они га много троше, али највише печен и просто кухан.

Печурке. Највише их једу печене, а по неки беру једну врсту печурака, па преко зиме кухају.

Риба. У селима око Нишаве и око других мањих речица сељаци чешће хватају рибу. Највише рибу пеку на жару. У неким планинским местима Лужнице највише пеку рибе у „црепњама“, пошто их уваљају у кукурузно брашно. Кад се усољена риба уваља у кукурузно брашно и наређа у загрејану црепњу, покрије се са другом загрејаном црепњом и тако испече. Највише се риба троши, где је има за време Божићнег поста.

У селима око реке Нишаве сељаци често долазе до могућности да нахватају рибе. Ако никако друкчије не могу, они се често послуже динамитом. У тим селима од рибе праве чорбу, паприкаш и подварак с пиринчом. А често и прже рибу у зејтину. Ово нарочито гледају да спреме за славу и тад пржена риба замењује печење.

Покрај река сељаци не остају дужни ни *раковима*. — *Пужеве* сељаци једу кухане просто у води, а неки готове једну врсту паприкаша са сирћетом.

Многа од ових побројаних јела готове се и као мрсна јела. Но као мрсна јела да додамо и ова:

Чорба. Сељаци готове мрсну чорбу са месом, и то са крупно исеченим комадима свакаког меса, а највише од живине. Свакад се меће пиринча и свакад је чорба густа, запржена и много запапрена. Чорба као „манца“ (јело) одвише се цени код сељака. Никакав мало бољи ручак не може бити, док у почетку нема чорбе. Чорба се готови и од јагњеће цигерице и прева.

Јенија, јеника, јанија. То је јело од ма каквог меса, у које је исечено много црног лука и добро заљућено.

Червиш. То је јело од меса и каше, слично умокцу. Употребљава се месо од живине, а највише месо од зеца.

Чомлек. То је јело сасвим слично папазјанији. Готови се од дебелог свињског или дебелог овчег меса. Меће се и бели лук. Негде закиселе, али у већини места не међу сирће. И ово се јело одвише запапри..

Пљен пипер или **пљене попушве.** Зрелене а највише зреле црвене паприке пуне се сецканим месом и пиринчем. Зреле паприке прво метну у воду, те мало одмекну, па их после пуне. Ово је јело само по себи љуто. Та се љутина још повећава тим, што се месо и пиринач приликом пржења добро посоле и заибере. За ово јело узима се свињско, овче, а ређе говеђе месо.

Расол је кисео купус с месом или пастрмом. Ночешће се кисео купус готови без меса као мрсно јело, кад се добро скуха и запржи, па озго добро посолити паприком и бибером.

Ђувеч се највише готови у јесен од дебелог овчег меса са патлицанима и пиринчем. Ово јело више се готови у селима око Пирота. То је омиљено јело свих љубитеља вина. То се јело највише готови и у Пироту, нарочито у јесен. То јело, припремљено код куће, Пироћанци носе хлебарима, те га они у својим пећима скухају.

Подварак је јело, које се чешће готови у селима око Пирота. Кокош, ћурка, гуска или пловка меће се на подварак, пржен купус са пиринчем.

Ориз (пиринач) са ма каквим месом, слично пилаву, готови се чешће. И ово би јело било укусно, да га много не заљуте.

Ђовтетија. Од сецканог свињског или ма каквог меса праве у понеким селима добра ћуфтета, али и њих много запапре.

Ђовтетија од кромпира. Прво се испеку кромпири, па се изгњече и направе ћуфтета, која се испрже у запршци и понова прокухају. Ово јело готове само у оближњим селима до Пирота и доста је укусно.

Сарма. У овим крајевима зна се за три врсте сарме, и то све у селима ближе до вароши, а ређе у неким удаљеним селима. Сарму од винова лишћа и сарму од јагњеће и јареће марамнице са сецканим цревима и цигерицом готове само у селима око Пирота. Сарму од купусног лишћа готове и по неким даљим селима. Сарма од купусног и виновог листа прави се или, како кажу, „завија се“ кад се пуни сецканим месом и пиринчем. Ово би све била укусна јела, да нису много љута.

Паприкаш од различног меса густо зготовљен, и по томе се највише разликује од јеније, која је ређа и није толико љута.

Паприкаш од дебелог свињског меса готови се зими са сухим шљивама у неколико села до Пирота. Ово јело сељаци рачунају у мало финије јело и то износе у свечане дане приликом славе и свадбе. Ово јело је много масно а слади, те није укусно.

Каварма, спржа. Од свињске цигерице, танких црева и чварака сељаци у овом крају праве зими кавурму, кад се коље угојени брав. Кавурма се једе после преко месојеђа, кад се у тигању разгреје, па се умаче хлеб или качамак. И у кавурму се приликом пржења меће паприка. У неким местима приликом разгревања кавурме натроше и мало сира и онда тим кавурми одузму ону велику количину масноће, те је учине укуснијом и лакшом.

Питије. Питије се праве зими и готово свуда питије се почињу јести од Богојављења. Од свињских ногу, репа и ушију праве питије готово свуда доста укусно. Добро удесе и со и бели лук.

Каша. Као што су попарак и скроб врло често јела наших сељака за време поста и кад нема ништа друго, тако је каша најчешће јело за време мрсних дана. Нарочито је каша омиљено јело код планинаца. Каша

је цицвара. На маслу или масти испржи се кукурузно брашно, па се доспе воде, да се одвоји од тигања и згусне, и то је каша. Лако се готови и лако се носи, и зато се често готови као пољски ручак. Чешће се у кашу за време пржења насече по мало црвеног (црног) лука старог а некад младог, и то само перје. Многи и кашу запапре, а неки мало мећу паприке, а свакад се једе с хлебом, т. ј. хлеб умачу у кашу.

Јаја. Сељаци употребљавају јаја пржена и добро скухана, а чешће жене за децу испеку јаје у супрапици на огњишту. Кад прже јаја, сељаци их добро размуте и добро испрже. Многи готове јело од јаја, кад испрже киселе паприке на масти ситно сечене и онда ту саспу размућена јаја. Неки у маст или масло мешају сир или вурду, па онда мећу јаја.

Млеко. И ако је овај крај више сточарски, сељаци се опет не користе млеком и млечним производима као храном онако и онолико, колико би то требало да буде. По планинским местима чељад имају млека од Бурђева-дне до мешања бачије, до пола маја месеца. Доцније, кад човеку дође ред на бачију, онда, ако се доноси млеко у кућу, више се гледа, да се што више добије сира и масла. Само они који преко лета чувају код куће „музаре“ козе, или који имају краве, у неким ближним селима до Пирота, они не оскудевају у млеку. Иначе планинци имају по мало млека у пролеће и већ при крају јесени. Како су почели да продају млеко за качкаваљ, још више осећају оскудицу у млеку.

Сирење, сир. Свуда је тврд, „бијев“, посан сир. Сир је најобичније и најомиљеније јело наших сељака у свако доба године. Највише се сир узима као јело уз хлеб и онда се једе с хлебом одвише „смачући“ (штедећи). С једним малим парчетом тврдог сира од 20 до 40 грама сељак може да руча. Разуме се да он тада

поједе много хлеба. — Сир се употребљава и за пржење с јајима и за разгревање на маслу или масти, кад се умаче качамак. Осим обичног, тврдог, посног, сира, има, али мање, и меког сира од бољег млека, то јест од млека, из кога није све масло извађено. Добар се сир израђује у Височкој Ржани и у Расници.

Вурда или **урда**, што се добија кухањем сурутке, личи на истуцан сир или прогрушано густо млеко. Само је вурда сува. Вурда се једе с хлебом, а на њој се и јаја прже, разуме се, кад се прво метне у тигањ маст или масло. Но у планинским селима Лужнице праве туршију од вурде и паприке. У малу качицу наслажу ред вурде а ред паприка. Паприка даде вурди љутину, а паприка се мало укисели од вурде, и ова је туршија доста добра.

Овченик је овче млеко које се дуго куха и меша и једнако помало соли, те се згусне као каша. Овчари сами готове овченик, и не уме сваки да »свари«⁴ овченик, јер треба обраћати већу пажњу на ватру и на мешање. У томе и јесте сва вештина, да се дужим кухањем и испаравањем млеко згусне, а не поквари, провари. Овченик се смаче с хлебом захватајући кашиком.

Белмуш. Ово се јело прави по бачијама и ређе за време свадбених свечаности. Кад се од целог млека добије сир, онда се тај сир метне у суд и куха. После се досипа кукурузно брашно и по потреби скуха. Ово је одвише масно јело и тешко за варење.

Качамак за време поста често замењује хлеб, а за време месојеђа сваког мрсног дана имућнији сељаци праве качамак и умачу га у разгрејано масло или разгрејану маст, у којој има надробљеног сира. Којима је Бог дао кавурме (спрже), они у разгрејану кавурму

умачу качамак. Кад се качамак изручи на совру, изнесе се и тигањ у коме је разгрејан сир или кавурма. Свако чељаде откида прстима велике залогаје качамака и „топи“, умаче, у онај тигањ. Чим се мало расхлади онај тигањ, одмах се опет подгрева на ватри, и онда продужава „топење“ (умакање). За врло кратко време грудва качамака од пет до шест килограма ишчезне, нестане је, пред неколико душа.

Пита и баница. По селима овог краја сељаци месе пите и банице и то све са сиром. *Пита* се зове кад се у обге (јухке) увија сир, а *баница* је кад се обге (јухке) слажу једна на другу, а између њих меће сир са маслом или машћу. Јаја никад не мећу. Масти или масла мећу у мањој количини, па зато су и пита и баница свакад више сухе. У оближњим селима око Пирота, приликом свадба, износи се негде слатка пита. Између јухки меће се по мало шећера а и после печења после се шећером. Овака је пита већином без укуса, и већином се износи пред ручак, као мезе уз ракију.

Печење. Приликом свадби и слава или других празника, по свршетку свих јела износи се, кад је човск у могућности, *печење*. Јагње, јаре прасе или нешто од живине сељак пече на ражњу у самој кући, или негде на другом месту. У неким оближњим селима око Пирота, приликом сеоске славе или Божића или Ускрса пеку по неколико људи за једним општим огњем или у једној пећи. Свако печење, јагње или јаре, пре печења добро усоле и споља добро натрљају наприком. Унутра се још меће готово свакад исецкана цигерица и црева са пиринчем. Ово троје се испржи у масти, добро посолити и заљути, па се метне у брава што се пече и онда се сашије. Ова тако звана *пиро-баница* добро је јело, кад је умерено усољено и запап-рено. И ћевап од свежег меса на ражњу опет добро

осоле и запапре, а на неким местима још поспу кукурузним брашном. И зеца сељаци пеку на ражњу¹⁾.

Пошто смо овако у главном изређали сва посна и мрсна јела, која се у овом крају готове, да изнесемо још једну напомену. Сва ова јела не могу се свакад видети на соври нашег сељака. Само приликом слава и приликом дочекивања гостију за време свадба може да се види, како и која јела наши сељаци готове, па и онда се неће видети једна иста јела у сваком месту. Наш сељак се мало боље храни с јесени и зими, и то опет зависи од имовног стања, а у пролеће и лети наши сељаци већином посте, изузев маја месеца, кад се неколико пута омрсе јагњећим или јарећим месом. И што је најглавније сви планинци се хране рђавије од сељака из поља.

Особина готово свих јела што се готове по селима јесте у томе, да су одвише напрена. Осим тога месо свакад воле да готове одвише дебело, и тим се сваки хвали. Зато се често у неком јелу виде само парчета лоја или сланине. Па као што преко јесени и зиме једу ова јела у којима је чист лој или сланина, тако у лето опет иду у другу крајност и једу већином хлеб, коприву, лук и зеље. У селима око Пирота имају бар по својим градинама и јесењи и пролетњи спанаћ. Он им много вреди и од њега чешће зготове чорбу или га готове с пиринчем као подварак, па чешће од њега и зељаник праве. Па не само спанаћ, него и лишће од младог боба, цвекле и лободе замењује коприву, коју по другим селима сељаци пролетњих дана — кад је старо нестало, а ново нестигло — готово затру берући.

¹⁾ У Гњилану и још у неким селима неки сељаци прво метну у бакрач јагње или јаре, те скухају, па после понова ово месо пеку између две препуље, пошто га усоле и, ако је мршаво, намажу машћу.

Зимница. — За зимницу се не брину много. Најглавније је, да се спреми *кисео кушус* и *туршија*. Паприке, краставце, а по селима око Пирота још и мале дињице међу у туршију. Кад нема доброг сирћета, туршија се добро усоли па наспе чистом водом, коју неки претходно прокухају. Но најбоља и најпздржљивија туршија изађе, кад се наспе водом у којој су скухане и згњечене трњине. Планинци, као што смо напоменули, суше још помало воћа и то већином дивљаке крушке и јабуке. У понеким местима Нишаве и у целој Лужници међу крушке у воду за зиму.

У селима око Пирота све то раде, али они још више насуше воћа, нарочито бресака, трешања и вишања.

У виноградским местима у јесен кухају „рецељ“, пекмез од слатког вина, и остављају за зиму. — Још у пролеће беру младо лишће од винове лозе и соли га, па слажу у ћупове, да им се нађе преко зиме. — Многи суше и црвене патлицане на сунцу, пошто их исеку на мање делове, па и њих чувају за зиму, да се нађу „за добар дан“. — И ови остављају крушке у води као туршију, али осем крушка међу још и оскоруше. — Исто тако остављају грожђе, тако звани *одбир* или *одбор*, па га чувају на тавану или у води у ћуповима.

Али се ово све може наћи тек у малом броју сеоских кућа. Треба упитати сељака за имовно стање, и онда ће се знати каква су му јела и каква му је зимница.

Напомена. Ја сам пре неколико година у једној својој омањој збирци речи коју је Академија наградила, поменуо једно старинско пиће овог краја које је било познато под именом: *олавина*. То је накисело пиће, слично пиву, које се правило од јечма. Нарочити мајстори правили су олаvinу за цело село, ко-

лико који сељак уложи јечма. Сав се јечам покисели те преври, па се после она вода куха и према уложеном јечму сваки добија олавицу. Пре петнаест година само је у Стреоцу био један старац жив (око деведесет година имао је тада), који је умео да прави олавицу и који је знао да исприча како се то ради. Много сам га пута молио и испитивао о тој олавини, но он ми није хтео да прича.

Н о ш њ а

По целој Лужници, почевши од Д. Крњина, већина људи носе одело црно као у Шумадији: црне или суре *чакшире*, тесне, од сукна, *копоран* или „кратко“, *памуклију*, *грудњак*, а зими велики капут постављен обичном добром поставом или јагњећом кожом. Тај капут зову *палта*, *шињер*, или *дреја*, или *сака*, или *кебе*. По Нишави и планинским местима још чувају народну своју ношњу, премда се и у Нишави почело одело по мало да измењује.

По узрасту нема разлике у ношњи. Само старији човек носи зими *кожу* (кожух), док млађи људи а нарочито момци никако не носе кожух. Старији човек гледа да носи шубару простију, равну, а момци и млађи људи носе боље шубаре од најбоље јагњеће коже, багане.

Тако је исто тешко наћи разлике у женској ношњи према узрасту. И управо сва је разлика у зимском оделу: што старија жена и уопште жена носи кожушче, а девојка никад не носи кожушче, а и младе жене ређе, већ носе „модно“ постављено јагњећом кожом или без поставе. Имућније младе (невесте) већ после године дана праве кожушче, које носе док је ново само празником и кад је много зима, а кад остари, носе га преко зиме сваког дана и кад год захладни. Жена која је у годинама не носи накита (но и у томе има изузетака).

Летње народно одело код сељака из Нишаве и код свих оних који још нису ништа изменили, било би ово:

Кошуља дугачка од памучног или конопљаног платна.

Бревенци бели, који се везују испод кукова и трбуха помоћу „гачника“.

Јелек бео, дугачак, без рукава, израђен са гајтаном.

Јелече црно, без рукава, кратко и личи потпуно на прслук.

Грудњак без рукава, од памука као памуклија. Но грудњак не носе сви лети.

Појас, широк, црвен, а преко њега *ремик*, који је често широк као војнички ремик.

Капа је шубара, коју многи зову *барла*, али многи лети носе сламне шешире, које купују у вароши.

Чорапе, *чарапе*, *чорапци* су већином бели (по планинским местима) а има их и у боји са шарама (око Пирота).

Опанке сами праве од пресне или уштављене коже. Везују их око ноге „врцама“ од козине или „кчишта“ (кучина). Но многи почињу да носе „правене“, т.ј. готове црвене опанке с кајишима.

Зимње је одело све ово исто, само треба додати *грудњак*, *памуклију* и *кратко*. По ово „кратко“, које је исто што и копоран шумадски, носе само у селима око Пирота и то не сви. Озго долази ради бољег утопљавања најгорња хаљина, која је обично дужа и „потплатена“ (постављена), ако није кожух. Ако је та хаљина у облику зимског великог капута, зову је *палта* или *шињер* или *ћебе*. Ако је опет дугачка и велика и на леђима у облику струка, те доста личи на женску бунду и има рукаве старих гуњева, а сукнена је и ређе постављена, зову је : *сака* или *дреја*, *ћебе* или *гуња*. На ногама зими преко „чорапа“ носе наглавке од сукна као по ужичком округу што носе калчине. Но ови наглавци су једноставно израђени и за стопало и за листове до колена, те личе на чарапе. Но ко нема израђене наглавке (њих кроји и шије терзија), он има *навоште*. А то је парче белог сукна којим се обмота цела нога до колена, па се онда обувају опанци.

Летње одело сељака Лужничанина, који је одступно од старе ношње овог краја, било би ово : *кошуља*, *чакшире* (црне или у боји какој било), *копоран* („кратко“), *јелек* без рукава или *пруслук* — све у затвореној боји, *тканице*, *шубара*, зими, а лети сламни шешир или шу-

бара. На ногама *чарапе* и *ојанци*. Зими се свему овоме додаје памуклија и горња зимска хаљина, као што смо видели код Нишаваца. Сви људи бољег стања и старији носе зими кожух с рукавима, а ако је краћи, носе преко њега још и горњу хаљину, „саку“ или „дреју“, као што смо горе напоменули. Но има старих људи који носе дугачак „големи“ кожух скоро до колена, с рукавима. Кад се зими путује, носи се „опенџак“ или „гуња“. И опет треба знати да имају и ови наглавке и навоште. Имају и празничну обућу: неке плитке ципеле, мало гломазније, које зову *калавре*, *потине*, *патине* или *ципље*. Многи имају и чизме. Но неки носе чизме само о Ускрсу, о Божићу, кад иду у цркву, или на свадбу, дакле о неким изузетним свечаним приликама.

Летње женско одело било би ово. *Кошуља* до испод колена, која је памучна или пртена. У Високу и у планинским селима свуда дно пртене кошуље опшивено је једним памучним парчетом платна, које је убрано те изгледа као неки карнер, услед чега и не личи да је то кошуља, и то се парче и види. Но по свима местима почињу женске, нарочито млађе и девојке, носити лепу кошуљу без додатка на дну, а рукаве израђују са таслицама (и још неке међу извезене наруквице по дну рукава до шаке) од бољег платна, ако случајно није сва кошуља од бољег платна. Имућније и вредније девојке преткивају свилом платно за празничне кошуље (ово око Пирота). Већином су рукави женске кошуље широки. Кошуља је расечена од грла скоро до појаса и закопчавају је на грудима обично иглом или неким простим брошем. Но опет се често та кошуља раскопчава, и у последње време многе девојке, па и млађе жене (или неке болешљиве), носе испод ових њихових кошуља куповне кошуље, познате под именом *јегерке*, а оне их зову *шловијанте*.

Преко кошуље долази забан, који се купује у Пироту и који је од разне басме, кадиве или »свилен«, »свилкав«; *јелек*, *јелече*, без рукава; *чораше*, *чораци* и *опанци* с »врцама«; *појас* метални (или павтс; а мале жуте павтице носе мале девојчице или управо деца) на ремику или тканици; *колан* везен који се купује у вароши и на њему се најчешће носи појас; »*престилка*« (од уваљаног белог сукна па обојено у ораховој кори црно или код бојације у Пироту у модрој боји) или *опрљачка*, *опрељача*, *опрегљачка*, *опрегљача*, *прешка* (кецсља). Жене и девојке, па и мале девојчице, носе радним даном »престилку« сукнену, црну или модру. А памучна опрегљача, »опрељача«, је за празник и свечан дан, и њу носе девојке и невесте, или сасвим младе жене. Ове памучне опрељаче купују готове у Пироту. Оне су шарене и доста лепе. Но у последње време и ове опрегљаче саме сељанке тку у селима око Пирота, као што у последње време почињу сељанке у селима око Пирота да тку саме од памука једну материју за »забане«, коју оне зову »алаца«.

»Алаца« је слична оној ћитајци из Цариграда која се продаје по пиротским дућанима и од које пиротске терзије кроје женске забане и мушке грудњаке и памуклије. Ово ткање алаце почело је прво у Пироту, као што је у Пироту почело и прво ткање завеса. Мало по мало и у оближњим селима у бољим кућама почињу да ткају доста солидне завесе за прозоре које зову »виронђе«. У Пироту су у старо време прозорске завесе звале »пердетија«. Пеке сељанке плаћају у Пироту те им се ткају оне »виронђе«.

На глави се носи бела *криа* или *шамија*. Старије жене не носе белу крпу. Жене носе мале црвене капице испод шамије, које зову *кајице*, а девојке их не носе, и то би била главна разлика у ношњи између жене и девојке. Али чешће жена не метне кајицу.

Зими ће жена све ово одело обући, а да јој је топлије, облачи по забану и *сукно* или *сукман*, па онда

модро (или колију). Ово „модро“ може бити постављено јагњећом кожом. Рукави се не постављају никад. Газдинске ћерке праве ова „модра“ као бунде и поставе јагњећом кожом изнутра, а споља ивице и целе поле опшију лисичјом кожом или неком другом скупоценијом. У том случају модро је израђено од неког финијег шајка, а не од модрог сукна, па чак и од чохе. Зими много женскиње преко чарапа носи тако зване тарлаке. „Тарлаци“ су од сукна израђени доста лепо као плитке ципеле, па се обуку на чарапе, па онда опанци. Они бивају бели, али су више од црног сукна и опшивени свакад гајтаном. Тарлаке израђују сеоске терзије или терзије у вароши.

У старо време носиле су жене беле колије са кратким а тесним рукавима. И људи су имали такве колије, које се и сада у Височана виде.

Да напоменемо да је женско кожушче свакад без рукава и подуже а доњи му је крај мало шири, те се поле посувраћују назад да не сметају. Мушки кожух је кратак и већином с рукавима и може лепо да се на грудима закопча. Неки праве мали кожух без рукава као грудњак и носе до кошуље. Кожухе израђују сеоске ћурчије или их праве у Широту.

Осем опанака женскиње носи и патане. То су папуче. Оне бивају од обичне коже или од лака. Лаковане папуче носе девојке и невесте. „Ципље“ или „патине“, већином плитке, носе девојке празницима и зими и приликом сваке свечаности. „Ципље“ плитке носе и млађе жене у свечаним приликама.

За време жалости женскиње носи црне шамије за најближим сродником, а за мало даљним носе шамије затворене боје. Мушкиње показује жалост црном пантљиком око капе званом ширит. Мушкиње носи ширит четрдесет дана и за то време и не брије се, а женскиње носи црну шамију пола или целу годину дана.

Обичаји

I. Верски обичаји

Народно празновање. — Лужничани и Нишавци ревностно празнују све празнике, које наша црква прописује. Нарочито се поштује *Недеља*. Ако неко недељом упрегне волове у кола или саоне, одмах се остали љуте, траже од кмета да га казни, а више пута дешава се, да сами испрегну волове и забране рад у Св. Недељу. Све ово раде из бојазни да не бије град и друге непогоде. Ово нарочито бива по свима планинским селима, а већ у селима око Пирота, па и овде у Гњилану, не пази се много на то.

Међу празницима опет нарочиту вредност придају неким од њих, а остале не празнују са том истом поштом. Од божанствених празника нарочито су важни: Велигдан (Ускрс), Св. Тројица или Свети Дѹ, Спасов-дан, Божић и Водице (Богојављење), а од светитељских: Бурђев-дан, Св. Аранђел, Св. Никола и Митров-дан. Ове светитеље највише и славе као крсно име.

Но има опет нарочитих празника, који не спадају ни у ред оних празника, које црква препоручује нити у ред оних празника, који се у многим крајевима као омањи празници празнују, али у које „Богу се молећи“ опет се сме нешто радити. Традиција а и само земљите овога краја, изложено разним елементарним непогодама, затим „вражалци“ и „вражалице“ створили су ове, као што ће се видети, сасвим бесмислене празнике, те и ако је народ у овом крају побожан, опет оваки и други случаји праве његову побожност више празноверном. Да не бије крупавица (град); да не досади суша; да не однесе вода; да се не разболи живинче; да миши не чине штету; да не дође ала (вук) итд., то су основи празновања ових ништавних празника.

Ми ћемо говорити о свима знатнијим празницима редом по времену, како долазе један за другим, и тад ће пасти у очи ови празници, који се више празнују из празноверја, као и они празници, који се опет одликују нарочитим начином празновања и особитим народним обичајима. Али ћемо пре свега овде изнети, како се код овдашњег народа празнује најглавнији српски обичај, *слава*.

Светац или Слава. Поред неких општих слава, када сваки сељак овог краја спрема колач и жито, као штосу: Власов-дан, Ђурђев-дан, Петковача („Пејчин-дан“) — сваки опет има свога засебног свеца, кога светкује и слави или као што многи кажу „служи“ као домаћу славу. Лужничани и Пишавци највише „служе“: Св. Арханђела, Св. Николу, Св. Јована, Митров-дан и Ђурђиц. После ових светаца још славе: Св. Мрату, Св. Алимпија, Петковачу, Анино Зачатије, Св. Стевана, Св. Јована Златоуста и др.

Свака кућа радује се својој слави и према свом имовном стању спрема се колико може боље да прослави своју славу. Цело гошћење, готовљење јела и пијење, доста потсећа на „госје“ (походе) приликом свадбе, само што се на слави све то гошћење не сврши за један дан, већ се то помало примиче скоро три дана.

За славу свештеник освешћује у свакој кући воду, којом се замешује славски колач. Уочи славе неки млађи члан куће иде с ракијом и хлебом те позива на славу. Кад овај позивач дође у кућу, прво затражи руку у домаћина те га пољуби, и онда му каже: „Да дојдеш на славу“ или: „Да дојдеш на светац“ (на ручак или на вечеру или кад можеш). Ракијом понуди и остале у кући и онда иде даље те позива. Ако неки има сродника у другом селу, који му долази на славу,

и кога треба да позове, шаље му на неколико дана пре један хлеб као званицу за славу.

Онај који долази на славу, нарочито ако долази из другог села и још са женом, доноси погачу и нешто од пића. Они и ноће једну ноћ код домаћина. По Нишави само кад долази нека жена из рода доноси хлеб и у стаклету вина.

Почетак је славе уочи празника и то се зове *навечерје*. Тад онај који слави позове најближе своје пријатеље, да почну славу и да прережу колач. По то пије онај колач, који је особено умешен и који ће се сутра носити у цркву, да га свештеник пререже. На овај почетак славе чешће буде позван само по један сусед. Тад се и не готове многа јела. Пре вечере домаћин узме жара у „кадилници“ или на ожегу, те с тамјаном окади совру, а сви тада стоје икрсте се. После домаћин пререже колач. Затим сви седају да пију ракију и да вечерају.

Кад осване дан славе, домаћин или неки млађи члан куће иде у цркву с колачем и житом, ако и жито следује свецу. Ако у кући има икона и иконостас, пред иконом гори кандило. Но у већини кућа, нарочито у планинским крајевима, нема ни помена о иконостасу и иконама.

Сваки према могућности намести у соби трпезе или столове за госте и спрема за ручак. На те трпезе или столове одмах се метне со и хлеб, и ако још није донесен колач из цркве. Сваки који долази на славу прво љуби колач на трпези, или обичан хлеб, па онда честита домаћину славу, и рукује се са њим. Млађе жене љубе у руку домаћина и остале госте које буду затекле. Жене се никад не рукују. Жене у кући женама после обичног поздрава кажу: „Честит ти светац“ или: „Честит ви светац“. Оне тако и домаћину у соби честитају пошто пољубе колач на столу и пошто

га пољубе у руку. Људи већином честитају речима: „Срећна слава“, а по планинским селима и они говоре: „Честит ти светац“. И после свршетка ручка или вече при поласку свуда љубе на столу хлеб. Неки се сагне те пољуби, а неки узме парче хлеба у руке те пољуби и рекне: „Да се роди!“

Жито за славу добро скухају и ништа у њега не мешају. На већини места прво га добро истуцају, па после кухају. Од скора почињу гдегде да жито помало заслађују, а по селима око Пирота почињу да спремају жито сасвим лепше и чистије. Ови око Пирота почињу да послужују госте прво са житом, док у већине то се не ради, већ се жито износи као мезе на сто, па сваки узима, колико хоће. Жита скухају доста, па у једном малом суду носе мало уз колач у цркву, а оно друго износи се као мезе уз ракију, и још врло често у то жито наспу слатког млека, те је то једно од најбољих мезета, разређено по соври на неколико места у тањирима или мањим земљаним „паницама“, чорбалуцима.

Славу славе готово свуда *цуна три дана*. Почне се навечерјем, па сутра дан скупљају се на ручак. Затим долази најглавнија слава *увече*, и то је свуда правило. Сутра дан, који дан називају *патарица* или *други дан* или *испачушка*, долази се на ручак, који почне пијењем ракије још од десет часова пре подне, па се сврши тек пред мрак и тим је „испратена“, свршена, слава.

За време целе славе сви они који су за совром или трпезом крсте се само на првој чаши ракије и после јела на првој чаши вина. Неких напијања у славу и нарочито великих здравица готово и нема. Сваки се при почетку пијења, као што рекосмо, прекрсти и с неколико речи честита славу, пожели да се дочека и до године и за много година. Ови бла-

госови, како их они зову, свакад су краћи и обично старији човек изговори тај »благосов«, а други само одговарају: »Амин Боже!« или: »Дај Боже!« И пошто се прекрсте почну да говоре: »Спаси Бог!«, »Здравица ти!«, »На здравје!« и пију, а домаћин или онај који служи прихвата са речима: »Исполај ти!«, »Дал ти Бог«, »Да имаш здравје!«

На слави се готови много јела, а нарочито у селима око Пирота, а све опет зависи од имовног стања. Много пију ракију уз мезе, а много пију и вино у селима око Пирота. По Лужници и по планинским местима пију ракију и после јела. На слави буде и песме па и игре, а негде увече на слави седе до зоре, али увек са нарочитом озбиљношћу и поштовањем, јер је то слава.

Ако слава падне у постан дан, пости се најпажљивије, али се зато надокнади, кад буде други дан, патарица. Кад је слава посна као Св. Никола или Св. Алимпије (26. нов.), онда се пости и онда домаћин чешће напомене, као да се извињава: »Така ни је вера«.

Свакад се зна, који коме иде на славу и о томе се води рачун и каже се: »Ми смо се зајмили и они че ни дојду«. Где домаћин иде, домаћин ће му и доћи. Где иде жена или неко дете и тако се »зајми«, тако ће му се и вратити.

У селима око Пирота више се обраћа пажња на чистоћу куће и судова приликом славе. У Лужници, а нарочито по свима планинским местима није тако. У селима око Пирота, ако човек нема довољан број потребних судова, он узме у Пироту у трговини под број на послугу, као н. пр. чаше и тањире. Све после славе врати а што се разбије то плати. По планинским селима тога нема, већ на већини места служи се

свима са једном чашом или се нагиње из малог бардачића или се сиса из земљане „плоске“ редом.

У селима око Пирота многи бољи домаћини купе већу свећу, која гори на столу, а у већини места у целом овом крају нема те нарочите свеће, већ она мала свећица, што је горела у цркви у житију, сврши цео задатак.

Св. Василија, 1. јануара, празнују више као нову годину, а мање знају за Св. Василија, изузев оних села где има црква, па им је то свештеник објаснио.

Празник Богојављење готово нигде сељаци не зову тим именом већ: *Водице*. За Богојављење (Водице) пости се један дан а то је 5. јануара. На Богојављење највише походе цркву због освећене водице. За Богојављење свака кућа, која је клала брава за посек, од остављених и осушених ногу и ушију прави питије, и оне се на Богојављење износе за ручак, а до Богојављења не једу питије.

Св. Јован (7. јануара) се празнује и многи га славс. Сутра дан по Св. Јовану нико не ради, зато да говеда не болују од „жабице“ (надуна)¹⁾ Жене овај дан и све дане од Нове Године празнују због болести „бабица“. То је женска болест после порођаја.

¹⁾ Говеђа болест надуи је добро позната и обична болест: кад се говече прејде детелине или друге сирове сочне траве и онда се надме. Та се болест овамо зове именом жабица. Марвени лекари и разумни привредници лече ту болест опом сировом, која се зове трокар и која се забоду у слабину с леве стране и из желуца одлазе гасови. Од ове болести говеда најчешће страдају. Сељаци у овом крају ову болест лече сипањем хладне воде на говече, трљањем и пуштањем крви испод језика. Има „сува жабица“, кад се говече много не „подује“ а не може да иде напоље, и обична „жабица“, — прави надуи — кад се говече („добиче“) много „подује“, а може да иде напоље. „Сува жабица“ је опаснија, и кажу да она може да дође и кад се говече није много прејело — од назеба. У говору сељаци чешће не кажу ни жабица него обично веле: „надула се вол“, „подула се“ или „од надуло лицила“, „од подуло“.

Некрштени дни. Све дане од 1. до 8. јануара жене зову: *некрштени дни*. Те дане жене веома празнују, и дете које би се у те дане родило, добро чувају, и ноћу га, док се не крсти, не остављају без светлости, да га не би устрелили некрштенци. Верује се, да су сва деца која су помрла некрштена, постала нарочити створови: *некрштенци*. То су, веле, неке птице, које личе више на дете и које вичито лете. Зато је велики грешник родитељ, који испусти да му дете умре некрштено. Некрштенци даде малу децу за време ових некрштених дана од 1. до 8. јануара. Некрштенци и млечној стоци досађују. Овчари нарочито верују у некрштенце. После ветровите и мрачне ноћи у пролеће сутрадан неки стари овчар озбиљно прича, како није целу ноћ спавао, него је „вардио“ стоку од тих некрштенаца. Он се никако не може разуверити и још прича како је чуо свирање, хукање, и како је због тога једнако ложио ватру, да се само сачувају овце, да им не би млеко одузели некрштенци. Око Пирота у неким селима некрштенце зову *навије*. И у говору често избегавају и име да им помену.

Свети Сава, 14. јануара, свуда се свечано прославља у школи, али сељаци га не празнују баш толико као друге своје празнике. У говору се често чује „Света Сава“ место Свети Сава. Сигурно је Св. Сава и у старо време прослављан и празнован у овим крајевима, и то опет као чисто народни празник.

У Гњилану постоји и данас на западној страни села крст од камена који се зове Св. Сава. Па и само место на ком је овај крст зове се Св. Сава. Најстарији људи причају да је овај крст ту од памтивека. Пре много година цело је село славило Св. Саву, а до пре 50—60 година једна је породица (Цирцинци) месила колач за Св. Саву. За време последњег рата

с Бугарима Бугари су тај крст оборили, али су га сељани опет наместили. Једном одавно је тај крст био пренесен ближе селу, „али се он сам ноћу вратио на своје место“. Крст је врло правилног облика, истесан од камена бигра (сиге). На њему сада нема никаква натписа, и ако се може са сигурношћу тврдити, да га је било, па га је време уништило. Ја мислим да је овај крст спомен Св. Сави или због његова проласка кроз село Гњилан, или може бити, да је свратио у село Гњилан и преноћио, или му је овуда пронето тело приликом преноса за Милешево.

Верижњаци или јужице верижице. Тако се назива празник вериге апостола Петра 16. јануара, и тај дан нарочито жене брижљиво празнују. Но има села у Нишави где и људи у тај дан не раде за здравље стоке.

Свети Тривул, 1. фебруара. Овај празник највише се празнује у виноградским селима око Пирота, али највише се чује под именом *заризој* или *заризољ*. На тај дан зарезују винограде.

Власов Дан, 11. фебруара. У свима селима овога краја редовно празнују овај празник за здравље волова. Зато сваки сељак меси колач на тај дан. Ако не би свештеник стигао да им свима те колаче преже, онда сваки увече сам реже колач, благосиљајући: да су живи волови. У многим селима око Пирота, тог дана заједнички скупе нешто новаца, те купе пиће и спреме мезе и увече се веселе. Од колача се даје и воловима по једно парче. И ако многи свештеници гледају, да овај обичај празновања макар мало упросте, ипак још у многим местима за тај дан свети се водица као и за славу. И за то освећење водике свештеници добијају пола, „половницу“, од сваког колача, и тако добију на Власов Дан увече по више товара тих „половница“.

Сирни понедељник празнује се у Гњилану и још у неким селима да се стока лети не црвља.

Усови падају преко сирне недеље у уторник. И овај празник празнују због стоке.

Вартолома је опет преко сирне недеље и пада у четвртак. Празнује се ради здравља.

Луда Среда. То је среда пред Тодорову Суботу. „Ко ради у тај дан, може да полуди, или бар да одболује“.

Св. Тодор, Тодорова Субота, празнује се у неким местима и то највише за здравље коња. У Студени на тај дан после службе, пошто и црква служи, одбере се по неколико људи, који обуку исцепано одело, нагараве се, па узјашу коње. Напред иде један са засуканим рукавима и дрвеном сабљом у руци. Тако на коњима оптрче око цркве, па онда иду по селу и просе што им ко да: новац, жито или кукуруз. Те све прилоге продаду и за добијени новац купе пића и увече пију и веселе се.

Од Сретења до белих поклада бива љуљање младежи по љуљашкама. Љуља се подиже на неком великом дрвету. „Љуља“ је од конопаца а бива и дрвена.

На месне и сирне покладе увече деца врте олалије или оратнице. У Лужници деца зову тај обичај оратнице, а у Нишави олалије. Још дању деца спреме своје олалије (оратнице), да би биле готове за први мрак. Обично се нађе једно рачвасто омање дрво, и између оних рачва, као у процеп, натрпа се доста сламе и увече. Свако дете направи по неколико ових оратница. И кад буде увече на покладе и једне и друге, онда се скупе сва деца у селу са овим својим оратницама по раскршћима, те упале ове буктиње и врте са највећим уживањем и радосћу. То весеље траје

највише пола часа у свима селима. И то врћење олалија види се увече у сваком селу. Па и пастири по својим појатама сами пале и врте олалије.

Младенци, 9. марта. Овај се празник у Лужници највише зове „Свети Четирес“. У Стрелцу има место, за које се прича да је била црква „Св. Четирес“. — На тај дан на многим местима и црква служи. У тај дан излази младеж „на оро“, а у старије време причају, да је био обичај, да све невесте (младе), те зиме доведене, изађу на оро, па пошто се уреде, клањале би се народу.

Овај празник у Нишави на многим местима, а највише у Високу, спомињу у здравицама као *Св. Младен*. То се чује у благосиљању при чаши: „Св. Младен да омлади, да Бог да, а Св. Џурца сас беле грудве (сира) да Бог да“.

На Младенце изјутра рано жене месе од обичног теста кравајчиће разних облика. Ту су од теста направљени: кола, нож, сабља, наочари, ножице, овца итд. Ове кравајчиће деца изјутра рано носе по кућама и њима дају друге у размену. Ове кравајчиће пеку у црепуљама или у пећи. Сваки је кравај намазан медом или шећерном водом и озго избоден са цевчицом од „база“ (зове).

На Младенце у неким селима Нишаве изјутра рано иде младеж те бере дренов цвет и доноси кући, те свако чељаде прогута по један цветић да буде здраво као дрен. Некада је свуда ово идење „у дрен“ извођено са највећом свечаношћу; а данас пак само по неколико деце излазе рано те беру дрен, па се одмах врате, па и то се свуда не ради.

У неким селима Нишаве тог дана залепљују говеђу балегу на зид од куће или плевње. Та балега, „лепик“, може им доцније затребати, за засипање неке

ране: кад се овај лепик згори, на оном месту где се секу дрва, па се оним пепелом рана засипа. У Нишави па и у Лужници у неким местима ово лепљење балеге врше и на Ивањ-дан. Уопште не може се тачно одредити, кад се то свуда врши. Неки човек вам каже: »па кад хоћеш, остави, неје лоше, да се најде кад затреба«.

Лазарица је Лазарева Субота пред Цвети. Још у неким планинским селима Лужнице иду девејке у Лазарицу и певају разне песме. У Нишави се тај обичај готово утро. О Лазарицама ћемо доцније засебно говорити.

Цветница. Цвети су познате свуда само под именом »Цветница«. Тад је вашар у Пироту.

Велика Недеља. Целе се Велике Недеље пред Ускрс пости, па још се Велики или Распети Петак и једноничи. На тај петак рано пре сунца жене »чине« (фарбају) јаја, која се тад називају *перашке*. Перашке се »чине« у разним бојама, које се купују као прашак у Пироту или их носе разни продавци, торбари, по селима у плеханим кутијама и продају за јаја или за паре. Највише купују за чињење јаја мастиљаву боју, затим црвену, жуту и плаву. Но на многим местима чине перашке у кукуреку и у млечу и излази лепа жута боја. У последње време у селима око Пирота почињу, али врло ретко, да фарбају јаја »у луковиње«. *Луковиње* се зову они отпаци од црног (црвеног) лука, који падају приликом чишћења. Ове отпатке употребљавају Пироћанке и за фарбање пређе. Прво обојено, учињено, јаје одваја се, и на први дан Ускрса њим се трљају деца по лицу говорећи: »Црвен бел како перашка« или: »Црвена бела како перашка«. У говору се чује: »Чинила ми си перашке« или: »Те перашке убаво учињене« итд.

Ко има оваца и стоке, тај не узима перашку у руке првог дана Ускрса. Зато овчари и не узимају и не једу перашку првог дана Ускрса, да им овце не пате од „жљоке“ (гука по телу).

Велигдан. — Ускрс се као празник највише цени и зато га свуда зову само „Велигдан“. И за Ускрс се свуда свети вода и спрема колач и жито. О Ускрсу за три дана у селима око Пирота, а у Лужници за целу недељу и мушкиње и женскиње једно друго поздрављају речима: „Христос Воскресе“ или „Христос Васкресе“. У Лужници овај поздрав употребљавају уз чашу до Спасова-дне.

Све четвртке од Ускрса па до четвртка по Спасову-дне, који се зове *Мали Спасов-дан*, у многим селима око Пирота празнују због града.

Благи Петак. Петак преко Светле Недеље свуда се назива „Благи Петак“. Тај се петак мрси, и у неким селима га празнују као сеоску славу само без литије. Но тај Благи Петак је познат у Нишави и око Пирота највише због сабора на граници код Обреновца и у Пироту, када се састају сељаци из пограничних села.

Свети Џурџа, Џурџев-дан, Ђурђев-дан. У Лужници и Нишави овај је празник слава сваког сељака. За тај дан свештеници освећују воду у свакој кући; за тај дан свака кућа меси славски колач. По Лужници и Нишави у главном ни један сељак не коље јагње до Ђурђева-дне. И ако у последње време око Пирота пре распродају јагњад, да би овце ослободили и почели мустити и давати млеко за качкаваљ, ипак врло ретко и то само по неки сељак закоље од своје стоке јагње за Ускрс. Прави „домазлџија“ планинац неће окусити јагњећег меса до Ђурђева-дне. Они и не музу овце и козе до тог дана, а тај дан се први пут помузе сва ситна стока и посири све млеко и та прва грудва сира

носи се пред свештеника на благослов, и од тог дана почињу редовно да музу ситну стоку, док се не смеша бачија, или док се не изда стока под кирију за качкаваљ, ако већ није и пре издана.

Ђурђев-дан је празник који се празнује и прославља у целом овом крају подједнако. Сви обреди и обичаји у главном су као неке жртве за стоку и све се ради за здравље и напредак стоке.

Почетак прослављања овог празника у целом овом крају почиње уранком младежи још у први почетак зоре Ђурђев-дана. Други део ове прославе је код куће и на појати код стоке, а најпосле трећи део увече „на крсту“, сеоском запису, где дође и свештеник.

У главном у целом овом крају ово прослављање бива овако. Чим прође пола ноћи и почну први петли, из сваке куће која има ситне стоке иде по једно млађе чељаде „у цвеће“. На познато место, где се сваке године излази, сва младеж иде уз свирку, песму, грају и довикивање. Свако чељаде носи по један мали колач, кравај, и по једно обарено јаје. То је обичај да се носи, али и опет да се врати. Но тај обичај није свуда. На брду и у пољу где је младеж дошла, одмах се приступи брању цвећа. Бере се: љиљак, јагличје, ђурђевак, деветосиљ, кукурек, божур и петловчићи (висибаба). Још сваки откине, одсече, по једну већу грану од букве или леске и то сваки донесе кући до сванућа. За време овог брања цвећа женскиње пева разне песме, а као најважније чисте ђурђевске песме познате су ове:

1.

Свети Цурца коња кове, Љиљо, Љиљо,
Те да гази равно поље, Љиљо, Љиљо.

2.

Цурцево цвече спасево,
Јадна га Јана береше,

Мајћи га у скут гураше.
Мајћа га из скут изврља:
Нека ми расте, порасте
По теја беле планине.

3.

Вида бона лежи, бона Бога моли:
Дај ми, Боже, што се теби молим,
Дај ми, Боже, крила павунова,
Да одлетим да наберем цвече,
Цвече да наберем, венци да извијем“.

У последње време у селима ближе вароши певају се и друге разне песме које из Београда иду по целој Србији преко Цигана, преко позоришних друштава, преко ислужених војника итд. И ове најновије песме почињу у свима приликама да потискују чисто народне песме.

Кад се цвеће донесе кући, опет се девојке и жене из суседства по неколико њих састају или код чесме или на потоку, те од оног цвећа свака исплете по четири венца. Још одмах један венац метну на бакрач или ведро, које ће се носити на појату, и у које ће се мустити стока. После и тај окићени суд и остале венце носе на појату код стоке.

До Ђурђева-дне ниједан сељак не лучи ноћу јагњад од оваца. На Ђурђев-дан рано чобанин код ситне стоке одлучи сву ситнеж од музара и онда их истерује на пашу и напаса добро, а тим их спрема за мужу. Тога дана да би овце пустиле више млека и да би изашла већа грудва сира, многи их пуштају и на ливаде, само да би се боље напасле. Око десет часова пре подне пастир креће стоку појати ради муже. У то време су већ стигла деца са још неким чељадетом и донела венце и судове и сад цео рад прелази на људе, управо на онога који ће да музе.

Пред појатом на вратима, где ће стока улазити за мужу, метне се један венац који се утврди уз један прут од шипка, што га је овчар наместио преко врата као полукруг и утврдио обично са црвеним вуненим концем. По неким местима овај венац на „пролазнику“, „прогону“, „столу“, где пролазе овце за мужу, утврђују на буковој или лесковој грани.

Кад је тако овај пролаз са венцем закићен и довршен, онда овчар на том пролазу будаком ископа рупу, у коју ће да метне онај бакрач (или ведро) у који ће да музе. У рупу метне мали „грумик“ (грумен) соли и оно кухано јаје и то затрпа земљом. Сад се овце потерају за мужу и која прва наиђе њој се метне венац око врата. Музач је ухвати за ноге и примакне до бакрача и почне да музе, седећи на малој трonoжној столици или камену. Тад један од чобана испали пушку.

У неким местима овако почињу мужу. Кад ухвати ону прву овцу и кад јој је и венац метнут, музач се прекрсти и онда узме у леву руку прстен а десном промузује кроз прстен. Кад промузе кроз прстен, он га остави, а узме чешаљ који је намазан машћу и тим чешљем прекрсти виме унакрст три пута. Ово раде да овце не болују од вимена. После се и чешаљ метне у рупу под бакрач и настави се мужење све стоке. Козе се музу после оваца. Кад се сврши мужење, пусте се јагњад, и које јагње прво изађе, њему се метне венац на врат. Затим се стока мало одмори и после тера у пашу. На неким местима после мужења опет избаце пушку и оно јаје бацају у вис преко појате.

Неки после мужења гледају под бакрачем оно јаје, па ако код њега нађу неку бубицу или мрава, веле, биће родна година. Уосталом то се јаје зато и тура ту у земљу, да се скупе мрави и црви и да га разнесу, и као што ће се много мрави и црва скупити, тако много да има оваца и јагњади.

Млеко одмах, док је још топло, процеде у други суд и одмах потсире са сириштем јагњећим, које се нарочито спрема ако нема старог очуваног. Кад се ухвати сир, саспе се у вунено цедило и обеси о неко дрво и ту остаје до пред вече на цеђењу.

Затим се приступа клању јагњета. Један од старијих људи из куће или онај исти који је музао стоку, дође к јагњаци и одвоји мушко рогато јагње. Негде узимају за клање које се прво ојагњило, али то у последње време није правило. Које јагње хоће да закољу, издвоје га настрану и запале му малу воштану свећу на десни рог да мало гори. У исто време окади се с тамјаном. Принесе се тепсија за крв, и онај који ће да коље јагње прекрсти се два—три пута молећи се Богу и помињући Св. Цурцу и закоље јагње. Крв падне у тепсију, а деца и младеж долазе и пипају прстима у крв и мажу се по образима и челу, да би била здрава. То се јагње испече на ражњу ту на појати, или ако има више појата у близини, онда се по неколико суседа скупе и око једне ватре испеку по неколико јагњаци. Ко има мање стоке и чува је у селу код куће, он то све сврши код куће.

Пред вече на Ђурђев-дан сви сељаци са печеним јагањцима и са целом грудом сира иду „на крст“ (запис). Они обично носе ражањ с јагњетом на рамену. У неким селима још код куће скину јагње с ражња, па јагње носе на крст у тепсији, а у цедилу сир. Још по некоја жена или девојка носи на тепсији колач и жито. Ту је на тепсији млад бели и црни лук, ту је цвеће селин, божур, љиљак и здравац. Сваки још доноси по један мали кондирић или бар плоску, или у неком стакленом суду вина. „На крсту“ по земљи сви поређају шта је ко донео, и то изгледа као један грдно велики постављен сто, чија је средина празна, а свуда унаоколо поређани тањира са житом, колачи, груде сира,

и печена јагњад. Све то још претрпано цвећем и луком. Сваки још спремио по једну малу свећицу за ужито и једну да се стави на јагњећу главу.

Напомена. *Крст* је ограђено место и чешће засађено са по неким дрветом за хлад. На том месту има побијен велики крст од камена, на коме обично стоји натпис: Св. Никола, Св. Тројица, Пр. Јеремија итд. Од крста се ниже на обе стране поређано велико камење, које зову „столови“. Сваки човек зна свој „стол“, и кад се излази на крст, било на Ђурђев-дан или Власов-дан или кад је заветина, он свој колач и друго што је донео меће пред свој „стол“, а кад се сврши обред, он седе на стол. „Столови“ на крсту стоје највише да се зна где је којој кући место, те да буде реда при заузимању места и остављању ствари. За време чинодејства „на стол“ се метне колач или друго нешто од ствари ако може да стане. После чинодејства кад настане узајамно пијење, може се и сести на стол, што људи често и раде кад имају времена и кад је лепо време.

Кад свештеник почне да чита молитву, којом ће благословити ову њихову софру, сви скину капе и почну да се крсте. Запале се спремљене свеће и свештеник окади целу ову софру и сврши прописно богослужење. Затим свештеник од сваког колача узима половину; од сваке груде сира по четвртину, а негде и трећину; од сваког јагњета плећку, петље (запонце) и доњу вилицу с језиком. Кад ово свештеник сврши, жене и сви присутни почну из својих плоски и крондира узајамно да пију вино. Жене између себе почињу да мењају онај сир, печење, селин и лук. Деца и младеж јуре се наоколо и играју коло, а чешће, јурећи, бију се белим луком и селеном.

И тако се на крсту сврши освећење ђурђевског јагњета и прве грудве сира. С крста сваки иде кући и онда се за вечеру износи печење и сир, да сва чељад вечерају. Кости од тог јагњета закопавају у мравињак. Ражањ, који је свакад врбов или липов, носе те забадају у жито, да порасте високо колико ражањ, а у

неким местима забадају ражањ у градину „да кртице не рију градине“. Сиромасима који немају стоке имућнији суседи шаљу по мало сира и печења за вечеру на Ђурђев-дан, да окусе и да благослове: „да су живе овце и да се хиљаде“.

Цео овај рад на Ђурђев-дан сељаци зову *молитва*, и ако је Ђурђев-дан у постан дан, онда они спремају ову целу „молитву“ један дан пре — у мрсан дан.

Сељаци пазе, где се виде магле на осветку Ђурђев-дана. Верују да ће тог лета на тим местима да убије град (крупавица). На колико дана пред Ђурђев-дан загрми, толика ће цена бити кукурузу у парама. У неким селима око Пирота (Гњилан, Сопот, Ореовица, Нишор) приликом сечења колача, сира и јагњета на крсту, пазе да украду свештенику прву плећку печења и прву грудву сира. Један од сељака, а већином пољски чувар, ову украћену плећку и сир обнесе по целој граници сеоског атара, и кад потпуно опколи цео сеоски атар, онда то обоје закопа у земљу. Ово су пре неколико година врло ревностно вршили. Но сада се ово ређе врши, јер свештеници на ову празноверицу оштро пазе, а и сами сељаци су се уверили да је то обична бесмислица.

Црни Торник. То је први уторник после Ђурђева-дне. У планинским селима Нишаве многа села празнују овај дан, да чавке и вране не једу кукуруз.

Русалница, Тројична Недеља Ову целу недељу празнују жене а нарочито трудне жене, да им деца не пате од краста званих „руса“. Преко те недеље могу жене ићи да копају љуму, којом перу кошуље и косу. Ова ума донета преко русалнице служи и као лек против краста по лицу код деце. Обичне оспе (сличне фирцигеру) зову *љуске* и мажу их овом умом.

Благи Петак. Има два блага (мрсна) петка. Један је преко Светле Недеље. Но њега не празнују сви сељаци.

Преко Тројичне Недеље петак се опет зове „благи“ У неким местима тај петак празнују као сеоску славу и носе крста, па још кољу и „молитву“.

Јеремија, 1. маја, празнује се у многим селима, а има места која га славе као сеоску славу. У очи Св. Јеремије у први мрак деца обносе око куће и осталих зграда машице и ожеге ударајући једно о друго и вичући: „Беште змије у море, Јеремија у поље“.

Св. Никола, 9. маја, у већини места празнује се, а нарочито где има црква или има неки крст Св. Николи у пољу.

Џерман, 12. маја, празнује се због града и то највише по Високу и по селима око Пирота. За Св. Џермана (Бермана) тврдо се верује да управља облацима и градом. Зато лети чим се зада облак који личи да носи град жене вичу: „Пренеси га, Џермане!“ И у очи Божића моле се Џерману, да их сачува од града.

Вартолома, 11. јуна, у неким селима се празнује да не бије град и за здравље.

Унурије, 12. јуна, у истом циљу.

Алисеј, 14. јуна, у неким селима Нишаве (Сопот, Гњилан, Ореовица, Нишор итд.) празнује се у истом циљу као и предња два празника.

Видов-дан сељаци празнују као празник који је обавезан, али опет тог дана раде мање радове. У Сопоту, па и овде у Гњилану, на тај дан многе девојке износе своје дарове: чарапе, кошуље и све остало, те вешају по пољу на сунцу, да се изветре и ваљда, да се види шта која има, пошто је Видов-дан.

Св. Јован Вљобер. Овај празник се мање празнује. Неке жене тог јутра иду рано у поље, те беру разне траве и доносе кући. У неким селима постоји веровање, да тог дана извесне жене могу „да оберу жито“ ономе, према коме су нешто рђаво расположене. Зато многи

Људи тог дана ране те обилазе жито, да виде, да није нека душманка дошла да учини неке мађије, те да жито угине.

Горешњаци. Веома празнују у јулу празник под овим именом. Горешњаци трају три дана. Први је горешњак Св. Ђирик 15. јула, други 16. јула, а трећи 17. јула. За сва три дана нико у пољу ништа не ради, а нарочито око жита, јер ако се ради у те дане, све ће пропасти или од сунца или од града.

Света Петка, 26. јула. Има црква које тог дана служе, па многа околна села тада празнују. Жене пак нарочито поштују ову Св. Петку и празнују.

Пејчин-дан, 14. октобра. Оваквим именом свуда у Лужници и Нишави зову Св. Параскеву, Петковачу. Нико не зна, зашто овако зову тај празник а и сами сељаци виде да је погрешно. Него свакојако да је овај празник добио ово име претварањем имена „Петка“ од мила у „Пејка“ па изашло Пејчин-дан. Петковача је прва а и општа јесења слава у овом крају, као што је Ђурђев-дан у пролеће. А има доста људи, којима је овај празник слава. Но тада уопште сви сељаци месе колач и спремају жито као и за славу. И опет овај колач намењују више за здравље стоке. На тај дан разлучује се стока из бачија по свима планинским селима. На тај дан сви сељаци из поља узимају од планинаца своју јалову стоку, која је била у планини на летовини. На тај дан у планинским селима Нишаве и Лужнице пуштају овнове и јарце у стоку и тада престаје мужа стоке.

Митров-дан се празнује као празник и слава свуда. Но у овом крају свуда празнују и 27. октобра празник под именом *Миштров - дан*. Постоји овако унакажено предање из биографије Св. Димитрија: „Чирак (ученик)

Св. Димитрија по имену Нестор убио је једну алу из које је изашло и размилело се мноштво мишева, змија, гуштерова и другог гада“. Зато сутра дан по Митрову-дне празнују Миштров-дан, да преко године мишеви не чине штету. Тврдо верују: што се тог дана направи и уради, то ће све преко године упропастити мишеви. Но обично се по празнику окриље или патарица празнује и због болести надуна на говедима, коју болест овамо свуда зову „жабица“ или, ређе, „подуј“. Ово празновање због жабице бива и по Св. Арханђелу и по Св. Николи на окриље.

Мратинци. У новембру се празнује седам дана празник под овим именом. Мратинце празнују зато, да вуци не даве стоку. Први Мрата почиње 11. новембра на Св. Мину (Краљ Дечански). У селима око вароши празнују само првог и седмог Мрату, а у селима у Високу и у планинским селима Лужнице за свих седам дана нико неће ништа урадити за живу главу. Нико их не може убедити у неоснованост њихова веровања: да ко год ради у те дане мора дочекати штету од вука. Нарочито свуда празнују седми дан познат под именом *растурњак*. Верују да Св. Мрата управља вуцима и он их „распрачује“ (шаље) ту целу недељу дана куд треба. Зато треба празновати. Кад буде последњи дан, овај „растурњак“, тад се креће и последњи криви (хроми) вук, који се зове „кривељан“. Он је најопаснији. Због тога се растурњак много празнује; због тога у многим планинским селима Лужнице и не покладују божићне покладе 14. новембра већ 17., и тог дана месе колач за растурњак и кољу нешто од живине или што било и то кажу да кољу за Мрату. Има овог обичаја у Црвеној Јабуци и још у неким селима Буковику, а има га и у Крњину, Проваљенику и још у неким селима Лужнице.

Св. Андреју не празнују озбиљно и раде тог дана многе радове. Но у очи Св. Андреје куха се кукуруз са неким гатањем опет за здравље. Један велики ба-красч напуни се кукуруза и цео дан куха. Кад буде у вече узму најбоље скухан кукуруз и метну на „чандије“ (стреху), да ту преноћи, „да га нагризе мечка“. Сутрадан рано узму тај кукуруз са крова и округе га те свако чељаде „на наште срце“ изеде по неколико зрна. Остатак измешан са мекињама дају стоци. Све ово чине за здравље чељади и стоке.

Игњатов Дан, 20. децембра. На тај дан сељаци раде неке важније радове, али има неких обичаја који тог дана почињу као претеча самом Божићу. Рано на овај дан домаћин куће или неко друго одрасло чељаде порани те откине једну гранчицу церову, макар да је нађе на дрвнику, и уноси у кућу. На многим местима ово се врши редовно и ревносно, и њему се чељад надају, и он као полаженик улази са гранчицом називајући: „Добро јутро!“ и говорећи: „Славите ли младога Бога?“ Они одговарају: „Славимо!“ Он настави: „Да се хвали година са пилишта, са прашчинка, са јагњишта, с јаришта, с телчинка, са ждребетинка“, и онда ону гранчицу забоду над огњиштем негде у зид. Та гранчица остаје ту и нико је не дира док сама не падне.

Жене тог дана замесе тесто, и прво од тог теста направе (мажући) крст на вратима и греди. После од истог теста умесе један мали колач у облику земичке и око њега обвијено друго обло тесто — „сукар“. Тај кравај представља здравље и богатство и он се чува негде чак до друге године. Овог обичаја нема свуда; има га у Гњилану и још у неким оближним селима. Затим се од истог теста месе мали колачи као варошке переце само у једном крају несастављене. То су у овом крају

познати „коврждани“. Кад добро сване, иду мања деца, те „полазе“, и њима се дају ови коврждани и још по који орах и сува воћка. Деци у кући жене дају ове коврждане и воће на овај начин. Позову сву децу, а у сити изнесу коврждане, орахе и воћке и онда као мамећи пилиће са речима: „пију, пију“, бацају ове ствари из сита, а деца скупљају.

У старо време ишли су ђаци на Игњатов-дан у коледо и звали су се Колеџани. Они су обично певали: „Христос Рождаетсја“. Пре петнаест година овај је обичај био у Стрелцу а може бити да још постоји.

Сада само мања деца на тај дан иду из куће у кућу, те „полазе“. Можда је било и нарочитих песама, а може бити још их неко зна, али ја сам само у Сопоту на Игњатов дан чуо неке мале девојчице, да при уласку у кућу певају:

„Замучи се божја мајћа
Од Игњата до Божића,
Те си роди млада сина,
Млада сина и Божича“.

Скоро сам у Гњилану чуо од једне жене, која није из Гњилана родом, већ из Крупца, ову исту песму, али потпунију, што су певале колеџанке на Игњатов-дан, а може бити да се и данас у неком селу још чује. Та песма гласи овако:

„Замучи се божја мајћа,
Од Игњата до Божича,
Та си роди млада Бога,
Млада Бога и Божича.
Никој не може да ђи крсти,
Нити Бога ни Божича,
Осем Јован Крститељу.
Стани, горо, стани, водо,
Да крстимо нашег Бога,
Нашег Бога и Божича.
Што дочуло, све стануло,
И гората и водата.

Не станула трепетљика,
 Таг љу Јован љуто проклед:
 Трепетљико, да трепериш,
 И са ветар и без ветар“.

Бадњи Дан је већ у главном долазак самога Божића. И на Бадњи Дан изјутра пре зоре уносе малу гранчицу као на Игњатов-дан. Но ово се не ради свуда. Али жене много пазе на онога који их полази на Бадњи Дан, јер од њега зависи срећа за годину дана у извођењу пилића. Исто ово важи и за онога који полази кућу на Игњатов-дан.

На Бадњи Дан спрема се све што треба за Божић. У многим местима око Пирота пре зоре, на Бадњи Дан, поједини људи кољу некоје свињче или говече ради продаје осталим сељацима, који неће, и ако имају, да одмах кољу, док не прође два три дана од Божића. А има много људи који и немају ништа спремљено од зимнице, већ ако купе мало меса и ако закољу неку kokoш или друго нешто од живине. Прасе за Божић коље онај који је у могућности, а многи гледају да однесу да продаду, а они како могу „да помину“.

За Туцин-дан нико не зна. Сва је спрема за Божић на Бадњи Дан. Тога дана жене имају највише посла око мешења хлеба, јер треба умесити хлеб за сва три дана Божића. Осем тога меси се и колач који ће пресећи у почетку вечере уочи Божића. Но по свима селима није потпуно подједнак обичај у овом мешењу, а међутим у овом мешењу хлеба и јесте сва одлика овог дана.

У главном свуда жене прво месе колач који ће увече пререзати. Затим мањи колач, познат под именом *кравај*, у који се меће неки новац. Овај кравај је свуда добро позната чесница.

После се умеси један велики хлеб који се зове *овчарник*. На њему се помоћу теста означе овце, овчар и пас.

Затим се меси толики исти хлеб који се зове *воловарник*. На њему се од теста преставе јасла и волови.

Осим ових хлебова меси се опет толики хлеб, који се зове *ижа*. На „ижи“ се обележи од теста огњиште и људи око огњишта. И најпосле меси се још један велики хлеб који се зове *цоље*. На „пољу“ се од теста направе крстине, људи, змија која у устима држи клас од жита. Све ове шаре од теста по овим хлебовима нису израђене, да се то све може одмах познати, него је то све просто израђено, и само онај који је то више пута виђао може одмах познати.

После се месе мањи колачи у разним облицима и они престављају: *кола, саоне, бачву, сри, трмку, кртицу, краву, кокош, овцу, свињу*. У многим кућама „месуља“, која меси све ове хлебове, пре почетка мешања узме прво на прст теста и закрсти на свима вратима и гредама по кући, па после размешује.

После овога женама је дужност, да спреме жито, које се мора добро укухати до увече, као и све друго што треба за вечеру на Бадње Вече. Оне по обичају свуда скухају сухо воће, у које око Пирота мећу и по неку смокву. Осем тога на многим местима месе питу тиквеник. То је пита од две дебеле јухке између којих је тиква. Још се скуха и пасуљ, па ако има још које вариво, није на одмет. И у главном жене су с тим све спремиле за Бадње Вече.

Људи морају тог дана спремити и нацепати дрва, која ће трајати за сва три дана. Они су дужни да спреме и печеницу, која бива према имовном стању: прасе или ћурка, гуска, петао или макар кокош. Још им је дужност, да спреме бадњак. И ако се сада овај обичај не одржава тачно баш у свакој кући, како треба, у старије време без бадњака није била ниједна кућа.

На ручак на Бадњи Дан не пази се много. Чељад за ручак прођу како могу, а вечера ће им надокна-

дити и ручак. Пред вече у први мрак неки од људи уноси бадњак претрупљен на три дела. Бадњак неки тог дана нарочито осеку, а неки узму с дрвника једно дрво и пресеку га на три дела. На неким местима у Нишави бадњак у кућу уносе завијен у месаљ. Онај који уноси бадњак обично назива: »Добро вече! Честито ви Бадње Вече!« У неким кућама он и овако поздравља:

Добро вече, Коледо,
Исус се роди, Коледо,
Ваистин се роди, Коледо.

Тад се бадњак меће у ватру и свака главња само се по два-три пута обрне и више не дира. Једну од ових главња жене сачувају да не изгори и оставе је. Њом изјутра на Божић опколе око »кошарина« (трмака), ако их има кућа. Иначе чува се негде заденута, јер може доцније затребати, за неко дете које је грозничаво, да се њом угаси вода, па да то дете умију том водом. У неким кућама скупе угљевље од бадњака и чувају, па се преко године употребљава у случају, кад се неко дете разболи од урока, те се ово угљевље метне у воду и том водом дете умива и запоји.

После се уноси слама у кућу у једном кошу. У том се већ добро смрачи и долази време вечери. Прво простру сламу по свима угловима куће, затим на оном месту, где ће се поставити софра. У неким кућама слама се по кући просипа са познатим квобањем и пијукањем. Но то није свуда. И на многим местима не уносе много сламе у кућу, већ се само мало метне испод софре и мало у један крај испод постеље домаћинове, мало се још проспе по ижи. Ова испод софре износи се сутра дан на Божић рано, те се пали у градини, у гувну и око воћака и око трмака, ако их има. А она испод постеље износи се трећи дан Божића и даје воловима, а чува и за насађивање квочака.

Вечера на Бадње Вече овако се поставља. По слами се простре покровац, ако га има (или рогожина, асура) а по њему месаљ. На месаљ жене метну колач и све остале колаче, које су тог дана умесиле, као и обичан хлеб што је спремљен за празник. Потом метну тиквеник, кухано воће и остала јела. Затим домаћин окади софру и сви се крсте клањајући се. Жене сад дигну онај сувишак — хлеб што се неће резати ни начињати — и онда домаћин крстећи се пререже колач и прелије га вином. После тога се пије ракија, по неколико чашица. Онда се опет свако чељаде прекрсти и почиње вечеру, сви седећи ниско на земљи. На многим местима вечерају са округле дрвене софре, коју метну озго на покровац или месаљ.

У почетку вечере домаћин ломи кравај на парчета намењујући редом: Богу, домаћину, укућанима сваком по имену, и најпосле воловима. И онда се тражи она пара, и ко ју нађе, он је срећан. После тога домаћин пререже ижу и кола, а тако исто леме и све остале мање колаче осем свиње и краве. Та два мала колача *свињу* и *краву* и још *воловарник* и *овчарник* жене дигну. А све остало остаје и продуже вечеру. При крају вечере износе и орахе, од којих жене баце по четири у свако ћоше. Где има меда, износе по мало у тањиру. А у селима око Пирота, ако има »рецеља« од грожђа износе га, па имало или немало меда.

По свршетку вечере, пошто је и вино пијено (где га буде имало, мезетећи орахе уз вино), једу негде и по чешаљ белог лука ради здравља.

На Бадње Вече пре вечере износе пред кућу све столице да им овце не криве (рамљу) преко године.

На дрвник се износи секира, а на њу се метне парче шећера (ово не свуда), да волови не гуле шију.

Пре вечере негде пију »сок« (расо) да се волови не штркљају.

А још као најважније и најчешће по Нишави свуда домаћин пре вечере износи пред кућу кравај и тиквеник и изрекне три пута: »Цермане, Цермане, саг те зовем на вечеру, а летос ми не требаш«. Овде се мисли на Св. Цермана (Св. Берман, цариградски патријарх) који се празнује 12. маја због града.

Ко на Божић чисти, »рине«, »јер« (кошару), где су волови, не сме се омрсити, док то не сврши, да се воловима не дижу гуке (»мрс«) по кожи.

Божич. На Божић рано устају и прва им је дужност, да ону сламу из иже (кухиње) изнесу и да је пале по градини, по воћњаку и на гувну око стожера. Главњу од бадњака на многим местима обносе око трамака где их има, да пчеле не беже приликом ројења. Жене почињу да пристављају мрсна јела, колико је ко могао спремити. Кад сване, домаћин иде воловима, те им натрља вратове оном чорбом од куханог воћа, да не гуле »шије« (вратове). Још понесе воловарник, те им и од њега да, да нагризу. Овчарник се носи овцама и да те изеду. »Свињу« ће дати свињару; то јест онеме који чува сеоске свиње, а »краву« говедару. И ако се на Божић рано руча и ако је ручак већ и готов, опет се неће ручати док се прво не намире волови и док им се »не изрине јер и не простре.«

Ручак опет бива на истој оној софри од вечере, која стоји готова са синоћним јелима, а сад се само domeћу мрсна јела. Опет се окуси од свих посних јела и онда се пређе на мрсна јела. Пре почетка ручка се крсте и пију ракију. У Лужници се за три дана поздрављају са речима: »Христос се роди!«, а у Нишави овај поздрав ретко се чује а негде и никако.

Све ово о Бадњем Дану и о Божићу подједнако се изводи у целој Лужници и Нишави. Разуме се има

свуда неких мањих разлика, али главне ствари свуда су једне исте и то се не мења лако.

Напомена. На послетку да напоменемо и ово. Овај одељак о народном празновању и о верским обичајима писан је у главном још пре десет година и као краћи одломак штампан је у листу »Караџићу«. Многе од оних празноверних празника сада не држе свуда тако тачно. То нарочито важи за Унурија Алисеја и Горешњаке.

Ну и у садашње време народ често сам измисли неки празник. То бива или због суше или из страха према граду. Пре неколико година сва села око Пирота беху почела да празнују све петкове, да би Бог дао кишу. А пре десет година та иста села празновала су петкове да не бије град. Још кад се јави нека вражалица с открићем неког манастира, као што се јавила једна у селу Извору пре шест година, и кад и она почне да прича, које дане треба празновати, па се случајно тада деси нека непогода, онда је готово празновање тих измишљених празника.

Сеоске славе. Краљ. — У Лужници и Нишави свако село слави преко године своју славу једанпут, а нека села имају и две своје сеоске славе. Но свакад је једна главна, и том приликом носе у пољу литију, освећују масло и кољу »молитву«. Сва села овог краја највише славе као сеоску славу: Спасов-дан, Св. Тројицу, Цара Костантина, Пророка Јеремију, Цермана, Ђурђев-дан »Пресвету« (т. ј. недељу свих светих после Св. Тројице), Св. Петку (26. јула), Св. Николу (9. маја), Благос Петак и др.

Кад једно село слави, гости му долазе из других села на славу и то опет сродници и пријатељи. Сеоска слава траје два дана. Главна слава пада у онај дан кад се носи литија, и дан уочи тог дана је само спремање. Уочи тог главног дана долазе гости на вечеру и почиње слава и онда се продужи и сутра дан, кад се носи литија и врше други обреди.

Уочи тог главног дана славе свака кућа меси колач замешен с освећеном водом, коју је у свакој кући свештеник осветио, као и за домаћу славу.

На дан главне славе пре подне из сваке куће излази по неко чељаде „на крст“, ако нема цркве, и доноси у малом тањирићу пшенице (некухане) и малу усукану воштану свећу. Спреми се све што треба за „масло-свештеније“ и онда дођу свештеници. Ако нема свакад три свештеника, може једног заменити учитељ, а ако нема учитеља, онда улогу трећег свештеника врши један писмен сељак. Упале све воштане свеће и настаје тај чин освећивање масла (јелеја) и молитва за све сељане по имену. После овог чина настаје освећење воде и кропљење свег народа, који се задеси ту, па се после креће литија у поље. На литију обично иде један свештеник, учитељ, ђаци и младеж. Старији људи не иду у литију. У старо време ишли су радо и стари људи на литију, а сада се од крста готово сви врате кућама.

Литија обиђе поље задржавајући се код сваког записа, „мира“, и после тога врати се на исто место, „на крст“, или код цркве, одакле је пошла. Дрво у пољу на коме је изрезан крст зове се *миро*. Оно може бити родно дрво а може бити и друго дрво н. пр. цер, брест. То дрво нико неће одсећи. Оно се сматра за светињу. Сваке године овај изрезани крст на дрвету обнови се и свештеник га покропи водом и вином.

Док литија иде преко поља, на понеким местима изађе понеки човек те изнесе мало ракије, а некад и нешто од јела, те послужи свештеника и главније људе. Но то сада све ређе бива. У старије време обичај је био, да литија мора обићи цео атар („поље“), па је онда морало да се на неким местима спреми нешто за крстоноше, да би се заложили, јер им није ни било лако, кад по четири-пет часова једнако иду, а особито кад је земљиште рђаво и непроходно. Кад литија пролази кроз село, било при поласку, било при враћању, изађе из сваке куће по једна жена пред „порту“ са

пшеницом у сипу, које је покривено црвеном марамом. Из сита вади жито и баца, „сеје“, на крстоноше, који на то одговарају гласно: „Да се роди!“ У исто време они који нису били на крсту прилазе свештенику те љубе крст и он их кропи водом. Литија иде кроз село умереним ходом, а кроз поље готово све трчећи.

За време литије преко поља и кроз село младеж свуда пева ову песму:

Крсти носим, Бога молим,
 Господе, Господе, помилуј!
 Да удари росна киша,
 Господе, Господе, помилуј!
 Да зароси наша поља,
 Од два струка пшеник жита.

У Нишави још додају: Од два грозда чабар вина, и уз сваки стих додају припећ: Господе, Господе, помилуј. Но ову реч „помилуј“ у певању чешће изговарају као „помелуј“.

На литији се напред носи велики барјак онога свеца који се слави. За тим младеж још носи мале иконе, чираке, звонца и дрвено или гвоздено клецало. У старо време отимали су се, ко ће шта да носи, па су још давали појединци цркви прилог што ће носити неку икону. Дана: баш није тако, па се и тешко нађу момци, који ће понети најважније ствари. Причају у Лужници, да је у старо време био неки стари свештеник, који је био познат као шалција. Кад се у његову селу кренула литија, сваки узео понешто да носи. За једног не остало ништа да понесе, а он се обратио свештенику с речима: „Дедо, какво ја да носим?“ „Ова врата ко носи, жито му се добро раца“, одговори свештеник. И овај скине велика цркова врата црквена и упрти на леђа преко поља. Мало после већ почео да изостаје од осталих крстоноша због велике тежине. И кад су други певали: „Крсти носим, Бога молим, Господе, по-

милуј!“, он је почео да пева: „Ја што носим, Бог да види, Господе сачувај!“

Док крстоноше иду преко поља у литију, старији људи седе код кућа са својим гостима те пију и ручају. Тог дана је кмет купио негде добру јалову овцу на рачун целог села. Овцу закољу и у једном казану или у великим бакрачима скухају јело као паприкаш. То готовљење јела врши сеоски биров и још неки човек, кога кмет одреди. Маст, лук, со, паприку, судове за готовљење скупљају по селу. Главу овчију скухају засебно целу.

Кад буде пред вече тог дана, сваки човек носи жито и колач на „крст“. Тамо свештеник пререже све колаче и од сваког узме пола. Затим се донесе она овча глава и све јело у котловима, и свештеник очита прописне молитве и тим то јело освети. То је јело: „молитва“. Од те „молитве“ свака кућа добије по један тањир, да свако чељаде окуси од њега. У већини места „молитва“ се зготови и скуха до подне, па кад се свештеник врати из литије, он освети молитву и онда биров виче, да се излази за „молитву“, и из сваке куће долази по неко чељаде са тањиром или паницом, те узима „молитву“ и носи кући за ручак.

На оба дана славе игра коло после подне на оном месту, које је од старине остало за сеоско „оро“ па било то на „крсту“ или на другом неком месту. Но готово свуда главно је коло други дан славе. Тог дана и гости излазе на коло, а нарочито младеж, која је дошла са својим старијима, те игра. У села до Пирота приликом сеоских слава долазе и многи Пироћанци. Пред вече многи се гости разилазе својим кућама, а неки остану те ноће још једну ноћ, па сутра, пошто ручају, иду.

И за сеоске славе људи се позивају хлебом, званцом. И опет је правило: да дођеш, да ти дођем; да „зајмиш“, да ти вратим.

Приликом сеоске славе плаћа се свештеницима, што су светили масло; свештенику за освећење воде и за ношење литије; купује се овца за „молитву“; купи се јело и пиће за особени ручак свештеницима. Цео тај трошак разреже се на цело село и кмет скупи тај прирез и исплати што коме треба исплатити.

У Лужници у селима око Бабушнице, а тако исто и у Нишави у селима: Гњилану, В. Суводолу, Костуру, Блату, Б. Чифлику и још у неким селима на западној страни од Пирота која се држе за Лужницу, за време два дана сеоске славе *игра краљ*.

Тај обичај, „Краљ“, изводе осам девојака. Једна од њих је у потпуно мушком оделу, са припасаном сабљом или неким ножем. Та је девојка *краљ*. Једна од оних седам девојака је *краљица*. Остале девојке немају особених назива.

Ових осам девојака за два дана сеоске славе иду по селу из куће у кућу те певају и играју. Но „Краљ“, т. ј. ове девојке, излази и на оро, те и тамо изводи своје песме и игре. И „Краљу“ се плаћа (као и Лазарицама). Колико ко хоће, толико и плати, и „Краљ“ је задовољан.

Чим негде „Краљ“ ступи у двориште пред кућу, или на колу и хоће да пева, одмах на два места стану по две девојке и почну песму: „Играј, краљу барјактару, краљица те надиграла; надиграла, натпојала“. Песме певају две и две понављајући сваки стих. Док ова два пара девојака певају, друге две девојке почињу између њих да играју једна другој у сусрет. У исти мах „краљ“ и „краљица“ заиграју с друге стране једно другом у сусрет, тако да оне две девојке и краљ и краљица све четворо играјући праве као неки крст у игрању. Краљ свакад у овом игрању држи голу сабљу у десној руци и играјући као да сабљом означава правац и управља игром.

Девојке које певају стоје на једном месту и певају разне песме. Оне сваком певају нарочиту песму према његову занимању. Има различних песама: момку, девојци, невести, овчару, детету, човеку, господину и т. д. Ми смо побележили разне ове песмице прво из Лужнице (Проваљеник, Извор), па онда из Нишаве (Ћвилан, Суводб, Костур). Све те песме износимо, у одељку „Народне умотворине“.

Кад „Краљ“ отпева разне песмице, он свршава онда оном песмом, којом је и почео, и тим је онда завршен цео програм. Краљ прими прилог и иде даље.

У говору се чује: „Иде краљ“, „Саг че да поје краљ“, „Игра краљ“, „Това је краљ“. Зато ћемо и оне песме у умотворинама назвати: *краљске песме*.

Црквене славе. — Свака црква или манастир у овом крају слави онај дан кад јој је „храм“, т. ј. слави оног свеца коме је посвећена. Но има места, где цркве прослављају онај дан кад је црква освећена. И како је тог дана (приликом освећења) имало доста народа, то је онда тај дан најјаче остао у народном памћењу као најглавнија црквена слава, те се тај дан и данас највише празнује. Ако народ хоће да каже, да је цркви неког дана слава, онда се обично чује: „Т(а)г је храм на цркву“.

За тај „храм“ се околна села спремају, а нарочито младеж моли Бога да буде лепо време, те да иде, не толико због молитве, колико због игре и „згледувања“.

Кад црква слави, слава почиње још уочи тог дана. Целе вечери долазе околна села, целе вечери у црквеној порти игра коло, „оро“. Док су старији у цркви на бдењу, дотле младеж игра у колу. Па и сутра дан опет су старији људи и жене у цркви, а око цркве младеж је опет заузета игром и упознавањем. Кажу:

„Свако си има своју работу“ или: „Свако си работи, што си му је работа“. Цела слава траје двадесет и четири сахата.

Најглавније су црквене (и манастирске) славе у Лужници: у Љубераћи на Св. Илију; у Стрелцу 15. августа; у Горчинцима 14. октобра. У Нишави пак: у Сукову и Вис. Ржани, 8. септембра; у Станичењу и Темској 26. јула; у манастиру темском 3. новембра; у Извору у ново-отвореном манастиру 29. августа; у Ђуштици 29. јуна.

У свима овим местима приликом црквене славе слегне се много народа, па још дођу и многе занатлије из Пирота, Власотинаца и Беле Паланке и продају своје производе као на правом старинском вашару. Терзије, опанчари и бакрачари на овим црквеним славама, а у реченим местима, сваке године врате се задовољни са продајом својих израђевина. А већ о механцијама и да се не говори. Њих има највише и то су већином сељаци. Ракија и свакако пиће тамо се продаје. Кафа од наутз или жита добро се троши по удаљеним местима. На неким местима кафу скухају у бакрачу, да је готова, чим ко потражи. Са неком малом цезвицом механција захвата кафу и сипа у „вилџан“ (шољу), и муштерија је услужен и задовољан. Већ кад буде да се народ разилази, може да се добије две кафе „за десече“. Тад може сваки момак да части девојку. Обоје ће пити онако с ногу „по кавé“, за десече две.

Преперуђе. Додолђе. — Кад се почетком пролећа или лети у јулу и августу засуши време па нема кише, онда „преперуга“ иде по селу и моли Бога, да би ударила киша. И у Пироту има преперуга. По неколико девојчица од десет до петнаест година скупе се и одреде једну која ће бити преперуга. Цело друштво називају „преперуђе“ а чује се и „додолђе“.

Преперуга је боса. Обуче исцепану кошуљу и неки исцепан „забан“ или „сукно“. И друге девојчице иду босе. Другарице преперугу сву облију водом, те она сва мокра иде с њима. Преперуга се још сва искити цвећем а највише врбом. Она носи воде у котлу, и где кога сретне прска га водом.

Деца упрскају чешће водом и преперугу и њене другарице, те тако ово цело друштво иде у сасвим мокрој одећи. Преперуга у неким местима носи у руци босиљак, па с њим прска кућу и кога нађе у кући или кога сретне на путу. Преперуга иде из куће у кућу, а некад празником највише пробави по улицама, јер је свет тад обично напољу. Путем идући по селу и улазећи у поједина дворишта преперуге певају:

»Преперуга Бога моли,
Дај, Боже,¹⁾ дај,
Да удари росна киша,
Дај, Боже, дај,
Да зароси наша поља,
Дај, Боже, дај«.

А у Нишави се још чује и овако:

»Наша Дуда преперуга,
Дај, Боже, дај!
Наша Дуда Бога моли:
Дај, Боже, дај,
Да удари росна киша
Дај, Боже, дај,
Да зароси наше поље
Дај, Боже, дај«.

Или:

»Додолђе се Богу моле:
Дај ни, Боже, ситну росу,
Да ороси наша поља«.

У Нишави (и овде у Гњилану), кад ово цело друштво уђе у двор и у кућу, пева:

¹⁾ Ова реч често се чује као „Бошке“ или „Бошће“.

„Овај Дуда преперуга
Дарујте њу са ситото“.

У свима имућнијим кућама преперугама дају помало брашна, масла или масти. А негде добију и неку пару. Кад тако за кратко време прођу кроз село, онда се у једној кући све ове девојчице скупе, те од брашна и масти нешто зготове за јело, а највише месе питу и саме ручају. Ако су добиле нешто новаца, оне поделе.

Ако се деси, да ускоро падне киша, а особито, ако се деси киша тог истог дана или сутра дан, људи обично веле: „Преперуђе молише Бога и Бог ни даде ћишу“. Ако немадне кише и после „преперуга“, они тада веле: „Кад не дава Господ, не дава, и преперуђе одише и па нема. Божија заповест, кад је така ништ' не помаже“. Други опет рекне: „Кад нешто не дава Господ, ништа ти не помажу додолће“.

Лазарице, Лазарће. — У целом овом крају овај се обичај још најбоље сачувао у Стрелцу и још у неколико планинских села Лужнице. Још за време великог поста издвајају се по шест најлепших одраслих девојака и спремају у певању лазаричких песама. Кад буде рано, при освитку Лазареве Суботе, оне се обуку у најлепше одело. С њима иде и још један постарији човек, који ће се звати „Лазар“. И оне онда са „Лазаром“ зареде редом из куће у кућу да певају и играју.

Одмах при уласку у кућу почну четири девојке, две и две, да певају или управо да се натпевају. Оне стоје две и две, а између њих почну две да играју. Игра што је ове две девојке изводе у почетку више личи на ходање, шетање, а оне тако и зову ову игру: не кажу за ове две девојке да играју, већ оне „шетају“ или „шету“. Ова игра се у почетку изводи лакше а доцније се убрзава и ове две девојке брзо полазе једна другој у сусрет, и онда се размину и окрену па

врате натраг, направе паузу и опет почну, а за то време оне четири певају. Оне певају кратке песмице: домаћину, домаћици, стоци, овчару, баби, деди, господину, ђаку, и уопште према потреби оне за час створе своју песму како коме треба.

По обичају сваки им заповеда да му певају, и кажу да се једна песма плаћа једну пару, иди како они скраћено кажу: »песма-пара«. Сваку песму завршују речима: »Ој Лазаре, девојко«. Док оне певају и играју, »Лазар« седи и разговара са људима. Стрелачке Лазарице иду и по другим селима, а »Лазар« их прати и чува. Оне врше то певање на Лазареву Суботу и сутра дан на Цвети. и онда поделе паре, пошто и »Лазару« даду његов део по погодби. А његова плата чешће бива у натури, н. пр. да му свака девојка на лето по један дан ради приликом жетве или копања.

Лазарицама дају као награду новац и јаја, али одраслим девојкама већином дају новац.

У селима око Пирота и готово у целој Нишави, па и у селима око Бабушнице, у Лазарице не иду одрасле девојке, већ женска деца од десет до дванаест година. Оне и не знају да певају разне песме, и оне се задовоље, кад добију понеко јаје. У селима праве Лужнице мала деца, и то ређе, иду у Лазарице, али у тим селима, постоји »Краљ« о коме смо говорили. И онда излази, да у овим селима праве Лужнице женскиње док је мало иде у Лазарице, и то ређе, а доцније као старије девојке играју тако званог »Краља«.

У Нишави се у главном овај обичај изгубио, и још само у неком селу на Лазареву Суботу рано искупи се по неколико женске деце, те пођу у неколико кућа са песмом »Отварајте нове порте«, и скупе неколико јаја и тим се задовоље. У Нишави није ни одређено нигде тачно колико девојака или девојчица иду у Лазарице. У самом Гњилану негде иду по пет, негде по

три девојчице. У Суводолу иду по седам девојчица. У Сопоту по шест и осам. У Лужници их зову „Лазарице“, а у Нишави свуда кажу „Лазарће“. У говору се чује: „Ето иду Лазарће“, „То су наше Лазарице“, „Теја Лазарће не знају да поју“, итд.

II. Друштвени обичаји

„Тешка“ жена и порођај. — У целом овом крају место израза „трудна жена“ народ каже: *тешка жена*. Кад је жена затруднела, онда се каже: *пошла тешка*. Жене између себе кад говоре о некој својој другарици, која је у том благословеном стању, често рекну: „она је такваја“, и овде нарочито ударе гласом на ову реч „такваја“. „Манете њу, њој се свашта не руча, и она је такваја“. Или: „Таквој се жени лако не угаца“. Место речи породиља највише се чује реч *родуља*. Осем речи „нероткиња“ често се чује реч *бездетка* па и *штирица*. Прво се дете зове *првенче*, а последње *истришче*, *истришљак* или *истрисак*. Кад је једно дете у родитеља, онда се каже *јединак* или: „оно си је једно у башту“.

И ако у овом крају готово нема ванбрачне деце, опет се и у овом крају чује реч *копилдак*, што значи копиле. Но ова реч често буде изговорена и као погрдан израз у свађању. Кад се жене посвађају, чује се: „Ете тија твој проклети копилдак утепал ми дете“. Или: „Копилдак проклети, да ли че ми падне у шаће“. — Дете које буде рођено пре времена зову *недоношче* или кажу *неје донесено*. —

Свака жена воли да буде мајка. И она која је до скоро била девојка, чим се осети у другом стању, и почне ређе да тура појас (павте) а да се опасује тканицом, опет излази са неким поносом на коло и изгледа да се дичи што је трудна. Чим се удама, она и

не мисли ништа друго него да постане мати, јер сматра за највећу и најсветију дужност да рађа децу.

Сваки сељак, па макар био и најсиромашнији, радује се принови у својој кући. Кад у некој кући има жена која сваке године рађа, њу кућа још више цени, а други сељаци, као да јој завиде и веле: »домазлацка!« Кад се негде роде *близнетија* (близнаци) па још оба мушка, сељаци честитају оцу и терају га да да »крчму« (част). Ако је старији човек, он се као мало стиди и кроз смех извињава: »Као на шалу, брате, али кад Бог дава, треба да смо му благодарни«. — Сељак воли принову оба пола, али се више радује мушкарцу. Ако нека жена рађа само женску децу, то већ дочекују са неком хладноћом и отац почиње да говори, како ради за зетове.

Нама није познато, да овдашње сељанке употребљавају какво средство да не би често рађале. Једино би се могло узети да се то избегава тим начином, што обично млађи мужеви иду у печалбу сваке године, па чешће, кад муж остави трудну жену и нада се њеном порођају баш у јесен, кад мисли доћи кући, он тада остаје у печалби и ту зиму и онда дође на другу јесен, кад је рођено дете мало одрасло. Но имали смо примера приликом калемљења богиња да запазимо, како неке жене, чији мужеви не иду у печалбу, долазе сваке године с малим дететом лекару. И ако већ старије, оне се радо шале с млађим женама и веле: »Ја си па сваке године доодим«. Или: »Е па ми, старци, така работимо, нешто на шалу нешто за истину, па сваку годину при доктора с љуљу«. — Уопште су нероткиње у овом крају врло ретке.

Човек и жена који немају деце, нису никада весели и насмејани, па још ако су доброг материјалног стања, онда је њихова туга још већа. Њих мрзи и као да их је срамота да изађу међу људе. Они вечито иду

од врачара до врачара и од врачарице до врачарице, да би добили „од срца чедо“. Па и најсиромашнији опет грдне новце потроше трудећи се и плаћајући разне траве за пијење и купање.

Овим питањем требало би се нарочито забавити и обратити пажњу на разна средства која се употребљавају, да би жена родила или како свуда кажу: *добила*. Истина врло је тешко дознати све што поједине жене раде, јер оне то крију, али је довољно, да жена чим се две године „забави“ (заостане) с рађањем почиње озбиљно да мисли о томе и онда настаје трчање и тражење лека за дуго година. И ако остане нероткиња, а већ године превале, и осети да не би могла више водити бригу и чувати мало дете, тек онда се умири и преда својој судбини.

Позната су нам неколика случаја, да су неке жене после седам, осам година задоцнења почеле да рађају. Оне су то постигле помоћу неких трава у којима су се купале и које су им неки врачари дали. Но зна се за неке примере, да им нису ни траве помогле. Као што рекосмо, жене које не рађају, не воле да причају шта су све радиле да би родиле. И кад је највећа интимност међу самим женама, па и опет не воле да причају. Зато је тешко похватати сва та средства која употребљавају нероткиње. У почетку се цео рад око тога своди на молитву Богу и цркви. Затим се тражи тајно лек код апотекара, а неки се обрате и лекару. Најпосле се само иде од врачара до врачара и тим се свршава цео труд. Но некад не буде никакве помоћи, и ако су брачници (супрузи) ишли у све цркве и манастире, и ако су давали добре прилоге. Није помогло ни што су им „турали крсти“ у три цркве. Није им помогло што су редовно постили све посте; није им помогло што су празновали дванаест петака, и што су се купали у богојављенској водици. Није помогло ни

што се жена нарочито молила цркви Свете Богородице и Свете Петке и што је чинила поклоне у тим црквама. Није помогао ни неки хаџија, који је давао нарочиту водицу донесену са хаџилука. Није помогао ни крстић, скупо плаћен неком хаџији, што га је жена носила годину дана. Није помогло, што су се брачници купали у води, у којој је натопљена трава расковњак. Није помогло ни пијење воде у којој има разних трава што је дао неки „вражалац“, врачар (из Пирота, Темске, Црноклишта, Беле Паланке). Није помогло што је нероткињу запајала трудна жена водом пре сунца три пута, и то још из уста. Није помогло ни што се нероткиња провлачила испод суждребне кобиле.

Цела кућа воли жену у другом стању а тако исто јасно се примећује, да је цела кућа забринута, кад се нека жена „забави“ више година, па још више, ако се види, да неће никад ни да „добије“. Тад говоре о том члану куће, чија жена не рађа, како је без воље и како неће да ради „због што нема пород“.

Но и ако сељаци воле принов, и ако му се радују, ипак не обраћају пажњу на негу и на храну оне која треба да храни и себе и да однегује још један нов организам. Њој не чине никакву олакшицу у раду, њој не угађају у храни; она мора редовно постити и радити као и остала здрава чељад. Трудна жена до самог порођаја носи бремене млива у воденицу; она носи раденицима у поље храну и воду некад више пута дневно и ако је чешће велики пут. Она и зими мора ићи на прање рубља, неки пут доста далеко. Ређи су случајеви, да се трудној жени у последњем месецу трудноће чине и олакшице. Зато се чује да по нека старија жена вели: „Е па она је јако отежала, па, ете, ја ћу замењујем“. Или: „Снаата ми је привремена, па сам ћу заставила дома“. Или: „Младиња је, а јако је привремена, па сам пратила девојчетија, а она нек си седи

дом“. Али све ове одмене и чувања трудне жене бивају зими пред сам порођај, и то у већим и задружним кућама, а у сиротним и инокосним кућама трудна жена нема никад одмора. Зато се више пута деси, да по нека жена роди на жетви или приликом неког другог пољског рада.

Кад жена роди или како у већини кажу „добије“, опет нема одмора, опет је чека посао. Нема ни помена о лежању у бабињама. Ако је порођај зими, „родуља“ (породиља) се и одмори неки дан, а ако је радно време, одмах дете крсте, „да му мати иде на раду“, и у том случају породиља нема одмора. И ми видимо жену, која је, рецимо, у петак родила, да у понедељник с малим дететом у љуљци иде на сено или на жетву или у најбољем случају мора бар по кући нешто радити и полако ићи на воду, тек зло би било, да она лежи „у најработније време, кад се прибира годишњина“. Зато можете срести породиљу од пре два-три дана, како је заметнула преко рамена виле и грабуље или носи ручак радницама и пошла у поље. Ви ћете је познати лако по њеном измученом и болесном лицу и несигурном и усиљеном ходу, а види се још, да се добро опасала и стегла. За њу је сасвим непозната ствар лежати у бабињама. Првороткиња ужива мало већу пажњу и поштеду и остаје по неколико дана код куће, али опет не лежи, а иначе друге породиље не пазе ни оволико.

Кад жена осети да је дошао час да се опрости бремена и ако је то код куће, она обично то саопштава свекрви, ако је има, или ако нема свекрву, зове неку другу жену, која ће јој бити баба. А има породиља, које никога не зову, нити коме казују. Оне се само уздају у Бога. Ако је кућа са више соба, она се затвори у једну собу и пази да је не види ниједно млађе чељаде, јер не ваља да породиљу у по-

рођајним мукама види невенчано лице. Ако нема угодне и одвојене собе, онда иде у подрум, а ако нема подрума, иде у »јер« (кошару). И овај је случај најчешћи по сиротним кућама.

Ако се порођај срећно сврши, породиља остане на месту порађања за врло кратко време, па се после преводи у јижу у један крај или ако је у соби, остане, ту један дан. Ту јој се простре слама и на сламу набацају неке старе крпе или исцепани »забани«. Ту она лежи или управо више чучи потпасана тканицом. Обичај је, да породиља за то време док лежи на слами чешће треба да узима по неку сламку из сламе, да чачка уши, да би доцније свакад чула, кад јој се дете пробуди. Ово лежање на слами бива за врло кратко време и пре се врши као неки обичај, а не као нека потреба са здравственог гледишта. Понека породиља и не премешта се од места порађања, него се на истом месту потпаше тканицом и ту на слами неко време поседи.

Ако је тежак порођај и ако не иде како треба, ако су порођајне муке дуге, онда се зову жене, које се у томе разумеју или које су патиле, те да буду породиљи на помоћи. Приликсм порађања породиља треба да се разбради, да расплете косу и да се распаше. Треба да јој се даде да пивне мало освећене богојављенске водице. Треба да јој се пропусти јаје да пропадне кроз кошуљу озго од грла до земље, те да лако роди, као што то јаје лако прође. У селима око Пирота неке жене дају породиљи да пивне воду којом је спран цепни сахат (часовник); ако случајно има у неког у селу. Да би породиља имала јак напон, упали се сува говеђа балега, »лепик«, те гори и задими оно место где је породиља. Овај дим и смрад натерује породиљу на кијање и кашљање и тим на веће напрезање.

Породиља треба за време рађања да стоји, а може по каткад и сести, али треба да је више на ногама и да једнако ходи. Ако не може да стоји због болова, може да се држи рукама за неки клин или јој направе од тканице нарочиту замку за коју се она држи рукама. То све чине због тога што је код њих правило, да је породиља увек на ногама за време порађања. Па и кад у неким случајевима породиљу обузму јаки болови, те не може ни да се држи рукама нити може да стоји на ногама, и опет јој жене не даду да легне, него је једне држе за руке, друге јој растрљују крста и трбух, а једне јој хладе главу с водом и храбре је.

Тешки порођаји су у овом крају уопште ређи. Свакојако да је то због тога, што се у овом крају већином девојке удају у зрелим годинама, кад су им потпуно развијени и очврсли сви органи, а при том за све време трудноће оне су у непрестаном кретању.

Порађање у главном не узимају жене олако и зато веле: „Рацање је половин смрт“. Али оне опет све остављају на божју помоћ и кад је криза код неке породиље, искупљене жене крсте се и метанишу и моле се: „О света Богородичке, помози вој, о милостивна Богородичке да' вој лакост“. „Не бој ми се черице, крсти се по нека баба, милостиван је Господ и мати божја“. „Саде вој дајте мало водиче, нека си пивне и нека се прекрсти“. Тако бива у случају тежег порођаја.

Но има жена које о порођају говоре као о некој игри: „Ја сваки месец да рацам, па не сакам за то ни да чујем. Ја не знајем какво је то, што понекоја жена мучи се до дека роди.“ Има случајева, да понека жена враћајући се суботом из Пирота роди негде у браништу или у некој појати и у вече донесе дете кући у опрегљачи (кецељи).

Мало дете. — Кад је већ породиља „добила“ (родила) и кад је пупак привезан и кад је дете окупано, онда се одмах иде свештенику за воду, да се породиља „молитви“, т. ј. од те воде сипаће се мало и у ону воду у којој ће се породиља купати. Од ове освећене воде, чим се донесе, сипа се мало и у ону воду у којој ће се бђбђ (беба) купати. У неким местима у ту освећену воду досипају жене чисту воду, те тако она траје за четрдесет дана, и од ње се једнако сипа у ону воду у којој се дете купа. Док се породиља не „молитви“ т. ј. не окупа, односно опере, с овом освећеном водом, сматра се као нечиста. Освећена вода доноси се од свештеника у неком мањем земљаном или стакленом суду, који се закити босиљком. Са том освећеном водом у неким местима попрскају по кући и оном месту, где је породиља родила.

Прву воду, у којој је дете окупано, просипају негде у крај на склонито место, али да није нечисто, да се дете не крастави. И уопште свакад жене пазе, да се вода од купања просипа на неко место где се неће газити. И са крштењем сељаци хитају, нарочито ако је радно време, да би мати могла ићи на рад. Но са крштењем се жури и кад је дете слабо и неразвијено, да не би умрло некрштено, јер би то био највећи грех. Жена, па макар и млада, која је била око породиље за време порођаја назива се баба. У говору се чује: „Ја сам вој била баба“. Породиља мора „бабу“ даривати чим може, а без неке мараме, макар обичне крпе, бабу не оставља, јер то би био грех.

Одојче се повија све до године дана. Но има жена које повијају дете и више да боље спава, како оне веле. Неке повијају дете, док не почне седети. Унутрашње пелене од свакојаких крпа сељанке зову „постиљци“, а спољашњи, највећи, вунени постиљак зову

»пелена«. Повој је вунен од дебље пређе исплетен као плетеница.

На купање одојчета не обраћа се довољна пажња и нигде нема утврђеног правила у купању. Негде купају дете сваки дан по једанпут до четрдесет дана, а после сваки трећи дан до пола године, а доцније кад се стигне, или недељом и четвртком. Негде опет жена вели: »И ја не знајем како работим, првњу сам децу купала до дека прооде редовно три пута на недељу, а сад како могу«. У главном прве недеље а нарочито пре крштења купају готово свуда двапут дневно, а после како се где може и на купање се обраћа пажња највише до пола године.

Сељанке купају децу у малом кориту. Вода је свакад одвише врућа. Ово нарочито важи док је дете мање од прилике за прва два, три месеца. Мати или она жена која купа, прво метне повој на кревет или на земљу, на повој главну велику пелену и онда остале »постиљке«, а преко свега опет поврати и простре крајеве повоја, те да »постиљци« нису онако отворени, јер то не ваља због детета и његова здравља. Онај повој озго преко пелена брани ту детињу постељу од рђавих духова. Затим се сипа врућа вода у корито и хладном удеси топлота пошто се прстом опроба, је ли угодна за купање. Онда узима дете већином левом руком између ногу, а десном га придржава за горњи део тела. Тако га наднесе над корито и онда га прво помало прска и ослобођава, па га онда спусти у корито. Сад настаје право купање. Но свака жена то не изводи баш по правилу. Већина прво растрђује чело и веће, за тим пере нос и подигне мало главу те и њу целу опере. После тога трља груди и руке и доње све делове тела. Досипајући врућу и хладну воду тако претрља два три пута цело тело и онда износи дете из воде и полаже на постиљке пошто уклони крајеве повоја.

Чим се дете изнесе из воде, у корито се пљуне. У повијању греше што никад не осуше дете, него одмах на мокро метну оне тање постиљке око целог детета и завију са пеленом и обмотају повојем. Кад је дете повијено, мати га окрене на једну страну и мало руком „тупне“ по леђима. Затим га окрене на другу страну и опет мало „тупне“, и онда га прекрсти и дигне, те му да сису да сиса, ако га није надојила пре купања, што већина жена и ради.

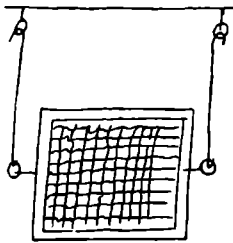
Нема ни у дојењу утврђених obroka и неких правила. Ноћу се детету даје и преко мере а дању мање. А лети још више страдају деца, кад је дан дугачак, а мајка чешће и удаљена од куће. Па и у самом пољу на раду, кад је мати са собом однела дете, опет оно није боље среће. Више пута у обешеној љуџи под неким дрветом већ промукло мало дете од плакања, а мати се заузела у жетви или у неком другом раду. „Нека рове, роване му је њему лек да се успи“, вели мати. И заиста дете се ућути, и ако није плакало од беса, већ од глади или због тога што је мокро,

Мало дете до пола године сељанке већином развијају два пута дневно. Доцније кад ојача и почне да добро седи, повија се само доњи део тела. Једну руку ослобођавају неке жене одмах после четрдесет дана.

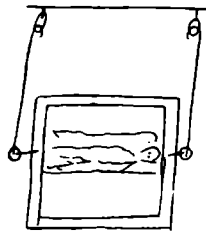
Сељанке у овом крају чувају своје мало дете у љуџи. „Љуљка“ или „љуљћа“ је бела или шарена, на пруге, вунена поњавица у величини квадратног метра. На сва четири краја ове поњавице пришивени су вунени тракови исплетени као плетенице. У љуљку се простру неке пелене или нека мања поњавица или се рашири неки женски „забан“ и на то се меће дете. Сељанке држе дете у љуџи и дању и ноћу. Па и кад иде некуд она носи повијено или неповијено дете у љуџи на леђима. Помоћу тракова љуљка се с дете-

том баци на леђа, и тракови се напред на грудима свежу. Кад је дете код куће, тракови се у кући или у соби вежу за клинове, а дете лежи у љуљци. У пољу, ако нема згодног дрвета где ће се моћи љуљка увезати, побију се у земљу два коца, и између њих се увезе љуљка. Ако је сунце упекло, више детиње главе се забоду нека грана, да му прави „сенћу“ (хлад).

Осем љуљке у селима око Пирота и овде у Гњилану постоји друга једна справа за спавање малог детета, која се зове *саланџак*. Саланџак служи само за кућну потребу и у њему се дете не може носити као у љуљци. Саланџак у главном овако изгледа. Са четири стране укуване четири даске у величини једног метра и нешто више. Између тих дасака исплете се плот од прућа и тако се добије обична леса. На средини ове лесе са две стране на крајњим даскама углаве се две алке. За те алке увезе се по једна дужа и дебља жица, „тел“. Овај је „тел“ јак и крут и не може да се вије. Оба ова „тела“ на свом горњем крају имају посувраћене врхове као куке и те се куке закачу у друге алке, које су у гредама. На тај начин саланџак виси. (Сл. 1. и 2.).

Сл. 1.

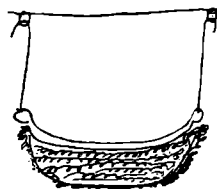
Сл. 2.

Сад се на саланџак као на неки кревет метне нешто од хаљина и онда се метне дете да спава. Саланџак се веша у соби и удешава висина колико ко хоће, али највећа је висина од земље један

метар. Неки људи кад праве овај саланџак не плету онај плот од прућа, већ закују даске.

Неки пак праве саланцак у облику подуже а плиће котарице, исплетене од павити, и опет обесе као што смо сад казали. (Сл. 3.).

И саланцак као и љуљка могу да се заљуљају кад треба љуљати и успавати дете. У љуљци или у саланцаку дете се брзо успава. Треба мати макар и ноћу само да пружи руку да ухвати за „тракове“ од љуљке или за један тел од саланцака, да пољуља и дете ће се успавати.

Сл. 3.

»Спи ми, синко, спи ми, черко«, или обично свиркање на уста, то је најглавнија песма за успављивање детета.

»Дудо, дудо, лако, дудо, де полако, дудо, не ломи се, дудо, не крши се«, — то је песмица која се чује у селима око Пирота, кад мати тепа детету на крилу, које је већ одрасло и почиње да седи.

Да би дете боље спавало, колико нам је познато, сељанке у овом крају мећу у љуљку »залогу« (обојак) из опанка, те као што је она залога мирно лежала притиснута, тако и сан да дете притисне и успава. Неке жене мећу бели лук детету под главу да боље спава. У Лужници неке жене турају детету око главе босиљак. Неке пак мећу зелене конопље око љуљке, да се дете успава. А свуда највише употребљавају катрањиву крпу, која се увије и испод детиње главе метне негде у крај.

Одојчету почињу давати другу храну чим почне да седи. Та је храна хлеб. Осим хлеба по нека мати даје детету у неки суд куханог пасуља по неколико зрна, и тако га учи, да почне само да једе. Тада му почињу давати и по мало воде.

Ако мати не може да доји дете ма из каквог узрока, онда се дете у почетку носи по селу те задаја, а доцније га почну хранити слатком попаром и кризом.

То бива и кад дете остане сироче. Ако се тим начином очува и мало одрасте, почиње да се храни као и друга деца. Ако кућа има млека, хране га млеком. Ако се деси да је доба године кад има млечне ситне стоке, онда се дете највише одхрани козјим млеком. Све ово зависи од материјалног стања саме куће.

Сељанке доје децу најмање годину дана. Кад дође време да мати одбије дете, она гледа да ма каквим начином дете уплаши од сисе, или да му сиса омрзне. Најчешће мажу сису и брадавицу паприком. Неке метну на сису четку или неки други оштар предмет. Једне мећу чичак, да се дете убоде. Но једне само забране сису и кад дете потражи оне му одговоре: да нема сисе. Рђав је обичај код наших сељанака, што баш нарочито удешавају одбијање детета кад има воћа: трешања, шљива и т. д. Чим дете потражи сису одмах га мати залаже воћем. Но још је срећа што оне одбијају децу од сисе већином на крају друге године. Има случајева где понеке матере доје децу и до три године. Тада су деца ојачала и већ свој желудац добро спремила за разну храну па и за воће. Кад се дете одбије, не сме се више пустити да сиса, јер сви „повртњаци“ кад одрасту имају зле очи и могу сваког да урекну.

На болести одојчета обраћа се врло слаба пажња, изузев случаја, кад су мало образованији родитељи или кад се деца не држе. У овим приликама родитељи траже и лекарску помоћ и питају друге људе и труде се да им дете оздрави. Иначе малу децу нико не лечи како треба. Зато одојчад највише и умиру. »Кој га знаје, какво му је, кад не знаје да каже, куде га боли«, обично се чује такав изговор.

Најчешће за сваку болест одојчета кажу да је дошла од урока или како они кажу »ударило на очи« или то је »од очи«, разуме се, мислећи на неке зле очи.

Зато матере својој малој деци пришивају на капу разне предмете, као: крстиће, шкољке, пужиће, старинске парице, реп од зеца и т. д., да би сваки прво погледао у ове ствари, а не у дете, јер оне тврдо верују, да има понеко чељаде са таквим очима, да може устрелити, урећи онога у кога погледа. Још неке матере вешају деци о врат амајлије; али у последње време амајлије су ретке.

Кад је овако тврдо веровање у зле очи и уроке, онда се обично и свака болест узима као последица злих очију и урока. Због неуредног дојења дете поквари стомак, па због поквареног стомака добије ватру и главобољу и онда плаче, јер је болесно. Више пута сама мати је узрок свему овоме, јер је пустила, те је дете гладовало цео дан, а она ознојена и уморна дошла од копања, те га надојила за цео дан и дете покварило стомак.

Али она то и не мисли, већ одмах почне да премишља од кога је дете *урочено*, и онда треба да му се баје од урока. Сад ако нека баба или сама мати погаси угљевље, па са оном водом умије дете и да му те још пије од оне воде и тим још више препуни желудац, биће му још теже. Али ако се деси да због препуњености дете поврати, оно ће после заспати и оздравиће. И у том случају вредело је оно бајање и рећи ће да је помогло. А што је дете повраћало, то за њих и јесте знак, да је било урочено.

Ако дете често плаче, „вика“, они и том плачу не траже узрок у некој неугодности или у грчевима у стомаку, већ опет бацају кривицу на уроке и опет треба да се баје, те да се тај „вик“ (плакање) растера и да стане. За то треба наћи три дрвца од Стојанова и Станкова плота (или од Станкова и Станина) и метнути их у ону воду, у којој ће се дете окупати. После купања она се дрвца изваде и метну детету под главу,

те да одспава. Кад буде увече, мати треба да узме она дрвца и да однесе на раскршће и да баци, а три пут да рекне: »Н. (име) вик нека иде у гору, међу влци, међу мечке и међу сву дивјач«.

Многе дечје болести рачунају као последицу *страха*, и онда треба да се растера страх. Страх растерују готово свуда једним обичним бајањем. Дете седне или га мати држи према светлости или према лампи. Жена која растерује страх узме секиру и приђе до зида где се види детиња сенка. Она прво секиром засеца главу оне сенке и на питање матере или кога било: шта ради, она одговара: »Сечем... (име) страх«. Тако засеца на више места по оној сенци на зиду и све се овако пита и одговара. Нека баба узме још у руку брашна и баци по зиду на ону сенку, а и то значи да се страх растури као што се оно брашно растурило. Разуме се, да се болест излечи другим путем или сама од себе прође, а они верују, да је болест прошла, што је отеран страх.

Уопште у овом погледу — т. ј. у неговању трудне жене и породиље, и у неговању детета — нема правилног игијенског поступања, нити ће га бити још за дуго и дуго година у овом крају. Не зна се за нарочиту дијету за време трудноће; не зна се за потребну чистоћу и предохрану од могућних болести и рђавих последица.

Овде ћемо навести главнија народна *правила* и *веровања*, која се односе на трудне жене, на породиље и на малу децу:

Тешка жена не треба да пије воду после заласка сунца, да се дете не »залази« (зацењује).

Тешка жена не сме у глухо доба ноћи излазити сама и без видеља, да не би нагазила.

Тешка жена не сме јести никакво наједено или црвљиво воће, јер ће после на детету да излазе ране које тешко зарашћују.

Тешка жена не сме гледати змију, јер ће родити „луњаво“ (пегаво) дете.

Тешка жена не сме гледати крв и кад се што коље, јер ће родити дете црвеног лица.

Тешка жена не сме гледати огањ (пожар), јер ће родити дете црвеног лица као ватра, а може и побацити.

Тешка жена не сме гледати никакву наказу, јер може родити дете без руке или ноге, или онакву наказу, какву је гледала.

Тешка жена не сме да се потсмева глухом или слепом или муцавом, јер може такво дете родити.

Тешка жена треба да се чува да јој на нешто не остане жеља, јер може побацити („исабити се“).

Тешку жену треба понудити свачим што се пред њом једе, да јој не остане жеља, па може побацити. Севап је ко тако ради, а грех је ко противно ради.

Тешка жена кад плете не сме оставити недоплетену иглу, да би лако родила.

Тешка жена не сме ништа украсти, јер ће родити дете са знаком (белегом).

Породиља („родуља“) за четрдесет дана да не излази ноћу напоље, јер може изгубити млеко.

За четрдесет дана кад дође нека жена породиљи и кад назива Бога, породиља јој не одговара, већ неко други из куће. Приликом изласка из куће „госјинка“ се и не поздравља, а ако и рекне: „Останите збогом“, породиља ћути. Све ово раде, да породиља не би изгубила млеко.

Чим се роди дете, треба га одмах, пошто мало постоји на месту, попрскати хладном водом, те да буде здраво.

Новорођенче треба одмах на кантар измерити, али не гледати, колико је тешко, да не хвата уроке.

Постељицу („стељу“) треба метнути испод детиње главе. Ово је због спавања и због урока. Неки још

међу катраницу или катрањиву крпу, метлу, бели лук, и то све стоји за четрдесет дана.

Име детету не казују за недељу дана. Треба дете друкчије звати, а не како је крштено, те да се тим брани од урока. Ово нарочито вреди за онога коме се не држе деца.

Док се дете не крсти, да не спава у мраку, а нарочито ако су »некрштени дни«, од Божића до Св. Јована. Али треба удесити, да се споља не види светлост у детињој соби, да му се не напрати нека болест.

Не ваља по заласку сунца износити дете напоље.

Првим изметом детињим намажу му веђе, да му буду велике и лепе и да не хвата уроке.

Чим се мало дете почне да смеје, не треба му више повијати десну руку (да се брани од ђавола, кад га лажу у сну).

Новорођенче треба увече уносити у кућу пре заласка сунца, јер не ваља да »га сунце зађе«.

Ако је мало дете преко дана изношено у село на сабор или негде у суседство, треба му увече опрати лице од урока.

Пелене детиње не сме сунце »да зађе« напољу, да дете не стегну бабице.

Ђубре и никакву нечистоћу не износити увече, да дете не добије красте по лицу.

Воду у којој је купано дете не просипати на нечисто место, да се дете не крастави.

Неке жене никако не купају дете у петак, јер не ваља, опет због краста.

Не ваља мало дете љубити за врат, да не буде љуто (срдито), да се »не дује« за свашто.

Не ваља, да мало дете пре године дана узима јаје у руку.

Не ваља мало дете пре године дана чешљати чешљем.

Не ваља малом детету пре године дана сећи нокте.

Кад мало дете спава, а поред куће носе мртваца, треба га разбудити, док прође пратња.

Кад се купа мало дете, а у селу има мртвац, треба у ону воду у кориту метнути парче гвожђа или неки већи гвозден клин (ексер).

Малом детету одмах по рођењу неки вежу око врата црвен конац са неком старинском парицом због урока.

Црвен конац чешће вежу и једном од близнака, ако су деца потпуно слична, што често бива.

Чешће једном од близнака пробуше једно ухо, па макар и да је дете мушко. Ово раде због лакшег разликовања а и због урока.

* * *

Кумство. — Кумство у свакој кући иде од старине. Врло се ретко мења кумство. И ако би била нека велика свађа између кумова, опет кад дође време неком венчању, мора се звати кум коме припада право да венча. И ако би кум изјавио да неће да венча, онда се тражи други кум. И кад неко осиромаше, па не може да сноси трошкове, он онда каже куму да тражи другог. И онда овај тражи за кума другог кога хоће. Кад се деси да неком умиру деца, што их један исти кум крштава, онда може да мења кума. Тако исто кад неком умиру жене, мења кума. У оваким приликама онај остављени кум ништа не замера, и они и опет остају добри пријатељи.

Одавде један сељак кумовао је једном човеку из Пирота и два пута га је венчао, и обе жене убрзо умру као младе. Кад се онај Пироћанац трећи пут женио, није ни позивао овога Гњилчанина, него и ако је старо кумство, нашао је новог кума из Пирота, те га је венчао. (За несрећу скоро му је умрла и та трећа жена). Кумство се мења и у случају кад изумре цела кућа, па нема ко да кумује.

Кравај.— Негде на сам дан крштења, ако је празник, а негде после недељу или две дана, опет у недељу или на неки празник, долазе породиљи кум и његова жена, затим друге жене из рода, породиљине вршњакиње, — да честитају принов. Та се свечаност назива кравај. У вароши Пироту тај обичај зову *повојница*, и тамо жене не морају ићи, већ могу дар за породиљу и дете послати по другом.

У селима свака жена сама иде на кравај и том приликом носи дар детету што је спремила. На кравај долази кум и његова жена. Но ако је крштење извршило неко дете, онда оно долази с мајком. За кравај кум, односно кумова кућа, доноси детету калу, чарапе, јелече или неку малу антерију; а у селима ближе вароши неки купе целу хаљиницу и капу у трговини. Још у овим селима ближе Пирота кум поред ових мањих дарова купује мали јорган за дете. Осем тога и кумова жена и све остале жене доносе у једном суду, буклији или стаклету, вино. У марами доносе погачу и у једном тањиру неко јело. Ниједна жена неће заборавити да на погачу метне соли и лука белог и црног. Бели лук носи за здравље детиње, а црни лук да породиља има млека. И остале жене доносе детету што која може: капу, платно и т. д.

„Кравајће „или„ Кравајанке“ се скупљају око подне. Породиљи честитају порођај са речима: „Честит ти принов!“ Или: „Честит ти син!“ Или: „Честито ти девојче!“ Или: „Честита черка!“

После пијења кафе и ракије приступа се ломљењу кумове погаче. Кум сам узме своју погачу и преко главе преломи. Једну половину међу на раф, да толико жито буде и да дете порасте „до рав“. Друга половина погаче остаје на столу. Остале жене изломе између себе своје погаче. После породиља пољуби у руку кума и његову жену, или оног који буде од стране кумове, и

прими сав дар што је кум донео. И тај дар и остали дар што буде која жена донела меће се код детета.

Сва јела (јенија, каша, пржена јаја, пита) што су жене донеле остају на столу. Опет се понуде ракијом и онда се приступа ручку. Доносе се разна јела према имовном стању, а и од оних јела што су жене донеле има довољно. Ијнесу и вино и продуже ручак уз вино. На кравај ређе иде мушкиње. Но има их који радо иду на кравај, те пошто жене мање цију, они се добро напију и са женама разговарају.

Породиља узме од донетих погача боље комаде за себе и скупи со и лук, па то остави негде на страну да јој се нађе, те да узима по мало да једе, јер се тако ваља због млека. Већ при крају ручка породиља износи свој дар за кума и његову жену. Пошто пољуби кума у руку, преда му дар и онда га опет пољуби у руку. Обично кум добије чарапе и кошуљу, а његова жена кошуљу.

Кад буде време поласку све жене од једном полазе. Судове празне не враћају, него се судови доцније распрате. Тад сви дарују дете са понеком паром. На неким местима, кад се све жене дигну да иду, новорођенче метну код кућњег прага и тад преко њега прелазе и излазе из куће. Прелазећи преко детета жене га дарују која колико хоће. Обично жене радо мећу на дете неку старинску пару или пет или највише десет пара динарских. Новац му и опет спуштају на чело. Кум највише дарује дете. — Приликом овог даривања жене различно говоре: »Да си купиш здрављице!« »Да си купиш сан!« »Да си купи брата!« »Нека си купи њиву!« »Нека си купи колан!« »Да си купиш коња!«

Кравај бива сваком детету (без разлике пола) по крштењу. Кравај не стаје много трошка ни кравајне ни ону кућу где је принов.

Стрижба или плетење. Мушком детету не шипају косу, док на крају друге године не дође кум да га постриже. Тај обичај изводи се с много већом свечаношћу него кравај и назива се: *стрижба* или *плетење*, ређе *плетиво*, а негде се чује и реч *настригување*.

Кад у некој кући хоће да буде стрижба или плетење, мати детиња још на време спрема дарове за кума и његову жену, за свекра и свекрву, за оца и мајку и за све остале који ће бити позвани на ту свечаност. Она за ту свечаност спрема најбоље кошуље и најлепше чарапе. Овај обичај стаје много трошка, па зато се у последње време сасвим ретко изводи.

На неколико дана пре ове свечаности позивају кума „званицом“ (погачом и ракијом) а све остале сроднике и пријатеље само ракијом или вином (према доба дана). Стрижба или плетење негде бива дању а негде увече. Цела свечаност пртсећа на свадбу. Стрижба бива по навршетку друге године од рођења детињег. Ако прође детету три године, не може се вршити стрижба, и онда могу дете ошишати и без кума. Дакле стрижба бива између друге и треће године.

Онај који прави стрижбу спрема се за овај чин с пићем и разним јелима као и за највеће весеље. Сви позвани доносе детету дар: неко катао, неко тепсију, неко тенцеру и т. д. Кум поред оваког дара доноси детету још и нешто од хаљиница: по планинским местима јелек и капу; у селима око Пирота цео пар одела израђен у вароши. Осем тога доносе детету ремик и нешто од обуће. Кум мора донети детету нову капу (шубару), коју ће му метнути на главу приликом стрижбе. На капи је венац. Сада у селима око Пирота, кад кум купи у вароши капу, он у исто време купи вештачко цвеће и „тел“ као за свадбу. Од овог цвећа и тела наплете се венац као за невесту и метне на ону капу. У удаљеним местима и сада, а нарочито у

старо време, овај венац су плели сами од шимшира и у шимшир улетали друго природно цвеће које су имали. Несумњиво се по томе овај обичај и зове „плетeње“, „плетиво“.

Кад је стрижба, сви су весели као и на свадби. На стрижби мора бити и „свирџија“, гајдар, као и на свадби. Ракију пију много уз разна мезета као и на свадби или слави.

Кад је већ пришло време ручку (или вечери), приступа се стрижби. Мати је дете лепо обукла и очешљала и доноси га куму. Негде кум метне дете у крило на десно колено, а негде дете седи на столици и кум с ножицама прилази к њему. Кум узме у руке и мало воска и пошто се прекрсти, прво *на челу* воском привошти и уврти један прамен косе и осече га до коже; затим то исто учини *на потиљку*; после на два места унакрст близу *до ушију* и најпосле на петом месту *на самом цвету* у средини косе. За то време благосиља: „Да је живо и сречно; да је сречна стрижба, да је дговечна; сад на стрижбу да играмо, а кроз неколико година на свадбу, да Бог да!“ То се у главном исказује тим благосиљањем приликом одсецања косе. Неки кум зна нешто и више и складније да говори, а неки не зна готово ни толико.

Неки кум „настригује“ на пет места а неки на три места (до оба уха и на сред чела). Мати детиња узме ту косу и чува са неким травама (пелином, босиљком и здравцем) у свом ковчегу за здравље детиње. Кад је кум свршио ово потсецање косе, он онда каже детету: „Да си жив, да си здрав, да си весел, да си дговечан“ и удари га шаком по образу прилично јако. Ако дете почне да плаче, то мати и остале жене воле и хоће, и мати теши дете речима: „Ако, синке, това кум, така требе“. Ако неко дете баш и не осети кумов ударац, па се и не намршти, то жене сматрају као

рђав знак и као да „неје на арно“, и кум онда нарочито опет удари дете, те да осети. После овога чина кум метне детету, кумчету, на главу ону капу са венцем, коју дете после носи редовно за недељу дана. Сад се у софри продужи живље још мало пијење ракије и приступа се ручку (вечери).

После ручка (вечере), кад је потрошена и прилична количина вина, приступа се давању дарова. Мати детиња приступа куму и пошто га пољуби у руку прима сав дар, што је донео за дете. Тако прими „поклоне“ (дарове) и од свих осталих. После примања ових дарова за дете, мати детиња даје своје дарове свима у софри почињући од кума. Према даровима које је дете добило и мати удешава своје дарове: шта ће коме дати. Али у главном и она даје готово сваком кошуљу и чарапе а у крајњем случају само чарапе. Сад гости један другом узајамно честитају дар и онда дреше кесе и дају детету колико ко може. Неки даје динар, неки два, а неки пола динара. Кум обично даје неку старинску жутицу од неколико динара. По планинским местима још код куће кум је ову жутицу припио на онај венац на капи. — Ово дају „за дар“ што су добили од детиње матере, а на поласку опет ће сваки даривати дете са понеком паром.

Ако је стрижба свршена у подне, онда ручак, пијење, певање и играње продуже дубоко у ноћ. Ако је стрижба била увече онда се често и осване. Стрижба, као што смо рекли, стаје много и домаћина који прави стрижбу а и оне који долазе. Зато сада у Нишави, а нарочито од кад су пропали виногради и људи материјално прилично опали, ређе врше овај обичај.

Све што дете добије на дан стрижбе у даровима и у новцу, то је његова *особина*. Негде то све промене у новац па даду под интерес, а негде за тај новац купе нешто од стоке (краву) и то је особина тог детета.

Док није била стрижба, детету није нико смео сећи косу, ако мисле да праве стрижбу. Ако су већ били решили да не праве стрижбу, онда после године дана може отац дете сам острићи (ошишати).

На неколико дана после извршене стрижбе могу дете сасвим ошишати, али пазе, да то шишање после стрижбе изврши неки мушкарац, који има живог оца и матер, а после, „нек је живо, може да га стриже, кој сака“.

Женидба и удадба. а. Опште напомене о браку. — У Лужници и у Нишави чим мушкарац наврши седамнаест година, одмах му траже девојку. Нарочито ово важи за Лужницу. Девојка је свакад старија од момка. По Нишави од скоро улази у обичај, да жене момка кад ислужи војску. Но то бива ређе и то само у селима око Пирота. У Нишави се и девојке млађе удају: у двадесетој, двадесет првој и двадесет другој години, док у Лужници од двадесет и две године још рачунају за младу и веле, да још није спремила дарове.

Има много случајева где родитељи жене синове и пре седамнаесте године по лекарском уверењу и по архијерејеву благослову. И ово бива због инокоштине, а чешће да не би била изгубљена згодна прилика, то јест добра девојка из добре куће или кад има нешто мираза. Често због ових узрока родитељ троши новац немилице само да му се одобри женидба малолетног сина. Бива случајева да код лекара подведу другог развијеног момка на преглед. Једном приликом пре више година, на једној сеоској слави у једном селу Буковика, обрати ми пажњу један пријатељ на једног младића који је имао око седамнаест година и онда рече: „То је удовац има скоро три године“. Заиста, после сам дознао, да је његов отац инокосан човек а морао је ићи и у печалбу и зато је хтео да има код

куће више радне снаге. Удесио ствар како треба, и свештеник венчао дете од тринаест година са девојком која је имала више од двадесет година. Може бити да би свештеника изневерио његов рескир, али срећом умре ова невеста, те тако ову кривицу нико није ни истраживао.

За време турске владавине још више се није пазило на узраст младожењин. Има по Лужници и уопште по планинским селима људи, који чешће кажу да не памте, кад су се први пут женили. Неки каже кад сам се женио једва сам се на коњу држао. Па зато често може да се види човек у најбољим годинама а његова жена потпуно остарила. У време Турака младожења је могао бити од десет или дванаест година. И данас има жена које причају да су за много година свога младожењу — мужа — доносиле у рукама увече с поља, кад је играјући се с децом негде заспао.

Женидба и удадба бива редом по годинама, дакле оним редом како су се чељад рађала. Врло ретко се деси, да се жени или удаје млађе по годинама. То само бива, ако је онај, коме је ред да се жени, односно удаје, телесно неспособан или има какву сталну болест. Но ако би искрсао неки „рачун“ за неко добро место или за неку добру прилику, те морадне да се жени млађи брат или да се удаје млађа сестра, а има пред њима нежењено старије по годинама, бива и то, али се ономе кога прескачу плати тако звана *прежењушка*, која у већини износи од тридесет до шездесет динара. Тад се каже: „Платил је на сестру, што ју је преженил „прежењушку“. „Има да плати прежењушку на постарог брата“ итд.

Мираз се може добити, ако отац нема мушке деце. У таком случају већином отац гледа, да једну ћерку уда и да доведе зета у кућу, а друге разуда и да њим мираз по погодби. У последње време у селима око

Пирота почиње да се уводи обичај давање мираза. Ако ништа друго, почели су по Нишави да се погађају, да отац даде уз девојку једну, две или три големе »жалтице« (жутице), то јест велика дуката чија је вредност од комада до шездесет динара, и да не узима »прид« за девојку. Имућнији чешће даду нешто од стоке као мираз. Исто тако ако су девојке нешто »манлије« или се нешто рђаво чуло, опет отац нешто да или у готову или неку њиву, те се и за њих нађе прилика. Има родитеља који никако не воле да уведу обичај давања мираза, бар јавно да се чује. Они узму своје пријатељу и »прид« и то доста велики. Овај радо даје прид, јер зна да ће му се вратити. И обично ови родитељи који јавно показују мржњу према давању мираза, а међутим воле своју ћерку и зета, доцније свакад дају ћерки по мало пара (и то кријући) кад год она долази у госте, а ни зета не забораве. За такве зетове после се говори, да му се познаје од како се оженио, и ако је велики прид платно.

На сродство при узимању обично пазе, али не пазе кад је у питању нека добра девојка, па још ако има да се нешто уз њу добије. Нарочито се много љуте на разна пријатељства, која по црквеним законима сметају браку. У овом погледу рђавије уопште стоји у планинским местима. Планинци више воле да жене сина из истог села и онда чешће изађу те законске сметње. И више пута било је прилика да се плаћа радо сто динара за поништење једног степена крвног сродства. А ту је у питању увек неки »рачун«. Међутим има старијих људи који не даду и вичу противу узимања сродника, па макар младенци били у таквом степену сродства, да и црква допушта тај брак. Они војују против тога и веле да ће се тај грех на породу показати. »Како може да буде то: до сада смо се звали бате, а од сада да се зовемо свате« (пријатељу). Овако

се они од прилике чуде, кад дође случај да се узимају млади у осмом степену, а њихови дедови још живи као браћа од два брата. У главном се на крвно сродство и кумство доста пази, и ако им степени кумства никад нису јасни и разумљиви.

Приликом женидбе обично траже прилику према свом имовном стању. Онај који даје ћерку распитује, колико му пријатељ нажиње крстина, колико накоси сена, колико бере грожђа итд., па срањује са својим имањем. Планинци гледају више на број ситне и крупне стоке. Свуда пазе на волове: има ли и јесу ли добри. Пази се и на дуг.

Неки нарочито неће да жени сина из истог села, јер вели, кад ми је пријатељ у другом селу, биће ми милији и кад ми дође и кад му дођем. А ако је у истом селу, могу се још и свађати због међе и стоке. Неки још воле да доведу снаху из другог села и зато, да не може често да напушта кућу и да трчи код матере сваки час, као што чини кад је из истог села.

Кад се деси да умре муж и жена остане удовица, па и ако је млада и без деце, она опет остаје у кући свекровој да живи. Она је тада још вреднија да само свакоме угоди у кући за пола године, а негде и целу годину, како где жали мужа, и како старији — свекар и свекрва — нареду, и онда се удаје. Но бива да укућани почну рђаво поступати с овом удовицом, и она се уда, ако јој се јави добра прилика, и не жалећи мужа, као што би требало по обичају.

Кад се удовица удаје, њен свекар нема никаквих трошкова. Обично дођу два три човека, међу којима и њен нови муж, и без икакве ларме и весеља одведу је у цркву и венчају.

Врло ретко се дешава, да се млада удовица врати свом оцу и после се из очине куће удаје.

Ређе се удаје удовица која је остала са децом. Нарочито ако има одрасло мушко дете, јер се у њега много вада.

Нека удовица остане са једним мушким дететом и опет се не преудаје, већ чува дете и једва чека да јој одрасте до седамнаест година, да га ожени.

Ако се деси случај, да се удаје удовица која има ситну децу, она води и њих док одрасту, па се после мушка враћају на имање свога оца, а женску децу очувају како се договоре. Овако је у већини. Но у главном, удовице, и то још са ситном децом, теже налазе себи нову брачну срећу.

По Лужници и Нишави се тешко жене удовци, јер не могу лако да нађу удовицу а девојка неће за удовца осем ако је остао млад и без деце и добро је обдари, н. пр. неким скупоценим ћерданом и особитим оделом.¹⁾ И у том случају свадба буде са весељем као и права момачка свадба.

У Нишави, а нарочито у Лужници, рачуна се да је момак стар, чим му пређе двадесет година, и зато се такав момак теже жени. Па још ако је такав момак мало староликаст и космат, за њега ће девојка тешко поћи, јер вели да је „дрт“ и „мустакат“. Такав момак мора најпре узети или какву удовицу, младу, без деце, или неку девојку из другог села, која се повише „заседела“.

Ако нека жена умре млада, а није се зародила, онда на многим местима врате њеним родитељима све њено рухо и остале ствари. Но неки не дају ништа натраг изговарајући се, да су они учинили велики трошак око свадбе и после, око лечења.

Ако остане дете иза матере, нарочито ако је женско, њене ствари припадају њему, и ако му је жива

¹⁾ Зато има неколико случајева у Нишави, да су удовци довели жене из чачанског и ужичког округа, а има их који су довели Влахиње из Добруце.

баба, она о томе води рачуна и пази да се ништа „не потика“. Ако се нека ствар не може чувати, то се прода, па се чува новац, јер је то детиња „особина“, која му је од матере остала.

Приводњак зове се онај, који дође у женину кућу. За њега се каже „да је пришал на жену“. Чује се и реч *приодњак* и *призетњак*. Обично он има мању власт према тој његовој жени, него онај који доведе жену својој кући. Ови приводњаци се све плаше да их њихова деца доцније не отерају са имања, па зато они још за живота таста и таште траже да се осигурају на имању. Ови приводњаци некад узимају презиме своје нове куће, али најчешће задржавају своје старо презиме.

б. *Зглецување, гледање*. Момак и девојка који хоће да се узму, ако су из једног села, они се чешће виђају и у пољу на раду, и у колу, и на „седенћи“ (прелу). Но кад неки момак не може да нађе девојку према себи у свом селу, он онда распитује за девојке по другим селима. Нарочито његови родитељи још пре него што приступе самој женидби меркају девојку из неког другог села. И тако се у више прилика узимају младенци који нису из истог села. И у оваквим случајевима младенци се већином и не познају.

Зато постоји овај обичај *зглецување* или *гледање*, којим се иде на то, да се млади виде и ако је могућно да се мало боље упознају.

Најглавнија су три дана за овај обичај. Прво је субота пред Божић, која има нарочито име *ошав-пазар*. Ово име та субота је добила по томе, што се тада највише купује воће за Божић. Ова је субота најјачи пазар за Пирот преко целе године. Тада се у Пироту слегне цела Нишава, па и оближња села Лужнице. Тад је главно *зглецување* девојака, јер у Лужници и Нишави највише бивају свадбе зими, за време месница.

Друго зглецување бива на Цвети. Тад се гледају они који мисле да ступају у брак после Ускрса. Но њих је мање. Треће зглецување је за време вашара о Великој Госпођи. Тад се гледају они који мисле да ступају у брак у јесен. Но и њих је још мање.

Најбоље се може уочити овај обичај на „ошавпазару“ у суботу пред Божић. Цео доњи пиротски крај, „Тија Бара“, препуни се девојкама и момцима. Са њима иду највише жене и они који наводацишу младима и који их упознају. Тог дана момци и девојке који мисле на женидбу и удадбу те зиме, обуку се у најлепше одело. Девојке носе и ђердан, која има. И кад је већ помислила да иде на зглецување, она пази да се обуче и намести што може боље. Пошто већином девојке у варош долазе пешке, то путем иду у простом оделу, а оно које ће обући у вароши носе везано у марами или у цедилу на леђима. Ово нарочито бива приликом Цвети и вашара о Великој Госпођи. Кад дођу у варош, обуку друго одело па често и чарапе промене. Неке дођу босе, па се на крају вароши обувају и облаче. Која има папуче, њих обује, а опанке метне у мараму. Кад се обуку, изваде из цепа мало огледалце, те лепо наместе шамију и „ћитку“ и шамију напред, више чела, притегну са два прста, те направе тако звану „шопку“.

Улазећи у варош тако намештена девојка, која мисли на зглецување, узима озбиљно држање, јер је може негде одмах спазити онај коме се она нада. Са девојком обично иде њена мати или снаха или тетка или ма ко из рода, па најпоследње може и нека сусетка. Још о поласку из села на зглецување мисли се на неку прилику, јер им је доказано, да ће тај и тај да гледа девојку. И то и бива. Но често се дешава, да једну девојку гледа више момака, и врло често бива, да девојка тада први пут види неког момка, на кога није никад ни мислила и он јој буде суђеник.

На томе тако званом „ошав-пазару“ видите од гвозденог моста на Нишави кроз целу Тија-Бару само измешану младеж, девојке и момке, са њиховим наводацијама и сродницима. Обично и са момком иде нека жена: или мати, или стрина, или удата сестра или снаха. И кад виде негде да стоји девојка коју они траже, они онда прођу лагано поред ње. Девојка их опази, али се учини да их није видела, а међутим баш онда још боље стане да је могу добро осмотрити, а у исто време и она гледа момка. Тад она жена с момком приђе, ако хоће, до девојке која такође стоји, као што видесмо, с неком женом. Пошто се жене познају, одмах почну разговор и здрављење, са речима: „Што чиниш?“, „По дом што работе?“, „Чија је овој девојче?“, „Што работиш, моме?“ — обрнув се девојци. У то време момак посматра девојку а девојка њега.

Ето то је зглецување или гледање. Жене могу одмах међу собом и опширније проговорити о овим младим и разговарати: о даровима, о имању, о члановима куће итд.

Но може бити случај да девојка, односно момак, немају одређеног циља на дан зглецувања, т. ј. нема момак нити девојка, само једну девојку, односно момка, да гледа. Момак у том случају иде да гледа и бира, па која му се девојка допадне, он ће распитати и „научити се“ чија је. Више пута момак пита за више девојака да дозна чије су, па после где већ буде суђено. И оваквих је случајева највише. Још ако ту на пијаци игра коло, као што и бива кад је лепо време, онда момци и девојке играјући једно до другог, упознају се и питају одакле је које и чије је. И ту је управо сва вредност и значај зглецувања. Кад се млади ту виде и по неколико речи проговоре, то је довољно, да се упознају и да доцније даду пристанак да се хоће.

Зато на тај дан само видите како пролазе момци поред девојака или сами или у друштву неког човека

или жене. Неки пут добро се може приметити: да је момак видео неку девојку, која му се допада и онда јури и тражи некога који је познаје, да му каже одакле је и чија је. Да ли ће се удавати, то се не пита, јер да неће, не би ни дошла на зглецување.

Као што рекосмо, најглавније је зглецување у ту суботу пред Божић. Но и после Божића још у две, три суботе траје зглецување али у мањој сразмери. У селу се чује кад кажу: »Јутре че иде да се гледа са девојћу, па ако је среча, че буде работа«. Или: »Она је отишла на зглецување«. Или: »Још само млади да се гледају, па че буде«.

Неки пут проводације (навације) нађу девојку за момка, а млади се не познају, или девојка не зна момка. Онда проводације одреде нарочити дан »да се гледају млади« у Пироту. То кажу момку, и он у друштву с проводацијом или оцем или неким другим сродником иде на одређено место, да њега види девојка и он њу да види. Они се у овом случају доиста само виде, а ни речи не проговоре, и ако се једно другом допадно, одмах изјаве жељу својим старијим да хоће да се узму.

Ако је радни дан а девојка мора ићи на гледање, она се и опет добро обуче, али понесе нешто те плете и то обично неке лепе чарапе. Иде обично у друштву с неком женом. Оне лагано иду улицом с једне стране, а тек с друге стране приђе им момак у пратњи опет неке друге жене. И жене обично почну разговор: »Од које си село?« (Ако се не познају добро). »Има ли некој да је дошал од Н. Н.?« »Е па ми смо!« »А чијо је девојчево?« »Наше!« »Што работиш, моме, какво плетеш? За дар ли спремаш?« За то време девојка као бајаги плете, зацрвенела у лицу и чисто се тресе, јер хоће и да плете, а треба и да говори, да је момак чује. »Неје за дар, това је проста шарка; ја си за дар имам гоца поубаве«, почне девојка да се хвали, а ме-

ђутим баш су и те чарапе лепе и добре. »Како те зову, моме?«, пита опет она жена од момкове стране. Она јој каже. После опет она жена од девојчине стране пита нешто за момка, и то је у главном све зглецување или гледање.

И Лужничани из оближњих села зглецују се у Пироту на ова три дана, кад је главно »зглецување«. Но код њих је још зглецување о Св. Илији у Љубераћи, о Св. Петци у Горчинцима, и још о неким црквеним саборима. Па то вреди и за планински крај Нишаве. Поред »зглецувања« у Пироту, бива овај обичај и по селима приликом црквених и манастирских слава.

Више пута на овом »зглецувању« бива и по мало преваре. Кад момак није баш наочит и уопште није допадљив, обично изводе или његова рођака или неког сасвим другог момка, те га девојка гледа. Кад буде после на испиту, изађе прави младожења. И девојка, и ако јој се чини да је другог гледала, »да не би излегла лажа или лош глас« — пристаје; јер и овај је »здрав муж, нема никакву ману ни у руке ни у ноге, ни у очи, сачувај Боже, и ако изгледа попрестарачак«. Тако бива неки пут и од стране девојчине. Нпр.: сличне сестре а заседеле повише. На гледање ишла млађа, а на испит отишла старија. Па и то често прође, премда оца девојчина мало више стаје.

в. **Навадије. Наводације.** И ако су младенци из истог села, и ако су се већ и договорили да се узму, опет кад дође време самој просидби треба да има неко ко ће посредовати између будућих пријатеља о њихову пријатељству. Треба неко да отиде и да упита девојчине родитеље, да ли пристају да даду ћерку и хоће ли примити тога њихова будућег пријатеља, јер он намерава да дође да проси њихову ћерку. И обрнуто, да пита неког човека који има сина на женидбу, би ли

узео ту и ту девојку за снаху. Тај посредник који тај претходни посао има да сврши и који има да поравна путове између обе будуће пријатељске куће и да углавн и сам дан просидбе, назива се *наваџија*, а ређе *наводација*. Наваџија бива врло често и нека жена из рода булућних младенаца и она се зове *наваџица*. Кад су младенци из истог села, ти претходни послови лако буду свршени, и још у напред се зна „где може да буде работа“. И опет има неки посредник, али његова улога није тако велика. Он то лако сврши.

Но кад неки отац жени сина из другог села ту је наваџијин посао и већи и тежи, и он онда поред кошуље и чарапа, што добије као дар, тражи нешто и у новцу од оне стране која га је слала. Мора нешто да му се плати, јер није право, „да дангуби, да иде у чуждо село, да га лају пцета, да лаже, да прича“ итд. а све „бадјава“.

Ако је наваџија из рода девојчина или момкова, њему је лакше и он је слободнији и да упита и њему се више верује. У толико је тежи положај оног наваџије, који иде у кућу да пита за неку девојку као непознат. Зато се за „наваџилак“ траже људи вешти, слободни и разговорни. Има готово у сваком селу по један такав човек, коме то особито иде од руке. Он често сам још унапред испита где би била згода и прилика, да се поједини опријатеље, па после кад дође време он свој план само приводи у дело, у колико се може.

Кад наступе меснице и почну свадбе, чим негде неки не може да сврши посао лако, одмах тражи наваџију у помоћ, и шаље га да пита на неком месту. Ако ту не буде успео, послаће га на друго место. И овај иде куд му се каже. Више пута он сам предложи нешто оцу момкову или девојчину, и тако се опет сврши посао, разуме се кад се и млади виде. Ако наваџија оде у неко село да пита за неку девојку, а оца њена

не познаје, он нађе неког другог сељака из тог села, који њега познаје, па се преко њега упозна с оцем девојчиним. Тако исто ради и кад иде као наваџија од стране девојчина родитеља, и онда се обично чује у говору: »Долазил је наваџија, те нудил с девојћу«.

Наваџија зна како ће упитати момкова или девојчина оца и како ће почети разговор, само је главно да се осаме и да почну да разговарају. Ако га не упита онако непосредно, одмах, и не саопшти му зашто је дошао, он ће то уз прву чашу ракије, кад се прекрсти напоменути и рећи: »Да Господ дадне, да буде што сам се потрудил«. Или: »Море мени није до пијење, него ја сам си по другу работу при тебе дошао, па ако је среча да буде че пијем на радо срце, а овако нешто све иде тегаво, додека ти не кажем«. »Па ти че кажеш«. И он му одмах каже зашто је дошао, и док овај још није ниједну реч одговорио, наваџија му исприча како тај, који га је послао, има толико и толико њива, ливада, лозја, нову ижу, амбар, керамидну кочину, пространо гувно, плевњу, арне волове, или прича: како има толико оваца и толико коза итд. Ћито му прескаче па продаје. Неје дужан. А ако хвали девојку, одмах прича, како је прилична (гледна), вредна, здрава; има толико и толико кошуља, црга, јастука итд. Има рубу (одело) за десет година; има »ред жлтице« итд. Много што-шта исказе и што није. И још дода: »Ако ти је за давање, односно: ако сакаш да жениш сина, и ако сакаш да доведеш работника у ижу, а мени не верујеш, ти сам дојди па се увери. Код мене сврни, па ћемо ти да видиш и момка и пријатеља и ижу и све. Јер знам, чедо ти је, неје шала работа, треба да пазиш куде га даваш«.

Ето тако у главном наваџија почиње да изводи свој задатак. Ако родитељ изјави да неће да удаје ћерку (или неће да жени сина) због неких узрока, а

наваџија види да ти узроци нису тако велики или би се могли отклонити, он опет покуша с другим разлозима, па ако опет не буде ништа, онда је свршено. Он ће поседети и одморити се, и онда отићи.

Наваџије обично раде све у четири ока. Ако на једном месту не буде успеха, покушаће на другом, камо га момков отац пошље. Но ова многа покушавања и нуђења бивају код родитеља пробирача, било с момкове било с девојчине стране. Кад наваџија на једном месту добије повољан одговор, онда се само одреди дан, кад ће момкови сродници доћи да испросе девојку. Ако су младенци у једном селу, па се зна, да ће девојчини родитељи сигурно пристати, онда наваџија отиде пре подне те пита, а момкови родитељи спремају што треба, па одмах увече иду да сврше просидбу. Навација опет дође с њима, ако случајно није спречен неким послом.

Наваџија чешће изврши у неколико и саму прошевину. По Лужници чешће кад је нека жена наваџика, она узме од девојке чарапе за момка и однесе му их. А не заборави да и за себе узме. Тим је тврђе увезан сам пристанак, а после се само уговара дан просидбе. Но ово није свуда обичај. У већини места наваџија је само уређивач претходних послова око просидбе. У Гњилану, Великом и Малом Суводолу, Блату, Костуру, Расници и готово у свима селима око Пирота права наваџије су већа. Навација у овим селима дарује девојку и од ње прими дар за момка и за себе. Дакле, у случају, кад наваџија повољно сврши ствар он онда затражи да изађе девојка. Девојка тада чистије и боље обучена дође у собу и пољуби оца у руку, па редом остале присутне, ако има још неко, и наваџију. Навација јој тада преда мало огледалце или неку малу кутију с неколико динара у сребру, или с пола или с целим златником. Девојка прими овај

»нишан« (дар) и пољуби наваџију у руку. Затим пољуби оца у руку и остале редом. Тад девојка даје наваџији дар према његову дару: чарапе и кошуљу за момка; чарапе и кошуљу наваџији или само кошуљу, или чарапе за момка или чарапе за наваџију. Кад се ово сврши, поседе неко време, па и ручају или вечерају, кад је чему време, и онда наваџија иде, пошто претходно уговоре, кад ће родитељи доћи да донесу главни »нишан« или да сврше просидбу или као што кажу у Лужници да се сврши »удумовање«. По Нишави чешће иду по двојица људи те посредују, да се негде људи опријатеље, и њих опет зову наваџије. Но и опет да кажемо да готово у сваком селу наваџије различно поступају и њихов »наваџилак« управља се према приликама.

г. Нишан. Удумовање (главна просидба или прошевина). Када онај који жени сина било помоћу наваџије било каквим другим путем већ дође до тога, да може ићи да испроси девојку, он се онда најозбиљније спрема за исти посао. Ако је момков отац жив, он ће ићи са још двојцом или тројцом људи да испроси девојку. У Нишави на ову прошевину иду само људи, а у Лужници иде и нека жена из куће, већином момкова мати или стрина или сестра.

У Гњилану ову радњу зову *нишан*, а они који иду зову се *нишанџије*. Тако се зове у свима селима око Пирота. У Стрелцу и у већини Лужнице прошевину зову *удумовање*. По Нишави у многим местима за прошевину кажу: *закачена работа*, т. ј. само је почетак учињен. За просидбу или прошевину чују се уопште разни изрази. Н. пр.: У Сопоту кажу: »Излезосе из Н. Н. с дар, дала се Јованка«. Или: »Станиченци пронесоше дар из Д. Дб, треба да је Голуб дал девојче«. У Стрелцу кажу: »Пуче пушка, Станојћа се удумала«.

Или: Бил сам на удумовање; те нисам трепнул“. У Гњилану: „Дојдоше нишанције у Петрове и донесоше нишан из Рудиње, треба да је закачил“ или: „Т... не може још никако нигде да закачи“ („Нека га, нек се још штркља, много пробира, че му наједнуш залети“) или: „Ту има весеље, дал је тај човек девојче, саг су дошли с нишан“. Свуда се највише чује дала се, а никад испросила се. За испрошену девојку кажу: „дадена“, „удумана“, „под нишан“.

А сад неколико речи о томе како се тај чин извршује. Онај који даје ћерку зна кад ће му доћи ради прошевине, и он колико може спреми да дочека неколико душа. Онај који долази да испроси девојку такође спрема што је по обичају како у ком крају. У Лужници обично спремају: погачу, кокош или петла или ћурку заклану и питу; за тим у једном кондиру ракије. Још се за девојку носи: мала кутија или најчешће огледалце и у њему неки новац од веће вредности и по нека старинска пара. Затим се спрема тако звана „ћитка“: нова шамија а на њој повесмо кучине са китком босиока или неког другог цвећа (кадивице) о које се закачи неколико старинских сребрних пара. По неким местима не дају у кутији ништа, већ у овој „ћитци“ нанижу све што доносе девојци. Зато се чује у говору: „На ћитку добила с двеста гроша“. Или: „Саде на ћитку има с триста гроша“. — У Нишави, а нарочито у селима око Пирота, све овако спремају, само носе и кондир вина, а неки имућнији човек место кокошке или петла понесе прасе. Место мале кутије купе у неком дућану већу кутију и по два-три већа цвета из трговине. У малој кутији или огледалцу међу новац и још понеки простији прстен и минђуше, па се то све метне у ону већу кутију. — На многим местима и уз ове девојачке ствари иде опет

погача. Ове дарове носе свакада у дисазима, преко рамена.

Ове просиоце пријатељ лепо дочека и уведе у собу, за софру или за сто. Кад су већ поседали и почели да разговарају, улазе одраслији чланови куће, те се редом здраве са просиоцима (удумачима, нишанцијама), као с обичним гостима. Са просиоцима остане старешина куће, а остали чланови изађу и почну да спремају што треба. Још при уласку у кућу просиоци су дали женама у кући оне дисаге са јелом и пићем, да чувају и да изнесу кад се затражи. У софри почиње обичан разговор. После почиње послужење: кафа, па ракија, а негде изнесу на послужавнику шећер и воду, па кафу и ракију. У селима око Пирота у бољим кућама виђа се и слатко.

Кад су већ прилично пили ракију и уз ракију благосиљали више пута: „Да Бог обрне на ајир; да је срећан наш почетак; са здравје да почнемо, са здравје да свршимо“ — онда од стране просиоца који је најглавнији — обично отац, ако је дошао — заповеди неком од својих другова да потраже дисаге, те да свршавају „работу“. Из дисага извади погачу и кондир а остале дарове спреми у близини. Затим зовне пријатеља, оца девојчина или онога који га заступа. Ако девојка има живог деду, он је ту на најглавнијем месту, али кад већ буде да се ломи погача, онда тај чин припада оцу девојчину. Кад већ почне овај чин уђе и девојчина мати и стане ту близу софре. Момков отац устане држећи погачу у рукама и ако је девојчин отац по годинама раван с њим, или млађи од њега, он се с њим пољуби у уста; а ако је старији он га пољуби у руку и онда обојица пољубе погачу, па после пруже те је ижљубе сви који су у соби, и онда је њих двојица преломе. Затим узима кондир с ракијом, те опет даје оцу девојчину да пије поступајући као и при-

ликом давања погаче. Отац девојчин узима кондир, крсти се, благосиља, пије и враћа пријатељу, који позива девојчину матер и даје јој кондир да пије. И она крстећи се и лијући своје материнске сузе пије и враћа опет пријатељу. Овај тим начином после послужи том ракијом све сроднике у кући почињући од најближих. Сви му прилазе, љубе га у руку, а са старијим он се љуби у уста и сви пину од те ракије. Чим је преломљена погача, одмах неки од просилаца или кроз прозор или пошто изађе „на двор“ опали из пушке и тиме да знак да је свршена прошевина.

После улази девојка у друштву с неком другом девојком из рода или из суседства. Она прво с највећим поштовањем и стидом прилази оцу и матери и љуби им руку. Затим љуби у руку свекра и све остале. Свекар јој после преда све дарове које су јој донели и она прими пољубивши га у руку. Затим поново љуби руке: оцу, матери, и свима присутнима, који јој честитају речима: „Да си жива“; „Нек ти је честито“. Сад настаје живље пијење ракије и узимање мезета. За то време пеку прасе, кокош или што буде пријатељ донео, па после почне и ручак и опет се пије, па чешће нађу и гајдара, те у соби свира, а некад младеж и одигра неко коло. И тако се у главном сврши овај чин. Пред полазак просилаца девојка износи дарове те их дарује љубећи сваког у руку. Сваком просиоцу да по кошуљу, а свекру или ономе који заступа свекра да дар за њега и за младожењу. Просиоци један другом честитају дар речима: „Честит ти дар“. Они дарују девојку са неком паром, а доцније ће је за време свадбе поново даривати. После овога просиоци одлазе носећи дар преко рамена. — Ето овакав је обичај у главном у целом овом крају приликом прошевине.

Неки удесе да тог истог дана сврше и испит. Но то буде кад се нарочито пријатељи споразумеју, иначе

испит буде после два-три дана. И с тим се обично хита, да не би пропао који празник и оглашавање у цркви.

На испит долази с момком његов млађи брат (или старији) и још два три његова другара, а тако исто и с девојком иду њене другарице. Код цркве или онде где ће да буде испит, ове две гомилице стоје одељено, док их свештеник не позове у цркву.

Приликом испита свака се девојка „срамује“ (стиди) у одговарању на свештеникова питања, тако да више пута дође до тога, да се свештеник љути на девојку и кад већ каже: „Идите кући, пошто девојка неће да говори“, она онда почиње кроз зубе да цеди: „Волим“, „Хоћу“, „Неје“ итд.

По свршеном испиту, а негде пре испита, и то је у већини, момак даје свештенику динар, кокош или пиле (заклано), погачу и буклију вина или ракије. А девојка даје свештенику чарапе, и ако нису добре, он се љути и тражи још динар од момка, па се око тога готово свакад води препирка. Нарочито свештеницима није мило, кад им девојка иде у другу парохију, па гледају на испиту да извуку коју пару повише, те да накнаде, што ће награда за венчање отићи другом.

Свршетак испита оглашава се пуцањем из пушака. У многим местима и гајдар и тупанџија прате целу ову поворку од цркве до девојчине куће, где ће сви, па и младожења, да ручају. Код девојчине куће младожења љуби у руку деду и бабу (таста и ташту) и девојчину браћу, ако су од њега старија по годинама. По ручку младожења са својим друговима иде кући, и ако су они довели свираче, свирачи их испрате натраг.

д. Оглади, огледи. У Нишави у многим селима — као у Гњилану, Великом и Малом Суводолу, Костуру,

Блату, Расници, Бару, Чифлику, Градашници, Извору, Крупцу, и још неким око Пирота, — постоји обичај: да момков отац на два-три дана пре свадбе иде код пријатеља, да прекине прид, да дарује снаху и да узме дар. Тај чин називају *оглади*, а чује се и реч *огледи*. Сви они који иду са момковим оцем зову се *огладници*. Ако је венчање у Недељу, оглади бивају у четвртак пред ту Недељу, а неки пут бивају оглади у једну недељу а венчање у другу. У овим селима у којима постоје оглади, они више вреде него и сама свадба, јер где се свршавају оглади, онда приликом свадбе отпадну многи послови и формалности, те кад буде свадба, онда само младеж са кумом и старим сватом иде те одведе девојку на венчање, а тада свекар и не мора ићи, него место себе пошље старијег сина или брата.

Онај који се спрема „да прави огладе“ или да иде на огладе, још уочи тог дана сазива огладнике, да су за сутра готови и да дођу његовој кући, па одатле да иду девојчиној кући. Онај који позива огладнике, а то је обично неки млађи члан момкове куће, врши тај позив са кондиром ракије. Кад уђе у кућу, назове Бога, и ако је ту домаћин, затражи му руку те пољуби, и пружи му кондир с ракијом, говорећи: „Да заповедаш јутре у нас на оглади“ или: „Поздравил ти се тата (или чича, или бата, или деда) јутре да си ни огладник“. Овај прими ракију и пошто се прекрсти, пине мало ракије и враћа кондир оном позивачу, обећавајући да ће поћи; а ако он не могне, он ће послати неког другог члана своје куће. Позивач понуди ракијом и остале одрасле чланове куће и онда иде редом те зове све како му је казано. Домаћин је наредио позивачу, да каже где има по двоје да пође. То су ближи сродници, и они то и сами знају, али опет треба да им се нагласи. Кума и старог свата позива сам кум, момков

отац. Он понесе осем ракије још и погачу, па и по-седи мало код њих.

Кад су младенци у једном селу, огладници се скупљају скоро до подне. А кад има да се иде у друго село, још од сванућа почињу код момкове куће да свирају гајде и да бије тупан, а то је знак, да треба огладници да се спремају и скупљају. Огладници, и мушкиње и женскиње, обуку се у најбоље одело. Код момкове куће огладнике дочекају и намештају за столове или трпезе. Ту их служе ракијом и кафом, док се сви не скупе. Ако је девојка из другог села, жене се возе на воловским колима са понеким човеком. Неки јашу коње а има и пешака. А ако је девојка из истог села, сви иду пешке. Кад се иде пешке гајдар и тупанџија свакад иду напред.

На огладима цео трошак сноси момков отац. Он носи све што треба за огладнике и то се спрема у девојчиној кући. Ако је девојка у селу, он раније по свом једном огладнику пошаље једног овна или овцу (заклану) у пријатељеву кућу, да се готови ручак. Ако је девојка у другом селу, они онда раније иду и опет носе што треба за јело, па док дође време да се руча, опет се све зготови.

Ево шта све спрема момков отац да носи на огладе. Уочи тог дана, он закоље овцу или овна „за готвење“ и закоље прасе од пет до десет килограма за печење. Ако не може да спреми прасе, а нема много огладника, може по невољи бити нешто од живине: ћуран или ћурка. Даље спрема у једном малом буренцету или у неком великом бардаку (кондиру) ракију, а у другом буренцету вино. Спреми се довољна количина хлеба. Затим се месе две погаче и две пите. Једна погача ће бити преломљена с пријатељем приликом прекидања прида, а друга ће се дати девојци са даром, који ће јој се дати. Осем ових погача и хлеба

меси се нарочити хлеб с особеним значајем који се назива *плетеница*. То је колач величином једног хлеба и озго ишаран попречним унакрсним пругама. Кад се испече, на њега се забоду неколико гранчица шимшира и неколико дрваца. На свако дрвце набоду се по једна вараклајисана јабука. На плетеници се још види у неким местима на дрвцима израђена фигура у облику птице. Плетеница се меће на сто кад се изјутра почну скупљати огладници. Она се меће на сто и кад се скупљају сватови да иду за девојку. Кад год има у кући весеља за десетак дана, па били оглади или свадба или госје, плетеница је на столу, иначе се диже на полицу. Кад се сврши све весеље, изломи се плетеница, па се употреби као хлеб, а јабуке се даду деци. На неким местима оне јабуке дају младенцима, те они изеду. Јабука обично има три до четири. Плетеница се на многим местима зове *саборњак*, а негде *зборњак*. У Гњилану се зове плетеница и још у неким селима око Пирота. Но чује се чешће и „зборњак“. У Лужници зову *саборњак*, па и у Сопоту и још у неким селима на север од реке Нишаве. Но често у једном истом селу зову различним именима. — На неким местима ову плетеницу или *саборњак* месе и кум и стари сват и носе момковој кући, те тако се виде по две-три плетенице. Но то зависи чисто од воље самих ових људи.

На два-три дана пред огладе, пријатељи су се договорили, шта још свекар има да купи својој снахи, а то је оно, што јој отац није још купио. Ту обично долазе: појас (павте), свилен „забан“ за венчање и обућа, затим „модро“ (то је горња вунена хаљина слична бунди постављена јагњећом кожом). Но ако је отац неке од ових ствари набавио ћерки, свекар не мора набављати. Ако је пак свекар набавио, то се сад носи као засебан дар девојци. У тај дар још уђе погача; на погачи цвет (купован); на цвету увезана нека ста-

ринска пара или цео ђердан сребрних или златних старинских новаца, ако је свекар бољег стања. Ако су уговорили да свекар купи и „наниже“ снахи једну или две „големе жалтице“, и то се сад носи. Још у тај дар уђе и неки леп „колан“ (ремик) за опасивање. На неким местима доносе тада и свилену мараму, која ће бити невести превес на дан венчања и све потребно цвеће за венац. Но на неким местима ово носе приликом свадбе. Осим ових дарова момков отац купује за сваког одраслог најближег сродника девојчиног по неки дар, као: кожух, капу, папуче, јелек, шамију, ремик итд. Малу децу дарује новчано, и то најситнијим сумама.

Пре него што се момков отац крене са огладницима, прво уреди све ове ствари, што ће се носити пријатељевој кући. Његови зетови, ако их има, браћа, синови, пријатељи у овоме му помажу. И кад се све ово лепо спреми и по дисазима раздели, товари се у кола, ако се иде у друго село или поједини огладници носе у дисазима на рамену, ако је девојка из истог села. Онда се каже да је све готово и, у име Бога, може да се пође. Људи прво излазе и полазе, а за њима женскиње. Сви који полазе из момкове куће обуку се у најбоље одело. Све жене, па макар и старе, задену понеки цвет за шамију или гранчицу од шимшира или бршљана и све су веселе и насмејане. Нарочито свекрва, макар и да је стара, мора да се лепо обуче и закити, јер иде пријатељима. На огладе иде по двадесет до четрдесет душа. Целим путем, ако су младенци у једном селу, свирају гајде и бије тупан. Ако се иде у друго село, онда свирачи свирају кад пођу и док изађу из села. Ако се пролази кроз варош, опет свирачи свирају, а тако исто и када се пролази кроз неко село. А када се приближе селу у које хоће, онда још издалека почиње свирка и пуцање из пиштоља и револвера, те тим дају знак пријатељу да

долазе. На огладе не иде момак, већ иде онај који ће бити девер.

Кад огладници стигну девојчиној кући, њен отац и његови сродници, као и они које је он позвао да буду при дочеку, још у дворишту дочекују огладнике. Одмах их уводе у собу и ови седају за намештене столове. У већини места у Нишави ако човек нема столова, узима у зајам. У планинским местима постављају трпезе и наставе по две-три, те може да се намести по тридесет и више душа. Приликом заузимања места за седење зна се неки ред. Најважније место заузима свекар и кум, ако је дошао. До њих остављају мало простора за девојчина оца, јер ће и он мало касније сести. Затим се ређају сви остали огладници по годинама, па после жене и девојке све једна до друге. Кад су се овако огладници сви наместили, опет улазе поједини чланови девојчине куће и опет вичу: »Е добро дошли! Па како сте путовали?« И ако су се пред кућом здравили, опет зареде око свих столова и са сваким се рукују са речима: »Добро дошам!« Одговор: »Боље те нашам!« И ако су огладници чешће из истог села и то баш из оближњег суседства опет не изостају та разна питања. Па да би било и мало шале, још их питају, да се нису уморили путујући далек пут. Чешће уђе неко, обично зет домаћинов, и затура разговор и шалу са женама.

Кад су сви огладници заузели места и мало времена прошло, онда домаћинова чељад почињу да доносе воду и шећер (негде слатко). Обично на послужавнику метну једну водену чашу а уз њу на неком малом тањирићу шећер. Једна девојка послужује редом почињући од људи, а друга носи воду те досипа. После се служи кафа, а после кафе ракија. Наређају на некој тепсији, ако нема »служавника«, онолико малих (пуних) ракиских чашница колико је огладника и све редом послуже. Сваки узима чашу и меће пред себе, а после

око њих стоје они који ће даље досипати ракију и нудити. Сад се износи мезе за ракију: у тањирима кисео купус, туршија, и ако има неког воћа из туршије; грожђе сухо или из воде; и кисело млеко; — како где, шта има. Овај почетак пијења и служења пада на домаћина и не пије се много.

После неког времена, од прилике после једног часа, момков отац позива оца девојчина да уђе у трпезу до њега. Овај то учини. Сад ће настати *прекидање прида*. Момков отац меће пред себе питу и погачу и једно кондирче ракије. На погачу тад меће и мало соли. Онда вади из кесе („ћисија“) новац и меће на погачу. На неким местима то прекидање прида брзо се сврши, а негде прође по читав сахат, док се погоде, те неки пут изгледа да неће бити ни пријатељства ни прида. То бива кад отац девојчин гледа да извуче што више новаца. Рецимо отац момков рашири на погачи четири банке и погледа у пријатеља а он ћути. Метне још једну банку, онај опет ћути. Има неки па још пола у шали пола у збиљи рекне: „Има ти још гоца да притураш, не узима се лако овака девојћа с толико дар“. И сад момков отац метне још једну банку, а онај још тражи. Тада почну остали огладници да говоре у корист момкова оца, а неки присутни од стране девојчина оца почну њега да бране, и онда то све почне да личи на неку продају на вашару. Настане потпуно погађање. Отац момков почиње да domeће по динар и пријатељ једва рекне: „доста“. Тад он узме новац и по обичају врати по неколико динара. Сад пријатељи устану и дигну ону погачу, прекрсте се и пољубе је, па преломе, надмећући се у кога ће остати већа половина, као знак, да је он бољи орач (т. ј. радник). *Тим је прекинут ирид*. Сад момков отац даје пријатељу ракију, пошто се пољубе у образ или га пољуби у руку. После даје ракију прији, девојчиној мајци,

а затим се то кондирче ракије пусти низ целу софру од руке до руке те иде редом, док га потпуно исисају.

На неким местима „прид“ буде четири банке (40 дин.), негде пет, шест, седам па и осам банака. Све зависи од самих људи и од девојчина дара.

Негде пријатељи још унапред уговоре, да се неће узимати прид, већ само „дванаест гроша“ на погачу. То бива врло ретко.

Негде опет још у почетку пријатељ пријатељу каже: да му много не зацепи „на прид“, те да се не омразе.

После прекинутог прида настане већа живост и почиње живље служење ракије коју је донео пријатељ, момков отац. Разломе се и пите. Почињу и да греју ракију. Почињу људи да дирају поједине пријатељице, како они од стране момкове, тако и они од девојчине стране, задиркују појединим шалама оне које су дошле са огладницима. Па и пријатељи шале се узајамно с пријатељицама. Те две прије обично седну једна до друге и пријатељи почну да говоре која је млађа и која је веселија и која се боље наместила и закирила. Ако је нека невесела, пријатељ јој каже, да се не боји, јер он је добар, па ће је развеселити итд. Почиње цело друштво да диже грају и настаје право весеље. Док је прид прекидан, свирач је ћутао, а чим се прид прекине, свирачи у једном крају собе почињу да свирају. На све стране живост. Једни дижу чаше те испијају; млађи се нагињу те досипају, други нуде и вичу да се испија до дна. Пријатељи се кане и разговарају.

Мало после настаје други чин: *да изађе девојка.*

Девојка лепо обучена улази у собу и иде за братом или за неким другим рођаком, који је изводи, ако нема рођеног брата. Овај прво прилази, те љуби девојчина оца у руку и она то учини. Затим љуби свекра у руку, и то исто учини и девојка. Тад се он обрне

и почне од кума па редом љубити сваког у руку (који му да) а девојка за њим љуби сваког у руку. Тим је девојка изведена и она се тако поздравила са свима. Сад брат треба да преда девојку деверу. Девер устаје и рукује се са оним који води девојку и пита га, колико тражи за девојку. Ако н. пр. каже: шездесет хиљада, то значи шездесет пара; ако каже педесет хиљада, то значи педесет пара; ако каже четрдесет хиљада, то значи грош. И обично се за толико погоде, и онај прими грош. Њих двојица се рукују (или пољубе) и девојка пољуби девера у руку, а брат изађе, пошто је свршио свој задатак. Сад поново девер и девојка љубе у руку све редом, почињући од оца девојчина или од кума. Затим свекар позива девојку, те јој даје целокупан дар, што јој је донео и она га пољуби у руку. У исто време свекар и свекрва предаду и остали дар што су донели за остале у кући. Сад поново девер и девојка љубе у руку опет све редом и то свакад прво девер пољуби у руку, а за њим девојка. После тога девојка изађе те гледа посла у кући. — Ово овако предавање девојке деверу, бива сада зато, што то после неће бити, кад сватови дођу по девојку. Зато у селима око Пирота где се држи обичај „оглади“, тај обичај више рачунају него свадбу.

После овог чина се даље пије ракија и то од прилике до три часа после подне, ако су младенци из једног села. — А ако су огладници из другог села, те имају више да путују, онда се до једног часа после подне пије ракија и почну да ручају. И на огладима пију много, па и на свадби, али што се пије кад буде „госје“ после свадбе, то се не може лако описати, то треба видети. На огладима (а чешће и на свадби) и чорбу изнесу као мезе уз ракију, па и питу.

Кад дође време ручку цела послуга се устумара. Једни секу хлеб а једни дижу непотребне судове. Једни

пак још служе још по једну чашу ракије „за ручак“, па да се дижу чаше. Те чаше искапе до дна. Сад почињу да доносе јела. Ако нема чорбе прво доносе кисео купус с месом („расољ“) и то по неколико тањира на тепсијама ради лакшег ношења. Сад је софра окићена са небројено много крупних комада хлеба и са повише тањира јела које је прво донето. Тада кум или момков отац почне да говори: „Ајде, крстите се, да ручамо“. И сви се крсте и почну да једу. Чују се унакрсни поздравни: „На здравје ручак“ и „Пријатан ручак“. Уђе и неки од домаћинских чланова куће на врата и разгледавши мало и он викне: „Е на здравје ви ручак!“ Одговарају му из софре: „Хвала, хвала, изволте (или заповедајте)!“ или: „Јела да ручамо“. Одмах почињу да доносе и друга јела: јенију, паприкаш, чомлек, ориз, итд. На огладима износе доста јела, али нема ни у пола онолико колико износе кад буде „госје“. Вино доносе после трећег или четвртог јела, а некад и пре, а то зависи и од самих јела, како им она отворе прохтев на вино. Вино почињу да пију старији људи, и то прво пријатељи крстећи се и благосиљајући. Кад су готово сва јела изређана и донета на сто, па готово натрпани тањирима један преко другог, у кући млађи секу, управо кидају, оно печено прасе или друго што буде. Али не уносе одмах, него мало почекају, да се огладници добро задовоље „с манџу“. Печење се подели по тањирима и растури по столовима, међући прво у горњи крај пред пријатеље. Сад почиње мезетење печења и пијење. За то време свирачи једнако свирају, а ако су Цигани, они и певају. Већ се ручак свршава; само се пије; осети се велика живост. Починју песме и шале. Отиду свирачи да ручају у кући, ако су Цигани, а ако нису Цигани, ручају ту заједно.

Сељаци никад не певају за време ракије, осим ако се неки опије, те почне да пева, али тад и ручак

не запамти и не дочека. После ручка уз вино почињу да певају и старинске и новије песме. Старији људи и жене певају старе песме, а млађи људи певају новије песме, које су научили у вароши, или у војсци, или од Цигана. Кад се још више развеселе и загреју (избаце пећ напоље) почну да играју ту у соби, пошто столове мало стесне. Доцније, пошто многи хоће да играју, изведу коло у „ижу“, па и у двориште.

За то време у другој соби или у подруму жене са девојком спремају дарове, које треба разделити огладницима. То давање дарова бива при поласку огладника и врши се овако :

Девојка долази у собу и носи у једној стовни (тестији) воде и убрус и почиње да помпа оцу да опере руке, и овај то учини. Она му да убрус те обрише руке. Друга девојка или девер носи у неком тањпру или послужавнику ситне гранчице од шимшира. Девојка узима једну гранчицу и закити оца. Обично му завуче ону гранчицу под капу и пољуби га у руку. После прилази свекру и њему полије те опере руке и закити га. То све учини редом у целој софри. За то време уносе друге девојке дарове, и она их узима редом а зна тачно шта коме треба дати. Прво прилази оцу. Он јој пружи руку те пољуби и она му пребаци кошуљу и чарапе, или што буде преко рамена и опет га пољуби у руку. Тако и свекру и свима редом преда дарове. Свекру и свекрви преда највише, јер они тада приме и за њих и за момка и за остале у кући, који нису дошли. После овога почну сви огладници између себе један другом да честитају добијене дарове. Неки виче : „Честит ти дар!“ Други довикује : „Честита ти кошуља!“ Одговара се. „Хвала и теби честит дар; и теби честита кошуља!“

„Е да пијемо крчму на дар!“ викне неко, и онда сви редом испијају чаше до дна. „Девојка саг да по-

служи“, виче други, а то је већ и спремљено. Насуто је свеже вино. Девојка иде напред, а за њом друга девојка и даје јој пуну чашу вина. Девојка држи чашу вина у левој руци, а десном прихвати руку свога оца те је пољуби, па му онда десном руком да чашу вина. Отац се прекрсти и изговори по неколико речи као благослов и онда испија чашу до дна и у њу метне неку пару (0·10 или 0·20 дин.). Девојка прими чашу и опет га љуби у руку, пошто извади ону пару из чаше и метне у џеп. Потом прилази свекру, те га послужи као и оца, и он је истим овим начином дарује као и отац. Затим у целој софри ово све изврши. Није свуда обичај, да се у чашу меће новац којим се дарује девојка. У Гњилану тако раде. Али чешће ове формалности зависе од самих људи. Кад су огладници у соби, па кад се врши ово претходно прање руку пред дарове, носи понека девојка већи земљан суд или леген, те потура да се не прави блато по соби. У осталом ово поливање је само обичај и многи само наквасе руке. Чешће се то прање руку, кићење и давање дарова врши и напољу, у дворишту.

После примања дарова огладници су већ спремни за пут. Још по некоја чаша вина, ако има, и они полазе. Отац момков при поласку још дарује децу по кући, којој ништа није купио и онда наређује да се полази. Настаје опраштање и испраћање.

Сви огладници са свирачима иду право момковој кући и сви опет седају за оне столове за којима су јутрос седели. Ако су више путовали опет износе јела, те мало повечерају и онда опет пију вино. Ако су из истог села, они за неко време продуже уз неко мезе пити вино. Чује се чешће и песма.

Сви огладници оставе своје дарове ту у момковој кући, и добиће их натраг приликом свадбе. Тог дана кад буде свадба, па увече, они ће онет бити на вечерп

и донети своје „поклоне“ за невесту и примити сваки свој дар.

ђ. Свадба. Још од старог времена остао је обичај, да сватови иду *ноћу* за девојку. И данас у Лужници и у Нишави држе тај обичај. Многи људи, и сами, буне се против овог обичаја и заричу се, да првом приликом покваре тај обичај; али кад им баш испадне прилика, кад жене сна или удају ћерку, опет раде као и остали. После веле: па научили смо тако и жене не дају да се квари обичај. Па и ако су младенци из једног истог села, опет се сватови ноћу скупљају код момкове куће, и обично око једанаест часова, а најдаље у пола ноћи, стигну девојчиној кући. Ако је девојка у другом селу, сватови се почну скупљати у први мрак и обично угађају да стигну девојчиној кући пре пола ноћи. А ако је прид прекинут, т. ј. ако је било „оглада“, онда удешавају према даљини, те да стигну после пола ноћи око два часа или као што они кажу: у прве петле. Сватови буду позвани оним истим начином као што позивају огладнике.

Међу сватовима по угледу прво место заузима *кум* који ће венчати младенце. После њега је „*старојћо*“, *стари сват*, који је као и кум сведок на венчању. Ну старог свата само рачунају док је свадба. После га више не рачунају за кума ни за род. *Девер* је млађи брат младожењин или брат од стрица. *Барјактар* је неки другар момков који за време свадбе највише иде с момком и девером. Он по свима планинским селима Нишаве и у Лужници носи „барјак“ — ређе српску тробојку — већином обичну шарену мараму, на чијим крајевима виси по једна увезана јабука. *Чауш* је сват, који више иде за шалу међу сватовима. Али у исто време он слуша кума и старог свата и њихове заповести објављује. На многим свадбама нема чауша. По

планинским селима без чауша сватови не иду. Већином се чауш овако маскира: нагарави лице, метне велику капу, обуче велики кожух и опаше дрвену сабљу. Други опет метне на капу оклоп од корњаче, за њега привеже реп од лисице, а уши од зеца; обуче велику кабаницу, припаше неку стару сабљу или направил дрвену и лице нагарави.

Још у први сумрак (уочи свадбе) у момковој кући почну гајде и тупан да одјекују кроз ноћну тишину, а то је знак, да се сватови скупљају. Ако је кум из другог села, он је раније дошао. Ако је из истог села, за њега нарочито иду свирачи са барјактаром, који носи кондир са ракијом. Тамо се мало забаве, док се кум спреми и онда га доведу момковој кући и наместе за сто, на коме стоји плетеница или саборњак и још хлеба и соли и понека чаша, ако затреба. После се свирачи с барјактаром враћају те истим начином доведу и старог свата. Затим очекују остале сватове. Искупљање сватова бива доста споро. Како који сват долази, назива: добро вече, и седа за сто. На многим местима, и ако је ноћ, многи при уласку рекне: добро јутро. А тим они као да би хтели да кажу, да је то за њих дан, и ако су морали за време Турака да се скупљају ноћу.

Док се сватови скупљају, жене у кући спремају што треба да се носи девојчиној кући. По Лужници и оним местима где нема „оглада“, сад се спрема све оно, што смо видели да се спрема за огладе. У селима око Пирота, где има обичај „оглади“, сад се само спрема у једној буклији вино, у другом суду ракија, и погача. Ако нису приликом оглада однели цвеће за венац и мараму за превес, то ће сад да се носи. У Нишави девер иде заједно са сватовима, а у Лужници у многим селима девер иде још уочи свадбе мало раније, те однесе венац, или оно цвеће за венац, а у исто

време у неким селима, н. пр. у Стрелцу, њему је дужност да код невестине куће донесе воде, којом ће се невеста да умије.

Пре сватова у Нишави домаћин испраћа унапред по двоја воловска кола пријатељевој кући. У једнима су ствари, које се носе, и у њима ће сутра дотерати девојчине дарове у „ковчегу“. У другим колима се возе девојке „коларће“ и са њима ће се сутра довести „невеста“ (млада). Ова ће кола сватови стићи. Осем тога домаћину је дужност да спреми за свештеника „званицу“. То је опет у дисазима заклана кокош, погача и један суд вина или ракије. О томе се стара нарочити човек. Њему је дужност, да се сутра одвоји од сватова мало пре, и да иде у цркву, да свештенику преда званицу и да га извести да иду сватови.

Кад је све готово за пут, онда кум и стари сват наређују да се излази. Почне чауш да виче и да се сили са његовом дрвеном сабљом. Свирачи излазе пред кућу и стоје пред кућом свирајући. Сви сватови излазе. Младожења излази са девером и барјактаром. Са њима иде и кум. Жене излазе последње. Свекрва ужурбано намешта шамију и „ћитку“ за шамијом, крсти се, и са женама и она полази.

У местима где су свршени „оглади“, ретко иде свекар у сватове, пошто он нема никаква посла. Он обично остаје са још неким чељадетом, те чува кућу и децу и настојава, да се зготови ручак за сватове. По планинским местима сватови, људи, већином јашу на коњима, а женскиње иде пешке. У местима око Пирота жене се возе на воловским колима, а људи или иду пешке или јашу на коњима, или се старији људи возе у колима са женама. Али је свакад и свуда обичај: да момак и барјактар, а некад и девер, имају коње, па макар свадба била у једном селу и црква сасвим близу.

Полазак се огласи пуцањем, подвикивањем и јачим ударањем тупана. Ако је девојка у истом селу, целим путем сватови подвikuју и пуцају из пиштоља и револвера. Ако се путује у друго село, весеље је и пуцањ само при поласку из свог села и при уласку у девојчино село. Већином се удеси да сватови стигну девојчиној кући у најглувље доба ноћи. Ако је пријатељ имао псе, он их још увече веже, и сватови слободно дођу до саме куће пријатељеве, у којој се чешће не види ни светлост. Јер или пријатељи спавају или и ако су будни, навлаш су притајили видело у кући. И сад у овој немој тишини пред кућом, некад у највећем мразу или мећави, зауставе се сватови. Почне вика сватова, почне пуцањ пушака, али врата од куће још не отварају. У Лужници, у многим местима, обешена је у дворишту на неком дрвету нека тиква или нека стара тестија. То сватови треба да оборе, па да им се врата отворе. Негде су и вратнице, порте, затворене и док се не обори тај обешени предмет не отварају ни порту. Кад уђу у двориште, опет сви застану. У неким местима Нишаве сви сватови стоје, а момак са барјактаром и девером приђе пред кућна врата. Сад излазе пред момка његове свастике и шурњаје и поздрављају се са њим клањањем главе, лице уз лице, и служе га ракијом. То потраје по неколико минута. Најпосле изађе баба, ташта, те га послужи ракијом, и момак је пољуби у руку, а она га „стури“ с коња и уведе у кућу. Тад улазе и остали сватови. У неким местима не отварају врата, док барјактар или девер не убаце по неку пару кроз врата у кућу и онда сви улазе и седају за намештене столове или обичне ниске трпезе.

Најглавније место у софри (трпези) заузму кум и стари сват, а до њих седа младожења и барјактар. До њих с друге стране седа свекар, ако је дошао. Затим

се поређају остали сватови, а крајеве заузме женскиње. Девојке су отишле у другу собу (ако је има) или у подрум код „невесте“. Домаћи опет улазе и поздрављају се са свима сватовима, пријатељима. И ако се са свима лично и не познају, опет свакога поздраве са речима: „Добро дошал, пријатељу!“ Опет почиње послуживање као и на огладима. Али сад све трошкове сноси отац девојчин па био прекинут прид или не. Настаје опет пијење ракије уз мезе.

Ако није прекинут прид, онда после једног часа приступа се том чину и сврши се онако како смо видели говорећи о огладима. У свима крајевима Лужнице и Нишаве обреди су у главном подједнаки. И опет после прида излази девојка (незапревешена) са братом и љуби све редом у руку, па и момка. Затим је прима девер и опет заједно љубе у руку све редом. Ако није било оглада, предају се дарови и с тим се сврши главни чин. Настаје вечера и пијење. За време вечере прије и пријатељи збијају шалу с чаушем. Доносе му дрвену виљушку да једе, доносе му дрвену паницу. Сипају му воду у чашу место ракије. Доносе му слану кафу. Но и чауш чешће уме да изађе у двор да ухвати неког петла или кокош да закоље, па да уреди и на ражњу поред ватре окреће. Ако има још доста времена док сване, поједини суседи девојчина оца разводе поједине сватове да спавају. Још раније најближи сродници воде младожењу и барјактара, затим кума и старог свата. Неки сватови неће нигде да иду, него остану, па пију док сване или славају у соби по клупама, ако има места. Чим сване почињу опет да се скупљају за трпезу. Опет домаћи почињу постављати хлеб и износити разна јела да се руча. И опет многи почињу, и то са апетитом, да једу и продужују пијење. За то време и девојка се спремила и „запревесила“: постала је „невеста“.

Девојка се за венчање обуче у сасвим ново и до тада *неношено одело*. Тако исто обује се и у нову обућу. Забради се новом шамијом. Очешља се у много ситних витица, и те ситне витице пусти низ леђа. На ове ситне витице од косе невести наставе низ леђа дугачке тракове од жутих или белих сјајних конаца, који се купују по трговинама на пасамцета, па се та пасамцета пресеку, и онда наставе. Ови конци се купују под именом „тел“. Тел значи жица, али ова жица није тврда већ мека као конац и за овај циљ се једино по трговинама и налази.

Пошто је девојка овако обучена и забрађена, преко шамије се меће већа свилена, атласна или вунена марама, обично црвене боје, која јој покрива цело лице и чешће и рамена. На ту мараму озго меће се венац. На неким местима купе све цвеће за венац у трговини, па од већих цветова савијају као котур, а у тај котур после забадају у вис остале цветове. У неким селима, и то већином у свима планинским, доњи основни део венца тврдо исплету од шимшира, па у њега изабадају куповне цветове. — У старо време у ту шимширову подлогу као котур забадано је разно обојено перје од живине.

Тако „запревесена“ планинка невеста ништа не види, док не подигне предњи део превеса (мараме), а и њој лице нико не види. Па и у цркви за време венчања, кад свештеник нареди да се она марама подигне, старим женама је криво, „да невеста не удари на очи“. Због ове велике мараме невеста полако иде и једном руком све подиже крајеве од мараме.

У селима око Пирота не међу овај превес толико на очи, а у селима најближе Пироту већ почињу појединци да намештају и да чешљају невесту по варошци. Косу скупе на врх темена, наместе мали венац и пусте низ леђа „фал“ (а иначе је одело све сеоско).

Но и ово су ређи случајеви. У главном и невеста у селима око Пирота намешта се као и невеста из планинских места, само што „пољке“ венац укусније праве и не крију се толико под превес као планинске невесте. Невеста осем свега новог одела и обуће меће и друге украсе, што која има: као огрлицу, „манисте“ (ђинђуве), минђуше итд.

Кад се овако девојка наместила и обукла, она улази са девером у собу и прво љуби у руку оца (а негде прво кума) па кума, старог свата, свекра и остале редом. Ако није било оглада, она сад дарује све сватове, како смо то видели да бива, кад смо говорили о огладима. Највише дара даде момку: чарапе, кошуљу, тканице, појас, јастук (Гаћа у девојачком дару нема, зато што се у овом крају не носе гаће). Пошто су сватови примили дар, настаје невестино послуживање, и њој опет они плаћају дар. — У Лужници и у неким селима Нишаве, као у Сопоту, Ореовици, Нишору, Темској и т. д., чим невеста разда дар и све ижљуби у руку, кум узме своју погачу пред себе и на њу метне мало соли, па извади два или три динара или колико хоће и метне на погачу. Сад барјактар или неки други сват узме ту погачу и пронесе редом по целој софри и сваки метне колико хоће за дар што је добио. Негде кум у договору са старим сватом одреди колико да се плати кошуља, и колико они кажу, толико сваки меће. Чује се често то њихово мало тише договарање: колико да се даде невести за кошуљу. Кад се скупе ти сватовски прилози, „даровнице“, на погачи, кум зовне невесту и у неку мараму сручи јој сав онај новац са сољу и преда њој, а она узме и пољуби га у руку. После се та погача ломи и раздаје по софри. Негде опет предаду невести погачу с парама не дирајући ништа. После продуже опет пијење па и певање, ако им остаје више времена, то јест ако немају много

да путују. А ако имају много да путују, гледају, да се раније излази из куће и полази.

Пре сватова крећу кола са девојчиним стварима. (У планинским местима се товари на коња девојачки дар у ковчегу). У целом овом крају девојчин цео намештај и све њене ствари стоје у једном великом дрвеном сандуку, који се назива „ковчег“. У ковчегу девојка чува своје дарове и хаљине за покривање које ће носити момку и своје хаљине за облачење. Тог јутра кад браћа предају ковчег, он је већином празан. У њему тад има још две, три девојчине кошуље, две, три црге (губера) и њене хаљине за облачење. Ако јој је остао неки пар чарапа, она ће то засебно однети, јер ће јој требати. А остатак: двадесет, тридесет, четрдесет, а негде шездесет и више кошуља, по неколико тканица и много пари чарапа, све је раздала сватовима. Број чарапа, мушких и женских, зависи од имовног стања и од девојчиних година. Обично им и јесте главна спрема: чарапе и кошуље. Према овоме девојка спрема од двадесет до сто двадесет пари чарапа, а мушких и женских кошуља од петнаест до шездесет комада. Гаће не спремају никако, пошто гаће нико не носи.

Дакле, то што је још остало нераздато, браћа износе да предаду ономе, који ће тај ковчег отерати момковој кући. Што има у ковчегу, то се не види, а понека нова црга и шарен вунен јастук пребаци се озго преко ковчега, да се виде дарови. Онај који ће терати дар, пошто од девојчине браће за два-три гроша откупи овај ковчег, натовари га у кола. Он је још пре за себе добио дар, а сада и на јарам жене обесе по једне или двоје чарапе, и он пошто се прекрсти креће ковчег момковој кући и не чекајући сватове.

Сватовима је још остало да се мало поткрепе, т. ј. да ручају. Они овај оброк зову „ручак“, па макар да

је још врло рано. На заповест кумову (и свекрову) почињу сватови да излазе и да се спремају. Тада девер излази с младом — невестом — која се прекрсти и пење у кола, у којима ће се возити. На кола се пењу и девојке, већином њене заове или друге које су дошле у сватове. Те девојке називају свуда у Нишави *коларке*. Њима је дужност да запевају при поласку и при доласку невесте у момкову кућу. На првом кретању из собе или с оног места, где се невеста спрема, метне се пред њу у један суд воде, а у други неки суд мало жара. Невеста прво прекорачи преко воде и рекне: „Презази(х) воду и не удави(х) се“; затим прекорачи преко ватре и рекне: „Прескочи(х) огањ и не изгоре(х) се“. А пре облачења све хаљине за венчање (кошуљу, чарапе, забан, шамију) измере на кантар, али се и не казује колика је тежина и управо и не гледа се тачно, да се види колика је тежина. Ово се чини зато, да невеста не хвата уроке. Ове обичаје врше овде у Ђиљану и у многим селима Нишаве. На већини места (па често у једном истом селу) нема никаквих формалности приликом изласка невестина из очине куће, а негде јој је дужност да с девером приђе трпези и да пољуби хлеб и онда излази. Једне године у Ореовици на једној сиромашној свадби, где су сви сватови поређани били око једне трпезе, при поласку девер и невеста а за њом сви сватови три пута обиђоше око трпезе. Кад се обиђе и трећи пут, невеста се саже и прекрсти и пољуби хлеб на трпези и онда изађе напоље. Овим пољупцем се она опрости и поздрави и с хлебом и с кућом, који су је двадесет и више година чували. Заиста најпростији, најлепши и најискренији поздрав и захвалност према кући у којој се родила.

У селима око Пирота, где се невеста вози на колима, и пошто се она, као што смо видели, попне на кола са „коларкама“, кола се не крећу одмах. Сад из-

лазе невестине сестре, снахе, тетке, стрине, бабе и др. и најпоследње њена мати, те се са њом све редом поздрављају клањањем, лице уз лице, и она сваку још пољуби у руку и да јој дар, а прими и од њих понеку пару. Мати се свакад последња са ћерком загрли и ижљуби и добро исплаче. И ћерка се расплаче, па и многе друге жене онако женски почну да плачу. Међутим око њих људи још једнако изврћу по неку чашу и вичу да се што пре полази. Кад невеста сврши и то поздрављање, онај који води волове у невестиним колима креће кола и „коларће“ запевају.

У Нишави, у селима око Пирота која су у равници, невесту возе у колима. Готово у целој Лужници и у свима планинским селима невеста иде пешке. А у целом овом крају невеста *никад не јаше коња*. Само црновунске невесте јашу коња.

Момак са девером и барјактаром остане иза сватова и стоји негде позади куће, па кад сви сватови одмакну, он дође пред кућу, те му ташта да, да онако с коња испије чашу вина. Он се прекрсти и вино испије а чашу баци на кров или на земљу. Том приликом зет ташти раскопча кошуљу и у недра јој баци неку пару, динар или два динара. Ако нема таште, онда оној жени која њу замењује. Негде брат девојчин узме момкова коња па узјаше и за час се сакрије, па кад сватови оду, он дође пред кућу и момку, зету, даде коња, кад му овај да откуп, пошто се погоде.

На многим местима је обичај, да шурњаје гледају на сваки начин да ударе зета руком по образу приликом изласка из куће. Зато сватови и барјактар на то много пазе и једнако се налазе око младожење, да га жене не би удариле. У неким местима добије понеки удар и онај који прима девојчин ковчег, нарочито ако је то неки зет, млађи човек, те прије гледају да се с пријатељем на тај начин нашале.

Кад сватови пођу, настане пуцањ из пушака, свирка и певање. Где није било оглада, сватови сада носе своје дарове, које су добили од младе. Кошуље носе преко рамена или преко леђа а чарапе око врата. Где није било оглада, сад се по даровима познаје ко је свекар, свекрва, кум, стари сват, јер они носе највише дарова. А младожења, нарочито у Лужници, готово је затрпан даровима. Кошуља, тканице, велики појас, по два-три пара чарапа, некад и јастук — све је то чешће натрпано на младожењу. У селима око Пирота, где су свршени оглади, сад приликом свадбе младожења обично носи о појасу обешен један пар чарапа и зашћен је на грудима или на капи једним већим куповним цветом.

Од сватова се обично издвоји, или још пре њих отиде онај, који ће свештенику однеи званицу и пзвестити га да иду сватови. Само у селима око Пирота невеста се вози у колима, или управо она стоји у колима; а свуда по другим местима невеста иде пешке. И кад је невеста у колима и кад иде пешке, она је свакад позади сватова. У близини невесте су свирачи. Само у два-три села код Пирота чешће погоде „фијакер“ за невесту, девера и још неку девојку, и онда су невестина кола прва.

Ако сватови морају проћи кроз варош или иду у варошку цркву на венчање, тад кроз варош свирачи загну свирати сложено и из све снаге, а сватови тада мало лакше и озбиљније иду.

Приликом венчања сватови ретко улазе у цркву. Обично су тамо две-три жене из рода, кум, стари сват, девер и барјактар. Свекар или његов заступник само уђе у цркву те плати свештенику за венчање, па изађе.

Планинке жене, па и уопште свуда по удаљеним селима не воле, кад неко погледа невесту. То је све због тога, што се боје да невеста „не удари на очи“, т. ј. да је ко не урочи. Зато се све око ње налази

по нека жена, па јој навлачи превес на лице, па и сама невеста једнако руком навлачи превес на лице, да је ко не гледа. По сеоским црквама на многим местима пазе, да млада после венчања не изађе на иста врата, на која је ушла.

На многим местима по селима, свршетак венчања сватови оглашују пуцњем из пушака.

После венчања опет истим редом полазе момковој кући. Од сватова један, а некад двојица, на коњима утекну напред и то се зову *утичњаци*. Ако је један, зове се *утичњак*. Он дође момковој кући те јави, да се сватови враћају. Он том приликом добије на дар чарапе. Још му даду по једно „шуре“ (стакло) или плоску ракије те пије, па се врати те сретне сватове, те и њима даје ону ракију да пију. Кад сватови стигну момковој кући и уђу у двор пред саму кућу, одмах сјахују који су на коњима, па онима који су из истог села њихови сродници узимају коње те воде кући, а они и други сватови улазе у кућу: у собу или ижу за постављену софру. Невеста не улази одмах. Ако се је довезла на колима, она ни с кола не силази одмах. Ако је дошла пешке, опет се заустави пред кућом и ту с девером (у планинским местима) или сама (у „пољу“) клања кући и народу који се скупио око ње. У селима око Пирота невеста једнако стоји у колима, док се не сврше неки обичајни обреди.

У главном свуда се овако поступа приликом увођења невесте у кућу.

Прво изађе из куће свекрва или нека друга жена и доноси мало мушко дете, које невеста узме у руке и пољуби, па га дарује чарапама и јабуком и мало удари руком по образу. То се дете зове *ускутњаче*. Потом свекрва доноси малу чашу, завијену у чисту мараму, а у чаши воштану свећу. Свекрва се попне у кола и невеста је пољуби у руку, а некад дарује и

кошуљом. Затим једна од девојака у колима (којој су живи и отац и мати) упали ону свећу и свекрва са том свећом у чаши три пута опколи око невестине главе. После тог „овивања“ (обвивања) невеста угаси свећу и метне у цеп а чашу да свекрви. Ову свећу неки носе и међу у жито које носе за семе, те да буде чисто и сјајно као огањ (ватра).

Затим износе у сити жито и дају га невести. Свекрва јој каже: „Де сеј, да видим, умеш ли да сејеш“, и она узме да сеје, као кад брашно сеје. Онда узме у десну руку жито те баци на исток и на запад, и у народ, па и међу волове. У то време „коларће“ певају „не врљај, моме, житото“, коју песму имамо забележену у народним умотворинама.

После овог сејања и бацања жита невеста баци неколико зрна жита себи у недра, ради здравља, а тако и оним другим девојкама. После свега овог излази свекар, и пошто једном ногом стане на процеп од кола, пружи руку невести и она га пољуби у руку, и он је затим почне да своди с кола. Тада на неким местима девојке почну да задржавају невесту, и свекар се сети зашто, и он онда изрекне: „Од мен имаш једну краву“. То јој је поклон од свекра. Но бива овца, или коза, па и јагње, како где. Затим свекар сведе невесту и она пође у кућу.

На кућним вратима јој дају хлеб у једном цедилу и она тај хлеб уноси у кућу преко десног рамена. На неким местима јој пред вратима вежу тканицу или куповни ремик око врата. А то је неки знак везивања и покорности према кући у коју улази. Но ту пред вратима невеста има да изврши још један посао. Свекрва је у једној шољици помешала масло и мед. Невеста умаче десни кажипрст у ту шољу и маже врата унакрст на четири места почевши од горње попречне греде. Чим она на једном месту намаже, свекрва обрише и

тако на сва четири места. Ово се ради да је кућа масна и изобилна у свачему и да невести буде живот у кући пријатан и слadak.

Сад невеста улази у кућу, али на неким местима је свекрва води држећи је за онај ремик или појас што јој је око врата.

Кад невеста уђе у кућу, жене узму од ње хлеб у цедилу и дају јој нов земљан »јебрик« пун воде, и она с том водом обилази три пута око огњишта и сагнје се те сипа по мало воде у лонце који су представљени око ватре. Кад год сипне воде у лонац, она погледа горе у камин (димњак). Ово се чини, да не дрема доцније приликом пораћања. Кад је и ово свршила, она ижљуби све редом по кући у руку, и ако нема неке празне собе, да би отишла да седне и да се одмори, она ту негде у крају куће мало постоји.

За то време сватови су посадали за софру и већ су почели ракију да пију.

После врло кратког времена изводе невесту на дрвник. Тамо излазе кум и његова жена. Пошто невести скину венац и шамију, кум крстећи се полије невесту по глави вином, а кумова жена (»кумица«) метне јој на главу малу црвену калицу која се свуда зове *кајица*. На многим местима у Нишави, пред кајицом над самим челом веже се нарочито удешен за тај чин мали низ ситних сребрних новаца који се зове *процеље*. Кад је невести турена кајица, онда је то знак да је свршено са девојачким животом. По Лужници више венац не турају, него преко кајице убраде шамију, а шамију оките свим оним цвећем са венца. У Нишави пак, кад метну кајицу, шамију не мећу, него на кајицу метну венац, и невеста тог целог дана буде гологлава, т. ј. без шамије, па тако иде и у »госје« (походе) код оца, а тако у кајици гологлава са венцем дочекује и »госје« од стране очине. На већини места пре турања кајице

девер и невеста улазе у собу и све присутне ижљубе у руку. Том приликом девер носи у сити кајицу покривену марамом. После иду на дрвник и турају кајицу као што смо поменули. У селима око Пирота после „кајице“ наступи шарено оро, које почну кум и његова жена, па се после ухвате младожења и невеста. Но то у многим местима сада изостаје. Још да напоменемо, да турање кајице бива чешће и у самој кући или соби у случају врло рђавог времена, и некад кумову жену приликом метања кајице замењује старосватица, или кума замењује стари сват.

После „кајице“ један од млађих сватова износи тајно из куће мали шупаљ колач, који се зове *косичњак*. На косичњак младеж много пази и отима га од овога који га носи. Он га једва донесе до сред дворишта и онда га преломи на комаде које младеж разграби. Косичњак се једе за здравље, а даје се и стоци.

Кад је и са овим свршено, невеста улази у собу и опет љуби све у руку. Приступа се ручку. Овај је ручак краћи, јер је сваки уморан и сит, а осем тога увече ће се опет скупљати на вечеру, која ће дуже трајати. Чим се овај ручак сврши сватови се разилазе, а кума испрате свирачи до његове куће, ако је из истог села. Тако и старог свата. Ако од ових часника неки није из истог села, он не иде никуд, него остаје ту, те се одмара, и гледа да негде легне да се испава до вечере, која ће у неким случајевима већ ускоро наступити, пошто је скоро мрак настао, кад је свршен ручак. После ручка, а и за време ручка, пред момковом кућом игра коло, па и невеста излази те игра, а жене почињу да распремају, а у исто време и да спремају што треба за вечеру.

Већ кад се добро уђе у ноћ почиње опет у момковој кући скупљање сватова. Прво се иде за кума и његову жену. Тај позив извршује девер и барјактар

са свирачима. Опет се носи ракија као позив. Затим се овим начином позива стари сват. Ово довођење кума и старог свата бива свакад кад су они из истог села, па су после ручка отишли кући. Кад су дошли кум и стари сват, скупљају се и други сватови. Но сваки може доћи и пре њих. Од прилике до осам часова увече (ако је зимње време) сви су се сватови искупили у момковој кући и поседали за намештене софре или столове и почели помало опет ракију, али је многи већ и не могу да пију.

У селима око Пирота сваки сват, који је примио дар на огладима, спремио је и донео и свој поклон невести. У планинским селима и у Лужници те поклоне сватови сада не доносе, већ само обричу, шта ће ко дати. И то обично дају невести о Ускрсу, кад она по обичају дође код њих са перашкама, ако је свадба била за време зимњих месница. А ако је свадба била у јесен, онда ће о Божићу невеста добити поклон. У селима пак где су свршени оглади пре свадбе, поклони се дају невести сад на вечери, но и опет може бити изузетака. Поклон може бити: котао, тенџера, тепсија, шерпа, огледало и још неки суд, послужавник итд., затим од живе стоке: ован, овца, трмка, теле, коза, јагње, овца и јагње. Ако је жива стока, не мора се одмах дотерати. Но у Гњилану и још у неким селима још то вече кум дотерује овна или друго што је поклонио, а тако и сватови.

Кад су се сви сватови скупили и почели прилично да пију, излази невеста са девером и све ижљуби у руку. Кум или стари сват нареди да невеста послужи по једну ракију све редом. Тај начин служења чешће изводе и на ракији и на вину, те да невеста сабере што више „даровница“, јер се свака чаша коју невеста послужи „плати“. Невеста обично почиње од кума. Напуни чашу и приђе те му пољуби руку и да му чашу,

те он пије колико може и враћа јој. Она узима чашу и опет га љуби у руку. Кум јој тада даје неку пару, коју она прими из његових прста, пољуби га у руку, и не гледајући шта је добила меће пару у џеп. Обично се даје пет пара динарских (но сада дају и двопарку). Тако невеста служи редом у целој софри без разлике пола и узраста. Док она овако изређује, други испијају своје редовне чаше, јер други млађи који су одређени да служе једнако нуде и досипају. И тако се ово пијење ракије прилично отегне. Уз ракију се износи мезе: кисео купус, вурда, сир, пита, грожђе из воде или сухо, крушке из воде, и уопште где што има.

Кад већ прође доста времена у пијењу ракије, почињу да се чују гласови, да треба да се вечера. Ако није вечера готова, домаћи обично одуговлаче са речима: још мало, још мало, или: сад се спрема. Чауш прави шале. На тепсији наређа судове који су напуњени водом и понесе, па на вратима се хотимично спотакне и падне са оним судовима те сву воду проспе. После се изговарају, да је чорба просута. Кад већ буде готова, кум заповеди да невеста послужи по једну чашу за вечеру и то опет одузме доста времена. За то време свирачи једнако свирају и певају. Пред сам почетак вечере, у неким местима, прво кум ломи своју погачу, па после изломи и питу и даје од те пите по мало парче свима сватовима. Обичај је да кум дајући појединцима по парче ове своје пите, свакоме каже понешто што хоће. Н. пр. кад да парче првом до себе, каже му: да добро пијеш; другом: да добро ореш, итд. редом: да право судиш, да добро ковеш, да убаво пи-сујеш, да учиш деца, да добро бијеш тупан, да убаво венчујеш, да убаво свиринш, да арно окаш, да добро чуваш стоку, да вардиш влци по планину, итд.

Кад се вечера приближује крају, у селима око Пирота, где има оглада и где су дарови донесени у мом-

кову кућу (као што смо видели), сад се дарови понова и коначно раздају свима сватовима. Девер и барјактар уносе те све дарове међу собом на ораћем остану, и невеста их раздели понова почињући од кума и то исто онако као и на огладима. Прво пољуби у руку и метне дар на раме и опет пољуби у руку. Тим начином опет се сватовима тачно раздаду дарови, које су на огладима добили. Опет пију по једну чашу из невестине руке и дарују је с неком паром. Та је чапа као крчма за добивени дар. Сад сваки сват узима свој дар и предаје невести. Уз дар је сваки донео погачу и питу. Погаче ломе пред предавање дара невести и то све два и два, надмећући се у чијој ће руци остати већи комад, као знак, да је тај бољи орач. Неке погаче однесу целе са софре. Пите скидају већином све и једу што могу.

У селима, у којима није било оглада, сад место овог примања и давања дарова настаје обрицање шта ко поклања невести. Прво момков отац — ако снаси није тог дана пред кућом што обрекао — обриче шта ће дати. Барјактар или чауш објави: »Свекар даје краву!“ (или овцу, теле, или друго што може). Неки одговоре: »Живео!“ или: »Да хиљади!“ Други одмах виче: »Деде крчму!“ и нагиње чашу канећи свога другара до себе. Сад обриче кум и то обично каже овако: »Од мен једна овца с јагње у пролет!“ (Или једна коза, или једна кошарина, или једно јагње итд.). И то се чује и пропрати узвицима: »Да је жив!“ И то после иде редом. Неки каже, од мене једно јагње; други: од мене »једна ока бакар“; неки каже: од мене »пол ока бакар и јагње“ итд.

После овога настану песме и чешће пражњење чаша. На неким местима невеста чешће служи чашу, да би добила што више даровница. Сватови већ почињу да пазлазе из софре и по неколико људи, према

простору, почињу да играју. Ако је мала соба излазе у кућу, па и пред кућу. То весеље прилично потраје: све наизменично песме и коло. Певају и стари људи, а певају и жене (ређе) и то две и две. Жене и стари људи свакад певају старинске народне песме. У селима око Пирота преоблађују новије народне песме. Али жене увек певају њихове старинске песме. Као што рекосмо мешају се и песме и игре, па се и шарено оро игра. Тако се обично дочека и пола ноћи. Већ почињу неки да се разилазе.

У то време долази на ред *свођење младенаца*. Негде ово бива док се још нису сви сватови разишли, а негде се то учини већ при разлазу сватова. О овом чину сватови бар привидно не воде много рачуна, али у много прилика покажу, да су то опазили. Свођење младенаца врши кумова жена, коју свуда зову „кумица“.

Младенцима се намести за спавање свакад у „зевнику“ (подруму). Простру рогожу на земљу, а по рогожи цргу и метну јастук и још једну цргу за покривање. Негде не турају рогожу, већ цргу одмах на земљу. Све ове ствари донела је невеста. Ако нема подрума, онда своде младенце у неку другу зграду или неку малу собицу уз хамбар или најпосле у кошару. Ако је кућа тако сиромашна, што чешће бива, да нема угодног места, онда чекају да се сви сватови разиђу, па онда младенце своде у соби или у ижи засебно. Кумица и невеста дођу на одређено место, па ту уђе и момак. Пре него што ће кумица да се удали од младенаца, дужност јој је да их „накорми“, то јест да им обојима помало соли да лизну, а у многим местима кумица метне со на момково колено и ту со излижу момак и девојка заједно. Затим кумица излази, а њих у мраку оставља и закључава.

Пред зору, а некад и раније, кумица иде код младенаца, да их изведе, управо да их пусти. На њену

прву појаву из подрума жене нарочито пазе, јер се по кумици одмах познаје »је ли била чиста работа или неје«. Кад је кумица наша, да је било онако како треба, она се закити и весела и насмејана излази и објави женама, а гајде и тупан одмах почну да одјекују. Па одмах тај чин објаве и пуцњем из пушке. Но да напоменемо, да се кумица свакад добро закити и свакад је весела и насмејана, па ма какав резултат био у подруму. Она се бар тако свакад претвара, и то се може чешће опазити. У исто време и остале жене из куће све се иските и одмах се греје ракија и добро заслади. Ону кошуљу у којој је невеста спавала жене међу у сито, и ту бацају по неку пару колико која мпљује. Од грејане заслађене ракије сипа се у један мали кондир или бардачић. Овај се кондир сав намаже вараком и грлић му се још затвори с воском. Прво се овакав вараклајисан кондир носи свекру и он, пошто пије слатку ракију, на онај восак залепи према своме имовном стању: два или пет динара у сребру, пола или цео златник у злату. Тим дарује снаху за њену невиност. На девојчину невиност много се пазе. Ако би било нешто неповољно, цела је кућа као убијена. Нема истина никакве јавне казне, сем што свекар и свекрва почну снаху да исују и грде па и то тајно, и обично се ућути. Чује се неки пут, да је момак истукао невесту и на том се све сврши. Али је врло ретко да девојка није невина.

У старо време у случају да девојка није невинна нису враћали »деверје« (види о том даље) оцу девојчину, и тим му је јавно показано, да девојка није била поштена. Био је још обичај, да се у таком случају измете кућа, па да се оно ђубре однесе и убади пред кућу девојчина оца. А може бити да је у старо време било и још неких јавних негодовања у овом случају.

И ако би се десило, да девојка није невина или ма шта друго неповољно, кумица и остале жене опет то укривају и показују се као да је било све у свом реду. Но гајдар и тупанција чешће не дају да се лаже. Они морају да дознају чисту истину, и после је свуд причају, па макар била кривица до момка или до девојке. Они сматрају да ће их бити нека несрећа, ако нешто по овој ствари укривају. Један гајдар једном приликом причаше „да деца несу ништа могла да направе“, а жене све лажу. „Што се тебе тиче?“ — рече му други. „Кад год лажем као жене мора неки баксузлук да ме снајде. Прошле године послушах жене па лагах, ту код... и липца ми најбољи ован“. „Полањске године, еј, Н. Н. дрт муж двадесет пет године па се беше забакнул, те ништа не напрајил, а ми удри лажи, и тог лета изедоше ми влци у планину кобилу са све ждребе“. Тако они од прилике правдају своје мишљење у овом питању и доказују зашто треба казивати све како је било.

У свануће изводе невесту на воду са свирачима. Тад јој даду нове тестије, у којима ће донети воде. Невеста тада љуби у руку свакога кога сретне и кога види, и мало и велико.

И тако осване други дан свадбе.

Тога дана изјутра око девет часова опет почну сазивати поједине виђеније сватове на ручак. Прво иду за кума. Девер или барјактар носи онај вараклајисани кондир са слатком (меденом) ракијом и са њом позива. Са њим иде и младожења, а за њима свирачи. Прво тако доведу кума и старог свата, а после и још неколико виђенијих људи. На кућним вратима невеста дочекује сваког позваног и пољуби у руку, затим му полије те се умије и да му убрус те се обрише. Закити га малом гранчицом шимшира и опет га пољуби у руку. Њу тад сваки дарује са понеком паром. Кад се тако искупе сви које су звали, настаје ручак. А

барјактар и девер са свирачима иду оцу девојчину. Они носе и њему онај кондир слатке ракије, као знак невиности његова детета. То је обичај познат под именом: *девери* или *деверје*. У говору се чује: „Врнуше ли довере?“, „Деверје си отидоше“, „Алалем си нече ни буде девери“, итд.

Девери су весници девојачке невиности. Девере код девојчине куће лепо дочекају и угосте. Отац девојчин залепи неку пару на онај кондир слатке ракије и девери се врате. Овај обичај почиње да се губи, јер у последње време уводе у обичај, да не морају ићи девери, пошто чешће одмах сутрадан девојчин отац долази у походе својој ћерки.

У Лужници је овај ручак другог дана сасвим у ужем кругу, али тамо позивају људе увече на вечеру, и то је управо друго вече свадбе код момкове куће, а треће вече од почетка свадбе. Тад се већином позивају они који нису били у сватовима. Тад позвани доносе: питу, погачу, кокош или прасе, а за невесту шампију и цвет, „*хитку*“. И ово друго вече по Лужници је исто онако по обредима и обичајима као и прво. И сада невеста чешће пута служи чашу. Али ово друго вече људи више седе, више пију и веселе се.

У старије време у Лужници је био обичај, да невесте преко месојеђа доведене за четрдесет дана љубе свакога у руку. На Младонце последњи пут невесте би се у сваком селу скупљале у коло и тад би се клањале народу, па од тад престаје клањање. Сада је у главном свуда обичај: да је невеста за једну недељу дана свакад чисто и лепо обучена и закићена и за ту недељу дана не ради никакав посао. И на воду кад иде обично иде у друштву с неким дететом. Где год кога сретне, пољуби га у руку. Но ово љубљење почиње да се губи, нарочито у селима ближе вароши.

У старо доба за време свадбе невеста је морала да се клања куму и старом свату о ручку, о вечери и уопште кад они хоће. Сада је свуда отпало то сувишно клањање.

У Стрелцу сам посматрао пре петнаест година једног кума, који је од цркве до момкове куће на неколико места седао у снег. Невеста и девер морају онда да стану пред њега и пошто пред собом рашире једну велику мараму, по тридесет и више пута се лагано преклоне (сагињу) и дижу пред кумом, а сватови једни иду напред а једни стану па чекају.

По Лужници они чија се деца узму зову се међу собом *пријатељи*. Жене се међу собом зову *прије*. У Нишави место речи пријатељ и прија чују се речи: *сват* и *сваја*, а место „пријатељи“ чује се реч: *сватнина*. Но ово није баш свуда тачно, јер се и у Нишави чују измешани ови називи (сват и сваја, пријатељ и прија). У говору се чују оваки изрази: „Ми смо с њега сватнина“. „Мојијат сват нашал убаво жито ове године“. „Моја сваја још млада: још си раџа“, итд. У благосиљању — здравицама — приликом свадбе чује се овако: „Да су живи пријатељи; да су живи младенци“. „И пријатељице да су ни живе, да Бог дâ“. „Сватнина да су ни живи, да Бог дâ“. „Да су ни живе сваје“. „Сваја нек ми је жива“. Итд.

е. Госје (походе). Још приликом свадбе пријатељи се договоре, кад ће девојчин отац да дође „на госје“ код ћерке. Њега на свадби отац момков уз неку чашу вина позове рекавши: „Де испи, то те зовем, да ми дојдеш на госје“. И онда му каже у који дан. И у тај дан девојчин отац мора доћи, изузев неке велике сметње, али тада мора свога пријатеља — оца момкова — известити на време. Дакле одмах после венчања отац иде својој ћерки на госје у одређени дан. То обично

бива у краћем року по венчању: у уторник или у четвртак. Чешће бива да девери однесу оцу девојчину званицу за „госје“ (погачу и вина у буклији) и кажу, у који дан ће му се надати.

„Госје“ сељаци одвише цене. Многи не иду на свадбу, а праве место за госје да буду позвани. На свадби се не зна реда, много има посла, многи остане непонуђен и непочашћен, не спава се итд., а „на госје“ човек је расположен и лепо се проведе.

Уочи оног дана, кад отац девојчин хоће да иде на госје, позива оне који ће с њим ићи. Позивање се врши с ракијом. Он ће позвати сроднике и главне пријатеље управљајући се према томе, колико свега мисли водити гостију. Кога не могне сада водити код пријатеља, он ће гледати, да га после позове кад њему пријатељ дође. Отац девојчин проговори са својим пријатељем: са колико гостију да му дође. Обично се гледа на простор собе и на имовно стање. Но кад су пријатељи бољег стања на госје се никад не иде без тридесет душа људи и женскиња. Има случајева, да оду и по шездесет и више душа. А има сиромашних људи који иду са десет до петнаест душа, а с толико ће и њему његов пријатељ доћи.

Онога дана кад девојчин отац полази на госје, свирачи рано огласе да се „госје“ скупљају, и сви који су звани почињу један по један, неки и са женом, да долазе. Ако се иде у друго село, скупе се рано и рано полазе. Ако се иде у исто село, полазе око једанаест часова.

Из девојчине куће неизоставно иду отац и мајка и готово сви одраслији чланови куће. Они и опет не иду празних руку. У дисазима опет има погача, пита, суд са пићем и нешто за печење према имовном стању. У исто време носи се нешто и ћерки на дар. А тако исто спреми се погача и један суд ракије, што се пре-

даје пријатељу као званица, којом се позива „да врне госје“, то јест да и он дође „на госје“.

Сви гости, обучени у најлепше одело, кад се искупе полазе. Ако је даљи пут опет женскиње у воловским колима а људи или пешке или на коњима. У планинским местима већином се иде пешке, а људи јашу коње (који имају). Свирачи свакад иду пешке.

Кад гости стигну кући свога пријатеља, још пред вратима или пред кућом на улици дочекује их пријатељ и његови суседи и пријатељи, које је позвао да буду на дочеку и на ручку. У соби је сада још боље уређено и спремно за седење и дочек гостију. Најбоље место уступе девојчину оцу и матери, а до њих се наређају остали гости, људи и женскиње.

На неким местима још пред кућом невеста дочекује свога оца и матер и љуби их у руку. У тој прилици чешће заплачу мати и кћи, а некад и отац. Око Пирота у многим селима невеста не излази одмах, него чека да се сви гости наместе и да седну. Тада се може лепо запазити, како отац и мати седе али једнако су заузети пажњом, кад ће им се појавити ћерка. И кад она уђе на врата и пође право оцу са речима: „Што работиш, тате“, па брзо приђе матери те и њу пољуби у руку и пита је за здравље, тада поред њих троје често још многи други пуне сузе од радости и неке тренутне жалости. После овога невеста ижљуби све госте у руку, а са сродницима и по коју реч проговори. После долази и зет те пољуби у руку таста и ташту. Затим се младенци удале, да у кући помогну понешто старијим око спремања ручка.

Прво госте послуже водом и шећером, затим кафеом и ракијом. У селима до Пирота почињу многе куће да праве слатко од трешања и од дуња. Чим се изнесе ракија износи се и мезе уз ракију. Но ово пијење ракије сада не траје много. А ево зашто. Кад је

случај да су гости из другог села, онда сродници и суседи момкова оца, по обичају, воде госте са свирачима код својих кућа „на ракију“. То вођење гостију по селу од једног сродника до другог продужи се понекад до једног часа после подне. Жене не иду све, а нарочито невестина мати остаје чешће те се разговара са својом пријом и са кћерју. Суседи и сродници воде све госте и труде се да их лепо дочекају, и ако их чешће тад први пут виђају. У свакој кући гости буду послужени кафом, ракијом и мезетом. И много пута идући у пет шест кућа многи се гости добро развеселе од ракије, и док се врате момковој кући на ручак, дођу прилично накићени.

Кад су тако изређали сва места, где су их водили, гости са овим људима који су их водили долазе домаћиновој, момковој, кући на ручак, и седају за намештене трпезе или столове. На столовима су наређана „соларчета“ са сољу и паприком. Метнуте су „виллице“ (виљушке), наређане су мале чаше ракиске и распоређени кондири (бардаци) са ракијом. Они који ће служити стоје ту готови. Гости седају, и сад тек почиње пијење ракије, пошто многи изјаве, да неће кафу пити, пошто су цело јутро пили кафу. Неки изјаве жељу, да би најбоље било да одмах ручају, пошто су ракију много пили „по селу“. Али та њихова жеља не може се никад усвојити, јер гости морају и код пријатеља пити ракију, а они нису дошли на госје „у село“. Пијење ракије траје много. Уз ракију иду разна мезета, па у неким мџстима и пита, само у овом случају зашећерена. Ако је јесење време, у многим сточним кућама изнесу и „белмуж“ за мезе. Но он се, пошто је врло мастан, слабо троши. Ракију једнако пију. Долази и два часа после подне. Почну неки да траже ручак. Тад момков отац седа до пријатеља, те преломе погачу, што је пријатељ донео.

Опет пију ракију, а неки приговарају за ручак. У то време излази момак, те „прецеливује“ све госте почињући од таста и оца. То исто чини и невеста. У неким кућама је обичај, да сада невеста узима ону питу, што јој је отац донео и сву скида на комаде, те подели свима гостима. Опет настаје пијење ракије „по целу“, што значи, да сваки испије до дна. Чланови куће почињу и да наздрављају гостима и онда опет на свакога госта падне по две три чаше, које су му наздравили. А онај који наздравља неком кад каже „зравица ти“, он у исто време дода: „како ја, така и ти“, и онда испије до дна, на ради бољег уверења још изврне чашу, да се види, да није у њој остала ни једна „капка“. Е тако после мора и гост да испије све „до капку“.

И кад би неки већ помислио, да ће после овога доћи ручак и да је крајње време да се руча, а да је ракије било и одвише — тада неки од домаћинских чланова куће или сам домаћин викне: „Е ајде, саг још по једну за ручак“. Испију још по једну, па онда још по једну или како они кажу, још једну „по туја“. Но то није све. До сад се пила све хладна ракија. А сад уносе велики бардак „жешке“ (вруће) ракије и доносе винске чаше, и у њих сипају ову врућу слатку ракију. Од ове вруће ракије сад сваки испије најмање још по две ове велике чаше.

И сад жене почну да износе непотребне ствари са столова. Једне жене уносе хлеб, а друге доносе чорбу, и обично домаћин објави: „Јела, госје, да ручамо!“, или :„Заповедајте, госје, да ручамо!“ Сви се крсте и почињу да ручају.

Као што се види, ракију одвише пију. Тај обичај прекомерног служења ракијом у Лужници и у свима планинским селима свакад је постојао. У тим местима пију ракију и после јела. У Нишави, док су виногради

рађали, нису много наваљивали на ракију, већ су много вина трошили. Како су виногради пропали, од тада и Нишавци свакада приликом ма какве свечаности пију много ракије. Док су им виногради рађали, они нису били оскудни у ракији. Али њихова је комовица била јака, од петнаест до шеснаест степени, и није се могла много употребљавати, и да су хтели. — Срећа је велика, што ракија, коју сељаци сада овако много пију, није јака. Она никад није јача од десет степени.

Одмах после чорбе доноси се друго јело и то најчешће „расол“ (кисео купус). После се ређају према имовном стању друга јела: женија, паприкаш, чомлек, сарма, ђовтетија, ориз с месом, ориз са сланином, ђовтетија од кромпира, плъене попушке (плъен пипер). У селима око Пирота праве врсту паприкаша са сухим шљивама. Још одмах после другог или трећег јела доноси се вино. У неким местима обичај је да пред вино невеста и момак опет све редом ижљубе у руку.

Много пијење ракије и много мезетење учини, те гости не једу баш са добрим прохтевом. Али кад се помисли, колико су цело јутро пили и мезетили, опет се човек мора чудити, како и сада на ручку нестаје брзо оних великих комада исечена хлеба и како се празне тањире појединих јела. Тек од трећег или четвртог јела, опажа се да враћају поједине тањире мало начете. Неки гости већ не могу више ни да једу, али многи почињу да остављају места за боља јела и за печење. У свима приликама мора бити најпоследне нешто „печено“ за мезе. Ако нема печено прасе или јагње или што друго, онда се пече месо на ражњу. Без тога цео ручак не вреди много.

Као што смо видели, да се пије много ракије, тако исто сада почињу да пију много вина. Понеки гост не може да пије много вина из простог разлога, што је препио ракију. А деси се чешће, да се неки гост још

на ракији опије. И он се обично склони, те и не дочека ручак.

Чим се обреди по неколико чаша вина, јавља се песма. Почиње и коло. Прво почиње у соби, па изведу у кућу, па и у двор. И то им је најбољи обичај, јер играјући они на зној истерају оно грдно пиће, што су га онако крвнички у себе сипали. После игре опет настаје пијење, па тако наизменично. Пошто су сада готово свуда вина слаба (све шилери), то се и не пије баш толико као пре неколико година. Зато ваљда сад толико наваљују на ракију. На многим местима не устају одмах да играју, већ мирно седе и расположено нагињу чаше вина, као да нису ни пили ракију. Нема код њих много здравица или како они кажу: „благосова“. Обично неки најстарији човек уз прву чашу проговори по неколико речи, које се и не саслушају како треба, а други ту његову здравицу или „благосов“ одмах прихвате са „Амин да Бог да“ или са „Једина благосов“. Пиће се продужи уз песму.

У Лужници тек затресе понеки својим звонким гласом држећи пуну чашу вина у руци: „Чаше иду редома, редома, да наздраве здравицу, здравицу, здрав да си ми, баја Н..., и тај до тебе, и тај до тебе“. После овог стиха куцне се чашом са тим својим другом, а овај са другим до њега и тако редом и сви испију чаше, које млађи који ту служе одмах напуне. Тако је свуда по Лужници: час у једном крају софре песма, час у другом, а куцање чаша прекида ту песму. Но баш на свакој свадби и гостима нема изобилно песама и певања, јер то зависи од самих људи. У сваком селу зна се за најбоље „песнопојце“ и „певачке“, т. ј. за оне људе и женскиње, који знају много песама и умеју да певају.

Док гости певају, свирачи ћуте. Престану гости да певају, а почну гајде и тупан. Ако свирачи знају и да певају, они чешће то и раде.

У појединим паузама између свирке и песме почињу шале и задиркивања између прија и пријатељица или између самих гостију. Ових шала има свуда у целом овом крају, и оне су обично месне природе и често духовите, а још чешће без веће вредности. И чини се још, да су Нишавци у томе бољи мајстори од Лужничана. И жене се тада, и ако су већином ћутљиве и стидљиве, појављују са својим одговорима и досеткама, које упућују појединим пријатељима. На многим местима понеки гост одликује се својим шалама и заједањима и занима све госте. Он обично дира неког старијег зета домаћинова или неку млађу прију или неког госта, коме износи неку његову епизоду из живота, али коју само он уме на свој начин да лепо и смешно представи. И таквом шалцији и преклапалу и други одговарају и бране се и то се тако продужава. Ево једног примера тих шала и разговора.

„Зет род неје, магаре стока неје и пипер манца неје“.

„Тов неје истина; пипер си је манца, те још како, брез пипер совра не будује. За зета верујем. А и магаре си саг кошта паре“. „Истин, истин бре, магаре некад неје вредело, саг и оно кошта паре“.

„Бре, Ј..., куде дену ти онов твоје магаре?“ „Продаде ли га, какво ли напраји?“ „Дадо га у Турско“. „Море не питуј га за тов његово магаре — ексик да је и магаре и паре и одкуда се најде. Поарно да је липцало“.

„Он што је видел муку, док да му извади билет и да га опраји за Турско. Не знајете ли ви бре за то?“

„Де бре причај ни, какво си прајил!“

„Какво да ви причам бре! Не ли знајете, дека ја оди полањску годину од Циганштинуту купи(х) за четирес гроша това проклето магаре. Па лети децата нешто јашу и носе воду по работу, а нешто поприслушујемо се поради качкаваљ, зими

па збира огризине покрај овце и така га чувамо до панајир. У панајир дошал Турчин те купује магарашта и плачује по четири по пет банџе. Одведо си ја магарето и погодимо га за четири банџе. „Иди, рече, саг билет да извадиш, пошто че мињује през границу, нече бези билет“. Ја па у срез при г. Н. Он па извади књигу и најде лист. „Колико му је, рече, године?“ Кој ти, господине, води рачуна, колико је године на магаре. Магаре си је магаре. „Е па мора да се знаје колико му је године“. Ја не знајем, господине. Купил сам га у Циганина преди две године. Билет се не вади за магаре. За године га несам питувал. Писуј му колико сакаш. Писуј му десет године, ако сакаш. Он записа. Таја мука мину . . . „Какве је длаке?“ Е тој па кад рече, за мал' свест, да ми штукне. Кој че саг да зна, какве је длаке. Да ј. . и това магаре, господине, и од дека се најде. До саг неје имало билет на магаре, не знајем какву длаку да кажем. Бело неје, црно неје, неје па ни црвено. У Врање кажу има и црна магаришта. Не знам како да кажем. У том па улезе и капетанинат, улезоше и писари. Капетанин, па и он: „Кажи, чико, кажи какве је длаке, да се упише тачно, пошто мора да прелази преко границе“. Да му не прејде ни до Бабушницу, господине, да липше, да Бог дâ, дајте ми билет, да си ја узмем парете, а длаку писујте вако знајете. И записаше, не знајем каку му длаку записаше, а ја дори како да сам пливал у Нишаву толико сам мокар оди зној и оди муку“.

Једни се смеју, једни одмах чаше у руке и пију крчму. Опет почне песма и разговор. Пријатељи се труде да сваког задовоље и да се сви гости добро напију. Но понеки већ не може добро да пије и брани се, а већ је дошло време, да се пије вино из великих водених чаша, и то сваки мора по команди да испије „до капку“ т. ј. да испразни чашу, и који су испили дигну празне чаше у вис и чекају да сви испију па се онда „чукају“, „чокају“, ударају све чашу о чашу, дно о дно. Жене не морају учествовати у овом правом јуришу на вино. А тако исто и међу осталим гостима има их много, који не пију овако преко мере или зато, што неће или зато што не могу. Они истина остају „изван друство“, али има и таквих.

»Деца бре, зашт така лабаво празните чаше«, почне понеки старац. »На ваше године кад сам бил, неје ме нико по два шканил. У по десет иже идемо на ракију и па при пријатеља си пијемо, па пак кад буде на вино, ја си испијем по десет чаше големе до капку. Јутре кад будне нема ич да ми је тешко. Још не савнуло арне, а ја тражим хлеб да ручам«.

»Де пивните си! Овај наш пријатељ неје изнел овај пијалак саде за гледање, него за пијење. Пијење ти нече досади како много једење. Али треба да је чист пијалак«. »Истин бре, истин, не знајете л' полањске године, бемо на госје у В., па Ј. П. јако бил мераклија на сарму па належе без меру. Он једе а жене саде приносе. По това належе и на пијење, те по пут целе сарме почеше да излате. Таман се једна искубе, па једна друга се по њу рада. Хтеде за мал' да си умре здрав човек«.

»Од чист пијалак, ич си не бери касавет. Ја што сам прокарал у моје године, саг да се пусти да потече, че занесе селово. Лжу учевњаци, да пијалак шкоди. Мен ми шкоди кад немам да пијем. Ја сам упрл у седамдесет пет године, у пијење ме до саг неје нико натпил. Па још си могу да пијем; не давам се на некоји млади«.

»Саг има друство да се не пије никакво пиће. Лжу бре, лжу, хлеб сака, па мора да лжу«.

»Де пивни, пријатељу, пивни си убавачко, ти се неси зарекал, да не пијеш. Лжу тија што се заричу да не пију. Они си пију по оди нас. Никога не треба да верујемо. Ете овија економи ви уче да риљамо, да садимо лозје, ете да садимо ошав, а други па кажу да се не пије. Како може тој да буде! Лозје и шљиве садење, а да се пијалак не арчи. Тов је само лажа«.

»Тој само може да буде, кад сви владавци, краљови и царови, нареде по све земље, да ошав народ више не сади, а што је посадено да се посече, лозја па сва да скопамо, па таг све да засејемо жито и мурузу. И т(а)г че народ салте да руча белу погачу и воду че си пије; други пијалак нече да има. Али таг вода че па стане мањак на стоку«.

Поред разних пошалица гости једнако продужују пијење и у другим разним разговорима о свакодневним догађајима. Тако полако у песми, игрању и певању дочекују и мрак.

При поласку на вратима опет испијају по велику чашу вина. У дворишту одиграју на самоме поласку још једно коло. Кроз село иду певајући, а чешће неки и играју који су се више загрејали од пића. Домаћин са својим укућанима испраћа госте свакад носећи у земљаним бокалима (шепендерима) вино, те их и кроз село служи, ако су гости из другог села. А ако је још остало мезета од печења или од неког другог печеног меса, и то се носи у тепсији, те већ при крају села узимају мезе, одиграју још једно коло, па иду кући. Ако су гости из истог села, то испраћање се сврши пред „портом“, то јест госте испрате док изађу из дворишта до на улицу. Још при изласку док су били код куће, отац девојчин предао је званицу своје пријатељу и позвао га је да он њему дође „на госје“. Казао му је дан кад да му дође.

Гости одлазе, и ако су из истог села брже стигну и одмах опет седају за исте столове, где су тог јутра седели кад су се скупљали. Опет продуже пиће и мезе уз пиће, па се после разилазе. Ако су из другог села, они кад стигну домаћиновој кући опет вечерају и понова наставе пиће.

Обично после два-три дана долазе гости девојчину оцу. Његов пријатељ са гостима и са својом снахом долази да *врне госје* своме пријатељу. По селима у Нишави младожења не иде „на госје“, а по Лужници иде и младожења своме тасту у госте са осталим гостима. И ово „госје“ буде исто онако, као што смо видели, кад девојчин отац иде „на госје“ код ћерке. Пријатељ се још труди, ако може, да још боље дочека и задовољи свога пријатаља. Кад дође ово госје у коме иде и невеста, а нарочито ако је удата у друго село, онда готово све женскиње, и нарочито младеж, изађе на дочек овим гостима. Невеста мора сваког пољубити у руку, а гости полако иду и њу очекују,

док све ижљуби, а са својим другарицама и понеку реч проговори. И ако се путем у колима возила, она при уласку у село силази с кола, да би могла сваког који је изашао на улицу пољубити у руку и са сваким се тим начином поздравити. У селима Нишаве невеста иде „на госје“ гологлава са кајицом и венцем, а у Лужници забрађена и закићена цвећем на шамији.

Ако је свадба била у јесен онда на покладе изјутра иде девојчин отац код свога пријатеља са званицом а у друштву још два-три своја сродника, те доводи свог новог зета на вечеру, т. ј. да покладује. Зет дође са још неким својим сродником те сви вечерају и ноће код таста, па се сутра-дан враћају. За зета не мора свакад ићи његов таст, могу и неки млађи чланови куће. Најчешће иде шурак и још неки други старији зет.

Кад прође једна недеља дана и више од божићњег поста, опет девојчин отац са званицом и са још неком женом или девојком из куће иде код своје ћерке, да је доведе кући да поседи једну недељу дана „на пости“. За овај обичај кажу: „Дошла је на пости“. Или: „Била сам си при башту на пости“. После недеље дана долази свекар, те је „од пости“ враћа натраг. И он не долази сам, већ у друштву неког женског чељадета било ћерке или жене или неке старије снахе. — Ако је свадба била зими преко месојеђа, онда се зет зове на вечеру на месне покладе. А невесту води отац „на пости“ тачно на Тодорову Суботу и у другу недељу враћа је њен свекар „од пости“ из очине куће.

Постоји обичај да о Божићу и Ускрсу младе посећују свога кума и све главније сроднике, који су јој дали бољи дар. Оне том приликом поред погаче однесу и понеке чарапе, па и кошуљу. А о Ускрсу поред дара носе још и леп колач ишаран са неколико

обојених јаја, која зову перашке. И у говору се тада чује: „Ишла сам си при кума сас перашке“. Но о Ускрсу иде млада невеста са перашкама код свих сродника, и ако им дар не носи. Обичај је да са свекрвом однесе тај хлеб са перашкама и још неколико обојених јаја и да мало поседе, па се врате, узму други хлеб са перашкама и иду на друго место, и то раде други па и трећи дан Ускрса. И ако је кум у другом селу, опет се иде.

У неким селима Лужнице постоји тако звано *големо госје*. Тај се обичај одржава у неким задружним кућама планинских села. Кад отац разуда све ћерке, онда се оне договоре, па једне године дођу са децом и мужевима и са даром за целу родбину код оца у госте. То гостовање траје три дана. Само се пије и једе. Ако је неки зет из истог села, он иде својој кући па ради, а на ручак и вечеру за та три дана иде код таста, ако се случајно не удесе празници или дани кад нема рада. Том приликом ћерке разделе дарове, а њих и сву њихову децу дарују њихови стрицеви и отац највише.

У главном тако се изводи свадба у целој Нишави и Лужници. Одмах ће пасти у очи, да свадба много стаје нашег сељака и да се много пије. Али такав је обичај.

Ми смо причали све онако како бива на једној свадби, где су пријатељи бољег стања. Има случајева где се и много више троши. Има сиротиње где се у свему с мање прође. *Али само извођење тога обичаја свуда бива једнако.* Има свадби где је свега десет-петнаест сватова. Толико се може дочекати; за толико девојка има дара. На такој свадби и гостију бива мање, али и они се опет добро проведу према своме стању. Према овоме и само коштање свадбе различно је. Кад неки сиромах жени сина, па ма како пазио на трош-

кове, опет мора потрошити најмање две стотине динара. Средња свадба не може бити без три до четири стотине динара, а има свадби, које прогутају до шест стотина динара. Девојчина оца свакад свадба стаје за 20% мање, него момкова оца, јер њему »прид« служи свакад у олакшицу.

Сами сељаци чешће размишљају о овим свадбеним трошковима, и они увиђају и неки осуђују многе излишне трошкове и обичаје. Други опет веле: мора то све да буде, тако је Бог наредио, и онда од прилике настављају у овом смислу: Ја сам очувао моје чедо »од литру меса« и волим га као своје очи, а ти имаш некојег мангула, нека ти је жив, па тек да дођеш у моју кућу и да ухватиш моју ћерку за руку и да водиш твојој кући као стоку. То никад не може бити. Сви ти обичаји морају остати. А ако немаш пара да жениш сина, него мораш да узмеш паре под интерес, ти немој ни да га жениш, ако се бојиш дуга.

„Влачење“ и „бегане“ девојака. — На крају овог одељка да проговоримо неколико речи о отимању, »влачењу«, девојака и о својеволјном одбегавану, »бегану«.

У целом овом крају, а нарочито у планинским селима, постојао је а негде се и данас јави обичај, да момци одвуку силом неку девојку за неког момка. То је познато под именом »влачење«. Обично с кола, или са сиденје, или од воде, по неколико момака ухвате девојку и силом је одвуку кући неког момка путем певајући и из пушака пуцајући. Одмах жене у кући почну ову довучену девојку да теше, да је лажу, да јој обећавају разне поклоне, да је кроз сито гледају и тим да је омађијају итд.

Ређе се дешавало, да девојка, овако силом одвучена, изјави да пристаје на брак и да је дошла сама; а чешће је дошла ствар пред суд и момци су добро

платили свој поступак, јер их је суд оштро кажњавао. Зато је у данашње време овај обичај готово престао. — Влечење је за време турске владавине било много чешће.

Познато нам је неколико примера из Лужнице, пре десет и више година, где су момци у сред дана с кола извршили неколико „влачења“. Но у овим примерима ниједна девојка није хтела остати, и власт их је избавила и вратила, а момци су неки били осуђени, а неки су платили девојкама повећу суму новаца за нанету увреду, те су тако прошли без судске казне. Но знамо опет неколико примера, где су девојке силом одведене, па су после изјавиле, да су саме дошле, и затим су се родитељи као пријатељи измирили и одобрили испит и венчање. Но чешће у оваквим случајевима девојчин отац као увређен не пристаје у почетку никако на мирење и једва најпосле попусти, пошто узме велики „прид“.

У случајевима где родитељи не даду ћерки да пође за неког момка, деси се, да она сама оде његовој кући, и онда се чује где кажу, да је та и та девојка бегала сама. Но она није сасвим сама дошла, већ опет у друштву оног свога момка и још неког његова другара. Она са овим момцима дође право у кућу свог момка. Њен долазак се огласи пуцњем из пушака, а она се после премести у кућу неког најближег момкова сродника, и пошто као пунолетна изјави, да је сама и својевољно дошла и да хоће да пође за тог момка, свештеник је испита. Родитељи момкови после иду на мирење девојчину оцу, и ако могу они се измире. Но то у почетку иде врло тешко. — Оваке свадбе бивају с мање формалности и мање трошкова, нарочито ако девојчин отац није пристао да се измири и није дао ћерци њен дар. Онда се мора цела свадба свршити просто, с неколико људи. Покуша се измирење после

венчања, кад буде „за госје“, па ако девојчин отац пристане, праве „госје“ и приме дар те раздају и тада се труде да накнаде у весељу, ако се нису пре добро провели. Но ако девојчин отац и тада не пристане на мир (што је ређе), онда не буду ни „госје“.

II „влачење“ и одбегавање девојака губи се у последње време, и ми о њима зато сасвим укратко говоримо.

Смрт. — Кад је неко болестан, па се већ види да ће умрети, жене почињу да спремају хаљине за сахрану. Ако је болесник присебан, тим га више плаше. По многим местима Лужнице болесника још за живота обуку, пошто прво зовну неког човека, те га ошиша и обрије, ако је болесник одрастао човек. Ако је болесник неко старо чељаде, зову и свештеника, те га исповеди и причести. (А пре тога, за време болести, свештеник му је и молитву читао). Тим му се још ускори смрт, а још више и тим, што сви сродници, „док још није изгубил језик“ долазе код њега да се опросте. Сваки поседи мало код болесника и онда тражи руку и вели: „Опрости!“ Ближи сродници љубе руку болеснику и моле „за прочку“. Понека жена или човек поздравља неког свог сродника, који је умро, по овоме болеснику, и тим му већ показује пут за онај свет. Неки су болесници у овоме присебни, а неки мало обраћају пажњу на ове госте, који су дошли ради опраштања. Једноме болеснику, старцу П. из Гњилана, баш на један дан пред његову смрт, дошла једна баба да се опрости и најпосле му рекла: „Бајће П., да се поздраваш на мојетога старца и да му кажеш, како ја живим“. Болесник јој је кратко одговорио: „Иди спати, па му се поздрави“.

По планинским селима још за живота облаче у чисто рухо болесника, кад виде, да је већ дошао крај,

и онда се обично каже: »Нече га буде, пременили га, па чекају час«.

При самом издисају, жене ударе у запевку а људи се више уздржавају, но има случајева, да на издисању најмилијих сродника и људи плачу и кукају гласно као и жене. Место речи кукати говори се »викати«; место речи искукати говори се: извикати, извивати, завивати. Но чешће приликом пратње у Лужници, чује се где нека жена полако рекне: »Де попојте му, моме«, и онда оно све женскиње као из једног гласа закука: »ле-ле-ле! »бајће«, »тате« итд.

Мртвац свагда лежи у соби на земљи положен и око њега седе и »чуче« сродници, те плачу и кукају.

Код мртваца женскиње највише доноси воштану свећицу, коју саме жене усучу. Осим свеће носи се цвеће према доба године, а зими највише кадиџа и босиљак. Носи се и воће: јабуке и крушке. Кад је умрло неко дете, доносе и по парче шећера. Свећу пале, а све ствари међу све око главе умрлога чељадета. Мртваца свуда облаче у најбоље одело и обућу. Но скупоцен накит никад се са њим не сахрањује.

Свака жена из рода још с врата почне да нариче и одмах пада ничице до мртваца. Неки пут толико се женскиња око мртваца наређа и натрпа, да се не може ни прићи до мртваца. Најближи сродници једнако љубе лице и руке мртвацу и кукају. Кад жене из ближег рода с порте или кућних врата ударе у запевку, на то им одговара женскиње из куће. Тако оне изјављују саучешће у жалости. Другог поздрављања тада нема.

Љубљење мртваца је свакад обавезно, па макар да је болесник умро од најзаразније болести.

Мртваца не остављају никад сама, а нарочито ноћу, и пазе да не улази никаква домаћа животиња код мртваца, да се не би »утенчио« (повампирио). Мртвац

никад није без свеће и кандила, док још није »закопан« (сахрањен).

Сахрана. — Сандук или ковчег за мртваца сами праве у дворишту умрлога. Сандук бива буков, чамов или од ма каква дрвета. Готово свакад је добро израђен и јак. Многи обоје сандук црном или црвеном затвореном бојом и озго ишарају кредом неколико простих шара и крст. Некад сандук није фарбан, него се само угљеном озго ишара и стави један или више крстова. Крстача се добро изради, и на њој просто напишу име умрлога. Некад ово ураде тако просто и скраћено, да се једва може нешто разумети.

Кад се унесе у кућу сандук и кад се мртац у њега положи, онда се све цвеће и воће, што су жене доносиле, метне у сандук на мртваца. По мртвацу се меће покров од платна, какав кућа буде имала. Но осем овог покрора многи старији људи и жене из овог краја имају покров »од свети гроб«, што им је неки хација донео. Они овај покров набаве још за живота и кад дође време смрти, овај се покров меће поврх онога домаћег покрора.

Док је мртац још у кући, сви који долазе у ту кућу називају Бога са речима: »Бог да прости«, а тако им се и одговара. Тако се поздраве и они који у дворишту праве сандук. Никаквих изјава саучешћа нема. Ко може и уме, он теши сроднике и учи их да се много не бију и не плачу, пошто им то ништа не помаже и пошто сви морамо умрети.

Кад се износи мртац, настаје највећа кукњава. Где у селу нема цркве, опело се врши у кући или пред кућом. Крстачу носи неки најближи сродник, обично брат или син. Ако је умро старац, крстачу му носи неки унук. Од куће до гробља, ако је гробље близу, носе мртваца на рукама по четворица носача, које други

смењују. Ако је умрло дете, могу и двојица да га носе. Мало дете носи један човек. Но у многим местима товаре одраслог мртваца на воловска кола, или ако је зима, на саоне.

После свршене сахране сви присутни враћају се с гробља опет кући умрлога, где свештеник освети воду и сав народ „поруси“ (покропи). Затим се седа за софру. Прво се износи жито за душу умрлога и сви пију ракију, обично по три чаше, са речима: „Бог да прости“. Овим речима им се и одговара на њихов благослов од стране онога који служи ракију. За оваквим софрама је у почетку тишина и само се чује брзо и с апетитом гутање ракије и непрестано звони оно њихово кратко: „Бог да прости!“ „Бог да прости!“

После ракије почиње ручак. Ако је ту свештеник, он пред почетак јела благослови софру и почиње ручак. Пред свештеника се међу најбоља јела. Ако је мрсан дан, пред њега се меће глава јагњећа или овча, печена или кухана. После ручка почињу вино, опет по две, три, чаше са речима: „Бог да прости“. После овога неки најстарији човек или, ако је ту, свештеник узме чашу вина и пије за здравље живих и рекне: „Зравица ви!“ или „Здравичка ви!“ или „Здрав си!“ или „Спаси Бог!“ После још продуже пити вино, али се више не говори „Бог да прости“ и осети се нека, макар и мала, слобода и живахност за софром.

На ову софру не износе кашике и виљушке. Баш и да буде неко јело, које би требало јести кашиком опет у већини места нема кашике, већ се умачу, „топе“, залобаји хлеба у јело помоћу прстију. Кад неки од присутних нарочито затражи кашику или виљушку, јер не може да једе прстима, онда жене доносе са гунђањем. Такав је обичај у већини села Нишаве и Лужнице.

Помени. — Сутра дан по сахрани иду жене „на појутрењу“ на гробље. Тог дана негде рано, а негде око пола дана, излазе са житом, свећама, и са помало јела, те окаде гроб, прелију вином и кукају. После седну те мало једу, што су понеле, и онда се враћају. Тог или другог дана носе те перу све одело и хаљине које су употребљаване око мртваца.

Девети дан издаје се *деветина* и опет се излази на гробље. После деветине, ако је умрло неко млађе чељаде његова мајка иде за четрдесет дана редовно свако вече на гробље. Кад она не може, иде други сродник, н. пр. сестра. Свакад се окади гроб, упали свећа и прелије се гроб водом. Ако је умрли неки одрасли члан куће, иде се и после четрдесет дана до пола године, а негде за целу годину, уочи сваког празника.

У четрдесети дан је главна даћа, позната под именом: *четрдесет, равњање гроба, царстос*. После се даје још „пола године“ и „година“. Кад се изда и „година“, тад се побија и „камен“ (крст, спомен) на гроб. После овог времена покојника упишу у „поменик“. Но камен у неким местима побијају и на пола године.

На свима овим задушним обредима, а нарочито о задушницама, којих има много у овим крајевима у току године, готове се многа јела и доста се пије. Међутим кад је болесник боловао, па још ако је био пост, нису му дали ништа мрсно да једе, па макар он и тражио. Тад је више пута важио изговор: „нема“, или „не може да се најде“, или „че га огрешимо за малу работу“, а сада после његове смрти све има и може да се нађе, па макар се кућа задужила. Болеснику се за време живота прохтело за месо, па или није имало, или је био пост, па нису хтели да га огреше за мало, те му нису ни дали, а сад кад буде за дању изврнуће се најбоља јаловница или бар шиљеже...

Хаљине умрлога и постељне ствари одмах сутра дан по сахрани перу на потоку или на реци. Готово нигде немају обичај, да ове хаљине перу у врелој води и прокухају, па макар да је болесник умро од неке заразне болести.

Неке хаљине поклањају сиромашним људима. Кожух или неку бољу горњу хаљину дају некоме који је помагао око спремања и сахрањивања. Ако је покојник имао неку нову хаљину, њу продају. Дечје „пустињаке“ матере обично поклањају неком сирочету или дају Циганима. Но има матера, које боље хаљинице употребе за другу децу.

„Пустињаци“ су одело које остаје после мртваца, и тако се зове одело умрлог, и одраслог и детета. И оне хаљине у којима умре и све друге његове хаљине, то су „пустињаци“. Кад умре дете или ко било одмах са њега скидају хаљине, пустињаке, па те хаљине и оне друге потребне постељне ствари, на којима је болесник лежао, однесу те оперу. Кад се осуше хаљине, накаде их тамјаном, завију и оставе за четрдесет дана тако завијене у некој крпи. Кад се наврши четрдесет дана, узму ове хаљине, те их изнесу мало негде на сунце и опет их окаде и онда раздају сиротињи.

У многим местима, па и у Пироту, ону кошуљу у којој је мртавац умро, не скидају са њега целу, него је прецепе, па онако исцепану скину, и кад понесу „пустињаке“ да перу, баце ову кошуљу негде уз пут или је баце у воду.

Место речи сахранити највише се чују речи: *закопати* и *саравнити*. Место речи умрети чује се чешће реч *угинути* кад је говор о деци. У говору се чује овако: „Закопаше ли га?“ „Саравнисте ли га?“ „До саг су га и саравнили“. „На Петра угнуло дете“. „Оно је угнуло још полањске године“. Но чује се и овако: „Имал је деца, ал измреше“.

Чешће за смртни случај само рекну: »Бог да прости!« Н. пр.: »Е, Н. . ., Бог да прости!« Или кад неки сродник дође да јави свештенику за смртни случај, он уз име умрлога дода и »Бог да прости«. Н. пр.: »Бату Бог да прости!« Или: »Тату Бог да прости!«

Ако мртвац није добро склопио очи, жене већ проричу да ће скоро још неко из те куће умрети: »С једното (десното или левото) око арно погледал, алалем си гледа на неког по њег«. Или: »Исколил с обете очи, неје на арно«.

Чешће се покрај путова по трњацима може видети мало парче везаног платна. Од оне трубе платна, од које је одсечен покров за мртваца, не сме се после кројити, док се прво не одсече мало парче и не веже негде за трн. Ово чине зато, да не би опет неко умро.

На смрт се у овом крају, у главном, гледа као на чисту божју вољу и заповест. Никад се више не чује као у овом случају: »Така је божја (божина) заповест«. »Така Бог наређује«. »То је Божја воља«. »Бог дал, Бог узел«. »Сви че си отидемо тамо«. »Кој се неје родил, тај нече ни умре«. И т. д.

Кад умре неки старац, млађи људи после дирају неког, који је умрломе по годинама близу, и веле: »Он без тебе не може, много сте живовали«. Или: »Да му носиш опанке«. Или: »Обичал је тутун, да му носиш једно пакло«. Но овај се тада обично брани речима: »Од јагњишта повише коже«.

Кад у селу умре неки човек и остане удовица, одмах сељаци почну да дирају удовца, који тражи удовицу и не може да се ожени.

Но и у обичном говору, кад се неки сељак пожали да му није нешто добро, и да је нешто слаб, одмах му неки удовац пола у збиљи пола у шали рекне: »Ега и ја имам срећу да се оженим«.

Грбови и гробља. — Гробље свуда зову именом *гробишта* или *гробиште*. Гроб копају у облику правоугаоника по величини према мртвацу. Никад гроб по мом запажању није дубљи од метра и двадесет см. И врло често свештеници се љуте што је плитак гроб, чешће нема ни метар у дубину (што опет зависи од нагиба земљишта и од тврдоће).

Кад буде на неко време пред сахрану, дођу на гробље они који ће копати гроб. Са њима дође и нека жена или човек од стране оне куће, где је неко умро, да им покаже где ће се копати гроб, ако ови гробари нису ближи сродници, који и сами знају. На гробље донесу вина и ракије, да гробари пију, што који хоће и да се вином прво прелије оно место где ће копати гроб. И по свршетку, кад се сахрани „мртавац“ (мртавац) и земља сва врати, опет прелију гроб. За копање гроба употребљавају трнокоп и ашов (или „ошов“).

У селу Костуру сваки је гроб обложен оним камењем што је извађено из земље, те тако свака она хумка, гомила или кртина, изгледа као гомила камења. То је тако ушло у обичај и нико и не мисли да оно камење уклања што се ископа, него пошто се сахрани (закопа) мртавац, оним се камењем гроб обложи.

Крс, спомен, споменик, камен има сваки гроб. Неки и најмањем детету турају „крс“ (мали), а неки његово име запишу на неком већ подигнутом споменику. Крст је од камена пепчара или бигра. Натпис је прост и састоји се у већини случајева из имена оних који су умрли и оних који подижу споменик. У Пироту и у Темској има мајстора који „потписују“ крстове (камење). Ко хоће, мајстор му на крсту поред натписа наслепка масном бојом и неку икону, н. пр. Св. Богородицу или Исуса Христа или неког светитеља. Ну по захтеву сродника мајстор изради и неку слику, која представља оног умрлог. Н. пр. види се негде на крсту слика неке

женске прилике, а то је нека девојка или слика неког детета. Но ове слике нису трајне.

Свака кућа има на гробљу своје одређено место, па у случају да нестане места за нов гроб, раскопа се неки стари гроб, те се сахрани мртац. Ископане кости опет поврате у гроб, пошто их свештеник прелије вином. То раскопавање гроба бива обично после дужег низа година. Нема утврђеног правила, колико треба да протече година, па да се може гроб откопати. Од прилике нигде не раскопавају стари гроб пре десет година.

Обичаји уз разне послове. — а) Обичаји уз пољске радове. Од свих пољских радова сељак у овом крају највећу вредност придаје *јесењем сејању жита*. То сејање жита они зову *орање жита*. У говору се чује: »Пет дана жито орање«. Или: »Орал сам му жито«. Или: »Од недељу че завану орање жито«. Итд. Изгледа да с тим најглавнијим пољским радом почиње нова земљоделска година. Зато око ове радње има неких обичаја, који су се још од старине задржали.

Као јесењи (озими) усев у овом целом крају највише се сеје пшеница, мешана са ражју, и то се овде краће зове »жито«, а после остале врсте пшенице без ражи. У последње време сеју многи у јесен и јечам. Али главно је кад у јесен почне сејање »жита«. У целом овом крају још крајем августа или почетком септембра »жито« се прво сеје на она места, која су преко тог лета била без усева и добро спремљена — угарена. Пошто се обере кукуруз (»муруза«) половином септембра или доцније, чека се само да падне киша и одмах се сеје »жито« на та »мурузишта«, кукурузишта. У Нишави, у селима око Пирота, ретко ће ко сејати док не падне киша. Но ако се време много окиша, остаће »жито« до Митрова-дне или још доцније,

да се сеје, па некад чак при крају новембра, колико само да се баци »у божји амбар«. — У дане од 14. октобра (Пејчин-дан, т. ј. Петковача) до 26. октобра ретко ко сеје »жито«, па макар било и кише, јер тада »земља спи«. По Нишави и Лужници у главном најјача је седба од мене — младог октобарског месеца — до 14. октобра.

У Стрелцу пред јесење сејање жита носе у цркву у малој земљаној паници или у земљаном тањиру (који се зове »бљуце«) чистог жита, да поп прочита. Ово се жито меша у семе, које се првог дана износи на сејање. Ово доношење жита у цркву бива у младу недељу месеца септембра или октобра.

У Лужници по свима селима уочи оног дана кад ће почети сејање или на сам дан сејања раде овако. Изнесе се из хамбара мало жита у шпинуку или се натура у дисаге, па се онда упали воштана свећа и метне до жита да гори. Затим се окади жито с тамјаном и онда се на истом месту закоље петао. Неки узму оног петла те наднесу над оно жито, да капне некоја кап крви у жито, а неки узму само главу, па из ње нацеде мало крви у жито. Ако је мрсан дан, готове петла за ручак, у противном остаје за сутра. Орач тог дана иде да сеје, пошто на ово жито које је као молитвено притури још жита колико му је потребно. И тако је почео први дан орања. Овако сада раде готово свуда, а у старо време: преводили су волове преко жара, који се метне на раоник кад се пође на орање. Метали су у семе четку, да буде жито густо. (Од једног сељака из Ваве).

У Масуровцу (прича Јован Божић) уочи сејања жита сада најчешће раде овако. Узму у једну торбицу за два-три кгр. жита, па га отребе и у њега метну босиљак да преноћи, па сутра примешају још жита и сеју. У старо време, па и сада још у неким кућама и

према приликама, кољу пиле или петла кад изваде семе и накапљу крви у оно семе. Пале воштану свећу; узму раоник и њим мало процарају ватру, па онда иду на орање.

У селима око Пирота кољу петла а може да буде и пиле, ако нема петла. Но у Нишави уопште пред прво сејање овај је обичај заплетенији. Кад се извади жито из хамбара, неки над самим житом кољу петла или пиле, па глава падне у то жито. Неки само накапљу крв и онда метну у жито неку сребрну пару, прстен или женску гривну или појас (павте), те да жито буде чисто без сумесице. Извађено жито, над којим је заклато пиле или петао, метну на земљу у кући и онда запале воштану свећу и ставе „жив угљен“ (жар) на раоник те окаде њиме то жито, и онда га пресипају у врећу или у „дисаге“ и носе на њиву. Кад орач отиде на њиву да сеје, прво се прекрсти неколико пута, а крстио је се и кад је пошао. У старије време орачи су ону главу од пилета или петла носили на орање и у прву бразду закопавали. Данас се то не врши тако ревносно. И онај сребрни предмет који је донет у житу, чим дође под руку, још у почетку, вади се те оставља, и почиње сејање. И у Нишави се још и сада врло често меће четка у семе да буде жито густо.

Кад жене од закланог петла или пилета уготове јело („манџу“), носи се на њиву ручак. Тада још спремају „ћигку“, китку, и кудељу. Једно обично дрво колико вретено расцепи се и направи процеп, познат под именом „штипка“. У ту штипку задену један прамен вуне и „провру“ (провуку, протуре) вретено. Све ово заките једним цвећем које се зове големо цвеће (слично кадифици). Она која носи ручак одмах ову китку забоду у сред орања у бразду и онда поставља ручак орачу. Уз овај ручак у већини села Нишаве и Лужнице готово никад не изостаје погача. У Гњилану, је погача обавезна, и њу орач пред ручак сломије над

воловима, па да̂ и воловима по једно парче и затим седа да руча. Оним големим цвећем из китке заките волове на два места на јарму.

У Гњилану у онај процеп место обичне вуне већином међу обојену црвену вуну, а ако ње нема, међу црвен кончић место вуне. Жене у говору и не спомињу реч „вуна“, већ веле: „Треба црвен влас или кончак, саде да је црвен“.

На многим местима пре него што се орач крене са семеном на орање, метну жар на раоник и преводе волове преко њега, да жито буде чисто као жар „и да се не обира“, т. ј. да га зли духови не униште.

У Нишави у неким селима (н. пр. у Вел. и у М. Суводолу) међу у оно семе чисту кошуљу од мушког детета да буде жито чисто и хлеб бео. Тог дана пре него што ће орач отићи на њиву, треба рано отићи на воду, а то је опет добро због тога да буде чисто жито.

Многи оног дана кад је изнето семе на њиву, не дају ништа из куће. Овај обичај постоји у неким селима, али није обавезан у свакој кући.

Свуда најрадије почињу „орање жита“, т. ј. сејање жита, у понедељник. Но то није обавезно. Има људи које су врачаре (вражалице) зарекле да не сеју у петак и они то одржавају ревносно.

Свуда је обичај о *вршидби*, да оног јутра у почетку вршења прво скину са врх стога или са крстине један најбољи сноп и метну га на стожер („стожар“), па се после баца снопље на гувно око стожера, и кад се насади цео „врџа“, онда се и онај сноп са стожера скине и одреши па баци да се врше.

Кад се на вршају изврши два-три пута претресање и кад се избаци слама, па одвоји „голема“ плева, и дође на ред да се „срева“ к стожеру, и да се веје,

онда један од вршача или домаћин пресече лопатом са четири стране гувно од краја у правцу к стожеру и тако створи као крст на самом гувну, па после почну сви радници с лопатама и грабуљама да гурају све жито к стожеру „на куп“ (гомилу, камару).

Кад се све жито овеје и увече „срине“ код стожера на гувну на гомилу, па не може да се одмах тера у хамбар, него мора ту да преноћи, онда се у ту гомилу жита увече баци секира, нож или срп, а најчешће секира, да преноћи у житу. Тако треба да се ради, а тако је остало од старог времена. А зашто се то тако ради, не зна нико да каже. Но биће да се ово ради у овом смислу: да у случају крађе има неког оружја на близу или се нешто врача опет против крађе.

У неким селима постоји обичај, да сваки кад доврши „вршу“ (вршидбу), коље петла за ручак или за вечеру. Један Масуровчанин вели, да је код њих то обавезно, и само ако човек нема, онда не закоље.

б) Обичаји о грађењу куће. — Пред подизање нове куће постоје неки обичаји који се још овде-онде одржавају.

И у Лужници и у Нишави пре него што се приступи копању самога темеља, кољу тако звани *курбан* на оном месту где се мисли подићи грађевина. Тим клањем курбана приноси се жртва Богу и моли се, да сачува нову кућу од смртних случајева и од болести и да дарује чељади у новој кући здравље. Курбан кољу на оном месту где се мисли подићи кућа, где ће бити темељ, и чим се закоље курбан, мајстори почињу да копају. На неким местима по Нишави кољу курбан, кад се „закопа“ т. ј. почне темељ, и то баш над самим темељом да крв падне у рупу. И у Лужници (по причању старог мајстора Мане Стојадиновића) у многим селима (Сто, Камбелевци, Горчинци, Калуцерево,

па и у планинским селима: Стрелцу, Студени и т. д.) обавезан је курбан кад се кућа подиже.

Курбан може бити ован, овца или јагње, а врло ретко петао, и друго ништа. Пред клање курбана мајстори чешће збијају шалу с домаћином и говоре, да закоље прасе за курбан, јер прасе кад рије баца земљу унапред, па ће и у новој кући поћи напредца, напредак. Веле: није добро јагње, овца, или ован, јер кад пасу све вуку уназад. Тако и петао кад чепрка, све баца земљу уназад. Но ово су само мајсторске досетке, као шала. Само нам је један човек рекао да и петао може бити курбан, кад је неки човек сиромаш, па нема ништа „оди овчињу да закоље“. Треба још да напоменемо да овај обичај, и ако постоји у свима селима, није обавезан за свакога човека, јер има људи који веле, може и без курбана. Осем тога, кад је пост, онда нема курбана, и мајстори кажу: тад је пасуљ за курбан.

По Нишави у неким селима — и то не ради сваки — чим се први камен „узида“, метне у темељ, домаћин баца „на темељ“ нешто од новаца. То узму мајстори.

Понеки сипају у темељ освећену воду, а ређе зову свештеника да освети темељ. Негде сипају у темељ сем освећене воде и по мало вина.

Пре почетка рада неки бацају сито на оном месту где ће зидати кућу, и на коју се страну преврне сито, ту се копа темељ и подиже кућа.

Неки (у Нишави) носе земљу с онога места где мисле да подижу кућу, врачари, „вражалици“. Узме се мало земље у крпу, па јој се однесе, да „позна“ и каже: је ли то место добро и здраво за кућу. И како она каже, тако ће се и управљати. Ово нарочито бива кад се подиже кућа на новом месту. Али овај је обичај све ређи и ређи.

У Лужници врше тако звано „опитивање“ земљишта, на коме мисле подићи нову кућу. На оном месту, где се мисли почети темељ, домаћин увече остави један хлеб и на њему пуну чашу вина, па покрије са неком крпом. Место се загради да не би нека животиња пришла. Ту преноће тај хлеб и вино и сутра рано гледају, шта је било. Ако вино и хлеб стоје онако, како су остављени, онда је то место здраво и може се на њему зидати кућа. Ако се примети нека промена или мањак на вину, онда значи да то место није чисто и здраво, и ту неће подизати кућу, него ће „опитивати“ друго земљиште.

Неки опет (у Нишави) кад „опитују“ земљиште, забоду четири кочића на оном месту, где ће се правити кућа, у четири ћошка, па увече у четири стаклета сипају воде и оставе да преноће. Сутра се гледа: има ли неке промене или да није неко стакло нестало или да није у неком стаклету мање воде и према томе се цени, је ли то земљиште добро за кућу. Па и у Лужници, по причању М. Стојадиновића, у неким местима врше овако опитивање земљишта, само што сипају у четири чаше вино, а не воду.

Свуда гледају, кад почињу кућу, да то буде у понедељник или бар у четвртак.

Кад се дигну рогови, жене из куће домаћинове и из рода дају поклоне, који се вешају горе на роговима. Домаћин поклања пиће. Као поклони, обично се по селима види: вино или ракија у стаклету или бучклији, затим: пешкир, кошуља, чаране, тканице. Кад мајстори износе и вешају поједине поклоне, они их обично и приказују са по неколико речи. Гласно се виче: „Н. Н. је миловала и дарувала једни чорапци или једну кошуљу или овеја тканице, или пешкир). Бог да вој да здравје у чељад и берићет у поље и у стоку“. Или: „Овуја кошуљу даровала је домачица.

Бог вој дал да дочека у нову ижу сваку наваку, у чељад, у поље, у стоку“. Или: „Наш газда Н. даровао је овија поклон. И на до године да подиже још једну ижу, од туја повисоку у висин, пошироку у ширину. Сас кувет, сас паре, сас стоку, сас здравје — да Бог да. — Амин, Боже дај!“

У новој кући прва се ватра ложи трџдом помоћу огњица и кресива (кремена). Ову ватру обично ложи неко чељаде из суседства — момак или девојка — коме су још живи отац и мати. Кад се искром упали труд онда се тај труд метне на огњиште, и тури се још мало труда, па сламе и сухих ситних дрваца, па крупнијих и тако се ухвати ватра. Чељаде које ложи прву ватру добије од домаћина нешто у новцу као поклон. А дају му и жене неки дар: чарапе или неку мараму или неко пешкирче.

У нову кућу не уносе никакав суд за воду први пут празан, већ треба да је пун због среће и напретка у новој кући.

У нову кућу никад се не уноси никакав стар земљан суд: тестија, лонац, паница, врчва (ћуп) и т. д. Кад је неки задругар после деобе направио нову кућу, он не износи из старе куће никакав земљан суд, већ му се место тог дела у нечем другом накнади, или му се плати у новцу, а он све земљане судове купује нове и уноси у нову кућу.

И старе вериге не уносе у нову кућу, већ се купују нове вериге.

А пази се веома да се из старе куће украде „сукаљња“ (оклагија) и да се однесе у нову кућу. То је, кажу, врло добро да се учини, само ако се може.

У селима око Пирота људи бољег стања кад потпуно доврше кућу, врше и освећење куће. За тај чин позивају три свештеника (или два свештеника и учитеља), те освете масло у новој кући и изврше водо-

освећење. Домаћин који врши освећење нове куће, позива за тај дан цео род и суседе, да му дођу на освећење куће. То позивање врше као и за славу ракијом (или вином) и хлебом или само са хлебом. А некога позивају са погачом. И сви позвани дођу, те буду присутни том чину и буду на ручку и весељу до увече. Тада сваки донесе понеку ствар као поклон: тепсију, тенџеру, шерпу, чашу, два-три тањира, огледало, један тањир и т. д. Но и домаћина прилично стаје ово освећење куће.

Код многих мајстора у овом крају постоји само предање, да се може *узидати сенка* неког човека или животиње у зидове неке цркве или неког моста, да би та грађа била дуготрајнија. Сваки мајстор вели да је чуо, да је тога некада било, али да он не зна ниједног мајстора који је то чинио. Народ опет тврдо верује, да то мајстори умеју и да раде. Мајстор Никола Ћирић из Гњилана, који је на оваквим грађевинама радио, вели, да је то у старо време знао понеки мајстор, али он треба „да потопи своју душу“ и да се више и не рачуна за човека. Он мора себе да опогани са својом погани, па онда да узиде сенку неког човека. Свуда се у то верује, и зато где сам год, вели, радио, упамтио сам да народ бежи од зидара далеко бар док не подигнемо зид два-три метра високо. То узидивање сенке врши се овако, како се у говору прича. Кад неки човек или неко чељаде дође близу до места где раде зидари, онда мајстор који ће то извршити и који зна како се то врши, узме павит, па кад се онај и не нада измери му сенку с оном павићу. После је дужан тај мајстор да изведе своју поган и ону павит да узиде у зид и да каже: докле ова павит била сирова, дотле и онај човек био здрав; докле ова павит трајала, дотле и онај човек био жив.

Но и овај мајстор и још многи други (по годинама старији), који по четрдесет и више година раде зидарски занат, још не знају да је који мајстор узидео нечију сенку у неки зид. Чули су да се може да узиде и сенка неког овна или друге животиње. И то се ради зато да она животиња, чија је сенка узидана, подупре ту зграду — цркву или неки мост или неку велику другу зграду — да је дуготрајнија. Прича се, да у зиду неке цркве блеји ован, а негде се опет чује да петао кукуриче. А то је знак да су узидане сенке тих животиња, да те зграде буду јаче. Но то се само прича.

Из правних обичаја и установа. — О деоби задруге. Када је већ дошло до тога, да се задруга дели, врло ретко се дешава да се покају, јер нарочито кад се деле браћа, сваки има права да се одели.

Неки пут се деси да само један брат хоће деобу. У том случају, он се сам одели, а остали остају у задрузи.

По деоби већином иде сваки брат за себе; али има случајева да на једну страну иду по двојица, нарочито ако има још неки брат нежењен, који иде заједно са једним братом.

Непокретно имање деле на онолико делова, колико је браће. Негде свако парче тог имања деле на онолико делова, колико је браће, а негде не цепају свако парче, већ сравњују поједина парчета по вредности и онда деле. Само неку велику њиву или браниште или ливаду парцелишу и онда деле.

Жито, кукуруз, вуну, пасуљ, лук и друге намирнице деле на душе, и то по узрасту. Пази се, да се сразмерно подели гледајући на време, т. ј. да имају по могућности хране до новог берићета.

Кад се браћа деле још за живота својих родитеља и ови ту деобу одобре, онда родитељи иду да

живе код једног сина код кога хоће, а то се још унапред зна код кога ће они. Родитељи, у том случају, узму неки број њива „за своје уживање“ (или уживљење). То родитељско имање после њихове смрти браћа поново деле, ако родитељи не буду то имање неким начином отуђили или тајно пренели у својину онога сина, који их је дочекао. Ово они учине или завештајем (тестаментом) или неком обвезницом, по којој дугују неку суму том сину.

Приликом деобе деле и кућу и цело „селиште“ на онолико делова, колико је браће. Затим се сваки део процени. Ако неки брат излази из те куће и са тог селишта, њему се после плаћа по процени његов део. Он обично или купује ново селиште и подиже кућу на новом месту даље од браће, или негде у близини (старог селишта) на својој половини гумна или градине подиже кућу. Но ако су само двојица браће, они се лакше поделе. Ако им је кућа пространија, они је поделе преко среде. У том случају преплете се по сред иже (кухиње) и собе плот и омаже блатом и деоба куће је потпуно извршена. Тако се преплете и подрум.

Приликом деобе „поишњине“, кућевних ствари, пази се до највећих ситница и гледа, да се све тачно подели. Све се ствари тад изнесу пред оне, који их деле. После се сравни ствар са стварју по вредности. Н. пр.: котас с котлом, тигањ с тигањем, каца с кацом, буре с буретом и т. д. Где нека ствар не одговара другој по вредности, на њу се domeће нека друга ствар, те тако се изједначује. Ако се разнижала нека плакарија или буре, онда се деле дуге по броју. На једном месту гвоздена пећ — сандучара — пресечена је по средини, јер се браћа нису могла сложити, коме да припадне. „Особине“ се не деле.

На већини места сами задругари поделе све своје имање и после саопште у општини писару деобу и он

им пише написмено ту деобу за судску потврду. На многим местима изврши се деоба, а никаквог писменог акта о тој деоби не праве. Ту је деоба само у толико, да не живе заједно. Иначе заједно плаћају на имање порез. Кад браћа не могу сама да изврше деобу, онда зову кмета и два одборника, те их они поделе. Кмету и одборницима плаћају браћа дневницу или како свуда кажу „дивурину“. Но има случајева да дође и до изборног суда. То бива у имућнијим задругама, где приликом деобе изиђе: да је старешина управљао кућом неправично и да је много имање у задрузи куповао лично за себе; или старешина показује велики а при том сумњив дуг и т. д.

После свршене деобе на многим местима подељени задругари и опет добро живе. Али тако исто има случајева, да се ни по чему не познаје да су браћа. После деобе чешће се свађају и сваком се чини да је узео мањи део, или да је неки сакрио новац, или машта, док су били у задрузи, и све један другог оговара.

Нема случаја да одељеном задругару остали задругари направе кућу. То бива али по закљученој погодби о деоби. И то се уговори, те онај коме браћа направе кућу њима призна неку повишицу. Н. пр.: браћа праве кућу брату из његова дела браништа (забрана) о свом трошку, а он зато нема удела у старом селишту и кући и још им нешто доплати. И обично је то нека мала кућица са једном собом и ижом.

Ако у задрузи има неко мало дете, које је остало без оца, па наступи деоба, детиње имање иде оном брату (његову стрицу) који ће то дете или колико буде деце очувати, па макар се њихова мати и преудала („поженила“) или остала. Овако бива и у случају да се установи маса.

Куповање и продавање. Размена. — Кад неки сељак продаје нешто од непокретног имања, прво понуди

најближег сродника. Ако он неће да купи, даје другоме. Но има их који због свађе не воле да продаду имање свом брату, који по закону има најпрече право да буде купац. Они тада удешавају са неким другим, који привидно даје такву цену, да брат или сродник не може да купи.

Приликом продавања стоке друкче сељак продаје свом сељаку, а друкче сељаку из другог села или маком другом. Ако је брав болестан или има ма какву махну, он гледа да га протури у друго место приликом суботног пазара или приликом вашара. Кад во боду или коњ бије или уједа, или говече мокри крв, сељак гледа да таквог брава прода на пијаци. Тад пође са њим и неки сусед, те му прави пазар, хвалећи његова брава, како је здрав, миран и »за раду« добар. Кад таквим начином сељак прода неког вола, који има особину да боду (нарочито децу и жене), и узме новац, он тада пошље другог свог сељака, да каже купцу, да во боду сваког ко му се приближи. (Или боду само жене, или само децу). Тако исто после продаје јави се и за коња који има неку рђаву особину. Купцу сад не остаје ништа друго, него да идуће или друге суботе продаје другоме тог брава, што је купио. Но има их, и то много, који и не јављају и не признају, да је продати брав имао неку рђаву особину. Кад говече мокри крв, па купац после куповине нађе продавца и прекори га, он се брани да код њега није било »крвомочњиво«.

Стока се чешће купује са неким условима али на пијаци и на вашару нема тих услова. — Кад продавац и купац сврше пазар или како они кажу »пазарл'к« онда се пије »крчма«, т. ј. обојица дају понешто да се пије. Са њима пију и они који су ту били и правили пазар.

Приликом продавања непокретности, па и стоке, ако се одмах не плаћа, купац даје нешто унапред што се зове *капара*. Капара се даје ради боље сигурности пазара. Ако би се десило, да се једна страна покаје, »пишмани«, и хоће да квари пазар, што најчешће чини продавац (а врло ретко купац), он би онда морао удвојити (»дуплирати«) капару. Но често на његову молбу и молбу других људи, он врати новац и још да се пије. Ако се купац »пишмањује«, некад му пропадне капара, а још чешће на молбу људи продавац му врати, па опет дође до крчме и до пијења.

У селима Лужнице, нарочито где има у селу механа, празником људи по цео дан само врше пазаре. По свршеном пазару дају »крчму«. После се одмах нека страна покаје и одмах даје »крчму«, и то још већу, као казну. После понова пазар, па опет крчма, као казна, па кварење пазара и опет »крчма« као казна, и тако им цео дан прође у пићу.

Приликом пазаривања и купац и продавац се веома ценкају. Прва цена ако је већа смањује се у почетку за банку или две, па после за динар и онда уситне спуштање и дизање цене на по пет пара. Присутни праве пазар, једни држећи страну купцу а једни продавцу. И то се дуго отегне, па чешће опет не буде пазара због разлике за динар или грош. Ово ценкање нарочито се може посматрати на пијаци и на вашару. Но тада може још да се види и ово:

Неки човек купује волове или краву и већ се види да је готов да купи, али одједанпут пушта продавчеву руку и одмакне се. Тек после се чује, како му је неки пријатељ продавчев очима казао (»нажмикнул«, на-мигнуо), те се уплашио. Но ако то није могао учинити очима, он је стао уз купца и мало га руком тргнуо за скут и овај се одмах сетио и оставио тај пазар. Но најчешће се на пијаци или на вашару то кварење

пазара врши, кад се дође купцу и мало му се нагази на ногу. Он одмах зна да му тиме неко казује, да не купује то што пазари.

Врши се куповина и продаја, и кад се мења једна ствар за другу, и то се зове *трампа*. Мења се њива за њиву, ливада за ливаду и т. д. Ово се највише врши, кад се хоће да постигне груписање имања. Трампа се врши или „баш за баш“, што значи без „придавушке“ (прида), или с придом. И опет не изостају они који праве пазар, који су као сведоци и који ће „крчму“ да пију. Размењују (трампе) волове за волове или за друге животиње, али тада једна страна мора да даје прид. Но размене бива и у житу, кад се мења једна врста за другу која је потребна за сејање. Тада се даје 10 или 20% повишице као прид што се узима боље жито.

Осем размене као трампе, постоји и друга размена: кад се у оскудици новаца купи једна ствар за другу као за новчану монету. Некад та размена бива, и ако купац има новаца. За прасе се узме вино или ракија. Зна се цена пића, па после процене прасе, и за толико се узме пића, ракије или вина. Тако се и за јагње узме ракије или вина. За неко теле узме се по двеста ока кукуруза. За масло купе брашно или пиће. О задушницама жене купују за жито код механције све што им треба. Височани продају по селима око Пирота: буклије, копање, заструге, шинике, ковчеге за девојачке дарове, а наћве и разбоје за жито. Тако исто сви планинци продају по селима у Нишави: рала, ојшта (гредеље), литре (лотре), шпице, осовине, виле, остане, обруче за каце и бурад — за жито и кукуруз. Покривеничани продају камена корита и бунарске саятраче за пшеницу или за кукуруз. Лужничани по нишавским селима продају крушке, јабуке и шљиве за кукуруз и за друго жито.

Бива и разних других размена: за вуну узму жито; за јаја се купује алва и колачи и симити; за вуну по планинским селима купују од торбара игле и чешљеве; за јаја или вуну истим начином купују боју за фарбање пређе и јаја.

У овом крају највише продају катран сељацима катранције из Разлога. И они продају свој катран највише за жито, а ређе за новац.

Што се год продаје и мери као тежина, све се мери *на оку*. Само у бољим механама по селима има мера килограм, али опет се већином купује и продаје на оку. Само у Пироту продају и мере на кило. У селима до Пирота више знају за кило него по удаљеним селима, а сви признају да је кило тачна мера. Сељаци су само чули да има мера: литар. Иначе они ништа и не купују и не продају на литар. Они купују и продају између себе на оку мерећи на кантару: вино, ракију, зејтин, млеко и петролеј, а на тај исти кантар мере: жито, кукуруз и сир. У Пироту по дућанима купују гас и зејтин на кило и на оку.

Обичаја *мобе* нема овамо. Има обичај позајмљивања: жене или девојке из оближњег суседства *„зајме се“*, па н. пр. прво окопају кукуруз или виноград код једне и после код друге. Или једна жена или девојка чешће иде код неког да ради, колико да се *„зајми“*, јер нема другог посла, па ће њој после доћи из оне куће неко чељаде, кад се укаже потреба, да се одужи.

ИЗ НАРОДНИХ ПРАЗНОВЕРИЦА

Бајање. — Многе дечје болести родитељи приписују уроцима, страху и чинима, и све те болести лече бајањем. Бајање је обична празноверица, коју је наш народ задржао свакако из многобожачког времена. Многа сељанка зна понеку реченицу као бајалицу противу неке болести или противу урока. Но то не значи да она зна да баје. У неким селима има понека жена, која је позната да зна добро тај посао, и њој се у муци обраћају за помоћ. Не баје се само малој деци, већ се тим женама обраћају и одрасли.

Бајање је друго а друго је „гледање“, врачање. Оно лице (човек или жена) које врача, „гледа“, у карте, у боб, у воду, у календар, у огледало, у икону, зове се „вражалџц“ или „вражалйца“. А жена, обично стара, која баје, није вражалица. Вражалци дају и траве за купање и пијење, а „баба“ која баје ништа не даје болеснику, већ му говори неке речи а понека „баба“ још умије водом болесника.

Бабе које редовно бају сматрају то за грех и за то оне и не иду у цркву. Оне се вајкају, како не могу да иду на причест због тог бајања, јер морају да се исповедају. Оне се, веле, чешће заричу, да тај рад не раде, али дође неки те се замоли, а оне немају куд, него му пребају и тако су непрестано у греху. И они

који иду код „баба“ на бајање или код вражалаца и вражалица на гледање, сматрају да су грешни, и они тај грех исповедају код свештеника. Свештеници их највише кажњавају постом. Н. пр.: да пости три или седам понедељника или друкче како нађу за сходно.

Као што рекосмо нека жена у селу позната је као вешта у бајању. И њој се цело село обраћа. Она своје бајалице неће ником да каже. Зато се те бајалице и не шире, него остају у једној кући, па ако та баба научи неку своју ћерку или снаху, то ће се бајање продужити, а ако никога не научи, оно са том женом изумре у тој кући. И тако се бајање умањује. Чешће се чује да говоре за неку жену: „Умре таја баба, нема веће кој да ни баје“.

Млађе жене уопште теже се одају бајању. Но у многим бољим и имућнијим кућама сами људи не би дали да нека жена из њихове куће почне да врши бајање и тим да навлачи грех на кућу и да је резили. Бајање врше већином сиромашније жене и оне то све раде кријући. Оне неће лако ни да кажу те њихове речи што говоре приликом бајања, једно што се боје, друго што их је срамота, и још веле: ако кажу, после неће да им помаже кад бају. Зато је врло тешко доћи до тих бајалица. Осем тога све те жене које бају, те њихове бајалице тако брзо говоре, да их је тешко записати. А чим почну лакше да говоре одмах греше у излагању и онда их мрзи и да казују. Научиле су тако механички, да и оне саме не знају шта говоре.

Бабе не бају у петак. Осем тога оне кажу, да бајање најбоље помаже кад се баје изјутра рано. Баје се највише од ових болести: од урока, од заушки, од ране кад се подљути, од главобоље, од окобоље — кад се на очи навуче бела скрама, и ту болест зову „метаљка“. Има нарочита болест главе коју зову „мамка“, а то је нека хронична главобоља. Сељаци верују, да

мамку треба измамити из главе и онда иду баби која зна да мами, то јест да бајањем излечи ту главобољу. Тако исто мисле да се бајањем може излечити она бела мрежа са очију.

За сваку болест има нарочита бајалица, коју баба три пута изговори. За бајање узимају у помоћ ове ствари: једно обично дрвце од трна или другог дрвета, дрвце од метле и парче уме; или: перо од кокошке, трн и бели лук; или: дрвце од метле, перушку и босиљак; или: један камичак, чешаљ, нож (с црним корама) и уму; или: у паници воде и пет живих угљенова.

Кад жена која баје од урока спусти у воду пет живих угљенова, она узме од те воде у шаку и да детету да мало прогуне и њоме га по лицу умије, а у исто време говори: „Обирам уроци од (име), како слнце росу“ и онда пљуне на земљу и ногом нагази. То све учини три пута.

Кад се врши бајање од неке друге болести, рецимо од заушке, заушњака, онда жена која баје узме прво камен и њим полако додирује отечено место и три пута изговори бајалицу. Затим пљуне на земљу и ногом нагази. После узме чешаљ, и ту процедуру понови. И тако редом са сваким предметом додирује унакрст болно место и по три пута изговори бајалицу. И тим је свршено цело бајање. Против заушњака има кратка бајалица. „Устук, устук, тув да неси“, што се по три пута уза сваки предмет изговара.

Чешће понеко чељаде легне знојава негде на хладну земљу и озебе или га знојава удари ветар и после се разболи. Верују да је то чељаде негде „оградисало“, то јест нагазило. Обично такав болесник болује од неког запалења, те греша и у говору, или га почну да боле кости, што сељаци кажу „грчи га“, и онда верују да је оградисао на некој крстопутини или су га закачиле вирушке или витрушке (вихор). Онда почну

да испитују болесника, ако може да каже места куда је прошао последњи пут, је ли негде лежао, и зна ли баш место на ком је осетио да му је тешко. Ако нешто из његова говора или из причања неких других људи увиде да има места њиховој сумњи о оградисању, онда ту треба нарочито бајање.

За оградисање постоји нарочито бајање познато у целом овом крају под именом: *врљање шербета*. У једној малој паници баба овако справља шербет. Сипне мало воде и вина, па метне и меда и измеша. Ако нема меда, то се заслади шећером. Затим узме босиљак и иде на оно место за које мисле, да је на њему болесник настрадао, „оградисао“. Помоћу босиљка прска оно место оном слатком водом, шербетом, а у исто време говори неке речи. Имамо забележену једну бајалицу која се говори, кад се „врља“ шербет. Из ње се види, како она која баје моли оне који су болеснику дали болест, да ослободе болесника, јер она „њима“ даје „благо“ (слатко) и тим их хоће да умилогости, те да и они даду благост (здравље) болеснику.

У овом крају има разних бајања и бајалица; али их народ све више напушта. Као најглавнија су бајања од главобоље — „мамке“, од метаљке, подљуте, урока и „врљање шербета“ против оградисања. Ево овде неколико најглавнијих бајалица:

Од урока:

Црна крава црно теле отелила. Сама га отелила, сама уроци од њег олизала (три пута).

Или:

Дај ногу за ногу, зглоб за зглоб, колено за колено, срце за срце, руку за руку, главу за главу — ако је! — Устук уроци, устук уроци, устук уроци (три пута).

Или:

Урок седи на пут, урочица под пут. У урока девет брата. Од девет осам, од осам седам, од седам

шест, од шест пет, од пет четири, од четири три, од три два, од два један, од један ниједан. Иди, злињо, у високе горе, у дубоке воде; там где петао не кукуриче, где кокошка не какоче. Устук, уроци! Како дошли, така прошли! (Три пута).

Или:

Један урок, два урока, три урока, четири урока, пет урока, шест урока, седам урока, осам урока, девет урока. — Девет урока, седам урока, пет урока, три урока, један урок, ниједан урок. Устук, устукнете. (Три пута).

Од мамке:

Мамко, бела ли си; мамко, црвена ли си; мамко, модра ли си; мамко, шарена ли си? Ако си бела, иди при бело цвеће; ако си црвена, иди при црвено цвеће; ако си модра, иди при модро цвеће; ако си шарена, иди при шарено цвеће. Иди на цареве ливаде! Там царице с царчетија, там краљице с краљчетија, тамо буле с булчетија. Усту — уступете, растурете се како цвеће по девојће, како прашина по пута. (Три пута).

Или:

Оздол иду девет момчета и носе девет секире, оздол иду девет невесте и носе девет матиће, оздол иду девет девојће и носе девет метле. Че те отсеку, че те откопу, че те одмету. Да облагнеш, да омекнеш: како зелена трава, како студена вода, како пресно млеко. Да се наспиш како јагње на зелену траву. (Три пута).

Или:

Поручиле наше друшће самовиле. Пуштају гласи до небо, пуштају слзе до земљу. Ту је гадно, ту је смрадно; туј се свиње прасе, туј се пцета штене, туј се коњи ждребе. — По горице зеленице, тамо благо, тамо слано. (Три пута).

Од метаљке :

Једна метаљка, две метаљке, три метаљке, четири метаљке, пет метаљке, шес метаљке, седам метаљке, осам метаљке, девет метаљке. Девет метаљке, седам метаљке, пет метаљке, три метаљке, једна метаљка, ниједна метаљка. (Три пута).

Од подљуте :

Једна подљута, две подљуте, три подљуте, четири подљуте, пет подљуте, шес подљуте, седам подљуте, осам подљуте, девет подљуте. Девет подљуте, седам подљуте, пет подљуте, три подљуте, једна подљута, ниједна подљута. (Три пута).

Од оградисања :

Ако сте мужје млади, браћа да сте ; ако сте стари, баштеве да сте. Ја вас благо давам, ви нас благо давајте. Ако сте жене, младе сестре да сте ; ако сте срегње, мајће да сте ; ако сте старе, бабе да сте. Ја вас благо давам, ви нас благо давајте.

Ако сте мужје, млади браћа да сте ; ако сте стари, баштеве да сте. Ја вас благо давам, ви нас благо давајте. Жене ако сте младе, сестре да сте ; ако сте срегње, мајће да сте ; ако сте старе, бабе да сте. (Ј)опростете ! Ја вас благо давам, ви нас благо давајте.

Мужје ако сте млади, браћа да сте ; ако сте стари, баштеве да сте. Жене ако сте младе, сестре да сте ; ако сте срегње, мајће да сте ; ако сте старе, бабе да сте. (Ј)опростете ! Ја вас благо давам, ви нас благо давајте.

З А Б А В Е

1. Песме

Све су песме, које ћемо овде даље навести, забележене тачно народним језиком. Полугласник је означен као (а).

Понека се песма пева у мало друкчијим варијантама и у Лужници и у Нишави, и ми смо је навели у оба облика.

За по неколико песама из истог места, које долазе једна за другом, забележено је увек на крају последње од њих, одакле су и од кога су чувене.

а) „Седенћарске“ песме

(ШРЕЛСКЕ ПЕСМЕ)

Збирајте се, друшће, на седенћу,
Да клнемо мајћу дунџерову.

Сви дунџере идоше и дојдоше,
А мој војно нема да дооди.

Црна горо, речи му да дојде.

— Ја би рекла, ал га не познавам.

Црна горо, он је много млчан.

(Мазна барла на челаву главу.

Т(а)нка пушка на голата плеча).¹⁾

(Стрелац, Сопот, Гњилан)

—
Карај, Донће, до крај да карамо.

На крај постат зелена ливада,

¹⁾ У свима местима не чују се последња два стиха, а негде додају још: „Мале чижме на патраве ноће“, „Чив пиштољи на голете груди“.

На ливади дрво јабланово,
 Поди дрво шарена постеља,
 На постељу момак и девојћа.
 Играли се с зелену јаблку,
 Па заспали момче и девојче.

(Пева се и приликом копања и у Лужници и у Нишави).

Ој ти, Радо, бела Радо,
 За тебе си коња дадо,
 Коња дадо, гајде купи,
 Куде идем да си свирим,
 Кад ме чујеш, да си дојдеш.

(Пева се у Лужници на седенци, а у Нишору је овај текст забележен од једне жене).

Два голуба једно гнездо граде,
 Ваздан граде, су ноч преписују:
 Која гора у горе најбоља?
 Бршљан гора у горе најбоља,
 Ил' не може сама да будује:
 Узвива се уз јелу зелену,
 Ко девојћа момку уз колено.

Лужница

(У Нишави свршавају последњи стих: „Као мома уз јуначко лице“).

Сан уснила краљица Милица,
 Сан је снила краљу казувала:
 Тако м' Бога, та мој мили краљу,
 На што да је санак, што сам снила:
 На сред се је небо раздвојило
 И звезде су по зем' попадале.
 Што се небо на сред раздвојило,
 Ми чемо се оба растанути;
 Што су звезде по зем' попадале,
 Деца че ни буду сирочета.

(Забележена од једне жене из Смрдана. Ова се песма пева и на свадби).

Што ме је мило и драго,
 Да будем снаа попова,
 Да будем љуба цакона,
 Да одим боса по цркву,
 Да метем цркву с босиљак,
 Да мијем с вино иконе.

(Смрдан)

—

Што ме је мило, да гледам
 Около месец обграду,
 У обградуту трпеза,
 Окол трпезу сви свеци.
 Кој напред седи — Свети Илија,
 До њег сестра Света Марија.

(Сугово, Смрдан)

—

Вело-ле, Вело убава,
 Залуд си Вело убава,
 Кад си те башта продава,
 На теја вере јеврејске,
 За две-три крпе карловће,
 За два-три бела танира,
 За два-три коња враница.
 Вела си башту проклела:
 Кој узне крпе карловће,
 Сас њи си ране врзао;
 Кој узне бели танири,
 У њи лекове збирали;
 Кој узне коњи враници,
 По лекове га носили.

(Гњилан, Б. Чифлик)

—

Додај ми, мале, Стојана,
 Ако је Стојан сирома.
 Је га му Господ помогне,
 И он трговац да стане,
 И он че овце да купи,
 И он пред овце да појде,
 Овчарску свирку да свирне.

(Гњилан, Чифлик, Сопот)

Кој ми шета око врата,
 Дал је жењен ил нежењен,
 Че му готвим вечерицу:
 Оди влака клка, оди мечку плечку.
 Лајте га пцета, лајте га.
 Ако је постар, лајте га,
 Ако је помлад, дајте га.

(Гњилан)

Ја залибим једно либе,
 Од малено до големо.
 Дојде време да се женим,
 А либето болно лежи,
 Ни умире ни устаје,
 Нити мени прочку даје,
 Да ја друго да залибим.
 Абар працам, да гу искам,
 Да гу искам да гу питам:
 Како иска клето срце.
 Срце иска модро грозје,
 Модро грозје, жлте дуње.
 Па ме праца у лозјето,
 У лозјето при грозјето.
 Па отидо у лозјето,
 Лозје има грозје нема,
 Дрвја има дуње нема.
 Динар дава да ми има,
 Да ми има модро грозје,
 Два динара за две дуње,
 Да би душу растајила.

(Из Нишаве у Гњилану)

Овце пасе мома Магдалена,
 Овце пасе, овце овце и овнове.
 На рог му је звонче од иљадо,
 Лако бије далеко се чује,
 Чак се чује у краљеви двори,
 Те разбуди краљеви војници,
 Да избере најбољег јунака,
 Кој не пије вино и рађију,
 Које игра видра уз колено,

Коме бије саат у пазуко,
 Коме држи коњ високо главу.
 (Забележено у Гњилану, а пева се и у Лужници,
 само друкчије).

—
 Клета да је, клета да је, сакојака друшћа,
 Која има, која има веру у бечара,
 Бечар вара, бечар вара, доре до заљубе,
 Па си ване, па си ване равне Шумадије,
 Па прачује, па прачује големи јаброви,
 Нек се жене, нек се жене, ја сам се оженил,
 Узео сам, узео сам, младу удовицу,
 Удовица, удовица, како голубица,
 Очувала, очувала, троја сирочета.

—
 Појде Јана, појде Јана,
 Од ручак на воду,
 Нема Јана, ни вода студена.
 Кад је било сл(а)нце на заоду,
 Појде мајћа да си тражи Јану.
 Иде Јана и овчара води.
 Јану мајћа љуго проклињала.
 Јана мајћи потијом говори:
 Клни, мале, обе да клнемо,
 Све му поље овце побелеле,
 А страњево козе поцрнело,
 Ја рудине све сива говеда,
 Ја оборе све вакле овнове,
 Пдне јаре провиштали коњи.

—
 О, ти Дено, кара-Дено,
 Кој ти мину синоч двори?
 Тамно беше, не видо га,
 Месечина, не позна га;
 На прилиће овчар беше.
 За појес му меден дудук,
 У руће му златно котле,
 Па искочи на голем дол,
 Па искочи, па засвира,
 Па засвира, па заигра.

Леле, Радо, бела Радо,
Кој ти Радо двори мину,
Т(а)вно беше, не позна га,
Месечина, не видо га.

—

Руса, Лено, цвече сеје,
Исто доле под Цовију
Сас дванаест момчетија,
Ниједно ђу не задену,
Сал вој једно ћитку узе.

—

Играла сам русалију
Поди града под Совију,
Са дванаест момчетију.
Ниједно ме не задену,
Сал ми једно ћитку узе.
Т(а)вно беше, не видо га,
Месечина, не позна га,
На прилиће Јовак беше,
Јован беше, овчар беше,
За рамо му кован кривак,
На појес му меден дудук,
У руће му смиљна ћитка.

—

Играј, Јано, да играмо,
Док смо млади и зелени,
Док се несмо оженили,
Оженили, одомили.

—

Ајде, Радо, да легамо.
Легај, ђаче, ја не могу,
Мен ми мајћа запретила,
Да не легам недопрела.

—

Ој, Јоване, гудоване,
Гудуј тебе, гудуј мене,
Сви коњаци копитаци,

Сви волови соколони,
Сокол паде на канате,
Канате се претурише,
Турске главе загубише.

Проклет да је ко рече,
Да се роди девојче,
Плаво—бело девојче,
Суводолска Саветка,
Очити вој шарене,
Веџете вој ставене,
Снагата вој равњена,
Како даска јелова.

*Узми ме ти, моме Русе,
Нечу те, преплаво момче,
Ти немаш сиви волове.
Чу купим сиви волове,
Узми ме ти, моме Русе.
Нечу те, преплаво момче,
Ти немаш вранога коња.
Чу купим вранога коња,
Узми ме ти, моме Русе.
Нечу те, преплаво момче,
Ти немаш голему њиву.
Чу купим голему њиву.*

(Подвучене речи се понављају).

Месечино Давино,
Како бел дан, драгано,
Не заоди зарано,
Док ми војно коњ' кове,
Че да иде на војску,
Да војује годину,
Да доведе робињу,
Да му пета по двору,
Како јелен по пољу,
Павуница по дому.

Јован шета по градину,
 Очи мета у бел пелин,
 Еј, пелиње, бел' пелиње!
 Што си толко повенуло?
 Је л' ти змија корен једе?
 Је л' те вода поткопује?
 Је л' те слана често бије?
 Ни ми змија корен једе,
 Ни ме вода поткопује,
 Ни ме слана често бије;
 Два се млада заљубише,
 На мене се навалише,
 Ис корен ме искрутише.

Доделе Марало, шарене ти чорапе,
 Бајћеле Николо, да вој купиш папуче.
 Доделе Стојноле, шарене ти чорапе,
 Бајћеле Милане, да вој купиш папуче. Итд.
 (Овако се припевају момци и девојке на седенћи).

Ти, душо, ти ми мину през горе.
 Ја, душо, ја мину, ја ти најдо кондуре.
 Ти, душо, ти мину, ти ми ништа не најде.
 Ја, душо, ја мину, ја ти најдо востанче.
 Ти, душо, ти мину, ти ми ништа не најде,
 Ја, душо, ја мину, ја ти најдо јелече.
 Ти, душо, ти мину, ти ми ништа не најде.
 Ја, душо, ја мину, ја ти најдо коланче.
 (довде све из Лужнице).

Облага се момак и девојћа,
 Да преспаву једну ноч наједно,
 Да преспаву, да се не заљубе.
 Момак дава коња испод себе,
 А девојћа ђердан испод гусе.
 Момак спава како вакло јагње,
 А девојћа како водни ђавол.
 Па говори убава девојћа:

Ја обрн' се, младо нежењено,
Врана коња пцета га изела,
Кован ћердан за беду се дало.

(Рудиње—Нишава).

—
Леле, Петре, леле ситноковче,
Тебе кажу јако ситно ковеш.
Да ти дадем једну ситну јаспру,
Да исковеш сребрно прстење;
Што остане немој да забашипш,
Да исковем прстен бурмалију,
Кад се женим, с војно да се меним.
Леле, Маро, леле ситновезо,
Тебе кажу јако ситно везеш:
Да ти давам један конач свиле,
Да навезеш свилену мараму;
Што остане немој да побашипш.

—
Запоја девојћа над манастир,
Чул ћу калуџер из манастир:
О, Цоце, Цоце, калуџерице,
Што не запоја лани пролети?
Куде да денем црнете дреје?
Куде да денем поповску капу?
Куде да денем дробнете книће?
Црнете дреје у мутну воду.
Дробнете книће у јасен огањ.
Попову капу у цркву остај.

—
Левен Јово село шета,
Село шета трице бере,
Трице бере Неду гледа,
Неду гледа у градине,
У градине под малине,
Свиленице нашиваше.
Сас прстење потропује,
Мене срце поткопује.
Свилен конач промациња,
Мене срце измациња. (Све из Нишаве).

Јану мајћа, Јану мајћа на далеко дава,
 Јана нече, Јана нече на далек да иде.
 Нел' си сака, нел' си сака куд си она знаје.
 Јани браћа, Јани браћа потијо говоре :
 Ајде, Јано, ајде Јано, куд те браћа даву.
 Ми смо тебе, ми смо тебе девет души браћа,
 Девет брата, девет брата, дванест братанчета.
 Често че ти, често че ти гости да дооде,
 Сваку петку, сваку петку и сваку недељу.
 (Нпшава).

—

Појдо рано на воду
 Кроз зелене ливаде,
 Кроз црвене јабољхе,
 Најдо једну златену,
 Дадо оцу да дели.
 Отац криво раздели:
 На све друшће раздаде,
 А Тодори не даде.

—

Појдо рано на воду
 Кроз зелене ливаде,
 Кроз црвене јабољхе,
 Најдо једну златену,
 Дадо мајци да дели.
 Мајћа криво раздели:
 На све друшће раздаде,
 А Тодори не даде.

—

Појдо рано на воду
 Кроз зелене ливаде,
 Кроз црвене јабољхе,
 Најдо једну златену,
 Дадо брату да дели.
 Братак криво раздели:
 На све друшће раздаде,
 А Тодори не даде.

—

Појдо рано на воду
 Кроз зелене ливаде,

Кроз црвене јаболће,
 Најдо једну златену,
 Дадо снаји да дели,
 Снаа криво раздели:
 На све друшће раздаде,
 А Тодори не даде.

—
 Појдо рано на воду,
 — — — — — — — —
 — — — — — — — —
 Дадо сестри да дели:
 — — — — — — — —

—
 Појдо рано на воду,
 Кроз зелене ливаде,
 Кроз црвене јаболће,
 Најдо једну златену,
 Дадох драгом да дели.
 Драги право раздели:
 На све друшће раздаде,
И Тодори он даде.

(Забележено у Ѓњилану).¹⁾

б) Сватовске песме

Куде си била девојћо?
 Куде су ти, моме, дарове?
 Петрово лето, девојћо?
 Петрово лето, пиротско поље,
 Мратиње ноци, девојћо?
 Црга на очи, девојћо.

(У Лужници певају: »Петрово лето, срп на рамо«).

—
 Не предавај се, девојћо,
 Туцега дома, девојћо,
 Туга голема, девојћо.

(Лужница).

¹⁾ Ова женска песма пева се п приликом враћања увече с рада по целој Нишави, у селима око Ппрота.

Куде појде, брале, за девојћу,
 Тамо доле, тамо доле, у село големо.
 Три дни одим, три дни одим,
 Трипут коња ковам.

У Нишави певају ову песму коларке, т. ј. оне девојке на колима, у којима је невеста.

—
 Још се мајћи за л(а)жу чинило,
 Још вој черка по дворове шета.
 Још се башти за л(а)жу чинило,
 Још му черка по сокаци шета.
 Још се брату за л(а)жу чинило,
 Још му сестра по градине шета.

—
 Остан' збогом, мале остарела,
 Кој че мајћу бело да опере,
 Кој че башти воду да донесе,
 Кој че брата врешко да услуша,
 Кој че снаи ижу да измете?

—
 Убава добра девојћо,
 Кој че мајћи воде да донесе,
 Кој че мајћи бело да опере?

—
 Не врљај жито, девојћо,
 Неси га врла ни жела.

—
 Преклон' се, севди Сусе,
 Кум те благосиља.
 Да не слазиш од коња доброга,
 Дор не узнеш кључи од т(а)вница,
 Да си пустиш три синцира робље.
 Један синцир све млади бечари,
 Дрући синцир све млади трговци,
 Тречи синцир гола сиротиња.

—
 Девојчице убавчице, ти једна у мајћу,
 Ти велеше, говореше, да се нечеш жениш.

Што че теби модра крпа Јовану за појес,
 Што че тебе смиљна ћитка Јовану за калпак.
 Ја си метем равни двори, Јован коњи пече,
 За това је модра крпа Јовану за појес.
 Ја си гробем ладне воде, Јован коњи поји,
 За това је смиљна ћитка Јовану за калпак.

—
 Девојћа седи под горе,
 Отуде лети сив сокол,
 Паде девојћи у скута.
 Девојћа га питајује:
 Тако ти Бог, сив сокол,
 Зашто си студен и леден?
 Тако ми Бога, девојћо,
 Суноч сам летел кроз горе,
 С крила сам иње обирам,
 С кљуницу ситну росицу,
 Та да ми пројду сватове
 Да ми продаду девојћу,
 Зато сам студен и леден.

—
 Синоч Марко од Солуна дојде
 И доведе Солунку девојћу,
 Он вечера, она не вечера:
 Вечер, Маро, не вечерала!
 Да како чу ја да вечерујем,
 Све ми кажу: крадена девојћа;
 А ја несам крадена девојћа,
 Него сам си дадена девојћа,
 Ја сам месец из баштини двори,
 С јасно слнце Војинови двори.

—
 Краљ будимски две радости чини
 Сина жени а черку одава:
 Снау води дор из Малиново,
 Черку дава дор у Копиново.
 Сретеше се обоји сватови,
 Сна и зља венци да промене.
 Снаји венац од сребро и злато,

Завин венац од жлта невена,
 Кум, старојћо венчила да промене,
 Шура и зет коњи да промене.

(Све из Нишаве)

В) Жетелачке песме

И ОСТАЛЕ, КОЈЕ СЕ ПЕВАЈУ УЗ ДРУГЕ ПОЉСКЕ РАДОВЕ

Застоја се сунце на сред небо,
 Те си гледа чудо девојачко,
 Како сестра брата препродава,
 Препродава за луково перо.
 И дава га и па му наруча:
 Иди, брале, на крај на Србије,
 Иди, брале, и па да ми дојдеш.
 Леле сестро, за вере си луда,
 Близа ли је турско и кавурско,
 Кротћи ли су Турци и Татари,
 Ја да идем и па да ти дојдем.

(Гвџиан—Нишава)

Намеримо злога чорбацију,
 Пладне стану, ручак ни не дава,
 Ручак даде воду ни не дава.
 Чорбацијо, вода те однела,
 Чорбацијо, и тебе и коња,
 Чорбациће огањ те изгорил,
 Чорбациће и тебе и децу.

(Ову песму певају девојке из Лужнице, кад долазе
 у пиротско поље да жњу под надницу).

Здрава се Стана поболе,
 Здраву је главу врзала.
 Станина мајћа одеше,
 По густе горе зелене.
 Зелену гору питује:
 Гороле, горо зелена,

И тија водо студена,
Кажи ми Стани лекове.
Тијом си гора говори:
Чујеш ли, мајћо Станина,
У село Стани лекове,
У поповога Николу.

—

Сунце зађе, мрак по поље паде,
Јетрве се у двор сабирају,
Ред се реде на воду да иду.
Ред се паде Маргити девојци.
Игра беше Маргитина мајћа,
Граби стовне на воду да иде.
У сречи вој Дејан добар јунак.
»Добра среча, Маргитина мајћо!«
»Бог помого, Дејан добар јунак!«
»Дека ти је Маргита девојћа?«
»Маргита се синоч поболела,
Оцутра¹⁾ је Богу душу дала«.

(Гњилан)

—

Овчар по брег оди,
Сиво стадо пасе,
Сиво стадо пасе,
С меден кавал свирѝ.
С меден кавал свирѝ,
Свирѝ одговара.
Обрни се, моме,
Заврни се, моме,
Да те видим, моме,
Белолика ли си,
Белолика ли си,
Црноока ли си.

(У Нишави, у Гњилану. Ова се песма пева и при-
ликом »премлаза« у Лужници).

—

Рано ранила Петкана
У свету младу недељу,

¹⁾ Од јутрос.

У њојне нове градине,
 Да бере росан тридавиљ.
 Силян се ђаво засили,
 Љута ђу змија изеде,
 За десну руку под гривну.
 Десна вој рука отече,
 Вита вој гривна затече,
 Петкана млада че умре.

(Ѓвџлан, Б. Чифлик).

—

Постој слнце, рано не заоди,
 Да нашијем брату за рукаве,
 Оба краја крила павунова,
 А по среди очи соколове.
 Оче братак млад у војску д' иде.
 Оче брата дружина да питу:
 „Ој војниче, млади заробниче,
 Кој ти наши лепо за рукаве?
 Или имаш сестру за женидбу,
 Или ти је јоште мајћа млада,
 Или ти је јако љубе вредно?“
 „Ја се несам младо оженило,
 Мене неје јоште мајћа млада,
 Ја си имам сестру за женидбу,
 Она ми је нашила рукаве“.

—

Вида болна лежи,
 Болна Бога моли:
 Умори ме, Боже,
 Лети у Недељу,
 Зиме у Суботу,
 Дор су тува брача,
 Да иду у гору,
 Гору да осеку,
 Даске да делају,
 Даске шимширове,
 Ковчег да вој праје,
 С двоја троја врата.
 Од једната врата мајћа че вој дојде,
 Свечу да донесе;

Од другата врата друшће да вој дојду,
 Цвече да донесу;
 Од тречата врата слнце да вој греје,
 Покров да вој суши
 Од мајћине слзе, од друшћине туђе.

(Гъилак--Суводѳ).

—
 Стојан иде од орање,
 Бела Рада од белило.
 Стојан Ради говореше:
 „Стани, Радо, да думамо“.
 „Не мог', не мог', премлад Стојан,
 На дом су ми госје дошли:
 Мајћи мајћа, мене баба,
 Мајћи башта, мене деда,
 Мајћи брача, мене ујћа,
 Мајћи снае, мене ујне“.
 „Не лаж, не лаж, бела Радо,
 То су твоји огладници“.
 „Ако т' л'жем, премлад Стојан,
 Ти ми к ночи на пенцере,
 Те ти постој, те послушај“.
 Стојан Ради на пенцере,
 Бела Рада југовела,
 Југовела ју деверје.
 Док ми Стојан на пенцере,
 Коња ноге заболеше,
 А њег дремће надолеше.
 Стојан оде у градине,
 У градине, ју Радине.
 Врза коња у трндавиљ,
 А он леже у босиљак,
 Тури руће у каравиљ.
 Таг ми дојде бела Рада,
 Да набере росно цвече,
 Да оћити огладници.
 Стојан Раду уловио,
 Одреза вој беле руће,
 Обричи вој русе косе:
 „Оч' ли, Радо, мен да лжеш?!“

(Забележена у Стрелцу, а пева се и у Нишави).

Рано ми је сунце огрејало,
 Огрејало на тамничка врата.
 У тавнице никој нигде нема,
 Само си је Буре тавничаре,
 И при Буру до три соколета.
 Прсти крши, те ћи лебом рани;
 Слзе рони, те ћи воду поји;
 Косе скубе, те им гнездо прави.
 Проговару до три соколета:
 Тако т' Бога, Буро тамничаре,
 Ил ни раниш, да ни препродаваш,
 Ил ни раниш, далек да ни прачаш?
 Проговара Буро тамничаре:
 Ни ви раним, да ви препродавам,
 Ни ви раним, далек да ви прачам,
 Веч ви раним за моји дворове,
 Да ви прачам у моји дворове,
 Да видите моју стару мајћу.
 Проговару до три соколета:
 Ми смо скоро од твоји дворове,
 Твоји двори у пелин урасли,
 У пелина дрво јабланово,
 У дрвото до три кукавице.
 Једна кука, вече ич не може,
 Друга кука, вече осипнула,
 Треча кука, онак овак кукне.
 Која кука вече ич не може,
 Това ми је моја стара мајћа,
 Која кука, вече осипнула,
 Това ми је моја мила сестра.
 Која кука, онак овак кукне,
 Това ми је моје прво љуба.

(Забележено у Гњилану, од једне девојке из Б.
 Чиџлика, а ову песму певају жетварке из Лужнице,
 кад долазе у Пирот преко лета у надницу).

Јечам жела Ружица девојћа,
 Ем га жела, ем си мајћу клела:
 Клета да си, моја стара мајћо,

Што ме даде за младог ајдука.
 Ваздан оре, суноч ајдукује;
 Ваздан су му порте затворене;
 Суноч су му порте отворене;
 Па доносе кржаве аљине,
 Па ме кара, д'идем да ђи перем.
 А ја не знам ди Дунав пресица,
 Па му бркну у леви цепове,
 Па му најдо руку од јунака,
 А на руку прстен бурмалија.

(У Лужници толико записано).

Седе јунак на равно Косово,
 Седеечи воду ожеднее,
 Па се диже воду да потражи.
 Па си најде воду одградену,
 Па си седе воду да напије.
 Козар виче из гору зелену:
 Не пи воде море одградену,
 Ту су воду виле одградиле;
 Једна вила главу си омила,
 Друга вила дете окупала,
 Треча вила постилци опрала.

(Вел. Суводо).

Засвирило момче Загорче,
 Оно дува у рогато јеленче.
 Све девојће на збор зовеше,
 Највише Стану попову:
 Ајде си, Стана, по мене,
 Ја имам кућу стаклену,
 Ја имам бикови рогати.
 Кад је дошла пред дворе,
 Мати му плете кошницу,
 Башта му чури у чибук.

(Гњилан).

г) Лазаричке песме

Девојци:

Мори Тане, бела Тане,
Грло ти се забелело,
Свити момци попуцаше:
Синоч пуче млад кадија,
А оцутра кавеџија,
Куде пладне буљубаша.
Ој Лазаре, девојо.

Момку:

Забележи нежењен,
Зелен јавор над село,
А девојћу у село.
Па си појде нежењен.
Чудно пиле појеше,
Чудне думе думаше:
„Бре вртај се, нежењен,
Јавор ти се отсече,
Девојћа се одаде.“
Кад се врну нежењен,
Јавор си му цавтеше,
Девојћа му седеше,
Бели дари готвеше.
Ој Лазаре, девојо.

Девојчици:

Чубричице, девојо,
Чубар ли си сејала,
Или бели босиљак?
Несам чубар сејала,
Кроз чубар сам минула,
Брату коња провела,
Па га воду појила,
На два бистра кладенца,
Ој Лазаре, девојо.

Невести:

Невестице, капчице,
Капни војни на руку,
Да те рано разбуди,
Да си воду донесеш,
Да си ижу изметеш,
Ој Лазаре, девојћо.

Мужу:

Радич јунак поодил,
Недо љубе оставља,
Недо љубе говори:
»Ој Радиче, јуначе,
Куде одаш поодаш,
Кому мене остављаш?«
»Остављам те, остављам,
Твојој мајци и мојој,
Твојим башти и мојем.«
»Ој Радиче, јуначе,
Ја излезни на двора,
Па погледни на небо,
Сја ли таја звезднца,
Без сјајнога месеца,
Тако мене без тебе!«
Ој Лазаре, девојћо.

Жени:

Мори, Миљо, звездано,
Што ти двори звнеју,
Нековани звнеју,
А камо ли ковани!
Ковач гривне раскова,
Та искова три кључа,
Та отвори три града,
Та изведе три ора,
Једно оро девојче,
Друго оро невесте,
Трече оро момчета.
Ој Лазаре, девојћо.

Баби:

Овај дивна госпоца,
 Диван пород родила:
 Све черчице краљице,
 Све синови банови.
 Прати сина на војску,
 Синак оде па дојде.
 Прати черку на оро,
 Иде черка, не дојде.
 Ој Лазаре, девојћо.

Деди:

Цар Костантин седеше,
 Среду двору на столу,
 Рујно вино пијеше,
 На кметови даваше,
 Здравица ви кметови!
 Овај друга здравица:
 Имам сина да женим,
 Имам черку да давам,
 И унуче да стрижем.
 Ој Лазаре, девојћо.

Војнику:

Цер церика лелеје,
 У церику војници.
 Један синак у мајћу,
 Њему пушка најгрозче.
 Њему сабља најсипти.
 Кад је било у путу,
 Дружина га питују.
 „Е дружина, дружина,
 Мене писмо долази.
 Мајћа ми је болесна“.
 Ој Лазаре, девојћо.

Ђаку:

Младо ђаче цркву гради.
 Јем ју гради, јем се чуди,
 Одкуд коне да вој најде,

Жлте коне и крстове
И големо јеванђеље.
Попови га слободише:
Гради, гради, младо ђаче,
Ми че коне да најдемо.
Ој Лазаре, девојћо.

Попу:

Ој ти војно војводи,
Не пи вино по много.
Ја не пијем по много:
На ноч пијем по оку,
На дан венчам девојћу.
Ој Лазаре, девојћо.

Учитељу:

Прошета се Мићер млад
Кроз тај бели Београд.
Сагледа га Јелена,
Кроз стаклени пенцери.
„Добро вече, Јелено,
Је л' готова вечера?
Је л' готова постеља?
За тројица вечера,
За двојица постеља“.
Ој Лазаре, девојћо.

Овчару:

Ој овчарко ђиздавко,
Твоје стадо ђиздаво,
Нече траву да пасе,
Нече воду да пије,
Нело иска страниште,
Куде желе невесте,
Са сребрни прстење,
И са златни српови.
Ој Лазаре, девојћо.

Ќући:

Овдека ми казују:
Русе косе јунака,

Њему моме дооде,
 Чешљови му доносе,
 Ситан бисер падаше,
 Мајћа му га береше,
 Да га чува, дочува,
 Кад си сина зажени,
 Снау да си дарује
 Лепом даром дуката.
 Ој Лазаре, девојћо.

(Све из Стрелца)

Отварајте нове порте, Ладо, Ладо,
 Да улсзну Лазарице, » »
 Да пошету по дворове, » »
 Како павун през долове » »

Овде има девојчице Ладо, Ладо,
 Девојчице чубричице, » »
 Па на чубар мирипеу » »
 Овде има момченце, » »
 Материно лаленце, » »
 Па си остан чешаше, » »
 На војску се спремаше. » »
 Дојди ми, младо, » »

Поиграјте, Лазарће,
 Овај кућа богата,
 Са пет стотин дуката,
 Беле, беле парице,
 Ж(а)лте, ж(а)лте ж(а)лтичће.
 Женете си момчето,
 Док је вино јевтино,
 Док је бистра ређија.

(Из Нишаве)

д) Краљске песме

Момку:

Тужно, јадно, младо момче,
 Од туђе се разоцује
 По градине у својачке,
 Селин мине, пелин ћине.
 У руће му о трендавиљ.
 »Трендавиље, разговоре,
 Мож' ли мене разговориш?«
 »Могу могу, заш' не могу:
 Да си дошо, кад сам цвето,
 Кад сам цвето и мирисо,
 Ја би тебе разговори.«

(Лужница)

Опет момку:

Ветар дува, град лелеје,
 Излелеје врана коња
 И на коња младо момче.
 На руку му златан прстен,
 На главу му зелен венац,
 У сречу му три девојће.
 Једна каже: »ја чу прстен«,
 Друга каже: »ја чу венац«,
 Треча каже: »ја чу момче«.

(Лужница)

Девојци:

Мари мајћа' говореше:
 »Моја Мара најубава
 У сред село на кладенац«.

Жени (госпођи):

Овај дивна госпоца,
 Диван пород родила:
 Све черчице, све краљице,
 Све синове, све банове.
 Прати сина у војску,

Прати черку на воду.
Син вој дојде из војску,
Черка љу нема од воду.

Човеку:

Ој Стојане, млад Стојане,
Мож' ли краља да причекаш?
Могу, могу, заш' не могу.
Имам свилу и кадиву.
Имам вина девет б(а)чве,
И десета све ређија.

Газди и трговцу:

Овде седи буљубаша,
Загрнул се с чисту чоју.
Широка је по све поље,
Висока је дор до небо.

Невести:

Вишња прешња, невесто,
Премени се а лево,
Опаши се зелено.

Овчару (овцама):

Ој ти бако, бела бако,
Што блајиш,
Је л' си жедна, је л' си гладна?
Несам жедна, несам гладна,
Нел' си блајим за овчара.

Војнику:

Свири труба на границу,
Сви војници на границе,
И Недељо (или како буде) млад војвода.

Учитељу:

Задали се два облака,
Па се свише, те се бише,
Из њи паде ситно писмо.
Оздол оду тума ђаци,

Па најдоше ситно писмо.
Сви гледаше, не познаше.
Однесоше учитељу.
Учитељ га одма позна.

(Све из Нишаве)

Орачу (човеку):

Орач оре равно поље,
Рало му је чудно дрво,
Волове му два анцела,
Остан му је струк босиљак,
Семе му је ситна брица.¹⁾

Момчету:

На стол седи млад нежењен.
„Што га, мале, не жените?“
„Јоште нема и прилику.“
Прилика му цара черка.

Момку или момчету:

Седи момче на стол,
Па си вара девојћу,
Прејди, дојди, девојћо,
Да ти дадем јабалћу.
Не даде вој јабалћу,
Нел ћу вану за руку.
Води, води код мајћу.
На ти, мале, одмену,
Тебе, мале, одмену,
Оцу воду студену,
Мене, мајћо, премена.

Ђаку:

Задали се три облака,
Из њи паде ситна књига,
Сви гледаше, не познаше,

¹⁾ *Брица* је врста пролетње пшенице, којој је врло мали струк и ситан плод. Она се сад ретко сеје, у неколико планинских села у Буковику (у Стредлу, Студени, Валнишу, Ралину, Пресеци, Масуровцу и у онима преко границе).

Баче узе, одма позна:
 „Ово моја ситна књига,
 Ситна књига Давинова“.

Овчару:

Проникал струк гороцвет,
 Туј минуше мале моме,
 Отђинуше гороцвет.
 Турише га у пазуку:
 „С(а)ни вени, гороцвету,
 Ко девојћа за овчара“.

Псу овчарском:

Тојлен, тојлен Тодорће,
 Тој ли ти се досади:
 Сури влци брзејечи,
 К(а)си зајци в(а)тајечи,
 Кални друми одејечи.

Детету мушком (беби):

Заспало је лаленце,
 На вр' дуњу на листак.
 Краљ га пише за војску,
 Мајћа си га не даје,
 Нек ми расне, порасне,
 Мајћа че га сама спраји,
 Пушку че му сама купи,
 Мајћа че га сама прати — на војску.

Детету женском (беби):

Гркала је грличка
 Spreма село, Јело.
 Мајћа си га мамеше:
 Бели бели, грличке,
 Да те мајћа нарани,
 Нарани и па напоји,
 С бел' пченичку нарани,
 С рујно вино напоји.

Господину (чиновнику уопште):

Цар си седи под божура,
 Па си пије црно вино.
 Отуд лете голубице.
 Царица им говорила:
 Иша, иша, голубице,
 Цар не пије русно вино.¹⁾
 Залете се голубица,
 Нарусише²⁾ црно вино.

Војнику:

Забележи млад нежењен
 Зелен јавор у гору
 А девојћу код мајћу,
 Па си појде у војску.
 Зла га среча сретнула,
 Још га по-зла стигнула:
 Бре, вртај се, млад нежењен,
 Јавор ти се отсече,
 Девојћа се одаде,
 Бели дари раздава.
 Па се врну млад нежењен:
 Девојћа му седеше,
 Јавор му си цветаше (цвџтеше).
 (Из Лужнице).

б) Женске песме¹⁾

(КОЈЕ ПЕВА ЖЕНСКИНЕ ПРИЛИКОМ ПОЉСКИХ РАДОВА)

Из Лужнице

Заспал Ива у росне ливаде,
 А девојћа при студен кладенац.
 Кој да мене свак девојћу буди,

¹⁾ Натруњено.

²⁾ Натрунише.

³⁾ Све су ове песме заједничке у целом овом крају. Нема ниједне од тих песама да се за њу може рећи, да се пева само у једном селу, а да је непозната у околини. А нема ниједне од тих песама да би се за њу могло рећи, да је она својина само, рецимо, Лужнице, а да се не пева и у Нишави. Ове се песме певају само приликом пољских радова: *на жетви и кошању*.

А *Ивана* никој да разбуди.
Пролетеше два сива сокола:
 „*Диг' се Иван*, свака девојћу буди,
Жењен ли си или неси жењен?“
 „*Несам жењен*, ама чу се женим,
Запросил сам динбер Анђелину,
Она има девет мила брата,
Направише цркву камениту,
Затворише динбер Анђелину“.

(У певању се понављају подвучени редови).

—
 Сл(а)нце ни трепти да зајде,
 Над оне равне рудине.
 На рудину бор зелен.
 Под бора је девојћа,
 Под бора је заспала,
 С крпу си очи прекрила.
 Отуд иде млад овчар,
 С кривак вој крпу подиже:
 „Дивај се, добра девојћо,
 На зло си место заспала,
 Зашло те јасно слнченце“.

—
 Девојћа је крај гору стајала,
 Сва вој гора од лице сјајала.
 Леле лице, моје бело лице,
 Да ја да знам, младо да ме љуби,
 Да отидем ју нова пазара,
 Да си купим меда и шећера,
 Да си мажем моје бело лице,
 Кад ме љуби, барем да му благни.
 Да ја знадем старо да ме љуби,
 Да отидем у гору зелену,
 Да наберем траву черемику,
 Да намажем моје бело лице,
 Кад ме љуби, горко да му будне.

—
 Ја си појдо там доле,
 Коњу траву да најњем.
 Претекло ме девојче,

Коњу траву најело
И у траву заспало.
Да ли да га разбудим,
Или да га заљубим?
Боље да га разбудим,
Па т(а)г да га заљубим.

Од Росе Марковићеве
из Стрелца.

—
„Мароле, Маро, Марушће,
Ајде се Маро потурчи“.
„Нечу се, аго, потурчим,
Јоште сам мајћи малечка,
Јоште ми мајћа простира,
Јоште ме мајћа собува,
Јоште ме мајћа обува“.

—
Колико је поље орманито,
Коњ до коња, јунак до јунака,
Коњ до коња, барјак до барјака.
Сви барјаци на лице сјајеју,
Димин барјак одопако сјаји.
Диму мајћа тужно овикује:
Да мој Диме, да мој мили сине,
Сви барјаци од лице сјајеју,
А теб барјак одопако сјаји!

Од Бате Станковића
из Стрелца.

—
Девојћа је дивја перуника,
Тијо поје, далеко се чује.
Дочуше је из гору овчари,
Оставише стадо небројено,
И у стадо ован девет рога,
И на овна звонац за хиљадо,
И у звону зрно банбарово.

—
Колико је село Камбелево!
Тува има девет воденице!
Девет бабе једну козу музу,
Од сирење ћуприје правеју,

А од млеко воденице мељеју,
 Поболе се тај добра девојћа,
 Па потражи млеко од кошуту,
 И потражи леда од три лета.
 Ушчуди се мајћа остарела,
 Куд да најде млеко од кошуту,
 Ласно че вој најде леда од три лета. —

Од Цане жене Алексе Брке
 из Стрелца.

Зелени се зелена ливада,
 Нит те косе, нит те коњи пасу,
 Нел' те газе краљеви регрути.
 Ви регрути, што сте толко жути?
 Ми смо жути, каплари ни љути.
 Каплар Косто, да ти неје просто,
 Пуштај момци, осташе девојће,
 Потрулеше дуње у цепове,
 Зарцаше игле у пазуће.

Стан, јуначе, чудо да гледамо,
 Како мома са две косе коси,
 Са две косе три откоса кара:
 Један откос трава детелина,
 Друђи откос ружа у градину,
 Тречи откос пелин и покрива.
 Што то откос трава детелина,
 Она рани баштинога коња;
 Што то откос ружа у градину,
 Она рани братњевога коња;
 Што то откос пелин и покрива,
 Она раи војнинога коња.

Дојде цвеће из Совију,
 Из Совију у кутију,
 Из кутију у градину,
 У градину посадено,
 Сас винце је запојено,
 Сас иглицу опрашено.

Дунав тече под Јелита града,
 Крај му бије у крај у Мораве.
 У Мораве никој нигде нема,
 Коло води такмена девојћа.
 Окол њу су тридесет делије.
 Све делије јесу распасани,
 Распасани и па гологлави.
 Што то су ми они распасани,
 Они траже това рујно вино.
 А што су ми они гологлави,
 Они траже туја малу мому.
 Рујно вино траже за пијење,
 Малу мому траже за љубење.

Од Видосаве М. Панајотовића
 из Стрелца.

Поболе се момче Димитрије,
 Поболе се рано у тај петак.
 У суботу болно прележало,
 У недељу Богу душу дало.
 Мајћа га је лепо оправила:
 Сандук му је од срчу сковала,
 При главу му бунар ископала,
 При ноће му ружу посадила,
 Јокол гроба клупе поставила,
 Кој уморан нека се одмори,
 Кој је жедан воду да с' напије,
 Кој за ћитку, ћитку да отћине.

Од Лепосаве Величковићеве
 из Стрелца.

Стојанће девојћо,
 Не стој спрема мене,
 Изгоре за тебе,
 Како л(а)н на слице,
 Како ружа у градину,
 Како божур на планину,
 Како свила на девојћу.

Од Росе Стојковићеве
 из Стрелца.

Еј соколе, сив зелен соколе,
Што ми летиш од горе до горе?
Сенћу тражим с коња да ладујем,
Траву тражим коња да напасем.

Од Лепосаве Божићеве
из Стрелца.

Молила мајћа Стојана,
Молила да га ожени:
С(а)га те мајћа молила,
До године ти глас чула,
На Нишком Поље широком.
Врба ти била невеста,
Шарене свраће залвице,
Црни орлови попови,
Касапска пцета званице.

Жалила бела Божана,
Тројица по три године.
Та таман девет године.
Поди село оро играло,
Вану се бела Божана,
Гарван јој паде на раме:
„Пуштај се, бела Божана,
Башта ти брајћа подели,
Старому брату дел нема.“

Од Илинке Живадиновићеве
из Камбелеваца.

„Мори Миљо, виде ли ми коња?“
„Богме, војно, не видо ти коња.
Не видо га, нел' га по глас позна,
На бел Дунав бистру воду пије,
Воду пије, Нишко Поље гледа,
Како поље без огањ изгоре.
Девојћа га у јад упалила,
Невеста га у жал угасила.“

Од Марушке А. Милића
из Камбелеваца.

Сестра брата на обед дозвала.
Малко га је на обеда звала,
Више га је на договор звала.
„Јела брате да се додумамо:
Село вали три добре девојке,
Коју чемо ми је да узнемо?
Једну вали јако даровита,
Другу вали много рода има,
Тречу вали јако сиротиња“.
„Да узнемо што то дара има,
Она че се сас дар подголеми,
Па ни нече стару мајћу чува.
Да узнемо што то рода има,
Она че се сас род подголеми,
Па ни нече стару мајћу чува.
Да узнемо што то сиротиња,
Она че ни стару мајћу чува“.

Рано ранила Јелена,
У свету младу недељу,
Да бере росан трандавиљ.
Таман се суну Јелена,
Љута ју змија изеде,
За десну руку под гривну.
Десна вој рука отече,
Јелена седи и плаче.
Јелени мајћа говори:
Ђути, Јелено, не плачи,
Ти имаш брата златара,
Он че ти гривну раскове,
Рука че да ти одане.

„Драгомане, коси ли ти коса?“
„Коса коси, ама ја не могу.
Плава беше Пловдинћа девојћа,
Плава беше, мене мила беше,
Али ми је друђи преотеше.
Род родила како јеребица,
Распратила како ластавица,
Стан завила како кукавица!“

Сланце зајде, мрак по поље паде.
 Јетрве се у двор сабирају.
 Ред се реде на воду да иду,
 Ред се паде Марђити девојћи.
 Итра била Марђитина мајћа,
 Те отиде на чешме шарене.
 Тамо има два млада ајдука,
 Па питују Марђитину мајћу:
 Ој бога ти, Марђитина мајћо,
 Куде ти је Марђита девојћа?
 Проговара Марђитина мајћа:
 Синочће се здрава разболела,
 А оцутра Богу душу дала!

—

Ладом се гора залади,
 Војвода у лов отоди,
 Поводи сина Николу.
 Мајћа си сина не пушта:
 Не иди сине Николо,
 Башта ти има душмање,
 Првња че пушка да пукне,
 Теб че ми млада убије.
 Никола мајћу не слуша,
 Нел' си отиде у ловак,
 И првња пушка пукнула,
 Те уби сина Николу.

—

Карван кара Ћира ћириција,
 Карван кара дванаесет коња.
 Најнапреда алча калаузин,
 И на њега звонче од иљадо,
 И на звонче драђи камен сјаји,
 У пол ноци као у пол дана.

—

Ладна горо, да вере¹⁾ си ладна,
 А девојћа, да вере је јадна.
 Нема кому јади да откаже,

¹⁾ занста

Брата има јако на далеко,
Башту има, он је у мејану,
Мајћу има одонуде море.

—
Девојћа је Бога помолила:
Дај ми Боже, крила лабудова,
Да прелетим Саву и Дунаву,
Да одлетим у цареву војску,
Да изберем за себе јунака,
Који јаше коња ацамију,
Кому игра видра на колено,
Кому бије саат на пазуку,
Кој не пије вино и рађију,
Кој не пуши смрдљива дувана.

—
Девојћа је Бога помолила:
Дај ми Боже лето ладовито,
И у лето жито положито,
Да отидем у Јанка на жетву,
Да се малко с Јанка наджињамо.
Бог вој даде лето ладовито.
И у лето жито положито,
Те отиде у Јанка на жетву,
Те се с Јанка малко наджињаше.
Јанко наже двеста и два снопа,
А девојћа триста и три снопа.
Седе Јанко те си слазе рони.
Јанку мајћа потијом говори:
Ђути, Јанко, не рони си очи,
Девојћа је итра и опака,
Јужје крати а рукове крадне¹⁾.

—
Девојћа је црне очи клела:
Клеге да сте моје црне очи,
Све видосте, данас не видосте,
Кад пројдоше Турци мартолози,

¹⁾ Људи који иду за жетеоцима („врзачи“ или „везачи“) и којима је дужност да везују снопове, чупају из земље најдуже и зеленије струкове и праве од њих „јужета“, „јужетина“, и у њих скупају оне *рукове*, што их жетеоци у гомилцама за собом остављају. По неколико „рукова“ натрапају у једно „јуже“, те постане сноп.

Прокараше два млада ајдука,
 Један Марко а друђи Маринко.
 Марко плаче, Маринко га плаши:
 Ђути, Марко, не рони си очи.
 Ми имамо сестру Магдалену,
 Она има три ћемера блага:
 Један ћемер мене да откупи,
 Други ћемер тебе да откупи,
 Тречи ћемер себе да остаји.“

—
 Ја подуни, ветре горјанине,
 Те олади цареву гарију.
 На гарију мома болна лежи.
 Њу ми чува црна Арапиња.
 Ваздан чува, ваздан Бога моли:
 Дај ми, Боже, здравје на девојћу,
 Да ју водим у арапско поље,
 Да ју учим арапћи да оди,
 Да ју учим арапћи да вреви.¹⁾
 Девојћа је сама себе клела:
 Дај ми, Боже, још потешку бољку,
 Да не идем у арапску зевњу,²⁾
 Да не учим арапћи да вревим,
 Да не учим арапћи да одим,
 Нело да си у мој крај уђинем.

Од Младене жене Алексе Милића
 из Камбелеваца

—
 Дунав тече под Јелита града,
 Испод града зелена ливада,
 На ливаду дрво јабланово,
 Испод дрво шарена постеља,
 На постељу момак и девојћа,
 Играли се са златну јабуку.
 Куд играли тува и заспали.
 Међу њи је дете провикало.
 Учуди се момак и девојћа,
 Куд да дену това мушко дете.

¹⁾ говори

²⁾ земљу

Увише га у белу мараму,
Врљише га у мутну Нишаву.
Лак полака до краља се чуло.
Краљ си прати два брза јунака:
„Скоро брже два брза јунака,
Да питате Видена јунака,
Дек је денул това мушко дете.“
Отидоше два брза јунака,
Отидоше и па се врнуше,
Па говоре два брза јунака:
Увили га у белу мараму,
Врљили га у мутну Нишаву.

—
Седи Јана на равно Косово,
Свилу преде на златно вретено,
Мотала га на беседан камик.
Мотајечи воду ожеднела,
Па се диже воду да си пије.
Овчар ока из горе зелене:
Немој, Јано, туј воду да пијеш,
Туј су воду виле запишиле.
Вила ока из горе зелене:
Еј овчарко, мајћа те немала,
Дор отидеш — коло да саставиш.

—
Појде Марко из гору зелену,
Да си тражи воду за пијење.
Оно нема вода за пијење.
Стану Марко воду да си куне:
„Пуста горо, пуста да останеш,
Зашто немаш воду за пијење?“
Сама му је гора гворила:
„Бога тебе, Краљевићу Марко,
Не куни ме стару и никаку,
Имала сам до девет кладенца,
Сви је девет вила запишила.“
Па говори Краљевићу Марко,
Па говори коњу Шаријану:
„Бога тебе, коњу Шаријану,
Да достигнеш вилу подгоркињу.
Ако богме вилу не достигнеш,

Осечу ти главу до рамена,
 Осечу ти ноге до колена,
 Осечу ти репак до гузица.“
 Па говори коњак Шаријану:
 „Бога тебе, Краљевићу Марко,
 Поткови ме плоче оканици¹⁾,
 Поткови ме клинци литрењаци,
 Потегни ме сас девет колана,
 А десети ибришим тканице,
 Па ме пусти у горе зелене.
 Ако богме вилу не достигнем,
 Осечи ми главу до рамена,
 Осечи ми ноге до колена,
 Осечи ми репак до гузица.“
 Шарац иде од брдо до брдо,
 Вила рипа од брдо на брдо.
 Шарац рипи та вилу надрипи,
 Па увану вилу подгоркињу.
 Вила му је сама говорила:
 „Бога тебе, коњу Шаријану,
 Ни ме бите, ни ме па мучите!
 Ајд д'идемо у горе зелене,
 Да отпишим до девет кладенца.“
 Па отоше с Краљевића Марка,
 Па отоше у горе зелене,
 Отпишила до девет кладенца.

—
 Платно бели Марица девојћа,
 Платно бели на Марице воде.
 И у воде рањена јунака.
 Изговара рањени јуначе:
 „Бога тебе, Марице девојћо,
 Да уврљиш један крај од платно,
 Да извадиш рањена јунака.“
 Марица је њега послушала,
 Уврљи му један крај од платно,
 На јунаку деведесет рана.
 Једне ране од младе девојће,
 Друге ране од млада момчета,

¹⁾ Од ове.

Трече ране од младе невесте,
 А четврте од млада дечица.
 Проговара Марица девојћа,
 Проговара њојног милог брата:
 »Бога тебе, да мој мили брате,
 Ајд' д'идемо при Марице воде,
 Да ти видиш рањена јунака,
 Че ни даде три товара блага:
 Један товар меда и шећера,
 Друђи товар све жути дукати,
 Тречи товар тија бели дари.«

—
 Рано рани Марко Краљевићу,
 Рано рани у свету Недељу,
 Рано рани у горе зелене,
 Па поведе рти и загари,
 Па отиде у горе зелене,
 Те и(х) пушти през горе зелене.
 Нешто јети през горе зелене,
 Да л' је ловак или љута гуја?
 Неје ловак нел је љута гуја,
 Та се ови Марку окол грло.
 Оде Марко на своји дворови,
 Те изока своје прво љубе:
 »Ја искочи моје прво љубе,
 Да приванеш ловак што сам ловил.
 Неје ловак, нел' је љута гуја,
 Овила се Марку окол грло«.
 Изговара Марку прво љубе:
 »Бога тебе, Марко Краљевићу,
 Ни се мијеш ни па Бога молиш,
 Ни се крстиш ни у цркву идеш.
 Да ти идеш цркве Раванлије,
 Да ти идеш у свету Недељу,
 Да с' одвије гуја оди грло.«

—
 Месец кара Даницу звездицу:
 »Ди си била, ди си дангубила?«
 »Ја сам била, ја сам дангубила,
 Ја сам била на Пирим-планина,
 Ди се бију орли и сегмење.

Орли кажу: наша је планина,
 А сегмење: наша је старина.
 Оди орли беле пене течу,
 Од сегмење мутне и кржаве.
 Стекоше се кржаве долине,
 Та се стече Сава и Морава.
 Сава ваља дрва и камење,
 А Морава коња дебелога,
 Дебелога и па маленога.
 На њег носи рањена јунака,
 На јунака дөведесет рана“.

Од Милице Стаменковићеве
 из Стола.

„Јадна Јанће, што се не одаваш?“
 „Јадан Јанко, кад ме никој нече.
 У село ме до тројица куде:
 Један вели: спављива, дремљива;
 Друђи вели: зла је како змија;
 Тречи вели: таква је од рода.
 Што то вели: зла је како змија,
 Змије му се у перчин извеле;
 Што то вели: зла је оди рода,
 Оди срца не видео рода!“

Од Бонке Тодоровића
 из Проваљеника.

Из Нишаве

Мароле, црна робињо,
 Немој се Маро потурчит',
 Турска је вера никаква:
 Један бајрам у години,
 Па и њег с пушће гађају.

Гороле, горо зелена,
 Имам си брата ајдука.
 Да ми га, горо, поскуташ.
 Срчано горо развивај,

Па ми га горо покривај.
 Срчано, траво, расти,
 Та му трагове зарасти.

Жела клепа Катица девојћа,
 Ваздан клепа своју стару мајћу:
 „Клета да си, моја стара мале,
 Што ме даде у девет девера:
 Ваздан ору, суноч ајдукују,
 Те доносе крваве доламе,
 Па ме кару, д'идем да ћи перем.
 И ја најдо руку од јунака,
 Ја погледа Дамњанова рука,
 На ручицу прстен бурмалија.“ —

Летело тиче на јато,
 Тамо му башта и мати,
 Тамо му братак и сестра,
 Тамо му ујна и ујћа,
 Тамо му чича и стрина.

Од бабе Кате Ј. Игића
 из Сирдана.

Певају се још у Сукову, Држини и та

Петкано, млада бездетко,
 Залуд си млада бездетка.
 Петкана камик врзала,
 Носи га девет месеца.
 Петкана друшће питује:
 „Друшће-ле друшће, другачке:
 Колико месеца носите?“
 „Девет месеца носимо.“
 Петкана камик одврза.
 Врзала љуљћу лелејћу,
 Петкана че иде на воду:
 „Љуљај ми, тате, детето,
 А ја чу идем на воду.“
 „И да га љуљам, не љуљам,
 Не ли је камик те камик.“
 Петкани врло нажалe.
 Петкана стиже до чешму.

„Петкано, снао Петкано,
 Варкај скоро поскоро,
 Камик у љуљу пророва.
 Минуле девет године,
 Камена Петкана зајени,
 Сву си је роду позвала,
 А Бога неје зовала.
 Сви су се сватове сабрали,
 Вече су пошли за девојћу.
 Богу се врло најале,
 Па прати своје анђеле,
 Камену душу узеше.
 Петкана љуто викаше :
 „Божеле, Божеле, Божице!
 Имам ли друшку, другачку?!
 Свака си друшка пород имала,
 А ја сам камик носила,
 Носила девет месеца,
 И ја сам свадбу прајила.
 Свака је мајћа чедо женила,
 И ја сам камик женила.
 Голем се ђавол докара,
 Камену душу узеше.“
 Петкана Богу прегруби,
 Што неје Бога зовала,
 Камену душу узеше.
 Паткана свадбу препраји.
 Не ли вој пород неје од срце,
 Петкану срце неје болело.
 Дека је камик носила,
 Камик че довек камик да буде.
 Петкану љубе говори :
 „Доста си очи ронила,
 Доста си памет губила,
 Ми Бога несмо имали.“ —

Од **Бане Сотировића**
 из Беряловца

—
 Слнце се слага да зајде,
 Драгана дома пооди,
 Да спрема свекру вечеру.

У сусрет вој млад Крста :
 »Добра ти среча, Драгано!«
 »Дал ти Бог добро, млад Крсто!«
 Крста си Драгани говори :
 »Мома Драгано, Драгано,
 Умирам да те целивам.«
 »Целивај, Крсто, не браним.
 Ил немој нико да види.«
 Упази з(а)лва Тодора,
 Па каза брату Илији :
 »Илијо, брате Илијо,
 Целива Крста Драгану.« —

—
 Девоића је своје очи клела :
 »Клете да сте моје црне очи,
 Све видосте, данас не видосте,
 Кад пројдоше динсћи матолози,
 Проведоше два горска ајдука,
 Два ајдука, два брата роџена,
 Један Марко а друђи Маринко.
 Марко вика, Маринко га теши :
 »Да не викај, да мој мили брале,
 Да видиш ли оне беле куле,
 Тува ће ни на муће турају!«

—
 Девојћа је Бога помолила :
 »Дај ми, Боже, крила лабудова,
 Да прелетим Влашко и Богданско,
 Да одлетим у ладне мејане,
 Да изберем најбоља јунака,
 Ко ме видра по колону игра,
 Ко ме саат у пазуку бије,
 Ко ме сокол по колена игра.«

—
 Суноч одим, ништа не украдо,
 А пре зоре девојћу украдо.
 Проведо је кроз горе зелене,
 Врза коња за јелу зелену,
 А девојћу за ту десну руку,
 Па си лего мало да си проспим.
 Мало, часом, три дни и три ноци.

Кад се диго, девојћа ми нема,
И још више, коња ми одвела,
Одвела га у баштини двори.
Па говори крадена девојћа:
»Да ја несам крадена девојћа!
Јасан месец у баштини двори,
Сјајно сунце у војнови двори.«

—
Што град Смедерево ваздан затворено,
Ваздан затворено, суноч отворено?
Мајћа сина жени, сина Миладина.
Сина жени ноци, у потајно доба.
Још му љубе у животу,
Љубе у животу, мушко дете чува.
Мушко дете тврдо срце има,
Тврдо срце има, слзе не пустило.
Мајћа дробне слзе рони,
Дробне слзе рони, у вилџан ћи збира.
Каврак¹⁾ крпу топи, на срце налага. —

Од бабе Севе Ј. Митића
из Барн Чивлика

—
Под небо лету три кукавице,
Та облак маме, даж да удари,
Даж да удари, трава да расте,
Трава да расте, паун да пасе,
Паун да пасе. крила да мени.

—
Јабалка ми род родила,
На две слпће три јаблће,
На тречуту сокол стоји,
Па си гледа горе доле,
Горе доле по дворове.
Па угледа где два брата,

¹⁾ *Каврак* је свилена или памучна материја, слична тулу или крепу, само је дебља. Она се сад врло ретко употребљава. Старе Пироћанке кукују каврак, те једним парчетом завијају свој мали фес на оном месту што се зове »перо«. Још се у неким селима употребљава »крпа каврак«, кад умре нека девојка или момак, па се метпе на крстачу. После се каврак свине с крстаче, те у њега сродници завијају вадницицу или оно цвеће што га после редовно носе на гробље.

Где два брата коњи кову,
 А сестра им узде држи.
 Узде држи, љуто клне.
 Беседе вој до два брата:
 „Немој, сестро, не клни ни,
 И ми знамо да клнемо:
 Да се млада не ожениш;
 Ако ли се ти ожениш,
 Мушко чедо не родила;
 Ако би га и родила,
 У војску га не пратила!“

Сестра брата од дела окала:
 „Јела, брате, на дела голема,
 Да гледамо чудо великово,
 Како коси Дунавка девојћа,
 С једну косу три откоса кара,
 Први откос црвени трендавиљ,
 Друђи откос ситан бел босиљак,
 Тречи откос трава детелина“.

О леле варај, сирото,
 Кој пројде у свет како ја.
 Варал Никола Миљану,
 Варал ју, не изварал ју,
 Лагал ју, не излагал ју.

Од Сестре Св. Ђирића
 из Нишора

а певају се и у Сопоту. Ореовици,
 Д. Долу и по другим селима.

Карала Милка ћирију,
 Ђирију врлу рећију,
 Никој си Милку не позна,
 Само ју позна Турче трговче.

(толико записах).

Дуни ми, ветре ладане,
 Разлади поље широко,
 По поље бели аргаће,
 На загон млади овчаре,
 На планин бели косаче.

„Еј косаче, коси ли ти коса?“
 „Коса коси, ама ја не могу.
 Једна коса три откоса кара:
 Један откос зелена покрива,
 Друђи откос трава отодолка,
 Тречи откос трава детелина.“

—
 Западни Јован с овнове.
 Не пладнуј тува, Јоване,
 Тува ми Стана мињује,
 Ладне ми воде проноси.

—
 Проклета да је девојћа,
 Која којега годела,
 Годела а не узела,
 Нело узела овчара.
 Овчар је туга голема,
 Лето летује у Влашко,
 Зиме зимује у планин.

—
 Постој, слнце, ранко не заоди.
 Куд помислим, да ли чу да стигнем.
 Тамо има невен до колена,
 Девојћа га с филџан полевала.
 Беч каравил, бре убаво цвече.

—
 „Жалба ли те војно сељанине?“
 „Не ме жалба што га преотеше,
 Нел ме жалба што се окумимо:
 До недељу кумова кумица,
 А до другу моја љубовница.“

Од Бате П. Тапчићеве
 из Нишора.

А све ове песме певају и у Вел. Лукави, Завоју, Сопоту и другим селима.

—
 Тодоро, гору зелена,
 Зашто си толико зелена?
 Заспала мома под рудин,
 С белу се крпу прекрила,
 Ситна ју роса избила.
 Голем се ђавол докара,

Недељу змија изела.
 Недеља виче, извиче:
 »О леле, Боже, Бојеле,
 Љута ме змија изеде
 За десну руку, за палац.«

Од **Божуте И. Бостићеве**
 из Покровеника

—
 Неје ми срце весело,
 Војна ми нема у село,
 Он је ошал горе доле,
 Да збира овни да гоји,
 Да збира жлте жлтице.

Од **Јованке В. Јовановића**
 из Завоја.

—
 Турчин седи на постиљћу
 Јелено, душо, ој Ладо,
 Чеје Турче нел ришћанче,
 Јелено, душо, ој Ладо.

Од **Наталије Т. Јовановића**
 из Завоја.

—
 Синоч Миља сина заженила,
 У јутро га рано закопала,
 А по пладне снау испратила.
 По њу иду з(а)лве расплетене,
 Пред њу иде крвава свекрва.

—
 Цовара свири у горе,
 Тодора мете дворове.
 »Да на ти, нане, метлата,
 А тебе, тате, лопата.
 А ја чу идем у горе,
 У горе свири цовара.«

Од **Јованке В. Јовановића**
 из Завоја.

—
 Велика гора зелена,
 Колика си горо зелена,
 Још позелена да станеш,
 Водо-ле, водо студена,

Постудена водо да станеш.
 Ја имам брата ајдука,
 У тебе, горо, да седи,
 И у тебе воду да пије.

—
 Сан гледала краљица Богдана,
 Па казује краљу Мараклији:
 „Леле, краљу, леле Мараклију,
 Какав сан сам ночаске гледала!
 Нешто небо на три раздвојено,
 Сјајан месец у Дунав упаде,
 Ситне звезде по зем' попадале.“
 Т(а)г говори краљу Мараклија:
 „Што то небо на три раздвојено,
 Че отсеку краљу русу главу;
 Што је месец у Дунав упадал,
 Че заробе краљицу Богдану;
 Што су звезде по зем' попадале,
 Че погубе таја ситна деца.“
 Јоште краљу ништа не говори,
 А ето ти Турци допадоше.
 Отсекоше краљу русу главу;
 Заробеше краљицу Богдану;
 Па побише таја ситна деца.

—
 Сиво се стадо узвило,
 Зад оно поље широко,
 Под оно дрво високо.
 Пред њег иде млад ћеја,
 Млада му је Ћија девојћа.
 Сас ђердан треска те мами,
 Сас огледало размами.

—
 Овце пасе Јелена девојћа,
 Овце пасе, лепу песан поје:
 „Вала Богу, вала јединому,
 Нит се бојим паши ни субаши,
 Сал' се бојим Богу јединоме:
 Кад да сева, да ме не изгори,
 Кад да грми, да ме не убије.“

Што ме је мило и драго,
На небо месец да гледам,
Около месец ограња,
У огрању трпеца,
Уз трпезу сви свечи:
Прво је Свети Илија,
Па до њег сестра Марија,
У руће држи Ристоса.
Дунуше вири ветрове,
Те однесоше Ристоса.
Марија седла, па вика:
»О леле, брате Илијо,
Дунуше вири ветрове,
Однесоше Ристоса.«
»Не викај, сестро Маријо,
Ја имам кола ветрова,
Ја чу Ристоса да најдем.«

—
Синоч Марко од Солуна дојде,
И доведе Солунћу девојћу.
Солунћина мајћа проговара:
»Дигни ми се, Солунћо девојћо,
Твоје друшће дари наготивиле,
Твоји дари пусти су остали.«

Од Антице В. Манчиће и њене сестре Маре
из Велике Лукање.

—
Сено бере Косовка девојћа,
Сено бере, три откоса тера:
Један откос трава детелина,
Дрући откос трава бел пелина,
Тречи откос шарена ружица.

—
Порасал је селин до појаса,
У њег куку три сиве кукавице.
Једна кука никад не мањује,
Друга кука јутром па вечером,
Трећа кука кад јој на ум дође.
Што то кука, никад не мањује,

То је моја стара мајна.
 Што то кука јутром и вечером,
 То је моја мила сестра.
 Што то кука кад јој на ум дође,
 То је оно моје прво љубе.

—
 Виче ми се, малеле моја
 Од сегмење, » »
 Од шамиће, » »
 Од кошуље, » »
 Од тканичће, » »
 Од простирчице, » »
 Од чарапће, » »

—
 »Ој убава мала момо,
 Што работи Магдалена?«
 »Магдалена живо здраво,
 Па си ћеру удавала.
 Ћера жално одговара:
 Појем, играм, веселим се,
 Никој не зна што је мени,
 На мене су многе бриге,
 Многе бриге девојачке.
 Копам земљу до колена,
 Вадим траве из корена,
 За тој момче Микаилче.
 Микаилче, лепо име,
 Јаши коња ацамију,
 Па отиде у Совију,
 У Совију код кадију.
 Кадија си окол Дунав,
 Окол Дунав лађу тера.
 У лађуту девојчица.
 Дуни, дуни, па засуни,
 С убаве руће камто мене,
 Па извади две јаблће,
 Нит су зреле ни зелене,
 Таман добре за грижење.«

—
 Ој убава мала мома!
 Еј Стојане, млад Стојане!

Залуд си је твоја вала,
Кад се неси млад женило,
Дор су моме јевтин биле.
Саг су моме окупеле:
Једна мома од сто гроша,
Плава мома за иљаду,
Црноока ни крај ни број!
Ој убава, мала мома!

—
Зажени се Павол, добар јунак,
Па испроси Велику девојћу.
Он је проси, она му подноси.
Па говори Павловата мајћа:
„Синко Павле, материно дете,
Ти да манеш Велику девојћу.
Мајћа че ти друго љубе најде,
Другу мому Загорку девојћу.
Загорка је танка и висока,
Загорка је бела и румена,
А Велика јако је болњава.“
Павол си је мајћу послушати,
Па он узе Загорку девојћу.
Па отоше на јадно венчање,
Па венчаше Павла и Загорку.
Павол качи добротога коња:
„Останете сви сватове озад,
Ја чу д'идем малко унапреда,
Малко упред двори да поредим.
Мајћа ми је јако остарела,
Сестра ми је јако адамија.“
Дор да стигне Павол младожења,
Сватови га у двор достигнули.
Кад сведоше Павла и Загорку,
Нече Павол да дрнчи Загорку,
Сал говори Павол младожења:
„Тако м' Бога, моје прво љубе,
Ја ти слушај, ја што чу ти кажем.
Кад че јутрос слнце огрануло,
Слнце огрануло а дан освануло,
Да ти кажеш на моју милу мајћу,
Да набере до девет мајстора,

И десета Петра Мармарина.
Па да иду у гора зелена,
Дрво да зглецују, ковчег да zdeљују.
Ни да г' омале нити оголеме,
Да гледају колко за двојицу.“
Па се диже това прво љубе,
Руће мета, горке слзе рони.
Па излезне мила свекрвица,
Па ју пита мила свекрвица:
„Мила снао, шта ми слзе рониш?“
„Ел ме питаш, право чу ти кажем:
Затевал је Павол добар јунак:
Да ми кажеш моје миле мајће,
Да набере до девет мајстора,
И десета Петра Мармарина.
Па да иде у гору зелену,
Дрво да зглецује, ковчег да направи,
Да га не оголеми нити да омали,
Но да гледа колко за двојицу.“
Када јутре сунце огрануло,
Мртав лежи Павол младожења.
Саградише мајстори ковчега.
Па турише Павла у ковчега.
То дочује Велика девојћа,
Па говори њојне миле мајће:
„Тако м' Бога, мајћо остарела,
Ја чу Павлу свечу да запалим.“
Па усуче туја црну свечу,
Па набере лепу ћитку цвече,
Црну свечу у туј леву руку,
А у десну ту шарену ћитку,
Па се дигне код Павла јунака.
Па говори Велика девојћа:
„Ја одвите Павла, доброга јунака,
Да му свечу ја јадна запалим,
Да га јадна ја лепо заћитим.“
Она се суну, те га заћити,
Заћити га и једн(а)г се устури.
Толко се је Бого сажалило!
Па грабнуше Велику девојћу,
Турише је код Павла јунака.

Две су свече једн(а)к погореле,
 Две су мајће једн(а)к поплакале,
 Две су ћитке једн(а)к завенуле.
 Хвала Богу, хвала јединому.

Од Јелене Б. Живића

из Габровнице.

Певају се и у Ј. Извору Балта Берн-
 ловцу итд.

—
 Бог убије туј славну Србију,
 У њу има највише јунаци,
 У њу има Милане Топлица,
 По Милана Реља Бошњанине,
 И по Рељу Страхинићу Бане.
 Пај отоде у Латина града,
 Па си просе Велику девојћу,
 Девојћа је љуто проклињала,
 Проклињала туј славну Србију.
 Хвала Богу хвала јединому,
 До с(а)г нисам ја никада видла,
 Што имаде Србија јунаци.

(Толико зна)

Од исте Јелене

—
 Варал Никола Љиљану,
 Варал ћу, не изварал ћу,
 Лагал ћу, не излагал ћу,
 Сакал ћу, не дали му ћу,
 Давао вој прстен да узне,
 Она му прстен не стела.
 Никола лагал да је умрео.
 Љиљана дошла при њега,
 Бело му платно донела,
 С бело га платно покрила.
 „Прејди, Љиљано, преступи,
 Удари Николу през образ.“
 „Не смејем, друшће, другаче,
 Ноће су му на подиг,
 А руће су му на повад,
 Очи су му на поглед“.
 Па си рипи Никола,
 Вану Љиљану за руку,
 Па води, води па дома :

»На ти, мале, одмену,
А башти воду студену.«

—

»Пладница, брале, а ми си воду немамо,
(Или: Веч ми се пладне препладни,
Или: Пладнина, брале, тужнина),
Пусти ме, брале, на воду.«
»Не пуштам, сестро Тодоро,
Не пуштам доле на воду,
На воду има свакакви:
На воду има овчаре,
На воду има козаре.
Они че ти воду размуте,
Они че ти стовне потроше,
Они че ти ђитке поћину.«

—

Две ми вране високо лете.
Куд летеше тамо и падоше,
Па падоше Ђурђелини двори,
Па излезе млада Ђурђелина:
»Ишу, ишу, до две црне вране,
Не кљуцајте през белу пшеницу!«

Од жене А. Мијалковића
из Вел. Суводола.

—

Лојзе сади Недин башта,
Лојзе сади, чардак гради,
Да му седи бела Неда,
Да му варди модро грозје,
Модро грозје гарванито.
Оздол иду два винара,
Два винара, два бечара.
»Дај ни, Недо, од виното,
Дај ни, Недо, од грозјето.«
»Ни си давам од виното,
Ни си давам од грозјето.«

Од Бостадинке С. Вељковића
из Вел. Суводола.

Девојћа је црне очи клела:
 »Клете биле, моје црне очи,
 Све видосте, данас не видосте,
 Кад пројдоше дивте брзолове,
 Проведоше два синцира робје.
 Један синцир два млада ајдука,
 Два ајдука, два брата роцена.«

Од бабе Агне
 из Рудиња.

Таван се облак зададе.
 Мутан ми порој дотече,
 Сребар ми прстен однесе.

Слице јарко, не заоди ранко,
 Оче братак на војску да иде,
 Да нашијем брату за рукаве,
 Оче брата дружина да питу:
 Кој ти наши свилу на рукаве,
 Је ли имаш јако младу мајћу,
 Та ти наши свилу на рукаве;
 Је ли имаш сестру неудару,
 Те ти наши свилу на рукаве;
 Је ли имаш твоје прво љубе,
 Те ти наши свилу на рукаве?
 (Подвучене речи понављају се).

Од сестре Ј Цолића
 из Ђвилана

Марко лаже Моравће девојће,
 Он ћи лаже, мајћа му не дава:
 »Не лаж', Марко, Моравће девојће,
 Моравће су јако болновите:
 Зиме глава, лете половина.«¹⁾
 Дочуле су Моравће девојће.
 Девојћа је Бога помолила:
 »Дај ми, Боже, лета ладовита,
 И додај ми жита положита,
 Да се с Марка оба нацињамо.«²⁾

¹⁾ То значи: зими их боли цела глава а лети пола главе.

²⁾ т. ј. надживљамо (надмећемо у жњевењу).

Марко наже двеста и два снопа,
 Мара наже триста и три снопа.
 Седе Марко на сред на постату,
 Па си стану, па си слзе рони.
 Мајћа њему потијом говори:
 »Не вик', Марко, не рони си слзе,
 Девојће су јако ђаволите,
 Оне су ти од пешчице¹⁾ крале.

Девојћа је под ђула заспала,
 Бул се рони, по девојћу пада.
 Девојћа му потијом говори:
 »Не рон'. ђуле. не падај на мене!
 Мен је мајћа младу оженила,
 Оженила, младу одомила,
 Одомила, на зло намерила,
 Намерила свекра и свекрву,
 Намерила девет миле злве.
 Сваку вечер воду им донесем,
 Ја донесем, оне ми расипу.«

Кукавица за порода кука,
 А девојћа за два дома тужи:
 Један тужи како че остаи,
 Друђи тужи како че намери.

Ао Јано, Јано беспородна,
 Знајеш, мома, дека че те манем.
 Ако манеш, та брига, ме неје.
 Башту имам, сас башту че с идем,
 Мајћу имам, мајћа че ме чува.

Сви јунаци мајће прежалеше,
 Веселина мајћа не прежали.
 Жалеја га девет годин дана,

¹⁾ Онолико жита, колико се о жетви одједном аграби руком и одсече српом, зове се у селима око Пирота *рукољба*. Од више тих рукољби постаје *пешчица*. (У Лужници и у неким нишавским селима пешчице зову »рукове«, иначе у Србији руковеди). Од више пешчица постаје сноп.

Окол гробје друмје направила,
Прокај друмје воче засадила,
Све су воче дунће и јаблће.

Од Савете **Бостића**
из Гњилана.

—
Остала је Мара удовица,
Остала је су две сирочета.
Јанка даде у Будима града,
А Јенику у Прилипа града.
Расли, расли, големи порасли.
Дојде земан Јанко да се жени.
Нигде нема Јанкова прилика.
У Прилипа Јанкова прилика.
Што би закон све су прекарали.
Кад је било црквено венчање,
Долетело сиво соколенце,
Тужно пишти а жално изрица:
„Вала Богу, вала јединоме,
Да брат сестру за љубе узима!“
Кад то дочу Јанко добар јунак,
Он говори Јениће девојће:
„Тако т' Бога, Јениће девојћо,
Имала ли с' једнога братића?“
Т(а)г говори Јеника девојћа:
„Ја си имам једнога братића.“
„Да га видиш, познала ли би га?“
„Да га видим, познала би га.
Дангу¹⁾ има на туј десну вецу.“
Таг подиже Јанко вина веза,
Данга му је на туј десну вецу.

Толико од Саве **Ј. Ранчића**
из Гњилана.

(Једна девојка овако свршава ту песму:
Т(а)г позна Јеника девојћа да вој је брат.
Живи се ставише, мртви се раставише).

¹⁾ Белега. Има и глагол „дангосати,“ обележити. Чује се нпр. у говору:
„Да дангосујемо овцете“; „Они дангосу стоку“; „То је моја данга“.

Јанко дава злато за девојћу,
 Јанко дава, мајћа му не дава:
 »Не дај, Јанко, злато за девојће!«
 Ведро беше па се заоблачи,
 За облака кр'ве капће капу,
 За облака тужно пиле поје,
 Тужно поје, жално изговара:
 »Где се чуло и где па видело,
 Да брат сестру за љубе узима.«

»Калено Пено, роднино,¹⁾
 Ајде се душо узнемо.«
 »Не говор това, Јоване,
 Не ли смо пуста роднина:
 Чича и тата два брата,
 Мама и стрина јетрве,
 А ја и ти смо братанци.«
 Убава мома род нема,
 Широко поље крај нема,
 Дубока вода брод нема,
 Ситно камење број нема,
 Јалова крава лој нема!

Од Савете А. Костића
 из Гвџлана

Пошла Јана да кумује,
 С мила брата Манојила.
 Проминуше равно поље,
 А насташе густе горе.
 На крај горе два кладенца.
 Стану Јана да се мије,
 Лице сину како слнце,
 Бело грло како месец.
 Проговара брат Манојил:
 »До с(а)г си ми сестра била,
 А од с(а)гај прво љубе.«
 Т(а)г извиче сестра Јана:
 »Чујте, птице по друмичи,
 Па понесте мајћи глас,
 Да ми прати белу мрежу,

¹⁾ Пена је женско име. А роднина означава даљег сродника.

Да замрежим бело лице,
 Да урипим у бел Дунав.
 Јецте рибе бело лице,
 Нег ли братак да га љуби.“

Од жене Јована Манчића
 из Гвилана

—

Војвода дојде у село,
 Та си ле тражи Младена:
 „Младене, море Младене!“
 „Што има думу да дума?“
 „Ти си ле имаш три черће:
 Даница краве млезеше,
 Калина телци држеше,
 Малина двори метеше,
 Једну че мене да дадеш.“
 Младен си иде уилан,
 Даница си га питује:
 „Тателе, мили баштице,
 Зашто си татће уилан?“
 „Данице, дан те убило,
 Калино, кал те скалило,
 Малино, дни ти малени.“
 Даница нође потеза,
 Па си отиде у горе,
 У теја горе зелене,
 Додека стиже у манастир:
 „Калуџерице, мајчице,
 Отвори порте да минем.“
 „Нечу ти, море, отворим,
 Ти си ле много убава,
 Оче ми ђаци подвараш.“
 „Калуџерице, мајчице,
 Отвори порте да минем,
 Бело чу лице замрежим,
 Црне чу очи поклопим.
 Додај ми стовне зелене,
 Да идем чешме шарене.“
 Младен си с руће врзано,
 С војводу стиже до манастир:
 „Калуџерице, мајчице,

Има ли тува Даница?“

„Дадо вој стовне зелене,
Отиде чешме шарене,
Даница се млада удави.“

Војвода вели, говори:

„Младене, мори Младене,
Ми чемо д' и'мо¹⁾ на чешму.

Подрж ми, море Младене,
Коњатога море за вузду,
И ја чу се море удавим.“

Па си вану коња за вузду. —

Па си дојде до манастир:

„Калуџерице, море, мајчице,
Изведи ми море Даницу.“

Сас десну руку коња за вузду,
А сас леву руку Даницу,
Па си отиде до дома.

Ој војно, војно, Страторе,
Не расти висок, чекај си мене,
Те на оро заједно д'идемо,
Ногу по ногу мене да газе,
Око по око мене најмигне.

Од сестре Јована Цолића
из Гњилана.

Стојану књига пристиже,
Стојан у војску да иде.
Стојан у војску пооди,
Невеста си га испрача.
Цвече ћитку береше,
Стојану за калпак ћитеше,
И па овако говори:
„Леле Стојане, Стојане,
Док ти ћитка повене,
Ја че те чекам, Стојане.“
Ќад ћитка повене,
Она че се удаде.
Стојану ћитка весела,

¹⁾ Скраћено од: „д'идемо.“ Ур.

Весела била девет година,
Десета година почела,
И ћитка му повенула.

—
Оделил чича братенче,
Ништа си му делац не даде,
Саде му даде две торбе и две тојађе.
Просило те се хранило,
Те се до коња
И до оружја добило.
Чича му сина зажени,
Црно божљаче не зова.
Њему се жалак дожале,
Те си коња узјану,
Па му запали левину.
»Испуштај, синко Стојане,
Испуштај вино црвено,
Јега се огањ угаси.«
Он испушти вино црвено,
Огањ си гори повише.
»Испуштај, синко Стојане,
Испуштај љуту рећију
Јега се огањ угаси.«
Он испушта љуту рећију,
Оно још више огањ придаје.

—
Мајћа сина на пут испрачује,
Испрачује и жално питајује:
»Тешко ли је, сине, чуж вилајет?«
»Тешко, мале, кад Бог нужду дава:
Црна земља болнику простирка,
Ведро небо болнику завивка,
Бурмен камик болнику под главу.
(Или: А бел камик болнику под главу).
(Подвучене речи у певању понављају).

Од Љубе Бањине
из Гвџице

—
Два се снега на планину белеју,
Први лансћи а друђи полансћи.
Помеци њи мало прокопнело,

Прокопнело, цвече расцавтело.
 Туј че мене Ива са сватове,
 Че проведе Иванку невесту.
 Сви сватове у цвече отоше,
 Сад остаде Ива и невеста.
 Проговара Ива на невесту:
 Чујеш ли ме, Иванће невесто,
 — Срамота је с тебе да говорим —
 Кад ти стигнеш на моји дворове,
 Кад излезне моја стара мајћа,
 Че изнесе чашу рујно вино,
 Привани га, немој да га пијеш,
 Нел' га додај на мило деверче.
 Да ти си ми девета невеста,
 До двор водим, у двор не уводим.
 Све и сретне моја стара мајћа,
 Све им даде чашу рујно вино.

од Љубице Манићеве
 из Ѓвџилана

У Нишору овако свршавају :

Пак отоше на Ивини дворове,
 Па искочи таја стара мајћа,
 Па изнесе това рујно вино,
 Па додаде Иву младожењу.
 Пину Ива и на коња капну.
 Једн(а)г црче Ива младожења,
 И црче му коњат поди њега.

Рано ми је слнце огрејало,
 Још порано роса опадала,
 Још ми овце у јегреке лежу.
 »Пушћај, овчарко, пушће те убиле!«
 »Је л' си болан, јел' болници чуваш?«
 »Несам болан чи болници чувам,
 Нело чекам роса да опадне,
 И љубе ми на руку лежаше.«

»Не дреми, Ненће бајино!«
 »Не дремем, баје, не дремем,
 Нело се тебе срамујем,

Суноч сам била на свадбу,
Суноч борину држала.“

Од Олге Стаменовића
из Ђвџана

Ој јаблоко, зеленико,
Што си толко род родила?
Род родила, преродила:
Свака грана три јаблће.
На тречуту сокол стоји,
Па си гледа горе доле,
Горе доле по дворове,
Куде брача коњи кову,
А сестре им (j)узде држе,
(J)узде држе, слзе роне,
Слзе роне, љуто клну:
Девет града преминули,
Нигде конак да не најду;
Девет воде да премину,
Нигде да се не напију.

Од Олге Стаменовића
из Ђвџана

е) Разне песме

*ЖЕНСКЕ И МУШКЕ, ВОЈЕ СЕ ПЕВАЈУ ПРИЛИБОМ СЛАВА И ДРУГИХ ВЕСЕЉА,

Заспала Света Недеља
Светоме Петру на руку.
Свети ђу Петар будеше:
»Устај море, Света Недељо!
(»Дигни се, море, Св. Недељо« — у Лужници.)
Све душе у рај отоше,
Само три душе осташе,
И оне су много греовне.
Једна је душа греовна
На зајам брашно узимала,
Па је пепел у брашно мешала,
Па га је са брашно врчала.
Друга душа греовна,
Вино на зајам узимала,
Па крв у вино мешала,

Те с вино врчала.
 Треча је душа греовна
 Рећију на зајам узимала,
 (Или: дете сироче не подојила)
 Па воду у рећију мешала,
 Те врчала.

У Лужници, а негде и у Нишави овако свршавају:

Једна со врчала,
 Више га с песак мешала,
 Другата брашно врчала,
 Више га с пепел мешала,
 Тречата вино продавала,
 Више га с воду мешала.

—
 Сабрали се сабор свеци,
 Позвао ђи Свет' Никола.
 Свет' Никола туј не беше,
 Не би мало и он дојде.
 Сви му свеци устадоше,
 Плну чашу нададоше.
 Ал' он чашу не привану.
 Т(а)г говоре сабор свеци:
 „Ој Бога ти, Свет' Никола,
 Зашто чашу не привану?“
 Т(а)г говори Свет' Никола:
 „Бога вама, сабор свеци,
 Сунул сам се на далеко,
 На далеко, преко море,
 На мору су до три лаце:
 Једна лаца све момчета,
 Друга лаца све девојће,
 Ове лаце лако иду,
 Треча лаца све невесте,
 Ова лаца застанула.
 Све невесте Бога моле:
 Ој ти Бошке, мили Бошке,
 Допрати ни Свет' Николу,
 Да искара на крај море.

—
 од Ђ. Костића
 старца из Гњилан

Колка је Стара Планина,
 Никој љу неје минуо,
 Сал минул ђавол Илија,
 Да зове сестру на свадбу.
 Сестра си Илији говори:
 »Не могу, брате, да дојдем,
 Т(а)нко ми платно на разбој,
 Дете ми мушко на руке.
 Че пратим черку Берану.«
 »Черко Берано, Берано,
 Ујћа че лепо да игра,
 Немој га, черко, надиграш;
 Ујћа че лепо да пева,
 Немој га, черко, натпеваш;
 Ујћа че лепо коња да брзи,
 Немој га, черко, надбрзиш.«

Два су брата много живовали,
 Сестру Неђу много миловали,
 Од милос љу на пазар одвели,
 Што видели, од све вој купили.
 И видели ножи у ножници,
 Купише вој ножи у ножници.
 На ножеве сребрне корице,
 На корице златне веришће.
 Кад су били дому на вечери,
 Посвиди се кучки Павловици.
 Кад је било ноћи у поночи,
 Узела је Нечини ножеве,
 Те убоде това мушко дете,
 И убоде до троји волови,
 И убоде три коња на јасли,
 И улезе у нови подруми,
 Те испусти девет бачве вино.
 И три бачве од љуту ређију.
 Па улезе у нови анови:
 »Диг¹⁾ се, Павле, никад се не диго,
 Убодено това мушко дете,
 Убодени до троји волови,

¹⁾ У ствари: дик се.

Убодени три коња на јасли,
 Испустено девет б(а)чве вино,
 И три б(а)чве од љуту ређију.“
 »Да кој ли ми тај зулум учини.
 Да гледајте редом на све ноже.“
 Нећи ноже до коре крваве.
 Проговара Нећа девојћа:
 Тако м' Бога, моји мили брача,
 Ако будем тај зулум чинила,
 Изведте ме на друм на раскрсје,
 Растече ме черек по черека,
 Наћитите дрвја и камење.“

.
 Куде падле теја беле руће,
 Тамо никле две танће тополе;
 Куде падле теја црне очи,
 Там излезла два бистра кладенца;
 Куде падле теја русе косе,
 Тамо никло тој густо браниште;
 Куде падло тоја клето срце,
 Там искоче Нечине црквице.
 Разболе се кучка Павловица,
 Лежала је девет годин дана,
 Очи су вој ватиле павучину,
 Кроз прсти вој мује пролатиле.¹⁾
 Па је пошла сестричине цркве.
 Саме су се порте затвориле,
 На порте вој душа испаднула.

Гњилан, Нишор, Сопот, Добри До.

Одели чича братенче,
 Ништа му делац не даде,
 Само му даде две торбе,
 Две торбе и две тојађе,
 Да реди редом по прошњу.
 Дошло је редак до чичу.
 Чича му свадбу запрајил.
 Дете се чичи молило:
 »Даруј ме, чичо, за Бога!“
 »Отува, црно Циганче,

¹⁾ Значи, да се толико распала, да су јој кроз прсте мухе пролетале.

Не смеши чичи трпезу!¹
 Дете се врло развика,
 Врло се Богу ражали.
 »Даруј ме, стрино, за Бога!¹
 »Отува, црно Циганче,
 Не смеши стрини трпезу!¹
 Врло се дете развика,
 Врло се Богу ражали. —

Нишава — Гњилан

—
 Ловције у лов отоде,
 Никола сака да иде.
 Николу мајћа не пушта:
 »Седи ми, синко Николо,
 Све ти је село душманин,
 Твој ти је чича душманин,
 Прва че пушка да пукне,
 Тебе че младо убије!¹«

—
 Маглица се през дел предевала¹),
 Неје магла, нел је црна чума.
 Убила је тридесет другара
 И убила мајћи Веселина.
 Веселина мајћа не прежали,
 Жалеја га три године дана;
 Веселина сестра не прежали,
 Жалеја га три године дана;
 Веселина љуба не прежали,
 Жалеја га три године дана.
 Окол гробје друми направени,
 Окол друмје дунће насадене,
 Окол дунће коњи наврзани,
 Окол коњи момци премењени²).

Нишава Од Ђ. П.
 из Гњилана

1) Овако се сад погрешно пева, а у старо време се певало: „Маглица се през дел пререваала.“ Преревати значи премештати (као кад се на гумну жито пререва с једног краја на други — лопатом), а предевати значи поново денути (као кад се нпр. предева неки стог сена или сламе или жита, кад је једанпут рђаво зденут).

2) Преобучени, обучени у чисто рухо.

„Петкано, мома Петкано,
 Сутра је мома Цурцев-дан,
 А ми смо, мома, сирома,
 Нема да кољемо молитву.
 Ајде, мома, да кољемо,
 Мушкото дете првенче.
 Оно је, мома, у чколу,¹⁾
 И оно че дојде из чколу,
 Ти немој да му казујеш,
 Оно че ване да бега.“
 Дете си иде из чколу,
 На рамо му торбичка,
 У торбичкуту букварче.
 Петкана не може да трпи,
 Како свака мајна жалосна:
 „Сине Прване, Прване,
 Сака те башта закоље.“
 „Мале-ле, мале глупава,
 Ја иди на нови пазар,
 Па си узни свилени гајтан,
 Највише узни црвени.
 Када ме башта закоље,
 Ти да ми вржеш рућете,
 Да се не машим татка д'ударим,
 Срамота и греота од Бога.“

Нишава.

У горице нигде никој нема,
 Само си је јунак Тодорачко,
 И при њега сестрица Милица,
 И на њега до три љуте ране.
 Једна рана од ту остру сабљу,
 Друга рана од ту т(а)нку пушку,
 Треча рана девојачки зуби.
 Крпе цепа сестрица Милица,
 Крпе цепа, па ране налага,
 Венци ћине, на ране налага.
 Проговара јунак Тодорачко:
 „Чујеш мене, сестрице Милице,

¹⁾ шкору

Не цеп крпће, дари не арчи си,
 Не ћин венци, цвече не аби си,
 Ти не можеш мене до излечиш.
 Веч отиди на шарене чешме,
 Па донеси студене водице,
 Да разладим до три љуте ране,
 Јога би ми ране уминуле.“
 Проговара сестрица Милица:
 „Чујеш мене, брале Тодорачко,
 Да собујем тија десан папук,¹⁾
 Да наточим крви од три ране,
 Да замажем дрва и камења,
 Да те знајем, куде чу т' оставим.“
 Па си собу тија десан папук,
 Па наточи крви од три ране,
 Па замаже дрво и камења,
 Па отиде на шарене чешме.
 Т(а)г извиче јунак Тодорачко:
 „Леле Боже, да мој мили Боже,
 Дај ми, Боже, што се теби молим.
 Дај ми, Боже, туја т(а)вну м(а)глу,
 А из маглу туја ситну ћишу,
 Да одлије дрва и камења,
 Да си идем у белога света,
 Да не пати сестрица Милица.“
 Што молио, Бога умолио,
 Бог му даде туја т(а)вну м(а)глу,
 А из маглу туја ситну ћишу,
 Те одлије дрва и камења,
 Па отиде у белога света.
 Отуд иде сестрица Милица,
 У сречу вој три врана гарвана.
 „Чујте мене, три врана гарвана,
 Видосте ли брата Тодорачка?“
 Проговару три врана гарвана:
 „Ми смо јуче Тодора заклали,
 Оцутра смо цићер поручали,
 На пладне смо очи извртели.“
 Т(а)г извиче сестрица Милица:

¹⁾ десну папучу

„Леле Боже, да мој мили Боже,
 Дај ми, Боже, што се тебе молим,
 Претвори ме у пиле лелејче,
 Да си летим од камик до камик,
 Да си летим од дрво до дрво,
 Да си тражим брата Тодорачка.“
 Што молила, Бога умолила,
 Претвори ђу у пиле лелејче.
 Па си лети девет годин дана.
 Па летело од дрво на дрво,
 Па летело од камик на камик,
 Па̂ не може брата да си најде.

Суково, Гњилан, Крупац.

Град градила бела Неда,
 На град је се обложила:
 Кој разбије на град врата,
 Тај че узме белу Неду.
 Дочула ђу српска војска,
 Прва чета све Српчета,
 Па отоше еј на града,
 Да разбију на град врата,
 Разбиваше, не могоше,
 Постојаше и отоше.
 Па дочула друга чета,
 Друга чета Бугарчета,
 Па отоше еј на града,
 Да разбију на град врата.
 Разбиваше, не могоше,
 Постојаше и отоше.
 Па дочула треча чета,
 Треча чета Циганчета,
 Па отоше еј на града,
 Да разбију на град врата.
 Једном маше, дваш ударе,
 Те разбише на град врата.
 Кад то виде бела Неда,
 Бела Неда проговара:
 „Подајте ми белу мрежу,

Да замрежим бело лице,
Да не љуби црн Циганин.“

Из Брунца од једне девојке.

—

У село су зле богиње,
Све село лежа прележа,
Бела Рада не прележа,
Веч ослепе и огрозе.
Слепа си мајци говори:
„Мале-ле, мила мајчице,
Сутра кажу дан Великдан,
Све се мило и оплело,
И мењ, мале, да омијеш,
Да омијеш, да оплетеш.
Че се ванем на Дел оро¹⁾,
На Дел оро, на лев танац,
Че поведем слепи танац.“
Раду мајћа и омила,
И омила и оплела,
Па се вану на Дел оро,
На Дел оро, на лев танац,
Па поведе слепи танац.
Богу се је ражало,
И дунуше вир ветрове,
Заросила ситна роса,
И зароси очи Ради,
Стану Рада, к'о што беше.

Нишава

Певају девојке за време одмора.

—

Устануле воде и Јордане,
Родила је дева Марија,
Родила је сина божјега.
Неје мајћа дете окупала,
Окупала и па покрстила,
Испрати га на рајске капије.
Опази га рајски капиција:
„Назад, натраг, дете некупано,

¹⁾ Значи: хоћу да се ухватим у оро, боје игра на Делу (месту).

Некупано, нити па крстено.
 Да ти неси за рај заслужио.
 Да отидеш у горе зелене,
 Да набереш цвече миришљаво,
 Да ућитиш све рајске капије,
 Онда дете за рај че заслужиш.“
 То је дете одма послушало.
 Па отиде у горе зелене,
 И набере цвече миришљаво,
 Па ућити све рајске капије.
 Па говори дете некупано,
 Некупано, нити па крстено:
 „Чујеш мене, рајски капиција,
 Ја ућити све рајске капије,
 Да ли сам си за рај заслужио?“
 Ал’ говори рајски капиција:
 „Чујеш мене, дете некупано,
 Некупано, нити па крстено,
 Да отидеш у поље широко,
 Да донесеш студене водице,
 Да напојиш све рајске душице.“
 То је дете одма послушало,
 Па отиде у поље широко,
 Те донесе студену водицу,
 И напоји све рајске душице.
 Сама му се врата отворише,
 Отворише, и па затворише.

А. Јов. из Б. Чифлика

Синоч мајћа дете породила,
 Оцутра га рано окупала,
 Куде пладне књига му достиже.
 Груја има девет миле сестре,
 И десету остарелу мајћу:
 „О ти, Грује, наше мушко дете,
 Кажу мајће шта у књигу читаш?“
 Проговара Груја, мушко дете:
 „Чујте мене, девет миле сестре
 И десета остарела мајћо!
 Да вам кажем, шта у књигу пише:
 Ево има девет годин’ дана,

Како су се земље размириле.
 Нема нико земљу да умири.
 Прочуло се дете јучерашњо,
 Оно може земљу да умири,
 Па зато му књигу испратили.“
 Проговару девет миле сестре
 И десета остарела мајћа:
 „Ој ти Грујо, наше мушко дете,
 Да када чеш од војску да дојдеш?“
 Проговара Груја, мушко дете:
 „Чујте мене девет миле сестре
 И десета остарела мајћо,
 Т(а)г че Груја од војску да дојде,
 Кад огреју три слнца наспоред,
 И кад роди сува врба гројзе,
 И рећита теја жлте дуње,
 И бел јасен преситни ореси,
 Т(а)г че Груја од војску да дојде.“
 Поболе се Груји стара мајћа,
 Па лежала девет годин' дана.
 Груја има девет миле сестре,
 Расукаше до три т(а)нке свече,
 Ућитише суву врбу с грозје,
 И рећиту с теја жлте дуње,
 И бел јасен са ситни ореси.
 Проговару девет миле сестре:
 „Диг се, мале, Груја че ни дојде,
 Огрејаше три слнца наспоред,
 А родила сува врба грозје,
 И рећита теја жлте дуње,
 И бел јасен преситни ореси.“
 Проговара Груји стара мајћа:
 „Чујте мене, девет миле чери,
 Што ме мене ви стару лажете?
 Расукасте три свече наспоред,
 Ућитисте суву врбу с грозје,
 И рећиту с теја жлте дуње,
 И бел јасен с преситне оресе.“
 То изусти, а душу испусти.

У Нишави певају на слави.

Поранила два стара путника,
 Поранили у Свету Недељу,
 И свратили у цакона дворе.
 Поранило цаконово љубе,
 Те си сеје туј белу пшеницу,
 Она сеје а господар оре.
 Т(а)г говоре два стара путника:
 „Зашто сејеш туј белу пшеницу,
 Зашто сејеш у Свету Недељу?“
 Ал' говори цаконово љубе:
 „Цакон че ми грехе да очети.“
 Ал' говоре два стара путника:
 „Бог вам нече грехе да опрости,
 Веч да дате дете из колевћу,
 Да га дате, да га закољемо.
 Што с' намаже с ту крв од детета,
 Што је слепо, све че да прогледа,
 Што рањаво, све че да исцели.“
 Она мисли, па на једно смисли,
 Па си даде дете из колевћу,
 Те заклаше дете из колевћу.
 Што је слепо, све је извидело,
 Што рањаво, све је исцелело.
 Па испрати два стара путника.
 Жал јој беше на златну колевћу,
 Па погледа у златну колевћу,
 У колевћу дете се играло,
 Играло се са златну јабуку.
 Још говори дете из колевћу:
 „Па тов нису два стара путника,
 Нел су това два божја анђела.“

Чуо од једне жене из Градашнице.

Што се бели у Старе Планине?
 Ил' је иње ил' бело ковиље?
 Нит' је иње нит' бело ковиље,
 Белеју се бели манастири,
 И у њи се два млада венчују:
 Венчују се Милош и Милошка.
 Кад је било на сред на венчање,
 Зададе се таја црна чума,

Те Милоша у то клето срце.
 Навали се Милош на Милошку.
 Проговара Милошка невеста:
 »Тако т' Бога, Милош младожења,
 Да ли сам ти много омилела?
 (Или сам ти много досадила?)«
 Проговара Милош младожења:
 »Простете ми, куме и старо(j)ћо,
 Простете ми тој моје венчање,
 Да ја идем напред пред сватове.«
 Простише му кумак и старо(j)ћо,
 Те отиде напред пред сватове.
 Одалек га мајћа угледала,
 Одалек му порте отворила,
 Камто њега руке раширила:
 »Честита ти Милошка невеста!«
 »Честит, мале, кој че с' с њу да сине;
 Мен честита таја црна земља.
 Ја улезни у нове одаје,
 (Ја улезни у нови подруми)
 Те ми простри дugo и широко,
 Колко, мале, душу да теслимим.«
 Таман свати у двори улазе,
 И Милош је душу теслимио.
 Кад је било јутре на ређију,
 Т(а)г искочи Милошева мајћа,
 Па извиче колко игда може:
 »Да мој Боже, да мој мили Боже,
 Да ли може слнце без месеца,
 И сна моја без мојетог сина?!«
 Проговара Милошка невеста:
 »Да куде је Милош младожења?
 Пуштете ме код њег' да улезнем.
 Код њег' ми је прстен бурмалија,
 Да он ми је половин венчање.«
 Па улезе Милошка невеста,
 Па не узе прстен бурмалију,
 Него узе тија остри ножи,
 Па убодe тоја клето срце.
 Мртва уста сама изговару:
 »Обе мајће једн(а)г су чувале,

Обе мајће једн(а)г су жениле,
Обе мајће једн(а)г да жалеју.“

Љушница и Нишава

У Нишави овако завршавају ову песму понеки певачи :

Тако м' Бога, моје миле з(а)лве,
Водете ме да видим Милоша,
Да ја видим куде Милош лежи.“
Одведоше Милошку невесту,
Одведоше куде Милош лежи.
„Ја бркнете у свилене цепа,
Те ми дајте чићију з два реза,
Да разрежем дунће и јаблће,
Да ја дадем Милошу понуду.“
Не разреза дунће и јаблће,
Веч разреза тоја клето срце.
Мртва уста сама говорила :
„Лежи Милош', оба да лежимо,
Обе мајће једн(а)к ни жениле,
Обе нека једн(а)к и жалеју,
И на мртво сваје¹⁾ да се зову.

(Ову песму певају људи приликом славе или гостију, а певају је и жене).

Гарван гаче Дамњану на двори,
Жално гаче а тужно нариче :
„Излезни де, мајћо Дамњанова,
Имала си девет мили сина,
Сви су девет јучер погинули.“
„Ја излезни девет миле снаје,
Изведете коња доријана
И турете свилени дисази,
Па че идем на равно Косово.“
Изведоше коња доријана
И турише свилени дисази,
Па укачи коња доријана,
Па отиде на равно Косово.
Два-дни три-дни главе преметала,
До где наша девет синов' главе.

¹⁾ прије.

Па си дошла на равни дворове,
 Па дозива девет миле снаје:
 „Изидите, девет миле снаје,
 Да ви давам по златну јабалху,
 Па ајдете која од куде је.“

Од бабе А.
 из Рудива.

Огрејала јасна месечина,
 Лако греје, далеко се види,
 Дор до цара града.
 Ој месече, царев неверниче,
 Што не грејеш цару на вечеру,
 Него грејеш ајдук' по планини,
 Да си деле сиротињско благо,
 Кому благо, кому што је драго.

Змај девојћу през горицу л(а)же,
 Ајде, ајде, убава девојћо,
 Ја си имам двори самотворни,
 Ја си имам милостиву мајћу,
 Ја си имам кола самотворна.

Огањ гори меџу две планине,
 Момак спава меџу две дево(ј)ће,
 Једну љуби а другу не љуби.
 „Обрни се, младо нежењено,
 Љуби мене, младо нежењено“.
 „Љубил би те, убава дево(ј)ћо,
 Ја не смејем од твојега брата.
 Он се вали Турци да погуби,
 Ја камо ли мене да остави“.
 „Љуби мене, младо нежењено,
 Ја чу брата л(а)ко обрнути:
 Че отидем у гору зелену,
 Че да ватим змију редовачу¹⁾,
 Че нацедим један кондир једа,
 Че однесем брату на орање“.
 „Пи ми, брале, медену рећију!“
 „Пивни, сестро, ти си ми постара“.

¹⁾ Редовача је змија жута, велика, шарена око главе.

»Пи ми, брале, ја сам дома пила«.
Живо си је на уста навело,
Мртво се је назад устурило.

—
Ветар ми веје, гору лелеје,
Девојћа вика: »зима је мене!«
Деда ђу ока: »јела при мене!«
Леже при деду, како при греду.
Башта ђу ока: »јела при мене!«
Леже при башту, како у башчу.
Братак ђу ока: »јела при мене!«
Леже при брата, како пред врата.
Војно ђу ока: »јела при мене!«
Леже при војно, како до огањ.

—
Три кукавице под небо лету,
Под небо лету, облак смитају¹,
Облак смитају, ћиша да падне,
Ћиша да падне, трава да расте,
Паун да пасе, перја да врља,
Моме да беру венци да вију,
Да се ожене.

—
Марко коси сено на планину,
Мара бели платно на белило,
Мару мајћа често подокује:
Ајде, Маро, Марку леб да носиш.
Мара нече Марку леб да носи:
»Да ја нечу Марку леб да носим.
Он ме не зна за његову сестру,
Он ме знаје за његово љубе«.
Мару мајћа зорле преморала,
Па је Мара Марку леб однела:
»Добро јутро, да мој мили брале!«
»Бог помого, моје прво љубе!«
»Добра ли је трава за косење?«
»Добра, љубе, трава за метање.«

Све из Нишаве од бабе А.
пз Рудиња.

—
Смитају значи: насмитају, насмеђу.

Ој Неће, Неће, стамболско цвече,
 Ти имаш мајћу, ја имам браћу.
 Мојата браћа у цара седу,
 У цара седу, за мене раду,
 За мене раду там' да ме даду,
 Там' да ме даду, цару за сина,
 Цару за сина, царица да сам.
 Твојата мајћа у кута седи,
 У кута седи, пилишта рани,
 Пилишта рани, с ожег ћи брани.

Гъилан, Сопот.

—
 Точи вино, Ђине, да пијемо,
 Да думамо, Ђине, верна дума,
 Што думамо, Ђине, то да буде,
 Ти од мужа, Ђине, ја од жену.
 Тамо доле, Ђине, през планине,
 През планине, Ђине' през рудине,
 Тамо има, Ђине, три мејане,
 Три мејане, Ђине, три каване.
 Чу те ценим крчмацику,
 Крчмацику, мејанцику.
 Точи вино, Ђине, немерено.
 Збирај паре, Ђине, небројене,
 Небројене паре, све грошеве.

У Нишору.

Сигурно је донета из Загорја и измењена.

—
 Појде Марко през горе зелене,
 Па улови јелен' златнокрилца,
 Па га врза с три струће синцира.
 Проговара јелен златнокрилац:
 „Не вали се, Марко Краљевићу,
 Ја сам пасал траве непасне,
 Ја сам пијал воде непријене,
 Пладнувал сам у горе зелене,
 Чу се тргнем, сам да се отћинем“.

Гъилан.

—
 Бул девојћа под ђула заспала,
 Бул се рони по дево(ј)ћу пада.

Девојћа му потијо говори:
 »Не рон' ђуле, не падај по мене,
 Мен' је мајћа младу оженила,
 Оженила, добро намерила,
 Намерила свекра и свекрву,
 Намерила до три миле з(а)лве.
 Једна носи воду у леђена,
 Па говори: омиј ми се, снао;
 Друга носи ћитку и мараму,
 Па говори: обриши се, снао;
 Обриши се, и па заћити се,
 Треча носи сјајно огледало,
 Па говори: огледај се, снао«¹.

Варала се змија и девојћа,
 Преко плота у црвену ружу.
 Оздол иде терзија¹⁾ Манојло,
 Ћимну с аршин те змију ударн.
 Змија га је љуто проклињала:
 »Проклет да си, терзија Манојло,
 Кад се жениш, да се позадужиш!
 Ожени се терзија Манојло,
 Ожени се и позадужи се.
 Што имало, све за дуг издало:
 Издало је девет воденице,
 Издало је девет ваљавице,
 Па повело своју стару мајћу.
 Сретоше га два млада дружина.
 Па говоре два млада дружина:
 »Куд поведе своју стару мајћу?
 Ел ђу водиш пазар да ти гледа?«
 Т(а)г говори терзија Манојло:
 »Не водим ђу пазар да ми гледа,
 Веч ђу водим да ђу препродавам.
 Кад се жени, ја се позадужи,
 Те продавам своју стару мајћу.«
 А дружина Манојлу говоре:
 »Не продавај своју стару мајћу,
 Веч си води своје прво љубе.«

¹⁾ Овде ѓ одговара староме з (дз).

Он поведе своје прво љубе,
Сусрете га Турче јаничарче,
Па си пита терзију Манојла:
„Тако м' Бога, терзијо Манојло,
Куде водиш своје прво љубе?“
А говори терзија Манојло:
„Кад се жени, ја се позадужи,
Па што има, све за дуг издадо,
Па поведо своје прво љубе.“
Прекупи га Турче јаничарче,
Па одведе у ладне одаје.
Кад је било к ноћи по вечери,
Искочило Турче јаничарче,
Свуде ведро, над њи облачина,
У облаку чудно пиле поје:
„Вала Богу, вала јединому,
Где је било, да ли че да буде,
Братак сестру за љубе да узне!“
Па говори Турче јаничарче:
„Тако м' Бога, убава невесто,
Ја искочи на двор пред одаје,
Свуде ведро, над нас облачина,
У облаку чудно пиле поје:
Вала Богу, вала јединоме,
Где је било, где ли че да буде,
Братак сестру за љубе узима.
(Па говори Турче јаничарче:)
Тако м' Бога, убава невесто,
Имала ли с' брата најмладога?“
Одговара убава невеста:
„Имала сам брата најмладога.
Кад је било некад размирина,
Па су ми га Турци потурчили.
Кад је било мало и малечко,
Ја сам њега с прстен ударила,
И белегу њему начинила.“
Кад то чуло Турче јаничарче,
Он подиже феса црвенога,
Те му виде белегу на лице.
Па си узе убаву невесту,
Па си врати терзији Манојлу,

И даде му убаву невесту,
И даде му паре, те с' одужи.

Гвјлан.

(Пева се у Нишави у многим селима).

Обложи се Тодоре везире,
Обложи се сас вере Јевреје,
За дан д' иде из Солуна града,
Из Солуна дори у Стамбола,
За дан д' иде, за дан да се врне.
Ако би си мого да отиде,
Да отиде и па да се врне,
Да му узне до три куле благо,
И да узне до девет дућана,
И да узне његову Јеврејћу,
Још да узне сина Салимона.
Ако не би мого да отиде,
Да отиде Тодоре везире,
Да отиде и па да се врне,
Да му даје Тодоре везире,
Да му даје до три куле благо
И да даје до девет дућана .
И да даје љубу Анђелину,
Још да даје сина Манојила.
Упита га љуба Анђелина:
»Чујеш мене, Тодоре везире,
Да што си ми ти тако ујилан?«
А Тодор јој вако говорио:
»Чујеш мене, љубо Анђелино,
Нел' ме питаш, право чу ти кажем,
Обложи се сас вере Јевреје,
За дан д' идем из Солуна града,
Из Солуна дори у Стамбола,
За дан д' идем, за дан да се врнем.
Ако би си мого да отидем,
Да отидем и па да се врнем,
Да му узмем до три куле благо
И да узмем до девет дућана
(Срму и кадифу до девет дућана)
И да узмем његову Јеврејћу,
Још да узмем сина Салимона.

Ако не би могло да отидем,
Да отидем и па да се врнем,
Да му дајем до три куле благо,
И да дајем до девет дућана,
И да дајем љубу Анђелину,
Још да дајем сина Манојила.“
А љуба му вако проговара:
„Чу ли мене, Тодоре везире,
Ја ти седи, те лепо вечерај,
Те вечерај преслатке вечере,
Па се напи тога рујна вина,
Рујна вина од девет година.
Па си легни тије те се наспи.
Ја чу тебе дору да нараним
И белога зопца да назобим,
И рујнога винца да напојим,
Рујна вина од седам година.
Када буде време за идење,
Ја чу тебе рано да пробудим.“
Када било пре беле зорице,
А љуба му вако говорила:
„Чујеш мене, Тодоре везире,
Ајд устани на ноге јуначке,
Дојде време вечем за идење.
Кад отидеш у Стамбола града,
Немој тије коња да си дајеш,
Да га дајеш у јеврејске руке,
Јевреје су врли и опаки,
Да они че коња да отрују.
А ти немој каве да си пијеш,
Да си пијеш из јеврејске руке,
А они че и теб' да отрују.“
Извара се Тодоре везире,
Па си даде коња на Јевреје.
Јевреје га мало пошетали,
Па увели у кладне јарове,
Па отрули коња Тодорова.
Ал' се качи Тодоре везире,
Он се качи горе на дивана.
Начинише туја слатку каву.
Ал' Тодор им вако говорио:

»Чујте мене, ви вере Јевреје,
 Да мене је мати бре заклела,
 Да не пијем кафе из Јевреје.«
 Дојде време вечем за врчање.
 Кад устаде Тодоре везире,
 Па назрну у те нове јаре,
 Јевреје му коња бре отрули.
 Стаде шетат' Тодоре везире,
 Стаде шетат' низ Стамбола града,
 Ем си шеће, беле руке меће,
 Низ лице му слзе пролетау.
 Ал, га срете његов побратиме:
 »Побратиме, Тодоре везире,
 Чу те питам, право да ми кажеш,
 Шта си болан тије учинио?«
 А Тодор му вако бесеђаше:
 »Обложи се сас вере Јевреје, итд.
 (понављају се они предњи стихови)
 Ал' побратим њему говорио:
 »Чујеш мене, Тодоре везире,
 На ја теби ти нови кључеве,
 Па отвори те нове јарове,
 Тува има деведесет коња,
 Бирај коња кога тије волиш.
 Не ти тражим пару ни динара.«
 Кад улезе Тодоре везире,
 Па започе од деснога краја,
 Право тера море до левога.
 Кад је Тодор првог потргнуо,
 Сви су коњи по Тодора пошли.
 Нема коња Тодор да избере.
 Па излезе Тодоре везире,
 Стаде шетат' низ Стамбола града.
 Ем си шећа, беле руке мећа.
 Те га срете његов побратиме,
 Па овако њему говорио:
 »Шта си, болан, тије учинио?«
 Ал' Тодор му вако говораше:
 »Пропаде ми това моје благо,
 И пропаде това моје драго,
 Још пропаде дете Манојилче.«

Ал' говори његов побратиме:
 »Чујеш мене, Тодоре везире,
 Ја улезни у нове јарове,
 Па назрни над нове капије,
 Тува има до четири коња.
 Сви четири шугави су били.
 Биће срече у њи да избереш.«
 Кад улезе Тодоре везире,
 Па назрну зад нове капије,
 Тува има до четири коња.
 Једн(а)г трже првотога коња,
 Укопа се у зем' до ћичице.
 Кад потрже по то и другога,
 Укопа се у зем' до коленца.
 Па му тури нова оглавника,
 Па изведе у сред у дворове.
 Кад изведе у сред у дворове,
 Удари му три струке камџије.
 Како си је лако оскочио,
 До трбу се у зем' укопао.
 Кад потвори Тодоре везире,
 Како га је лако ударио,
 Једн(а)г се је из зем извадио.
 Па му тури туја златну узду,
 И му тури това златно седло.
 Па се мећа коњу на терђију,
 Па си ступи с ногу у зенђију.
 Док потвори и с другу да ступи,
 Он си стиже у Солуна града.
 Јевреје се редом наредили,
 Да дизају Тодорово благо.
 Ал' љуба им вако проговара:
 »Чујте мене, ви вере Јевреје,
 Причекајте још за мало време,
 Биче среча, Тодор да ми дојде.«
 Ал' Јевреје овако говоре:
 »Неје дош'о нит че да ти дојде,
 Веч отварај порте шимширове,
 Да дизамо Тодорово благо.«
 Ал' се љуба качи на диване,
 Па отвори тија јасни пенџер,

Па разапe тог белог барјака,
 Ветар дува те се барјак ниша.
 Анђелина овако говори:
 »Чујте мене, ви вере Јевреје,
 Не ли дува ветар и код вама?«
 А Јевреје овако говоре:
 »Нема ветар нити че га буде,
 Веч отварај порте шимширове,
 Да дизамо Тодорово благо.«
 Зададе се Тодоре везире,
 Зададе се низ поље широко.
 Од коња му т(а)вне магле иду,
 Од копита тај јасни огањ.
 Кад пристиже Тодоре везире,
 На Јевреје овако говори:
 »Чујте мене, ви вере Јевреје,
 Причекајте још за мало време,
 Да ви дајем Тодорово благо.«
 Т(а)г истрже три струке камције,
 На три струке три оке олова.
 Како си је лако измашио,
 На Јевреје главу покинуо.
 Главе лете уз ведрога неба,
 Кад се врате, у земљу улате.
 Па повика Тодоре везире:
 »Чујеш мене, љубо Анђелино,
 Ја отварај порте шимширове,
 Па привани мога коња дору,
 Па пошетај по своје дворове,
 Па уведи у (џ)ладне јарове.«
 Он се качи горе на диване,
 Па си седе у позлатне совре,
 Вино пије, па му ништа није.
 Док се мало Тодор одморио,
 Па говори љуби Анђелини:
 »Ајде д'имо мије да дизамо,
 Да дизамо то јеврејско благо,
 Мене благо, а њим' како драго.«

Од Мила гајдара
 из Нове Маде преписах.

Скупише се триест капетана,
 И са њима дваест Баначана.
 Погодише Марицу слушкињу,
 Да им буде Мара доведк слуга.
 Сви су хтели Мару да заљубе,
 Ал' Марица вако проговара:
 »Чујте мене, тридест капетана,
 А и вије дваест Баначана,
 Који може Дунав да преплива,
 Да преплива тамо и овамо,
 Кад се врати једн(а)г да заљуби.«
 Ја сви су се редом спогледали,
 Па не може никој да преплива,
 Веч устаде Муса капетане,
 Оде тамо на крај бели Дунав,
 Оде тамо, врати се овамо.
 Када беше на сред бели Дунав,
 Он си виче колико си може:
 »Чујте мене, триест капетана,
 А и вије дваест Баначана,
 Оте вамо, мене избавете,
 Погуну ме риба до колена!«
 Кајил били да њега погуне,
 Да заљубе Марицу девојћу.
 Ал' зачула Марица девојћа,
 Скоро варкај на тај бели Дунав,
 Па соблече свилено одело,
 Веч да скаче у тај бели Дунав,
 Да извади Мусу капетана.
 Сагледа ћу Муса капетане,
 Па овако њојзи проговара:
 »Чујеш мене, Марице девојћо,
 Немој тије да ми се удавиш,
 Мене неје риба погунула,
 Веч ја пробам моје верно друство!«

Од истога Мила гајдара.

»Учи ме мале, реди ме, како чу, мале, да
 прајим?
 Девет година сам се лагало
 Са туја мому Дијану.

Десета годин' настала,
 Дијана нече мене да узне!“
 Стојана мајћа учила,
 Учила и па редила:
 »Стојане, синко Стојане,
 Увани сиви волове,
 Поори њиву голему,
 Па посеј белу пшеницу.
 Кад буде време за жетву,
 Ти прати писмо у село,
 Све моме тув че да дојду,
 Дијана мома тув че да дојде.“
 Стојан си мајћу послуша.
 »Малеле, мила мајчице,
 Све моме тува дојдоше,
 Дијана нема да дојде.“
 »Стојане, синко Стојане,
 Напрај' си чешму шарену,
 Тува че моме да дојду,
 Тук че Дијана мома да дојде.“
 Стојан си мајћу послуша.
 Све моме тува дојдоше,
 Дијана нема да дојде.
 »Стојане, синко Стојане,
 Напрај' си цркву шарену,
 Запали златна кандила,
 Тува че моме да дојду,
 Тук че Дијана мома да дојде.“
 Стојан си мајћу послуша,
 Све моме тува дојдоше,
 Дијана нема да дојде.
 »Малеле, мила мајчице,
 Како чу, мале, да прајим?
 Све моме, мале, дојдоше,
 Дијана нема да дојде.“
 »Стојане, синко Стојане,
 Ја легни, синко, те умри,
 Све моме, синко, че дојду,
 Сас ћитку и па сас свечу,
 Дијана мома че дојде.“
 Стојан си мајћу послуша,

Па леже Стојан те умре.
 Дијана вели, говори :
 »Малеле, мила мајчице,
 Стојан си море умрео,
 Све друшће моје отоше,
 Сас ћитку и па сас свечу,
 И ја ћу, мале, да идем.«
 Дијани мајћа одобри.
 Узе си ћитку и свечу,
 Отиде мома Дијана.
 Овако вели, говори,
 На својеј свекрви :
 »Чујеш ли, моја свекрво,
 Ја одви очи Стојану,
 Да га погледам на мртво,
 Ако га нисам видела,
 Видела, море, на живо !«
 Она вој вели, говори :
 »Чујеш ли, черко Дијано,
 Ја га не могу одвијем,
 Одвијем, море, од жалост.
 Ја тргни тије, та одви.«
 Суну се море Дијана,
 Та одви море Стојана.
 Суну се море Стојане,
 Сас таја десна ручица,
 Те вану мому Дијану,
 За њојну белу ручицу.
 Па једн(а)г зовну попове,
 Попове и па цаконе,
 Те једн(а)г су ћи венчали.

Од истог.

Весела Стојно, весела,
 Што неси заман весела,
 Како но првње године ?«
 »И баје Јоване, Јоване,
 Како чу да сам весела ?
 Суноч сам била на свадбу
 И вењер борину држала,
 Редом по момци гледала :

Чијо је момче најгрозно.
 Мојето момче најгрозно!
 Како чу да сам весела!?"

Синоч коњи не дојдоше,
 Ја поље широко, ја дрво високо,
 Ја сенћа ладовна и водо студена¹⁾.
 А ја појдо да ћи тражим
 Мимо двори Јованови.
 Јованови вечерују,
 Млади Јова не вечера,
 Веч он свире уз тамбуру.

Негде свире нове гајде,
 Исто доле под Совију.
 Све излезе те га гледа,
 И малецно и големо,
 И кадија и војвода.
 И Никола, млад касапин,
 И Николе братаница,
 Русе косе начешљала,
 Гајтан веце премакнула,
 Бело лице набелила.

(У Нишави већином ову песму почињу речима:
 „Запали се град Совија“. У Лужници још и овако
 почињу: „Где но свире нове гајде“).

Град градила бела Рада,
 Ни на небо ни на земљу,
 Веч га гради на сред небо,
 На сред небо, на бел облак.
 На граду су троја врата,
 Троја врата од скендрета.
 (Толико у Стрелцу)

Два ми дела равно расли,
 Међу њима вита јела,
 Из корен вој вода бије.
 Ту кошуте ноге мију,

¹⁾ Ово се припева уз сваки стих.

А јелење воду пију.
 Јеленче им стражу чува:
 Кошутце, мајбо мила,
 Отуд иду три ловције.
 (Толико у Стрелцу)

Све из Лужнице.

—
 Десету вечер вечерамо:
 Десет вурње бела леба
 Девет свиње рањене,
 Осам чивта волови,
 Седам чивта бивоље,
 Шес краве јалове,
 Пет овна недрана,
 Четири гусће петнушће¹⁾,
 Три кокошће минђушће,
 Малу тицу јаребицу,
 Мало вурду у паницу.
 Планино, зла рано!

Девету вечер вечерамо:
 Девет свиње рањене,
 Осам чивта волови,
 Седам чивта бивоље,
 Шес краве јалове,
 Пет овна недрана.
 Четири гусће петнушће,
 Три кокошће минђушће,
 Малу тицу јаребицу,
 Мало вурду у паницу.
 Планино, зла рано!

Осму вечер вечерамо:
 Осам чивта волови,
 Седам чивта бивоље,
 Шес краве јалове,
 Пет овна недрана,
 Четири гусће петнушће,
 Три кокошће минђушће,

¹⁾ Чује се и тачније: „гусће пердушће.“

Малу тицу јаребицу,
 Мало вурду у паницу.
 Планино, зла рано!

И т. д.

Првњу вечер вачерамо:
 Мало вурду у паницу.
 Планино, зла рано!

Нишава. (Забележено у Ореовици).

2. Народне приче

(ПРИКАЗНЕ, ПРИКАЏЊЕ, ПРИКАЗНИЦЕ)

У свакој од ових прича нисам изменио ништа од њене садржине, већ сам испричао све онако како сам чуо. Унео сам понегде и поједине изразе народнога говора, да би се тачније показао смисао и садржина.

1.

Имао отац два сина. Једном отац заповеди старијем сину, да иде да донесе воде. Он се отезао и није хтео да послуша оца. На то млађи син рекне оцу: »Тате, не знајеш ли, дек је он инација, иди на воду те си донеси, па дај да се и ја напијем«. —

2.

Имао отац два сина који су га много слушали и никад га нису ништа увредили. А и он никад није хтео да их за нешто опомиње, грди или казни, па макар и да они нешто погреше. Њима је било чудно, како то да се њихов отац никад на њих ни за што не наљути као други оцеви. И онда старији предложи млађему брату, да кад отиду на ливаду због косидбе, да на ливади наложе ватру за грејање, не би ли се отац наљутио на њих, зашто су наложили ватру у ливади, кад је и онако опекло сунце и жега велика, те да их изгрди. И тако су учинили. Али кад је отац дошао

на ливаду и видео ватру, он је весело пришао ватри и као грејући се рекао: „Да је жив, кој накладе огањ, да се огрејем.“

3.

Били старац и баба, па имали снаху, која их није никако хтела да слуша. Једанпут, кад су остали без воде, старац и баба договоре се, да се отимају око судова (тестија), које ће од њих двоје ићи на воду, као бајаги, да преваре снаху, да узме судове, па да она отиде на воду. Што су се договорили, то су и учинили. Но кад су се они отимали око судова, снаха место да узме судове па да иде на воду, рекне им: „Немој да се отимате и свацате, него једно нека иде с(а)г, а друго дрући пут (другош).“

4.

Били цар и царица. Имали су свега доста у свом царству, али нису имали порода. То им је било врло тешко, а нарочито је царици било криво, „што неје никад добила чедо од срца.“ Због тога никад нису били весели, него свакад тужни и забринуте.

Њихов слуга са женом и својим малим дететом сасвим је друкчије био расположен. Свако вече после свршених послова у цареву двору слуга и његова жена сели би у својој соби и са својим дететом би се играли и певали. То је често и царица чула, па је с царем о томе разговарала, па најпосле је и своју слушкињу о томе упитала. Слушкиња јој одговори: „Светла царице, па ми си имамо једну златну јаблуку и сваку вечер играјемо си с њу.“ Кад то чује царица, одмах каже цару, и цар нареди, те се салије једна велика јабука од злата, и одмах увече цар и царица почну да се играју с јабуком. Узимали су је у руке и једно другом бацали, али није било песме и весеља, него су се још хтели „да потепају с јабуку.“ И онда царица отиде

код слушкиње и увери се, да је њихово чедо та златна јабука, с којом се они играју и због које су они тако весели. Највећа је радост са децом својом.

5.

Један човек украо восак и однео да поклони цркви. »Донел сам да арижем¹⁾ овија восак на цркву,« рекао је он свештенику кад је дао восак. »Хвала, синко, рече свештеник, Бог ће ти платити и накнадити.« »Да запишем дедо, на моје име, да се знаје, дек сам си ја аризал восак.« »Није потребно да запишеш, јер Бог зна, чиј је восак, па ће му помоћи. А ако си га украо, и да запишеш на твоје име, ништа ти неће помоћи.« После ових свештеникових речи лопов се, поражен, врати кући.

6.

Мудар старац. Један богат Турчин натоварио пуне кочије златица, па потерао кроз варош. Он је хтео да види, ко може да оцени, шта вреди те кочије пуне злата. Он је мислио, да нико не може ни замислити вредност његових пуних кочија злата. Нашао се један старац, раја, и изађе пред њега и каже: »То све благо не може изравити ни један град, кад је гладна година, и према томе сад видиш колико вреди. Али можеш ли ти, ага, да кажеш, колико вреди једна добра кишпа преко маја месеца?«

»Турчин је признао, а неје му било драго, дек је овија старц искочил поаметан оди њега.«

7.

»*Све су си човеци сами истражували од Господа.*« Некад су се и деца лакше подизала и чувала него сада. Кад је Господ ишао по земљи, дошао је у једно место, где се овца била зајагњила. Господ је при-

¹⁾ приложим.

чекао, и кад се овца ојагњила, он је одмах узео јагње и бацио га преко куће. Јагње се само дочекало на ноге. Овца је после мирно и полако пришла и надојила јагње.

Господ је тада благословио јагње, те и сада, чим се овца ојагњи, јагње се само исправља на ноге и одмах може да иде. Како је Бог тада благословио јагње, тако је и сада код животиња. Чим се нека животиња — „прости ме“ — омлади, младунче се одмах само на ноге исправља и лако се очува.

А кад се дете родило, Господ га пребаци преко куће, а жена брзо рашири скут и потрчи те га у скут дочека. Господ је тада благословио жену, да дете у скуту три године чува, док га очува да мало ојача. „Како таг(а)ј, така и саг(а)ј.“

8.

„Свети Јован биљобер, брајко мој, да ти ка'ем ја, брал је сакојаке билке, те лекувал народ оди сакакве нужде, ете, за тој се зове биљобер.“

Светом Јовану је за сваку травку у сну долазило и казивало му се, од чега која лечи, и он је после лечио људе, и тако се прочуо на све стране, те је народ са свих страна навалио њему, да узима траве и да се лечи.

Једанпут је пошао Свети Јован на пут, и кад је био преко једне велике и дубоке реке а на дугачком и високом мосту, сретне га Господ. Господ се био прерушио, и Јован га није познавао. Господ је назвао Бога Јовану, и овај му је лепо прихватио, рекавши: „Бог ти помогао, побратиме!“ „Куд си пошао, Јоване?“ упитао га је Господ. „Идем да берем траве, да лечим људе.“ „А одкуд ти знаш, које су лековите траве?“ „Мени Господ казује и у сну ми се јавља.“ „А где је

Господ?“ »Господ неје ни на небо, ни на земљу, он си је на ваздух,“ одговори Јован.

»На Господа је било мило, што је Јован овако рекал. И за тој што је Свети Јован овако згодил на Господа, Господ га је благословил, те се Јован посветил.“

9.

»И штркљицу — штркљавицу — је Господ благословил.“ У старо време, кад је Господ ишао по земљи, све је друкчије било. Тад штркљица (муха, обад) није ударала на говеда него на овце, и овце су се обадале или штркљале, а говеда нису. Једанпут дође Бог код говедара, који је негде у пољу чувао говеда, и замоли га, да му донесе воде да пије. Говедар је лежао и није с места хтео да се дигне, и још горопадно одговори, да неће да му донесе воде, већ ако му треба, нека сам иде па да донесе.

Господ отиде код овчара и затражи од њега воде. Овчар му одговори, да би му радо донео воде, али не сме да остави овце због штркљавице. Господ му каже, да за овце не води бриге. Овчар поверује и отиде за воду. Тад муха удари у овце, и овце почеше да беже, но Господ их благослови и оне се одмах умирише и скупише онет у гомилу. Господ тада пошље муху у говеда, и говеда се »уштркљаше,“ а говедар који мало пре није хтео ни с места да се крене, сад је у највећем трку, без капе, трчао за говедима, не би ли их повратио и скупио. А кад се овчар вратио с воде, видео је своје овце, како мирно пландују.

»Оди това време мува не задева овце, а говеда дори пате оди муву, и то због говедара, што неје услужил Господа.“

10.

Среча је остала у деца̄. — Муж и жена ишли путем, па муж казао жени: што ко нађе то је његова срећа.

Ишли су они тако, ишли, и жена вађе једно псето, а муж не вађе ништа. Жена је донела псето кући и после неког времена она се обогатила. После неког времена дошао је женин отац у госте код ћерке, и он је могао да позна, где је срећа. Он је прегледао овце, козе, говеда, и нигде не вађе срећу, а кад код куће виде оно псето, старац одмах позна, да је у њему срећа. Седео је неколико дана код ћерке и зета, пио и веселио се и најпосле почео се спремати да иде. Зет и ћерка су га заустављали да поседи још неколико дана. Старац је тад рекао да хоће да поседи још неколико дана, али да му даду оно псето.

„Неје сва среча у њег, че ти га дамо, што бива за једно куче,“ рече му зет. Но тај разговор чује једна коза, па се залети и убоде оно псето, и оно липше.

Старац опет пође да иде а зет га је опет заустављао да поседи неколико дана. Старац је пристао да поседи још, али је тражио да закољу ону козу што је убола псето, па да је испеку и да нико од ње не једе, док старац прво не окуси. Зет послуша „старца“ — таста — и закољу ону козу што је убола псето, туре је на ражањ и почну да пеку. Деца су седела покрај огњишта и гледала, како пеку козу. Таман се коза добро запекла, а једно се дете маши („суну“) прстом и лизну од козе.

Кад то виде старац, „једн(а)г прче оди муку, што је среча остала у детѐ.“

11.

Један се човек жалио људима, како му гагрица много једе жито, па је питао људе, који зна да му каже неки лек против гагрице. Људи су му препоручивали разне начине против тога, но један се је нарочито истакао и казао му овај лек: „Да купиш доброг ловаћег кера и добру пушку, па сваки дан да идеш

у лов и неће ти гагрица јести жито.“ Овај је све учи-
нио како му је речено: купио је доброг кера и наба-
вио је добру пушку и ревносно је ишао сваки дан
у лов.

После неколико година упита га онај његов „лекар“ :
једе ли му сад гагрица жито?

„Е с(а)г нема какво¹⁾ ни децата да једу, а га-
грица је одавно престала,“ одговори му овај ловац,
што му је некад гагрица јела жито у амбару. Сада
пошто је он заузет ловом, жита је морало нестати, па
није имало ни за гагрицу, а ни за децу — хлеба.

12.

Једна млада (невеста), скоро доведена, одликовала
се својом вредноћом, па понекад је у хитрини и гре-
шила. Зима је била и снег по пољу. Проврела она воду
и замела свињама мећу и одмах изнела те сипала у
корито да свиње једу. Гладне свиње нагло загњуре
њушке у мећу, изгоре се и брзо изваде њушке, па по-
брче у снег. Невеста сасвим хладно рече: „Де, де, што
која воли, једно па друго“, мислећи да једне свиње воле
и снег, а једне мећу. Од тад је остало да речима: „де,
де, што која воли“, опомињу жене, да пазе да не из-
носе врелу мећу свињама.

13.

У старо време био је обичај, да се човек убије,
чим наврши 60 годна. Тако је било прописано као
правило и рачунало се, да до толико година човек вреди,
а чим наврши 60 година, не сме више живети. Једном
сину, кад му је отац навршио 60 година, било је жао
да га убије, па је ископао у земљи једну велику рупу
као собу и ту је чувао и хранио свога оца, а нико
није знао. Тада је само био Бог на небу и један цар

¹⁾ шта

на земљи. Једном овај цар намисли да тражи крај света. Догоди се да цар поведе са собом баш оног сина, што је оца сакрио, да иде са њим, да траже крај света. Син се био много уплашио и пре него што су пошли да траже крај света, он кријући отиде оцу у ону рупу и кроз плач му рече: »Тате, цар сака да му најдем крај света. Како да најдем крај света, како да отидем, како ли па да се врнем?« На то му је отац овако одговорио:

»Че узнеш кобилу са ждребето, па че идеш с цара, куде он нареди. Најпосле че дојдете до крај, куде нема више видело, него све тавнина. Када да улезнете у тавнинуту, ждребето да вржеш на крај, на улаз, а ти с кобилуту иди напред, че дојдете на крај света. Када буде за врчање, кобила че сама по ждребе, да ве врене на местото, од куде сте улезли«.

Син је у свему послушао оца. Све је тачно извршио како му је отац казао, и нашли су крај света. Кад су се вратили, цар га је упитао, да му каже, ко га је научио да поведе кобилу са ждребетом, и да ждребе остави на крају оног тавног простора, те да се после кобила врати натраг ждребету. »Башта си ме научи, светли царе«, казао је он. Цар га је тада упитао, где му је отац. Тада је он испричао цару, да је његов отац навршио 60 година и да је према томе дошло време убијању, али је њему било жао, па га је сакрио и чувао. Цар је тада издао наредбу, »да се стари човечи више не утепују, нело да живе, колико је кому писано«.

14.

»У женску веру да не верујеш; женитина је живи ђавол«. — Једна баба одвише стара, што 'но кажу, са једним зубом, хтела је да се уда. Зато се све хвалила да је млада и никако није признавала своју старост. Дошли су неки људи код ње једанпут да је питају, би

ли се удала и да је кушају о њеној старости, па је упитају: »Видиш ли бабо онуја кулу тамо?« Баба се није дала збунити него одмах одговори: »Море и иглуту на кулу видим«. Тако је ова баба одржала бар на речи своју младост и није се дала преварити.

Друга једна баба, да би се још боље показала, »уце је згрешила«. Она је на речено питање одговорила: »Иглуту видим а кулу не видим«. Но тај јој барут није упалио, јер кад кулу не види, још мање може видети иглу.

15.

»Сир сирала, бар барала, барем за децата«. Гледали Цигани, како бач на бачији, чешће, пре потсиравања подгрева млеко с неким врућим каменом, попотреби, то јест, ако се млеко одвише исхладило, „истинуло“.

Цигани су то схватили као право потсиравање, па су још и даље отишли. Не само млеко него и вода, мислили су они да се тим начином може потсирити. Зато они отиду до једног дубоког вира воде и намисле да га врућим каменом потсире. Почну да бацају вруће камење у вир вичући: »Сир сирала, бар барала, барем једна кола масла и две кола сира«. Али се вир није потсирио. Онда они почну да бацају у вир вруће камење, вичући: »Сир сирала, бар барала, барем за децата«, али се и опет вода није потсирила.

3. Неколике загометке

На сред море ћуфурево гнездо. — Пупак.

Црвен даје; црвена му капица, на главу му краставица. — Шипак.

Сив голуб под земљу гука. — Раоник.

Кучка лаје през Мора'е¹⁾, Бог да знаје, зашто лаје. — Трлица.

¹⁾ т. ј. през (преко) Мораве.

Црвен трчи по путичу, па виче аса-са, леп ли сам ја. — Петао.

Сва гора поћисе, саде четири прута не поћисоше. — Крава.

Црна мечка дрен тресе. — Четка за кучине.

Ни влачено (или: ни ткајено) ни предено, на клин закачено. — Кожух.

Вер везано, вер писано, а у руће не вачано. — Змија.

Црвен крека из пресека, петина му додавају. — Језик.

Два се прута бише, сва се гора тресе. — Ован и руно.

Црна прашчинка у брег лежу. — Очи.

Сва говеда у обор, а рецове им на двор. — Кашике у кашикари.

Плна каца са ситна јајца. — Звезде.

Седи кања¹⁾ те се клања, чека мртви да живеју. — Квочка на јајима.

Сива кобила све поједе и сено и сламу, а ниједно лајно не посра. — Дрвени кључ што отвара плевњу.

Дејан кара козице преко густе шумице. — Чешаљ.

Уведо вола међу два дола, па га закла. Саде крв, а леш нема нигде. — Ваш.

Црно манечко, сву ноч цара подиже. — Буха.

Орлови нокти, бумбара глава, сврачи реп. — Кантар.

Црно мече над огањ виси. — Котлић („котле“).

Црно мече над огањ дупе пече. — Котао.

¹⁾ Чује се и: „ваља“. Биће да су речи кања и кања дошле од лончарске — пословичке — речи каља, која значи кокош.

Крив деда низ греду моча. — Ибрик (јебрик).

Или волиш дрпљу деду¹⁾ или шарену тојашћу? —
Баница и змија.

Бела кобила сваком воду даје. — Чесма.

Црно црево из неба виси. — Вериге.

Једна коза сто легала. — Вретено приликом предења.

Земљу рије живо није. — Раоник.

На овија свет цавти, на онија раца. — Кромпир.

Малено грненце, слатко варивце. — Лешњик.

Шарена прапчинка под брег лежу. — Краваји под вршником.

Сваља се вол низ попов дол. — Клупко.

Црн гаља по матер се ваља. — (Прцак). Плетеница у жене.

Бег Турчин у јасле лежи. — Јаје.

Озгор иде, на дол' пада. — Секира.

Железна кобила, пртен опаш. — Игла и конац.

Шума му мати, грм му отац, очуваше дете за лепоте. — Грожђе.

Даска на море паде, нит се море затресе, нит се даска удави. — Лист на води.

Шума му мајћа, шума му башта. — Грожђе.

Т(а)нка невестица на врх главе гњидица. — Конопља.

Шарена крава пераста, на сви сељани невеста. — Чесма.

¹⁾ »Дрпља деда« означава овде у преносном смислу гибаницу. Иначе »дрпља« значи исцеланко, подеранко (»дрпав« — исцелан, подеран).

На чуку чури, на буку бури, јере се дере, на куп се збере. — Гајде.

Сур медвед напољу врска. — Тупан.

Пет сестрице се гоне, ниједна ниједну не стиже.
— Игле.

Крив зајак клецка, клецка, куд стане, тува право каже. — Кантар.

Ја га бијем, ја га тепам, оно виче: тодорин, тодорин. — Чекрк (сукало, за сукање циви).

Четир брата у једну кошуљу. — Орах.

Што је дugo, да је право, па би Бога довануло.
— Пут.

Озгор пљоча, оздол пљоча, а у средy живо мрда.
— Човек под губермом (цргом).

Бел коњ, зелен му опаш. — Лук.

Ситно као пепел, бело као јаје, без њег јело не будује. — Со.

Паде даска у море, нит се даска утопи, нит се море распрште. — Лист (шумка на воду).

Вир вираје, дуб дубаје, дубатога леска држи. — Каца.

Еј га, нема га! — Искра (варница).

Горе, доле! — Нити.

На там', н'овам! — Чунак (совељћа).

У опаш му памет. — Кантар.

Мртво живо раца. — Јаје.

Обричен делија на сламу лежи. — Јаје.

Што се о клин не може да окачи? — Јаје.

Кучка лаје у рудине, Бог да знаје зашто лаје. — Трлица.

Црна врца¹⁾ до небо. — Дим (чур).

Куде клече, право рече. — Кантар.

Шума башта, шума мати, па родили дете за ле-
поту. Ко год мине сваћи га целива. — Грожђе.

4. Благосови, благосивљања (здравце) у разним прили-
цама уз чашу

Ајир од њиву, ајир од паре. Спаси Бог!

Ајир од стоку, ајир од паре. Здравца!

Сречни пазар. Да је жива стока, да су живе са-
јибје. Сречно на обадве стране, да Бог да! Здра-
вичка ви!

Ајирлија! Нек је сречна продацба. Кој купи па
да купи. И кој продам и он да си купи. Спаси Бог!

Ајирлија! Кој дава, па да си дава. Кој пије, па
да пије. Спаси Бог!

Кој дава, и њему Бог! За много године да Бог да!
— Здравичка ви!

Нек ти је сречна погоцба. У здравје да дослушаш
и па крчму да даваш. Бог нек ти дава здравје и лако
лето. Да су живе газде и слуге, да Бог да, и стока
да ни је жива, да Бог да. Спаси Бог!

Сречни дан, сречни рад! Бог да ни не одвоји од
пријатељство. Кој ни зло мисли, Бог да га очисти; кој
ни мисли добро, Бог да му прати добро. Здравца!

¹⁾ врца. Ур.

Бог да ни дава здравје, а душмање у грање. Како ко ради, Бог нек му суди! Спаси Бог!

—

Што радили, Бог да обрне на ајир. Сречни почетак! Здравичка ви!

—

Ајирлија! Сречни рад! Бог да обрне на ајир. Душмање што раде, од Бога да најду. Спаси Бог!

—

У чији смо дом да помага Бог! Сречна слава за много године. Што Бога молимо, Бог да ни услиши молбу. И до године у здравје. Спаси Бог!

—

У чији смо дом да помага Бог! Што се Богу молимо, да ни Господ подари, а најпре здравје и на нас и на нашег брата домачина и на његову чељад, да Бог да! Сречна слава и до године, да Бог да! Здравница ви, браћо, па како ја, така и ви!

—

Овија пијалак неје за гледање нело за пијење. Де! сречна слава за много године. Свети Ранцел, да помага. Спаси Бог!

—

Бог да ни дава здравје у чељад, у стоку, и бери-чет у поље. Куде је точено, да је неисточно да Бог да! Пли амбаре, да Бог да, пли кошеве, да Бог да, пли јери, да Бог да, плине кочине, да Бог да, сирење и масло да се препуне каце да Бог да! Што ја не могу да благосовим, то сам Господ и данашњи Светац нека благосове и нека услише нашу молбу. Сречна слава! Спаси Бог!

—

Честити светац! За много године у здравје и весеље. Што се Богу молимо, Бог да ни дава. Здравичка ви!

—

Честити светац. Свети Николаја да ни помага. И до године да Бог да да се зберемо при нашега домаћина на пијење у здравје и весеље. Здравичка ви, па и ви како и ја. (Т. ј. до дна).

Свети Цурца да помага и да прати здрављице на нас и на нашу стоку и беричет у поље. Да су живи пастирје, да је стока жива! И до године да Бог да. Спаси Бог!

Нек је сретни наш почетак. Да је жива стока, да Бог да; да су живи сајибиде, да Бог да; и пастири да су живи, да Бог да! Са здравје да смешамо, са здравје да разлучимо. Нек је лето лако на стоку, да Бог да! Здравичка ви!

Честито име! Да је жив принов, да Бог да; да су живи родитељи, да Бог да. Спаси Бог!

Честито име! Честита радост за много године, да Бог да. И на свадбу да му се збирамо, да Бог да. Здравичка!

Сретно данашње весеље! Да је жив принов, нек му је честито име. Да је живо и здраво! Бог да му удужи дни. Спаси Бог!

Сретно пријатељство. За много године. Да су живи младенци. Да живују, да се слогују. Спаси Бог!

Весела совра, весело госје, весели пријатељи! Бог да ни дава, што се Богу молимо. Да су живи младенци, Бог да им удужи век; да се слогују и слушају; куде крме да се иљади, да Бог да; куде сеју да се раца, снопје да се не диза оди тешко, да Бог да. Здравичка ви!

Да су живи пријатељи, кумовѐ и сви госје, да Бог да. Здравлица!

Честита радост за много године. Да су живи сватнина, да Бог да; и сваје да су живе да Бог да; госје да су живи, да Бог да. Спаси Бог!

Е, вала! Сречни дан, сречно наше пријатељство. Сречно весеље, за много године. Свакому Бог да да, да дочува чедо и да дочека радост како није¹⁾ данас. Здравичка ти, пријатељу. Де да искарамо до дно, па да се чукнемо.

Да су живи младенци! Да остареју, да обелеју како Стара Планина; да живе како сол и леба, да Бог да; да се слогују. Куде крме, да се плоди, куде сеју, да се раца. Плни амбари, плни кошеви. С(а)г на венчување а на године на крштење. Спаси Бог!

Бошке (Боже) помогни, сретчу и здравје! Сречна слава на нашега домачина. Његова слава, што ни је данас позвал, да му помага. Куде рече: Боже помогни, Бог да му помага. Свети Никола и Св. Богородица да му помага и Господ милостиван. Живот и здравје на њега и на чељад и на стоку и на његово госје, које се намерило, да Бог да! Спаси Бог!

5. Свирке. Игре орске и друге.

У Лужници и у Нишави прва народна справа за свирање јесу гајде. Уз гајде иде њихов нераздвојни помагач *тупан*. То је инструменат сличан добошу, само много већи и простије направљен. Онај који »бије тупан« зове се »тупанџија.« Онај који свира у гајде зове се »гајдар« или »гајдарџија«. Тупанџија највише

¹⁾ као ми

бива Циганин, док је гајдар већином сељак (виђа се у последње време и Циганин гајдар).

Готово свако село има по једнога или више добрих гајдара свирача. И ако их има много који знају да свирају у гајде, већина не иду никуд да свирају као свирачи. У гајде се свира духањем, а у тупан се бије маљицом с једне стране десном руком, а с друге стране удара се малом танком дреновом шипчицом — „пручком“ — левом руком. Тупанџија носи тупан обешен преко рамена и придржава га рукама, а гајдар придржава гајде испод левог пазуха.

Гајде имају ове делове: *мешину*, која је направљена од уштављене (и преврнуте) јареће коже. На мешини је углављена *гајдуница*, на којој је седам рупица, те се у шест рупица удара („враже“) прстима, а седма је „за одисање.“ Затим дебља дрвена цев, састављена из два или три дела, која се зове *руцало*. Најпосле најмања цев с писком у коју се духа и зову је *шувалник*.

У гајде се највише свира на свадби и „на госје.“ Гајдари још свирају преко целе јесени и зиме празником, кад се омладина скупи „на сред села“ или на другом одређеном месту да игра. Још се гајде редовно чују приликом Божића и Ускрса, а и приликом сеоске славе ретко да буде сеоско оро без гајдара.

После овог инструмента долази *дудук*, „свирајћа“, „свирала“. Многи младићи и млађи људи сада траже дудук само у колу. И дудук је од неколико година на овамо потиснуо гајде на свима местима, где се само игра, као на сеоским састанцима омладине и на завештинама. Само кад је свадба дудук не може заменити гајде и тупан. Дудук израђују сељаци у Високу и продају у Пироту, а многи младићи купују свирале по Шумадији и доносе овамо.

У последње време почиње да се виђа по неким селима око Пирота (Крупац, Јовановац), да сељаци свирају у виолину. Виолину сељаци већином зову *феменче* а чује се и реч *виола*. И у неким селима Висока има младића који свирају у виолину. А у Великој Лукањи и у Дојкинцима почели су сељаци сами да израђују виолине (у Пироту само купе жице).

У Лужници и у Нишави *гусле* се сада ређе виђају по селима, а пре тридесет и више година, гусле су биле омиљене људима. И данас у сваком селу чућете да вам кажу за по неколико људи, који су у старо време радо по славама и свадбама гудели и певали уз гусле, а данас и ако нека кућа има гусле, оне су негде бачене на таван, те некад само о слави или Божићу »деда испоје по неку песан«. За време турске владавине овдашњи сељаци учили су гудети уз гусле по Шумадији. Осем тога за време турске владавине у овом крају били су многи пољски чувари »Турци из Босне«, и они су највише гудели и певали уз гусле. Од њих су највише наши сељаци и неки свештеници учили гуђење и певање уз гусле. Многе песме са гусларском аријом и данас показују, да су гусле некада биле људима познатије. Познати Бели Мехмед свакад је у својој свити имао по неког доброг гуслара.

Уз гајде за време свадбених свечаности гајдари свирају нарочите арије, познате под именом: »за ручак«, »за вечеру«, »за дар«, »за поодак« и »за по пут«. »Орске« (колске) игре свирају једне исте и у гајде и у дудук. То исто вреди и за виолину. Као најпознатије су ове игре: Четворка, Бисарка, Селска (два пута десно, два пута лево, два пута у месту), Шесторка, Влајинћа, Сегменка, Чачак, Дравка, Крушка, Турђевка, Клецка, Жикино Коло, Ледена, На два танца, Краљево коло, Лила, Кокоњеште, Шарено Оро.

Већину игара играју „за појас“, а мали је број игара, које играју „за руке“. Све се игре одликују брзим темпом. У селима до Пирота почиње омладина да игра многе варошке игре.

На реду је да сада проговоримо неколико речи о осталим народним играма. Ми овде мислимо на оне игре које се виде код наше мушке омладине у овом крају. Говорећи о седенћама (прелима) ми ћемо видети живот наших девојака у вези са животом момака за време јесењих и зимских ноћи. Кад овде пак хоћемо да видимо живот наших момака у њиховим особеним забавама, у играма какве се опажају и по другим крајевима нашег народа, морамо претходно додирнути другу једну ствар, која је са тим у вези.

Омладина у овим крајевима већином почевши од дечачког доба па све до зрелости већи део свога живота проводи ван своје куће. Чим мушкарац израсте да може газити блато као црепар, или да туца глеђ као лончар, или да прави блато и малтер као зидар, већ напушта кућу. Што остане на селу, код куће, то проводи све време или код своје стоке по планини или на бачији као бачијски пастир. Зато ћемо врло ретко видети наше сеоске дечаке и наше сеоске момке да удружени око својих стада и чопора проводе време у некој игри. Који су са својом стоком, они и дању и ноћу, док је хладовина, напасају стоку једнако лебдећи око ње (тако и они на бачији), а кад упече врућина и стока пландује, онда уморно и утрошено тело пастирево тражи одмора у неком хладу. Само изузетно у неким нишавским селима пред јесен по стрништима и ливадама може се видети понегде да се играју чобани и чобанчићи, који чувају крупну стоку.

Кад се разлуче бачије, кад се врате печаловници из свих крајева, онда мало оживе села, и онда можемо

недељом и празником видети свако село у другој и веселијој слици. За време јесени и зиме, па све док сви младићи не отиду у печалбу, сваког празника и недеље у селима на одређеном месту или код „крста“ младеж игра у колу уз гајде или уз дудук.

По планинским местима чешће играју у колу и стари људи, док у равници, у селима око Пирота, ретко ћемо видети старије људе да играју у колу изузевши о Божићу или о другом неком великом празнику. Но и тада тек пред вече изађу неки старији људи те се ухвате у коло, да покажу „на младињу“ како се игра (а у исто време тиме покажу, да је вино имало утицаја на њих).

На овим састанцима приликом кола могу се посматрати и неке игре међу момцима. Ове своје забаве приређују мушкарци или за време кад не игра коло, или се неки одвоје од кола, па нарочито проводе време у забави. Као и свуда тако и у овом крају на првом месту може се видети *борење* (хрвање). После тога *врљање* (бацање) *камена*, и то ређе с рамена а чешће из обе руке испред себе. После овога долазе разна *рипања*, *прерицувања* (скакања). Као да се највише види скакање преко тканице и прескакање преко другог. Ово друго скакање изводе, кад један момак стане и сагне се одупревши рукама о колена. Други момци из места прескачу преко њега, и он се поступно диже, и тако најпосле стоји право с мало сагнутом главом. Добри скакачи, кад се мало затрче, прескоче и ову висину, додирнувши рукама о рамена овога који стоји. Чешће се види међу момцима оно прескакање, кад се један сагне а други га прескочи, па се и он сагне; трећи прескочи првог и другог па се и он сагне. За њима иду редом остали, и кад сви прођу, онда први полази те прескаче све редом итд. Ово прескакање

бива већином кад још није почело оро или кад се не игра па за време одмора.

У Стрелцу, па и у Сопоту, запазили смо осем ових игара да момци радо бацају рукама „мотку“ испред себе не рачунајући ако мотка падне задњим крајем. Мотка је доста дугачка и тешка. Држи се обема рукама испред себе и замахује, а ослоњена је на раме. Осем тога виђа се вучење прстима (великим прстом) као оглед, да се види јачина. Дизање, ношење и бацање неког великог камена виђа се такође као утакмица у јачини.

Но свуда у целом овом крају може се рећи најомиљенија је игра код дечака, па и код одраслих момака: *свињџа*. То је и чобанска прва игра. После ове игре долази игра: *мачке*. Ову игру играју момци приликом кола, кад наступи одмор, или се нарочито одвоје неки који неће да играју у колу већ хоће да играју „мачке.“ Чешће се види, да ову игру играју и одраслији људи до тридесет година. Да опишемо ове две игре:

„Свињџа“. Неколико дечака или момака, који хоће да играју ову игру, одвоје се и у једном кругу ископа сваки по једну рупу, која се зове *бик*. Сваки играч има једно јаче и дуже дрво, које се зове *тојага*. Међу биковима у средини има једна рупа, која се зове *кочина*. Осем тога потребно је једно мањо обло дрво које се зове *свињџа*. Пре него што се почне игра мора прво да се реши који ће играч бити *свињар*. То се решава „ловењем“, „вачкањем“ (хватањем) на тојагу, и ко изађе на врх, он постаје свињар и иде код кочине да чува свињћу. Свињар својом тојагом тера свињћу у кочину остали играчи својим тојагама бране. Ако свињар натера свињћу у кочину настаје брзо промењивање *бикова* и свињар гледа да ухвати *бика* за себе. Ко остане без *бика*, постаје свињар. Ако пак сваки играч уграби *бика*, онај опет остаје свињар. Свињар натерује свињћу на остале играче и гледа да некога играча „изгорп“

са свињом, то јест да некога свињћа дохвати до ногу и у том случају онај кога је свињћа „изгорела,“ постаје свињар, а пређашњи свињар иде на његова бика. Ова се игра мора играти врло брзо и с великом пажњом. (Ова је игра што је у другим крајевима гуца).

Кад се свињар умори, играчи му рекну те натера свињћу у кочину и онда се сви претичу на бикове, не би ли неки други остао без бика. Више пута свињћа одлети даље од играча и свињар је не види, а играчи је онда још више терају. Свињћу тад не остаје ништа друго, него да трчи да узме свињћу у руку и да је баци на неко место да *стане*. То се зове *туз*. Кад свињар баци туз (т. ј. свињћу), онда не сме више нико да је дира, јер би постао свињар, већ сваки трчи на бик.

„Мачка“ је игра, коју играју момци, па чешће и зрелији људи. За ову игру треба дугачак конопца, чији се крајеви увежу и тако постане круг. У овој игри суделује много играча: неки пут по двадесет и више душа. Сви играчи држе рукама с поља за конопца, а у том кругу је један играч — *мачка*. Први који хоће да буде „мачка“, обично добровољно пристаје, и то бива неки најјачи међу играчима. „Мачка“ стоји у средини круга и трчи наоколо да ухвати неког играча за руке, те да он постане „мачка“. Међутим играчи највећом брзином беже око конопца, затежући га и цуптајући, и „мачка“ се само вози у оној гужви и очајнички покушава разне нападе. „Мачка“ још покушава да снагом скупља конопца и да га отме, и ако најпоследње успе да цео конопца „збере“ и отме, онда се играчи разбегну, а „мачка“ трчи да некога с конопцем „упримчи“ (ухвати) и онај ухваћени постаје „мачка“. Играчи чешће дирају мачку са „мау“, а и она им се тако одзива и цела игра изводи се као са неком љутином и озлојеђеношћу, те личи на мачја посла. —

Наводећи ове две игре као познате и опште игре у овом крају, ми нисмо овим исцрпили питање о играма. Сигурно да у народу ових крајева има још игара, које би биле вредне за испитивача. Зато нека други посленици на овом пољу ово питање временом обраде.

Ми ћемо пак овде да проговоримо о неким играма, које смо запазили у Сопоту а нарочито овде у Ђиџлану. Нећемо говорити о познатој игри *клица*, које има свуда, и *„топа“* (лопте), игре познате у свима крајевима. Него има још неких игара, које играју по пољу дечаци и одраслији чобанчићи (оловари, говедари, свињари), па и ђаци, кад се с њима удруже. А те се игре играју и празником у селу по улицама. Те су игре познате под именом: *драње*, *од роб за роб*, *наковањ*, *бебљак*, *слепи јарци*, *дugo магаре*, *ђуле*, *Стојна мирис*. Са по неколико речи ми ћемо описати сваку од ових игара.

Драње. Ову игру највише играју чобани по ливадама и утринама приликом чувања стоке. Може играти већи број играча, али је најбоље кад је највише пет играча. Сваки играч има тојагу. Играчи обележе на земљи мету („жицу“) и сви стану на мету у реду. Сваки одупре једним врхом тојаге у десну стопалу, а горњи врх тојаге држи руком, и пошто добро заљуља, баца тојагу унапред с ноге. То прво бацање зову „за један.“ Чија је тојага пала најближе, он покупи све тојаге и донесе на мету и онда бацају „за драње“ истим начином. Који је остао најближи до мете, значи њега ће да деру и он своју тојагу узме и положи на земљу над тојагом која је најдаље отишла. Сад он све остале тојаге враћа играчима, и они с мете из руке измахујући, гађају у његову тојагу. Ко не погоди он је „искочио“ (изашао) и нема права да гађа. Сад онај кога „деру“, т. ј. чију тојагу гађају, опет помиче своју тојагу над тојагу која је најдаље отишла, и тојаге враћа играчима да опет гађају његову тојагу, т. ј. да га „деру“.

Кад сви погоде, он опет измиче своју тојагу, те и даље продуже гађати, који имају права, т. ј. који нису изашли. Тако његова тојага оде доста далеко.

Но ако сви „искоче“ (изађу), а остане само један, тај има права да два пута гађа, и ако не погоди и по други пут, онда онај кога су драли има права „да се одмењује“ овако. Он покупи све тојаге и узме их као сноп у руке, а његова стоји на оном месту, где је последњи пут остала. Сад он дође на мету и стане обрнувши се на ону страну где је његова тојага и жмурећи пусти све тојаге преко главе назад на земљу. Потом узима прву до њега и њом гађа у ону своју тојагу. Он сад мора добро да пази, јер ако погоди, онда ће да „деру“ онога, чијом је тојагом он погодио у своју тојагу. Ако с том тојагом не погоди, узима другу која је до оне прве била и њом гађа у своју тојагу, и тако кад погоди којом било он се „одмени“. Ако ниједном не погоди, није се одменио и њега ће опет да „деру“. Он приноси своју тојагу до мете на два, три корака и полаже на земљу и опет почињу да гађају у тојагу и да га „деру“. Играчи знају број тих њихових драња и знају колико су пута кога драли, и онда кажу: „драње у двоје“, „драње у троје“ и т. д. Ово је врло занимљива а заплетена игра.

Од роб за роб. Ову игру играју четири до шест играча. Сви играчи наређају у реду по један камен средње величине. Сваки камен преставља по једног играча. Ово камење зову *робови*. После овога сваки играч узме у руку по један мањи камен, угодан за бацање. И онда од робова почиње „спуштање“, то јест бацање, оним каменом из руке. Сваки „иде“ докле хоће. Ко најдаље отиде, он први гађа у робове. Ако погоди у неки камен, значи да је заробљен онај играч чиј је онај камен, и тај играч не игра. Ако пак у даљем гађању други играч удари у тај камен, онда је онај

играч одробљен и онда може да игра. Ако сви буду заробљени, и остану само двојица, они сами „спуштају“ камење и гађа онај који је даљи, те ако оног другог, последњег, зароби, онда је свршена игра и „остало је на њему царство“. Но ово ређе бива, пошто има и заробљавања и одробљавања, те се игра на тај начин може дуго да продужи. Изводи се врло брзо и треба велика пажња, јер камење једнако лети у две супротне стране.

Наковањ. То је игра лоптом. (Лопту зову „топ“ и направљена је од длаке). Прво се одвоје играчи, све два и два. Затим се одвоје двојица, који се зову „башери“. Један „башер“ пружа другом башеру (тајно) кажипрст и велики прст и он се хвата за један прст. После иде код других парова, те се по један другар хвата за прст и тим се зна „који је у кога“, то јест који ће с ким бити другар. Тим начином башери разделе све парове на две гомиле. Затим се баца камен „на суво и на мокро“, и тим се пресуди који ће прво да „легају“, а који ће јахати. Пошто једни друге узјашу, настаје бацање лопте. Кад се лопта испусти, јахачи „легају доле“, те њих њихови другови јашу. — Негде уз бацање броје: 10, 20, 30, 40 до сто, и онда мењају коње, ако неки не испусти лопту пре.

Бebљак. Прво се обележи на земљи мета, и од мете од прилике десет корака на једном већем камену намести се мањи камен који се зове *бeбљак*. Може играти три, четири или пет играча. Сваки играч узме у руке по један камен, којим може добро гађати, и њим од мете гађа у правцу *бeбљака*. Пошто су сви гађали, онда онај, чији је камен отишао најдаље, гађа својим каменом у камење других играча и то прво бије у најближи камен до свога, па онда редом. За сваки погодак добија 10 и броји се: 10, 20, 30 и тако редом и најпосле гађа у *бeбљак*. Ако овај први не погоди ниједан

камен својих другара, не добија ништа, а после наставља гађање други до њега по даљини, и тако редом. Кад се сврши ово гађање, опет се иде на мету и гађа у бебљак. И у овом првом гађању од мете у бебљак, ако се погоди у бебљак, мери се остојање од места где је био бебљак, па докле је отишао. Мерење врше на стопе и свака стопа вреди 10. Дакле, кад играч гађа у оно камење, сваки погодак вреди 10, а сваки погодак у бебљак добија по 10 онолико пута, колико стопа бебљак одмети. То је главно правило.

Обично се игра до хиљаде. Ко први изигра до хиљаде, он сврши игру, а други продужују. Најпосле остане један, и он се рачуна као надигран. Сад раде овако. Надиграни стане на место где је бебљак и окрене се лицем к мети. Долази један играч и меће бебљак на своју ногу и баца га између ногу овог надиграног, а овај одмах трчи да стигне бебљак и узима га у руке и доноси на његово место. За то време онај који му је прогуро бебљак између ногу бежи назадачке од бебљакова места. Онај надиграни чим је метнуо бебљак на своје место, трчи за њим и гађа га капом. Ако га погоди, одужи јахање, а ако га не погоди, онај га јаше до бебљака, ако неће да му опрости. Тако после раде сви играчи који су „изашли“. — Ово пробацивање бебљака између ногу онога који је остао и враћање бебљака на његово место и трчање за оним који назадачке бежи, мора се вршити врло брзо. Кад се овако сврши цела игра, почиње се поново. Надиграни сад одређује који ће први гађати у бебљак, који други и т. д. Ову игру играју највише петорица. Она дуго траје.

Слепи јарц. Ова се игра игра у затвореном простору (у соби или на ћошки, кревету). У овој игри суделује чешће и одраслија мупка младеж. Прво се мора одредити ко ће први да „жми“ (жмури) или ко ће први да буде „слепи јарц“. Слепом јарцу вежу очи марамом

или му метну на очи капу. То одређивање, ко ће први да буде »слепи јарц«, врше већином бројањем: један, два, три, четири до десет, и који најпосле остане, сам он буде »слепи јарц«. У Гњилану за ово одређивање ко ће бити слепи јарц има оваква бројаница:

Одинала до динала,
 До два пара царевина.
 Гус гусеница, пали пушка,
 Палампас.
 Држ се, Цеко, за катан,
 Катан бије у ђулан.
 Кличице деверичице.
 Звеконец.

Последња реч ослобођава једног по једног, и најпосле остане један који ће бити »слепи јарц«. Он са везаним очима хвата друге играче и кад некога ухвати, мора пипањем да га позна. Ако га таквим начином позна, он дреши очи, а онај ухваћени биће »слепи јарц«. Ако га не позна, он га пушта и продужује даље да хвата. Ову игру игра и женскиње, али кад је само и ређе.

Дуго магаре. Играју шест или осам играча. Прво се поделе на парове помоћу башера, као што смо видели код наковња. Затим се баца »суво и мокро« и тим се пресуди који ће прво да »легају«. Потом се један велики камен или пањ или праг назове »чучка«. Они који прво »легају« прилазе чучки и први сагиње главу и хвата се рукама за чучку, а други за њега и тако се редом један на другог наслоне сви ови који »легају«. Остали играчи редом ска чува леђа ових који су легли, и пошто сви узјашу броје до 10 и онда сиђу. После опет јашу, док неки од јахача не »омрси«, то јест у јахању дохвати земљу, и онда јахачи лежу, да њих јашу они, који су »легали«. Чучка може бити и неки дечак који не игра, и онда они који »легају« прилазе тој чучки и први тура руке и главу у крило ове чучке.

Ђуле. Ову игру играју шест, осам или десет играча, већином мањих дечака. Играчи донесу гвоздено ђуле, а ако немају гвоздено ђуле, донесу »топ« (лопту од длаке). Играчи се поделе на два дела. На земљи се намести један већи »камен« или се обележи »жица« као мета. Прво на мети или код »камена« стоје они играчи, који су мањи. Већи играчи, друга половина, иду у противну страну да »запиру« (заустављају) ђуле или топ. Ако је ђуле, њега бацају те се ваља, а противни играчи га »запиру« камењем гађајући у њега. Ако нема ђулета, па се местс њега с мете баца лопта, противна страна хвата лопту у руке. Ако ухвате, онда »излази« онај који је од мете бацао лопту. Играчи уговоре до колико ће да играју, па да се јашу: до 10, 20, 30 итд.

Кад први играч од камена или мете баци ђуле (или лопту), противни играчи »запиру« и онда један враћа натраг циљајући да удари ђулетом у онај камен. (Тако исто и кад је лопта место ђулета). Ако удари ђуле у камен, играч је истеран. Ако не удари, онда онај исти играч баца даље и броји 2, па редом 3, 4, итд. Кад њега истерају, други играч баца ђуле и настави бројање, па редом, и најпоследње један играч истера онај број до ког су погодили (нпр. 20). Тада тај играч викне: »21 за коња« и именује једног играча од противних, који ће »запирати« ђуле и њим гађати у мету, па ако погоди неће бати јахања, а ако не погоди, онда ови играчи од мете јашу оне играче на противној страни од оног места докле је отишло ђуле (или лопта, па до мете. Ако противни играчи у току игре истерају све оне од мете, долазе они на мету, и тако се продужава игра.

Стојна мирис. Ову игру играју мањи дечаци, па и ђаци. Неки је овако зову, а неки ову игру зову: »Стојна миришању«, и онда би изгледало да би требало ову

игру звати. „Стој на мирис“, али је играчи овако зову, како горе исписасмо. Играчи стоје у гомили, и један држи кајиш и замисли неку реч. Он играчима каже само први глас те речи. Ко погоди узима кајиш од онога и гони оне што нису погодили, све док онај први играч не викне: „Стојна!“ . Чим он то викне, они што су бежали гоне онога с кајишем, и он им онда преда кајиш те га крију у једнога од њих. Онај што их је гонио мора да погађа: у кога је кајиш. Ако погоди, он (по заповести првог играча) бије овоме у кога је нашао кајиш онолико удараца кајишем по леђима, колико нареди онај први играч (нпр. пет „жешких“, врућих, и пет хладних или десет „жешких“ и десет хладних). Ако неким ударцем не погоди, онда њега бије онај у кога је био кајиш. Игра се опет продужава истим начином, а још пре игре уговоре, да сваки играч замишља по две или по четири речи.

6. Седенће

Што су по другим нашим крајевима прела и седељке, то су у Лужници и у Нишави „седенће“. Још од септембра месеца почињу седенће. Или још тачније: чим конопље почну „чукати“ (трлити), девојке скупљају пуздер и увече га пале и наоколо седе и преду. Но пуздер није потребан, ако има месечине. Седенће бивају целе јесени до пред Божић и то све ноћу. Док је време топлије, седенће бивају по путовима и раскрсницама. Свако вече (ако није уочи празника, среде и петка), већ у први почетак ноћи, почиње једна по једна девојка да излази на одређено место. Ако нема месечине, свака носи у својој опрегљачи пуздера што више и тај пуздер метне код себе и по потреби домеће на ватру.

Оваквих седенћи може да буде на више места у селу. Обично се скупљају све одрасле девојке. Но код њих дођу и старије жене, па и бабе, и ако девојкама

»неје за њима умрела душа«, како често девојке кажу, смејући се. Мање девојчице или како их зову »девојчурљаци« праве саме за себе своје седенће.

Кад се зађе дубље у јесен и време охладни и поквари се, онда седенће бивају у кошарама, казаницама, старим кућама и подрумима. Тад је и ватра потребна због светлости и због топлоте. Прва која долази на седенћу и »закладе огањ« (наложи ватру), почне за тај случај уобичајену песму: »Збирајте се, друшће, на седенћу«. Ова им је песма као знак и у Лужници и у Нишави. Кад се две-три девојке повише задрже саме, а друге још не стижу, оне се онда готово као љуте и опет почну: »Збирајте се, друшће, (или: моме) на седенћу«, »која нема на седенћу да пође да дође«. Чешће као у љутњи нека испева овај стих: »да пође, да дође — да не дође«, и онда ову клетву заврше једним урнебесним кикотом.

И тако мало по мало на седенћи се скупи по петнаест, двадесет, тридесет и више душа, девојака и жена. Док се скупљају, поздрављају се: »Добро вечер ви, моме!« »Дал ти Бог!« или »Дал ти Бог добро!« Неке се још и рукују и то више из шале. Настану питања, колико је која донела кудељица за предење; почињу да се разговарају о момцима: који је дошао из печалбе а који још није. Који је од дошлих »убав« и израстао, а који се »поразио« и није добро са здрављем. И после почињу песме. Обично воле да певају две и две понављајући сваки стих два пута. — У Нишави има песама, које певају одједном све девојке које знају. То су најновије песме, скоро пренете из вароши.

После неког времена, кад се све умирило и кад нема никога живог по улицама, а само се на неколико места види ватра и око ње »седенћарице«, које песмом и својим чешћим кикотом дају гласа о себи — почињу да долазе момци на седенћу. Њихов долазак овесели

девојке, и одмах им нуде места око ватре. Момцима баш није у вољи, што ту седе и старије жене, али опет седају. Старије жене још мало поседе и почну да се жале, како су им капци отежали и како им се »спи« и једна по једна иде кући. Сад већ седенћа добија другу слику. Настају између момака и девојака слободнији разговори. Сваки момак седне до девојке, до које хоће. Почну запиткивања и задиркивања: ко јој је купио бритву, ко манисте (ђинђухе), има ли у џепу нека крушка или јабука. Почиње тражење по џеповима; затим привидно свађање, па опет миран разговор и шала. Почињу опет песме и »припојавања«. Момци никада нису без дудука (свирале), а чешће неки носи гајде. Кад девојке престану с певањем, онда се чује тиха арија свирале или почну гајде да изводе своје меланхоличне арије. И тако се седенћа продужи до неко доба ноћи или како се у говору чује: »Че седимо до петли«. Момци ту поседе па отиду и на другу седенћу, ако хоће, а дођу други момци, итд. Пошто се сврши седенћа, свака девојка иде својој кући. Неки пут која девојка раније допреде своје кудељице кучина или вуне, отиде раније кући. Уз пут девојке прате момци или их — по договору — сретну и одведу до саме куће. Љубљење и штипање, што они све зову »ловење« или »шала«, не изостаје никад, и управо зато момци и иду по седенћама.

Кад је време хладније и кад је седенћа у некој згради, девојке ту и ноће. Опет момци долазе и одлазе. »Шала« и »ловење« не изостаје. И ако се овим штетним обичајем младеж физички много дражи, опет се никад није чуло за неки преступ, који би с моралног гледишта био тежак и велики. Тај њихов обичај »ловења« или »шале« није у старо време био тако развијен. Стари људи овако се од прилике вајкају: и ми смо били момци, и ми смо се шалили, али ови научили у Влашкој,

па сад ти гледаш, а он ти ухватно ћерку „па целивује како кад удара у даску“.

Постоји обичај (у Стрелцу), да седенћа из једне махале иде „на госје“ другој седенћи. Овај обичај бива кад охладне ноћи, па се „седенћује“ у некој згради. Она седенћа која дочекује другу седенћу спреми за то вече све што је потребно. Девојке заједнички доносе све што треба: трпезу, мале столициче, кафе, шећера и умесе колач. То бива обично уочи неког празника, и тад и не раде ништа друго. Ту дођу и момци, и настане свирање, певање и играње, али не буде ничега рђавог, и ако је ту младеж све у најбујнијим годинама.

Бивају седенће и по кућама. По неколико девојака из суседства скупе се код једне, и у „ижи“ уз огањ седе и преду, док певци не запевају. Са њима седе и жене. У том случају обично је тишина и жене причају како је било у старо време. Оне причају разне доживљаје из свога живота и из живота других жена. Момци не долазе на ове седенће, а девојке ту и ноће, па рано устају и свака иде својој кући.

Чешће бивају и свађе по седенћама између момака супарника због неке девојке. Тада се и побију момци, па искваре и плотове, те се људи после жале власти, и она растерује и забрањује седенће напољу. Чешће родитељи не пусте своју ћерку на седенћу, и онда ноћу долети неки камен на кров, и пси целу ноћ не ућуте.

На седенћама је почетак весеља и свадба, које ће наступити одмах после Божића. На седенћама се може познати који момак воли коју девојку. Иначе, кад се млади узму и никад нису ни речи проговорили, и кад пред свештеником кажу да се „воле“, то није оно „волим“, које се рекне на седенћи, макар и у шали. Кад момак на седенћи седне код неке девојке и изнесе неку крушку или јабуку, те њој да, а она њему из

цепа да, ако ништа друго, бар неколико режњева од сухе крушке дивљаке, и то слатко заједно изведу и разговарају се — па се доцније узму, онда то њихово вољење, па макар било и оног „ловења“, више вреди, него оно прво, глухо, кратко, кроз зубе: „волим“.

Седенће су овамошњој младежи по селима, што су у варошима: забаве, концерти и позоришта. Али се на варошким забавама чују и разне стране свирке и песме, тамо се виде и шире страни обичаји. А на седенћама се чују српске: свирала и гајде, а певају се и чисте српске народне песме, од којих смо многе и многе видели у одељку „народне умотворине“ овога списа.

ДУШЕВНЕ ОСОВИНЕ

Сељак Лужнице и Нишаве у *кући* је већином строг, али без икаквих васпитних појмова. Отац ређе обраћа пажњу на децу и на њихово владање. Он и не помишља да утиче с васпитног гледишта на децу. Сам живот кућни и домаће уређење васпитавају децу. Отац је свакад заузет другим пословима. Он ређе своју децу милује или „али“ (мази). Он се чешће нашали с братовљевом децом или их нешто дирне, а брат са његовом. Деца се највише надају радости од бабе и деде.

У кући нашег сељака прво је васпитно средство *псовка* и *батина*. Деца се овим начином једино и упућују. Чешће и жене извуку бој од својих мужева, ако не „голем ћутек“, а оно бар по неки шамар. Сељак много псује и у кући и изван куће. Он псује и стоку. У Лужници сељаци мање псују него у Нишави. Псовке су већином органске. Нема ниједног органа на човечјем телу, који они не псују. Ређе псују свеце и светиње. Имају неких псовки, које су им увод у сваку реченицу и у обичном говору, и без којих не могу ништа да почну да говоре. Они те своје неуљудне изразе и не рачунају за какву неучтивост. Људи и све одрасло мушкиње псују и пред децом и пред женскињем. Син псује у присуству оца или деде, а ови у присуству његову. Зато и деца још од оног часа кад науче говорити почну и да псују.

Стоку сву псују најгаднијим изразима и немилосрдно туку. Псују и бију и овце. А козе и свиње нарочито радо псују и бију. Тако и волове.

Жене су према деци попустљивије. Али и оне бију децу још од малена. Осем тога, њихово је управо најглавније средство клетва. Оне много куну: оне куну и децу и људе и сваку ствар. Тим дају одушке својим осећајима. »Але га однеле!« »Однел га ветар!« »Проклет да је!« »Проклет да неје!« »Однел те ветар!« »Да цркнеш!« »Да пукнеш!« »Ало проклета, да те не знам што буде!« »Убил те Господ!« »Бог да га убије!« »Убила га Света Недеља!« »Чума те црна ринула!« »Сине, синило из небо, те те погодило!« »Крв те летеља!« »Болест га изела!« И т. д.

На сеоским састанцима или у механама или на путу, или због међа на имању, чешће се *посвађају* и тако гадно један другог грде, да се то не може ни описати. Ретко, и то врло ретко, дође до боја. Но ако буде боја или таквих увреда, које неки баш неће да опрости, па дође и до тужбе, чешће бива да се измире, кад кривац даде увређеном по неколико банака, и још даде, те се добро напију они, који су их измирили. Но ово њихово измирење није баш сигурно, а нарочито кад неки неког глоби због потрице. Макар кад било и он гледа да ухвати његову стоку у штети и да »извади« (поврати) своје паре. Иначе су сељаци по Лужници и у Нишави у главном по природи *мирни*. Тек после веће количине пића постају разговорнији, веселији и раздражљивији. Кад су весели онда и певају. Но обично у сваком селу има по неколико њих, који су свакад, и без пића, весели и насмејани и познати као особите шаљивчине, преклапала или како их зову »кленцаре«.

Сељаци у овом крају много пију сва пића, а нарочито ракију. Некад се у Нишави око Пирота много трошило вино. Сада је свуда ракија добила првенство. Чим чељаде стигне на снагу да може да ради пољске радове, оно је већ стекло право и на пијење ракије. Приликом копања кукуруза, приликом загртања, жетве и косидбе служи се чаша редом свима радницима, а ту има и радника почињући од тринаест или четрнаест година. Но оваки обично узму те испију једну или две чаше и после њих прескачу у пијењу. А после женидбе сваки мушкарац пије добро и слободно свако пиће. Приликом слава и свадба дају и малој деци. Ово нарочито вреди за села око Пирота.

Сељаци у Лужници и у Нишави имају обичај, да се *узајамно шале* и *псују* и један другог најскаредније товаре. И то се обично зна, који се с киме шали. „Он с њега има шалу“, тако се обично чује у говору. Обично им се та шала састоји у *узајамном дирању жена*. „Твојата је помлада, мојата је дрта“. „Ја не манишем ни на другу.“ „Чу ти дојдем к ноци при бабуту. Она ми наруча“. „И твојата че си бре бега од тебе, остарел си како коњ.“ „Питај твојуту бабу, остарел ли сам, она знаје.“ „Твојата се нешто оцутра пременила, мора да ђу питујем, че буде ли работа.“ И т. д.

Сељаци у *поздрављању* између себе друкчије раде, а друкчије, кад дођу у варош или код чиновника. Они се између себе никад не рукују. Кад већ неки по цело лето није дошао у село, тек онда приђе, те се са по неким рукује. Иначе обично се само речима поздраве. Поздрави којима се питају за здравље у главном су ови: „Здраво, живо?“ „Здраво. Ти како?“

„Како си?“ „Арно. Ти како си?“

„Арно ли си?“ „Арно. Ти како си?“

»Арно, убаво?« »Убаво. Ти како си?«

»Што работиш?« »Арно. Ти што работиш?«

»Како живиш?« »Убаво од Бога. Ти како живиш?«

»И ми(је) убаво.«

Жене се никад не рукују. Кад дође жена у свој род у госте, она се ни тад не рукује ни с ким. Кад се у вароши састану познанице или пријатељице, опет се не рукују, него се само речима питају и поздраве. Жене се обично овако питају:

»Што чиниш?« »Здраво сам. Ти што чиниш?«

»Што чините?« »Здраво и живо. Ви што чините?«

»Што работите?« »Ништа, здраво и живо. Ви што работите?« »По дом што работе?« »Ништа нема лоше, све здраво и живо.«

Дневни поздрави код Лужничана и Нишаваца су ови. Пре ручка: »Добро јутро!« »Дал ти Бог (добро)!« После ручка: »Помагај Бог!« »Дал ти Бог добро!« »Помаже Бог!« »Помози Бог!« »Бог ти помогао!« Увече: »Добро вечер!« »Добро вечер ви!« »Дал ти Бог!« — »Лаку ноч!« »Ваша полака!«

Кад човек човека сретне (уопште у сретању, без разлике пола) поздрави га речима: »Добра среча!« (а чује се и чисто: »срећа«). Одговор је: »Дал ти Бог добро!« Кад ко кога стигне, поздравља га са: »Добра стижа!« Одговор је: »Дал ти Бог добро!« или »Бог ти помогао!« У говору се често чује у место Бог — »Бок«. На растанку је поздрав: »Остани збогом!« »Останете си збогом!« »У здравје да идеш!« »У здравје да си ми идеш!«

Поздравља млађи старијега, али има много старих људи, који свакад воле да први поздраве, па ма кога. Жена треба увек да поздрави човека, а никако да чека, да он њу поздрави. Кад један човек сретне више људи, он њих поздравља. Кад човек улази у село, па

неког сретне, треба да га поздрави. Но у том погледу нема баш утврђених правила.

У Лужници, кад дође сељак из другог села, он се стојећи на једном месту поздрави редом са свима присутнима. То се ређе види и у Нишави, где се један с једног места поздрави са свима именујући сваког (са „ти“) и климајући главом. Но ако има неки чиновник или неки странац или учитељ, са њим се рукује. У Нишави се сељаци из једног села између себе не рукују, али кад дође неки из другог села, он зареди и са свима се редом рукује. Ако дође у село неки варошанин, а нарочито неки чиновник, онда сваки сељак прилази да се са њим рукује. Ово нарочито вреди за села по Лужници. Кад сељаци дођу у варош и познају неког свог старешину, капетана, порезника, писара, многи одмах прилазе да се рукују. Они обично после у селу причају, како су видели тога и тога и још за боље веровање веле: „Чинимо здраво живо у Ционал“ (или: „Цивунал“, то јест гостионица „Национал“), или: „Праимо здраво живо с њега“.

Љубљења у поздрављању нема. Кад се младићи враћају из печалбе, љубе своје родитеље у руку. Љубљења у лице нема, изузевши о свадби, кад се пријатељи љубе. И кад се девојка изводи из куће на венчање, поздрави се са свима сродницима клањајући главом и љубећи у руку, а никад нема љубљења у лице. (Мртваца љубе).

Сељаци у Лужници и у Нишави скидају капу, кад уђу у цркву, или у општину, у срез, у суд и у апотеку. Иначе капу уопште ретко скидају, па многи и спавају „са све барлу“. Тек у последње време у многим кућама приликом славе, кад почну да се крсте за ручак, скидају капе и ручају гологлави.

Кад сељак хоће у цркву, брије се и шиша дан пре. Рано устаје и облачи чисто рухо. У цркви скрушено стоји. Кад види да се крсте свештеник и учитељ, и он се крсти. Већином се крсте неправилно. Ово нарочито вреди за жене, чије кршћење више личи на обично мрдање руком на грудима. Не запажа се да говоре неке молитве. Само старији људи метанишу пред дверима, љубе иконе и само се чују речи: Бошке, Бошће, ... здрављице... опрости... грејове... Божице... молим ти се. — Свештенику прилазе руци само код цркве и кад им дође кући, иначе ретко. Кад сељак прилази свештенику ради љубљења руке, он се мало поклони и једном руком мало помакне капу назад и сагну се да љуби руку. Кад женскиње хоће да љуби у руку свештеника, рекне гласно: »Дај си ми, дедо, руку«, и онда га пољуби. Док је свештеник присутан, сви га слушају и пазе да буду озбиљни у свом говору. Чим свештеник изађе, одмах настане граја и слободнији говор. Још почну неки и да помало оговарају свештеника.

Кад дође у село неки чиновник, сви га слушају и одобравају све што он говори. Кад он отиде, сви почну да га оговарају и да изливају свој гнев, како је њему лако, јер прима плату 26-ог, како ништа не ради итд.. Један сељак причаше једном у селу сељацима, како је јуче у Пироту грдио и министра и начелника и капетана и све редом. Па како си смео? »Е па ја овамо, кад излезо из град дори до врбе, веч камто рампу, па сâм си идем и псујем, све из ред, а нико нема да чује«.

Хоће и да слажу. На суђењу често хоће обе стране да полагају заклетву. Чешће се овде овде чује и за понеку крађу. Лужничани су у овом погледу много моралнији од Нишаваца. А међу овима најгоре стоје села у околини Пирота. Има неколико села око Пирота, где

има вештих крадљиваца. Мисли се да су они овај занат научили у Влашкој, пошто они већином тамо иду у печалбу. Опанци, сито, кајиш, вршник, секпра, чаша итд., то су ствари које они у свакој прилици дижу. Не прође субота, а да трговци у Тија-Бари не ухвате по неког у крађи. Уобичајено је, да се такав крадљивац одмах осуди на самом месту. После мале граје направи се читав лом: сви оближњи варошани па и сељаци почну да бију крадљивца, како ко стигне, и он као кроз мртву шибу једва умакне и више га нико не дира. Но бива да понеки трговац или механиџа за неку украдену малу ствар казни крадљивца великом сумом новаца, и овај плати па ћути, само да не излази на суд и да се више не брука. Па и по селима дешавају се крађе. Једном обране трешње, другом вишње; једном обране крушке, другом обран бостап; једном брано грожђе, другом обране тикве. У сред дана отиде неко чељаде у свој виноград, па место да бере плод са своје воћке, оно „погреши“, па бере са суседова дрвета. Деси се али ређе и нека тежа и већа крађа.

У Лужници је свега овог мање. До пре четрнаест година у Стрелцу нико није знао за крађу раоника са њива, нити је раонике за време орања увече откивао. Но тада неки лопови ноћу поскидају све раонике и однесу те продаду, по свој прилици у Бугарску. За дуго време само се о томе говорило и жалило за старим срећним временом, па и за Белим Мехмедом.

Млађи нараштаји примају и добро и зло новог времена и оних крајева, у које иду у печалбу; а старији људи чувају још своје навике старог времена. Они су побожнији и моралнији у сваком погледу. Но и у Лужници и у Нишави планинци су простији, скромнији и према сваком странцу и госту искренији и моралнији, него они у пољу и ближе вароши.

ИЗ НАРОДНИХ ЗНАЊА

Појам о Богу дају матере својој деци показујући им небо и на њему сунце и месец. „Тамо је Бог, он даје здравље на деца“. Или показујући руком на месец веле: „Еј га, дедичка! Он даје здрављице на деца“. И то је све. Међутим, ретко која мати да научи дете: како треба да се прекрсти. Народ верује у Бога као у неког човека, који негде на небу живи. Он даје добро и зло, здравље и болест, кишу, сушу и град. Он све види што људи раде. Али треба постити и празновати, па ће Бог све дати и све грехове опростити. Народ не посећује цркву, изузевши неких великих празника; али ревносно пости све посте и празнује и оне празнике које црква не прописује. Ето то је његова религија.

Народне изреке

У овој збирци народне изреке су бележене тачно онако, како су чувене из народних уста. И њихова објашњења су наведена по самом народном тумачењу.

Ако Бог хоће! Значи: ако Бог да, биће то и то.

Ако хоће Господ! Значи то исто.

Ако хоће Господ? Ако Бог да, т. ј. куда ћеш?

Алал стока неје скупа. Значи: ако продавац није с вољом продао нешто, купац неће имати среће у куповини, а напротив што је продато с вољом и радо,

то ће бити купцу од користи, и таква ствар или животиња није никад скупа.

Ас косач прави косило на Бадњи Дан, а не на косидбу. Кад је говор о спремању алата за поједине радове, онда се у говору чује ова изрека и значи: за сваки рад треба се на време спремити.

Бај, бабо, да не буде, обично се каже, кад се надају нечему што не треба да буде и што не ваља, а може лако да се деси.

Без сећиру у дрва. Кад неко пође некуд а не понесе ствар без које се не може, онда се каже: пошао као „без сећиру у дрва“.

Волове се врзују за рогове а човеци за језик. То значи: човек треба да испуњава своју реч, јер он није животиња већ свесно створење и треба да зна шта ради.

Вика на чужда гробишта. Каже се за неког који се меша тамо где му није место и туђу бригу води.

Врзан поц, мирно село. Кад се за неки посао треба унапред осигурати, онда се чују те речи.

Врбова сенћа неје. Чује се у говору, кад се за нешто тражи нека зарада или плата. Највише механције овом изреком траже да се пазари нешто у механи.

Далеко је од чујено до видено. То значи: није сигурно говорити о некоме или нечему само по чувењу. Сигурније је кад се човек својим очима увери.

Док се на једног не ставни, другом не савне. То значи: док један нешто не изгуби или не пропадне, други неће добити.

Ем шуто, ем боде. Каже се за неког који се без права свађа с неким, или кад се неки сиромах свађа

или парници са неким богаташем, који ће га сигурно победити.

Жалба греја нема. Значи: кад неко неком нешто учини на жао без икаква разлога, увреди га или оштети на правди Бога, може и овај да му равном мером врати, јер то није грех: жалба греја нема. (Изгледа да у овом случају реч „жалба“ поред значења „на жао“ значи: правда или како се овамо место ове речи чешће чује реч „правдина“).

Зал Турчин и зла вода да ти неје комшија. Овом изреком се утврђује велика опасност од воде која чешће надлази и поткопава имање, као и од Тучина комшије, коме раја мора у свему угађати, па опет страда.

Згазил сам лук или згазил сам лукат или че газил лукат. Пре неколико година били су неки сељаци у затвору код првостепеног суда у Пироту. У дворишту судском било је посађено много црног лука на лејама. Кад је лук већ био при крају свога рашћења, судски послужитељи нареде овим притвореницима да погазе онај лук да би боље правили главице. И од тад у говору, кад неко нешто рђаво учини, вајка се што је учинио или му други прете да ће пострадаати, и онда се чују наведене речи. Ове се изреке чују и у Пироту и по селима тек од скоро.

И ђавол знаје што је арно, али не работи арно. То значи: сваки би човек могао поштен бити и добро радити кад би хтео.

Испросил сам си „Крсјану“ — рекне у говору по неки стари удовац, кад га неки пита што се не жени. Његова „Крсјана“ у овом случају значи: крстачу — смрт.

Кудија лаже а ђубре (боклук) не лаже. Кад је говор о значају ђубрења њива чује се ова изрека.

Кад кум прасе ти једн(а)г вречу. Ова се изрека чује у овом крају у свуда познатом значењу.

Кад је среча, нема смеча. Значи: кад некоме у раду иде добро и кад има среће, нико му не може ништа учинити.

Која се кобила уване, таја врше. Каже се некоме, који се брани да невин страда у нечему.

Кој рачуна кривога у војску. Као што у војсци ништа не вреди хром, сакат човек или, како се овде каже, „крив“, тако и ова изрека говори у истом смислу кад је реч о некоме који није ни за шта.

Кој седи, двоји опанци кине, а кој работи једни. То значи: онај који неће да ради, цепа и оне опанке на ногама и још штетује од нерада (губи и друге опанке), а који ради, цепа само једне опанке.

Кога треба молити, не треба га срдити. Јасно значење.

Коју руку треба целивати, немој ју пљувати. Јасно значење.

Куче се гледа по чељато (злоћи), а не жена. Овако се каже кад је говор о некој злој жени, и тим се хоће да каже, да не вреди зла жена, него вреди зао пас.

Куде стока ту и мрша. Овим се речима теши неки кад му угине неки брав. А то значи ко нема стоке, њему и не липсава.

Клин клин искарује. После пића треба опет пити, веле пијанице.

Кривда је како бучњак. Кад после велике кише надођу потоци и поточићи, па силном брзином и хуком пођу и за час прохује, то се зове бучњак. Све што се кривдом заради не траје дуго, него прође у кратком времену, и зато се каже: кривда је како бучњак.

Лисица лија, додека долија. То значи: нико се не може сакрити од одговорности по неком рђавом делу. Ма кад било ухватиће се.

Мачка и цоганац наједно. Каже се, кад се види још увече, да ће бити велики мраз преко ноћи.

Мечка се с решето не плаши. Кад је неки у нечему сигуран, не боји се никога и ничега, као што се и мечка не боји кад се удара у решето.

На Младенци колач на трн. Кад дођу Младенци (9. марта), онда почињу пољски радови и нека се нико не боји за хлеб, јер се може лако зарадити.

На бегличку чешму воду да не пијеш. То значи: што је државна ствар пази да тамо не мешаш, или: немој имати рачуна са државом.

Не белог коња да неси сејуз и на удовицу жену слуга. Кад је говор о некој рђавој и злој удовици.

Нови касапје под реп кољу. Чује се у говору, кад се говори о данашњем рђавом времену, кад је реч о скупоћи, о рђавом друштвеном уређењу итд.

Нема црква за крстење. Тако се каже кад некоме не иде добро у неком раду или ма каквом предузећу или уопште кад нема ћара.

Не једв се све што леги. То значи: Треба у сваком послу бити одмерен и пазити шта може, а шта не може бити.

Низ лук работа. Значи: нема ништа; неће ништа бити од нечега; несигурна посла у нечему.

Ни месо ни ражањ да не гори. Кад се неки нешто погађају, те да буде свакоме добро и право, чује се у говору та изрека.

Он работи срчано како дољњак камик. Кад хоће да преставе некога нерадника, онда овако кажу и упо-ређују га с доњим каменом у воденици који се и не креће.

Од што болест од то и лек. Кад се после многог пића човек осећа болестан, треба опет да пије, да би се излечио, кажу људи стручни у овоме послу (пијанице).

Од комарца нема лој. Кад се од нечега не треба ничему ни надати.

Одебелил му језик. Значи: опно се.

Освињил се. Каже се за оног који је мртав пијан.

Од јагњишта повише коже. Овим речима старци продужују своју наду на живот.

Остало село без ицета. Чује се у говору кад се за неко село, општину, или ма какво надлештво хоће да каже како је остало без управе.

Оргачко месо и пси не једу. Или:

Оргачко масло и пси не лочу. У ма каквом друштву или предузећу ако нема слоге неће бити ни напретка. А у данашњем времену, баш напротив, у већини случајева влада неслога и зато је изишла горња изрека.

Познава га од пиштољ. Кад се неки хвали, да му је добро познато нешто о чему се говори, онда му други у иронији рекне: „Познава га од пиштољ.“ Те речи узете су из оне приче, кад је Циганин био сведок за неку пушку, па да би боље осведочио и потврдио да он познаје ту пушку, рекао је: „Та познавам ју још кад беше пиштољ.“

Поцова су и говеда мудра, али су му чељад луда. У самим овим речима јасно је значење.

Прокај (покрај) суво и сирово гори. Употребљава се у говору у познатом смислу.

Пијење је благословено а пијанство је проклето. Чешће овим речима старији људи саветују млађе људе, доказујући како се не треба опијати.

Пиј али немој памет да испијеш. Овим речима се опомињу људи да треба умерено пити.

Пиј додека ти је слатко. Овим речима опет се утиче на људе да пазе на умереност.

Пијалак (пиће) је Бог благосовил. Овим се речима одобрава пиће.

Пијалак мудрује у буре, улезне ли у главу(ту), више не мирује. И ове речи опомињу да треба пазити у пићу на умереност.

Пијан је половин луд. Каже се за пијаног и зато се од пијаног треба склањати као од лудог.

Пијан, не види мачку. Каже се за некога који је много пијан.

Пијан, не види кола трња. Значи то исто.

При башту сироче а при мајћу пола сироче. Кад умре мати, па децу чува отац, онда су деца права сирочад, јер их отац не може никад чувати као мати. А кад умре отац, деца је боље код матере и она ће их боље чувати. Зато су онда деца пола сирочад.

Прво сит, па онда богат. (У вароши Широгу место речи „прво“ чује се реч „пешим“). То значи: треба радити, трудити се и чувати, али не треба бити тврдица и од својих уста штедети.

Плот не гради имање нело аран комшија. Значи: ако је рђав сусед, не помаже ти ограда.

Лети без дреју, а зими без хлеб. То значи: Лети нико неће заборавити хлеб због дужине дана, зато га ваља опоменути да понесе хаљину. Зимп због хладноће

неће нико заборавити хаљину, али ваља да се опомиње да понесе хлеба, јер се може преварити што је кратак дан.

Размирица (рат) је како облак, па неког ороси а неког покоси. То је слично ономе: неком рат неком брат.

Сиромах човек готов (или: жив) ђавол. То значи: сиромах човек мора радити, мучити се и свакојако довијати, да би могао излазити на крај и да би могао живети.

Сељака затире парница, а грађанина касапница. Велики трошкови око вођења парница упропашћују сељаке. Исто тако и скупобаћа меса на касапници, по мишљењу народа, упропашћује варошане, а никад не могу да купе довољно меса. Ова је изрека постала сигурно у новије време и чује се по селима.

Све че то земља да извуче. Или:

Смоница че то да излекује, рече се у шали некоме, који се жали да га нешто боли.

Свива се јуже. Ове речи чешће чујемо од неког старца, и оне значе, да се сваким даном скраћује век.

С кратку тојашку у дубок вир. То значи: не треба лакомислено почињати никакав посао, већ прво добро размислити о ономе што ће се радити.

Старо nestало, ново не стигло. Ове речи највише се чују при крају великог поста и у пролеће, кад још нема никаквог доспелог поврћа, а старо се све изело, па народ удари на коприве и зеље.

Свраката кад зарипа, она изрица. То значи: сваки посао буде свршен и израђен, ако се истрајно ради и ако се не клоне у раду.

Таја глава неје за две ноге. Кад се некоме хоће да добаци да ништа не зна, овако му се каже. Значи његова глава није за човечје тело.

Ти га караш у рај, оно иде у варај. Кад неко прича, како му неки посао и поред највећег труда не иде добро, или кад неко прича, како га његов млађи или другар никако не слуша и неће да ради како треба, он онда завршава говор наведеном изреком,

Уапала га чела за језик. Значи: опио се.

У зло место дрва и у скрчавог човека паре. Као што се тешко долази у неприступачно место, па зато тамо и има свакад дрва, тако и тврдица тешко троши паре, те зато и има код њега свакад.

У баштини опанци се обул. Значи: бос.

У сваку чорбу миродија. Или:

У свако оро на танац. Каже се за некога који се меша свуда, па и где му није место.

Шета се како усран голуб по празни амбари. Каже се за некога нерадника или уопште за неког који нешто уобрази.

Чување, па имање. Чешће се у говору дода ова изрека, кад се хоће да докаже, да човек у свом раду, па ма како тај рад напредовао, треба да чува те да има.

Народно лекаство

О болестима, о њиховим узроцима и о њихову лечењу народ има овде многе погрешне појмове и веровања. Тако народ не верује, да је нечистоћа први услов за добијање болести. Не верује, да се од назеба може разболети. Не верује никако, да се на промаји може назепсти. Не верује, да загрејан и уморан човек не треба да пије хладну воду. Не верује, да ракија уморном човеку само у почетку чини добро олакшавајући му привидно умор, а тим олакшавањем уни-

штава човечије тело. Не верује уопште, да је пиће шкодљиво човеку. Не верује, да је грозница мати многих болести. Не верује, да се многе болести преносе. Не верује да треба одвојити болесно чељаде од здраве чељади у неким, а камо ли у свима болестима, и зато не извршује лекарске наредбе. Не верује, да је у разним изметима клица многих болести. Не верује, да у човечјој пљувачци има клица болести и о томе говори са највећом иронијом. Не верује, да лекар боље зна како је склопљено човечије тело, него поједини сеоски »мајстори«. Зато не верује, да лекар може боље да намести уганути или сломљени део тела, него сеоски »мајстори«, па због тога у овим приликама не иде за лекарску помоћ. Не верује, да апотекарски, докторски, лекови помажу, и онда нема вере у лекара, а где се нешто ради без вере и убеђења, тај рад и не помаже. Зато наш сељак у већини нерадо иде лекару. Зато он све болести друкчпје лечи, јер мисли и верује, да је свака болест која ухвати човека дошла од Бога и да му је »писано,« »речено,« да лежи, па ако има века има и лека. С тога сељак у већини пушта болест, да она чини своје, па како рекне Бог.

Верују, да многе болести долазе »на ветар« и зато они често многе и опасне болести зову »добрињица«. Том речи јој ласкају, и верују да ће она проћи без велике штете, а само је »пратена« у село за кратко време, због неког греха, што је село учинило: или је радило у пољу на неки празник, или није постило уредно, или није резало колач на тај и тај дан, како је нека баба уснила и наредила и т. д.

Верују да болест нико не може спречити, само ако је речено »да дојде«. Верују, да је и у старо време све овако било, па је народ опет живео, а ако ви причате, да је онда било још више болести, и да је народ још више умирао, па да је и чума више пута по

Нишави беснела, опет не верују. Не верују у опасност ни од једне болести, док болесник није још пао, а кад већ ослаби, да не може ни с места да се крене, онда почиње да тражи лека. Али и према сваком болеснику друкчије се поступа. За мало дете готово и не траже никаква лека. Обично за сваку болест код одојчета мисле да је дошла од урока или, како они кажу: „од очи“, или „ударило на очи“. О томе смо говорили напред, у одељку о бајању.

Ако је болесник већ неки остарео члан куће, за њега се мање труде и веле: „Па стар си је“. Но ако је болесник неко одрасло чељаде или мало веће дете, онда се сви укућани због њега забрину. Цела се кућа устумара: женскиње се сневесели и девојке не излазе на оро. Почињу да питају комшије, и онда почињу жене са домаћим лековима. Према болестима имају и разних домаћих лекова и средстава, помоћу којих се боре са болестима. У главном можемо поменути ова средства за лечење.

Народна медецина овог краја врло мало зна за неке лекове, који се дају болеснику да пије. Ми ћемо то доцније видети говорећи о лечењу појединих болести. Али сада хоћемо овде да изнесемо једну општу напомену. Главна су средства помоћу којих се наш народ лечи: *трљање, парење, горење с ланисом и пуштање крви*. После долази као у помоћ овим средствима: попова молитва и вражалица. Код већине народа овога краја тек пошто се све ово употреби, тражи се помоћ од лекара. Но има изузетака, а нарочито у близини вароши, да се људи одмах обраћају лекару за помоћ.

Главобоља. — Ако неко дете или млађе чељаде пати од главобоље, па већ није дуго време хтела да попусти, онда се рачуна као прво средство „да му прочита поп“ и воде га у цркву, па ако то не помогне, онда га треба водити у неки манастир, да му се турају

крсти. Најпосле се проба и са бајањем. Старији људи или жене, кад пате од главобоље, сматрају као најбољи лек против главобоље пуштање крви, и чешће у говору чујете: „извадил му два рога крви“ или „извадил му три рога крви“. Има нарочитих мајстора којима је то рад: пуштање крви или управо сисање крви помоћу рога. Од главобоље се вади крв на челу или на потиљку ближе врата. Ови мајстори за сисање крви отворе, расеку, кожу бријачем на неком месту и онда завуку онај тесни крај од рога и сисају.

Но сељаци употребљавају против главобоље и хладне облоге, па и трљање. Деци мањој лече главобољу још и увезивањем главе крпама или неком шамијом преко чела и целе лубање. У говору се чује, кад глава јако боли и неће да престане, мора да је глава „роставена“, и онда веле: требало би да се веже, да се глава „стави.“ Тада воде болесника некој жени или човеку, који врло јако стегне лубању кајишем или неком шамијом, чешће по два пута: преко чела и уздуж преко темена па иза ушију. Оваква веза мора да стоји двадесет четири часа.

Ретко сељаци траже узрок главобољи. Ако се негде нађе узрок главобољи у назебу, онда се приступи трљању вратних жила и целе главе. Но ако је главобоља са кијавицом и ватром, онда поред трљања на многим местима пуштају крв болеснику под језиком из оних жила које се виде. То раде или расецањем или горењем помоћу запаљеног труда. Али најчешће расецањем једне жилице под језиком и онда болесник каже, да му је мало лакнуло, пошто изађе рђава црна крв из оних жила. Но главобољу врло често лече и бајањем.

Грозницу у почетку не рачунају много и надају се да ће скоро проћи. Но ако грозница неће тако лако да отиде, као што они мисле, онда грозницу почињу

да лече. Прво се покуша са разним „горчуљацима“. За тај циљ пију пелин, кичицу или „кештен“ у ракији. На неким местима употребљавају и врбову кору. Одрасли људи најчешће лече грозницу згрејаним црним вином са бибером. После пијења овог лека треба се презнојити и пресвући. Но кад је реч о грозници, треба да напоменемо, да се врло често сељаци обраћају апотекару за кинин, а у селима око Пирота траже нарочити лек против грознице познат под именом „Сенкијевића кина“.

Клонудост и болове у целом телу услед назеба лече трљањем и турањем на пару. Тај начин лечења изводе овако. У један велики котао сипа се воде, те проври на ватри, и у њега се метну триње. Затим се на тај котао наднесе болесник и добро покрије. То „турање на пару“ јесте први лек у наших сељака, и ако је овај лек отерао у гроб многе здраве људе, који су после овог парења озебли.

Трљавица. — Кад отекне трбух и стоји као надувен у одраслог чељадета или, што је чешће, код деце, која болест сигурно долази од препуњеног стомака, то се зове „трљавица“. Трљавицу лече само трљањем. Жена која је „вешта“, узме мало зејтина и прстима по пола и више часа трља трбух болеснику почињући од пупка на десну и леву страну, па онда цео доњи трбух. Ако болови не прођу, неке жене још привију и „прпор“.

„Пупак“. — Но ако човека „боли мешина“ или како већином кажу „боли ме срце“, а није надувен трбух, онда ту треба прво видети, да му није „пупак“. Јер ако се буде „пупак померил“, онда не помаже никакав други лек, док пупак не дође на своје место. Ако позвати „доктор“ нађе, да нема пупка, онда треба да се трља и то доста дуго, док се не чује да куца. Кад је трљањем пупак дотеран на своје место, онда се упали мала свећица и над њу наднесе омањи лонац или нека

чаша, те се загреје, и онда се поклопи на пупак и почне да притискује и обрће на ону страну на коју је пупак био побегао.

Кад се добро обртањем пупак умири, онда се стане са обртањем и треба да се скине онај суд. Али чешће лонац или она чаша толико прионе, да се не може лако од коже на трбуху одвојити. Многи су већу муку и болове имали као последицу прионулог лонца него од саме болести. Кад се већ каквим било начином одвоји лонац од трбуха, који се у многим случајевима био цео завукао у лонац, онда се брзо метне на пупак увијен котурић од крпе и цео трбух увеже тканицом. У неким случајевима још два пута треба да се изврши трљање и увезивање и више се неће пупак померити.

Назоб. — Кад човека боле вратне жиле и глава, кад отежа и нема апетита, што је све дошло од назеба, онда се опет лечи трљањем. Зејтин, сирће и бели лук, а неки мешају и ракију, служе као средство за трљање. После трљања треба болесника покрити, да се презноји.

Болови у крстима и у раменима. — Кад човека боле крста и рамена, што чешће долази од назеба, а бива и после дизања неког великог терета, или ако некога удари нека греда или земља, па не може ни да иде ни да се сагне како треба, онда за ту болест обично кажу: „Усадил се“. Чује се овако: „Усадил сам се, те не могу да мрднем“. И ову болест лече трљањем и турањем на пару, а најчешће (у Нишави нарочито) *теглењем*.

Ко се усадио треба да иде код онога који зна да тегли. Обично у сваком селу има по неколико људи, који су вешти у овом послу. Теглење бива овако. У кући или у подруму или пред кућом на ћошки или под сајваном простру цргу или покровац близу неког дирека. Болесник легне до дирека и ноге опружи у

правцу дирека. »Доктор« му веже ноге за дирек помоћу конопца или тканице. После тога доктор седне на земљу и опружи ноге, а на своје крило метне леђа и главу оног болесника. Доктор увеже неку крпу дво-струко и држи у својим рукама, а на ту крпу наслони болесникову главу. Управо глава болесникова тим начином одигнута је од докторова крила. Затим доктор помоћу својих ногу и помоћу ове крпе и руку почиње да заљуљава цело тело болесниково и у згодним моментима, кад се болесник и не нада, он трже и тегли цело тело, тако да се неки пут чује, како пуцају пршљенови чак до карлице. Ти »доктори« морају бити пажљиви у том теглењу, јер сваки човек не може то ни да издржи, и морају да пазе, кад треба престати са теглењем.

»Далак«. — У овом крају свуда постоји болест под именом »далак«. Но то није далак од отечене слезине. Чешће на образу или бради или ближе усне болесник добије оток, па за кратко време букне цело лице и то све с великим болом. Ова је болест слична пришту али није пришт, и у народу постоји мишљење, да се од ње мора умрети; ако се с лаписом »не овије« или не изгори. Зато чешће видимо понеко чељаде са изгореним од лаписа лицем. Сељаци познају, да је болест за лапис, ако болесник осећа ватру. Зато чешће чујете у говору: »Ако обича огањ, онда је за горење«. И ако нема лаписа, треба га како било изгорети, макар с трудом, само да се насмете. Чешће од отечених десни »подудре«, отекну, и образи и опет се употребљава лапис и споља и изнутра. Противу »далка« употребљава се и креч негашен. На отечено место размаже се беланце од јајета и у ту течност сипа негашен креч, те се на отеченом месту угаси. То је опет једна врста горења. — У Сопоту једне године један је сељак овај лек упо-

требио на уједено место од змије, само је још мешао и сумпор.

Црвени ветар у овом крају лече разним облозима за извлачење ватре. Најчешћи је лек у Нишави лишће од ренушине и кисело млеко; затим љута ракија и барут; сирће и барут и љута ракија, лишће од купуса са зејтином.

Голема болест (врућица). — Врућицу свуда у овом крају зову: „голема болест“. Од ње сељаци највише страдају. И овде у почетку почињу с трљањем и парењем, и тим још више упропасте болесника. После се обраћају свештенику за молитву, и ако не отиду лекару, онда се предаду Богу и његовој вољи.

Понадворица или срчобољ. — Срдобољу свуда зову „понадворица“, а чује се и „срчобољ“. И ако је ово врло опасна болест, и ако од ње многа чељад страда, опет јој се не обраћа довољна пажња. Кад болесник дође до смрти, онда се у местима ближе вароши обраћају лекарима. Иначе у удаљеним местима, ако власт није ништа предузимала, да се позове лекар, може и цело село изумрети, и нико неће потражити лекара. У говору се чује за ову болест: „Боли га срце“, или: „Срце га боли и добил понадворицу“, или: „Јури га понадвор“. Ову болест сељаци лече: парењем, пијењем кафе, штирка и још неким њиховим средствима, која им ретко што помажу, пошто на дијету не пазе.

Серма. — *Болове у костима*, који долазе због назеба у разним деловима тела, н. пр. нози или руци, никакo друкчије не лече него јаким и чешћим трљањем, а негде и пуштањем крви. Кад боли раме или цела рука или нога, онда се обично у говору чује: „Озебал сам, те имам *серму*, сака да се трљам“.

Запаљење очних капака. — На разна запаљења очних капака не обраћају озбиљну пажњу, те су многи због тога и вид покварили. И чудновата је особина наших

сељака у овом погледу. И ако им је позната велика важност очију, опет кад се појави нека болест, они то сматрају као обичну и просту ствар која ће сама од себе проћи. А највише пострадају због нечистоће. Кад се појави нека болест ока или очних капака, треба нарочиту пажњу обратити на чистоћу. Кад им се на ово скрене пажња и каже им се, да се обрате за помоћ лекару или апотекару, они то примају с обичном њиховом немарношћу.

Најглавнији лекови који се употребљавају у разним запаљењима и отоцима очних капака јесу: привијање прљавих крпа, пуштање крви помоћу неког трна или парчета шећера, привијање хлеба са вином и најбољи и њихов најсигурнији лек: да нека баба у њеним, можда зараженим, устима сажваће ситно бели лук и да напрска, напљује, болеснику у очи. То треба дневно трипут да изводи, и око ће оздравити. Но читалац ће појмити последице овог лечења, које је многу нашу чељад по селима упропастило.

Стомачне болести. — Разне чисто стомачне болести лече највише пијењем топлих одвара. Но негде се сва моћ приписује врућој ракији. Пију у многим местима: пелин, ајдучку траву, нану, животни балсам. Пију „сок“, т. ј. расо од купуса; пију сурутку. Купују и у апотеци капљице. У оближњим местима око Пирота за разне болести стомака: пролив, затвор, и т. д., сељаци се врло често обраћају апотекарима за лекове, те их тако јефтиније стаје, јер не иду лекару.

Промуклост и „кашљицу“ (кијавицу) не лече никако, већ чекају те проћу саме од себе. Зими још и пију понеку топлу течност: чај од липе или врућу ракију, а иначе нико ове болести и не рачуна у болести. Нарочито кад су те болести на одраслом чељадету.

Разне друге ситније болести, као чир, зубобоља, „јечмик“ (јечмичак), кашаљ, угануће, ако нису увелико,

нико и не рачуна у тешке болести, које изискују неко лечење.

Гнојење „на здраво“. — Чешће заболи „на здраво“ прст на руци или на неком другом месту. Кад се види, да хоће да гноји, да „бере“, онда се привија црвени (црни) лук као на чир, пошто се у ватри претходно испече и у њега метне мало зејтина. Негде турају сапун. Но на многим местима, кад овако „на здраво“ заболи неко место, сматрају као најбољи лек зечје сало.

Посекотине и ране. — На посекотину и уопште рану највише привијају сланину. Но на посекотину привијају и стуцан угљен од балеге т. ј. од оног „лепика“ од Ивањ-дана или од Младенаца (на Ивањ-дан а негде на Младенце балеге говеђа се баца на зид од куће или неке друге зграде). И катраном неки намажу посекотину и оставе, док не зарасте. Неки узму парче пртене крпе и сагоре, па онај пепео привијају на посечено место. Крв заустављају сољу или струготином од ремика, или памуком или трудом. У местима ближе вароши узимају за посечена места карболну воду и јодоформ.

Изгоретине. — На изгорела места привијају крпе са зејтином, пошто посоле. На многим местима на купусни лист сипају зејтин и привијају на изгорело место. На неким местима привијају ситну самлевену кафу. Но кад је изгоретина опаснија тражи се већином лек у апотеци. И у овом случају на неким местима привијају лист од репушине, пошто га претходно натопе у кисело млеко, као што смо видели и код црвеног ветра. Неки још привијају на изгорело место истуцане кромпире или ону средину од тикве коју они зову „салтина“. Но салтину од тикве привијају и на разна друга отечена и упаљена места приликом неких отока, који долазе због покварене крви, и кад болесно место гноји у дубини и хоће да провали. За вучење гноја готово

свуда употребљавају боквицу, коју зову „живовлак“. Но на многим местима лобро знају и за фластер у апотеци.

Запаљења. — Разна запаљења у грозничавим стањима лече парењем, и то им је највећа погрешка. Међући ватру на ватру многи су пропали. И данас има много и много случајева где болесници страдају од овог незнања. Имали смо више прилика да посматрамо болесника, који од неког катара има у целом телу, а највише у грудима, велику ватру, а међутим жене му натрпале на груди врућ „прпор“ (пепео),¹⁾ или скувале траву жабљак, па му натрпале на груди. По селима у која чешће долазе лекар и учитељ, може се опазити, да више њих знају за дејство хладних облога.

У многим приликама посматрао сам жене у кући, како ме с чуђењем и неповерењем гледају кад разбацам њихове вруће траве са груди неког мог ђака. „Дајте ми воде у паници и чистих крпа, што имате“. Кад затражим крпе, то им је најтеже, јер сељанке ретко имају неких залишних крпа, и оно што изнесу то је много дебело, прљаво и искрпљено. Кад једне крпе накувасим, онда тражим друге, суше. Жене се још више чуде. Кад обложим болесника са хладним, па после сухим, крпама а озго наувечем кошуљу, тек понека жена рекоше: „Е кад не знајемо, господине, какво да работимо!“ Хладни облози против свих болести у којима болесник има ватру (осим малих богиња) највише помажу, али наши сељаци и данас по забаченим местима то не знају.

Пробаде свуда лече парењем помоћу врућег препа или цигле. Неки на пробаде међу слачицу туцану. Ређе се чује, да неки каже, да се на пробаде међу хладни облози. И у овој болести главну улогу играју врући

¹⁾ *Прпор* је врло врућ пепео који се изводи са огњишта па метне у једну препљу (препуљу), па се онда у њега сипа вода (обична хладна), те се он мало расхлади и одмах се тура у крпу или шамију и меће на трбух да га загреје.

облози: цигла, цреп, прпор, пепео, па и разне кухане траве.

Жлтеница. То је болест иначе позната под именом жутица. Њу народ обично лечи пуштањем крви из оне жиле под језиком. Други опет пуштају крв на три места на глави: на оба слепа ока и на потиљку. Но како веле, ову болест успешно лече неке биљке, које се скухају у води и та вода пије. Треба набрати: *големо цвеће* (цвет), *жлт трендавуљ* (лишће и цвет), *бел дуд* (лишће), *бриљан* (лишће) и *слнчоглед* (лишће) који је бран на Преображење. Све ово скухати добро у лонцу од једног литра воде у *уторак*, и ову воду после пити по три пута дневно, па ће помоћи. Но најпослед се обраћају и лекару.

Мајасиљ, масиљ је нека кожна опасна болест. По рукама, па и по грудима, испуца и одебља кожа. Ову болест популарна медецина лечи мазањем разним лековима. Неки најчешће мажу козјим лојем, неки повлаком с млека, неки маслом нетопљеним. Једна баба вели, да је то ређа болест, и жене је добијају, па им и груди испуцају. Она вели да ту болест лечи овај лек. Треба набрати лишће од брескве, добро га истуцати, па онда испржити у крављем маслу и тим мазати кожу. Има трава деветосиљ, која расте по Белави, и она може ову болест да лечи кад се истуца, па направи мелем како сад казасмо.

Заушке. — Кад детету (а чешће и одраслом чељадету) отекну жлезде испод једног или оба уха, ту болест зову „заушке“. За ову болест прво се иде некоме у село, који зна „да запише“. Запис за заушке готово у сваком селу издаје по један човек који то одавно ради. На неким местима веле, да запис може да прави онај, који је то почео да ради још као нежењен. Запис је познато Соломоново слово и пише се на плавој хартији. Кад се нацрта Соломоново слово, онда се у њему

ставе речи: Исус, Христос, Ника и име болесника. Неки још око овог цртежа стављају речи: Бог, Саваот, Св. Богородица, Пророци, Мученици и т. д. Тај запис се избоде иглом, намаже се медом, поспе ситним тамјаном и привије на отечено место. Но ако запис ништа не помаже, привија се кухан празилук, кухана „градуња“ или кухан корен од слеза, или кухано лишће од чешљике лети, а ако је зима, онда копају корен од чешљике и кухају те привијају. На многим местима привија се кухан пиринач у млеку, и за овај лек кажу да најбоље помаже.

Крајници. — Кад деца болују од крајника и кад оне жлезде унутра отекну и готово затворе ждрело, па имају више израз дифтерије, опет се привија топао облог, као што горе напоменусмо. Но често овај облог за крајнике бива од неког животињског измета. А мокраћа са непраном вуном такође се привија.

Магарицу (велики кашаљ) не лече ничим. Но греше опет што болесника одвише утопљавају и, ако је зима, собу прегрејавају. Међутим ова болест неће сух и топао ваздух, већ умерену топлоту и влажнији ваздух.

Бопке, бођинке. — Мале и средње „бопке“, „бођинке“, „бођиње“ (богиње) не рачунају у опаснију болест, па нарочито зими пусте болесну децу те још озебу и пропаду.

Гушобољ (дифтерија), најопаснија дечја болест, до пре неколико година сматрана је за обичне крајнике, и зато су многа деца пропала. И данас то бива по удаљеним местима. Но у последње време почињу да се свуда обраћају лекарима против ове болести; само је несрећа што не траже одмах, још у почетку, лекарску помоћ.

Пре 12—13 година у селу Стрелцу у Лужници беше се дифтерија уселила готово у сваку кућу. Свако мирније, блађе и нежније дете није остало поштеђено од ове наопаке болести.

Сваки дан умираше по неко дете. Било је зимње доба. То ми је најжалоснија успомена из Лужнице. Обилазио сам сваког болесног ђака. Па каква страшна слика! Већином мала, никад неветрена соба, пуна кужног задаха, а још више оне јаре од пећи сандучаре. По соби седе жене и други укућани, а здрава се деца играју. Уз саму пећ на земљи лежи мали болесник, коме су пуна уста отечених жлезда, коме се већ и нос почео затварати и наступио смрад. Не може више јасно да говори, већ само брекће и претура се. Мати седи код њега и само зна да говори: »Па шта ми ти је, синке, једе ли ти се нешто, па де, синке, кажи; па не бој ми се, синке, че мине како је и дошло«. »Шта је мом ђаку?« »Ете, господине, нека добрињца у гушу, па, ете, не може ни воду да глтне«. — »Па што га бар не одмакнете од ватре. Што сте се сви скупили око њега. Па што нисте ово почистили« и т. д. »Е, па ми се онацујемо, че мине, а оно све полоше стањује«. »Да се уклоне ова друга деца, јер могу и она да добију ову болест«. »Е па тој Бог знаје, господине, кому је супено, че добије«. И тако за неколико дана ова је немилосрдна болест уништила више тек расцветаних пупољака, који би тек настали да живе, док је лекар, који је једва преко снегова и намета пребродио седам часова путовања и дошао у село, извршио уштрцавање и дао упуства.

И ову несретну болест сељаци опет лече топлим облозима. На неким местима (баш у Стрелцу) једно су дете турали на пару против ове болести, и то су га наносили над kotaо с водом, која је проврела, да му она пара иде у уста. Но сада се већином обраћају лекару за ову болест, само ако су у могућности.

Шарлах и сада сељаци не разликују и не знају као најопаснију дечју болест. Многа деца помру нелечена, а родитељи обично кажу, да је умрло дете од богиња. И од ове болести бране децу турањем топлих облога око гуше. Кухан корен од слеза, градуње, лука, лишће од нане (»цоцана«), тесто од мекиња, кукурузног брашна, квасац, то су облози који се међу око гуше болесном детету и против ове болести, као и против дифтерије и крајника. Но колико коси сама болест, толико и нечистоћа и неупутно надгледање болесника. — У селима

ближе вароши сада све болести гуше, па и шарлаха, узимају озбиљније и траже од лекара помоћи.

Срдобољу и пролив код деце не узимају озбиљно, и деца и од ове болести много страдају. Највише ова болест упропашћава децу од Св. Илије до Велике Госпође у лето. И децу лече онако као што смо говорили мало пре о овој болести. У неким местима од популарних лекова велику важност има нана, која се овамо већином зове „џоџан“. Кад се џоџан скуха, теј се даје болеснику да пије, а неки оно вруће лишће привијају на трбух. Опет се тражи животни балсам, кафа, штирак, пиринач, трњина, оскоруша, дуња и још нека средства, да зауставе понадворицу. Треба још гарити болесника, а неки потраже лека код вражалице, код попа, па ако стигну да суботом оду у град, могу упитати и апотекара, ако има нешто „да запре од понадвор“.

Многе обичне и свакодневне дечје болести, које долазе само од назеба, или услед непажње у јелу, као што су грознице, главобоља, пролив и т. д., сељаци рачунају као *последницу страха*, који је дошао ма каквим начином. Ово нарочито важи за малу децу, и онда им је задатак, да растерају страх. То раде или свештениковом молитвом или бајањем о коме смо напред говорили.

Највећи узрок, што многи болесници по селима пропадну и отиду Богу на истину пре но што је требало, јесте што наши сељаци не воле да се обраћају лекару за помоћ. То у многим случајевима вреди и за оне, који су у приликама, да се могу користити лекаревом помоћу. Неки никако не тражи лекарске помоћи, а неки се обраћају лекару, кад већ нема наде на оздрављење и кад ни лекар не може помоћи. Ову њихову равнодушност према лекару правдају скупоћом, а неки веле: „Па и доктор не знаје ништа!“

Међутим њих скупље стају „вражалци“ (врачари), цркве и манастири. Они имају изреке: „Много има невидовна гробишта“, или: „Без дни си отиде“. А тиме признају, да има много случајева, кад се болесник могао излечити, али се нико није трудио.

Народ овамо не зна за специјалне болести плућа или срца. Он некако нема јасног појма о срцу и о плућима. Кад некога боли трбух, каже: „боли ме срце“ и пипа се баш око ожичице. Али чешће за трбух кажу: „боли ме мешина“. Реч трбух врло се тешко одомаћава.

Полне болести су ређе, и кад се то негде деси, онда се у народу о томе поверљиво каже: „Уванул госпоцку нужду“, или: „Има госпоцку болест“.

Шуљеви (болест) нису познати у овом крају, и сигурно је то ређа болест.

Из лончарског језика. — Лончари из ових крајева имају свој засебни, тако рећи еснафски језик, који употребљавају само у свом занату за споразумевање. Овај њихов језик је већ на умору, јер га ређе употребљавају и крију га. Ја сам докучио неколико речи. Тако:

Ботар - мајстор	Ћицла - пасуљ
Чкавац - човек	Дзура - вода
Чкавче - момче	Пилове - новац
Пљакурина - пљака - жена	Ордијан - вино
Вајзе - девојка	Палинка - ракија
Бале - дете	Ведеж - тестија
Балци - ђелци - деца	Апсико - добро
Ришавац - старац	Цврка - млеко
Корка - баба	Калћа - кокош
Троњар - газда	Кујдар - проја
Карњич - месо	Левај - узми

Пољар - грош

Брдза - сир

Трошавај - дај

Вуримо - једемо

Бокар - букар - хлеб

Ципља - иде

Иде газда - ципља троњар

Да вуримо цврку - да једемо млеко

Шта да вуримо? - Шта да једемо?

Трошавај му један пољар - дај му један грош.

УПУТСТВА

за

ИСПИТИВАЊЕ НАРОДА И НАРОДНОГ ЖИВОТА

НАПОМЕНЕ ЗА ИСПИТИВАЧЕ

Наш народ и његов живот још је уопште слабо проучен. Има делова нашега народа, о којима знамо врло мало или не знамо готово ништа. Нарочито је мало таквих проучавања, која би могла послужити за *право, научно познавање* српског народа. Међутим, ми Срби имамо врло мало људи, који се занимају науком о народу и који могу проучавати народ и народни живот. Они не могу доспети, да попуне све празнине у знању о нашем народу.

Ново време доноси пак све веће промене у народним особинама и у народном животу. За две-три десетине година већ се у многим крајевима неће знати готово ништа о ранијем животу народном, и због тога се неће моћи правилно да сазна постанак и развитак нашег народа. Да се не би то десило, треба сви да учинимо своју дужност према народу, из кога смо поникли, а то ће на првом месту моћи да учине људи, који живе и раде у народу (или бар долазе са њим у додир). Они могу најбоље потпомоћи рад на проучавању нашег народа прикупљањем што обилатије грађе о народу и народном животу. Да би се олакшао посао таким испитивачима, састављена су ова **Упутства**, из којих се може видети, шта све треба у народу проучавати.

У овим „Упутствима“ има петнаест одељака, и сваки од њих чини засебну целину. Испитивачи могу проу-

чавати народни живот у некоме месту (селу, варошици или вароши) или у некоме крају (пределу или области) по свима одељцима ових „Упутстава“. То би наравно било за науку најкорисније, и где би се нашло два-три испитивача, најбоље би урадили, кад би овај посао између себе поделили. Ну осим тога могу испитивачи по својој вољи изабрати неке од ових одељака у „Упутствима“, па у томе погледу вршити испитивања. Ипак би добро било, да се у томе случају споразумеју с Академијом Наука.

Може се коме испитивачу учинити, да ова или она појединост из народног живота нема вредности и да је зато треба изоставити; али није тако. Ниједна ситница из народног живота није без вредности за науку, и зато треба забележити све што год се по овим „Упутствима“ сазна о народу и о његову животу.

Особита се пажња обраћа испитивачима на то, да не треба нигде да пропусте што опширније распитати о *старијем начину народног живота* (дакле о старим обичајима, о старој ношњи, о негдашњој кући и о животу у кући итд.) онако, како је то у појединим одељцима ових „Упутстава“ такође свуда напоменуто.

Готове радове треба слати *Српској Краљевској Академији Наука у Београду* с напоменом: „за Етнографски Одбор“. У Етнографском Одбору ће се сви ти радови прегледати и удесити за штампу, па ће их Академија Наука штампати у свом *Етнографском Зборнику* и наградити. Сваки ће се опис штампати под именом испитивача, који га је израдио.

За сва потребна објашњења нека се испитивачи обратe Српској Краљ. Академији Наука.

Д-р Јован Ердељановић,
Члан Етнографског Одбора.

УПУТСТВА

ЗА

ИСПИТИВАЊЕ НАРОДА И НАРОДНОГ ЖИВОТА

I Место или предео, у коме се народ описује

1. Испитивач може описивати народ и народни живот у једном селу или у више суседних села (у целом једном пределу) или у некој варошици или вароши. У овом првом одељку свога описа треба да означи, из кога је места (или из којих је места) његов опис, у којој је области или пределу то место, у коме округу и у коме срезу (котару, кази, племену, итд.).

2. Затим треба укратко да опише положаје, на којима су куће тога места (или тих места, кад се описују места у неком пределу), нпр. да ли су у равници или поред реке, или су на брду или на страни од брда или у долини итд.

Пошто већа места обично имају своје мање делове (крајеве, махале, цемате итд.), треба на овај начин описати и сваки од тих делова.

II Становништво и његова старина и порекло

1. Најпре треба навести, колико има *кућа* или *доминова* (димова) и колико душа у томе месту (под „кућом“ или „домом“ разумеју се поједине, засебне породице и задруге). Ако има осим Срба и других народности, треба навести и број њихових кућа и душа.

2. Затим треба изређати све **родове** или **фамилије** у сваком месту, које се описује. Родом или фамилијом зову се укупно све куће или породице, које су једног, заједничког порекла, т. ј. које су се развиле или разгранале од једне старе породице. Родове или фамилије треба навести редом по њиховој старини: најпре оне за које народ зна да су најстарији, па даље све млађе (позније) до најмлађих.

Код сваког рода треба одмах казати још и ово: која су му стара презимена и уопште други називи (надимци или придевци, ако их има); колико има сад кућа; да ли је од старине у томе месту или се доселио; ако се доселио, одакле се доселио и да ли још има своје родбине, у томе месту, из кога је дошао, и како се та родбина тамо зове; шта му је слава (крсно име) или славе, ако их има више; ако је тај род мењао славу, које му је била пређашња слава и зашто је променио.

3. Од велике је вредности за познавање нашег народа сазнати и какво је било **негдашње становништво** у појединим местима. Ради тога треба прикупити све успомене и трагове, који сведоче о ранијем насељу и о његовим становницима. Ту долазе на прво место сва предања, која се о томе у народу причају; затим селишта (селине или оселине), кућишта, стара гробља (или гомиле, хумке од земље или од камена) и црквине. За сваку од тих *старина* треба тачно казати: како се зове, на коме је месту, шта се о њој прича и шта се до сад на њој налазило (какви остаци, н. пр. разна оруђа или оружје, црепови од посуђа и др., новци, камење или плоче на гробовима, итд.).

Негде се нађе у близини места или селишта, на коме је становало негдашње становништво, и какво *манастириште* или *градина* (градиште) или *стари пут*.

И те старине треба описати на исти начин, као што је речено за оне напред (за селишта итд.).

Даље се могу успомене о негдашњем становништву наћи у многим *именима* за *земљишта*, за брда и поља, за изворе (врела), реке и потоке, за сеоске делове итд. Сва та имена, а особито она која су у селу и око села (а тако и око каквог старог селишта, гробља, црквине итд.) треба записати, и забележити уједно и народне приче и објашњења, која се за таква имена везују.

III Говор

1. Којим говором или наречјем (дијалектом) говори тамошњи народ [да ли каже н. пр.: *дете*, *сено*, *девојка* итд. или *дијете*, *сијено*, *дјевојка* (или *ђевојка*) или *дите*, *сино*, *дивојка*]? Како сâм народ означава или зове свој говор? Да ли је говор у томе месту исти као и код околног становништва?

2. Да нема у томе месту делова (крајева или махалâ или фамилија), који говоре друкчије него остало становништво? Ако има, у чему је та разлика и откуда је? Ако сад нема, да није тих разлика било у раније време?

3. Какав је изговор: да ли је брз или лаган и отегнут? Да ли се у говору речи тачно изговарају и јасно чују или се једна с другом сливају (стапају)? Да ли Срби из других крајева лако разумеју тамошњи народни говор?

4. Имају ли неки људи у томе месту (неке занатлије или лопови или просјаци и др.) неки свој нарочити говор, који само они разумеју? Ако испитивач може, треба да сазна, какав је то говор и да га потанко опише.

5. Да би се јасно видело, какав је народни говор у томе месту, треба испитивач да забележи неку на-

родну причу, и то тачно народним говором (а ако може, нека означи свуда и акценте, нагласке, и дужину слогова).

IV Привреда

1. Пошто на народни живот врло много утичу привредне прилике, потребно је да се каже штогод више и о њима. Најпре ваља изнети, од чега је народ живео, т. ј. чиме се издржавао **у старо време**: да ли више од сточарства или више од земљорадње или су обе ове привредне гране биле подједнако развијене. Затим описати који су сточарски а који земљораднички производи били у народу у старо доба познати (нпр. каква се стока гајила и шта се од ње добивало за храну, за одело итд.; каквих је било жита, варива, поврћа итд.).

Исто тако треба опширно изнети, како су биле развијене друге гране народне привреде: пчеларство, риболов, лов, разни занати, печалба, аргатовање, трговина и др. Ако је нека од ових привредних грана била особито развијена и чувена (на гласу), треба је нарочито и опширно проучити и описати.

Је ли било доста слободне или *заједничке, неподељене земље и шуме* (горе или планине) и је ли штогод од тога остало до данас? Како зову тамо такве заједнице? На који начин их деле?

2. Пошто се на овај начин представи привредни живот народни у старо доба, треба на исти начин описати **садашње привредно стање** у народу. Уједно ваља описати и све послове око разних врста народне привреде као и справе, којима се ти послови раде. Испитивачи нека имају на уму, да не треба описивати и најновије начине привредног рада, који су дошли са новим справама (машинама итд.), него само оне, који су остали из старог времена. Ако се зна, да је некад

било тих старих начина привредног рада, а сад их више нема, ипак се треба о њима распитати. Тако исто и од привредних справа и оруђа треба описивати само оне, које народ од увек употребљава и које сâм прави (а новије справе само поменути). Којим редом треба све ово описати, види се из ових тачака:

а) *Обрађивање житâ* (т. ј. пшенице, јечма, ражи, овса, кукуруза, ситне проје или проса и др.). Овде треба описати цео посао редом, почевши од припремања саме њиве (ђубрења или гнојења, угара итд.) и од сејања, па док се жито не изради и не донесе кући. Треба опширније рећи, како се припрема њива за коју врсту усева; да ли се свака њива обрађује (ради) сваке године и да ли се на њој сеје увек исто жито или се мења. Што има особито код сваке врсте усева, то ваља нарочито напоменути.

б) *Сређивање сена*. Најпре казати све о ливадама: на каквим су местима, како се о њима старају (како их држе) и какве се траве највише цене; затим у које се доба коси и како се сређује или израђује сено.

в) *Гајење винове лозе и воћа*. Је ли било од увек винограда у томе месту? Описати обрађивање винограда (лојза) и цео посао око бербе и око добивања вина. — Које су врсте домаћег грозђа од старине познате? (Описати сваку врсту).

Које се врсте воћа од старине гаје и на који начин? Шта се све с воћем ради (за шта се употребљава)?

г) *Поврће и цвеће*. Које се поврће (варива, зеље, кртоле итд.) гаји? Је ли увек било нарочитих вртова или градина (башта) за то? Сади ли се духан и од кад? — Које се врсте цвећа најрадије саде, где се саде, чему служе и ко се о цвећу стара?

д) *Лан и конопља*. Описати њихово обрађивање и цео рад око њих, док се не добије кудеља (влакно).

ђ) *Рад око стоке* (марве или блага). Казати, које се врсте стоке од увек гаје и какав је посао око њих: шта се ради са стоком зими а шта лети (изгони ли се куда на пашу и др.); какав је свакодневни посао око стоке; како се стока пати; шта се од стоке добива или производи; на какве се радове стока употребљава. — У коме је крају сточарство и данас особито развијено, испитивач ће, наравно, опширно описати *цео сточарски рад и живот*.

е) *Гајење пернате живине* (кокошију, пловки или патака, гусака, ћурака или пура или тука итд.). И овде треба казати, које су врсте живине од старине познате и описати *цео рад* око њихова гајења, извођења, чувања итд. и све производе, који се од њих добивају.

ж) *Пчеларство*. Описати *цео начин* пчеларског рада, како је остао из старијег времена, и уз то израду пчеларских производа (цеђење меда, справљање воска итд.).

з) Ако су у самом народу развијени и распрострањени и неки *други привредни послови* (лов, риболов итд.) и *занати*, ваља описати и њих на исти начин као и ове што смо их до сад именовали. — Ако је јако развијено давање новца под интерес (зеленаштво и сл.), ваља и то описати.

3. *Женски радови* око прерађивања лана, конопље и вуне. Све женске радове, који спадају у ову врсту привреде, треба описати заједно са *справама*, на којима се ради. Разуме се по себи, да испитивач треба све податке о томе да сазна од самих жена, које те послове раде. — Овде ће говорити и о томе, како се преде и снује, затим како се плете, како се тка (тке или че), како се шије рубље и одело, како се везе и како се уопште раде шаре и украси на ткиву, на рубљу (рубинама) и на одећи; како се боји (фарба, чици) и др.

Код сваког од ових женских радова треба тачно одредити и све разне начине и разне врсте послова, који се раде, тако нпр. код ткања: како се тка у једној боји (фарби) а како у више боја, како се тка вуна, како лан и конопља, како се ткају шаре итд.; код шивења: како се шије рубље (кошуље, гаће и сл.) а како одело (рухо, дрехе) итд.

Ако има и неких чисто *женских послова* у пољу, у градини (башти, врту и сл.) и у другим привредним радовима, треба и њих описати.

У *старије време* су жене израђивале свеколико одело, и мушко и женско, а сад је тога у неким крајевима већ скоро нестало, па се многи делови одеће купују. Испитивач треба у таким крајевима да сазна од старијих жена, како је раније било и како су оне радиле ове послове.

V Кућа и остале зграде

1. Најпре треба разабрати код старих људи, шта су запамтили или слушали од својих старијих: о *негдашњим кућама* и о другим зградама (стајама) у селу и ван села. Какве су величине (ширине и дужине у метрима или корацима) и облика биле те старе куће, од какве су се грађе правиле и чиме су се покривале; каква су им била врата и прозори (ако је имало прозора); где је било огњиште — да ли на сред куће или у једном њеном крају — од чега је било и шта је све имало на њему; је ли било димњака (оцака) или баца̂, какви су били и од чега? Је ли било соб̂а (камара̂, одаја̂) и других одељења у кући, и ако није било, од кад су се почели градити?

Које су се зграде (стаје) градиле око куће и од чега?

Је ли кућа заједно са тим зградама била ограђена, од чега је била та ограда и како се звала?

Које су зграде у старо време грађене у пољу, на имањима (за сточарске или земљорадничке потребе и послове), од чега су грађене и на који начин?

2. Пошто се овако опишу најстарије куће и зграде, ваља даље изложити, какве су измене код њих после настале и које су нове врсте кућа и зграда уведене. И сваку од тих новијих кућа и зграда треба описати на исти начин као и оне старе.

3. Најзад треба изнети *данашње стање*: данашње куће и зграде у селу и у пољу (како земљорадничке, тако и сточарске, а осим тога и воденице и ваљавице и др.), дворове или дворишта (авлије) и ограде око њих, и потпуно их описати по облику, величини, грађи итд. — онако исто као и старе куће и зграде.

4. Старије или уопште ређе врсте кућа и зграда требало би по могућству сликати (фотографисати) или нацртати.

VI Домаћи живот

1. Пошто у домаћем животу има знатну улогу **покућство** (т. ј. ствари у кући), потребно је најпре говорити о њему:

а) Описати постеље, на којима се спава (одар или кревет, узглавнике и покриваче). — На чему се спавало у старо време?

б) Изређати и описати све посуђе, у коме се држе јела и пића (како за мале тако и за велике количине) или које служи за једење и пијење.

в) Описати све друге ствари у кући, које служе разној потреби, нпр. за мешење и печење хлеба, за седење, за постављање јела приликом обода (ручка, вечере итд.), за држање посуђа, хране и др.

Неке, мање обичне и ређе, врсте кућних ствари требало би сликати или нацртати.

Напомена. Кома је испитивачу згодније, може свеколико покућство описати и у V одељку, кад буде говорио о кући и о другим зградама и о њихову унутрашњем распореду.

2. Затим нека испитивач опише **цео свакодневни живот** у кући почевши од устајања из постеље ујутру па до легања у постељу увече, и то засебно зимњи начин живота а засебно летњи.

Ту ће дакле казати нпр.: у које доба устају укућани ујутру, ко *устаје* први а ко последњи, да ли се сви редовно *умивају* и на који начин, да ли перу уста и зубе и чиме, да ли се чешљају, како се *облаче*, *једу* ли штогод пре поласка на рад; кад полазе *на рад*; ко остаје да готови *ручак*, ко пази на децу, ко ради друге домаће послове; каква је *чистоћа* у кући и да ли се пази на чистоћу тела и одела (да ли се купају, кад и како); у које се доба *руча* а у које се *ужина* и *вечера* и да ли има какав ред или правила, на које се пази кад се једе и пије (нпр. како се поставља софра или трпеза; да се морају умити руке, да се зна тачно на које ће место ко сести, да се зна која јела морају бити за ручком, која за ужином а која за вечером и др.); која се пића обично пију и да ли се пије много; да ли се спава преко дана, у које доба и колико; шта се ради увече после вечере; има ли каквих кућевних забава у обичним данима и које су то; *кад се леже* у постељу и ко леже најпре а ко најпосле; да ли има сваки укућанин засебну постељу или спавају сви заједно и где; да ли се зими спава у загрејаним собама; да ли се укућани моле Богу преко дана, у које доба и на који начин; итд. итд..

Ова су питања наведена само ради подсећања и примера, а описивач ће сам допунити све остало, што у њима није обухваћено.

Треба навести и *главније обичаје и веровања*. на која се пази у свакодневном животу (нпр. наздрављање кад се пије, веровања о томе кад треба захватати воду и како треба пити, начин којим се једе и пије понеко јело и пиће ради здравља итд.).

3. Ако су у *старо време* покуштво и начин домаћег живота били друкчији него данас, ваља се и о томе опширно распитати и засебно описати.

VII Јела и пића

1. **Народна јела** се могу најбоље описати, ако се поделе на групе према главним саставцима, од којих се граде. На пример овако:

а) *Јела од варива*: јела од пасуља (граха), од сочива, од боба итд.;

б) *Јела од поврћа*: од зеља и коприве, од купуса, кромпира, паприке, патлицана, лука, тикава, печурака (гљива) итд.;

в) *Јела од меса*: чорба (јанија), печење, печено и пржено месо, паприкаш, пиктије, кавурма, kobасице, итд. (ако се од меса пернате живине праве нека друкчија јела него од меса од стоке, треба то нарочито издвојити), јела од дивљачи, готовљење риба, пужева и шкољака;

г) *Јела од јаја*: кухана или обарена јаја, печена и пржена јаја (кајгана) и др.;

д) *Јела од белог смока*: млеко слатко и кисело, сир, масло, кајмак (скоруп), и др.;

ђ) *Јела од брашна и од теста*: хлеб, качамак, ште, гибанице и разни колачи, попара, каша (вариво или „скоруп“), цицвара, скроб, итд.;

е) *Јела од разних врста жита*: кухана пшеница, печен кукуруз, кокице, варица и др.;

ж) *Јела од воћа*: пресно, кухано и печено воће и јела од њих;

з) Мед.

Овим групама, које смо навели, може испитивач према потреби додати и још коју.

Код сваког јела треба опширно описати, како се гради (справља или готови), и ако неко јело може бити *мрсно* и *посно*, ваља засебно описати и једно и друго.

2. Шта се све спрема као **зимница**: а) од сточних производа: од млека, од меса, од лоја, од црева и остале утробе итд.; б) од пољопривредних производа: од варива и од поврћа, од жита, од брашна и теста и од воћа. — Описати, на који се начин спремају разне врсте зимнице.

3. **Пића** може испитивач описати почевши од оних, која се највише употребљавају (од воде) па до оних која су најређа. И за свако пиће треба рећи, од чега се и како се гради, кад се употребљава, да ли служи и као лек и противу којих болести, и све друго што испитивач нађе за вредно да о неком пићу напомене. За воду треба сазнати: какве врсте воде народ разликује и коју сматра као најбољу за пиће и за кухање, а којом је водом најбоље појити разне врсте стоке.

4. У сваком крају има *неких јела и пића*, која се употребљавају само у неким приликама (нпр. само у неко доба године или само изван куће, у пољу итд.) или таких, којима се служе једино чобани (пастири) или сиротиња и сл. Даље, може испитивач негде сазнати и за каква *старинска јела и пића*, која се сад више не употребљавају, али се памте.

Све ове врсте јела и пића треба нарочито и опширно описати.

5. За свако јело и пиће, било данашње било старинско, треба испитивач, у колико је више могућно, да сазна, од кад је оно народу познато и од кога је научио да га прави и употребљава.

VIII Ношња

1. Ако се зна, да је народна ношња **у старије време** била друкчија него данашња, ваља је тачно описати, и то овим редом.

Прво описати *мушку ношњу*, најпре зимску, затим летњу. Засебно описати све делове ношње код деце, код момака, код одраслих људи и код старца. Каквих је шара и украса било на оделу или у коси? Како се носила коса: кратка или дугачка, са перчином или плетеницом итд.? Јесу ли косу чешљали и мазали, и чиме? Је ли се бријала брада или није? Како су се бријали?

И *стару женску ношњу* треба овако исто описати, опет засебно зимску а засебно летњу, и то редом: код деце, код девојака и код жена. Шаре и украсе по оделу такође описати. Особиту пажњу треба обратити на *женску ношњу на глави* и описати тачно све до ситница, тако да се јасно види разлика у тој ношњи код девојке, код младе (невесте) и код жене.

Свуда треба казати, које су материје и делове народне ношње израђивали сами (у селу) а које су куповали.

2. Треба распитати, да ли је било у истом селу фамилија или породица, које су се носиле друкчије него остало становништво, и ако је било, описати и њихову ношњу и сазнати за узрок њиховој засебној ношњи.

3. Кад се почела стара ношња мењати и услед чега? Да ли се стара ношња до сад сасвим изгубила или се још и сад носи: да ли цела или неки њени делови?

4. Описати потпуно **данашњу народну ношњу** (ако није већ гдегод описана) мушку и женску, зимску и летњу, у различно доба живота. Ако има какве разлике између празничног (свечаног) и свакидашњег одела, треба рећи у чему је та разлика.

Шта се сад код народне ношње израђује у кући на селу а шта се купује?

5. Ако испитивач може, добро би било, да слика поједине делове народне ношње и да преслика или прецрта лепше и веће шаре и украсе на њој.

IX Друштвени живот

1. **Породица.** — Породицу чине муж и жена (или бар једно од њих, ако друго није у животу) са децом. Има ли тамо нека друга народна реч, којом се означава породица? Да ли има много таквих, који не живе у породици?

Како назива муж жену а како жена мужа? Како зову једно друго пред осталим светом? Како деца зову оца а како мајку?

Зна ли се тачно, које послове у породици има да врши отац, које мати а које деца? Какав је ред и живот у породицама? Каква је слога у њима? Има ли много несложних и несрећних породица и шта је узрок њиховој несрећи?

Како се гледа у народу на брачно неверство (браколоство)? Да ли муж и жена једно другом лако праштају такве погрешке? Има ли људи и жена што живе невенчано, и да ли много? Како се у народу гледа на њих?

Описати, како се деца негују и васпитавају почевши од колевке па док не одрасту. Како се поступа са њима у породици, да ли их држе у стези или лавово? На који начин показују родитељи своју милошту према деци? Како их грде (руже)? Како их кажњавају за погрешке? Чему их све уче? Пазе ли, да се очува чедност и невиност код девојака и момака? Има ли разлике у поступању према рођеној деци и према пасторцима (пасторчади, пасторчићима)?

2. **Задруга** или **задружна кућа** (веља кућа). Како се у томе месту зове задруга? Како народ цени за-

друге? Колико их има данас и колико душа има највећа а колико најмања од њих? Именовати највеће садашње задруге. — Зна ли се, да је у старо време било више задруга и по колико су душа имале? Именовати највеће старе задруге.

Да ли и сад постају нове задруге или се само одржавају старе (има ли нпр. задруга, које су постале пре десетак или петнаест година)? Какви су сродници обично данас у задрузи (да ли само отац са жењеним синовима или браћа или други сродници)? Могу ли бити у задрузи и туђе личности, које нису род с осталим задругарима?

Ко се узима за старешину задрузи и на који начин постаје старешина? Може ли жена бити старешина задрузи? Која се жена обично сматра за домаћицу (газдарицу) у задрузи?

Како живе ожењени задругари: имају ли засебне собе или зграде (стаје), у којима спавају и држе своје ствари? Ко се стара о њиховој деци? Да ли могу радити и своје засебне послове и кад их раде? Ако им деца остану сирочад, ко се у задрузи стара о њима?

Како живе момци и девојке у задрузи: ко пази на њих; ко се стара о девојачкој спреми; ко иде са њима у коло и на саборе; ко се брине о њиховој жењидби и удадби итд.?

Описати цео живот и рад у задрузи: домаће послове и ред у тим пословима; ред за обедом (о ручку, ужини и вечери); ко ради послове у пољу а ко се стара о стоци (марви) и ко то одређује; које послове раде сви задругари а које раде мушки или само женске или само деца? — Да ли се живот у старим задругама разликовао од живота у садашњим задругама и у чему је била та разлика?

3. **Род** или **родбина**. До кога се степенa или колена (паса, појаса) рачуна род, у коме се не могу међу

собом узимати (женити и удавати)? Који је општи назив у тамошњем народу за цео такав род: фамилија или вамилија, род, родбина, „племе“ или како друкчије? Каква је разлика међу родбином по мушкој и по женској линији („крви“) и како народ означава те две врсте родбине?

Даље је особито вредно, да испитивач побележи сва сродничка (родбинска) имена или називе почевши од оца и мајке па све до најдаљих рођака и по мушкој и по женској страни. Уза сваки такав назив нека наведе и облике, који се говоре од мила (нпр. уз назив „брат“ још и „бата“ и др., уз назив „стриц“ још и „стрико“, „чика“, „чича“ итд.).

4. **Братство.** У неким крајевима нашег народа (особито у Црној Гори, у Херцеговини, у Боки Которској и у Старој Србији) још се велики, разгранати родови (родбине) сматрају као целина и називају обично именом „браство“ (или има и какав други народни назив?). Та су братства обично и настањена тако, да су им куће и породице ублизу, у групи или у гомили. Ако у месту или у крају, који испитивач описује, има таквих братстава, треба да их опширно проучи: да сазна, шта се сматра у тамошњем народу као братство (т. ј. какве породице састављају братство); које су заједничке особине једног братства (да ли нпр. заједничко порекло, исто крсно име, настањеност у групи, заједнички главар или старешина, уредба да се братственици међу собом не узимају, заједничка својина у земљи и гори, или још неке друге особине?); да ли може братство постати, кад се споје или саставе уједно породице, које нису истог порекла; какав је ред или уређење у братствима; да ли се више братстава саставља у једну целину и како се зове та целина (племе?).

Ако у неком крају сад нема братстава, а испитивач сазна, да их је некад било, нека распита што

више о њихову уређењу на исти начин, као што је овде наведено.

5. **Народно презивање** (позивање). На који се начин тамо људи зову или презивају (позивају) по народном обичају: да ли на очино или на дедино име (нпр. Марко Петров или Марко Петровић или како друкчије) или по старом, фамилијарном или братственом презимену (нпр. Марко Милошевић) или се зову и по очину имену и по старом презимену (Марко Петров Милошевић, или како друкчије). Да није обичај, да се у некој прилици један исти човек зове на један начин а у другој прилици на други начин? Или има у томе крају још неки, друкчији начин, по коме се људи зову или презивају? Ако има, треба га тачно описати.

Има ли разлике у презивању између младића (момака или младих жењених људи) и старијих људи или оних који су породичне старешине, и у чему је та разлика?

Да ли је презивање у *старо време* било друкчије него сад?

6. Осим сродничких заједница или целина може негде бити и других друштвених облика, нпр. **удруживања** ради заједничких послова (у пољу или у трговини или код риболова или на раду у туђини итд.). И рад и уређење оваких удружења треба потпуно описати (ако их испитивач не опише у одељку о народној привреди).

Х Обичаји

Обичаји су као неки закони у народном животу, и зато проучавање обичаја има врло велику вредност за познавање самог народа, нарочито његове душе и срца. Стога се препоручује испитивачима, да не пропусте описати сваки, ма и најмањи обичај, по коме се народ управља у своје животу, а пошто су се многи

стари обичаји почели губити и неки се већ изгубили, нека увек имају на уму, да и за њих распитују и да их опширно опишу.

Обичаје делимо на *верске* и *друштвене*. Верски су обичаји они који имају поглавито верско обележје и који се обично врше у особитим, свечаним приликама, нарочито о празницима. — Друштвени обичаји се односе на знатније прилике у друштвеном животу човекову почевши од рођења па до смрти.

Овде ће се испитивачима обратити пажња на најглавније народне обичаје, а испитивачи ће сами разабрати, да ли у њихову месту или крају има још каквих обичаја, који овде нису поменути, па ће и њих описати.

1. Описивање **верских обичаја** треба почети с описом *славе* (крсног имена) као најглавнијег српског обичаја. Казати најпре, кад свети свештеник водицу и на који начин, шта се све спрема у кући за славу, кога позивају као госта и како се позива, па затим описати све обичаје о самој слави почевши од првог дана па до трећег, ако се слави три дана. Нарочито треба тачно и опширно описати све обичаје приликом сечења славског колача и напијања у славу.

Где се осим једне, главне (велике или старе, зимске) славе држи или *преславља* или *прислужује* још једна, мала или споредна (млада, летња) слава, треба описати и све обичаје, који се врше о тој другој слави.

У многим нашим крајевима славило се у *старо време* друкчије него сад. У тим крајевима треба најпре описати, како се славило у старо време, па затим како се слави данас.

После славе је најзнатнији *Божић*. И ту треба најпре описати обичаје, који претходе Божићу, дакле оне о Материцама, о Светом Игњату, на Оцеви, на Туцин-дан и на Бадњи-дан, па затим обичаје на сва

три дана Божића. Особито треба испитивачи да пазе на сваки, и најситнији обичај, који се врши на Бадње Вече и на први дан Божића (не заборавити ни „коледи“, ако их има или је било).

Почевши од Божића треба даље описивати верске обичаје *редом по празницима*, како долазе један за другим, дакле најпре обичаје о Новој Години (о Св. Василију), па о зимском Крстов-дану, о Богојављењу, о т. зв. Некрштеним Данима, о Св. Сави, Св. Антонију, Св. Јевтимију, Св. Трифуну, о Сретењу, о Задушницама, на Месне Покладе (Меснице), на Беле Покладе и за време Беле Недеље и Великог Поста, на Чисти Понедељник, на Средопусну Среду, на Тодорову Суботу (Тодорицу), на Младенце, Лазареву Суботу, Цвети, о данима Велике или Светле Недеље (нарочито на Велики Петак), на сва три дана Ускрса (Васкрса или Велигдана), на Биљани Петак, уочи Ђурђев-дана и на Ђурђев-дан, на Јеремјин-дан, о Тројицама (на Духове), на Видов-дан, на Ивањ-дан (летњег Св. Јована), на Петров-дан, о Св. Илији, о Преображењу, на Међудневице, о Великој и о Малој Госпођи (Госпојини), на јесењи Крстов-дан, о Параскеви, на Митров-дан, о Варици (Св. Варвари) и о *разним другим мањим празницима* преко године, што их народ светкује.

Опште славе или *заветине* (крсти, крстоноше, ли-тије) и све обичаје око њих ваља описати засебно.

Краљице или *додоле* и *лазарице* (лазарке) треба такође овде описати. Ако су се ови обичаји данас већ изгубили, а зна се да их је некад било, треба сазнати од старих људи и жена што се више може о томе, како су се они вршили и какве су се песме том приликом певале.

2. **Друштвени обичаји** су врло разноврсни, а најбоље их је поделити овако: а) једно су они, који се односе на лични и породични живот човеков, б) други

на односе међу људима и в) трећи на разне послове (радове) и занимања.

а) Обичаје који се односе на лични и породични живот ваља почети с описом обичаја о *рођењу* или порођају. Треба наравно изнети и све обичаје што претходе порођају (нарочито оне који се односе на трудну или бремену жену и др.) као и оне који се врше са дететом и са породиљом после порођаја.

Даље описати *крштење* и све што се односи на *кумство*; стрижење (стриг, стрижбу) или шишање дитета и шишано кумство; затим обичаје, који су у вези с одгајивањем и васпитавањем *деце*.

Потом: *момковање* и *девовање*, с напоменом од које се године сматра, да је неко момак или девојка. Овде особито имати у виду односе између момака и девојака: *бегенисање*, *љубав*, *апиковање* и др.

О *женидби* и *удадби* описати све по реду почевши од просидбе (прошевине) па све до похода или првича после свадбе. Ако има или је био обичај, да девојка одбегне или побегне за момка, треба о томе засебно говорити. Од обичаја ваља особито тачно описати *обичаје о свадби*.

Затим казати све о *млади* (невести): колико времена се зове млада, како се држи или влада у кући и ван куће и чиме се у ношњи или у чему другом разликује од осталих жена. Да ли се и младожења разликује чиме од осталих људи?

Даље описати све обичаје о *смрти* и о *сахрани* и обратити уз то пажњу на ова питања: да ли се стари људи припремају за смрт и за сахрану и шта спремају? Какви су обичаји, кад неко умре изненада? Ако има разлике у погребним обичајима за децу и за одрасле или за мушке и за женске, треба их засебно описати.

Чиме се обележава жалост или жаљење, туга, за покојником: којим знацима у ношњи, у кући или на кући (црним, црном заставом итд.)?

Колико се пута годишње дају помени или парастоси и *посмртне даће* (ручкови или вечере) за душу покојникову и који се обичаји врше том приликом?

Овде је место, да се опишу и *гробови* и *гробља*, и то опет с обзиром и на старо време. Поред осталог ту треба рећи: како се копају гробнице (раке), до које дубине и у коме правцу; да ли се у исти гроб могу сахрањивати више мртваца и после колико времена; шта се меће на гроб: камење или плоче или брвна и на који начин; какви су надгробни споменици и шта има на њима (шаре, знаци, натписи итд.).

б) Односи међу људима могу бити врло различни, а за најглавније и најчешће од тих односа постоје у народу утврђени обичаји. Међу такве обичаје спада *гостопримство* или дочекљивост (гостољубље); *друговање* и пријатељство међу мушкима и женским; *побратимство* или братимљење и *посестримство*; односи према *суседима*: како зову и како сматрају суседи или комшије једни друге, да ли се и како се узајамно помажу, и слично; *поздрављање* и разне врсте поздрава: ујутру, преко дана, за јелом, увече и ноћу; *свађање* и *мирење*: ради чега се обично свађају и на који начин, да ли се често дешавају свађе; да ли се радо мире и на који начин; *псовке* и *клетве* или проклињање: да ли је псовање јако распрострањено или се ретко чује, шта се псује и на који начин, којим се погрдним речима може неко увредити, псују ли само одрасли или и деца, је ли *срамотно* псовање од скора почело или је било у обичају још у старо време; којим се речима куне и ко куне (да ли само жене или и људи) итд..

У ову групу обичаја спадају и тако звани **правни обичаји народни**, т. ј. обичаји и правна правила, који народу замењују писане законе и уговоре. Таких је обичаја било некад много више и зато треба распитивати и за *негдашње обичаје*, који се сад не врше, него се само памте.

Међу правним обичајима долазе на прво место они, који се тичу односа међу члановима *у породици*. Шта су по народном мишљењу дужности оца у породици? Каква су његова права према жени и према деци (нпр. да ли га морају у свему слушати, да ли их може кажњавати и како то чини, да ли их може давати у службу, оставити без имања, истерати из куће итд.)? Какве дужности и права има жена према мужу и према својој деци? Шта су дужности деце према својим родитељима? Ко управља и располаже имањем у породици? Како се наслеђује родитељско имање: како се одређују наследници и какви се случајеви могу ту десити?

Кад се дешава, да неко *усвоји* (узме под своје или усини) туђе дете? На шта се све пази у таким приликама и који се обичаји тада врше? Каква права и дужности имају поочим или помајка према својим усвојеницима (или храњеницима) и како им они то враћају?

Како се у народу и у породици гледа на *незакониту* (ванбрачну) *децу* и на жену, која роди незаконито дете? Ко се стара о таквој деци? Да ли добијају очино (или материно) презиме и могу ли наследити очино имање?

Каква је по народном схваћању разлика између *задруге* и *инокоштине*?

Мора ли *задруга* имати свога старешину (домаћина) и домаћицу или газдарицу? Ко може бити старешина и на који начин то постаје? Шта су дужности и права старешине и домаћице у задрузи? Који се чланови задругини сматрају за праве задругаре и које су њихна

права и дужности према осталим задругарима, према задружном имању и према задругиним пословима (радovima)? Ко распоређује и даје задругарима животне потребе (храну, одело итд.)? Имају ли задругари права на засебну имаовину (особац, особину итд.)? Шта бива с оним, што неки задругар заради или стече изван задруге? Може ли задругар изгубити право на свој део у задрузи и кад то бива? Има ли неки утврђен ред, по коме се задругари жене и удају?

Може ли задруга усвојити неку личност или целу породицу и да ли су они једнаки с осталим задругарима? Како се држе слуге у задрузи?

Да ли може задруга продавати своју земљу? Има ли неки део задружног имања, који се по обичају од старине не сме никако продавати и како се зове тај део?

Описати даље све што се односи на *дељење* (деобу, поделу) *задруга*: од кад су се задруге почеле највише делити, који су узроци деоби, на који се начин врши деоба, како се дели земља, како стока, храна, варива, поврће итд., ко има права на део задругина имања, и све друге обичаје, који се на деобу односе.

Од осталих правних обичаја најзнатнија је *крена освета* и зато треба о њој опширно распитати: о узроцима услед којих она настаје, о начину како се врши, и о томе кад и како бива измирење (мир, умир).

Да ли се зна за *божји суд* или „вађење мазије“? Ако је било тог обичаја, како се вршио?

Како народ гледа на *крађу* и на лопове, на који начин их изналази и како их кажњава (или како их је некад кажњавао)?

На који се начин врши *заклетва* у народу?

Како се у народу праве уговори (да ли усмено, писмено или пред сведоцима итд.)? Која се средства обично предвиђају за испуњење уговора (капара, оду-станица или „пишманлук“ итд.)?

Има ли каквих обичаја приликом куповања и продаје или приликом размене или трампе имања, стоке итд.?

Какви су обичаји код задуживања и код плаћања дугова (нпр. давање земље или чега другог у залогу за дуг и др.) а какви код *позајмице* (давања на послугу ствари или радне снаге и др.)? Може ли се *поклоп* узети натраг и на који начин?

Шта ради неко, кад нађе *изгубљену ствар*?

У крајевима, где наш народ живи у *племенима* и у братствима, било је нарочитих правних обичаја и уредаба, као нпр. племенских судова, давања утока или заштите прибегицама, каменовања за тешке преступе и др. Испитивач треба да разабере за све оваке установе и уредбе.

Какви су обичаји и уредбе, кад неки људи или цело село има *заједничко имање*, нпр. земљу, шуму или гору, пашу, воденицу (млин), бунар или кладенац (извор, убао) итд., или кад имају *заједничког посленика*, као: слугу, чобанина (пастира), воденичара (млинара) и др., или кад раде неки *заједнички посао*, нпр. кад састављају и заједнички држе и музу стоку (бачијање, катуни, станови и др.) или кад заједнички обрађују земљу (спрег, спрега и сл.) или кад укупно држе пиће код винограда и др.?

Међу овим обичајима је особито знатна *моба*, и њу треба опширно описати.

Како се *дели* нека заједничка народна својина, нарочито земља (пашњаци, гора и др.)?

Како се одређује *међа* (граница) између суседних имања? А како међу суседним селима и племенима?

Ради каквих се послова састају *народни скупови*, скупштине или *зборови*? Ко има право да дође на такав скуп или збор? На који се начин на зборовима врше послови и има ли ту неких особитих обичаја?

в) Има обичаја, који се врше *уз разне послове* или радове како код куће тако и у пољу. Испитивач ће сам прикупити све те обичаје, а овде ћемо га подсетити на најглавније од њих.

Тако има обичаја, на које се пази, кад се доноси вода у кућу, кад се сира сир, кад се прави или подсеца спрште, кад се први пут ложи ватра (огањ); кад се стригу овце, кад се стоци даје со, кад се помузе прво млеко, кад се роди младунче (од краве, овце итд.) те га „прихватају“ и др., кад се изведу пилићи, гушчићи итд.; кад се роје и хватају пчеле (у трмке или кошнице); кад се обре први род с воћке или другог чега; кад се почиње орање или кад се оре или копа, кад се сеје које жито (пшеница, раж, јечам итд.) и кад се жање; кад се копа бунар (убао), итд..

У свима нашим крајевима има особитих обичаја *пред зидање или грађење куће* или неке друге зграде (коље се и узидва нека животиња, узиђује се сенка итд.) а тако и за време зидања и кад се диже кров. И на те обичаје нека испитивачи обратe нарочиту пажњу.

ХI Празноверице, врачање и бајање

1. **Празноверицама** зовемо народна веровања, која се односе или на разне прилике и догађаје у животу или на ванприродне, zamiшљене силе и створове (бића). Тих је празноверица у народу веома много и великом су већином у тесној вези с обичајима. Да би се испитивачима олакшао посао око скупљања празноверица, наводе се овде главније врсте њихове.

Тако има празноверица, које се тичу *новорођенчета* и уопште мале деце (за време бабинâ и доцније: за време дојења, кад почну избијати зуби, кад дете прохода итд.); даље празноверица које се односе на *рашћење* и на болести код деце; празноверица да се

деца држе или да буду здрава и напредна; празнове-рица, кад се деци мења ношња (кад се нпр. мушкима почну облачити гаће или чакшире, женскимa кад се почну плести вितिце или перчин итд.).

Има празновелица, на које пазе девојке и младе (невесте) и других на које пазе момци и младожење. Многе празновелице постоје за *трудне жене* и за поро-диље, а тако и за нероткиње.

Кад човек неки пут кија или штуца, кад га сврби нос или длан, кад му пишти ухо итд., све то служи народу за различна веровања и прорицања.

Такође су вредне пажње празновелице о сенци људској.

Даље има много празновелица о *смрти* и о мртвацима.

Тумачење снова показује небројене народне празновелице, и испитивачи треба да побележе што већи број од њих.

У *домаћем животу* има празновелица за многе послове и случајеве, нпр. кад се доноси и кад се пије вода, кад се меси и пече хлеб, кад се једе и пије, кад се тка и преде, кад се чисти и пере итд. Тако исто и у *пољским радovima* и у пословима *око стокe*. Особиту пажњу ваља обратити на обичаје као што је „жива ватра“ и слични.

Може бити повод различним веровањима и оно што се дешава с понеким *стварима*, нпр. с огњиштем, с веригама, са свећом, с ножем, ложицом (кашиком), виљушком, са различним другим оруђима, с оружјем, с одећом и обућом итд.

О *животињама*, како домаћим тако и дивљим, народ има многобројна веровања и тумачења. У ову врсту спадају и позната прорицања по деловима животињског тела, нпр. кад се „гледа“ и прориче *по илећнама* од брава или по кобилици, по утроби, по слезини, по јетри итд. Ова прорицања треба опширно описати.

О *биљкама*, нарочито о цвећу и о дрвећу, народ има такође доста празноверица. Тако и о шумама (горама) и о сенци од дрветâ.

О *изворима* (врелима), потоцима, рекама, језерима и о мору има понегде доста народних веровања.

Многе *појаве на небу* народ тумачи на свој начин, нпр. помрачење сунца или месеца, падање звезда, трептање звезда, појаву репате звезде (репатице), црвенило или руменило на небу, котур или колут око месеца, разне врсте облака и др.

Има *данâ* и *бројева*, за које народ везује различне празноверице: неке од њих сматра за срећне, неке за несрећне и др.

Ваља сазнати и шта све народ верује о *Богу*, о *другом свету* (о животу на небу или под земљом или на звездама итд.), о различним *свецима* и о *свештеницима* (поповима и калуђерима).

Многобројне су и врло разноврсне празноверице о *ванприродним* или *замишљеним створовима* (бићима): о вилама и вилењацима, о вампирима или вукодлацима, о вештицама или вешцима, о дусима, о здухачима, о ђаволима (враговима), о псоглавима, караконцулама, морама и кугама, о суђеницама, о срећи и несрећи, о смрти, о аждајама и змајевима итд. — Многе су се од ових празноверица већ почеле губити, и зато ће се испитивачи старати, да сазнају што већи број од њих.

2. **Врачање** или **гатање** је врло сродно са празноверицама. Испитивачи треба да сазнају све различне прилике, у којима народ врача или гата, а тако исто и начине којима се то чини (картама, угљевљем, жеравицом итд.). Врача ли се нпр., кад се жели да сазна судбина или време, кад се хоће да нероткиња роди, или да жена не роди, да крава добије млеко, да пчеле не побегну итд.? Ко обично врача: старе жене или

људи или Циганке или ко други? Има ли врачара (гата-тара), којима је само то занат?

Да ли на кога *бацају чини* (чари или чаролије) или да ли се когод *опчињава*? Ко то чини, ради чега и на који начин?

3. **Бајање.** Кад се баје: да ли само, кад је неко болестан или и у некој другој прилици? Ко баје и на који начин? Има ли у тамошњем народу нека друга реч; којом се означава бајање?

ХII Забаве

1. **Песме и певање.** У нашем народу има у различним местима и крајевима и различних песама и пева се на различне начине. Зато је потребно, да сваки испитивач сам одреди, којих врста песама има у његову месту (крају) и на који се начин певају. За сваку врсту песама треба дазначи и тамошњи народни назив. А ради бољег разумевања износи се овде неколико напомена.

а) Највише се песама пева *уз различне обичаје* (о свадби, слави итд.). Те песме је боље не наводити овде, него уза сваки обичај засебно.

б) Ако *деца* певају неке песме ради забаве, треба их побележити у овом одељку.

в) *Момачке* и *девојачке* песме спадају такође овамо.

г) Овде треба записати и све или главније песме, које се певају ради задовољства и забаве *у друштвима* и на скуповима, нпр. на весељу или гозби (части), о жетви, на моби итд.

д) Овамо спадају и песме, које се певају уз музичке справе (уз гусле и др.).

ђ) Ако има нарочитих песама, које певају *слепци* или *просјаци*, треба и њих прикупити.

За сваку песму, која се запише, треба казати, од кога је лица и у коме месту забележена и да ли се зна, је ли песма у томе месту или крају постала

или је од некуд донета; да ли је пева један сам или више њих заједно и на који начин; је ли глас у песме весео или је отегнут и тужан. А који испитивач има још и музичку спрему, он ће, разуме се, најбоље учинити, ако тачно ухвати и *народну мелодију*.

Да ли народ у томе крају има уопште *песничкога дара*: да ли лако и брзо ствара (саставља) песме и да ли радо и много пева?

2. Приповетке и приче. Има ли у томе крају разлике између приповетке и приче? Има ли тамо још каквих народних назива за сличне врсте народних умотворина, нпр. *бајка* и *гатка*, и какве се народне приче означавају тим именима?

Да ли се у тамошњем народу много и често прича, и у којим се приликама највише прича? Која лица обично знају највећи број приповедака? Како постају народне приповетке и приче? Да ли се некад више приповедало него сад?

Да би се видело, како народ у томе крају прича, испитивач треба да *прибележи* што већи број тамошњих приповедака и прича, а нарочито оне за које се зна да су врло старе, и даље оне које се много причају, тако да их готово сваки зна. Пошто се из оваких прича може лепо видети и народни језик у томе крају, испитивач треба да буде врло пажљив и да сваку причу забележи тачно онако, како је народ својим говором прича.

Има ли много *шаливих прича*? Које се од њих најчешће причају (забележити их)? И ове приче треба испитивач да забележи тачно и пажљиво.

3. Басне су приче о животињама. Њих има свуда по нашем народу, а треба прибележити што већи број од њих (на исти начин као и приче).

Да ли има у томе крају који други народни назив за басне? У којим се приликама тамо причају басне?

4. **Загонетке и пословице.** Има ли много ових народних умотворина у томе крају и како их тамо зову? У којим се приликама употребљавају? Које су од њих најобичније?

5. **Свирака.** Које се справе употребљавају данас за свирање и да ли се у старо време употребљавала још која? Сваку од тих справа треба тачно описати (а по могућству и насликати) и казати, какав јој је глас. Ко свира: да ли обични људи или нарочити свирачи, т. ј. људи којима је свирање занат, или свирају и једни и други? У којим се приликама свира: да ли само у колу (на игри) или и приликом весеља или уз певање или свира неко сам ради свога задовољства итд.? Све ове различне врсте свирака одредиће сам испитивач и описати начин, на који се оне свирају. А који испитивач уме, он ће наравно и нотама прилежити арије народних свирака.

6. **Игре.** Има врло различних игара, а све се у главном могу поделити на двоје: а) дечје игре и б) игре за одрасле.

а) *Дечје игре.* Оне су такође разноврсне, и испитивач их може описати којим било редом. Да подсетимо испитиваче, помињемо овде, да деца имају игара, које играју у друштву ради забаве (њих обично зову »сигре«, или има још какво име?) или и ради добити; даље, таквих којима се забавља једно дете, кад је само; има озбиљних и шaljивих дечјих игара; има их, које се играју као коло и уједно се пева; има игара, у којима деца подражавају радње одраслих људи (нпр. играју »свадбе« или трговине и др.); у неким играма деца огледају своју снагу (рвање или јачање, тркање, бацање камена и др.); даље се деца забављају и на различним справама: љуљају се, клацкају, врте итд., и код ових игара треба описати и справе (љуљашке, клацкалице, вртешке или вртијељке итд.), на којима

се врше те забаве; може најзад имати негде дечјих игара, које личе на позоришне (драмске) представе.

б) *Код одраслих* су игре још разноврсније него код деце. Главније су врсте тих игара ово:

Јуначке или *витешке*, као што је рвање (јачање), бацање камена с рамена, скакање, трчање, надметање са разним оружјем итд.

Игре у колу (играње, танцовање). Треба навести имена ових игара и описати начин, којим се играју. Да ли се играју уз певање или уза свирку, и уз какву свирку? Ако сад нема, да ли је раније било игара, код којих се није свирало него се само певало? Има ли песмица — бројаница или поскочица — које играчи један другом добацују за време игре? Какве су те песмице (ради примера треба навести више тих песмица)? Има ли игара, које играју само мушки или само женске? Зна ли се неки ред, по коме се играчи хватају у колу? Има ли таквих игара, у којима се зна тачно, колико играча може играти (по један или по двоје итд.)? Да ли играју само одрасли или се хватају у коло и деца, дечаци и девојчице? Играју ли и удате женске и жењени људи и до којих година? У којим се приликама и на којим местима обично игра?

Друштвене игре. Ту спадају разноврсне игре, што служе забави у каквом већем друштву или скупу приликом неког састанка или весеља. Једне су од тих игара већином *шаљиве* („прстена“, „поште“, „мачке и миша“ итд.) и њих има у неким крајевима врло много и врло различних. Друге *личе на коцкање*, као нпр. игре са картама, с новцима, „мице“ и др.

Уз ове игре треба описати и право *коцкање*, т. ј. игре за добит, за новац.

7. Разне друге забаве. То су већином забаве, које се у народу држе само у неким одређеним временима преко године. Таквих забава има више врста и зову се

различним именима : *прела, седељке, супреци, села, седнице* или *сједници* итд. За ове и за сличне забаве испитивачи треба да кажу тамошње народно име, време кад се држе и цео начин, којим се народ на њима забавља. Негде су се ове забаве изгубиле или су се почеле губити и зато треба испитивач да распита, како је било у раније време, док су се оне још потпуно држале.

У неким крајевима нашег народа има забава, које се држе само *уз месојеђе* (меснице) или *о покладама* или само *уз посте*, као што су : *кораче, машкаре*, различне игре и љуљање о Белој Недељи, забаве о Белим Покладама итд.

ХIII Душевне особине

Душевне особине народне могу се у многоструку познати и из самог народног живота, из народних обичаја, установа, забава итд. Али осим тога може пажљив испитивач запазити по којој особини народне душе, којом се иначе тамошњи народ одликује, и такве особине треба и да прибележи. Навешће се овде главнија питања, по којима се могу те особине описивати.

Какво је душевно *расположење* у тога народа : да ли је народ више озбиљан или је више весео, добро расположен, жив и разговоран или је ћутљив, повучен, неповерљив или чак суморан? У чему се огледају или по чему се познају те душевне особине народне?

Каква је *умна даровитост* : да ли је народ бистар, схватљив (примчив) и памтљив и да ли се радо учи и школује или је напротив народ слабо одарен умним особинама и не мари за науку и за школу? Каква је досетљивост у народа?

Да ли тамошњи народ има *нарочитог дара* за неку врсту послова, нпр. за трговину или за неке занате или за поморство (морепловство) итд.?

Какви су људи у *понашању* (држању) један према другом: да ли су пажљиви, озбиљни, сложни и пријатељски расположени један према другом или мало поштују један другог и често се вређају или псују и свађају? Умеју ли у свађи да се умере и савладају или су сувиппе љути (пргави) и претерани? Хоће ли лако да насрну или нападну један на другог и да се побију? Дешавају ли се често убиства у свађи?

Како млађи поштују *старије*? Како народ поштује своје *старешине* (власти): да ли их цени и слуша или има примера, да људи не поштују старешине, да их грде, презиру или мрзе и да им се не покоравају? Да ли се људи држе према старешинама слободно или понизно и бојажљиво (плашљиво)? Какве су старешине према народу?

Какво је *поштење* у народу: има ли међу људима поверења; дешавају ли се често крађе, похаре, потрице и паљевине; има ли разбојника (хајдука)?

Какво је *владање* код мушких и код женских? Хоће ли мушки да много беспосличе, да седе дуго по кафанама, да се опијају, да се коцкају (да банче), да тумарају или скитају по своје месту или чак и изван њега, да живе блудним животом (са туђим женскињем) итд.? Да ли оваке погрешке чине само момци, или и жењени људи? Да ли народ подједнако осуђује такав живот и код момака и код жењених људи?

Пази ли се много на невиност код девојака и на образ (поштење или честитост) код жена? Дешавају ли се често брачна неверства и ванбрачни (незаконити) порођаји? Ако се дешавају, који су узроци томе?

Да ли је народ *побожан*? По чему се види, да је побожан или да није побожан: да ли се нпр. често моли Богу, иде ли радо у цркву, поштује ли свештенике, држи ли уредно све посте, поштује ли Бога и

светитеље (сме ли когод да опсује Бoга или неког свеца?) итд.?

Каква је вредноћа у тога народа: ради ли народ много или мало и по чему се то познаје и цени? Каква је уредност (ред) и колико се пази на чистоћу?

Каква је народна (национална) свест или осећање: да ли народ тачно зна и јасно осећа, којој народности припада и да ли се често у говору и у другим приликама служи својим народним именом? По чему уопште народ осећа или познаје, да је он једна целина, да је нешто засебно од других народа? Како народ означава своју веру? Сматра ли народ, да је народност (српска) и вера једно и исто или зна, да у једном народу може бити и различних вера?

XIV Телесне особине

1. Да би испитивач могао добро уочити телесне особине становништва, које описује, треба да га дуго и пажљиво посматра и пронађе, који се **ТИПОВИ** најчешће јављају, нпр. какви плави, какви црномањаст и какви смеђи типови. Такве типове треба тачно да опише према упуству, које ћемо мало даље навести.

2. Али за добро познавање телесних особина код неког становништва није довољно одредити само типове, него је потребно опширно описати и што већи број одраслих личности, мушких и женских. Пошто су личности између тридесете и четрдесет пете (најдаље педесете) године потпуно одрасле и имају најбоље развијене све телесне особине, треба поглавито њих описивати. Ну врло је корисно проучити и телесне особине код великог броја деце (нпр. у школама) или војника.

Шта све треба описати и на који начин, показује ово упуство:

Опис телесних особина

Име и презиме:

Мушко (♂) или женско (♀):

Године:

Народност:

Занимање:

Место, из кога је родом:

Пуноћа: да ли је мршав или сухоњав или умерене пуноће или пун (дебео, гојазан).

Кожна боја на челу испод капе или на мишицама или на грудима: да ли је ружичасто-бела или бледа (беличаста), мрко-бела, жућкасто-бела, жућкасто-мрка, отворено-мрка, загасито-мрка (тамно-мрка). Јесу ли делови коже, који нису покривени одећом, много затвореније боје него они под оделом (и које су боје)?

Знаци на кожи (од шарања или жигосања, тетовисања): ако неко има на кожи, по рукама, мишицама итд., неких утиснутих (вештачких) знакова или шара, треба их тачно описати.

Дужицина боја. Кад се посматра с одстојања од једног до два корака, какве је боје дужица у оку: отворено-плаве, плаве, загасито-плаве (тамно-плаве или модре), зелене или зеленкасте, грахорасте или жутоспивкасте, смеђе (отворено-мрке), мрке, тамно-мрке, црне?

Има ли унутрашња ивица код дужице друкчију боју него остала дужица и каква је та боја?

Беоњача (белизна) у оку: је ли чисто бела или је сва жућкаста или је помућена жутом или другом неком бојом?

Облик очног отвора (између очних капака): да ли је округлао или округласт, овалан (издужен) или бадемаст или сужен?

Нагиб код очију: стоје ли очи право или укосо (мало нагнуто од спољашњих очних углова ка носу)?

Положај очију: стоје ли очи обично или су истакнуте напред (избуљене) или су увучене, упале унутра?

Боја у косе на глави може бити: бела (у албина); црвена; црвенкасто-плава (руса); златно-плава; отворено-плава (бледо-жућкаста); обично плава; тамно-плава (пепељасто-плава); смеђа (отворено-мрка), кестењасто-мрка; мрка; загасито-мрка, а врло ретко сасвим црна.

Друге особине код косе: да ли је коса честа или ретка, да ли је крута и оштра или је мека и полегла (положена), или је коврчаста, на завојке или увојке, или је кудрава (са ситнијим завојцима или коврчицама), и сл.; да ли су длаке од косе танке или дебеле; крте, витке (савитљиве) или свиласте (меке као свила)?

Брада (ако се носи): каква је по боји, по величини и по густини? (Боје су код браде исте као код косе).

Бркови: какви су по боји, по дебљини (пуноћи) и по дужини? (Боје су исте као код косе).

Глава. Да ли је глава у правцу од чела ка потиљку округла или је сужена (узана и као спљоштена) и дугуљаста или је са стране проширена а позади скраћена? Да ли је глава обичне величине или је сувише мала или врло велика? Је ли висока или ниска?

Потиљак: да ли је позади заокругљен (заобљен) или је прав (или одсечан) или је испупчен (пупчаст)?

Чело: је ли високо или ниско; широко или узано; право или косо; је ли повучено (погнуто) у назад или има већа или мања испупчења (пупчasto чело)?

Лице: је ли дугуљасто или кратко; је ли узано или широко; овално (око средине шире а горе и доле уже) или округло или четвртасто или петоугласто?

Јагодичне кости: јесу ли крупне, јако развијене и истакнуте или су осредње или се слабо познају (слабо истичу)?

Нос. Најпре описати, какав је нос у корену: да ли је узан или широк, да ли низак или умерено висок или

врло висок. Даље, какав је нос по горњој ивици (по хрбату или слемени): прав или мало уздигнут или јако уздигнут (висок и грбаст) или је кукаст или орловски или је кратак и затупаст или прџаст (преседласт). Затим, какав је нос у својој основици, т. ј. онде где се додирује са лицем: да ли је широк или узан?

Ноздреве: јесу ли округле или овалне или узане или широке (у попречном правцу)?

Ширина у вилицама: јесу ли вилице јако развијене и размакнуте или су осредње или сасвим сужене, те се нимало не истичу?

Предњи део горње вилице: да ли стоји сасвим право или је извучен (истакнут) унапред, тако да предњи зуби стоје косо? Да ли се ово познаје много или мало?

Усне: јесу ли танке или дебеле; јесу ли уста велика или мала?

Зуби: јесу ли усађени у вилице право или косо; да ли су крупни или средњи или ситни; збијени (чести) или размакнута (ретки); бели или друкчије боје; јесу ли сви здрави и јаки?

Уши: јесу ли велике или мале; широке или узане; сасвим приљубљене уз главу или одвојене или клемпаве (клемпаве)?

Груди: јесу ли високе и испупчене или су праве или упале (увучене унутра); јесу ли широке или осредње или узане. Ако би испитивач могао, требало би да метром измери обим груди преко сиса.

Руке: јесу ли велике или мале; дугачке или кратке; узане или широке?

Мишице, бутине и листови: да ли су меснати; добро развијени; жилави; слабо развијени или неразвијени?

Стопале: јесу ли велике или мале; широке или узане; дугачке или кратке; високе (сведене) или ниске; оздо издубљене или праве („дуз-табан“).

Раст или телесна висина. Најбоље би било, да испитивач сам измери висину сваке личности, коју описује. То се може учинити, кад се та личност усправи поред неког зида и на зиду обележи, докле допире својим теменом. Затим се та обележена дужина на зиду тачно измери метром.

Ако испитивач не може да врши овака мерења, онда нека одређује висину лицима, која описује, према својој висини. Сваки испитивач зна своју висину (и њу треба да забележи у овоме опису), па ће према њој одређивати, које су личности нискога раста, које средњега а које високог. Као низак раст рачунамо обично висину испод 1,50 метра, као средњи онај између 1,50 м. и 1,70 м., а као висок раст преко 1,70 м.

Напомене. Ако испитивач има још штогод да помене о некој личности (нпр. какве неправилности на телу или на лицу), записаће то засебно, као напомену. Ко би могао сазнати, *каког су типа отац и мати* оне личности, коју описује, нека то такође запише као напомену.

3. Ако неки испитивач уме *сликати* (фотографисати), много би вредело, кад би описану личност и сликао, и то само до појаса у две слике: у једној право с лица (спреда) а у другој тачно са стране (с профила).

4. *Телесна снага или јачина* може се најбоље одредити по теретима или тежини, које неко може подићи или понети. Који се људи обично рачунају у најјаче, који су обичне јачине а који су слаби?

5. Да се одреди *плодност* код народа, треба испитивач да побележи за што већи број породица, колико се деце у њима родило, и то само за оне породице, у којима је рађање деце већ завршено, дакле у којима су отац и мати већ дошли у старије године (или је једно од њих умрло). Уједно треба записати, и колико

је од рођене деце умрло а колико је одрасло (стало на снагу).

6. *Смртност или умирање.* Да ли много умиру мала деца и од чега? Умире ли много младеж и средовечан свет? Од чега се тамо највише умире? Живе ли људи дуго? Колико има стараца и баба од преко 70 година?

7. Како се зову по тамошњем народном говору сви делови на телу почевши од темена па до ногу (споља и изнутра)?

ХV Народна знања

1. *Знања о човеку.* Има ли у народу каква прича или тумачење о томе, како је постао човек (или како су постали људи)? Како се у народу гледа на људе: имају ли велике вредности у свету, је ли свет створен због њих, да ли су људи и њихова дела пролазни или вечити и слично? Зашто се човек рађа и зашто живи? Зашто умире? Ко или шта управља човековим животом и његовом срећом?

2. *Знања о свету.* Како народ објашњава постанак света? Шта мисли о земљи, о сунцу, о месецу и о звездама: како су постали, какве особине имају и у каквом су односу једно према другом? Како тумачи смену дана и ноћи?

Шта зна народ о ветровима, о облацима, муњама и громовима, о киши, снегу, граду итд.?

За какве створове сматра народ животиње? Да ли замишља у њима душу? Мисли ли народ, да има неке везе или сродности између људи и животиња? Шта бива са животињама или са њихном душом, кад угину (липшу)? Какво мишљење има народ о биљкама (нарочито о дрвећу)?

3. *Одређивање времена.* На који начин или по којим знацима одређује народ дневно и ноћно време (по сунцу,

по сенци, по звездама, по месецу, итд.)? Које делове дана и ноћи разликује народ (зора, јутро итд.).

Како се у народу зову поједини дани а како време од седам дана (недеља, седмица итд.)?

Је ли знао народ још од старине за поделу године на месеце или не? Ако је знао, како је називао те месеце и по чему их је одређивао?

Да ли народ има какву своју поделу године. Ако има (или је имао), описати је опширно.

Има ли људи и жена, што се одликују особитим познавањем календара? Како су то научили?

4. Бројање. Врло је тешко сазнати, колико је народ знао бројити сам собом, без утицаја школе и цркве. Али да би се колико толико сазнало, нека испитивачи распитају најстарије људе: до колико се некад знало у народу бројити, како су бројили и на који су начин бележили бројеве (на рабош или дрвцима или на који други начин).

5. Знања о својем народу. Зна ли се у народу што год о сродству нашег народа са другим народима? Какво је мишљење о нашем народу: какве му се особине приписују, које врлине а које махне? За које се земље зна, да у њима живи наш народ? Каквим именом називају тамо Србе (и Хрвате) из других крајева (Ера, Шијак, Шокац, »Шваба«, »Бугарин« итд.)?

Који су најстарији догађаји из наше историјске прошлости, за које тамошњи народ зна (али без утицаја школе)? О којим је историјским догађајима из познијих времена очувана најјача успомена у народу?

6. Знања о туђим народима. За које туђе народе зна тамошњи народ и каквим их именима назива? Какво мишљење има о свакоме од њих? Како се народ држи према туђинцима (према људима од туђе народности), кад дође са њима у додир или кад се настане у његову месту? Ако има каквих особитих при-

чица, у којима се приказују поједини туђи народи, треба и њих забележити.

7. *Лекарство*. Познато је, да наш народ од памтн-века лечи болести и код људи и код животиња сам, без лекара. Тако је временом стекао врло велико искуство, и зато би било корисно, кад би испитивач нашао људе и жене, који су вешти лечењу, па забележио од њих све што знају о народном лекарству: по чему познају коју болест, како граде лекове и на који начин лече поједине болести. Прво нека опише лечење разних болести код људи, па затим лечење болести код животиња.

Поред тога треба сазнати, и која су општа знања у народу о болестима и о неговању болесника, т. ј. знања која су у свакој кући позната, нпр. шта сме неки болесник јести а шта не, шта му дају да пије, где треба да лежи итд.

* * *

Обраћа се и овде пажња испитивачима, да нарочито треба увек да се споразумевају с Академијом Наука за испитивања, која се односе на порекло становништва, на кућу и остале зграде и на занимање становништва. Та испитивања Академија Наука већ годинама врши у нашем народу по „Упуствима за испитивање села,“ која је издао Географски Завод Универзитета. Да се не би дакле десило, да неки испитивач у своме крају проучава и оно што је већ проучено, потребно је да се о томе обавести од Академије Наука.

АЗБУЧНИ ПРЕГЛЕД

- абар** (глас): 282.
абити: 349.
август (месец): 8, 15, 45, 156, 257.
авлија (двор): 47.
ага (Турчин): 309, 374.
Агна (име): 335.
ајдук (хајдук) 297, 314, 316, 320, 328, 335.
ајдук (патега за вађење пића): 68.
ајдучка трава (лек): 68, 428.
ајир (корист): 198, 384, 385.
ајрлија (узречица у здравици): 384, 385.
ак (плата): 24, 31, 75.
акт писмен (не прави се при деоби задруге): 268.
ала (вук): 122, 142, 406.
алад (узречица у куповини): 412.
алалити (на свршетку погодбе): 233, 255.
аласт (алатаст) **коњ** (алча): 314.
алат (оруђе за рад): 9, 32, 33, 34, 67, 70, 413.
алат земљораднички: 32, 33, 67, 70, 413.
алат калајџијски: 34.
алат пчеларски: 9.
алат терзијски: 32.
алаца (памучна материја): 120.
алва 272.
Алдина Река (село): 3.
Алекса (име): 90, 310, 316.
Алимпије Свети: 123, 126.
Алпсеј Свети (14. јуна): 140.
алити (мазити): 405.
алка: 170.
алча (коњ алат): 314.
аљма (лук): 8.
амајлија: 173.
амбар (зграда за жито): 49, 52, 194, 230, 258, 259, 261, 378, 385, 420.
амбар божји: 258.
америчка подлога (нова доза за винограде): 69, 72.
Андреја Свети: 143.
Андрејин (презим.): 91.
Анђелина (Анђелија): 308.
анђео: 305, 322, 354.
Ании (презиме): 91.
Анино Зачетије: 123.
антерија: 178.
Антица (име): 329.
анџел (анђео): 305.
апетит: 425.
апотека: 409, 428, 429, 430.
апотекар: 162, 421, 424, 428, 429, 434.
апотекарски лек: 421, 428, 429.
април (месец): 27, 36, 42.
апсико (добро): 435.
ар (мера): 53.
аран (добар): 183, 194, 243, 255, 407, 408, 414, 418.
аран во: 194.
Аранђоловац (варошица): 29.
Аранђел Свети: 122, 123, 142.
Арапџа (Арапкиња): 316.
араџи (арапски): 316.
аргаљ (аргат, радник): 325.
арижати (приложити): 374.
Арнаутка (надимак): 91.
„арно убаво“ (поздрав): 408.
архијерејев благослов: 183.

- аршин (мера): 79, 360.
ас (скраћено од асли, што значај прави — добар): 413.
Асарлак (узвишење, на карти: Хисарлак): 72.
асура (рогожина): 64, 148.
атар сеоски („поље“): 6, 139, 151.
атула (део кућног зида): 60.
аџмија: 315, 330, 331.
ашов (ошов): 256.
- баба: 92, 94, 159, 166, 167, 173, 174, 183, 200, 221, 273, 278, 295, 300, 309, 279, 400, 405, 407, 413, 421, 428, 431, 435.
баба (жена бајалица): 273, 274—276, 413.
баба (жена уз породицу): 164, 167.
баба (ташта): 200, 215.
баба невестина: 221.
бабиње (лежње пасле порођаја): 164.
бабице (дејца болест): 127, 176.
бабо (дозивање жене): 93.
бабата (баба): 407.
Бабушница (варошица): 242.
Бабушница (река): 1, 2, 26, 154, 159.
Бабушница (село): 1, 6, 55.
бабушничка села: 154, 159.
багана (јагњећа кожа): 117.
багрен (дрво): 52.
бадањ воденички (бува): 78.
бадјава (ни за шта): 193.
бадњак: 146, 147, 149.
Бадње Вече: 146, 147, 148.
Бадњи Дан: 146,—149, 413.
баја (зова): 131.
бајалица (реченица у бајању): 273, 274, 275, 276.
бајање: 173, 174, 273—278, 413, 422, 423.
бајање од главобоље: 264, 276, 277, 423.
бајање од заушени: 274, 275.
бајње од манке: 275, 276, 277.
бајање од металке: 274, 276, 278.
бајање од оградисања (вртање шер-бета): 276, 278.
бајање од окобоље: 274, 276, 278.
бајање од подљута: 274, 276, 278.
- бајање од страха: 174, 434.
бајање од урока: 173, 174, 273, 274, 275—277.
баје (брат или бата. Место баје често се чује по планинским местима **бајће а у песми бајћеле**): 93.
„Бајир“ (место за скупљање у селу): 5, 76.
барјам (турски празник): 320.
бајће (брат, в. баје): 94, 249, 250, 286.
бајће (девер, в. баје): 93.
бајћеле (ица се по планинским местима у песми место бајће—брат): 286.
бака (тепа се овци): 304.
бакар: 229.
бакрач (суд): 114, 135, 136, 143, 153, 156.
бакрачар: 156.
бакрени судови: 62, 63.
баксузлук: 232.
балег: 9, 131, 132, 165, 429.
балсам животни (лек): 428, 434.
Балта Бериловац (село): 3, 79, 333.
бан: 303.
Баначанин (Баначанин): 367.
банбар (непознато значење): 309.
баница (пита): 413, 382.
банка (новац): 51, 206, 207, 242, 270, 406.
Бан Страхинић: 333.
банџа (банка): 242.
бански сан: 121.
бар: 380.
Бара Тија (део Пирота, в. Тија Бара): 189, 190.
бар барала (значи бари бари и усари): 380.
бардак (суд за ракију): 66, 67, 98, 202, 237.
бардачић (суд): 127, 231.
барити: 380.
Бари-чифлик (село): 2, 14, 66, 72, 154, 201, 281, 294, 296, 324, 352.
барјак свадбени: 212, 309.
барјактар (на крстоношама): 154.
барјактар свадбени: 212, 213, 214, 215, 216, 218, 221, 222, 226, 229, 232, 233.

- барјак црвени**: 152.
барла (капа, шубара): 118, 279, 409.
барут (лек од црвеног петра): 427.
Басара (село): 100.
басма (материја за зубун-забац): 120.
бате (брат, в. баје): 93, 185, 201, 255.
бате (девер): 93.
батина (васинтно сретство): 405.
бацање балеге (на кров кућњи на
Ивањ-дан и Младенце): 429.
бацање жита (кад невесту уводе у
кућу): 224.
бацање камена (игра): 391, 392.
бацање мотке (игра): 392.
бач (човек који прерађује млеко): 16,
17, 18, 22, 380.
бачва (суд): 67, 68, 304, 346.
бачва (колач): 146.
бачевати: 18.
бачија (заједничко држање стоке):
14—26, 111, 112, 134, 141, 380, 390.
бачински суд: 25.
бачување (заједничко произвођење
сира и масла): 14.
башер (играч у игри „наковањ“): 396,
398.
„баш за баш“ (трампа): 271.
башта (градња): 281.
башта (отац): 35, 160, 245, 278, 290,
291, 295, 297, 312, 334, 348, 418,
420.
башта стари (стриц): 93.
баштев (башта, отац): 278.
баштица: 51.
беба (бѐбѐ, мало дете): 167, 306.
бѐбѐ (беба): 167.
бебњак (игра): 394, 396.
бебљак (камен у истоименој игри):
396.
бегала сама (каже се, кад девојка оде
момку сама): 248.
бегане девојака: 247—249.
бегличка чешма (државна): 416.
беглички (државни): 416.
Безиште (село): 1.
бездетка (жена нероткиња): 160, 321.
бези (без): 242.
без интереса (новац у облигацији):
35, 36.
бел (бео): 285, 286, 431.
Белава (планина): 2, 3, 431.
Белана (име): 345.
беланице од јајета (лек): 426.
Бела Паланка (варошица): 156, 163.
бела тиква (печенка, дудек): 8.
бел дуд (лек од жутице): 431.
беловати (белети платно): 341.
белега (на детету): 175.
белење платна: 41, 295, 341.
Беле Покладе: 130.
бели коњ: 416.
бели кукуруз: 7.
белило (белење платна): 295.
бели лук: 8, 105, 106, 109, 110, 137,
148, 171, 176, 178, 179, 275, 425,
428.
Бели Мехмед: 389, 411.
белмуш (мрс): 19, 112, 237.
Белоградани (Београђанин): 19.
Белограданин Јован: 19.
бело сукно: 120.
белћа (коноња): 40.
бемо (бесмо): 71.
Београд (варош): 27, 28, 135, 301.
београдски округ: 27, 28.
берба: 38, 39, 70.
берба кукуруза: 39.
Бердуј (село): 1.
„бере“ (гноји се равна): 429.
Бериловац Балта (село): 3, 79, 333.
Бериловци (село): 2, 45, 72, 322.
берићет (беричет): 263, 265, 385, 386.
беричет (в. берићет)
бес (љутња): 169.
беседан камик (по народном кази-
вању камик на коме се седи и бе-
седи — разговара, или, мање веро-
ватно, камик што беседи): 317.
беспородан: 336.
бечар (бећар): 233, 290.
бечарин (момак): 92.
бибер: 106, 107, 109, 424.
бибероње јела: 109.
бигар (камен): 256.
бијен (тврда, посан сир): 111.
бијење деце: 406.
бијење стоке: 406.
биж (во): 297.

- биг** (рупа у игри): 392, 393.
бил (био): 14, 30.
билет: 241, 242.
биљка лековита: 431.
Биљбер Свети Јован (Ивањ-дан): 68, 40, 141, 375.
биографија Св. Димитрија: 141, 142.
биров сеоски: 76, 153.
Бисарба (игра): 389.
бисер: 302.
Благн Петак: 133, 139, 140, 150.
благо (новац): 316.
благосниљање (здравца): 131, 198, 199, 209, 211, 234, 384—387.
„благо“ (слатко): 88, 276, 277, 278.
благослов архијерејев: 183.
благословено стање: 160.
благослови (благословио): 418.
благослов (од Бога): 418.
благослов свештенички: 134, 138.
благослов (здравца на слави): 125, 240, 384—387.
благост (здравље): 276.
благота (мрс): 16, 17, 22.
блажнина (мрс, мрсно јело): 70.
блају (блеју): 19, 20.
блато (за лепљене куће): 49, 50, 54, 58, 267.
Блато (село): 2, 8, 14, 55, 66, 72, 154, 195, 201.
близа (близу): 292.
близнаци (близностија): 161, 177.
близностија (близнаци): 161, 177.
бљуде (земљан тањир): 258.
боб (јело): 105.
боб (поврће): 7, 106, 114, 273.
Бог (Господ): 85, 89, 103, 112, 122, 131, 135, 137, 148, 150, 152, 155, 156, 157, 158, 161, 162, 164, 175, 192, 193, 201, 247, 251, 252, 255, 261, 264, 294, 311, 315, 319, 322, 323, 354, 374, 375, 378, 384, 385, 401, 406, 408, 412, 114, 418, 421, 427, 432, 433, 434.
богство: 143.
богаташ: 414, 418.
Богдана (краљица): 323.
Богдавовац (село): 1.
Богданско: 323.
богње: 100, 161, 351, 430, 433.
богње мале: 430, 432.
богње средње: 432.
Бог Млади (Исус Христос): 143, 144.
богојављенска водица: 162, 165.
Богојављење (Водице): 110, 122, 127.
Богородица Света: 166, 256, 387, 432.
Богородица Света (црква): 163.
Богородичка (Богородица): 166.
богослужба: 138.
„Бог ти помогао!“ (поздрав): 408.
бојнице (богње): 432.
бојње (богње): 432.
Божана (име): 312.
божанствени празник: 122.
божин (божји): 255.
Божик: 31, 38, 100, 113, 119, 122, 140, 143, 144, 145, 147, 149, 150, 176, 188, 191, 227, 245, 388, 389, 400, 403.
Божика Лепосава (из Стрелца): 312.
Божик Јован (из Масуровца): 258.
божиња печеница: 146.
божиња слама: 147, 148, 149.
божињи колач: 145, 146.
Божичке Покладе: 142.
божињи хлеб: 145, 146.
божиње прасе: 145, 146.
божињи пост: 32, 107, 103, 245.
Божиче (Боже): 410.
Божич (Божик): 85, 144, 149, 150.
божја воља: 255.
божја заповест: 255.
божја мајка (мајка): 144.
божја мати: 166.
божја помоћ: 166.
„божји амбар“: 258.
божји сн: 351.
божљаче (просјаче): 311.
божур (трава): 134, 137, 311.
бојација: 45, 120.
бојење вуње (пређе): 38, 44, 45, 132, 272.
бојење јаја: 132, 133, 272.
бојење пређе: 132, 272.
бојер (румунски закупац): 28, 30, 37.
бој (ораова и сегмења): 319.
Бок (Бог): 403.
боквал (суд, шенендер): 67, 244.

- бокар** (букар, хлеб): 436.
боквица (живовлак, лековита трава): 430.
болук (ђубре): 50, 414.
болесан џак: 433.
болесна жена: 94.
болесниг: 249, 250, 253, 254, 273, 275, 276, 422, 423—435.
болесниково име (урезује се на Соломоново слово: 432).
болесно чељаде: 421, 432, 433.
болест: 82, 83, 101, 119, 127, 130, 136, 147, 167, 172—176, 249, 250, 254, 261, 269, 273, 274, 275, 276, 406, 412, 417, 419, 420—435.
болест голема (врућица): 427.
болест госпоцка (полна): 435.
болест гуше: 433, 434.
болест дечја: 139, 167, 172, 173, 174, 176, 273, 275, 423, 424.
болест кожна: 431.
болест опасна: 432.
болест мешине (трбуха): 424, 425.
болест полна (госпоцка): 435.
болест стомачна: 424, 423.
болест сточна: 122, 127, 133, 136, 142, 149, 269.
„боли га срце“ (каже се за болесника од срдоболе или од померенога пунка): 427.
„боли ме мешина“ (каже болесник кога боли трбух): 435.
болновит (болестан): 335.
болњав (болестан): 331.
болови у костима (серма): 275, 427.
болови у крстима: 425, 426.
болови у целом телу: 424.
Бољевац (варошница): 29.
бољка (болест): 316.
Бонка (пме): 320.
бошке (богиње): 432.
борење (хрвање): 390.
борња: 34, 369.
бос (човек): 420.
босиљак: 157, 167, 171, 181, 197, 250, 258, 275, 276, 298, 305.
Босна: 29, 389.
бостан: 6, 411.
ботар (мајстор): 435.
- Бошке** (Боже): 157, 387, 410.
Бошњанин Реља: 333.
Бошће (Боже): 157, 410.
бошча (месаљ, крпа за завијање хл. ба): 61.
брав: 75, 110, 113, 127, 269, 415.
брава дрвена: 56, 57.
брада: 426.
бразда (у њиви): 259.
Брајила (варош): 36.
брајко: 375.
брајка (браћа): 312.
брак: 83, 92, 183—188, 189, 247.
брале (брат): 290, 292.
брана (место где се скупила вода за воденицу): 78.
браниште (шуме, забрани): 6, 7, 26, 268, 346.
брање грожђа: 39.
брање конопље: 38.
брање кукуруза: 39.
брање трава: 140.
брање цвећа: 134.
брат: 20, 53, 83, 86, 91, 92, 93, 94, 179, 184, 186, 200, 201, 204, 207, 212, 216, 219, 251, 266—268, 269, 276, 278, 288, 290, 292, 294, 298, 308, 312, 320, 337, 338, 361, 385, 405, 419.
братак (братец): 294, 361.
братанче (дете од брата): 288, 346.
брат девојчин: 200, 207, 208, 216, 219, 221.
„брати“ (сећи дрва): 7.
брат младожењин: 212.
брат млађи: 184, 200, 212.
брат момков: 200.
брат нежењен: 266.
брат од стрица: 212.
Братошевац (село): 1.
брат старији: 93, 200, 201.
браћа (у задрузи): 81, 82, 86, 87, 91, 93, 266, 267, 268.
брача (браћа): 214.
брачна срећа: 187.
брачник (сувруг): 93, 162, 163.
брашно: 62, 68, 78, 104, 105, 106, 107, 108, 111, 112, 114, 158, 174, 224, 271, 343, 433.

- брашно кукурузно:** 433.
бре (узречица): 407.
бревенико (чакшире): 32, 43, 117.
брекњати (тешко говорити): 433.
бресква (воћка): 107, 115, 431.
брест (дрво): 151.
Брест (место у селу): 53.
браејечи: 306.
брзити (јурити): 345.
брзолон: 335.
бријање: 121, 249.
бријач: 423.
брјтва (врста ножа): 102, 402.
брица (пшеница): 305.
Брка Алекса (пз Стрелца): 310.
Брлог (село): 33.
брндва (спр): 436.
брод (на води): 338.
бројанице дејче: 398.
брош (копча): 119.
бршљен: 204, 280, 431.
буба: 136.
буба (филоксера): 71.
бувателник (пракљача): 46, 100.
бувати (лупати рубље): 46.
Бугари: 129, 350.
Бугарска: 1, 27, 28, 411.
бугарски рат: 128, 129.
будаг: 136.
Будим (град): 337.
Будим-Дел (село): 72.
будимски краљ: 291.
будује (буде): 280.
буза (киселица): 105, 106.
бука (бадањ у ваљавица): 80.
бука (значи воденични бадањ, али се у загонетци — стр. 383, израз „на буку“ односи на оно дрвено рупало на гајдама, пз кога се чује — „бури“ глас): 78, 80, 383.
букар (бокор, хлеб): 436.
буква (дрво): 134.
буклија (суд): 33, 178, 200, 213, 235, 263, 271.
букова грана: 136.
Буковик (предео у сливу Мурговице): 1, 2, 3, 142, 183.
буковичка села: 142.
буково дрво: 56.
була (бајање): 277.
булчетија (бајање) 277.
буљубаша: 298, 304.
бунар: 4, 50, 271, 311.
бунарска сантрача: 271.
бунда женска: 118, 121.
бурад: 32, 67, 267, 271, 418.
буренце (суд за пшће): 202.
бурити (зујати): 383.
бурништа (бурад): 67.
бурмалија (прстен): 287, 297, 355.
бурмен (највероватније значи онај камен у прстену т. ј. камен у бурми): 341.
буха: 96, 98, 381.
бучица (товарица): 60.
Бучје (сеоска заједничка шума): 7.
бучка (качпца за бућкање масла): 20, 24, 32.
бучкање (добивање масла): 20, 24, 67.
бучњак се зове, кад после велике кише надођу потоци и поточићи, па сиљном брзином и хуком пођу и за час прокује (в. порој): 415.
„Буцаг“ (села на северу од Темске): 3, 8.
Будачање (сељаци из Буцака): 3.
бушење увота: 177.
Вава (село): 258.
вада воденична (јаз): 77, 78.
ваденица (воденица): 76.
вадити (гребати): 62.
вађење масла: 24.
ваздап (цео дан): 280.
ваздух (за бодесника): 432.
вајзе (девојка): 435.
вајкати се (жалити се): 414.
вакли (пола бео пола црп у лицу): 283, 286.
валити (хвалити): 313.
Ваљаш (село): 1, 305.
ваљавица (зграда за ваљање сукна): 78—80, 360.
ваљавичар (човек, који ваља сукно): 79.
ваљање (тупање): 78, 79, 80.
вампир: 250.
вапбрачно дете (в. кошпадак): 160.

- ванул (ухватио): 74.
ванути (ухватити): 59, 85, 283, 305.
варај (ђаво): 420.
варак: 231.
вараклајсана јабука: 203.
вараклајсан кондир: 231, 232.
вардити (чувати): 86, 128, 228.
варене вочке: 107.
вариво: 146.
варкај (брже, похитај): 322.
варница (искра): 383.
варош (град): 46, 53, 78, 100, 110, 118, 120, 121, 135, 142, 178, 180, 189, 204, 210, 222, 233, 401, 404, 407, 408, 409, 411, 418, 422, 427, 429, 434.
варошанин (грађанин): 409, 411, 419.
варошка забава: 404.
варошка игра: 390.
варошка песма: 401, 404.
варошка црква: 222.
варошки торзија: 120, 121.
Вартолома Свети (11. јуна): 140.
Вартолома (четвртак сирне недеље): 130.
Василије Свети (1. јан.): 127.
васпитање деце: 99, 405, 406, 412.
васпитање домаће: 99.
васпитање женских: 99.
васуљ (пасуљ): 8, 105.
ватајечи (хватајући): 306.
ватра: 59, 65, 70, 112, 128, 137, 147, 175, 216, 220, 224, 225, 259, 264, 372, 400, 401, 402, 423, 424, 426, 429, 430, 433.
ватра (у болести) 173, 423, 426, 430.
ватра (у новој кући): 264.
вачкање (хтатање): 392.
ваш (уш): 381.
„Ваша полака!“ (поздрав увече): 408.
вашар: 132, 156, 189, 269, 270.
вашар пиротски: 33, 132.
ведсж (тестија): 435.
ведро (суд за млеко): 21, 23, 32, 135, 136.
веђе (веде): 168, 176, 285.
везење (женски рад): 46.
везивање опанака: 118.
везир Тодор: 362.
вејање жита: 260.
вејник (комарник): 19.
век (живот): 419.
Вела (име): 281.
Велгдан (Великдан, Воскресеније, Ускрс): 85, 100, 122, 133.
Велика (име): 331, 333.
Велика Госпођа: 38, 156, 189, 434.
Велика Лукања (село): 8, 54, 79, 326, 329, 389.
Велика Недеља: 132.
Великдан (Ускрс): 354.
Велики Јовановац (село): 2, 3.
велики капут: 43, 117, 118.
велики кашаљ (магарца): 432.
Велики Петак: 132, 419.
Велики Пост: 158.
велики празник: 412.
Велики Суводо (село): 2, 4, 5, 8, 14, 48, 52, 72, 154, 155, 160, 195, 200, 297, 334.
величина села: 4.
Величковића Лепосава (из Стрелца): 111.
Велкова Мала (у Великом Суводолу): 4.
Вељковић Костадинка С. (из Вел. Суводола): 334.
венац венчани: 204, 213, 217, 218, 225, 245, 291, 292, 303.
венац ђурђевски: 135, 136.
венац лука: 54, 88.
венац (о стрижи детета): 180, 181, 182.
венчани венац: 204, 213, 217, 225, 245, 291, 292.
венчање (венчување): 36, 177, 184, 186, 200, 201, 203, 204, 212—235, 248, 249, 301, 331, 337, 354, 387, 409.
венчање удовице: 186.
венчило: 292.
венчување (венчање): 387.
вењер (чењер): 369.
вер (узречица): 381.
вера женска: 379.
вера јеврејска: 281.
вера турска: 320.
вериге (вериће): 264, 382.

- Вериге Светог Петра** (16. јан.): 129.
вериџе (вериге): 59.
верижњак (мотка за вериге): 59.
Верижњаци (16. јан.): 129.
верижњача (верижњак): 59.
веровање народно: 174—177, 412, 420, 421.
веровање (о болестима): 420, 421.
веровање (у Бога): 412.
верски обичаји: 122—160.
Веселин (име): 336.
веселе: 54, 70, 71, 129, 130, 180, 186, 187, 197, 203, 207, 215, 230, 249, 265, 343, 386, 387, 403.
ветар: 59, 73, 275, 303, 216, 329, 406, 421, 427, 429.
ветар црвени (болест): 427, 429.
ветрење соба: 98, 99, 433.
веч (већ): 85, 410.
вече (вечер): 98, 102, 147, 213, 253, 400, 401, 403, 408, 416.
Вече Бадње: 146, 147, 148, 149.
вечера: 61, 84, 85, 95, 102, 123, 124, 138, 139, 146, 149, 150, 181, 182, 196, 211, 216, 226, 227—229, 233, 234, 244, 245, 246, 261, 282, 371, 389.
вечера божиња: 145.
вечера (на Бадње Вече): 146, 147, 148, 149.
вечера свадбена: 216, 226—229, 233, 234.
вечер (вече): 401, 408.
веџе (веђе): 285, 337, 370.
вешалица кукуруза: 53.
вешање ствари: 53, 54.
„вешта“ (жена трља болеспика): 424.
вештачко цвеће: 180, 197, 203, 213, 217, 222.
ви (вама): 401, 408.
Вида (име): 135, 294.
видело: 64, 174, 215.
виден (виђен): 413.
Виден (име): 317.
Видов-дан: 140.
Видосава (име): 311.
вид очни: 427.
видра (животиња): 282, 315.
видра на колону (старински јунаци, како објашњавају пеначи, имали су пеки и видру припитомљену, да им игра на колону): 282, 315.
вик (плакање): 173, 174.
вика: 413.
викати (говорити): 85.
викати (кукати): 250.
вила: 297, 317, 318.
виле (земљорадничка сирава): 63, 67, 164, 271.
вилаца (вчљушка): 61, 66, 102, 103, 237.
вилаца јагњећа: 138.
вилдан (шоља): 156, 324.
вилцање (шолице за кафу): 63.
вчљушка (вилаца): 61, 66, 102, 103, 216, 257, 252.
вчљушка дрвена: 216.
вине овчје: 136.
винар: 334.
вино: 13, 62, 67, 68, 70, 71, 72, 109, 115, 124, 125, 126, 137, 138, 148, 151, 152, 178, 179, 180, 182, 197, 200, 202, 209, 210, 211, 213, 214, 221, 225, 227, 234, 235, 238, 240, 242, 243, 244, 252, 253, 256, 257, 262, 263, 265, 271, 272, 276, 281, 282, 300, 301, 302, 304, 306, 307, 310, 311, 341, 342, 343, 391, 407, 424, 428, 435.
винова лоза: 72, 115.
виново лишће: 110.
виноград: 6, 10, 13, 26, 39, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 129, 182, 238, 239, 272, 334, 411.
виноградар: 71, 86.
виноградарска болиба: 57, 60, 70, 71.
виноградарска села: 67, 68, 72, 115, 129.
виноградарски зевник (подрум): 69, 70, 71.
вино са иконе: 281.
вино црно (лек од грознице): 424.
виола (виолина): 339.
виолина: 339.
вир (удубљење за воду) 4, 419.
вири (скраћено име ветра који се зове витрушка. Витрушка је вртна или вихор — кад лети на великој врућини на једном месту цео ваз-

- душни стуб почне да се врти у ко-
витлац и подиже праšину): 329.
- вириџе** (завесе на прозорима): 120.
- вирушка** (в. витрушка или вихор): 275.
- висибабa** (шетловчџи, трава): 134.
- Висок** (предео): 2, 8, 119, 131, 140,
142, 388, 389.
- Височанин** (селяк из предела Висо-
ког): 62, 121, 271.
- Височка Ржана** (село): 3, 33, 79,
112, 156.
- височка села**: 33, 142, 389.
- висуља** (од грожђа): 63.
- витао** (воденични камен): 76, 77.
- витица** (шлетеница од косе): 212.
- витрушка** (вртна или вихор, кад лети
на великој врућини на једном месту
цео ваздушни стуб почне да се врти
у ковитлац и подиже праšину. —
в. вири): 275, 329.
- витрушка** (подуга на вратима): 56, 57.
- вишња** (воће): 107, 115, 304, 411.
- владивац** (владалац): 243.
- владавина турска**: 104, 184, 248, 389.
- владање деце**: 405.
- влажнији ваздух**: 432.
- Влајинђа** (игра): 339.
- Власов-дан** (11. феб.): 123, 129, 138.
- Власотинце** (варошина): 156.
- власт државна**: 248, 403.
- власт старешинска** (у задрузи): 83.
- Влахиња**: 187.
- влачење** (гребенање кучина): 40.
- влачење девојака** (бегане): 247—249.
- власулка** (жена која преде клопљу
и вулу): 30, 42.
- Влашка** (Румунија): 28, 87, 323, 326,
402, 411.
- Влашко** (Влашка): 313, 326.
- влак** (вул): 174, 223, 232, 282, 306.
- вљна** (вуна): 88.
- во** (вод): 68, 75, 122, 129, 147, 148,
149, 186, 224, 258, 260, 269, 270,
271, 285, 305, 406, 413.
- во аран**: 194.
- вода**: 19, 60, 67, 71, 73, 74, 76, 78, 80,
98, 99, 100, 105, 106, 107, 111, 115,
122, 123, 147, 157, 163, 164, 167,
168, 171, 174, 175, 176, 177, 198,
205, 210, 214, 220, 225, 232, 233,
236, 243, 247, 252, 253, 254, 260,
263, 264, 273, 275, 276, 277, 283,
286, 288, 292, 293, 297, 298, 311,
314, 334, 344, 351, 372, 376, 414,
416, 420, 424, 429, 430, 431, 433,
435.
- вода врела**: 254.
- вода** (за невесту): 214.
- вода зла**: 414.
- вода карболна**: 429.
- вода кисела**: 106.
- вода** (од биља лековитог): 431.
- вода одградена**: 297.
- вода** (од кушања): 167, 168, 173, 177.
- вода** (од погашеног угљевља): 173.
- вода нијања**: 4, 416, 420.
- вода света**: 123, 127, 129, 133, 150,
151, 154, 167, 252, 262.
- вода слатка** (шербет): 376.
- вода хладна** (не није се, кад је чо-
век уморан): 420.
- вода шећерна**: 131.
- водена чаша**: 242.
- воденица** (ваденица): 76—78, 79, 83,
163, 309, 360, 417.
- воденичар**: 77.
- воденичка врата**: 57.
- воденички камен** (камик): 76, 77, 417.
- воденички сандук** (мучелик): 78.
- воденична вада** (јаз): 77, 78.
- воденична зграда**: 80.
- воденично коло**: 78.
- водица богојављенска**: 162, 165.
- водица** (за новорођенце): 167.
- водица освећена**: 127, 129.
- водица хаџијска**: 163.
- Водице** (Богојављење): 122, 127.
- водни џавол**: 286.
- водник** (место у кући за воду): 60.
- водоосвећење**: 264, 265.
- вој** (вој): 166, 167, 264, 284, 285.
- војвода**: 301, 304, 339, 370.
- војевати**: 285.
- Војин** (име): 291.
- Војнеговци** (село): 2, 3, 72.
- војне књиге**: 89, 90, 91.
- војник**: 135, 282, 294, 300, 304, 307.
- Војници** (село): 1.

- војнички казан:** 89.
војнички ремик: 118.
војно (араган): 279, 285, 287, 299, 301, 310.
војска: 31, 90, 98, 183, 210, 285, 294, 300, 303, 306, 307, 315, 325, 340, 350, 353, 415.
војска српска: 350.
вол (вб): 127.
воловар (чувар полова): 75, 394.
волочарник (божићни хлеб): 146, 148, 149.
волови (колач): 146.
волонска кола: 202, 214, 236, 252.
волонска шија: 148, 149.
воља божја: 255.
вољење (момка и девојке): 403, 404.
восак: 9, 12, 181, 231, 374.
восковарина (остатак при пећењу меда): 12.
восковарица (купац восковарине): 13.
Воскресенија (Ускрс): 85.
востанче (одело): 286.
воће (по): 63, 87, 115, 147, 148, 172, 174, 188, 206, 250, 251, 377, 411.
воће (за Божић): 188.
воће (из туршије): 206.
воће кухано: 148, 149.
воће наједено: 174.
воће сухо: 62, 107, 115, 144, 146.
воће (у води): 67, 115.
воће црљиво: 174.
воћњак: 149, 411.
воче (воће): 337.
вочке варене: 107.
вошлав (модрилка): 92.
воштана свећа: 137, 151, 223, 224, 250, 253, 258, 259.
воштарина (восковарина, остатак при пећењу меда): 12.
воштина (в. поштарина): 12.
вражалац (врачар): 122, 163, 273, 274, 435.
вражалица (врачарица): 122, 150, 260, 262, 273, 274, 422, 434.
вражалички лек: 433.
вражати (ударати у гајде): 388.
вра (жито за вршење): 260.
врана (птица): 139.
враниц (вранац коц): 281.
Врања (варош): 47, 242.
врат: 97, 176, 177.
врата (на двору): 48, 215.
врата кућња: 56, 57, 58, 69, 74, 143, 146, 215, 225, 232, 244, 250.
врат дечји: 97, 176, 177.
вратне жиле (трљају се за време главобоље): 423, 425.
вратнице (на дворишту): 215.
врачање: 261, 273.
врачар (вражалац): 162, 163, 260, 435.
врачарица (вражалица): 162, 262.
врацбине (око деча): 128, 132, 137, 147, 167, 168—177.
врацбине (око стоке): 127, 128, 129, 130, 135, 136, 137, 141, 149.
врба (дрво): 157, 312, 354, 410, 424.
Врбица (надимак): 94.
врбова кора (лек од грознице): 424.
врбова сенџа (сенка): 413.
врбов ражањ: 138.
вревати (говорити): 85, 316.
врека (урлање): 383.
врела вода: 254.
врело љуберађско: 6.
време данашње: 416, 417.
време једења: 102.
време многобожачко: 273.
време ново: 44, 411, 419.
време радно: 167.
време садашње: 150.
време срећно: 411.
време старо: 13, 91, 120, 121, 144, 146, 151, 152, 181, 217, 231, 233, 258, 259, 261, 265, 376, 378, 389, 402, 403, 411, 421.
врстено: 259, 317, 382.
врстено (на воденичком точку): 78.
врећа (в. вреча, торба од козаје длаке): 32, 259, 415.
вреча (врећа): 62, 415.
врештати (пречати): 19.
врзан (везан): 413.
врзати (везати): 231, 292, 413.
врзач (везач на жетви): 315.
вршичко (брзо): 290.
вршине (попречне мочице испод стреха): 53, 62, 99,

- врљање камена:** 391.
врљање шербета (бајање): 276.
врљити (збацити): 98, 224, 290.
врнути (вратити): 71, 244, 245.
врнути госје (вратити походе): 244, 245.
вртаги (враћати): 307.
врћење олалија (оратница): 130.
врућа ралпија (н. жешка): 238, 428.
врућа цигла (за нарење од пробаци): 430, 431.
врућ (в. жежак): 102.
врућница (голема болест): 427.
врућ цреп (за нарење од пробаци): 430, 431.
врце (врце, везе за ошанке): 118, 120.
врчати (враћати): 31, 343, 344, 364.
врчва (ћун): 67, 264.
врша (вршидба): 261.
вршај (врша, вршидба): 50, 260, 261.
вршач (човек, који врше): 260, 261.
вршидба (врша): 39, 50, 98, 260, 261, 415.
вршкара трмка (кошарина): 8.
вршник (сач): 60, 382, 411.
вршњакниња породљина: 178.
вузда (узда): 340.
вуна (вана): 13, 33, 38, 40, 42, 43, 44, 88, 259, 260, 266, 272, 402, 432.
вунена пређа: 44, 45.
вунија (левак): 68.
вуница: 46.
вурда (урда, добија се кухањем сурутке): 16, 21, 22, 111, 112, 228.
вуна неправ (привија се због заушки): 432.
вуримо (једемо): 436.
вурња (пећ за печење хлеба): 52.
вуруна (пећ): 65.
вучење гноја: 429.
Вучидел (село): 1.
- Габровница** (село): 333.
гагрица (буба у жити): 377.
гад (нечистоћа): 97, 98, 142.
гажење лука: 414.
газда (имућан човек): 34, 38, 77, 88, 264, 304, 435.
газдинска ћерка: 121.
- газење црепњи:** 45.
гајдар (свирач уз гајде): 71, 181, 190, 200, 202, 204, 232, 366, 367, 387—389.
гајдарција (гајдар): 387.
гајде: 71, 202, 213, 231, 241, 280, 370, 383, 387—389, 391, 402, 404.
гајдуница (свирка па гајдама): 388.
гајтап: 117, 121.
Галац (варош): 36.
гаља (црни, гарав. Црномањастог човека често зову Гала. Црном псу или волу наделају пме гаља): 382.
гарван (гавран): 312, 349, 356.
гарванито (значи једну врсту црног грожђа које се зове гарван): 334.
гарван (једна врста црног грожђа, в. гарванито): 334.
гарција (кулук): 316.
гас: 272.
гасарче (свећица): 67.
гасиљче (лампа, свећица): 63, 67.
гатање: 143.
гаће: 95, 218, 219.
гачник (веза за бревенике): 117.
гашење воде (у болести): 147.
гашење угљевља: 173.
гвошће: 177.
гвоздена пећ: 65.
гвозден клин: 177.
гибаница: 382.
глава (главата): 92, 95, 97, 98, 120, 168, 169, 171, 173, 274, 275, 276, 335, 409, 418, 419, 423, 425, 426, 431.
глава детиња: 169, 171, 173, 175, 182, 423.
глава јагњећа: 138, 252.
глава куће: 82.
глава невестина: 224.
глава овчја: 153, 252.
глава од петла: 259.
глава од пилета: 259.
глава појате: 74.
глава пореска: 82.
главица лука: 414.
главне (основа крова): 56.
главња од бадњака: 147, 149.
главобоља: 173, 274—276, 277, 292, 335, 422, 423, 425, 434.

- главата** (глава): 418.
глад: 169, 173.
гладна година: 374.
гледан (приличан): 194.
гледање (врачање): 273, 273.
гледање девојке (згледување): 155, 188—192.
глоба (казна): 406.
Гложје (место): 71.
гитнути (гутнути): 433.
глух: 175.
глухо доба: 174, 215.
„гнездо“ (воденично коло): 78.
гнездо птичје: 280.
Гнилен (Гњилан у ранцје време): 2, 4, 6, 8, 14, 29, 48,
гној (ћубре): 25, 73.
гној (у рани): 429.
гнојење бачијом: 7, 25.
гнојење „на здраво“: 429.
гњесчење пасуља: 61.
Гњилан (село, в. Гњиден): 2, 4, 6, 8, 14, 29, 48, 50, 52, 55, 66, 72, 73, 91, 93, 114, 122, 128, 129, 130, 139, 140, 143, 144, 154, 155, 157, 159, 170, 177, 195, 196, 197, 201, 203, 211, 220, 227, 249, 259, 260, 265, 279, 281—283, 289, 292—297, 335, 337—344, 346, 347, 350, 359, 362, 394, 398.
Гњилчанин (селац из Гњилана): 177.
говеда: 75, 76, 127, 142, 145, 269, 283, 376, 417.
говедар: 75, 76, 376, 394.
говеђа балег: 131, 132, 165, 429.
говеђа болест: 127, 142.
говеђе месо: 109.
говеце (говеђе): 71.
говор: 22, 31, 53, 84, 194, 405, 417, 420, 423, 426, 427, 430, 433, 435, 436.
говор дечји: 405.
говор сенафски: 435.
говор лончарски: 381, 435, 436.
Гога (име): 90.
Гогин (презиме): 91.
година: 127, 136, 253, 257, 374.
година гладна: 374.
Година Нова: 127.
година нова землоделска: 257.
година (подушје): 253.
година родна: 136.
годишњина (годишњи приход): 12, 164.
голат (гò): 279.
голем (велики): 24, 119, 290, 405, 427, 431.
голема болест (врућца): 427.
голема жутица (новац за накит): 83, 185, 204.
голема плева: 260.
големо госје (походе удатих кћери код оца): 246.
Голомо Село (село): 2.
големо цвеће: 259, 261, 431.
Голуб (име): 196.
Голуб (надимак): 94.
голуб (птица): 8, 280, 380, 420.
Голубица (женски надимак): 88, 94.
голубица (птица): 283, 307.
гора: 7, 292, 317, 320, 327.
гореше слаписом (уболести): 422, 426.
Горечница (село): 76.
Горешњаци (15, 16, и 17. јула): 141, 150.
горјанин (ветар): 316.
Горња Мала (пазв за малу у Нишави): 4.
Горња Мала (у селу Гњилану): 4.
Горња Мала (у Стрелцу): 4.
Гора Црна: 279.
гора (шума): 280.
Горња Студена (село): 79.
горња хаљина: 119.
Горње Крњино (село): 1.
гороцвет: 306.
горчуљак (горка трава за грозницу): 424.
Горчици (село): 1, 12, 76, 156, 192, 261.
госје големо (посета удатих кћери оцу): 246.
госје (походе): 65, 66, 123, 203, 208, 209, 225, 234—247, 249, 295, 386, 387, 388, 403.
госјинка (гошћа): 175.
Господ (Бог): 85, 152, 158, 166, 194, 281, 374, 375, 376, 385, 406, 412.
господар: 73.
господин: 155, 159, 242, 307, 430, 433.
Госпођа Велика: 156, 180, 434.

- Госпођа Мала:** 156.
госпоцка болест (полна): 435.
госпоцка нужда (полна болест): 435.
госпоца (госпођа): 300, 303.
гост: 63, 94, 95, 103, 114, 124, 125, 150, 153, 175, 182, 198, 235, 236, 237—246, 249, 288, 356, 377, 411.
гостинска соба: 63.
гостиница: 409.
гостиничар: 30.
гответи (спремати): 282, 298.
готвуља (жена редара): 87.
готовљење јела: 65, 87, 104, 123, 126, 153.
гоца (много): 191, 206.
гошћење (на слави): 123.
грабуље (земљорадничка справа): 67, 164, 261.
град (варош): 83, 87, 88, 284, 299, 311, 316, 324, 333, 337, 350, 370, 374, 410, 434.
град (крупавица): 20, 122, 133, 139, 140, 141, 149, 150, 303, 412.
Градашница (село): 2, 72, 201, 354.
Градашничка речница: 76.
градина (башта): 6, 39, 114, 139, 147, 149, 267, 287, 294, 310.
градниче (баштина): 54.
градуња је биљка потпуно слична сунцокрету, само без цвета. У земљи има кртоле — сличне кромпирима, које се једу непечене. Но ове кртоле — „градуње“, употребљавају и као лек за заушњаке, кад их печене или кухане привију као цварицу: 432, 433.
грађа дрвена: 54, 74, 75.
грађанин (грађанин): 419.
грађевина: 261, 265.
грађење куће: 261—266.
грана букова: 136.
грана лескова: 136.
граница (између држава): 242, 304, 305.
граничево дрво: 56.
гранчица од шпљшира: 210.
гранчица церова: 143, 145.
грање: 74.
Грацка (село): 1.
грађанин (грађанин): 419.
грађање (грађани): 98.
грашак (јело): 105.
грашак (поврће): 8.
гребати (вадити): 62, 291.
гребенање вуне: 62.
гребенање кучина: 40.
гребење (захватање воде): 60.
грета: 143, 146, 425.
греде куће: 143, 146.
гредељ (ојниште): 33, 67, 271.
грејање ракије: 65 207, 231.
грејање собе: 65, 412.
греј (грех): 85, 410, 414.
греован (грешан): 343.
грех (греј): 167, 175, 185, 253, 273, 274, 354, 410, 412, 414, 421.
грех сеоски: 421.
грешка: 88.
гривна женска: 259, 299.
гркати (за грапцу): 306.
Грлица (надимак): 94.
грличка (штица): 306.
грмљење (пред Бурђев-дан): 139.
гричар (лончар): 31.
Гричар (село): 1.
гроб: 251, 253, 256, 257, 311, 424.
гробар: 256.
гробниште: 5, 256, 413, 435.
гробниште невидовно: 435.
гробје (гробље): 337.
гробље: 5, 251, 252, 253, 256, 257, 324, 337.
гроб свети (Христов): 251.
гроб стари: 257.
грошје: 26, 39, 63, 67, 72, 115, 148, 186, 206, 228, 282, 334, 353, 382, 384, 411.
грошје (из воде): 206, 228.
грошје сухо: 206, 228.
грозд: 71, 152.
грозје (грошје): 282, 334, 353.
грозјето (грошје): 282.
грозница (болест): 147, 421, 423, 434.
грозничаво стање: 430.
Гроцка (варошица): 29.
грош (новац): 75, 197, 207, 208, 219, 241, 270, 331, 359, 436.
греница (конопља): 4, 8, 40.
груди: 168, 170, 222, 430, 431.

- грудњак** (одело): 117, 118, 120, 121.
Груја (пме): 352.
грумик (грумен): 136.
груписања пмања: 271.
„грчи“ (боли): 275.
грч у стомаку: 173.
губер (црга): 38, 41, 53, 83, 95, 99, 219.
„Гувно“ (место за скупљање у селу): 5.
гувно: 147, 149, 194, 260, 261, 267.
гудован (свирач): 284.
гуја: 319.
губе (на воловима, в. мре): 149.
губе (по телу): 133.
гумно (гувно): 54, 347.
гуњ (в. опецак): 21, 43, 118, 119.
гуска: 8, 109, 146.
гуслар: 389.
гусларска песма: 389.
гусле: 389.
гутање цвећа дренова (на Младенце због здравља): 131.
гуца (игра): 393.
гуша: 433, 434.
гушобољ (дифтерија): 432, 433, 434.
гуштер: 142.

давање дарова: 210, 211, 229.
давање коморе (закон): 86.
давање на зеленицу (се зове давање новца под интерес): 36.
давање новца (на зајам): 34, 35, 36.
давање стоке „на добит“: 37, 38.
да вере (вере ми, зауста): 314.
Давин (име): 306.
Давина (пме): 285.
даде (сестра): 93.
дадена (испрошена): 197.
„да дојде“ (речено болести): 421.
даж (киша): 324.
дајма (давно): 31.
дџл (дао): 103, 401, 408.
далак (болест, кад отекне лице): 426.
дала се (удала се): 92.
„Дал ти Бог добро!“ (поздрав): 401, 408.
„Дџл ти Бог!“ (поздрав): 401.
даљина (између села): 4.
Дамњан (име): 321.

дан: 75, 77, 169, 180, 213, 285, 339, 336, 418, 419.
данашње време: 416, 417.
данга (бслега): 337.
дангосати (обележити): 337.
дан добар (свечаник): 62, 115.
дани мрсни: 110, 112, 139, 252, 258.
дани некрштени (од 1. до 8. јануара): 128, 176.
дани пролетњи: 114.
дани суботни: 34.
дани топли: 68.
Даница (звезда): 319.
Даница (име): 339.
дан радни: 120, 191, 273.
дан свечан: 110, 120.
дар девојачки: 44, 83, 140, 183, 190, 191, 195, 199, 201, 207, 210, 214, 218, 219, 245, 246, 248, 249, 271, 289, 298, 307, 313, 329.
дар (за девојку): 197, 198, 199, 201, 202—204, 206, 208, 211, 221, 245.
дар (за дете): 178, 179, 180, 182.
дар (за кума): 179, 180.
дар (за куму): 179, 180.
дар (за мајку): 180.
дар (за момка): 195, 196, 199.
дар (за невесту): 218, 221, 227, 228, 229, 233, 235, 245.
дар (за оглањике): 210—212.
дар (за оца): 180.
дар (за породиљу): 178, 179.
дар (за родбину): 246.
дар (за сватове): 216, 218, 222, 229.
дар (за свекра): 180.
дар (за свекру): 180.
дар (за сроднике девојчине): 204, 208.
дар (за ускутљаче): 223.
дар (за утичњака): 223.
даривање девојке: 211, 245.
даривање детета: 179, 211.
даривање невесте: 218, 221, 227, 228, 229, 232, 245.
даривање снахе: 230.
Дарковци (село): 1.
дар момачки: 187, 190.
дар наводацијни: 193, 196.
даровита девојка (има много дарова): 313.

- даровница** (девојкине царѣ добијене прликом свадбе): 86, **218**, 227.
- „**Да се роди**“ (каже се кад се крсти пре или после јела): 103.
- даска** (за размешивање хлеба в. круг): 60, 61.
- даска** (на бадњу поденичном): 78.
- дати се** (испросити се): 196, **197**.
- даћа** (подушје): **253**—255.
- дванаест петака**: 162.
- двери црквене**: 410.
- двојичка** (двојица): 14.
- двор** (двориште — простор око куће): 3, **47**, **48**, 49, 50, **51**, 52, 53, 98, 157, 199, 216, 223, 240.
- двориште** (двор): **47**, 51, **53**, 55, 205, 210, 211, 215, 226, 244, 251.
- двор краљев**: 282.
- Дебела Чука** (заједничка шума): 7.
- дева Марија**: 351.
- девер**: 83, **93**, 94, 205, 208, 210, 212, 213, 214, 215, 218, 220, 221, 222, 223, 226, 227, 229, 232, 233, 234, 235.
- девери** (в. деврје): 233.
- деврје** (манifestовање девојачке певности): 232, 233, 293.
- деветина** (подушје): 253.
- деветосиљ** (трава): 134, 413.
- девојачка невиност**: **231**—233.
- девојачка песма**: 19, 20, 401, 402.
- девојачка спрема**: 83.
- девојачке ствари**: 187, 188, 197, 214, 219, 230, 271.
- девојачки дар**: 44, 83, 140, 183, 187, 190, 191, 195, 199, 201, 207, 210, 214, 218, 219, 246, 247, 248, 271, 289, 298, 307, 313, 329.
- девојачко одело**: 117, 187, 189, 194, 217, 219.
- девојачко певање**: 19, 20, 401, 402.
- девојка**: 19, 20, 43, 83, 92, 94, 95, 97, 99, 117, 119, 120, 121, 132, 135, 137, 140, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 166, **183**—234, 245, 247—249, 257, 272, 280, 286—292, 296—298, 316, 324, 351, 390, **400**—404, 409, 422, 434.
- девојка** (из другог села): 212.
- девојка** (из истог села): 215.
- девојка** (из рода): 199.
- девојка** (из суседства): 199.
- девојка даровита** (има много дарова): 313.
- девојка одрасла**: 400.
- девојка пунолетна**: 248.
- девојкина другарица**: 200, 245.
- девојка** (девојка): 159, 191, 194, 206, 277, 280, 286, 287, 289, 290, 291, 296—302, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 335, 360.
- девојчесво** (девојче): 191.
- девојче** (женско после петнаесте године): 20, **91**, 92, 178, 190, 196, 197, 280, 285, 299, 308.
- девојчетија** (девојке): 92, 163.
- девојчина кућа**: 200, 201, 202, 205, 212, 213, 215, 231, 233, 235.
- девојчина мати**: 198, 199, 206, 235, 236.
- девојчин брат**: 200, 207, 208, 216, 219, 221.
- девојчин дед**: 198.
- девојчин ковчег**: 214, 219, 221.
- девојчино село**: 215.
- девојчин отац**: 192, 193, 195, 196, 198, 199, 204, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 216, 218, 225, 231, 233, 234, 235, 236, 244, 245, 246, 248.
- девојчин род**: 193.
- девојчин родител**: 192, 193, 195, 403.
- девојчин рођак**: 207.
- девојчин сродник**: 204, 205, 245, 246, 409.
- девојчица** (девојчуљак): 120, 144, 156, 157, 158, 159, 160, 298, 401.
- девојчурљак** (девојчица): 401.
- девојчурњак** (женско пре петнаесте године): 92.
- дед**: 71, 81, 82, 85, 90, 93, 101, 159, 186, 198, 200, 201, 295, 300, 374, 389, 405, 410.
- деда** (зове се дед): 71.
- дед девојчин**: 198.
- дедино име**: 89, 90.
- дедичка**: 412.
- дед** (свештеник): 410.
- дед** (таст): 201.

- Дејан** (име): 203, 381.
„де јец!“ (тако се нуди гост за ручком): 103.
дека (када): 241.
делац: 341
делба (деоба): 85.
дел (део): 312.
делија: 311.
Дена (име): 283.
дењање стогова: 50.
деоба задруге: 81, 82, 84, 85, 86, 88, 89, 264, 266—268.
деоба солишта: 52.
део тела (кад се сломя): 421.
део тела (кад угане): 421.
»де ручај!« (в. »де јец!«): 103.
десечо (петшарац): 156.
»де служи се!« (в. »де јец!«): 103.
десна рука: 176, 224.
десни кажипрет: 224.
десно раме: 224.
дете: 64, 81, 82, 89, 90, 92—97, 99, 102, 120, 126, 128, 130—132, 137—140, 144, 147, 155, 160—183, 184, 186, 187, 188, 203, 204, 211, 214, 223, 233, 246, 250, 252, 254, 256, 257, 260, 268, 269, 273, 275, 280, 292, 306, 316, 344, 348, 351, 352, 354, 374, 375, 376, 405, 406, 412, 418, 422, 423, 424, 431, 435.
дете (без ноге): 175.
дете (без руке): 175.
дете болесно: 432, 433.
дете ванбрачно (в. кошњадак): 160.
дете жепско: 159, 161, 187, 306,
дете (кад се не држи): 176.
дете (кад умре): 250, 252, 254, 256, 257.
дете (као кум): 178.
детелина (трава): 127, 310.
дете љуто: 176.
дете мало: 159, 167—177, 223, 252, 268, 273, 422, 423, 434.
дете мушко: 89: 94, 97, 177, 180, 184, 187, 223, 260, 306, 316, 348.
дете некрштено: 128, 167.
дете пегаво („љуваво“): 175.
дете срдито: 176.
дете са белегом: 175.
дете црвеног лица: 175.
детиња глава: 169, 171, 173, 175, 182, 423.
детиња коса: 180, 181, 183.
детиња постеља: 168.
детиња сенка: 174.
детиња соба: 176.
детиње имање: 268.
детиње целене (в. постпљци): 167, 168, 176.
детиње чело: 179.
детњи измет: 176.
детњи повој: 168.
детњи пушак: 167, 424.
децата (деца): 241.
децембар (месец): 43, 143.
дечак: 390, 302, 394, 399.
Дечански Краљ (Св. Мина): 142.
дечја болест: 139, 147, 167, 172, 173, 174, 176, 273, 275, 422, 423, 424, 431—434.
дечја игра: 184, 392, 399,
дечја капа: 173, 178, 180, 182,
дечја нечистоћа: 97.
дечје бројанице: 398.
дечје име: 90, 176.
дечје спавање: 167, 171, 175—177.
дечји врат: 97, 176, 177.
дечји говор: 405.
дечји телесни развитак: 97.
дзура (вода): 435.
дивјач (дивљач): 174.
дивљака (јабука): 115.
дивљаба (крушка): 115, 404.
дивљач (дивјач): 74.
дивте (дивове): 335.
дивурина (днвинца): 268.
дивање терета: 425.
Длјана (име): 367.
дијета (у болести): 427.
Дима (име): 309.
Димитрије (име): 91, 311.
Димитрије Свети: 141, 142.
димњак (камин): 59, 225.
дим (в. чур): 384.
динамит (за хватање рибе): 108.
динар: 182, 184, 185, 195, 200, 206, 218, 221, 231, 247, 270, 282.
динбер (диалбер): 308.

- динџи:** 323.
дињица (поврће): 115.
дирање жена: 407.
дирек (висина куће): 55, 56, 425, 426.
дисаге (зобнице): 32, 62, 103, 198, 204, 214, 235, 258, 259.
дифтерија (болест): 432, 433.
длака козја: 32, 41.
длакар (мутавија): 32, 41.
длбок (дубок): 277, 419.
длг (дуг): 355.
длговечан (дуговечан): 181.
длго магаре (игра): 394, 398.
дневни поздрав: 408.
дни (дани): 435.
доба зимње: 433.
доба глухо: 174, 215.
добар дан (свечаник): 63, 115.
добивање масла: 20, 21.
добијање болести: 420.
добил (добно): 427.
„ДОБИТИ ноге“ (проходати): 97.
добити (родити): 162, 163, 164, 167.
добиче (говече): 127.
добош: 387.
добра кућа: 183.
„Добра среча!“ (поздрав): 408.
„Добра стижа!“ (поздрав кад човек човека стигне): 408.
Добри До (село): 346.
добрњица (се зове болест): 421, 433.
добро: 412.
„Добро вечер ви!“ (поздрав): 401, 408.
„Добро јутро!“ (поздрав): 408.
Добруца (област у Румунији): 27, 187.
договор кућњи: 84.
дода (сестра): 8, 93, 286.
додека (докле): 85, 88, 194, 416, 488.
доде (сестро): 93.
додолџе (додолџе, в. преперуђе, девојке које певају по селу за време суше): 156—158.
До Добри (село): 346.
До Доњи (крај у Сопоту): 196, 325.
додумовање (договор): 85, 313.
доживел (доживео): 85.
дојде (дође): 31, 401, 407, 421.
дојење деце: 96, 169, 171, 173, 344.
Дојкинци (село): 33, 79, 389.
„ДО КАПУ“ (испити до два чаше): 238, 242, 243.
докарати (довући): 322, 326.
доколенице (в. калцуже): 43.
доксат (на кући): 53.
доктор: 161, 424, 426, 435.
„доктор“ (сеоски лекар): 424, 426.
докторски лек: 421.
долазил (долазио): 194.
долама: 321.
дол (до): 283.
долијати: 416.
долина: 320.
дољњак (довњак): 417.
дољњак камик (доњи камен у воденици): 417.
дом (кућа): 47, 85, 87, 163, 295, 338, 336, 408.
домазлџица (жена која сваке године рађа): 161.
домазлџица (кућанин): 133.
домаћа животиња: 250.
домаће васпитање: 99.
домаће ствари: 60, 62, 65.
домаће уређење: 405.
домаћи живот: 81—101.
домаћи лек: 422.
домаћин: 50, 62, 68, 123, 124, 126, 143, 148, 149, 159, 182, 201, 206, 209, 213, 238, 244, 261, 262, 263, 265, 385, 386.
домаћинова постела: 147.
домаћница (в. домачица): 99, 359, 263.
домачица (домаћица): 263.
домашњи (домаћи): 89.
Донђа (име): 279.
Доња Мала (назив за малу у Нишави): 4.
Доња Мала (у Гњилану): 4.
Доње Брњино (село): 1, 45, 117, 142.
Доње Село (се зове место старог села): 3.
Доњи Дб (крај у Сопоту): 196, 325.
доњи трбух: 424.
доре (док): 283, 294.
дооди (дође): 14, 92, 161.
дори (в. дор): 410.
доријан (ков): 356.
доручак: 102.
дор (чак): 291, 304.

- до тува (дотле): 88.
 дочекивање гостију: 114.
 дошал (дошао): 194.
 Драгана (име): 323.
 Драгинац (Злокучање, село): 1.
 драгоман (води печалбаре у Руму-
 нију): 28, 37.
 драђи (драги): 314.
 драм (мера): 77.
 драње (чобанска игра): 394.
 дрвена брава: 56, 57.
 дрвена виљушка: 216.
 дрвена грађа: 54, 74, 75.
 дрвена паница: 216.
 дрвена сабља: 130, 213.
 дрвени угаљ: 28.
 дрвено корито (корубина): 51
 дрвје (дрвље): 346.
 дрвник (место за дрва): 52, 143, 147,
 148, 225, 226.
 дрво: 51, 52, 56, 73, 74, 75, 83, 130,
 151, 251, 259, 275, 346, 413, 420.
 дрво родно: 51, 151.
 дрво свето: 151.
 дрвце (за бајање): 275.
 дрвце (од плота): 173, 174.
 дрвце (у колачу): 203.
 Дрдавка (игра): 389.
 дреја (велики зийски капут): 117, 118,
 119, 287, 418.
 дремља (дремање): 295.
 дрен: 131.
 држава: 416.
 Држина (село): 2, 3, 321.
 држити (миловати): 331.
 дробни (ситви): 287.
 дрпав (исцепап): 382.
 дрт (матор, стар): 137, 232, 407.
 другарица девојкина: 200, 245.
 другар момков: 200, 212, 248.
 други дан славе (патарика, испра-
 чуска): 125, 126.
 друго стање (благословено): 160.
 другош (други пут): 373.
 друнич: 338.
 друмје (друмови): 337.
 друство (друштво): 242, 243.
 друшка (в. друшћа, друга): 322.
 друштвени обичаји: 160—272.
 друштвено уређење: 416.
 друштво: 135, 417.
 друштво позоришно: 135.
 друшћа (друшка, другарица): 277, 279,
 283, 288, 295, 321, 329, 401.
 дубак (врата на трмци): 13.
 дубина гроба: 256.
 дуван: 8, 315.
 дуг: 186, 267.
 дуд: 51.
 Дуда (име): 157, 158, 171.
 дуд бел (леж од жутице): 431.
 дудук (справа за свирање): 33, 283,
 284, 388, 389, 391, 402.
 дужност (старешине у задрузи): 83, 84.
 дујити се (срдити се): 176.
 дукат: 185, 302, 319.
 дулок (бела тиква, печенка): 8.
 дума (разговор): 298, 339.
 думати (договарати се): 295, 298.
 Дунавка (жена): 325.
 Дунав (река): 297, 311, 312, 315, 316,
 328, 330, 339, 367.
 дунђер (в. дунцер): 279.
 дунђа (дуња): 337.
 дунцер (дунђер): 279.
 дуња: 63, 66, 236, 282, 306, 310, 337,
 353, 434.
 дуплирати (удвојити): 270.
 Дурко (надимак): 90.
 Дџ Свети: 122.
 дућан: 362.
 дућани пиротски: 120, 197, 272.
 духови али: 260.
 духови рђави: 168.
 Дучевци (село): 1.
 душа: 252, 265, 266, 282, 286, 288, 293,
 311, 322, 327, 343, 346, 355, 400.
 Душевне особине: 405—411.
 душица рајска: 352.
 душманин: 347, 385.
 душманка: 141.
 душманје (душмани): 314, 385.
 ђаво: 176, 286, 294, 379, 414, 419.
 ђавол (ђаво): 286, 322, 326, 345, 414,
 419.
 ђавол водни: 286.
 ђаволит: 336.

- Ѓак:** 144, 151, 159, 284, 300, 304, 305, 339, 394, 399, 430, 433.
Ѓак болестан: 433.
Ѓале (дете): 435.
Ѓалци (ђалци, деца): 435.
Ѓелци (ђалци, деца): 435.
Ѓерам (на бунару): 21.
Ѓердан: 187, 189, 204, 286.
Ѓерман Свети (12. маја): 140, 149.
Ѓиздав: 301.
Ѓиздавка: 301.
Ѓина (име): 359.
Ѓинђуве (в. манисте): 218, 402.
Ѓорђевић (презиме): 90, 91.‡
Ѓорђе (име): 90.
Ѓорђе Свети (темски манастир): 76.
Ѓоргов (презиме): 90, 91.
Ѓубре (в. боклук): 50, 73, 176, 231, 414.
Ѓубрење њиве: 25, 26, 414.
Ѓувеч (јело): 70, 109.
Ѓу (ју, ву): 284, 407.
Ѓулан: 398.
Ѓуле (игра): 394, 399.
Ѓул (двеће): 336.
Ѓурђевак (двеће): 134.
Ѓурђев-дан: 30, 36, 75, 111, 112, 123, 133—139, 141, 150.
Ѓурђева (игра): 389.
Ѓурђевска магла: 139.
Ѓурђевски колач: 137, 138.
Ѓурђевски сир: 137, 138, 139.
Ѓурђевско жито: 137.
Ѓурђевско јагње: 137, 138, 139.
Ѓурђевско цвеће: 134, 135, 137.
Ѓурђелина (име): 334.
Ѓурђиц (3. новембра): 123, 156.
Ѓуре (име): 296.
**Ѓусина Мала (у Великом Суводо-
лу):** 4.

еј (ено): 412.
економ: 243.
економни живот (становништва): 34.
ексер: 177.
ексик: 241.
ем (узречица): 413.
есап: 71.
еснафски језик: 435, 436.

жабица (в. надун, сточна болест): 127, 142.
жабљак (лековита трава): 430.
жалак (жалост): 341.
жалба (у значењу правда): 414.
жал (жалост): 312.
жално (жалосно): 86, 356.
жалост: 83, 92, 121, 250.
жалтица (златан новац): 185, 204.
жар: 220, 258, 259, 260.
ждребе: 232, 277, 379.
ждребетинка (ждребад): 143.
ждрело (грло): 432.
ждрело љуберашко: 76.
жежак (врућ): 102.
желудац: 172.
жеља (трудне жене): 175.
жена: 39, 40—46, 64, 65, 68, 82, 84, 87—102, 117, 119, 120, 121, 124, 126—129, 131, 132, 135, 137—141, 143—146, 148, 149, 151, 155, 160—166, 177—179, 181, 184, 186—196, 198, 202, 204, 205, 210, 212—214, 217, 221—223, 225, 231, 232, 234, 235, 237, 238, 241, 242, 245, 247, 249—253, 255, 259, 260, 263, 264, 269—273, 274, 275, 278, 280, 299, 303, 356, 375, 376, 378, 400, 401, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 410, 415, 416, 422, 423, 424, 430, 431, 433, 435.
жена зла: 415.
жена (из рода): 124, 178, 193, 222, 250, 263, 408.
жена млађа: 87, 117, 119, 120, 121, 124, 161, 274.
жена старија: 84, 94, 95, 99, 117, 120, 155, 161, 163, 217, 251, 273, 400, 402, 423.
жена тешка (трудна): 160—166, 174, 175.
жена трудна (тешка): 139, 160—166, 174, 175.
жена у другом стању: 163.
женидба: 83, 86, 92, 183—249, 255, 282, 283, 284, 287, 291, 294, 300, 302, 305, 308, 312, 322, 324, 331, 336, 337, 407, 414.
женина кућа: 188.

- ЖЕНИТИ** (удати): 92, 290.
ЖЕНСКА БОЛЕСТ: 127.
ЖЕНСКА БУНДА: 118.
ЖЕНСКА ВЕРА: 379.
ЖЕНСКА ГРИВНА: 259.
ЖЕНСКА КОСА: 45, 97, 98, 139, 165, 217, 382.
ЖЕНСКА КОШУЉА: 119.
ЖЕНСКА ПОШЊА: 117, 121.
ЖЕНСКА ОБУЃА: 189.
ЖЕНСКА ОСНОВНА ШКОЛА: 99.
ЖЕНСКА ПЕСМА: 289, 307—343.
ЖЕНСКА ЧАРАНА: 44.
ЖЕНСКЕ ХАЉИНЕ: 31, 32, 43, 46, 68, 117, 119—121.
ЖЕНСКИ КОНЗЕРВАТИВАМ: 100.
ЖЕНСКИ НАКИТ: 117.
ЖЕНСКИЊЕ: 91—93, 94—96, 98, 99, 100, 121, 133, 134, 159, 202, 204, 214, 216, 235, 236, 244, 250, 307, 379, 398, 405, 410, 422.
ЖЕНСКИ РАД: 38, 40—46, 87, 95, 403.
ЖЕНСКИ РАД (у пољу): 38—40.
ЖЕНСКО ВАСПИТАЊЕ: 99.
ЖЕНСКО ДЕТЕ: 89, 97, 159, 161, 187, 306.
ЖЕНСКО КОЖУШЧЕ: 121.
ЖЕНСКО ОДЕЛО: 117, 119—121, 187, 189.
ЖЕНШТИНА (женскиње): 98, 379.
ЖЕТВА: 8, 39, 159, 164, 169, 290, 292, 296, 301, 307, 315, 335, 336, 368, 407.
ЖЕТВАРКА (женско које жње): 296.
ЖЕТЕЛАЦ (в. врач): 315.
ЖЕТЕЛАЧКА ПЕСМА: 292—297.
ЖЕШКА [врућа (ракија)]: 238.
ЖЕШКИ (врућ): 400.
ЖИВАДИНОВИЊА ИЛИНКА (из Камбелевца): 312.
ЖИВИНА ПЕРНАТА: 8, 49, 87, 108, 113, 142, 145, 202, 217, 258, 259, 261.
ЖИВИНЧЕ (стока): 122.
ЖИВИЋ Јелена В. (из Габровнице): 333.
ЖИВОЛАК (боквица, лековита трава): 430.
ЖИВОТ: 81—101, 405, 417, 419.
ЖИВОТ ДОМАЊИ: 81—101, 405.
ЖИВОТИЊА: 263, 265, 266, 271, 413.
ЖИВОТИЊА ДОМАЊА: 250.
ЖИВОТИЊСКИ ИЗМЕТ (лек): 433.
ЖИВОТ КУЊИ: 95, 96, 99.
ЖИВОТНИ БАЛСАМ (лек): 428, 434.
ЖИВОТ ПРИМИТИВАН: 100.
„ЖИВ УГЉЕН“ (жар): 259, 275.
ЖИКИНО КОЛО: 389.
ЖИЛАВИТИ: 71.
ЖИЛЕ ВРАТНЕ (трљају се за време главобоље): 423, 425.
ЖИЛЕ ЈЕВИЧНЕ (у болести): 423, 431.
ЖИТО: 8, 13, 26, 33, 39, 49, 75, 78, 130, 138, 140, 141, 146, 152, 156, 178, 194, 224, 213, 252, 257—260, 266, 271, 272, 290, 315, 335, 336, 347, 377.
ЖИТО ЂУРЂЕВСКО: 137.
ЖИТО (за Бадње Вече): 146.
ЖИТО (за душу): 252, 253.
ЖИТО СЛАВСКО: 123, 124, 125, 127, 137, 141, 153.
ЖИТО УСКРШЊЕ: 133.
ЖИТО ЧИСТО (пшеница озимица): 8.
ЖИЦА (мета у игри): 399,
ЖИЦА (в. тел): 170.
ЖЛТЕНИЦА (жутица, болест): 431.
ЖЛТ (жут): 292, 292, 301, 327, 431.
ЖЛТИЦА (златан новац): 194, 327.
ЖЛТ ТРЕНДАВУЉ (лек од мајасиља): 431.
ЖЉЕЗДЕ (у гуши, кад отекну, крајници): 432, 433.
ЖЉЕЗДЕ УШНЕ (над отекну, заушке): 431.
ЖЉОКА (сточна болест): 133.
ЖУТИ КУКУРУЗ: 7.
ЖУТИЦА ГОЛЕМА (новац за накит): 83, 185.
ЖУТИЦА (в. жлтеница, болест): 431.
ЖУТИЦА СТАРИНСКА (новац за даривање детета): 182.
ЈА (јаз): 338.
ЗАБАВА ВАРОШКА: 404.
ЗАБАВА МОМАЧКА: 390—400.
ЗАБАВЕ: 279—404.
ЗАБАВИТИ (заостати): 162, 163.
ЗАБАВЉУТИ СЕ (смести се): 232.

- забан (женска хаљина): 46, 120, 157, 165, 169, 203.
 забан венчани: 203, 220.
 забачена села: 430.
 забашити (преварити): 287.
 забран (шума, браниште): 7, 268.
 забрана седонћи: 403.
 за вере (зајста): 292.
 завесе (на прозорима, в. виронђе): 120.
 заветина (сеоска слава): 4, 138, 388.
 „за вечеру“ (свирање на свадби): 389.
 завештај (тестаменат): 267.
 завивати (кукати): 250.
 „завијати се“ (правити се): 110.
 Завој (село): 8, 51, 54, 326, 327.
 завојска кућа: 55.
 загар (ловачки пас): 319.
 загонетка: 380—384.
 загон (отвор на трљаку, обору, сточном): 20.
 Загорје: 359.
 Загорка (име): 331.
 Загорче: 297.
 „за готвење“ (за готовљење): 202.
 загрејан човек (пије хладну воду): 420.
 загртање кукуруза: 42, 407.
 загубити (погубити): 285.
 зад (пза): 328.
 „за дар“ (арија): 389.
 задевојчити се: 92.
 заденути (задигнути): 284.
 „за добар дан“ (за празник): 62, 115.
 задруга: 27, 30, 40, 63, 81—89, 264, 266—268.
 задруга имућнија: 268.
 задругар: 52, 86, 87, 88, 264, 266—268.
 задружна кућа: 40, 63, 81, 82, 164, 246.
 задружни старешина: 82—87.
 задушни обреди: 233.
 задушнице: 233, 271.
 зајак: 383.
 заједничка шума: 7.
 заједнички (ортачки): 77.
 зајец (зец): 306.
 зајира (храна): 81.
 закачити (започети): 192.
 „закладе огњ“ (наложи ватру): 401.
 закласти (наложити): 401.
 заклетва (на суђењу): 410.
 закон: 86, 185, 269, 337.
 законска сметња: 185.
 закон дрвени: 185.
 закопати (сахранити): 254.
 закрљивање телесно: 97.
 „за кујну“ (преграда у кући): 47.
 закуп (в. „под ћесим“): 77.
 залазак сунчев: 174, 176.
 залазити се (зацењивати се): 174.
 залава (заова): 88, 291, 292, 312, 327, 336, 356.
 залибити: 282.
 залитачка (даска на бадњу воденичном): 78.
 залага (обојак): 171.
 заљубити (обљубити): 287.
 заман (свакад): 369.
 замандалити (затворити врата): 57.
 замка (од тканица код породиле): 166.
 замомчити се: 93.
 „за мужје“ (софра): 94.
 замучити се (за трудну жену): 144.
 занат: 28, 29, 31, 32, 33, 34, 266, 411, 435.
 занат видарски: 28, 266.
 занат калајцијски: 34.
 занат качарски: 28.
 занат ковачки: 32.
 занатлија: 32, 33, 156.
 занат лончарски: 28, 29, 33, 34, 435.
 занат мутавицки: 28.
 занат по селима: 31, 33.
 занат дрепарски: 28.
 заова (в. залава): 88, 94, 220, 291, 292.
 заод (залазак): 283.
 заоди (залази): 285.
 запад: 224.
 запајање деце: 147.
 запајање нероткиње: 163.
 запалење (болест): 275, 427, 430.
 запалење очних калака: 427, 428.
 запевка (кукњава): 250.
 запирати (заустављати): 399.
 занис (у болести): 431.
 занис (од заушки): 431.
 занис сеоски: 134, 137, 151.

- запишити** (запушити, као место запушач: запишач): 317.
Заплаће (предео): 31.
заповедање: 93.
заповест божја: 255.
„за појас“ (начин играња): 390.
запојати (запевати): 287.
заповце јагђеће (петље): 138.
„за поодак“ (свирање на свадби): 389.
„за по пут“ (свирање на свадби): 389.
запревешање девојке: 216, 217.
запрети (зауставити): 434.
запршка (у јелу): 105, 106, 108, 109.
зарада (у Румунији): 30.
варано (рано): 285.
заревати (загртати): 39.
зарезивање винограда (на Св. Трифуна): 129.
заризој (празновање Св. Трифуна): 71, 129.
зарицољ (в. заризој): 71, 129.
зарипати: 419.
заробник: 294.
„за ручак“ (свирање на свадби): 389.
зарпати: 310.
заседети (не удати се за дуго): 187, 192.
засељавање куће: 47, 48.
засилити: 294.
засипање рана: 131, 132.
заструг (суд): 21, 33, 61, 271.
ватвор (стомачна болест): 428.
затвор судски: 414.
затевал (захтевао): 332.
затруднела (в. пошла тешка): 160.
зауостављање крви: 429.
заушке (заушци, болест): 331, 432.
заушњак (болест): 274, 275.
заушци (заушке, болест): 274, 275, 431, 432.
зацењивање деце: 174.
Зачатије Анино: 123.
збирати (скупувати): 401.
зборно место (у селу, кад нема општинске суднице): 5.
зборњак (в. плетеница): 203.
збор сеоски: 5.
званица: 124, 153, 180, 201, 202, 212, 214, 222, 227, 232, 235, 236, 244, 245, 265, 312.
званица за „росје“: 235, 236, 244, 245.
званица за кума: 180, 213, 226, 227, 232.
званица за огладнике: 201, 202.
званица за освећење куће: 265.
званица за сватове: 212, 232.
званица за свештеника: 214, 222.
званица за славу: 124, 153.
званица за старог свата: 213, 227, 232.
званичне књиге: 91.
званично презиме: 90.
звезда: 280, 319, 328, 381.
зверити се (чудити се): 85.
звник (звник, подрум): 66—72.
звнути (зевати): 299.
звонац (звон): 309.
звонце: 152, 282.
Звонце (село): 1.
звонче (звонце): 282.
згазл (згазно): 414.
зглецувати (погледати): 86, 332.
зглецување (гледање девојке): 155, 188—192.
зглоб: 276.
згњечен (в. чуркан): 105.
згода (згода): 47, 50, 72.
зграда виноградарска: 69, 70.
зграда воденична: 80.
зграда (око куће): 47—80, 230, 266, 402, 403, 429.
зграда општинска: 51.
згустити крв: 74.
здравак (трава): 137, 181.
здравица (благосиљање): 125, 131, 198, 199, 209, 211, 234, 238, 240, 252, 300, 384—387.
здравицка (в. здравица): 252, 384—386.
здравје (здравље): 126, 198, 263, 264, 384, 385, 386, 387, 408.
здравље: 64, 65, 98, 101, 126, 130, 137, 140, 143, 148, 168, 178, 181, 198, 224, 226, 236, 261, 263, 264, 276, 384—387, 401, 407, 408, 412.
здрављце: 179, 410, 412.
„здраво, живо?“ (поздрав): 407, 408, 409.

- здрaво чељаде:** 421.
зевник виноградарски: 69, 70, 71.
зевник (подрум): 53, 57, 62, 66—72, 230.
зевничште: 69.
зевња (земља): 316.
зејтин: 105, 107, 108, 272, 424, 425, 427, 429.
зеленаштво: 34—38.
зелен васуљ: 105.
зеленица (в. горица): 277.
зеленица (интерес од новца): 36.
зелен пасуљ: 105.
зељаник (тесто): 107, 114.
зеље (поврће): 8, 105, 106, 107, 114, 419.
земан (време): 337.
земља: 95, 96, 98, 99, 103, 221, 250, 258, 259, 262, 275, 277, 280, 376, 379, 419, 425, 433.
земљани суд: 105, 106, 264.
„земља спи“ (од 14. до 26. октобра): 258.
земљинште (за нову кућу): 262, 263.
земљоделска нова година: 257.
земљораднички алат: 32, 33, 67, 413.
земљораднички рад: 33, 413.
земљораднички производи: 7.
земљорадња: 26.
зет: 89, 161, 184, 185, 204, 205, 221, 236, 241, 245, 246, 292, 377.
зец: 108, 114, 173, 213, 306, 429.
зечје сало: 429.
зидање куће: 54, 261—266.
зидар: 55, 59, 261—263, 265, 266, 390.
зидарски занат: 28, 266.
зидарски посао: 27.
зидарство: 28, 261—266.
зид кућни: 143, 174, 429.
зид (од моста): 265.
зид црквени: 265.
зијавет (провод): 69, 70.
зима: 13, 33, 40, 42, 43, 50, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 70, 72, 73, 75, 76, 77, 80, 83, 95, 98, 102, 105, 106, 107, 108, 110, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 131, 161, 163, 164, 188, 189, 241, 245, 250, 252, 294, 326, 335, 378, 388, 390, 391, 418, 428, 432, 433.
зимница (спремање за зиму): 62, 67, 115, 145.
зимње доба: 433.
зимње меснице: 227.
зимње ноћи: 95, 390.
зимње одело: 117, 118, 119, 120.
зимска хаљина: 119, 418, 419.
зимски гапун: 118.
зимско полгође: 30.
зла вода: 414.
зла жена: 415.
Златан (име): 94.
златар: 313.
златен (златан): 288.
златица (новац): 374.
златник: 37, 195, 231.
злато: 338.
зле очи: 172, 173.
зли духови: 260.
зливња: 277.
зло: 412.
зло (в. злоћа, чељато): 415.
Злокучање (Драгинац, село): 1.
зло место: 420.
злоћа (в. чељато): 415.
змај: 357.
змија: 140, 142, 175, 286, 294, 313, 320, 357, 360, 381, 382, 427.
змија (колач): 146.
змијин ујед: 427.
знаје (зна): 433, 434.
знајемо (знамо): 430.
знак (на детету): 175.
знање народно: 412—436.
зној: 70, 98, 275.
зобница: 32.
зова (в. база): 131.
зора: 145, 230.
зубобоља: 428.
ибрик (суд): 382.
ибришим: 318.
Ива (име): 307.
Иван (име): 308.
Иванка (име): 342.
Ивањ-дан (в. Свети Јован Бяљобер): 68, 132, 140, 141, 429.
Илића Бата Ј. (из Сирдава): 321.

- игла:** 44, 87, 119, 175, 272, 310, 382, 383, 432.
- игла недоплетена:** 175.
- игла плетића (кукњача):** 44.
- Игњат (Игњатов-дан):** 144.
- Игњатов Дан (20. децем.):** 143—145.
- игра:** 389—400.
- игра варошка:** 390.
- игра дечја:** 184, 392, 399, 433.
- игра колска:** 389.
- игра мушка:** 390—400.
- играње:** 4, 5, 19, 126, 131, 138, 153, 154, 155, 158—160, 181, 182, 184, 190, 199, 210, 227, 230, 240, 248, 244, 282, 283, 284, 302, 312, 315, 316, 345, 387—400, 403, 433.
- играње краља:** 154, 155, 159.
- играње лазаричко:** 158—160, 302.
- Играорште (место за скупљање у В. Суводолу):** 5.
- игра орска:** 389, 390.
- игра чобанска:** 392—394.
- идење (у дреп):** 131.
- ижа (божињи хлеб):** 146, 148.
- ижа (део куће):** 47, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 84, 85, 86, 95, 98, 147, 149, 165, 194, 210, 223, 243, 264, 267, 268, 290, 299, 403.
- ижње ствари (в. поижњина, покућство):** 60, 62, 267.
- изборни суд:** 268.
- извадил (извадио):** 71, 423.
- извадити (повратити):** 406.
- извивати (искукати):** 250.
- извикати (искукати):** 250.
- извлачење ветра:** 427.
- извођење невесте:** 409.
- извођење пилића:** 145.
- извор:** 6.
- Извор Јаловик (село):** 3, 333.
- Извор (село у Лужници):** 1, 150, 155, 156, 201.
- Извор (село у Нишави):** 2, 14, 45, 55, 66, 333.
- изврљати (избацити):** 135.
- изгњечити (в. имчуркати):** 62.
- изгорел (добро печен):** 152.
- изгорело место (изгоретина):** 429.
- изгоретина:** 429.
- изгорил (изгорео):** 292.
- издисај:** 250.
- излазак невестин (из куће):** 220, 221.
- излезну (изиђу):** 14, 332.
- излезо (изиђох):** 410.
- излезни (изиђи):** 299.
- излекује (излечи):** 419.
- излећи паре:** 38.
- измацниња (измиче):** 287.
- измести (ипчистити):** 290.
- измет:** 176, 421, 432.
- измет детњи:** 176.
- измет људски (народ не сматра за клицу болести):** 421.
- измет животњески (лек од заушки):** 432.
- измећар (слуга):** 31.
- изношење детета:** 176.
- изношење секире:** 148.
- изовати (изазвати):** 319.
- израстен (насечен):** 39.
- израђивање кола:** 33.
- изриђивање сира и масла:** 22.
- изреке народне:** 412—420.
- изрипати:** 419.
- изути (в. собути):** 95.
- ижона:** 66, 124, 152, 256, 273, 281, 410.
- ижностае:** 66, 124.
- Илија (име):** 323, 345.
- Илија Свети:** 6, 24, 156, 192, 281, 329, 434.
- Илинка (име):** 312.
- иловача (ума):** 9, 45, 98.
- иљадо:** 282.
- имање:** 73, 86, 89, 97, 186, 188, 190, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 406, 414, 418, 420.
- имање детње:** 268.
- имање непокретно:** 266, 268, 270.
- имање родитељско:** 267.
- име:** 89—91, 93, 94, 176, 256, 386, 432.
- име болесниково (урезује се на Со-
ломоново слово):** 432
- име дедино:** 89, 90.
- име дечје:** 90, 176, 386
- име женино:** 93.
- име човеково:** 93
- име очино:** 90.

- имовно стање:** 114, 115, 126, 146, 179, 186, 229, 231, 235, 239.
имућница задруга: 263.
имућница кућа: 153, 274.
инација: 372.
инокосан (сиромашан): 81, 82.
инокосна кућа: 40, 58, 164.
инокоштина (сиротиња): 81, 82, 183.
интерес: 247.
иронија: 417, 421.
исабити се (побацити): 175.
искаривати (истеривати): 76, 387, 415.
искарувач (в. погонич, дечко који истерује овце): 16.
исковеш (искујеш): 287.
исколити: 255.
искра (варница): 383.
искрутити (ипшувати): 286.
искупти се (извући се): 243.
испарење: 96.
испит (прстен): 192, 199, 200, 248.
исповедање свештенику: 249, 273, 274.
испратен (свршен): 125.
испрачушка (други дан славе): 125.
испроси (испросио): 414.
истинути (исхладити): 380.
исток: 13, 224.
источна страна: 66.
истрисак (в. истришљак, последње дете): 160.
истришљак (в. истрисак, последње дете): 160.
истришче (в. истришљак, последње дете): 160.
Исус Христос: 256, 432.
Исус, Христос, Ника и име (бележи се на Содоновоу слову): 432.
исцеливати (искљубити): 86.
ићи „у уму“: 45.
ипшуркати (изгњечати): 62.
јабалка (јабука): 324.
јабалћа (јабука): 305, 357.
јабар (абер): 283.
јабланово дрво: 280, 296, 316.
јаблка (јабука): 280, 343.
јаболћа (јабука): 288, 337.
јабуга: 51, 63, 66, 107, 115, 203, 212, 223, 250, 271, 280, 288, 305, 316, 324, 337, 357, 373, 402.
јабуга вараклајсана: 203.
Јабуга (надимак): 94.
Јабуга Црвена (село): 1, 54, 104, 142.
Јабуковић (село у Буковику): 1.
јавор (дрво): 298, 307.
јаглицје (трава): 134.
јагњад: 17, 19, 69, 73, 113, 114, 133, 135, 136, 137, 138, 227, 229, 239, 253, 262, 271, 277, 286, 375.
јагње Ђурђевско: 137, 138, 139.
јагње мушко: 137.
јагње рогато: 137.
јагњећа вилица: 138.
јагњећа глава: 138, 252.
јагњећа кожа: 31, 117, 121, 203, 255.
јагњећа крв: 137.
јагњећа марамица: 110.
јагњећа плеќка: 138, 139.
јагњећа прева: 108, 110, 113.
јагњећа цигерница: 108, 110, 113.
јагњеће месо: 114, 133.
јагњеће сириште: 21, 137.
јагњећи заповици (петље): 138.
јагњећи језик: 138.
јагњећина (кожа за поставу): 43.
јагњица (јагњад): 19.
јагњиште: 143, 255, 417.
Јагода (падимак): 94.
јаз (воденична брана): 78.
јаје: 87, 88, 111, 112, 113, 132, 133, 134, 136, 159, 165, 176, 179, 246, 272, 381, 382, 383, 426.
јаје пржено: 179.
јак (добар): 11.
јак (веома): 287.
Јаботина (село): 2.
јалова овца: 153, 253.
јалова стока: 13, 141.
Јаловић Извор (село): 3, 333.
јаловица (овца): 253.
Јана (име): 134, 233, 284, 288, 317, 336, 338.
јанија (в. јенија, јело): 108.
Јанина (планина): 20.
јаничар (Турчин): 360.
Јанко (име): 315, 320, 337.

- Јаџа** (име): 320.
јануар (месец): 42, 127, 128.
Јаџа (село): 3, 100.
јар (зграда за коње): 363.
јарад: 17, 19, 73, 75, 113, 114, 283, 383.
јарам: 33, 219, 260.
јара (од пећи): 433.
јарац: 141.
јарећа кожа: 388.
јарећа марамица: 110.
јарећа црева: 110, 113.
јарећа цигерица: 110, 113.
јареће месо: 114.
јареће сириште: 21.
јаришта (јарад): 75, 143.
јариштар (чувар јаради): 75.
јарц слени (игра): 394, 397.
јасен (дрво): 353.
јасен (јасан): 287.
Јасеновдел (село): 1.
јасла (колач): 146.
јаспра: 287.
јастак (јастук): 64.
јастегач (в. синија): 61.
јастук (јастак): 38, 44, 45, 53, 64, 95, 96, 194, 218, 219, 222, 230.
јатка (громуљце од усипрена млека у сиришту): 21.
јахање коња: 202, 214, 221, 236.
јачина воде (в. „скок“): 78.
јабриг (суд за воду): 225.
јеванђеље: 301.
Јеврејин: 262, 363.
јеврејска вера: 281.
Јеврејћа (Јеврејка): 362.
јегерка (кошуља): 119.
јегрек (в. трљак, обор за стову): 26, 73, 342.
јесење: 94, 102, 103, 106, 243.
јединак (једино дете): 160.
једнаг (одмах): 75, 92, 332, 333, 415.
једноничење (кад се не једе цео дан): 132.
Једрен (варош): 13.
језик: 28, 133, 381, 413, 417, 420, 423, 435.
језик еснафски: 435.
језик јагњећи: 138.
језик лончарски: 435, 436.
језик румунски: 28.
Јела (дрво): 280, 370.
Јела (име): 306.
Јелеј (масло): 151.
јелек: 32, 43, 46, 95, 100, 117, 118, 120, 180, 204.
Јелена (име): 301, 327, 328, 333.
Јеленица (надимак): 94.
јелече (свирка): 297.
јелече црно: 117, 120, 178, 286.
Јелита (град, не зна се који): 311, 316.
јело: 19, 65, 87, 89, 94, 102—115, 124, 126, 148, 149, 151, 153, 154, 158, 178, 179, 180, 198, 202, 209, 211, 216, 238, 239, 252, 253, 259, 383, 416, 417, 433, 434, 436.
Јеловица (село): 33.
јело мрсно: 104, 108—114, 149.
јело посно: 104, 105—108, 149.
јендек: 74.
јенија (јело): 108, 110, 179, 209, 239.
јенија лозјанска: 70.
јеника (в. јенија): 108.
Јеника (име): 337.
јергенин (младић од седамнаест година): 92.
јере (значи у овоме крају јаре. И оно се е готово прогута, те се добро и не чује. Исто се тако чује у говору јеретина — јарад, јаретина и јаришта): 383.
јеребица (птица): 313.
Јеремија Пророк: 138, 150.
Јеремија Свети (1. маја): 140.
јер (кошара): 149, 165, 385.
јесен: 13, 33, 34, 40, 42, 76, 93, 106, 109, 111, 114, 115, 141, 161, 189, 227, 245, 257, 328, 390, 391, 400, 401.
јесење ноћи: 53, 95, 390.
јесењи рад: 39, 257—260.
јесењи спанаћ: 114.
јесењи усев: 257—260.
јети (јечи): 319.
јетрва: 83, 85, 87, 91, 293, 314, 338.
јечам: 8, 115, 116, 257, 296.
јечмено брашно: 104.

- јечмик** (в. јечмичак, очна болест): 428.
јечмичак (јечмик, очна болест): 428.
јец! (једи): 103.
Јован Белограђанин: 19.
Јован Вилџбер Свети (Ивањ-дан): 68, 140, 141.
Јован (име): 19, 258, 284, 286, 291, 339, 340.
Јованка (име): 196, 327.
Јован Крститељ: 144, 145.
Јовановац Велики (село): 2, 3, 79, 389.
Јовановац Мали (село): 2, 3, 79, 389.
Јовановића Јованка В. (из Завоја): 327.
Јовановић Наталија Т. (из Завоја): 327.
Јованов (презиме): 91.
Јован Свети: 123, 127, 176.
Јован Свети Вилџбер (Ивањ-дан): 68, 140, 141, 375.
Јово (име): 287.
јодоформ (лек за посекотину): 429.
јокол (около): 311.
Јончин (презиме): 91.
јорган: 178.
Јордане (река Јордан): 351.
јоште (још): 294.
југовела (уговела): 295.
јуже (уже): 315, 419.
јужетина (везе за снопове): 315.
Јужнице Верижице (16. јануара): 129.
јул (месец): 40, 141, 156.
јунак: 297, 299, 301, 315, 317, 318, 320, 331, 333, 336.
јуначко лице: 280.
јун (месец): 39, 140, 156.
„Јури га понадвор“ (каже се за болесника од срдобоље): 427.
јурити (терати): 427.
јутре (сутра): 14, 22, 71.
јутро: 14, 96, 97, 99, 102, 213, 243, 260, 274, 355, 408.
јухва (обга): 61, 107, 113, 146.
кабаница (огртач, в. оценцак): 21, 79, 213.
кавал (свирка): 293.
каварма (јело): 110.
кавеџија: 298.
каврак (материја): 324.
кавтор (гвоздена пећ): 65.
кавтор (покривач за трку): 10.
кавурма (в. каварма): 112, 113.
Кавурско: 292.
кадива (материја): 120, 304.
кадивница (цвеће): 197, 259.
кадија: 298, 330, 370, 414.
кадилница (кадионица): 9, 10, 124.
кадионица: 9, 10, 124, 324.
кадифа (цвеће): 250.
кад (за пчеле): 9.
кађење жита: 258, 259.
кађење јагњета: 137.
кађење пчела: 9, 10.
кађење совре: 124, 138, 148.
кажипрст десни: 224.
кажњавање постом: 274.
казан војнички: 89.
казан (за кућање): 153.
казан (за печење ракије): 86.
казаница (зграда за печење ракије): 401.
казивање имена детињег: 176.
казна: 84, 122, 248, 270, 372, 411.
казна судска: 248.
казназија (боја): 45.
казувала (казивала): 280.
кајица (женска вапа испод шамије): 92, 120, 225, 226, 245.
кајиш (ремек): 400, 411, 423.
кајмак: 23, 24.
какво (шта): 71, 378.
како (као): 71, 387, 403, 417, 420.
како није (као ми): 387.
какоче (какоће): 277.
калавре (ципеле): 119.
калај: 34.
калајисање: 34.
калајџија сеоски: 34.
калајџијски занат: 34.
Каланкова Мала (у Гњилану): 4.
калаузин: 314.
калауз (посредник): 36.
кал (блато): 339.
калдрма: 51.
каломљење богиња: 100, 161.

- календар:** 64, 273.
Калено (се чешће придаје у песми из милоште нечијем имену): 338.
Калина (име): 339.
Калинина Мала (у Великом Суводолу): 4.
кални (каљав): 306.
Кална (село): 1.
калпак: 291, 340.
каља (кокош): 435.
Калуђерево (село): 261.
калуђерица (калуђерица): 287, 339..
калуђер (калуђер): 287.
калфа: 29, 30, 32,
калфица: 30.
калцуње (доколевице): 43.
калчине: 118.
каљавац (лончар): 31.
каља (вокош): 381.
камара (стог): 50.
Камбелево (село): 309.
Камбелевци (село): 1, 45, 261, 312, 316.
камен воденични (в. вито, камиг): 76, 77, 417.
камен драђи (драги): 314.
камен (за седење): 20.
камен (в. камиг): 73, 322, 403, 417.
камено корито: 271.
каменорезац: 256.
„камен“ (споменик на гробу): 253, 256.
камен (у бајању): 275.
камиг дољњак (доњи камен у воденици): 417.
камиг (камен): 317, 321, 417.
камиг беседан (по народном казивању камиг на коме се седи и беседи — разговара, или, мање вероватно, камиг што беседи): 317.
Камиг (село): 2.
камин (димњак): 55, 225.
камто (ка): 355, 410.
Кана (име): 322.
канате (крила од кола): 33, 285.
кандило: 66, 124, 251.
канити (нудити): 103, 243.
кангар: 175, 220, 272, 381, 383, 384.
Кашина Љуба (из Гвџилана): 341.
капа: 31, 92, 95, 103, 118, 173, 178, 180, 182, 204, 210, 213, 222, 225, 287, 409, 410.
капа дечја: 173, 178, 180, 182.
капак очни: 402, 427, 428.
камара (новац у напред): 270.
капа младожењина: 222.
капе (капље): 70.
капетан: 242, 367, 409, 410.
капетанинат (капетан): 242.
капја рајека: 351.
капица (женска испод шамије, кајица): 120.
капичија рајски: 351.
капка (кап): 71.
каплар: 310.
капљице (за стомак): 428.
капут: 31, 32, 43, 71, 117, 118.
капут велики (гуњ): 43, 117, 118.
капут зимски: 118.
капут (в. палта): 31, 32, 43, 117, 118.
капче (капа): 71.
капчица (капчица): 299.
Карабаш (надимак): 90.
каравиљ (цвеће): 295.
Кара-Дена: 283.
карати (терати): 279, 310, 314, 325, 420.
карболна вода: 429.
карван (караван): 314.
карловћа крпа: 281.
карнер (убрано платно): 119.
Карадић (часовис): 150.
карињч (месо): 435.
карте (за врачање): 273.
касавет (брига, страх): 243.
касапје (касапи): 416.
касапница: 419.
Ката (име): 309, 321, 326.
катан: 398.
катар (у грудима): 430.
Катица (име): 321.
катран: 272, 429.
катраница: 176.
катранчија: 272.
каторава крпа: 171, 176.
кафа: 63, 65, 156, 178, 198, 202, 205, 216, 236, 237, 403, 427, 429, 434.
кафа слана: 216.
каца: 20, 32, 62, 267, 271, 333, 385.

- бацар** (занатлија, који гради капе): 32.
бачамак: 29, 105, 110, 112, 113.
бачарски занат: 28.
бачетија (качице): 67.
бачица (в. качетија): 67, 105, 112.
бачити (ујашити): 331.
бачкаваљ: 14, 15, 111, 133, 134, 241.
баша (јело): 108, 110, 111, 179.
башаљ: 428, 432.
башаљ велики (магарица): 432.
башика (лажица): 61, 106, 112, 252, 381.
башикара (суд за кашике): 381.
башљање: 165.
башљица (кијавица): 428.
бварење вида: 427.
бвасац (за хлеб) 105, 436.
бвочка: 147, 381.
беса (в. ћисија): 182, 206.
бецеља (в. опрегљача, опрљачка): 46, 120, 166.
бештен (лек у грозници): 424.
бијавица (в. кашљица): 423, 428.
бијање: 165, 423, 428.
Бијавац (село): 1.
бикот (смех): 401.
било (мера): 71, 272.
билограм (мера): 272.
„кина Сенијевића“ (лек од грознице): 424.
кинин (прашак за грозницу): 424.
кисела вода: 106.
кисела паприка: 106, 111.
киселица (буза): 105, 106.
кисело млеко: 206, 427, 429.
кисео купус: 106, 107, 109, 115, 206, 209, 228, 239, 428.
китка (в. ћитка): 259, 260.
кићење волова: 260.
кићење младожење: 222.
кићење огладника: 210, 211.
кићење судова: 135.
кичица (лековита трава): 68, 424.
киша: 150, 152, 156, 157, 158, 257, 258, 358, 374, 412, 415.
кладан (хладан): 363.
кладенац: 4, 298, 307, 317, 346.
- „Кладенац“** (место за скупљање у селу): 5, 303.
Бладово (варошица): 29.
блањање (поздрављање): 148, 215, 221.
блањање невеста: 131, 233, 234.
блање брава: 110, 113, 127, 175.
блање живине: 142, 145, 258, 259, 261.
блање јагњаци: 133, 137, 138, 139, 140.
блање курбана: 261, 263.
блање „молитве“: 138, 139, 140, 150, 348.
блање петла: 258, 259, 261.
блање пилета: 258, 259.
блање стове (за Божић): 145.
блас (од жита): 146.
блашње (сукно): 78, 80, 88.
бленчара (шаљивчина, преклапало), 406.
бленало (носе врстоноше): 152.
блетва: 321, 323, 325, 335, 401, 406.
Блецка (игра): 389.
блимање главе (при поздраву): 409.
блин: 166, 170, 177, 415.
блин гвозден: 177.
блин (игра): 394.
Блисурски (презиме): 91.
блица болести: 421.
блек (кук): 282.
блнем, блин итд. од **блети**: 85, 279, 283, 325.
блонудост тела: 424.
Блопотар (надимак): 90.
блуца: 63, 66, 216.
блчина (кучина): 40, 88.
блчишта (кучина): 118.
бљуница (кљун): 291.
бључ (на кућним вратима): 57.
бључарник (дрвена брава): 56, 57.
бмет: 76, 122, 153, 154, 268, 300.
бниђа (књига): 287.
кован: 287.
ковач: 32, 33, 299.
Књажевац (варош): 29.
књига: 64, 287, 305, 340, 352.
књиге војне: 89, 90, 91.
књиге званичне: 91.
књиге општинске: 89, 90, 91.

- књиге црвене:** 90.
ко (као): 280.
кобила: 86, 232, 379, 382, 415.
кобила суждревна: 163.
кобилка (обрамница, мотка за ношење воде): 60.
ковачки занат (раде Цигани у селу): 32, 33.
коврждан (колач): 144.
ковчег (дрвени сандук): 33, 63, 65, 68, 214, 219.
ковчег (за девојчине ствари): 214, 219, 221, 271.
ковчег (за мртваца): 251, 294, 332.
кожа: 13, 31, 117, 118, 121, 203, 255, 388, 417, 423, 431.
кожа јагњећа: 13, 31, 117, 121, 203, 255, 417.
кожа јарећа: 388.
кожа лисичја: 121.
кожа пресна: 118.
кожа уштављена: 118.
кожна болест: 431.
кожу (кожух): 31, 117, 118, 119, 121, 204, 213, 381.
кожухарски калфа: 32.
кожухар (ћурчија): 31, 33.
кожушче (одећа): 117, 121.
коза: 14, 15, 19, 20, 24, 39, 72, 75, 111, 133, 194, 224, 227, 229, 283, 309, 406, 431.
козар: 20, 75, 89, 297.
Бозарница (заједничка шума): 7.
козарски ћеа (козар): 16.
козина (козја длака): 118.
козја длака: 32, 41.
козја пастрма: 71.
козје млеко: 172.
козји лој (лек): 431.
кој (ко): 14, 415.
ковњеште (игра): 389.
кокош: 8, 49, 63, 109, 145, 146, 197, 199, 200, 214, 216, 233, 275, 277, 381, 435.
кокош (колач): 146.
кокошар (зграда за кокоши): 49.
кола: 33, 50, 67, 71, 122, 202, 204, 214, 219, 224, 236, 245, 252, 329, 374, 418.
кола воловска: 202, 214, 236, 252.
кола (за девојчине ствари): 214, 219.
колај: 85.
кола (колач): 131, 146, 148.
кола невестина: 220, 222, 224, 290.
колан (ремив): 46, 120, 179, 204, 286.
колар: 33, 90.
Колар (надимак): 90.
коларће (девојке око невесте): 214, 220, 221, 224, 290.
колач: 104, 105, 123—125, 128, 129, 131, 133, 134, 137, 138, 141, 142, 144—146, 148, 150, 153, 226, 245, 272, 402, 416, 421.
колач божињи: 145, 146.
колач Ђурђеовски: 134, 137, 138.
колач за Бадње Вече: 148.
колач са здраље стове: 129.
колач за Младенце: 131, 416.
колач за растурњак (седми дан Мра-
 тиваца): 142.
колач за Св. Игњата: 143, 144.
колач за седењу: 403.
колач невестин: 245.
колач свадбени: 226.
колач славски: 104, 105, 123, 124, 125, 128, 133, 141, 150, 153.
колач ускршњи: 133.
колевћа (колевка, в. љуља): 354.
коледо: 144, 145, 147.
колеђанска песма: 144, 145.
колени: 181, 230, 276, 280, 282, 315.
колени момково: 230, 280.
колеџанин: 144.
колиба: 10, 57, 70, 71, 72.
колиба виноградарска: 57, 69, 70, 71.
колија (хаљина): 121.
коло воденично: 78.
коло (за бућкаше масла): 21, 23, 24.
коло (игра): 19, 93, 138, 153, 154, 155, 160, 188, 190, 199, 210, 227, 230, 233, 240, 244, 247, 248, 388, 389, 391, 392.
коло (точкић на вратима): 48.
коло (у ваљавици): 80.
колска игра: 389.
коље: 74.
комарац: 417.
Комарички Вир: 76.

- бомарник** (в. вејник): 19, 20, 25.
бомина: 62.
бомин (продужење огњишта): 59.
бомњак: 71.
бомшање кукуруза (в. дупење): 53.
бомовица (ракија): 13, 239.
бомора: 86.
бому (коме): 433.
бомшија: 414, 418, 422.
бомшилук (суседство): 53.
бона (икона): 300, 301.
бонац дрвени: 136, 177, 250.
бондир вараклајсан: 231, 232.
бондир (суд за пиће): 137, 138, 197, 198, 199, 201, 202, 206, 613, 231, 232, 233, 237.
бондуре: 286.
бонзервативам женски: 100.
бонопац: 130, 426.
бонопља (в. грсница): 4, 8, 38, 40—44, 171, 382, 400.
бонопљано платно: 117.
Бонстантин Цар: 150, 300.
Бонстанца (варош): 36.
контракт (уговор): 37.
бонцераг: 404.
боњ: 75, 79, 130, 179, 184, 202, 214, 215, 219, 221, 223, 236, 269, 277, 280, 281, 283, 285, 286, 292, 298, 303, 310, 312, 315, 317, 330, 345, 347, 356, 407, 416.
боњак: 284.
боњар (чувар коња): 75.
боњ бел: 416.
боњ момџов: 221.
бопања (заструг за замешивање теста): 59, 61, 271.
бопање: 159, 173, 272, 280, 307, 407.
бопање винограда: 39, 272.
бопање кукуруза: 39, 42, 272, 407.
бопање уме: 45, 139.
бопилдак (ванбрачно дете): 160.
бопиле (в. копилдак, ванбрачно дете): 160.
Бошиново (Љ): 291.
бопитаг: 284.
бопоран (в. кратко): 43, 117, 118.
бопоран шумадски: 118.
боприва: 61, 106, 114, 419.
Бопривштица (село): 51, 54, 100.
бора врбова (лек од грознице): 424.
бора орахова (за бајање): 45, 120.
борен од градуње (лек од шарлаха): 433.
борен од лука (лек од шарлаха): 433.
борен од слеза (лек): 431, 433.
борен од чешљике (лек од заушки): 432.
борење бухано (у болести): 433.
борење лековито: 431, 433.
борито дрвено (корубина): 51.
борито камено: 271.
борито (в. чутура, код ваљавице): 51, 80, 98, 168, 177, 271.
борка (в. баба): 435.
борњача (в. жаба): 213.
боров (у њиви): 39.
борубина (дрвено корито): 51.
боса детиња: 180, 181, 183.
боса женска: 45, 97, 98, 139, 165, 217, 301, 382.
боса (земљорадничка справа): 67, 310, 325, 326, 413.
босач: 413.
босидба: 39, 42, 310, 325, 326, 372, 407, 413.
босило (коса): 413.
босицњак (колач): 226.
босматост: 187.
Босовка (жена): 329.
Босово (поље): 297, 317, 356.
бост: 275, 427.
Бостадинка (име): 334.
Боста (име): 90.
бости мртвачке: 257.
бости (од ђурђевског јагњета): 138.
Бостиња Бошута М. (из Покровеника): 327.
Бостиња Савета (из Гњилана): 337, 338.
Бостић Ђ. (из Гњилана): 344.
Бостић (презиме): 91, 327.
бостобоља (в. سرما): 275, 427.
Босто (име): 310.
Бостур (село): 2, 8, 14, 66, 72, 154, 195, 200, 256.
ботао: 86, 153, 157, 180, 227, 267, 381, 424.

- ботарица** (в. крошња): 87, 171.
Ботин (презиме): 91.
ботле: 283, 381.
ботлаћ: 381.
бочак (део обора, трла): 73.
бочије (кола): 374.
бочина (зграда за свиње): 49, 194, 385.
бочина (рупа у игри, в. „свиња“): 392.
боца (сувише, далеко): 75.
кошара (зграда за стоку): 49, 68, 149, 165, 230, 401.
бошарина (в. трпка вршкар): 8, 9, 10, 147, 229.
бош воденичи: 78.
бошење (косидба): 39.
бош (за кукуруз): 49, 52, 63, 147, 358.
бош (за уму): 45.
бошница (вршкар): 9, 51, 297.
бошуља: 45—46, 51, 53, 65, 83, 92, 100, 117, 118, 119, 120, 139, 140, 157, 165, 179, 180, 182, 193, 194, 196, 199, 210, 218, 219, 220, 221, 222, 224, 245, 254, 260, 263, 383, 430.
бошуља (за венчање): 220.
бошуља невестина: 231.
бошуља (од мушког детета): 260.
бошуља породилна: 165.
бошуља са мртваца: 254.
бошута: 310, 370.
Бошута (име): 327.
Бошутца (заједничка шума): 7.
брава: 86, 111, 182, 224, 229, 270, 276, 338, 381.
брава (колач): 146, 148, 149.
брава црна: 276.
бравај (колач): 134, 143, 145, 148, 149, 382.
бравај (честитање принове): 178—179.
бравајанка (в. кравајћа, жена што честита принову): 178.
кравајћа (жена која честита принову): 178, 179.
кравајчић (колач за Младенце): 131.
бравље масло: 431.
Брагујевац (варош): 29.
брављивац: 411.
браћа: 6, 175, 261, 374, 410, 411.
- Брајиште** (део села Гњилана): 72.
брајници (дечја болест): 432, 433.
брај планински: 124.
браљ: 142, 154, 155, 159, 280, 282, 291, 304, 306, 310, 328.
Браљ Будимски: 291.
Браљ Дечански (Свети Мина): 142.
браљев двор: 282.
Браљевић Марко: 317—319, 359.
Браљево Боло: 389.
браљница: 154, 277, 280, 300, 303, 328.
браљница (бајање): 277.
Браљница Богдана: 328.
браљница (девојка у игри „Краљ“): 154.
Браљница Милица: 280.
Браљ Маразлија: 328.
„Краљ“ (обичај): 154, 155, 159.
браљска песма: 154, 155, 303—307.
браљчетија (бајање): 277.
бравтавац (иоврће): 115.
бравте (в. руса, дечја болест): 139, 167, 176.
бравтиња (в. самотиња): 81.
бравто (халмина слична копрану): 43, 117, 118.
бравуња (тиква за воду): 60.
брав: 137, 175, 258, 259, 261, 269, 343, 349, 354, 406, 422, 423, 427, 428, 429, 431.
брав јагњећа: 137.
брав (скраћ. м. брав): 338.
бравно сродство: 185, 186.
брав од детета: 354.
брав од петла: 258, 259.
бравомочњиво говече: 269.
брав поварена: 429.
„брав те летела!“ (клетва): 406.
брав црна: 423.
бравет (доксат): 53.
бравет (в. одар): 64, 65, 66, 95, 96, 397.
Брејина Мала (у Великом Суводолу): 4.
бремен: 264.
бресиво: 264.
бреч: 6, 54, 426.
бречење кућа: 54, 71, 72.
бреч негашен (лек): 426.
бравак (тојага): 284, 308.

- кривда:** 415.
кривити (рамати): 148.
крив (хром): 415.
криз: 171.
крила лабудова (у песми): 315.
крила наунова: 135, 294.
крмљење младенаца: 230.
Брњино Доње (село): 1, 45, 117, 142.
кровна: 50, 54, 55, 74.
кров кућни: 54, 55, 56, 59, 74, 143, 221, 403.
кромпир: 68, 107, 109, 239, 382, 429.
крондир (в. кондир, бардак): 67.
крошња (аграда за кокошке): 63.
крошња (котарица): 61, 87.
крна: 46, 92, 120, 167, 171, 176, 281, 308, 423, 425, 426, 428, 429, 430.
крна карловћа: 281.
крна катравава: 171, 176.
крна (убрадач): 46, 92, 120, 167, 423.
крна модра: 291
Крнин (надимак): 91.
„Крсјача“ (крстача, смрт): 414.
„крс“ (крст): 256.
крсно име: 122.
крст: 134, 143, 251, 253, 256, 261, 301.
крст (на вратима): 143.
„Крст“ (место у селу за скупљање): 4, 5, 134, 138, 140, 153, 391.
крста (део човејег тела): 166, 425, 426.
Крста (име): 323.
крста (антија): 140, 150, 151, 152—155.
крста (међу на болесника у цркви или манастиру): 162, 422, 423.
крстача (в. Крсјача): 251, 324, 414.
крстење (кршћење): 416.
крстине (жито у сноповима): 186, 260.
крстине (колач): 146.
Крститељ Јован: 144, 145.
крстић: 173.
крстић хаџијски: 163.
Крстов-дан: 12, 24.
крстоноше: 150, 151, 152—155.
крстопутница: 275.
кртица: 139, 146.
кртица (колач): 146.
круг (даска за размешивање хлеба): 60, 61,
крунавица (град): 122, 139.
Крупањ (варошица): 29.
Крупац (село): 2, 3, 6, 55, 66, 79, 144, 201, 350, 351, 389.
крупна стога: 13, 186.
крупник (в. лимац, треска): 8.
крушња: 51, 66, 67, 107, 115, 228, 250, 271, 402, 403, 411.
Крушка (игра): 339.
крушка (из воде): 228.
крушка суха: 404.
крча (част): 76, 161, 210, 229, 242, 269, 270, 271, 384.
крчмаџица (крчмарџица): 359.
крчмљење пића: 4.
крштење деце: 128, 164, 167, 168, 176, 177, 178, 179, 387.
кршћење: 103, 409, 410, 412.
кубе (пећ): 65.
кување печурака: 108.
кувет (снага): 264.
куде (куда): 280, 287.
кудеља: 259.
кудељница (за предење): 401, 402.
кујдар (проја): 435.
кукавица (швица): 88, 296, 313, 324, 329, 358.
кукање (за умрлим, запевка): 250, 251, 253.
кукљача (игла за плетење): 44.
кукурек (трав): 132, 134.
кукура: 6, 7, 39, 42, 43, 49, 53, 130, 139, 143, 257, 266, 271, 272, 407.
кукурузиште: 257.
кукурузни хлеб: 104.
кукурузно брашно: 104, 105, 106, 108, 111, 112, 114, 433.
кулача (проста колиба): 69, 72, 75.,
култура: 100.
кулук (в. гарџа): 316.
кум: 177, 178, 179, 180, 181, 182, 201, 203, 208, 209, 212, 216, 218, 220, 222, 225, 226, 227, 228, 230, 232, 234, 245, 246, 290, 292, 355, 387, 415.
кума: 178, 179, 180, 225, 226, 227, 230, 232.

- кумак** (кум): 355.
Кумово (село): 2, 3.
кум за венчање: 201, 203, 208, 209, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 220, 222, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 234, 245, 246, 355.
кум за врштење: 177—182.
кумница (кумова жена): 225, 230—232, 326.
кумова кућа: 178.
кумова пита: 228.
кумова погача: 178, 218, 228.
кумов ударац: 181, 182.
кумство: 177, 186.
кумче: 182.
кунење: 406.
купање: 96, 97, 98, 162, 163, 167, 273.
купање (ради порођаја): 162, 163.
купање (у богојаљњенској водици): 162.
купање болесника: 273.
купање детета: 96, 97, 167, 168, 173, 176, 177.
купање мртваца: 98.
купање одраслих: 97, 98.
купање породиље: 167.
купац: 412, 413.
куп (гомла): 261.
куповање: 263—272, 412.
куповање восковарине: 12.
куповна кошуља: 119.
купус: 39, 62, 67, 106, 107, 109, 115, 206, 209, 228, 239, 427, 428, 429.
купус кисео: 106, 107, 109, 115, 206, 209, 228, 239, 428.
купусно лишће (лек): 110, 427, 429.
курбан (жртва за нову грађевину): 261, 262.
кусање (захватање јела): 102.
кутија за девојку: 195, 197.
кућа: 46, 47, 48—66, 68, 71, 73, 77, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 98, 99, 100, 102, 103, 111, 113, 115, 120, 126, 131, 134, 137, 140, 143, 144, 146, 154, 157, 158, 163, 164, 166, 167, 169, 176, 177, 179, 180, 183, 184, 186, 198, 199, 200, 201, 203, 209, 213, 214, 215, 220, 221, 223, 224, 225, 226, 230, 231, 236, 240, 247, 248, 251, 257, 258, 260—266, 267, 268, 272, 274, 301, 390, 401, 402, 403, 405, 409, 410, 422, 425, 429, 430, 432.
кућа девојчина: 200, 201, 202, 205, 212, 213, 215, 221, 231, 233, 235.
кућа добра: 183.
кућа женина: 188.
кућа завојска: 55.
кућа задружна: 40, 63, 81, 82, 164, 246.
кућа имуњичја: 158, 274.
кућа инкосна: 40, 58, 164.
кућа (кад изумре): 177.
кућа кумова: 178.
кућа лужничка: 55.
кућа момкова: 201, 202, 203, 204, 211, 212, 213, 219, 220, 223, 226, 228, 233, 234, 237, 247, 248.
кућа невестина: 214, 221.
кућа нишорска: 55.
кућа нова: 261—265.
кућа ореовичка: 55.
кућа очина: 186, 220, 245.
кућа покрившничка: 55.
кућа покровеничка: 55.
кућа пријатељска: 193, 202, 204, 214, 215.
кућа селачка: 91.
кућа сино-главска: 55.
кућа сиротна: 164, 165, 230.
кућа стара: 401.
кућа сточна: 237.
кућа темска: 55.
кућа умрлог: 252.
кућевне ствари: 267.
кућна чистоћа: 98, 99, 100.
кућне потребе: 84, 87.
кућни договор: 84.
кућни живот: 95, 96, 99, 405.
кућни зид: 143, 174, 429.
кућни послови: 84, 87.
кућни праг: 179.
кућни рачун: 89.
кућни старешина: 30, 81, 82, 83, 88, 94.
кућни темељ: 261—263.

- кухана трава** (за лек): 430, 431, 433, 434.
кухано воће: 148, 149.
кухано корење (лек): 433.
кухање жита: 146.
кухање кукуруза: 143.
кухање сурутке: 112.
кухиња: 47, 57, 58, 60, 65, 69, 149, 267.
кухињски судови: 61, 62, 98, 102, 105, 106, 195, 179.
куцање срца: 424.
куче (псето): 415.
„куче“ (половина рабоша): 79.
кучина (кљчина): 40, 41, 118, 197, 402.
кучка: 345.
Кушина Мала (у Гвџлану): 4.
Кушин (надимак): 90.

лабудова крила (у песми): 315.
лагање: 410, 414, 232.
лада: 302, 327.
Лазарева Субота (Лазарица): 132, 158, 259.
Лазаревац (варошица): 29.
Лазарица (Лазарева Субота): 132, 158.
лазарице (девојке које певају на Лазареву Суботу по селу): 132, 154, 158—160, 298, 302.
лазаричка песма: 158—160, 298—302.
лазарје (в. лазарице): 158—160, 298.
Лазар (човек међу лазарицама): 158, 159, 298—302.
лак (кожа): 121.
лабомисленост: 419.
„лаку ноч!“ (поздрав): 408.
лаленце (мало дете): 306.
лампа (в. гасиљче): 63, 174.
ламница (в. ћупче): 67.
лан: 8, 40—44.
лапне (лековито средство): 422, 426.
ласкање болести: 421.
ластаница (птица): 313.
Латин (град): 333.
леб (хлеб): 358.
левај (узми): 435.
левак (в. вунија): 68.
левен: 287.

левина (кућа): 47, 341.
легало (постела): 64, 95.
лед: 310.
Ледена (игра): 389.
леђа: 169, 189, 217, 222, 426.
лежање породилје (в. бабиње): 164.
лек: 139, 162, 231, 375, 377, 417, 420—435.
лек (за дете): 421.
лек (за порођај): 162.
лек (на пиће): 422.
лек (од краста): 139.
Лека (име): 90.
лек апотекарски: 421, 428, 429.
лекар: 100, 161, 162, 172, 183, 421, 422, 427, 428, 430, 431, 432, 433, 434.
лекар марвени: 127.
лекарска наредба (не извршује се): 421.
лекарска помоћ: 421, 422, 428, 432, 434.
лекарско уверење: 183.
лекарство народно: 420.
лек вражалнички: 434.
лек докторски: 421.
лек домаћи: 422.
лековита средства: 422.
лековита трава: 68, 162, 163, 181, 273, 375, 424, 427, 428, 430—434.
лековити цвет: 431.
лековито корење: 432, 433.
лековито лишће: 431, 432, 433, 434
лек популарни: 434.
лелејати: 303.
лелејћа (в. жуљћа): 321.
лелејче (пизле): 350.
Лена (име): 284.
леник (балег): 131, 132, 165, 429.
леник (за пчеле): 9, 10, 11, 12.
лепљење балеге: 131, 132.
лепљење куће: 54.
Лепосава (име): 311, 312.
леса (шлот од пружа): 74, 170.
леска: 134.
лескова грана: 136.
летње одело: 117, 118, 119—121.
летњиковац: 70.
летњи рад: 39, 97.

- лето:** 13, 33, 42, 45, 50, 53, 70, 76, 77, 87, 97, 98, 102, 114, 118, 129, 139, 140, 156, 159, 169, 232, 241, 257, 289, 294, 296, 310, 315, 326, 335, 384, 386, 407, 418, 432, 434.
летовина: 141.
лето Петрово: 289.
лећа (сочиво): 8.
леча (сочиво): 105.
лечење: 101, 127, 420—435.
лечење главобоље: 422, 423.
лечење грознице: 423, 424.
лечење далка: 426.
лечење жутице: 431.
лечење запаљења: 430.
лечење заушки: 431, 432.
лечење зубобоље: 428.
лечење изгоретине: 429.
лечење кашља: 423, 432.
лечење кијавице: 428.
лечење крајника: 432.
лечење мајасиља (масиља): 431.
лечење назеба: 425.
лечење очију: 428.
лечење пупца: 424, 425.
лечење пробади: 430.
лечење ране: 429.
лечење срдобоље: 427, 434.
лечење стоке: 127.
лечење стомака: 424, 428.
лечење трљавице (стомачне болести): 424.
лечење црвоног ветра: 427.
лечење чира: 428.
лечење шарлаха: 433, 434.
лешник: 382.
лжати (лагати): 243.
либе (луба, драгана): 282.
ливада: 6, 7, 8, 86, 135, 194, 266, 271, 279, 310, 372.
ливада царева (бајање): 277.
ливадско зеље: 106, 107.
лијати: 416.
Лила (игра): 389.
лимац (треска, крушник): 8.
липа (дрво): 428.
липов ражањ: 138.
липсавање стоке: 415.
липцати (липсати): 232, 241.
лисица (животиња): 213, 416.
лисичја кожа: 121.
лисник (лишће за зимњу храну стоке): 39.
литар (мера): 77, 272, 431.
литија: 133, 150, 151—155.
литра (мера): 18.
литре (лотре, крила од кола): 271.
литрењак (од литре): 318.
лице: 97, 175, 176, 213, 215, 217, 221, 250, 275, 280, 308, 338, 370, 409, 426.
лице деџе: 176.
лице јуначко: 280.
лице (кад отекуе): 426.
лице маскирано: 213.
лице невенчано: 165.
лице у лице (поздрав): 217, 221.
лице црвено (у детета): 175.
лишће виново (јело): 110, 115.
лишће купусно (лек): 110, 427, 429.
лишће лековито: 431, 432, 433, 434.
лишће од белог дуда (лек): 431.
лишће од боба (јело): 106, 114.
лишће од брескве (лек): 431.
лишће од бршљана (лек): 431.
лишће од жлтог трендавуља (лек): 431.
лишће од лободе (јело): 114.
лишће од маточине (за пчеле): 11.
лишће од нане (џапоне, лек): 433, 434.
лишће од репушине (лек): 427, 429.
лишће од слнчогледа (браног на Преображење, лек): 431.
лишће од цвекле (јело): 107, 114.
лишће од чешљике (лек од заушки): 432.
лобода (поврће): 114.
лов: 347, 378.
ловак (лов): 314, 319.
ловене (љубљење и штимање девојака): 402, 404.
ловене (хватање): 392.
лови се (сирење од јарећег сиришта): 21.
ловција: 247.
ложица (кашица): 61, 102.

- ложичњак** (котарица, крошња за кашике и виљушке): 61.
лоза винова: 72, 115.
лозиње (лоза): 69,
лозјанска јенија (јело): 70.
лозје (виноград): 69, 72, 194, 243, 282, 334.
лозјето (виноград): 282.
Лозница (варош): 29.
лој: 114, 333, 417, 431.
лој козји: 431.
ловати (каже се, кад пас једе): 417.
ломљене погаче: 173, 193, 199, 202, 206, 218, 223, 229, 237, 259, 260.
Ломница (село): 1.
лопац: 105, 225, 264, 424, 425, 431.
лончар: 6, 29, 31, 33, 34, 390, 435.
лончарски говор: 381, 435, 436.
лончарски ванат: 28, 29, 33, 34, 435.
лончарски калфа: 30.
лончарски судови: 34.
лончарски шегрт: 30.
лопата (земљорадничка справа): 67, 261, 347.
лопов: 347, 411.
лопта (в. топ, игра): 394, 396, 399.
лотре (литре, крила за кола): 271.
лош (рђав): 403.
лубања: 423.
Луда Среда: 130.
лудило: 130, 417, 418.
лужење кошуља: 51.
Лужница (предео) **1**, **2**, 38, 15, 17—20, 26, 28, 29, 31—33, 44, 45, 47, 50—52, 54, 55, 66, 68, 72, 75—77, 79, 81, 82, 91, 92, 99, 104, 105, 108, 112, 115, 117, 126, 130—133, 141, 142, 149, 150, 152, 154—156, 159, 160, 171, 183, 184, 187, 188, 192, 195, 196, 203, 212, 213, 215, 216, 218, 221, 222, 225, 227, 233, 234, 238, 240, 244—246, 248—250, 252, 258, 259, 261, 263, 270, 279, 280, 283, 286, 289, 292, 293, 296, 297, 303, 336, 343, 356, 370, 371, 387, 389, 400, 401, 405, 406, 407, 409, 411, 432, 438.
Лужница права (предео): **1**, **2**, **7**, 159.
Лужничанин (човек из Лужнице): 2, 24, 28, 35, 118, 122, 123, 192, 241, 271, 408, 410.
Лужничане (Лужничани): 31.
лужничка кућа: 55.
лужничка села: 3, 50, 51, 54, 55, 68, 77, 99, 100, 105, 132, 141, 154, 155, 159, 188, 192, 212, 215, 249, 252, 258, 261, 270, 409.
лужнички срез (Лужница): **1**, **2**, 48.
лужнички цигљари: 33.
лужнички препарни: 33.
луц: 8, 54, 88, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 132, 137, 138, 148, 153, 171, 176, 178, 179, 266, 275, 292, 383, 414, 416, 425, 428, 429.
Лукања Велика (село): 8, 54, 79, 326, 329, 389.
Лукања Мала (село): 54.
лукат (луц): 414.
луц бели: 8, 54, 88, 105, **106**, 109, 110, 114, 137, 138, 148, 171, 176, 178, 179, 266, 275, 383, 425, 428.
луковиње (отпади од црног лука): 132.
луково перо: 292.
луц празни: 8, 54, 88, 107, 114, 266.
луц црвени (црни): 8, 54, 88, 111, 114, 132, 137, 138, 178, 179, 266, 383, 429.
луц црни (црвени): 8, 54, 106, 108, 111, 114, 132, 137, 138, 153, 178, 179, 266, 383, 414, 428.
луњаво (пегаво): 175.
лушење (комишање кукуруза): 53.
лучење јагњаци: 135.
лучење стоке: 36, 135.
Љиља (име): 134.
Љиљак (трав): 134, 137.
Љиљана (име): 333.
љубав: 91.
љуба (жена): 281, 294, 296, 324, 354.
Љуба (име): 341.
Љуберађа (село): 6, 55, 76, 156, 192.
љуберађско врело: 6.
Љуберажда (село): 1.
љуберашко ждрело: 76.
Љубин (презиме): 90, 91.
љубитељ вина: 109.

- Љубица** (име): 342.
Љубљење девојака (в. ловење, шала): 402.
Љубљење детета за врат: 176.
Љубљење икона: 410.
Љубљење мртваца: 250, 409.
Љубљење пријатеља: 409.
Љубљење у лице: 150, 409.
Љубљење у образ: 206.
Љубљење (у поздрављању): 409.
Љубљење у руку: 178, 179, 182, 195, 196, 198, 199, 200, 206, 207, 208, 210, 211, 215, 216, 218, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 232, 233, 236, 239, 244, 245, 249, 250, 409, 410, 415.
Љубљење у уста: 198, 199.
Љубљење хлеба: 125, 198, 220.
Љубовница: 326.
Људи: 93, 94, 95, 98, 102, 117, 119, 121, 129, 130, 135, 141, 146, 196, 204, 205, 209, 210, 214, 221, 236, 250, 274, 356, 388, 391, 392, 393, 402, 403, 405, 406, 408, 410, 411, 412, 417, 418, 423, 424, 425.
Људи (колач): 146.
Људи млађи: 117, 210, 255, 388, 408, 418.
Људи просвећени: 99.
Људи стари: 93, 119, 137, 151, 153, 155, 185, 209, 210, 214, 251, 391, 402, 408, 410, 411, 418, 423.
Људски измет (народ не сматра за блицу болести): 421.
Људска поган: 265.
Љуљање младежи (од Сретења до Белих Поклада): 130.
Љуљашка (в. љуља): 130.
Љуљка (в. љуља и лелејћа): 64, 96, 161, 169—171, 321.
Љуља (љуљашка за љуљање младежи од Сретења до Белих Поклада): 130.
Љуља (ткано шарено нарче поња- вице у коме се држи мало дете и у коме се носи. У Лужници се на много места чује лелејћа или у- лулејћа): 322.
Љуска орахова: 45.
Љута ракија (лек од црвеног ветра): 427.
Љутина јела: 109, 110, 114.
Љутња: 176, 401.
Љуто дете: 176.
Љуштење ораха: 45.
магаре: 241, 242.
магаре дugo (игра): 394, 398.
магарица (велики кашаљ): 432.
магарште (магаре): 242.
Магдалена (име): 282, 316, 330.
магла Ђурђевска: 139.
мађије: 141, 247.
маз (маст): 71.
мазан (мастан): 279.
мазање веђа дeтeвнeх: 176.
мазање врата маслом: 224, 225.
мазање врата тестом: 143, 146.
мазање коже: 431.
мазање крвљу: 137.
мајасиљ (в. масиљ, болест): 431.
мајка (мајћа): 96, 99, 160, 161, 169, 178, 180, 235, 253, 278, 279, 283, 284, 288, 290—296, 300, 342, 355, 360, 412, 418.
мај (месец): 10, 14, 39, 42, 111, 114, 140, 374.
мајстор: 29, 256, 261—263, 265, 266, 421, 423, 435.
мајстор (за пуштање крви): 423.
мајстор зидарски: 261—263, 265, 266.
мајстор каменорезачки: 256.
„мајстор“ (сеоски лекар): 421.
мајстор црепарски: 29.
мајћа (мајка): 135, 144, 278, 279, 283, 284, 288, 290, 292, 294, 295, 296, 300, 305, 309, 312, 342, 355, 360, 418.
мајћа божја: 144.
Мала Госпођа: 156.
мала (део села): 4.
Мала Лукања (село): 54.
Мала Нова (в. Нова Мала): 366.
мале (мајко): 281, 283, 290.
мале богиње: 430, 432.
малечак (малп): 309.
Мали Јовановац (село): 2, 3.
малина: 287.

- Малина** (име): 339.
Малиново: 291.
Мали Спасов-дан: 133.
Мали Суводб (село): 2, 8, 14, 48, 52, 72, 155, 160, 195, 200, 260.
малкаш (бачијар): 25.
мало дете: 159, 167—177, 252, 268, 273, 407, 423, 434.
малолетан син: 183.
мамка (болест главе): 274, 275, 276, 277.
манастир: 6, 76, 79, 150, 155, 162, 287, 339, 354, 422, 435.
манастирска воденица: 76, 79.
манастирска слава: 155, 156, 192.
мага телесна: 192.
мангун: 247.
Мане (име): 261.
манисати: 407.
манисте (ђинђуве): 46, 218, 402.
Манић (презиме): 91, 329.
Манића Љубица (из Ѓиладана): 342.
манлија (личност са недостатком): 185.
Манојил (име): 338.
Манојло (име): 360.
манути (оставити): 85.
Манчић Јован (из Ѓиладана): 339.
Манчића Антица В. (из Велике Дување): 329.
манца (јело): 102, 108, 209, 241, 259.
Мара (име): 287, 291, 303, 309, 320, 329, 337.
Мараклија (краљ): 328.
Марало (име): 286, 309, 320.
марама: 167, 178, 189, 204, 212, 213, 217, 226, 234, 264, 287.
марама (за невесту): 213, 217.
марама свилена: 204, 217, 287.
марама првена: 152.
марама шарена (свадебни барјак): 212.
марампца јагњећа: 110.
марвени лекар: 127.
Маргита (име): 293.
Марђита (име): 314.
Марија Дева: 351.
Марија Света: 281, 329.
Маринко (име): 316.
Марица (име): 318.
Марица (река): 318.
Марговића Роса (из Стрелца): 309.
Марко (име): 291, 316—319, 329, 335.
Марко Браљевић: 317—319, 359.
Мармаран је презиме а можда и надимак, „прекор“. (У Шрогу и сад има један врло виђен трговац Петар Живковић — Мармар): 332.
Мармарин Петар: 332.
март (месец): 29, 36, 42, 43, 131, 416.
мартолог (врста турских жандарма): 315.
Марушка (име): 312.
Марушћа (име): 309.
маса (имање после смрти): 268.
масиљ (в. мајасиљ, болест): 431.
маскараде: 130.
маскирање: 213.
масло: 13, 20, 22, 24, 33, 67, 111, 112, 113, 150, 151, 154, 158, 224, 264, 271, 385, 417, 431.
масло бравље: 431.
масло нетопљено: 431.
масло ортачко: 417.
масло-свештеније: 151, 154.
масноћа јела: 110.
маст: 41, 111, 112, 113, 114, 136, 153, 158.
мастиљава боја: 45.
Масуровац (село): 1, 7, 54, 258, 305.
Масуровчанин (сељак из Масуровца): 261.
материјал (за кола): 67.
материјал (за рала): 67.
материјал (за санке): 67.
мати (мајка, мајћа): 92, 93, 96, 99, 160, 161, 164, 167, 168, 169, 171, 173, 180, 181, 182, 186, 188, 189, 196, 198, 199, 206, 221, 224, 236, 237, 264, 268, 297, 412, 418.
мати божја: 166.
мати девојчина: 198, 199, 206, 235, 236.
мати момкова: 196.
мати невестина: 221, 237.
матића (мотивка): 227.
матица (матка, пчела): 11.
матичњак (пчела); 11.

- матка** (в. матица, пчела): 11.
мат, мат, мат (ваби се одбегли рој): 11.
маточнија (трава за пчеле): 9, 11.
махала (крај у селу, в. мала): 403.
махуна: 105.
мачка (животиња): 416, 418.
мачка (игра): 392, 393.
маша (машице): 59.
машице (маша): 140.
мед: 8, 9, 11, 12, 131, 148, 224, 276, 308, 319, 432.
меден (бакрен): 293.
медена ракија: 232.
медицина народна: 422, 431.
међа (граница имања): 186, 406.
мезе (уз пиће): 67, 70, 71, 113, 125, 126, 129, 181, 199, 206, 208, 216, 236, 237, 239, 244.
мејана (механа): 315.
мекиње: 143, 423.
мелез (леп за кућу): 54.
мелем (биљни лек): 433.
мељање: 76, 77, 78.
мен (мени): 15.
мэна (млад месец): 258.
мэна октобарска: 258.
мешање кошуља: 100.
мера: 272.
мераклија: 98, 243.
мерење (измуженог млека): 17, 18.
мерење новорођенчета: 175.
меркање девојке: 188.
мертек (део дрвене грађе): 74.
месал (бошча): 61, 147, 148.
месец: 258, 280, 291, 319, 321, 324, 328, 329, 338, 355, 412.
месец млад (мэна): 258.
месечина: 285, 400.
Месне Покладе: 130, 245.
меснице (време између постова): 188, 193, 227.
меснице зимње: 227.
месо: 62, 70, 107, 108, 109, 110, 113, 114, 133, 244, 239, 416, 417, 419, 435.
месо говеђе: 109.
месо (за сушење): 62.
месо зецје: 108, 104.
месо јагњеће: 114, 133.
месо јареће: 114.
месојеђе: 110, 112, 233, 245.
месо (на ражњу): 239.
месо овчје: 70, 109.
месо (од живине): 108.
месо ортачко: 417.
месо печено: 113, 114, 244.
месо свињско: 109, 110.
месо сецкано: 109, 110.
месо у јелу: 107, 108, 109, 114.
места планинска: 50, 54, 63, 68, 72, 75—77, 81, 82, 97, 99, 100, 104, 105, 108, 111, 117, 119, 122, 125, 126, 139, 141, 158, 180, 184, 185, 205, 212—214, 217—219, 221, 223, 227, 236, 238, 246, 247, 249, 262, 272, 305, 391, 411.
места удаљена: 99, 100, 156, 180, 227, 272, 427, 432.
мести (чистити): 98.
место зло: 420.
место изгорело (изгоретина): 429.
место отечено (в. оток): 432.
место посечено (посекотина): 429.
месуља (жена која меси): 146.
металка (очна болест): 274, 276.
метанисање: 166, 410.
метене куће: 231.
метла: 99, 176, 275, 277.
међава: 215.
међати (ломити, кршити, превијати, на пр. руке): 364.
механа сеоска: 4, 51, 66, 270, 272, 315, 406, 413.
механџија: 156, 271, 411, 413.
Мехмед Вели: 389, 411.
мечка: 143, 174, 282, 416.
мецу (међу): 174.
мешано брашно: 104.
мешано (мешана чиста пшеница л раж): 8.
мешан хлеб: 104.
мешање бачије: 15, 111.
мешање стове (за бачију): 14, 16, 17.
мешање колача: 143, 145, 146, 148, 150, 403.
мешање хлеба: 62, 87, 104, 105, 145, 146, 203.

- мешина** (за гаје): 388.
мешина (трбух): 424, 425, **435**.
мивење косе: 97.
Мијалковић А. (из Вел. Суводола): 334.
Мијалко (име): 90.
Микалче (име): 330.
Миладин (име): 324.
Милан (име): 90, 286, 333.
Миле (име): 366.
Милешево (манастир у Херцеговини): 129.
Милић Алекса (из Камбелеваца): 316.
Милића Марушка А. (из Камбелеваца): 112.
Милица (име): 280, 320.
Милица Браљица: 280.
Милка (име): 20, 325.
Милојковац (село): 2.
милост: 94.
Милош (име): 354.
Милошка (име): 354.
Милџин (презиме): 90.
Миља (име): 299, 312, 327.
Миљана (име): 325.
Миња Свети (Краљ Дечански): 142.
минђуше: 197, 218.
минђуше (кокошке са минђушицама — белим ушима): 371.
министар: 410.
минути (проћи): 14, 85, 284, 433.
мираз: 86, 183—185.
Марис Стојна (игра): 394, **399**.
миришеу (миришу): 302.
мировати (седети мирно): 85.
миродија (мирођија): 420.
миро (запис): 151.
мирођија (миродија): 420.
Мирсалаџи (село): 1.
миска (ћурка): 8.
Миџа (име): 91.
Миџића Сева Ј. (из Бари Чеплика): 324.
мити (умивати): 281.
Митров-дан: 30, 36, 75, 122, 123, **141**, 142, 257.
миш: 10, 122, 142.
Мишчова Мала (у селу Стрелцу): 4.
Миџор (планина): 27.
млада (невеста): 19, 83, **93**, 94, 99, 117, 131, 177, 214, 220, 244—246, 378.
млада недеља: 258, 293, 313.
младеш (ситнеж): 74, 130, 131, 134, 137, 138, 151, 152, 155, 190, 199, 201, 226, 244, 391, 397, 402, 404.
Младен (име): 339.
Младена (име): 316.
Младен Свети (Младенци): 131.
Младенци (9. марта): 10, 13, 27, **131**, 132, 233, 416, 429.
младенци из даљине: 188.
младенци из истог села: 192, 193, 195, 202, 204, 208, 212.
младенци (супрузи): 185, 188, 192, 193, 195, 202, 203, 204, 208, 212, 230, 236, 386, 387.
Млади Бог (Исус Христос): 143, 144.
младиња (млада): 163.
младиња (омладина): 391.
младић: 83, 92, 133, 388, 399, 409.
младожења: 93, 184, 192, 199, 200, **212**, 214, 215, 216—234, 244, 331, 342, 355.
младожењина капа: 222.
младожењин брат: 212.
млађа браћа: 93.
млађа жена: 87, 92, 97, 117, 119, 120, 121, 124, 161, 274.
млађа сестра: 93, 184, 192.
млађе чељаде: 422.
млађи брат: 184, 200, 212.
млађи људи: 117, 210, 255, 388, 408, 418.
млађи нараштај: 411.
млађи стриц: 93.
млађи (у кући): 93.
млаз: 22.
млеко: 14, 17, 21, 22, **67**, **111**, 112, 172, 175, 206, 272, 277, 310, 380, 427, 429, 431, 432, 435.
млеко кисело: 206, 427, 429.
млеко козје: 172.
млеко овчје: 112, 128, 133, 135, 137.
млеко породиње: 175, 178, 179.
млечна стока: 172.
млечни производи: 111, 112.
млеч (трава): 132.

- млсти** (мусти): 339.
мливо (жито за медање): 78, 163.
млчан: 279.
многобожачко време: 273.
моба: 272.
модра ерпа: 291
Модра Стена (село): 1.
модрика („вошплав“): 46, 92.
модро (хаљина женска): 31, 32, 43, 117, 121, 203.
мојата (моја): 407.
„мојата баба“ (жена): 94.
мојата стопаница (зове муж жену): 94.
мојето (моје): 14.
мојето момче (в. мојијат муж): 94.
мојијат (мој): 31, 93.
мојијат муж (зове жена човека): 93.
мојијат савбија (в. мојијат муж): 93.
мојијат старц (в. мојијат муж): 93.
мојијет стопанин (в. мојијат муж): 93.
мокраћа (лек од заушки): 432.
молитва: 138, 139, 140, 150, 151, 153, 154, 155, 162, 249, 348, 410, 422, 427.
молитва (за болесника): 422, 427.
молитвање породиље: 167.
моловање соба: 66.
молувал (моловао): 66.
мома (жена, девојка): 93, 190, 191, 192, 250, 280, 285, 311, 368, 401,
момак: 90, 92, 94, 117, 155, 156, 183—238, 239, 247—249, 264, 280, 286, 298, 303, 305, 310, 316, 324, 347, 369, 390, 391—393, 401, 402, 403.
момачка забава: 390—400.
момачки дар: 187, 190.
момачко одело: 189.
момцова кућа: 201, 202, 203, 204, 211, 212, 213, 219, 220, 223, 226, 228, 233, 234, 237, 247, 248.
момцова мати: 196.
момцова сестра: 196.
момцова стрина: 196.
момков брат: 200.
момков другар: 200, 212, 248.
момков коњ: 221.
момково колено: 230, 280.
момков отац: 193, 194, 195, 196, 198, 201, 202, 204, 206, 207, 209, 211, 229, 234, 238, 247.
момков род: 193.
момков родитељ: 195, 248.
момков сродник: 194, 248.
момче: 92, 94, 277, 280, 285, 299, 305, 435.
момчета (момци): 277.
момчетија (момци): 92, 284.
Морава (река): 311, 320, 380.
Моравља (девојка): 335.
морал: 410, 411.
море: 140.
мори (речица у дозивању): 93.
моруза (в. муруза, кукуруза): 7.
мост: 265, 266.
мотвилка (мотовило): 41.
мотика (земљорадничка справа): 32, 67.
мотка: 73, 392.
мочати (мокрити): 382.
мочило (за коноцљу): 4.
мрав: 136.
мравињак: 138.
мрав: 215, 416.
мрак: 95, 140, 147, 176, 212, 243.
мрак први: 140, 147, 212.
Мрата Свети: 123, 142.
Мратинци (од 11.—17. новем.): 142.
мратинье ноци: 289.
мрве (в. трое): 95.
мрс (благота): 16, 133, 149.
мрс (гук на воловима): 149.
мрена чорба: 108.
мрсни дани: 110, 112, 139, 252, 258.
мрсни петак: 139.
мрсно јело: 104, 108—115, 149.
мртвац: 177, 250—254, 255, 256, 257, 409.
мртвачки покрив: 251.
мртва шиб: 411.
мрша (мрс): 415.
мудрост народна: 99.
муж: 161, 184, 186, 192, 232, 246, 299, 376, 405.
мужа кроз прстен: 136.
мужа (стоке): 14, 20, 22, 133, 134, 135, 136, 309.

- мушје** (мушкиње): 84, 94, 278.
муж (човек): 88, 92, **93**, 94, 95.
музара (животиња која се музе): 17, 111, 135.
музача (жена што музе): 16.
мукајет: 98.
муке порођајне: 165.
муљање грожђа: 67.
Мурговица (речица): 1, 2, 32.
муруза (в. моруза, кукуруз): 7, 243, 257.
мурузиште: 257.
мурузница (кукурузан хлеб): 104.
Муса (име): 362.
мустават (бркат): 187.
мутавија (длакар): 32, 41.
мутавијески занат: 28.
муха (в. штркљица): 376.
муцав: 175.
мученик (воденички савдук): 78.
мученици (у запису на Соломонову славу): 432.
мушка игра: 390—400.
мушка младеж: 397.
мушка ношња: 117, 121.
мушка обућа: 118, 119.
мушка омладина: 390.
мушка песма: 343.
мушкарац (мушко дете): 161, **183**, 390, 391, 407.
мушкарац (трут): 11.
мушка чарапа: 44.
мушка чељад: 94.
мушке хаљине: 43, 93, 117, 118.
мушки кожух: 121.
мушениње: 98, 121, 133, 179, 202, 405.
мушеи пол: 94.
мушко дете: 89, 94, 97, 177, 180, 184, 187, 223, 260, 306, 316, 348.
мушко јагње: 137.
муштина (мушкиње): 98.
„На брест“ (место за скупљање у селу): 5, 53.
навака (срећа): 264.
навадија (проводација): 191, **192**—196.
навадица (жена навадија): 193, 195.
навадилак (наводацисање): 192—196.
„на ветар“ (долазе болести): 421.
навечерје (почетак славе): 124, 125.
навија (некрштенац): 128.
наводација (навадија): 190, 191, **192**—196.
наводацијин дар: 193, 196.
наводацисање: 189, 190, 191, **192**—196.
навошта (сукуно за увијање ногу): 43, 118, 119.
нагазити: 174.
наглавци (у зиму за ноге): 118, 119.
нагнојавање њиве: 25, 73.
нада: 417.
нада (на живот): 417.
На два танца (игра): 389.
надгледање болесника: 433.
надевање имена: 94.
наджњати: 315.
надимак (в. прекор): 89, **90**, **94**.
надлештво: 417.
надница: 42, 292, 296.
„на добит“ (давање стокe): 37, 38.
надолети (надвладати): 245.
надун (жабица, сточна болест): 127, 142.
„надупчен“ (избушен): 9.
нацињати се (надметати се у жњеву): 335.
нажмигнути (намигнути): 270.
на (за): 412.
назбрати (сакупити): 331, 332.
„на здравје ручак“ (поздрав): 209.
„на здраво“ (кад заболи): 429.
назeб: 275, 420, 423, **425**, 427, 434.
називн еродства: 93, 94.
назив (места за скупљање у селу): 5.
назeб: 127, 424, 432.
називање Бога (код породиље): 175.
најблаг дан (Ускрс): 85.
најгрогче (највише пуда): 300.
најде (нађе): 286.
наједено воће: 174.
најодно (заједно): 286, 416.
наједнуш (наједанпут): 197.
најсипти: 300.
наказа: 175.
накарати (наљутити): 85.
накат женски: 117, 250.

- накладити** (наложити): 373.
наковањ (игра): 394, 396.
„На крај“ (зове се у селу место за скупљање): 5.
„На крст“ (место за скупљање у селу): 5, 134, 137, 151.
„На крушку“ (место у селу за скупљање): 5.
„на куп“ (скуша): 84, 86, 88.
належати (нагнојити): 25.
намет (велики снег): 433.
наметати (смешати): 14.
наместај девојчина: 219.
наместај кућни: 63, 64, 65, 95.
наместање (делова тела, кад се сложе или угаду): 421.
„на млеко“ (врста бачије): 16.
намоловати (обојити): 66.
нана (в. допан, лековита трава): 68, 428, 433, 434.
нане (матер): 93.
наочари (колач за Младенце): 131.
напарасен (запарложен): 68.
напасивање онаца: 135.
напијање (у славу): 125.
наплати (материјал за кола): 67.
„на пости“ (доводати удату ћерку): 245.
„На поток“ (место за скупљање у селу): 5.
направиа (направио): 71.
напрајил (направио): 232.
напредак (напредица): 262, 264, 417.
напредица (напредак): 262, 264.
напредивати (управљати): 81, 82, 87.
„на приват“ (каже се за рад сеоских запатлија): 34.
на прилиће (од прилике): 283, 284.
„На раскреје“ (место за скупљање у селу): 5.
нарастај млађи: 411.
наредба лекарска: 421.
„На реку“ (место за скупљање у селу): 5.
нарецивати (наређивати): 255.
народна игра: 390.
народна медицина: 422.
народна мудрост: 99.
народна ношња: 117.
народна побожност: 122, 411.
народна правила: 174—177.
народна религија: 412.
народне изреке: 412—420.
народне песме: 135, 230, 404.
народне празноверице: 273—278.
народне приче: 372—380, 417.
народне умотворине: 155, 224, 404.
народни појмови (о болестима): 420, 421.
народно веровање: 174—177, 412, 420, 421.
народно знање: 412—436.
народно лекарство: 420—435.
народно летње одело: 117, 118.
народно празновање: 122, 123, 127, 128, 412.
народно презивање: 89.
народно презиме: 90.
наруквине (на кошуљи): 119.
наручати (поручити): 292, 407.
насађивање квочака: 147.
наслеђе: 77, 82.
насмести (потсиравање): 23.
„На сред село“ (место за скупљање у селу): 5, 76, 338.
настрешница: 49, 50, 52, 53, 70.
настригување (шишање детета): 180, 181.
Наталија (име): 327.
натета (за вађење пића): 63.
натка (основа): 41.
натупан (уваљан): 80.
нађе (корито за мешање хлеба): 50, 60, 61, 271.
„на угар“ (остављају се њиве): 6.
наут (у кафи): 156.
Национал (гостионица): 409.
научити се (дознати): 190.
начви (нађе): 59, 60.
начелник: 410.
„наше“ („моје“): 86, 87.
нашијав (наш): 92.
небо: 280, 292, 304, 328, 370, 378, 406, 412.
невен (цвеће): 292.
невенчано лице: 165.

- невеста** (млада): 19, 83, **98**, 94, 99, 117, 120, 121, 131, 155, 180, 184, 204, 212, 213, 215, **216**, 217, 218—236, 238, 239, 244, 245, 246, 277, 290, 299, 301, 304, 312, 319, 340, 342, 355, 361, 378.
невеста црноунска: 221.
невестина баба: 221.
невестина глава: 224.
невестина кола: 220, 222, 290.
невестина кошуља: 231.
невестина кућа: 214, 221.
невестина мати: 221, 237.
невестина сестра: 221.
невестина снаха: 221.
невестина стрина: 221.
невестина тетва: 221.
невестино одоло: 217, 218.
невестино послужење: 218.
невидовно гробиште: 435.
невиност девојачка: 231—233.
нега породиље: 163, 174.
негашен кроч (лек): 426.
неговање деце: 97, 167—177.
Неда (име): 287, 299, 334, 350.
Недеља Велика: 132.
недеља (дан): 99, 100, 139, 150, 168, 178, 201, 258, 288, 293, 294, 311, 313, 319, 391.
Недеља (име): 327.
недеља млада: 258, 293, 313.
недеља русална: 45, 139.
Недеља Света: 122, 293, 319, 343, 354, 406.
Недеља Светла: 133, 139.
Недеља Свих Светих (Пресвета): 150.
недеља (седмица): 87, 88, 97, 98, 99, 176, 178, 282, 245, 326.
Недеља Сирна: 130.
Недеља Тројична (Русалница): 139, 140.
Недељо (име): 304.
Недин (име): 334.
недоношче (дете рођено у невреме): 160.
недоплетена игла: 175.
недопрести: 284.
недра: 224.
нежењен брат: 266.
нежењен човек: 82.
неје (није): 160, 401, 413, 419.
неје донесено (дете рођено у невреме): 160.
„неје да арно“ (дете које не осети кумов ударац на крштењу): 182.
некрштенац (дете умрло некрштено): 128.
Некрштени дани (од 1. до 8. јануара): 128, 176.
некрштено дете: 128, 167.
нело (вел, него): 19, 316, 418,
немарност (у болести): 428.
Нења (име): 342.
непогода: 70, 122, 150.
непокретно имање: 266, 268, 270.
непрана вуна (привија се због заушки): 432.
нерадник: 417, 420.
нероткиња (бездетка, штирица): 160, 161, 162, 163.
неси (нися): 31, 71, 416.
неслога (у кући): 84.
неслога (у раду): 417.
несреча (несрећа): 85, 232, 432.
Нестор (име): 142.
нетопљено масло: 431.
Нећа (име): 345.
неучтивост: 405.
нечистоћа: 23, 64, 98, 100, 176, 420, 428.
нечистоћа дечја: 97.
Нешић (презиме): 91.
није (ми): 387, 403.
Ника (реч у Соломонову слову): 432.
Никола (име): 265, 286, 314, 333.
Николаја Свети: 386.
Никола Свети: 122, 123, 126, 138, 142, 344, 387.
Никола Свети (9. маја): 140, 150.
Николић (презиме): 90.
ни (нама): 103, 274.
„ниско“ (на земљи): 95.
нити: 383.
нихање деце: 96.
Нишава (предео): 2—7, 15—18, 22, 25, 26, 28, 29, 31, 33, 39, 44—46,

- 48—55, 57, 66, 67, 73, 75—82, 87, 97, 99, 100, 104, 115, 117, 124, 129—133, 139—141, 147, 149, 150, 152, 154—157, 159, 160, 182, 183, 185, 187, 188, 192, 196, 197, 200, 205, 212—216, 218, 220, 221, 225, 234, 238, 244—246, 252, 257—263, 271, 279, 280, 282, 287, 288—290, 292, 293, 295, 302, 305, 307, 320, 343, 346—349, 353, 356, 358, 362, 370, 372, 387, 389, 400, 401, 405, 406, 407, 499, 411, 422, 425, 427.
- Нишава** (река): 2, 3, 76, 98, 108, 190, 203, 242, 317.
- Нишавац** (човек из Нишаве): 2, 28, 29, 36, 46, 50, 97, 119, 122, 123, 239, 241, 408, 410.
- нишавска села**: 3, 20, 48, 54, 55, 57, 72, 73, 77, 79, 97, 99, 100, 108, 115, 129, 131, 140, 141, 147, 154, 155, 159, 200, 201, 205, 212, 215, 218, 220, 245, 252, 259, 260, 262, 271, 336, 362, 390.
- нишавски лончари**: 33.
- нишавски срез** (Нишава): 2, 3.
- нишан** (главна просвјета девојке): 196, 200.
- нишан** (дар за девојку): 196.
- нишанџија** (просвјета девојке): 196, 197, 198.
- Ниш** (варош): 79.
- Нишко Поље**: 312.
- Нишор** (село) 2, 3, 6, 28, 48, 54, 72, 73, 139, 140, 218, 280, 325, 326, 342, 346, 359.
- нишорска кућа**: 55.
- Нова Година**: 127.
- нова година земљоделска**: 257.
- нова кућа**: 261—263.
- Нова Мала** (је један крај вароши Пирота, у коме живе већином скорашњи досељеници из села и живе потпуно сељачким животом. То је као Палвудла): 366.
- новац**: 34, 36, 82, 87, 89, 130, 145, 148, 158, 159, 162, 179, 182, 183, 188, 193, 197, 204, 206, 211, 218, 225, 248, 262, 264, 268, 269, 270, 271, 272, 435.
- новац** (за овнове): 36.
- новац** (на зајам): 34.
- новац старински**: 204.
- новац** (у Божићем колачу): 145, 148.
- новембар** (месец): 40, 142, 156, 258.
- новија песма**: 210, 230, 401.
- ново време**: 44, 411, 419.
- новорођенче**: 160—177, 179.
- нога**: 43, 97, 98, 118, 175, 192, 224, 275, 276, 279, 311, 419, 425, 426, 427.
- ноге свињске**: 110.
- нођа** (нога): 279, 311.
- нож**: 102, 154, 261, 275.
- ножице** (колач за Младенце): 131.
- ножице** (магаци): 181.
- нож** (колач за Младенце): 131.
- нож дрвокори**: 275.
- нокат**: 97, 176.
- нос**: 168, 434.
- ноћ**: 42, 57, 71, 75, 88, 95, 96, 169, 174, 175, 180, 182, 212, 213, 215, 226, 230, 250, 280, 286, 289, 390, 400, 402, 403, 407, 408, 411, 416.
- ноћи зимње**: 95, 390.
- ноћи јесење**: 53, 95, 390.
- ночаске** (ноћас): 328.
- ночи мратиње**: 289.
- ноч** (поћ): 71, 88, 280, 286, 289, 407, 408.
- ношење крста**: 140, 150—154.
- ношење литије**: 150—154.
- ношење мртваца**: 251, 252.
- ношња**: 92, 117—121.
- ношња** (на глави): 120.
- ношња стара**: 118.
- нудла** (нудио): 194.
- нудити** (канити): 103.
- нужда госпоцка** (болест полна): 435.
- нужник**: 51.
- нчви** (наћве): 60.
- њпва**: 6, 14, 39, 73, 86, 179, 185, 194, 259, 260, 266, 267, 271, 235, 384, 411, 414.
- њојни** (њени): 294.
- обад** (в. штркљница): 376.
- обга** (јужка): 61, 107, 113.

- обграда** (ограда, ограња): 281.
обед (оброк око подне): 102, 313.
обедовати (ручати): 102.
обед (ручак): 313.
обирати: 291.
обичај: 71, 84, 88, 94, 103, 122—272.
 402, 403, 404.
обичаји верски: 122—160.
обичаји друштвени: 160—272.
обичаји о грађењу куће: 261—266.
обичаји правни: 266—268.
обичаји свадбени: 103.
обичаји славски: 103.
обичаји уз пољске радове: 257—261.
обичаји уз разне послове: 257—266.
обичај страни: 404.
обичати (осећати): 426.
облагати (опкладити): 286.
облагнути (поцустити): 277.
облак: 140, 304, 305, 324, 335, 338,
 358, 361, 370, 419.
облачење: 217, 218, 249, 250, 410.
облачење невесте: 217, 218.
облачење самртника: 249, 250.
облигација: 35, 36.
облоге топле: 432, 433.
облоге (у болести): 423, 427, 430, 431,
 432, 433.
облоге хладне (лек): 423, 427, 430,
 431.
обложити се (опкладити се): 362.
обојак (подлога у опанку): 171.
обор (зграда за стоку): 73, 75, 283.
образ: 137, 181, 206, 221, 223, 426.
образ (кад отекне): 426.
обрамница (в. кобилка, мотка за но-
 шење воде): 60.
обреди задушни: 253.
Обреновац (варошица): 29.
Обреновац (село): 2, 133.
обричити (обрџити): 295.
оброк (кад се једе): 102.
оброк (у пољу): 103.
обруч (за бурад): 271.
обул (обуо): 420.
обућа: 40, 83, 95, 118, 119, 180, 189,
 203, 217, 218, 250, 420.
обућа женска: 189, 217.
обућа мушка: 118, 119.
обућа празнична: 119.
ован: 141, 202, 227, 262, 265, 282, 283,
 309, 327, 381.
овас: 8, 33, 104.
овдека (овде): 301.
овивање (в. обвивање свеће око не-
 весте): 223, 224.
овиквати (довиквати): 309.
овити (лаписом отекло лице): 426.
овсено брашно: 104.
овца: 14, 15, 19, 20, 39, 72, 75, 86, 88,
 128, 132, 135, 136, 139, 148, 149,
 154, 194, 202, 224, 227, 229, 242,
 253, 262, 281, 282, 283, 304, 328,
 337, 342, 374, 376, 405.
овца (за молитву): 154.
овца јалова: 153, 253.
овца (колач): 131, 145, 146.
овчар: 19, 20, 73, 75, 89, 112, 128,
 133, 136, 155, 159, 281, 283, 284,
 293, 301, 301, 306, 308, 309, 317,
 326, 376.
овчарка: 301, 317.
овчар (колач): 145.
овчарник (божићни хлеб): 145, 148,
 149.
овчарска одаја: 20.
овчарска свирка: 281, 293.
овчарски пас: 20, 75, 306.
овчарко (овчар): 75.
овченик (овче млеко): 112.
овчја глава: 153, 252.
овчје виме: 136.
овчје месо: 70, 109.
овчје млеко: 112, 128, 133, 135, 137.
огањ (ватра): 59, 70, 175, 220, 224,
 292, 312, 373, 401, 403, 426.
оглади (походе и даривање пред свад-
 бу): 200—212, 213, 214, 216, 218,
 222, 227, 228, 229.
огладник (учесник у огладима): 201—
 212, 295.
оглашавање (венчања у првци): 200.
оглашивати (чути се): 11.
огледало: 66, 227, 265, 273.
огледалце за девојку: 189, 195, 197.
огледи (в. оглади): 200—212.
огнило: 264.

- огњиште**: 58, 59, 70, 143, 225, 264, 430.
огњиште (колач): 146.
оголемити (направити нешто велико): 332.
ограда (в. обграда, ограња, плот): 73, 74, 418.
оградисање (нагаз): 275, 276, 278.
оградисао (нагазно, разболео се): 275, 276.
ограња (ограда): 329.
огрев: 52.
огрица: 86, 218.
одавати (удавати): 291, 320.
одаја (мала соба): 20, 58, 62, 355.
одаја овчарска: 20.
одајица (собица): 74.
одајче (в. одаја, мала соба): 58.
одарити (спремити мираз): 83.
одар (кревет): 64, 95.
одати (удати): 92, 298, 307, 320.
одбивати (остављати): 25.
одбијање детета: 172.
одбир (грожђе): 115.
„од блажнику“ (в. блажника): 70.
одбир (грожђе): 115.
одборник општински: 76, 268.
одвар (теј): 428.
одврати (одвезати): 321.
одградена вода (ограђена): 297.
одграден (ограђен): 297.
одебелил (одебљао): 417.
одејечи (проходећи, идући): 306.
оделење (за ситнеж у појати): 73, 74.
оделење (за стоку у појати): 74.
одело: 40, 45, 46, 63, 83, 100, 117—121, 130, 180, 187, 189, 194, 202, 204, 217, 218, 219, 236, 250, 253.
одело девојачко: 117, 120, 187, 189, 194, 217, 218, 219.
одело женско: 117, 119—121, 187, 189, 202.
одело зимско: 117, 118, 119, 120.
одело летње: 117—121.
одело момачко: 189.
одело мртвачко: 253, 253.
одело мушко: 117, 118, 119, 189, 202.
одело невестино: 217, 218.
одело планинац (сељака из планинских места): 100.
одело пољац (сељака из Поља): 100.
одело у жалости: 121.
оделења у кући: 57, 58.
оди (од): 70, 71, 282.
„од јутре“ (од сутра): 14.
одмести: 277.
одмор школени: 31.
однел (однео): 406.
односи међу сродницима: 91—94.
одлучивање јагдади: 73.
одојче: 96, 167—172, 422.
одомити (удати): 284, 336.
„од очи“ (разболело се дете): 421.
одрасла девојка: 400.
одрасли члан куће: 94, 95, 422.
одрасло чељаде: 95, 422, 424, 428, 431.
одржавање чистоће тела: 96—101.
одржавање живота: 419.
од роб за роб (игра): 394, 395.
одецање косе: 180—183.
ожег (лопатица за пепео): 59, 124, 140.
оженцла се (удала се): 92.
ожишца (део човечијег тела): 435.
оздол (оздо): 277.
озебал (озебао): 427.
озими усев: 8, 257—260.
озимица (пшеница): 8.
ојниште (грдељ на колима): 33, 67, 271.
ока (мера): 77, 78, 229, 271, 272, 301.
оканпе (од ове): 318.
окати (звати): 93, 228, 325, 358.
оклагија (в. сукало, сукалђе): 61, 264.
оклоп од корњаче: 213.
окобоља: 274, 275, 276, 427, 428.
окол (около): 231.
окомити (ољуштити): 45.
окопавање букуруза: 39, 42, 272.
око слепо: 431.
окрпље (други дан славе): 142.
округ ужички: 118, 187.
обуг чачански: 187.
октобар (месец): 40, 42, 141, 156, 258.
октобарска мена (млади месец): 258.
окумузити се (ожалостити се): 85.
олавина (старинско пиће од јечма): 115, 116.
оладити: 316.

- олалија** (в. оратница, снопови сламе орах: 45, 51, 63, 144, 143, 333, које деца врте на Покладе): 130, 131.
- Олга** (име): 343.
- олупити** (в. окомити): 45.
- омалити** (смањити): 332.
- омити** (умити): 351.
- омладина**: 4, 388, 390.
- омрсон** (опогањен): 11.
- омршај** (дан кад се почиње мрсити): 15.
- онај свет**: 249.
- онаџујемо** (надамо): 433.
- опанци**: 118, 119, 120, 121, 171, 189, 255, 411, 415, 420.
- опанчар**: 156.
- опасна болест**: 432.
- опасност** (од болести): 421, 422.
- опасност** (од воде): 414.
- опаш** (реп): 383.
- опело** (над умрлим): 251.
- опенцав** (кабаница): 32, 43, 79, 119.
- опитовање земљишта** (за нову кућу): 263.
- оправљање воденице**: 77.
- опраштање грехова**: 412.
- опраштање невесте** (с кућом): 220, 221.
- опрегљача** (в. опрељачка, опрљачка, кеџела): 46, 120, 166, 400.
- опрељача** (в. опрегљача, опрљачка, кеџела): 120.
- опрљачка** (в. опрегљача, опрељача, кеџела): 120.
- опростете** (опростите): 278.
- опроштај** (у погрешци): 88.
- општа слава**: 19, 123, 133, 141.
- општина**: 86, 87, 267, 268, 409, 417.
- општинска зграда**: 51.
- општинска управа**: 417.
- општинске књиге**: 89, 90, 91.
- општински одборник**: 268.
- општински писар**: 267, 268.
- орање**: 39, 257—260, 305, 411.
- орање жита** (сејање): 257, 260.
- орач** (птица): 312, 319.
- ората** (разговор): 84.
- оратити** (разговарати): 84, 85.
- оратница** (в. олалија, снопље од сламе, које деца врте на Покладе): 130, 131.
- ораћи остан**: 229, 305.
- орахова кора** (за бојење): 45, 120.
- орахова љуска** (кора): 45.
- орач** (раденик): 206, 229, 258—260, 305.
- ордијан** (вино): 435.
- орезивање чокоља**: 71.
- Ореовица** (село): 2, 3, 28, 48, 52, 54, 73, 100, 139, 140, 218, 220, 325, 372.
- ореовичка кућа**: 55.
- орех** (орач): 353.
- ориз** (ширинач): 106, 109, 209, 239.
- орман**: 66.
- орманит** (раван): 309.
- оро** (коло): 93, 131, 153, 154, 155, 299, 300, 312, 351, 388, 389, 392, 420, 422.
- оросити**: 419.
- оро шарено** (коло): 226, 230, 389.
- орска игра**: 389, 390.
- ортаклук** (смеса): 77, 417.
- ортав** (смесичар): 77, 417.
- ортачки** (заједнички): 77.
- ортачко масло**: 217.
- ортачко месо**: 417.
- оружје**: 66.
- осветљење**: 83.
- освећење воде**: 99, 127, 129, 133, 150, 151, 153, 167, 252, 262.
- освећење Ђурђевског јагњета**: 137, 138, 139.
- освећење јела**: 153, 252.
- освећење куће**: 264, 265.
- освећење масла** (јелеја): 150, 151, 154, 264.
- освећење прве грудве сира**: 137, 138, 139.
- освећење темеља**: 262.
- освећење цркви**: 155.
- освињао се** (казе се за пијана човека): 417.
- освјатак**: 158.
- осипнути** (промукнути): 296.
- оскоруша** (воће): 67, 115, 434.
- Осмаково** (село): 2.
- осморедан** (кукуруз): 7.
- основа зграде** (правоугаоник): 56, 74.
- основна школа**: 97, 99.
- особина** (засебни део имања): 36, 86, 182, 267.
- особина детиња**: 182, 186.

- особина женина:** 86.
осовина (за кода): 67, 271.
осена (красе код деце): 139.
„Останете си збогом!“ (поздрав): 408.
„Остани збогом!“ (поздрав): 408.
остан ораћи: 229, 271.
остарел (остарио): 407.
острићи (ошишати): 183.
острушка (справа за стругање теста): 59.
отац: 81, 82, 86, 90, 92, 93, 161, 180, 183, 184, 185, 186, 187, 191, 192, 193, 194—196, 198, 199, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 209, 210, 211, 216, 218, 224, 225, 231, 233, 234, 235, 236, 238, 245, 246, 248, 249, 264, 268, 288, 305, 372, 377, 378, 405, 418.
отац девојчин: 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 216, 218, 225, 231, 233, 234, 235, 236, 244, 245, 246, 247, 248, 249.
отац момков: 193, 194, 195, 196, 198, 201, 202, 204, 206, 207, 209, 211, 229, 234, 238, 247.
отварање прозора: 98.
отечено место: 432.
отимање девојака: 247—249.
откопу (откопају): 277.
откос: 310.
отривање винограда: 39.
отоде (одлазе): 31.
отодовка. (Тако се овде зове по другим местима позната трава **отавка** (*gentiana verna*). Она расте по равницама и брдима у висину до 30—40 см. Има на врху плаве звонасте круничне цветиће на четири режња. Лишће јој је дугуљасто и ланцетасто. Кухана се пије за лечење од рана скрофулозних и других): 326.
оток: 426, 428, 429, 432.
оток очних капака: 428.
оток лица: 426.
отуде (отуда): 291.
оњитити (окитати): 295.
одутра (од јутрос): 293, 298, 407.
очи: 172, 173, 255, 274, 275, 285, 289, 294, 315, 381, 422, 427, 428.
очи зле: 172, 173.
очина кућа: 186, 220, 245.
очино име: 90.
очи соколове: 294
очити (очн): 285.
очи урочљиве: 422.
очни вид: 427.
очни капак: 402, 427, 428,
одак: 55.
ошав (воће): 243.
ошав-пазар (пред Божић): 188, 189, 190.
ошов (ашов) 256.
оштрење секира: 51.
оштрило (за оштрење секира): 51.
павата (појата): 73.
павита (биљка): 9, 171, 265.
Павле (име): 331, 345.
Павловица (у песми): 345.
Павол (име): 331.
павте (појас): 92, 95, 120, 160, 203, 259.
павуница (пауница): 285.
павунова крила: 294.
павунов (паунов): 135, 294.
падал (пао): 71.
пазар: 188—190, 269, 270, 271, 308, 345, 360, 384, 413.
пазар'к (пазар): 269.
пазар-ошав (пред Божић): 188—190.
пазуко (пазухо): 283, 310, 315.
пајанте (диречићи): 56.
пајар (в. пејар): 62.
пакло дувана: 255.
пакост (штета): 14.
паламас: 398.
Паланка Бела (варошица): 156, 163.
паљење балеге: 165.
паљење сламе: 140.
палинка (ракија): 435.
палта (капут): 31, 32, 43, 117, 118.
„палци“ (на ваљавци): 80.
паљка (ткља): 60.
памет: 418.
памук: 34, 118, 120, 429.
памуклија (одело): 117, 118, 119, 120.
памучна кошуља: 119.

- памучно платно**: 44, 117.
панајир (панађур): 242.
Панајотовића Видосава М. (из Стрелца): 311.
пандур: 319, 330.
пандури турски (в. мартолог и сегмење): 319, 330.
паница дрвена: 216.
паница (џаса): 9, 62, 102, 125, 216, 258, 264, 275, 430.
папазјанија (јело): 109.
папраћ (кров за кућу): 54.
паприка (из туршије): 106.
паприка (в. пипер, попушка): 8, 39, 54, 61, 62, 88, 102, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 153, 172, 237, 239.
паприкаш: 108, 110, 153, 209, 239.
паприца (гвожђе између каменова воденичних): 78.
папук (папуча): 349.
папуче: 46, 121, 189, 204, 286, 349.
пара: 158, 159, 179, 182, 185, 197, 199, 200, 204, 211, 215, 218, 221, 227, 229, 231, 232, 233, 247, 259, 264, 270, 384, 406, 420.
пара (у колачу): 148.
Параскова Света (14. октобра): 141, 156.
пара старинска: 173, 177, 179, 197, 204.
парастос (подушје после 40 дана): 253.
парење болесника: 422, 424, 425, 427, 430, 433, 434.
парница: 414, 419.
парохија: 200.
парче земље: 86.
Пасјача (село): 2.
пас (колач): 145.
пасмо (мотовило): 41.
пас овчарски: 20, 75, 306.
пас (в. пцето): 20, 75, 145, 193, 215, 277, 287, 306, 312, 377, 403, 415, 417.
пастир: 14, 15, 16, 21, 22, 26, 74, 75, 76, 131, 135, 386, 390.
пастирје: 386.
пастирски ак (плата): 24.
пџети (чувати): 75.
пастрма: 71, 109.
пасуљ (васуљ): 8, 61, 63, 105, 146, 171, 262, 266, 435.
патаке (папуче): 121.
патарница (други дан славе): 125, 126, 142.
патине (ципеле): 119, 121.
патлиџан: 8, 109, 115.
патосан (попођен): 49, 63.
патрав: 279.
патриарх цариградски: 149.
паша (за стоку): 7, 15, 135, 136.
паша турски: 328.
певање: 20, 48, 126, 131, 134, 135, 144, 145, 152, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 182, 209, 210, 211, 218, 220, 221, 222, 224, 228—230, 240, 241, 243, 244, 280, 289, 292, 293, 295, 296, 307, 308, 321, 325, 326, 343, 345, 351, 353, 356, 362, 370, 389, 401, 402, 403, 404.
певање гусларско: 389.
певање девојачко: 20, 401, 402.
певање ђурђевско: 134, 135.
певање коларски: 221.
певање колеђанско: 144, 145.
певање краљско: 154, 155.
певање лазаричко: 158—160.
певање народних песама: 404.
певање певаца: 402, 403.
певање прелско: 279—289, 401, 402.
певање у коду: 19.
певачка (жена која лепо пева): 240.
пегаво (луњаво) **дете**: 175.
пејар (в. пајар, суд): 62.
Пејка (име): 141.
Пејчин-дан (Петковача): 123, 141, 156, 253.
пекмез од слатког вина (в. реџељ): 67, 115.
пелене детиње (постилци): 167, 168, 169, 176.
пелин (лековита трава): 68, 181, 285, 286, 296, 303, 310, 424, 428.
пелиње (од пелин): 286.
Пена (име): 338.
пенџак (кабаница, гуњ): 21.
пенџер (прозор): 57, 295.

- пепел (пепео): 343.
 пепео: 132, 343, 429, 430, 431.
 пепео од балеге: 132.
 пепео од врпе: 429.
 пера на точку воденичком: 78.
 пераст (шарен, од крупних шара): 382.
 перашка (обојено јаје): 132, 133, 227, 246.
 пердетија (прозорске завесе): 120.
 пердушће (од „пердушиње“, перје): 371.
 перје од живине: 217, 371.
 перје од лука: 111.
 перната живина: 8, 49, 87, 108, 113.
 перо (део феса): 324.
 перо луково: 292.
 перо од кокошке: 275.
 перорез: 102.
 перуника (трава): 309.
 перушка: 275.
 перчин: 319, 320.
 песак: 54, 68.
 песан (песма): 328, 389.
 песма: 19, 20, 48, 71, 126, 132, 134, 135, 144, 145, 152, 154, 157, 158, 209, 210, 211, 224, 229, 230, 240, 241, 242, 243, 279—372, 389, 402, 404.
 песма варошка: 401, 404.
 песма гусларска: 389.
 песма девојачка: 19, 20, 401, 402.
 песма Ђурђевска: 134, 135.
 песма женска: 289, 307—343.
 песма жетелачка: 292—297.
 песма за успављивање детета: 171.
 песма коларска: 224.
 песма краљска: 154, 155, 303—307.
 песма крстоношка: 152.
 песма лазаричка: 158—160, 298—302.
 песма мушка: 343.
 песма народна: 135, 230, 404.
 песма новија: 210, 230, 401.
 „песма-пара“: 159.
 песма прелеска: 279—289, 401, 402.
 песмарица: 64.
 песма сватовска: 289—292.
 песма седењарска: 279—289.
 песма старинска: 210, 230.
 песма страна: 404.
 песнопојац (невач): 240.
 петак: 103, 133, 139, 140, 150, 162, 164, 176, 260, 274, 288, 311, 400.
 Петак Благи: 133, 139, 140, 150.
 Петак Велики: 132.
 петак мрени: 139.
 Петак Распети: 132.
 петао: 146, 197, 216, 258, 259, 261, 262, 266, 277, 381, 402, 403.
 Петар (име): 254, 287, 332.
 Петар Свети: 129, 156, 343.
 Петачинци (село): 1.
 Петка (име): 141.
 петка (петак): 288.
 Петкана (име): 293, 321.
 Петка Света (26. јула): 141, 150, 156, 192.
 Петка Света (црква): 163.
 Петка Трнова Света (црква у Ставицењу): 6, 156.
 Петковача (Пејчин-дан): 123, 141, 156, 258.
 петли први: 134, 212.
 петловчићи (висибаба, трава): 134.
 петље (запонци јагњсћи): 138.
 петнушке (в. пердуше): 371.
 петопреница (са пет прстију): 103.
 Петрова Мала (у Великом Суводолу): 4.
 Петров-дан: 8.
 Петрови (мала у Гвџлану): 197.
 Петровић (презиме): 90.
 Петрово лето: 289.
 Петров Пост: 103.
 Петров (презиме): 91.
 петролеј: 272.
 пећ за грејање: 65, 267, 433.
 пећ за печење хлеба: 45, 52, 54, 60, 104, 131.
 печалба: 13, 26—31, 50, 81, 82, 83, 87, 89, 92, 161, 183, 391, 401, 409, 411.
 печалбар: 31.
 печаловник: 26, 31, 36, 390.
 печена риба: 108.
 печеница божитња: 146.
 печенка (бела тиква, дулек): 8.
 печено месо: 113, 114.

- печење јагњад: 19, 113, 137.
 печење (печено месо): 108, 113, 114, 138, 139, 202, 209, 235, 239, 244.
 печење прасеће: 202, 209, 239.
 печење ракије: 62, 86.
 печење хлеба: 45, 52, 54, 60, 104.
 печурка: 108.
 пешак: 202, 214, 236.
 пешим: 418.
 пешкар (убрус): 44, 96, 263.
 пешкарче: 264.
 пешчар (камен): 256.
 пешчица (сноп жита): 336.
 пивни (шниц): 243.
 пиво (пиће): 115.
 пијалак (пиће): 71, 243, 385, 418.
 пијаница: 415, 417.
 пијанство: 70, 71, 179, 182, 208, 407, 415, 417, 418, 420.
 пијаћа вода: 4, 416, 420.
 пијаца: 67, 190, 269, 270.
 пијење због жутице: 433.
 пијење због кљавице: 428.
 пијење због мајасиља: 431.
 пијење због пролива: 434.
 пијење због срдоболе: 427, 434.
 пијење због стомака: 428.
 пијење кафе због срдоболе: 427.
 пијење на слави: 123, 125, 407.
 пијење од урока: 173, 407.
 пијење (пијанство): 70, 71, 179, 182, 208, 407, 418.
 пијење ради порођаја: 162, 163, 165, 174.
 пијење у болести: 273, 422, 424, 427, 428, 431—434.
 пијење у грозници: 424.
 пијење штирка (због срдоболе): 427.
 пиктија (јело): 105.
 пилав (јело): 109.
 пилад: 145, 200, 259, 350, 361.
 „пиле“ (половина рабоша): 79
 пилиште: 143.
 пилове (новац): 435.
 пипер (в. попушке, паприке): 8, 106, 109, 239, 241.
 пипер-гуршија: 106.
 Пири-планина: 319.
 пирнач: 87, 106, 107, 108, 109, 110, 113, 114, 432, 434.
 пирнач у млеку (лек од заушки): 432.
 Пирот (варош): 2, 3, 6—9, 13, 14, 24, 26, 28—30, 33—35, 39, 43, 44, 46, 47, 50—52, 54, 55, 62, 63, 65, 66, 69, 70, 72, 76, 78, 87, 92, 93, 99, 100, 103—105, 109—111, 113—115, 118—122, 125—129, 132, 133, 139, 140, 145, 148, 148, 150, 153, 154, 156, 159, 163, 165, 166, 170, 171, 177, 178, 180, 183—185, 188—192, 195—198, 201, 203, 208, 213, 214, 217, 218, 220, 221, 222, 223, 226, 227, 228, 230, 236, 239, 254, 256, 257, 259, 264, 271, 272, 289, 296, 336, 388, 389, 390, 391, 407, 410, 418, 424, 428.
 пиротска села: 8, 46, 52, 54, 55, 62, 63, 65, 66, 68, 87, 92, 93, 99, 100, 103, 104, 105, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 118, 120, 122, 125, 126, 127, 128, 129, 132, 139, 140, 145, 146, 148, 150, 153, 154, 159, 165, 170, 171, 178, 180, 183—185, 195, 196, 197, 198, 201, 203, 208, 213, 214, 217, 218, 220, 221, 222, 223, 226, 227, 228, 230, 236, 239, 257, 259, 264, 271, 272, 289, 336, 389, 390, 391, 407, 410, 414, 424, 428.
 пиротске терзије: 120.
 пиротски вашар: 33, 132.
 пиротски дућани: 120, 197, 272.
 пиротски лончари: 34.
 пиротски хлебари: 102, 109.
 Пиротско Поље: 289, 292.
 Пироћанац (грађанин из Пирота): 69, 70, 71, 109, 153, 177.
 Пироћанка (жена из Пирота): 132, 324,
 „писано“ (човеку да се разболи): 421.
 писар: 409.
 писар општински: 267, 268.
 писмен акт: 268.
 писмен сељак: 151.
 писмо: 300, 304.
 писује (пише): 31.

- пита: 19, 61, 107, 113, 146, 158, 179, 197, 202, 206, 207, 228, 229, 233, 235, 237, 238.
- пита кумова: 228.
- питије (иктије): 110, 127.
- питујем (пштам): 292, 407.
- пиће: 4, 29, 67, 68, 70, 71, 103, 106, 107, 115, 116, 124, 129, 130, 153, 154, 156, 180, 198, 235, 240, 244, 246, 253, 263, 270, 271, 406, 407, 415, 417, 418, 421.
- пишманити се (покајати се): 270.
- пиштољ: 204, 215, 279, 417.
- плава хартија (за Соломоново слово): 431.
- пладне (подне, в. пладница): 22, 292, 327, 334.
- пладница (подне. У селима око Пирота у последње време пладницом зову и железнички воз, који долази у Пирот у подне. За то се чује у говору: „Пројде ли пладница“? или „Пладница мину ли“?): 334.
- плакање (за умрелих): 250.
- плакање дечје (в. вик): 169, 173.
- плаварија (суд за вино): 62, 67, 68.
- планина: 20, 141, 232, 326, 390.
- Планина Стара: 345, 354, 387.
- планинац (сељак из планинских места): 100, 104, 110, 111, 114, 115, 133, 141, 185, 186, 271, 411.
- планинка (жена из планинских села): 222.
- планинка невеста: 217.
- планинска села: 50, 54, 63, 68, 72, 75, 76, 77, 81, 82, 97, 99, 100, 104, 105, 108, 111, 117, 119, 122, 125, 126, 139, 141, 158, 180, 184, 185, 205, 212, 213, 214, 217, 218, 219, 221, 223, 227, 236, 238, 246, 247, 249, 262, 272, 305, 391, 411..
- планински крај: 124.
- плата (ак): 24, 31, 75.
- плата калајпија сеоских: 34.
- плата калфи: 30.
- плата печалбара: 28.
- плата сеоских занатлија: 33.
- плата сеоских терзија: 32.
- плата слугу: 30, 31.
- плата шегрта: 29, 30.
- платно: 40—42, 43, 92, 117, 119, 178, 251, 255, 318, 333.
- платно конопљано: 117.
- платно памучно: 44, 117.
- плаћање ваљаних пртеница: 79.
- плаћање девојке: 208.
- плаћање настира: 16, 17, 24.
- плаћање песме: 159.
- плаћање пореза: 26.
- плашња: 416.
- плева: 50, 260.
- плева голема: 260.
- плевене (плевљење) жита: 39.
- плевљење жита: 39.
- плевња (зграда): 50, 53, 131, 194, 331.
- плетара (кућа): 54.
- плетеница (хлеб за огладе): 203, 213.
- плетете чарапа: 38, 42, 43, 44, 88, 95, 176, 191.
- плетете (шишање косе детету): 180—183.
- плетиво (шишање детета): 180, 181.
- плетића игла (в. кукљача): 44.
- плећка Ђурђевог јагњета: 139.
- плећка јагњећа: 138, 139.
- плеча (плећа): 279.
- плечка (плећка): 282.
- пљн (пун): 283, 344.
- пљене попушке (пуњене паприке): 108, 239.
- пљен пипер (папуњене паприке): 106, 109, 239.
- Пловдинка (надимак): 94.
- Пловдинћа: 313.
- пловка (в. патка, шотка): 8, 98, 109.
- плоска (суд за пиће): 127, 137, 138, 223.
- плот (ограда): 48, 51, 73, 74, 99, 170, 267, 403, 418.
- плоча (за кров кућни): 54, 55.
- пљување (кад се дете окупа): 169.
- пљувачка човечја (не сматра се за клицу болести): 421.
- пљуске (дечје крaste): 139.
- пљућа: 435.
- пљака (в. пљакурина, жена): 435.
- пљакурина (в. пљака, жена): 435.

- поварно** (боље): 241.
побацивање детета: 175.
побашити (прикрити): 287.
побожност народна: 122, 411.
поболети се (разболети се): 311.
повата (појата): 72, 73.
повезивање главе: 92, 120.
повијање детета: 167, 168, 169, 176.
повлака с млека (деж): 431.
повластице женске: 82.
повој детињи: 168, 169.
повојница (честитање новорођенче-
та): 178, 179.
повраћање: 173.
повртак (друго мужсје): 17.
повртњак (дете које сиса мајку и
после одбијања): 172.
поврће: 109, 110, 114, 115, 419.
поганац: 416.
поган људска: 265.
погача кумова: 178, 218, 228.
погача свадбена: 218, 228, 229.
погача (хлеб): 60, 61, 104, 124, 178,
179, 180, 197, 198, 199, 200, 202,
203, 206, 207, 213, 214, 218, 228,
229, 233, 235, 237, 243, 245, 259,
260, 265.
погоден (погођен): 75.
погодити (уценити): 30, 75.
погонич (в. искарувач, дечко који исте-
рује овце): 16.
погонич (в. чирак, помоћник козарског
ћехаје): 16.
погранична села: 133.
под вајду (под интерес): 34, 35.
под кућни: 56, 65, 96.
подљев (млеко): 23.
подљут (ра̀на, кад се подљутити): 274,
276.
подмладак: 97.
подне (в. пладне): 22, 102, 178, 182, 202,
208.
„под нишан“ (испрошена девојка): 197.
по дом (на дому): 408.
подробница (месо испечено у браву):
113.
подрум (в. зевник): 49, 55, 62, 63, 66—
72, 165, 210, 216, 230, 231, 267,
355, 401, 425.
подручак (рани оброк): 102.
подручати: 102.
подџеа: (в. трећеник, помагач овчар-
ског пастира): 16.
„под њесим“ (закуп): 77.
подудрити (отећи): 426.
подује (подоји): 127.
подуј (в. жабица, сточна болест): 142.
подунути: 316.
подушје: 63.
„Под Чуку“ (место за скупање у
селу): 5.
пожар: 175.
поженити (преудати): 268.
поздрав: 133, 147, 149, 209, 212, 215,
401, 407—409.
поздрав дневни: 408.
поздрављање младожење: 215.
поздрављање старијег: 408.
поздрав на Бадње Вече: 147.
поздрав на Божић: 149.
поздрав на расстанку: 408.
поздрав при ручку: 209.
поздрав на Ускрс: 133.
поздрав у сретанју: 408, 409.
повивање на свадбу: 212, 213.
повивање на славу: 123, 153.
познавање живота народног: 96.
познавање народа: 99.
познаница: 408.
поворишно друштво: 135.
повориште: 404.
повиљина (кућне, ижње ствари): 60,
62, 267.
појам о Богу: 412.
појас: 44, 46, 83, 118, 203, 218, 222,
259.
појас (в. павте): 92, 95, 120, 160, 225.
појата: 10, 72—76, 131, 134, 135, 136,
137, 166.
појати (певати): 160.
појатска врата: 57.
појде (пође): 288, 401.
појес (в. павте): 92, 283, 284, 291.
појмови народни (о болестима): 420,
211.
појутрења (подушје други дан са-
хране): 253.
поварена крв: 429.

- Покладе Беле**: 130, 245.
Покладе Божићне: 142.
Покладе Месе: 130, 245.
Покладе Сирије: 130.
подварац (јело): 106, 108, 109, 114.
по двац (по два пута): 243.
подголемити: 313.
подгорскиња (вила): 317.
подела куће: 58.
поди (под): 280, 284.
подизање воденице: 77, 78.
подизање куће: 262.
подјавичне жиле (у болести): 423, 431.
под (испод): 311, 316.
поклон за невесту: 212, 227, 229.
поклон за нову кућу: 263, 264.
поклон свештенички: 138, 204.
поклон цркви: 163.
покосити: 419.
покрива (покрива): 106.
покривало (в. кавтор, покривач за трмку): 10, 13.
покрива (трава): 310, 226.
Покривеничанин (селац из Покривеника): 271.
Покривштица (село): 54.
покривштичка кућа: 55.
покровац: 32, 64, 148, 425.
Покровеник (село): 51, 54, 100, 327.
покровосијачка кућа: 55.
покров мртвачи: 251, 255.
покућство (в. пошњина): 60.
„пола године“ (подушје): 213.
полаженик: 143, 144, 145.
полазак сватова: 220—222.
полазак у школу: 97.
попође зимско: 30.
поливање невесте: 225.
полица (рач): 63, 98, 203.
пол мушки: 94.
полна болест (в. господска болест, нужда): 435.
половина погаче: 178.
половин (половина, у пола): 418.
половница (пола болача за свештеника): 129.
полоше (рђаво): 433.
пољар (грот): 436.
Пољак (селац из Поља): 13, 100, 114, 141.
поље (божићни хлеб): 146.
Поље (околина Пирота): 2, 3, 100, 411.
поље: 6, 72, 83, 140, 141, 150, 151, 152, 157, 164, 169, 170, 188, 223, 263, 264, 305, 385.
„поље“ (атар): 151.
Поље Нишко: 312.
Поље Пиротско: 299, 292.
пољка (жена из поља): 218.
пољка невеста: 218.
послужење невестино: 218.
Пољска Ржана (село): 2, 3, 14, 112.
пољски рад: 27, 29, 36—40, 83, 97, 103, 140, 141, 143, 164, 169, 188, 257—261, 272, 289, 292, 307, 407, 416.
пољски рад женски: 38—40, 272.
пољски ручак: 103, 111.
пољски чувар: 389.
„Помагај Бог!“ (поздрав): 408.
„Помаже Бог!“ (поздрав): 408.
помелуј (помилуј): 152.
поменик (за умрле): 253.
помен (подушје): 253—255.
померна (померио): 424.
помести (очистити): 95.
помлад (млађи): 407.
помогао (помогао): 408.
„Помози Бог!“ (поздрав): 408.
помоћ лекарска: 421, 422, 428, 432, 434.
понадворица (в. срчобољ, срдобоља): 427, 434.
понадвор (в. понадворица, срдобоља): 427, 434.
понедељник: 130, 164, 260, 263, 274.
Понедељник Сирија: 130.
Понор (село): 2, 9.
поњава: 44.
поњавица: 169.
поодити (одлазити): 299.
поп (свештеник): 258, 281, 287, 301, 312, 413, 417, 422, 427, 434.
Попазова Мала (у Гвилану): 4.
попара (јело): 171.
попарак (јело): 106, 110.

- попаша** (сеоска утрина): 6, 7.
„по плану“ (кућа): 53.
Попова Мала (назив за малу у Нишави): 4.
попова молитва (за болесника): 422, 427.
Попов (презиме): 91, 92.
попођен (патосан): 49, 63.
поправка кућног живота: 99.
поприслуживати се (саужити се): 241.
попристарачак: 192.
популарна медицина: 431.
популарни лек: 434.
попушке (в. пипер, паприке): 8, 109.
поразила се (погоршао се): 401.
порез: 26, 30, 34, 35, 269.
порезање: 409.
пореска глава: 82.
пород: 161—163, 185, 300, 303, 322, 373.
породиља (в. родуља): 160, 163, 164—166, 167, 174, 179, 375.
породиљина вршњакиња: 178.
породица: 81, 82, 91.
породично презиме: 90.
порођај: 127, 160—167, 174, 175, 178, 225, 252, 375.
порој (се зове кад придође неки поток на час нанесе нанос и прође. Чешће и штету направи. Реч порој би значила бујица. У говору се чује: »Дојде порој и однесе«! или »Дојде порој и нанесе камење«!): 335.
порок: 83.
порта (врата на двору): 48, 151, 159, 215, 244, 250, 297, 302.
порта црквена: 155.
порусити (покропити): 252.
посан свр: III, 112.
посао (в. работа): 27, 81, 87, 95, 418, 419, 420.
посао женски: 87, 95.
посао зидарски: 27.
посек (влање стоке): 127.
посекотина: 429.
посећивање цркве: 410, 412.
посечено место (в. посекотина): 427.
поскутати (прикрити): 320.
послови кућни: 84, 87.
пословица: 99.
пословични говор: 381.
послужавник: 198, 205, 210, 227.
послужење: 205, 211, 216, 218, 227, 236.
посна слава: 126.
посно јело: 104, 105—108, 149.
пост: 103, 110, 114, 126, 127, 132, 139, 162, 163, 253, 262, 274, 412, 419, 421.
постат (кад један или више копаача копају до врха њиве у правцу и ископају једну површину широку онолико, колико су они у ширину могли да захвате копањем, онда то прекопано земљиште зову постат. У говору се каже: »Искарамо једну постат«; »Де да искарамо и туја постат па да оданемо« (да се одморимо); »Још и туја постат па да ручујемо«): 279, 336.
пост божићни: 32, 107, 108, 245.
Пост Велики: 158, 419.
постеља детња: 168.
постеља дом њинова: 147.
постеља (в. легало): 64, 147, 168, 280.
постељница (в. стеља): 175.
постељне ствари: 99, 230, 254.
постељне ствари умрлог: 254.
постиља (простирка): 327.
постиљци (пелене): 167, 168, 169, 297.
Пост Петров: 103.
потворити (поновити): 365.
потијо (тихо): 283.
потквати (потрошити): 188.
потљак: 181, 423, 431.
потпие (цицеле): 46, 119.
потпоцује (поткопава): 286.
поток: 76, 135, 254, 415.
потомак: 90.
поточара (воденица): 76, 77.
потплатен (постављен): 118.
потплаћивати (постављати одело): 31.
потпори (поуни ачи ограда): 48.
потребе кућне: 84, 87.
потрица (плаћање штете): 406.
потропује (звездка): 287.
потрудил (потрудио): 194.
потсривање: 19, 21, 22.

- походе (госје): 65, 66, 123, 208, 209, 225, 233, 234—247.
- пошла тешка (затруднела): 160.
- поштовање: 91.
- права Лужница (поље око реке Бабушнице): 1, 2.
- права старешине у задрузи: 83, 84, 87.
- правда (в. правдина): 414.
- правдина (права): 414.
- правен (готов): 118.
- правила народна: 174—177.
- правила у међународном животу: 91.
- правити вијавет (проводити се): 70.
- „правити“ (кухати): 105.
- прављење воденице: 77, 78.
- прављење куће: 65.
- прављење угља: 23.
- правне установе: 266—268.
- правни обичаји: 266—268.
- правоугаоније (основа куће): 56, 74.
- праг кућни: 56, 179.
- „пратен“ (послав): 421.
- прави лук: 8, 39, 107, 432.
- празник: 15, 33, 70, 113, 117, 120, 121, 122, 123, 124, 160, 173, 200, 246, 253, 270, 388, 391, 394, 400, 403, 412.
- празник божанствени: 122.
- празник велики: 412.
- празник светитељски: 122.
- празнична кошуља: 119.
- празнична обућа: 119.
- празничне чарапе: 44.
- празновање народно: 122, 123, 412.
- празноверице народне: 273—278.
- празноверје: 123, 139.
- прати (правити): 409.
- пракљача (в. бузателник): 46, 100.
- прање вуно: 38, 42.
- прање главе: 97, 98.
- прање косе: 45, 97, 98, 139.
- прање кошуља: 51, 139.
- прање ногу: 98.
- прање одола: 45—46, 253.
- прање рубља: 42, 45, 46, 163.
- прање руку: 103, 210, 211.
- прање судова: 98.
- прање хаљина (око мртваца): 253, 254.
- прасе: 75, 113, 145, 146, 197, 199, 202, 209, 233, 239, 262, 271, 277, 415.
- прасе божиње: 145, 146.
- прасење свиња: 277.
- прасеће печење: 202, 209.
- прати (пратио): 31.
- пратиња (сахрањивање): 177, 250.
- прачати (праћати): 283, 296.
- прашањ за потсиривање млека: 21, 23.
- прасење винограда: 310.
- прасење кукуруза: 39, 43.
- прашина: 64, 96, 98.
- прашчинак: 143.
- прва грудва сира: 137, 138, 139.
- Прван (име): 348.
- првенче (прво дете): 160, 348.
- први мрак: 140, 147, 212.
- први петли: 134, 212.
- први сумрак: 213.
- први (први): 168, 314.
- првороткиња: 164.
- првостепени суд (у Пироту): 414.
- превес (за невесту): 204, 213, 217, 218, 223.
- прегоревање љубрета: 50.
- прегорети (засушити): 15.
- преграда трљака: 20.
- прегрејавање собе (због болесника): 432.
- предавање девојке (деверу): 208.
- предење: 38, 40, 42, 95, 400, 401, 402, 403.
- предење вуно: 38, 42, 95, 402.
- предење конопље: 38, 40, 400, 402.
- председник: 30.
- „предузети“ (за скриште): 23.
- предузеће: 417.
- пређа: 41, 44, 45, 132, 272.
- пређа вунона: 44, 45, 132.
- пређа (од кучине): 41.
- прежењуска (доплата у случају пре-скакања реда у женидби): 184.
- през (кроз): 236, 302, 333.
- презање волова: 122.
- презивање народно: 89—91.
- презиме: 89, 90, 91, 188.

- презиме званично: 90.
 презиме народно: 90.
 презиме породично: 90.
 презиме рода: 90.
 преанојавање болесника: 424, 425.
 пребарано (претерапо): 71, 75.
 пребарати (претурити): 86, 337.
 прекидање прида: 206, 207, 216.
 преклапало (шалија): 241, 406.
 Преко Реке (назив за малу у Нишави): 4.
 прекор (надимак): 89, 90, 91.
 преливање гроба: 253, 256.
 преливање гостију: 257.
 прело (в. седенћа): 93, 188, 390, 400—404.
 прелске песме: 279—289, 401, 402.
 премакнути (превући, с неком бојом намазати): 370.
 времена: 305.
 премењивати (обући ново одело, пресвући): 100, 250, 304, 407.
 премештање бомарника: 25.
 преминути (прећи): 343.
 премлад: 295.
 премлаз (дан мешања стоке за бачију): 17, 25, 293.
 премлаз (слава на бачији): 19, 20.
 преношење бачије: 25.
 преношење болести: 421.
 Преображење: 431.
 преобука: 68.
 препоруга (прпоруша): 156—158.
 препоруђе (прпоруше): 155—158.
 преперушка песма: 157, 158.
 преперушко певање: 157, 158.
 преплав (врло плав): 285.
 преплитати: 85.
 преправљати (мењати): 36.
 прерада вуне: 40—42.
 прерада коноцле: 40—44.
 прерада лана: 40—44.
 прерађивање млека: 16, 22, 67.
 преревати (премештати): 347.
 прерицување (скакање): 391.
 Пресветл (недеља после Тројица): 150.
 пресвлачење: 99, 100, 424.
 пресвлачење болесника: 424.
 Пресека (село): 1, 305.
 пресицати (пресецати, протицати): 297.
 Преслоп (Преслап, село): 1
 пресна кожа: 118.
 преспаву (преспавају): 286.
 престилка (кецеља): 120.
 претресање куће: 98.
 преудаја: 186, 187, 268.
 прецеливање гостију: 238.
 прецеље (сребрн новац на глави невестиној): 225.
 прешка (кецеља): 120.
 пржена јаја: 179.
 пржење јаја: 111, 112, 179.
 пржење рибе: 108.
 при (код): 71, 161.
 „При Амбар“ (место за скупување у селу): 5.
 „При Бунар“ (место за скупување у селу): 5.
 приванути (прихватити): 319, 342, 344.
 привијање вуне (у болести): 432.
 привијање крпа (у болести): 423, 427, 428, 429.
 привијање лишћа (у болести): 431, 432, 433, 434.
 привијање хлеба (на очи): 428.
 приводњак (човек који уђе у жену кућу): 188.
 привреда: 6.
 привремити (приблизжити се порођају): 163.
 придавушка (прида): 271.
 прид за девојку: 185, 201, 202, 203, 207, 212, 216, 247, 248.
 прид за имање: 271.
 призетњак (в. приводњак): 188.
 прија: 206, 216, 234, 237, 241, 356.
 „пријатан ручак“ (поздрав): 209.
 пријатељ: 95, 124, 150, 180, 185, 186, 192, 194, 198, 199, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 209, 215, 216, 221, 234, 235, 236, 237, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 248, 270, 386, 387, 409.
 пријатељица: 207, 241, 408.
 пријатељска кућа: 193, 202, 204, 215.
 пријатељство: 185, 192, 384, 386, 387

- приказња** (прича): 372.
приказна (прича): 372.
приказница (прича): 372.
прилике свечане: 119, 121.
Прилип (град): 337.
прилог цркви: 152.
примил (прямио): 31.
примитиван живот: 100.
принов (новорођенче): 161, 163, 178, 179, 336.
продњак (в. приводњак): 188.
„При ореј“ (место за скупљање у селу): 5.
припојавање (припевање на предлу): 402.
Присјан (село у Ншави): 2.
притвореник: 414.
приход (са земљишта): 26.
причање: 93.
приче народне: 372—380, 417.
причешће: 249, 273.
пришивање (на дечју кацу): 173.
пришт (болест): 426.
пробади (болест): 430.
Проваљеник (село): 1, 142, 155, 320.
провиштати (провриштати): 283.
проводација: 191.
проврети (провући): 259.
прогон (пуг за стоку): 6, 136.
продава (продаје): 231.
продавање: 268—272, 411, 412.
продавање имања: 77, 268, 269, 270.
продавање меса: 145.
продавање производа: 156.
продавање стоке: 269, 270, 412.
продавац: 412.
продацба (продаја): 384.
продумати (проговорити): 86.
прозор: 53, 57, 58, 98, 120.
производи земљораднички: 7.
производи млечни: 111, 112.
проја (кукурузан хлеб): 435.
прокај (покрај): 417.
прокарати (провести): 243, 316.
проклетство: 145, 418.
Проконије Свети (8. јула): 12.
пролазник (пуг за стоку): 136.
пролети (у пролеће): 287.
пролетњи дани: 114.
пролетњи спанаћ: 114.
пролет (пролеће): 229.
пролеће: 32, 34, 36, 76, 83, 88, 106, 111, 114, 115, 128, 141, 156, 229, 419.
пролећни рад: 39.
пролив (болест стомачна): 428, 434.
промаја: 420.
промациња (промиче): 287.
промукао (болест): 428.
проникал (поникао): 306.
„пропусти“ (в. прогони): 6.
прорицање: 255.
проровати (проплакати, заплакати): 322.
Пророк Јеремија: 138, 150.
Пророци (урезује се на Соломоново слово): 432.
просвећени људи: 99.
просидба (девојке, в. удумавање): 192, 193, 194, 196—200, 308.
прослава Ђурђевска: 134.
просо: 8.
проходе (пролазе): 31.
проценили (дати цену): 38.
процеп (од кола): 224.
прочка (оцроштај): 249, 282.
прошевина девојке: 192—195—200, 331.
прпор је врло врућ пенео који се извади са огњишта па метне у једну црепљу (црепуљу), па се онда у њега сила вода (обично хладна), те се он мало расхлади и одмах се тура у криу или шамију и меће на трбух да га загреје: 424, 430, 431.
прскање детета: 175.
прскање куће: 157, 167.
прст (кад заболи): 429.
прстен: 136, 197, 259, 287, 297, 301, 303, 333, 335, 355.
прсти: 97, 252, 429.
плетена кошуља: 119.
пртенице (сукино): 38, 73, 79, 80, 88.
пртеничар (сукинар): 79.
пртено (платно): 41, 43.
пруслук: 117, 118.
пруке: 170.

- пручка** (шипитица уз тупан): 388.
- прцак** (женска плетеница од косе; у старије време, а и сада у планинским местима, носиле су жене и вештачке дугачке прцаке — плетенице): 382.
- прчав**: 71.
- псето** (пцето): 20, 75, 145, 193, 215, 277, 287, 306, 312, 377, 403, 415, 417.
- псовање стоке**: 406.
- псовка**: 405, 406, 407, 410.
- птица** (типа): 128, 203.
- пувалник** (цев на гајдама): 388.
- пуж**: 108.
- пужић**: 173.
- пуздер**: 400.
- пунолетна девојка**: 248.
- пуњене паприке**: 109.
- пушак**: 167, 380, 424, 425.
- пушак детињи**: 167, 424.
- „пушак померил“** (стомачна болест): 424, 425.
- пустињаци** (одело заостало од мртваца): 254.
- путник**: 354.
- пут сеоски**: 5, 400, 406.
- пуцање** (из пушака): 71, 136, 196, 199, 200, 204, 215, 222, 223, 231, 247, 248.
- пушка** (в. пушћа): 71, 136, 196, 199, 200, 204, 215, 222, 223, 231, 247, 248, 279, 300, 320, 377, 417.
- пуштање крви** (у болести): 127, 422, 423, 427, 428, 431.
- пушћа** (пушка): 320.
- пцето** (псето): 193, 277, 282, 287, 312, 417.
- пчела** (в. чела): 8, 149, 420.
- пчелар**: 9.
- пчеларење**: 9.
- пчеларски алат**: 9.
- пчеларство**: 8—13.
- пшеничка** (пшеница): 306.
- пшеница** (озимица): 8, 61, 152, 257, 271, 305, 306, 334, 354.
- пшеница славска**: 151.
- пшенично брашно**: 41, 104.
- работа** (посао, рад): 81, 82, 87, 156, 164, 191, 193, 194, 196, 198, 231, 241, 253, 269, 407, 416.
- работати** (радити): 71, 81, 85, 161, 168, 191, 236, 330, 408, 414, 415, 417, 430.
- работник**: 194.
- рабош** (мера): 18, 79.
- Раванлија** (црква): 319.
- Равна** (мала у Стрелцу): 4.
- Равно Бучје** (село): 3.
- равнодушност** (према лекару): 434.
- равњање гроба** (подушје после 40 дана): 253.
- равњен**: 285.
- Рагодеш** (село): 2, 3.
- рад**: 10, 27, 29, 33, 38—46, 70, 83, 87, 95, 97, 98, 103, 140, 141, 143, 164, 169, 188, 257—261, 289, 292, 307, 407, 415, 416, 418, 419, 420, 421.
- Рада** (име): 280, 284, 295.
- Раденко** (име): 90.
- рад женски**: 38, 39, 40, 41—46, 87, 95, 403.
- рад земљораднички**: 33, 70, 98.
- Радивљи** (село): 1, 7.
- Радич** (име): 299.
- рад јесењи**: 39, 257—760
- рад летњи**: 39, 97.
- радна снага**: 184.
- радни дан**: 120, 191, 273.
- радно време**: 167.
- радња трговачка**: 15.
- рад око пчела**: 10.
- радо** (радосно): 194.
- Радосни** (село): 1.
- радост**: 83, 85, 405.
- Радосевац** (село): 1.
- рад пољски**: 27, 29, 38—40, 83, 97, 103, 140, 141, 143, 164, 169, 188, 257—261, 272, 289, 292, 307, 407, 416, 421.
- рад пролећни**: 39.
- рађање деце**: 128. 160—166—177, 180, 184, 375.
- ражањ** за печење меса: 19, 113, 137, 138, 139, 216, 239, 416.
- ражањ** од ђурђевског јагњета: 138, 139.

- раж** (в. рж): 8, 257.
разбој (за ткање): 33, 54, 271.
развивати (развијати): 320.
развитак телесни: 97.
разговорил: 303.
Разлог (село): 272.
разлучивање стоке: 141, 390.
размена: 268—272.
размешивање хлеба: 61.
размирица (рат): 419.
разоцује (хода): 303.
рај: 343, 351, 352, 420.
раја: 374, 414.
рајска душица: 352.
рајска капија: 351,
рајски капиција: 351.
рак: 108.
ракија: 13, 62, 65, 66, 67, 76, 86, 113,
 123, 124, 125, 126, 148, 149, 151,
 156, 178, 179, 180, 181, 182, 194,
 197, 198, 199, 200, 201, 202, 205,
 206, 207, 208, 209, 213, 214, 215,
 216, 223, 225, 227, 228, 231, 232,
 233, 235, 236, 237, 238, 239, 240,
 243, 252, 256, 263, 265, 271, 272,
 282, 302, 304, 407, 420, 424, 425,
 427, 428, 435.
ракија врућа (жешка): 238, 428.
ракија љута (лек од дрвеног ветра):
 427.
ракија медена: 232.
ракија слатка: 231, 232, 233, 238.
Ракита (село): 1.
Раковдол (село): 1.
рак (полужица на точку воденичном):
 78.
Ради (село): 1, 6, 54, 305.
рало: 33, 67, 271, 305.
раме (рамо): 20, 199, 210, 222, 224,
 229, 284, 289, 425, 426, 427.
раме десно: 224.
рамљати (кривити): 148.
рамо (раме): 284, 289.
рамца: 410.
ра̀на: 132, 174, 274, 281, 318, 348, 429.
ра̀на (в. подљут): 274.
Рањел (име): 90.
Рањелов (презиме): 90, 91.
Рањчин (презиме): 91.
Ранчић Сава Ј. (из Гњилана): 337.
Ранцел Свети: 385.
раони: 32, 258, 259, 260, 380, 382, 411.
расковњак (трава): 163.
раскопавање гроба: 257.
раскреје: 346.
раскршће: 174, 400.
расне (расте): 306.
Расница (село): 2, 6, 72, 112, 195, 201.
расол (кухав купус): 106, 107, 109,
 209, 239.
расо (сок од кисела купуса): 107, 148,
 423.
распасивање: 95.
Распети Петак: 132.
распра у кући: 83.
распрати (разаслати): 142.
„раставена“ (глава, кад боли): 423.
раставити: 282.
растанак: 408.
растеривање страха: 174, 434.
растурете (растурите): 277.
растурњак (Седми Мрата): 142.
расукивање (развијање): 61.
ратарство: 6.
рат (размирица): 419.
рат бугарски: 128, 129.
ра̀нја (ракија): 282, 302, 315.
раф (полица): 62, 66, 98, 178.
рачун кућни: 89.
рачун у склапању брака: 184, 185.
рацати (рајати): 152, 166, 234, 243.
рдаква (ротква): 8.
рђави духови: 168.
рђавство: 6.
револвер: 204, 215.
регрут (војник): 310.
регрутација: 86.
редовача (змија): 357.
ред у домаћем животињу: 94—96.
ред у женидби и удадби: 184.
резало (пчеларска справа): 9, 10, 11, 12.
ревање колача: 124, 129, 145, 148,
 421.
река: 97, 108, 254.
религија народна: 412.
ремик (колан): 46, 118, 120, 180, 204,
 224, 225, 429.
Реља Бошњанин: 333.

- реп:** 110, 173, 213, 318, 416.
репак (реп): 318.
репа шећерна: 8.
репица: 28.
реп од зеца: 173.
реп од лисице (маска): 213,
реп свињски: 110.
репушина (трава): 427, 429.
Ресник (село): 1.
ређија (равија): 302, 304, 325, 341,
 344, 355.
ређита (ракита) 353.
рецељ (пекмеа): 67, 115, 148.
»речено« (човеку да се разболи): 421.
речи из лончарског језика: 435, 436.
речи (реци): 279.
речи у Соломонову слову: 432.
речица: 76, 108.
решето: 32, 416.
Ржана Височка (село): 3, 33, 79,
 112, 156.
Ржана Пољска (село): 2, 3, 14, 112.
рж (раж): 8.
риба: 108.
рид (хрид, гробан): 2.
рид црвенојабучки: 2.
риљати: 243.
рингла (колут на пећи): 65.
ринути (баљати, чистити): 149, 406.
рипање (скакање): 391.
рипати: 318.
ристијанин (хришћанин): 85.
Ристос (Христос): 329.
ришавац (старац): 435.
ришћанин: 327.
робиња: 285, 320.
робје (робље): 335.
робље: 290, 335.
робови (камење у игри): 395.
ровање (плакање): 169.
рог: 413, 423.
рогато јагне: 137.
рог за сисање крви: 423.
рогови од куће: 263, 264.
рогожина (асура): 64, 95, 148, 230.
рог од појате: 74.
родбина: 246.
род (више кућа): 90, 178, 189, 212,
 241, 265, 313, 320, 338, 408.
род девојчин: 193.
родитељ: 160, 172, 183, 185, 187, 188,
 192, 193, 194, 195, 196, 248, 266,
 267, 273, 386, 403, 409, 433.
родитељ девојчин: 192, 194, 195, 403.
родитељ момков: 195, 248.
родитељско имање: 267.
род момков: 193.
родна година: 136.
роднина (даљни сродник): 338.
родно дрво: 51, 151.
родуља (породиља): 160, 164—177.
рођак: 192, 207.
рођак девојчин: 207.
рођење: 96.
ројак (рој): 11.
ројење пчела: 10, 149.
рој (в. ројак): 10, 11.
рок облигације: 35.
роса: 157, 275.
Роса (име): 309, 311.
рт (ловачки пас): 319.
рубa (одело): 194.
рубље: 42, 45—46, 99, 163.
рудина: 283, 308.
Рудиње (село): 2, 197, 287, 335, 357,
 358.
ружа: 310, 311.
Ружица (име): 296.
рујак (рој): 10.
рука: 20, 97, 103, 168, 169, 175, 176,
 178, 179, 184, 192, 195, 198, 199,
 200, 206, 210, 221, 224, 229, 276,
 283, 295, 297, 409, 410, 415, 427,
 429, 431.
рукав на оделу: 117, 118, 119, 120,
 121, 294.
рука десна: 176, 224.
руковање: 124, 208, 401, 407, 408,
 409.
руковод: 336.
рукољћа (сноп): 336.
рукове (руководи): 315, 336.
Румунија: 27, 28, 29, 30, 36, 37, 50,
румунски језик: 28.
руно: 381.
рупа за ђубре: 50.
руса (красте, деца болест): 139.
русалија (игра): 284.
русална недеља: 45, 139.

- Русалица** (Тројична Недеља): 139.
Русе (име): 285.
русити (трунити): 307.
рућа (рука): 283, 284, 295.
рухо женско: 187.
рухо самртничко: 249.
рухо стајаће: 410.
руцало (цев на гајдама): 388.
ручак: 19, 61, 102, 108, 111, 113, 123, 124, 125, 127, 153, 154, 158, 160, 164, 179, 181, 182, 196, 199, 200, 202, 208, 209, 210, 214, 216, 219, 226, 232, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 246, 252, 258, 259, 260, 261, 265, 283, 292, 389, 408, 409.
ручак на Бадњи Дан: 146, 147.
ручак на Божић: 149.
„ручак“ (в. подручак): 102.
ручак свадбени: 214, 216, 219, 226, 232, 233, 234.
ручак свештенички: 154.
ручак у пољу: 103, 111.
ручање: 102, 111.
рџа (рђа): 98.

сат (часовник): 283, 315.
сабирати (скупљати): 293.
сабља: 130, 154, 213, 214, 300.
сабља дрвена: 130, 213, 214.
сабља (колач за Младенце): 131.
саборњак (в. плетеница): 203, 213.
сабор дрвени: 6, 133, 176, 192.
Сава (име): 337.
Сава (река): 315, 320.
Саваот (урезује се на Соломоново слово): 432.
Сава Свети: 128, 129.
Савета (име): 337.
Саветка (име): 285.
савнути (сванути): 243, 413.
сагоревати (правити угаљ): 28.
саг (сад): 14, 71, 155, 210, 241, 242, 243, 254.
садашње време: 150.
саде (само): 85.
сајбија (в. мојијат сајбија): 93.
сајван (настрешница пред кошаром): 50, 51, 54, 70, 425.
сајванчев (мали сајван): 70.

сајбија (в. сајбија): 384, 386.
сака (капут): 43, 117, 118, 119.
сакати (хтети): 85, 183, 194, 242, 243, 282, 427.
сакат (крив): 415.
сакојак (свакојак): 283.
сал (само): 284.
саланџак (колевка): 170, 171.
салаш: 49.
Салимон (име): 362.
сало зечје: 429.
салте: 243.
салтина (средина из тикве): 429.
самовида: 277.
самотиња (мала породица): 81.
сџн: 176, 179, 280, 328, 375, 421.
санак (сан): 280.
сан бацски: 421.
сандак (в. воденички сандак): 78.
сандук воденички (в. мученик или сандак): 78.
сандук мртвачки: 251, 311.
сандучара (пећ за грејање): 65, 267, 433.

санке: 67.
сџн (тањир): 105.
сантрач бунарски: 271.
сањање: 95.
саоне: 122, 252.
саоне (колач): 146.
саун (за прање): 46, 87, 100, 429.
саравити (сахранити): 254.
сарма (јело): 110, 239, 243.
сас (са): 246, 284.
„са све барду“ (са целом капом): 409.
састанак сеоски: 388, 391, 406.
сат од меда: 10, 12.
саучешће (у жалости): 250, 251.
сахат (часовник): 165.
сахрана: 249, 250, 251—253, 256, 257.
сач (вршник): 60.
свадба: 35, 58, 63, 65, 67, 86, 104, 110, 112, 113, 114, 119, 123, 180, 181, 187, 188, 193, 199, 201, 203, 204, 208, 211, 212—235, 245, 246, 247, 248, 280, 322, 343, 345, 369, 386, 388, 389, 403, 407, 409.
свадба удовичка: 186, 187.

- свадбене свечаности:** 112, 389.
свадбени барјак: 212.
свадбени колач: 226.
свадбени обичаји: 103.
свадбени трошак: 246, 247, 248.
свађа: 84, 86, 160, 177, 186, 268, 269, 402, 403, 406, 413.
свађа међу браћом: 268, 269.
свађа међу женама: 160.
свађа међу кумовима: 177.
свађа међу пријатељима: 186.
свађа на прелу: 402, 403.
свађа око имања: 406.
свађа у задрузи: 84, 86, 268.
сваја (в. прија): 234, 356, 387.
свануће: 134, 144, 149, 202, 216, 232.
сварити: 112.
свастика: 215.
сватиница (пријатељи): 234, 387.
сватови: 203, 208, 212—234, 246, 291, 322, 331, 355.
сватовска песма: 289—292.
сват (пријатељ): 185, 234.
сват стари: 201, 204, 212, 213, 214, 215, 218, 222, 226, 227, 232, 234.
свацба (свађа): 85.
сведок: 417.
свекар: 180, 186, 199, 201, 203, 204, 208, 210, 211, 214, 215, 218, 220, 222, 223, 229, 231, 245, 336.
свекрва: 87, 164, 180, 186, 204, 207, 208, 210, 214, 222, 223, 224, 225, 231, 327, 336.
Света Богородица: 166, 256, 387, 432.
Света Богородица (црква): 163.
Света Марија: 281, 329.
Света Недеља: 122, 319, 343, 354, 354, 406.
Света Параскева (14. октобра): 141, 156.
Света Петка (26. јула): 141, 150, 156, 192.
Света Петка Трнова (црква у Ставичењу): 6, 156.
Света Петка (црква): 163.
Света Сава (м. Свети Сава): 128.
Света Тројица: 122, 138, 150.
светац (празник): 85, 124, 152, 155, 180, 329, 344, 405.
светац (слава): 123—127, 155, 385, 386.
Свети Алимпије (26. нов.): 123, 126.
Свети Алисеј (14. јуна): 140, 150.
Свети Андреја: 143.
Свети Аранђел: 122, 123, 142.
Свети Вартолома (11. јуна): 140.
Свети Василије (1. јан.): 127.
свети гроб (Христов): 251.
Свети Димитрије: 141, 142.
Свети Ду: 122.
Свети Ђорман (Ђерман): 140, 149.
Свети Ђорђе (темски манастир): 76, 156.
Свети Илија: 6, 24, 156, 192, 281, 329, 434.
Свети Јеремија (1. маја): 140.
Свети Јован: 123, 127, 176.
Свети Јован Биљобер (Ивањ-дан): 68, 140, 141, 375.
Свети Јован Златоуст: 123.
Свети Мина (Краљ Дечански): 142.
Свети Младен (Младенци): 131.
Свети Мрата: 123, 142.
Свети Никола: 122, 123, 126, 138, 142, 150, 344, 387.
Свети Никола (9. маја): 140, 150.
Свети Николаја: 386.
светиња: 405.
Свети Петар: 129, 156, 343.
Свети Прокопије (8. јула): 12.
Свети Ранцел: 385.
Свети Сава: 128, 129.
Свети Сава (крст од камена у с. Гвилаву): 128, 129.
Свети Стеван: 123.
светитељ: 122, 256.
светитељски празник: 122.
Свети Тодор (в. Тодорова Субота): 130.
Свети Тривул (1. феб.): 129.
Свети Трифун: 70, 71.
Свети Ђирик (15. јуна): 141.
Свети Унурије (12. јуна): 140, 150.
Свети Четирес (Младенци): 131.
Свети Четирес (црква): 131.
Свети Џерман (12. маја): 140, 149.
Свети Џурча (Свети Ђорђе): 131, 133—139, 386.

- Светла Недеља:** 133, 139.
светлост: 68, 95, 174, 176, 215, 401.
свето дрво: 151.
свет онај: 249.
свећа: 67, 127, 137, 151, 223, 224, 238, 250, 251, 294, 353, 368.
свећа воштана: 137, 151, 223, 224, 250, 253, 258, 259.
свећа за жито: 137.
свећа славска: 127.
свећа у јагњећој глави: 138.
свећење воде: 123, 129, 133.
свећица (в. гасарче): 67, 424.
свечан дан: 110, 120.
свечане прилике: 119, 121.
свечаност: 121.
свечаности свадбене: 112, 389.
свеча (снећа): 294, 232, 353, 368.
свештеник: 30, 51, 99, 123, 124, 127, 129, 133, 134, 138, 139, 150, 151, 152, 153, 154, 167, 184, 200, 214, 217, 222, 248, 249, 252, 255—258, 262, 264, 274, 374, 389, 403, 410, 427, 434.
свештенички благослов: 134, 138.
свештенички дар: 138.
свивати се (умотавати се): 419.
свила: 119, 287, 304, 311, 317.
свилена марама: 204, 287.
свиленица: 287.
свилкав (свилец): 120.
свиња: 49, 75, 76, 145, 149, 277, 378, 406.
свиња (колач): 146, 148, 149.
свињар: 75, 76, 149, 392, 393, 394.
свињац (в. кочина): 49.
свињска црева: 110.
свињска дигерица: 110.
свињске ноге: 110,
свињске уши: 110.
свињски реп: 110.
свињско месо: 109, 110.
свињћа (дрво за игру свињћу): 392.
свињћа (игра): 391.
свирајћа (сирова за свирање): 388.
свирала: 388, 402, 404.
свирање: 199, 202, 204, 207, 209, 213, 214, 228, 280, 281, 283, 293, 297, 327, 370, 387—389, 403, 404.
свирач: 71, 181, 199, 200, 204, 207, 209, 211, 213, 214, 222, 226, 227, 228, 232, 233, 235, 236, 237, 241, 387—389.
свирка: 71, 134, 222, 241, 281, 293, 297, 387—389, 404.
свиркање: 171.
свирка овчарска: 281, 293.
свирка страна: 404.
свирија (в. гајдар): 181.
Сви Свети: 150.
свођење младенаца: 230, 231.
сврака (в. свраћа): 312, 419.
свраката (сврака): 419.
свраћа (сврака): 312.
свршетак презимена: 91.
Сева: (име): 324.
севап: 175.
севди: 290.
Сегменка (игра): 389.
сегмење (турски пандури, в. мартолог): 319, 330.
седање за софру: 94, 95.
седали (седећи): 297.
седељка (прело): 400—404.
седенћа (прело): 188, 247, 279, 280, 286, 390, 400—404.
седенћарица (девојка на седенћи): 401.
седенћарске песме: 279—289.
седенћати (ићи на седенћу): 403.
седење: 94.
сејање усева: 6, 224, 257—260, 271, „сејати“ (бацати): 152.
сејиз (слуга око коња): 416.
секира: 32, 51, 148, 174, 261, 382, 411, 413.
сек (место где се секу дрва): 52.
села бабушничка: 154, 159.
села без воде: 100.
села буковичка: 142.
села виноградарска: 67, 68, 72, 115, 129.
села височка: 33, 142, 339.
села забачена: 430.
села лужничка: 3, 50, 51, 52, 54, 55, 68, 77, 100, 104, 105, 112, 132, 133, 141, 142, 150, 154, 155, 158, 159, 188, 196, 212, 215, 246, 249, 252, 258, 259, 261, 270, 409.

- села нишавска:** 3, 20, 48, 52, 54, 55, 57, 72, 73, 77, 79, 97, 100, 104, 108, 115, 129, 131, 139, 140, 141, 147, 150, 154, 155, 159, 197, 200, 201, 205, 212, 215, 218, 220, 221, 244, 245, 252, 259, 260, 262, 271, 336, 362, 390.
- села око вароши:** 110, 135, 142, 178, 233, 411, 422, 427, 429, 433, 434.
- села пиротска:** 8, 46, 52, 54, 55, 62, 63, 65, 66, 68, 87, 92, 93, 99, 100, 103, 104, 105, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 118, 120, 122, 125, 126, 128, 129, 132, 133, 139, 145, 146, 148, 150, 153, 154, 159, 165, 170, 178, 180, 183, 184, 185, 195, 196, 198, 200, 201, 203, 208, 213, 214, 217, 218, 220, 222, 223, 226, 228, 230, 236, 239, 257, 259, 264, 271, 272, 289, 336, 389, 391, 407, 410, 424, 428.
- села планинска:** 50, 54, 55, 63, 72, 75, 77, 81, 82, 99, 100, 104, 105, 112, 119, 122, 125, 126, 132, 139, 141, 142, 158, 180, 182, 184, 185, 205, 212, 213, 214, 217, 218, 219, 221, 222, 223, 227, 236, 238, 246, 247, 249, 262, 272, 305, 391, 411.
- села погранична:** 133, 305.
- села удаљена:** 99, 100, 110, 156, 180, 222, 272, 427, 432.
- села у равници:** 221, 391, 411.
- селин** (трава): 137, 138, 303.
- селиште** (место где је кућа): **47, 48**, 49, 52, 53, 267, 268.
- Селиште** (место старог села): 3.
- село девојчино:** 215.
- Селска** (игра): 389.
- селски сир:** 22.
- селско** (општинска зграда): 5.
- селско** (утрина, заједничка шума): 7.
- сељак** из другог села: 409.
- сељак** из планинских места: 100.
- сељак** из поља: 100.
- сељачка кућа:** 91.
- сељачка соба:** 96, 98.
- сељачки живот:** 100, 101.
- семење:** 63, 224, 258, 259, 260, 305.
- сенџа** (в. сенџа): 52, 170, 174, **265**, 266, 312, 413.
- сено:** 7, 39, 50, 64, 164, 186, 347.
- сенџа врбова:** 413.
- сенџа** (сенка, хлад): 52, 170, 312, 413.
- сеоска механа:** 4, 51, 66, 270, 272 406, 413.
- сеоска слава:** 34, 113, 128, 133, 140, 141, **150**—155, 183, 388.
- сеоска утрина** (попаша): 6, 7, 73.
- сеоска црква:** 223.
- сеоски атар:** 139.
- сеоски биров:** 76, 153.
- сеоски грех:** 421.
- сеоски запис:** 134, 137.
- сеоски збор:** 5.
- сеоски балајџија:** 34.
- сеоски пут:** 5, 406.
- сеоски састанак:** 388, 391, 406.
- сеоски терзија:** **32**, 43, 121.
- сеоски ђурчија:** 121.
- септембар** (месец): 10, 39, 156, 257, 258, 400.
- серма** (болови у востима): 427
- сестра:** 20, 91, 92, 93, 184, 190, 192, 196, 221, 253, 278, 281, 290, 292, 294, 313, 329, 331, 337, 338, 361.
- сестра млађа:** 184, 192.
- сестра момкова:** 196.
- сестра невестина:** 221.
- сестра старија:** 93, 192.
- сестра удата:** 190.
- сестрица** (женски надимак): 88, 94.
- сеџира** (секира): 277, 413.
- сецкано месо:** 109, 110.
- сечење горе:** 7.
- сечење јагњета** (на крсту): 139.
- сечење колача:** 124, 129, 139, 145, 148, 421.
- сечење поката:** 176.
- сечење спра** (на крсту): 139.
- сечиво:** 102.
- снмит** (хлеб): 272.
- сни:** 81, 82, 94, 144, 178, 183, 185, 186, 192, 193, 194, 196, 201, 204, 212, 246, 247, 251, 267, 291, 300, 302, 303, 327, 372, 378, 405, 406, 433.
- синак** (сина): 300, 433.
- син бојџи:** 351.

- синија** (трпеза): 61.
син малолетан: 183.
Синова Глава (село): 1, 54.
синоглавска кућа: 55.
синоч (синоћ): 85, 283, 293.
синочће (синоћ): 314.
син старији: 201.
синџир: 290.
Сип (планина): 2.
сир: 6, 13, 18, 19, 21, 22, 29, 67, 110, 111, 112, 113, 131, 133, 135, 137, 138, 139, 228, 272, 380, 436.
сирати (сирити): 380.
сир Ђурђеовски: 137, 138, 139.
сирење (млека): 21, 22, 23, 67, 111, 112, 133, 137, 309, 380, 385.
сирште: 21, 22, 137.
Сирна Недеља: 130.
Сирне Покладе: 130.
Сирни Понедељник: 130.
сироватка (сурутка): 16, 22.
сиромаштина: 100, 105, 139, 177, 230, 235, 246, 254, 262, 274, 313, 413, 419.
сиротна кућа: 164, 165, 230.
сироче: 172, 280, 283, 337, 344, 418.
сирће: 106, 108, 109, 115, 425, 427.
сиса: 169, 172.
сисање крви (у болести): 423.
ситна стока: 13, 36, 72, 133, 134, 186.
ситнеж (младеш): 74, 135.
ситновеза: 287.
ситноковац: 287.
сито: 152, 158, 224, 226, 231, 247, 262, 411.
сит (човек): 418.
сијајеју (сијају): 309.
„Сјенџијевића кина“ (лек за грознипу): 424.
скабање: 391.
скалити (убити): 339.
скендрет: 370.
сеидање каше: 103, 409, 410.
скелсен (кров сведен на две воде): 50.
склоп човечјег тела (боље знају сеоски „мајстори“ него лекари): 421.
„скок“ (јачина воде): 78.
скопати (ископати): 243.
скрама (мрежа на очима): 274, 275.
скраћивање века: 419.
скробилка (за бојење пређе): 41.
скроб (јело): 105.
скрчав (тврдица): 420.
скубити (резати): 296.
скупљање на игру: 5.
скупоћа: 416, 419, 434.
скупоћа меса: 419.
скутати (сакрити): 88.
слава (домаћа): 19, 34, 54, 58, 61, 63, 65, 66, 67, 98, 100, 104, 105, 108, 110, 113, 114, 122, 123—127, 141, 150, 181, 265, 343, 353, 356, 385, 387, 389, 407, 409.
слава манастирска: 155, 156, 192.
слава сеоска: 34, 113, 128, 133, 140, 141, 150—155, 183, 388.
слава црвена: 34, 155, 156, 192.
славска пшеница: 151.
славска свећа: 127.
славски колач: 104, 105, 123, 124, 125, 128, 133, 141, 150, 153.
славски обичаји: 103.
славско жито: 123, 124, 125, 127, 141, 153.
слази (силази): 290.
слама: 48, 49, 50, 52, 54, 63, 64, 73, 74, 130, 147, 148, 165, 260, 264, 347.
слама божићна: 147, 148, 149.
сламка: 165.
сламни шешир: 118.
слана: 286.
слана кафа: 216.
сланик (в. соларче): 102.
сланина: 114, 239, 429.
сланце (сунце): 314.
слатка пита: 112.
слатка ракија: 231, 232, 233, 238.
слатко (за послужење): 198, 205, 236.
слачица (лековита трава): 430.
слез (трава лековита): 432, 433.
слезина (кад отегне): 426.
слезоше (сиђоше): 20.
сл. п.: 175.
слено око: 431.
слика: 66.
слатка вода (шербет): 276.
слатко вино: 67, 115.

- слез** (трава): 63.
слепи јарц (игра): 394, 397.
слза (суза): 177, 277, 295.
Слишовци (село): 1.
слнце (сунце): 275, 283, 291, 292, 294, 295, 308, 324, 338, 353, 355.
слнченце: 308.
слнчоглед (сунцоглед. лев од жутице): 431.
слово Соломоново (запис за болесница): 431.
слога: 86, 88, 91, 417.
слога у задрузи: 86, 88, 91.
слпћа (грана): 324.
слуга: 31, 77, 416.
служавник (послужавник): 205.
служба у граду: 83.
служење гостију: 125.
служити (славити): 123.
слушање: 94.
слушати се (служити се): 38.
смавати (штедети): 111, 112.
смаатрал (смаатрао): 71.
Смедерво (варош): 324.
смејање дечје: 176.
смеса (ортаклуб): 77.
смесичар (ортав): 77.
см-тња законска: 185.
смеча (сметња): 415.
смиљан: 284.
смитати (в. насмитати): 358.
смоква: 146.
смоница (земља): 55, 419.
сврад: 433.
Сврдан (село): 2, 3, 55, 65, 72, 280, 281, 321.
смрт: 98, 166, 167, 172, 177, 184, 186, 187, 249—251, 253, 254, 261, 267, 274, 311, 324, 333, 368, 369, 401, 414, 418, 421, 424, 426, 427, 433.
снаата (снаја): 163, 281.
снага радна: 183.
снагата (стас): 285.
снајде (снађе): 232.
снаха (снаја): 163, 186, 189, 190, 193, 201, 203, 204, 221, 229, 231, 244, 245, 274, 281, 289, 290, 291, 302, 357, 373.
снаха невестина: 221.
сноп жита: 260, 261, 315, 336.
со: 61, 62, 70, 83, 102, 106, 107, 109, 110, 112, 113, 115, 124, 136, 153, 178, 179, 206, 213, 218, 230, 237, 344, 383, 387, 429.
соба: 56, 57, 58, 63, 65, 66, 68, 69, 95, 96, 98, 165, 170, 198, 205, 210, 216, 218, 223, 225, 226, 230, 235, 236, 240, 250, 267, 268, 397, 432, 433.
соба гостинска: 63.
соба детиња: 176.
соба за госје: 65, 66.
соба спаваћа: 65.
собица за овчара: 73.
собни намештај: 65.
собути (изути): 95.
совеља (чунак): 383.
Совија (Соџија, варош): 284, 310, 330, 370.
совра (в. софра): 62, 63, 85, 102, 103, 113, 114, 124, 125, 138, 147—149, 241, 366, 386.
соколенце: 337.
соколове очи: 294.
сокол (совб): 285, 291, 294, 296, 308, 312, 324.
Соко (надимак): 94.
сок (расо из вулуса): 107, 148, 428.
соланик: 62.
соларче (сланик): 62, 102, 237.
сол (сб): 70.
Соломоново слово (запис за болесница): 431, 432.
Солун (варош): 291, 329, 362.
Солунка (жена из Солуна): 291.
Солунћа (Солунка): 329.
сољење јела: 106, 107, 109, 113.
Сопот (село): 2, 3, 6, 8, 28, 45, 48, 52, 55, 72, 73, 76, 139, 140, 144, 160, 196, 203, 218, 279, 281, 325, 326, 346, 359, 392, 394, 426.
Сопотски (презиме): 91.
сонче (соба): 58, 62, 63.
Сотировића Бана из Бериловца: 322.
Софија (варош): 284.
софра (в. совра): 84, 94, 95, 138, 147, 148, 149, 182, 198, 207, 209, 210, 215, 218, 223, 225, 227, 229, 240, 252.
софра „за мужје“: 94.

- сочиво** (леча): 105.
спавање: 53, 64, 95, 96, 167, 171, 175, 176, 177, 215, 216, 235, 409.
спавање дечје: 167, 171, 175—177.
спаваћа соба: 65.
спаваће ствари: 53, 64.
спанаћ (поврће): 106, 114.
Спасов-дан: 122, 133, 150.
Спасов-дан Мали: 133.
спахија (в. бојер): 37.
списак: 91.
„спи“ (спава): 402.
споменик (надгробни): 253, 256.
справе земљорадничке: 33, 67.
спрајити (послати): 306.
спржа (јело): 110, 112.
спрема девојачка: 83.
спремање (за Божић): 145, 146, 147.
спремање туршије: 115.
срамота: 274.
срамовати (стыдети се): 200.
Србија: 27, 29, 33, 43, 135, 292, 333, 336.
Србин (ковач у селу): 33.
срдито дете: 176.
срдобоља (в. срчобољ, понадворица): 427, 434.
сребар (сребрн): 335.
сревати жито: 260, 261.
срегњи (средњи): 278.
среда: 103, 400.
Среда Луда (пред Тодорову Суботу): 130.
средње богиње: 432.
Сред-село (мала у Гњилану): 4.
средства лековита: 422.
срез: 1—3, 242, 409.
срез лужнички (зове се Лужница): 1, 2, 48.
срез нишавски (зове се Нишава): 2, 3.
срв (среска кућа): 409.
сретање: 408.
Сретење: 130.
срећа (в. среча): 145, 181, 191, 264, 293, 307, 376, 387, 408, 412, 415.
срећа брачна: 187.
Срећковац (село): 2.
срећно време: 411.
среча (срећа): 181, 191, 194, 293, 303, 307, 376, 387, 408, 415.
сринути (жито): 261.
сродни: 91—94, 121, 123, 150, 190, 185, 190, 191, 195, 199, 201, 204, 205, 216, 223, 235, 236, 237, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 253, 255, 256, 269, 324, 333, 409.
сродније девојчин: 204, 205, 245, 246, 409.
сродније момков: 194, 248.
сродство: 91—94, 185, 186.
срп: 32, 261, 289, 301, 336.
срп (колач): 146.
српска војска: 350.
српска песма: 404.
српска свирка: 404.
српска тробојка: 212.
Српче: 350.
срце: 276, 282, 320, 346, 424, 427, 435.
„срце га боли и добила понадворицу“ (каже се за болесника од срдобоље): 427.
срчано (брзо): 59, 417.
срча (ставло): 311.
срчобољ (понадворица, срдобоља): 427.
ставен (састављен): 285.
ставити (главу везати, кад боли): 423.
ставнути (сирнути): 413.
стадиш (старешина бачијаша): 18, 22.
стадо: 19, 20, 328, 390.
стајаће рухо: 410.
стаеларија: 63, 66.
стакло (за воду): 263.
Стамбол (Париград): 362.
стамболско цвеће: 359.
Стаменковића Милица (из Стола): 320.
Стаменовића Олга (из Гњилана): 343.
Стаменов (презиме): 90.
Стана (име): 292, 297.
Станицја (име): 173.
Станичноац (сељак из Станичева): 196.
Станичење (село): 2, 3, 6, 48, 156, 196.
Станковића Бата (из Стрелца): 309.
Станко (име): 173.
Станојин (презиме): 90, 91.

- Станојле** (име): 286.
Станојћа (Станојка): 196.
станул (стануо): 71.
станули парасина (запарложили се): 68.
Станчић (презиме): 90.
Стањанци (село): 3.
стање благословено: 160.
стање грозничаво: 430.
стање друго (благословено): 160.
стање имовно: 114, 115, 146, 179, 186, 219, 231, 235, 239.
стањује (стоји): 433.
стара кућа: 401.
стара ношња: 118.
Стара Планина: 345, 354, 387.
стара села: 3.
старац: 161, 249, 251, 255, 373, 377, 417, 419, 435.
старац (кад умре): 251, 255.
старешина задруге: 82, 83, 84, 86, 87, 268.
старешина куће: 30, 81, 82, 83, 88, 94, 198.
старешина породице: 82.
старешина (чировник): 409.
старешинска власт: 83.
старешинство: 94.
стари башта (стриц): 93.
стари гроб: 257.
стари гуњ: 118.
старија жена: 84, 94, 95, 99, 117, 120, 155, 163, 217, 251, 273, 400, 401, 423.
старија сестра: 93, 192.
старија девојка: 159.
старији брат: 93, 200, 201.
старији син: 201.
старији стриц: 93.
старило (стриц): 93.
стари људи: 93, 117, 119, 137, 151, 153, 155, 185, 209, 210, 214, 251, 391, 402, 408, 410, 411, 418, 423.
старина: 177, 257, 320.
старинска жутца: 182.
старинска пара: 173, 177, 179, 197, 204.
старинска песма: 210, 230.
старински вашар: 156.
старински новац: 204.
старинско пиће: 115, 116.
стари сват: 201, 203, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 222, 226, 227, 232, 234.
стари тате (стриц): 93.
старица (стара жена): 97.
старо време: 13, 91, 120, 121, 144, 146, 151, 152, 181, 217, 231, 233, 234, 258, 259, 261, 376, 378, 402, 403, 411, 421.
старојћа (стари сват): 212, 292, 355.
старосватица: 226.
старост: 93, 422.
старо чељаде (на самрти): 249.
старц (в. мојијат старц): 93.
ствари девојачке: 187, 188, 197, 214, 219, 230.
ствари ижње (в. домаће ствари): 60, 62, 65, 267.
ствари постељне: 99, 230, 254.
ствасити (доспети): 43, 104.
Стеван Свети: 123.
стевање лубање (у случају главобоље): 423.
стеља (мајчина постељница): 175.
степеница (пред кућом): 56.
степен крвног сродства: 185.
степен кумства: 186.
стићоње (срамовање): 93, 94.
стижа (стизање): 408.
стих (у песма): 401.
стб: 65, 66, 102, 124, 178, 179, 198, 202, 203, 205, 213, 215, 227, 237, 244.
стовна (тестија): 60, 210, 293.
стог (камара): 50, 75, 260, 261.
стожар (стожер): 260.
стожер (на гувну): 149, 260, 261.
сто (за овце): 136.
Стојадиновић Мане (мајстор): 261, 263.
Стојан (име): 90, 173, 281, 295, 304, 312, 330, 340, 368.
Стојановић (презиме): 91.
Стојанђе (име): 311.
Стојковића Роса (из Стрелца): 311.
Стојна (име): 92, 369.
Стојна мкрис (игра): 394, 399.
Стојна мкрисању (дечја игра): 399.

- Стојноле** (име): 286.
стога: 13, 14, 22, 26, 36, 37, 49, 50, 68, 72, 73, 74, 75, 76, 84, 86, 87, 123, 129, 130, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 141, 142, 143, 159, 172, 183, 185, 186, 226, 227, 241, 243, 247, 263, 264, 269, 270, 337, 384, 385, 386, 387, 390, 394, 405, 412, 415.
стога бад лишава: 415.
стога јалова: 13, 141.
стога млечна: 172.
столар: 65.
столица: 65.
столичица: 20, 68, 148, 403.
столичка (троножна столица): 60.
столовн (камеше за совру): 138.
стомак: 173, 424, 428.
стомачна болест: 424, 428.
стопа интереса (у селу): 34.
стопанин (муж): 93.
стопаница (жена): 94.
Сто (планина): 2.
Сто (село): 1, 261, 320.
сточарство: 13, 26.
сточна болест: 122, 127, 133, 136, 142, 149, 269.
сточна кућа: 237.
сточна храна: 24, 39, 73, 75.
сточни приход: 26.
страна песма: 404.
страна свирка: 404.
странац: 94, 103, 409, 411.
страни обичај: 404.
страниште: 301.
страшево: 233.
стратор (је име цвећа. Но чешће се ово име надева и из милоште Млада доведена назове тако неког девера у кући): 340.
страх: 150, 174, 273, 434.
Страхињић Бан: 333.
Стрелац (село): 1, 3, 6, 7, 18, 19, 31, 32, 47, 55, 116, 131, 144, 156, 158, 196, 214, 234, 258, 262, 279, 295, 302, 305, 308—312, 370, 371, 392, 403, 411, 432, 433.
стрелачке лазарице: 159.
стрелачки кожухари (ћурчије): 31.
стреџа (в. чандије): 53, 54, 75, 143.
стригање (шишање): 97.
стрижба (шишање косе детету): 180—183, 300.
Стрижевац (село): 1, 55.
стрина: 93, 190, 196, 221, 338.
стрина момкова: 196.
стрина невестина: 221.
стринке (стрина): 93.
стриц: 93, 112, 246, 268.
стрмнина (усев): 6.
стрмно жито: 49.
стриште: 390.
струготина од ремика: 429.
Студена Горња (село): 79.
Студена (село): 1, 54, 130, 262, 305.
стуца (за тучање соли, в. чутура): 61.
стурити (оборити): 215.
су (сву): 280.
субаша: 328.
субота: 87, 102, 166, 188, 191, 269, 294, 311, 411, 434.
Субота Лазарева (Лазарица): 132, 158, 159.
субота пред Божић (в. ошав-пазар): 188, 190, 191.
Субота Тодорова: 130, 245.
суботни дани: 34.
суботни пазар: 269.
сува жабица (сточна болест): 127.
Суводо Велики (село): 2, 4, 5, 8, 14, 43, 52, 72, 154, 155, 160, 195, 200, 260, 295, 297, 334.
Суводо Мали (село): 2, 8, 14, 48, 52, 72, 155, 160, 195, 200, 260, 295.
„суво и мокро“ (бацање камена у почетку игре): 396, 398.
суд за вино: 67, 68.
суд за воду: 264.
суд за мед: 9.
суд изборни: 268.
судови базреки: 62, 63.
судови кухињски: 61, 62, 98, 102, 105, 106, 126, 135, 179, 264.
суд првостепени (у Пироту): 414.
судска казна: 248.
судски затвор: 414.
суд (судница): 409, 411, 414.

- суђењик**: 189.
суђењница: 190.
суђење: 247, 248, 410, 411.
суђење градљивцу: 411.
суждребна кобила: 163.
сукало (в. сукалће, оклагја): 61.
сукалће (в. сукало, оклагја): 61, 264.
сукар (тесто): 143.
сукман (женска хаљина за зиму): 120.
сувно (женска зимска хаљина): **43**, 45, 46, 100, 120, 157.
сувно (в. пртенице): 38 **42**, **43**, 45, 78, 79, 117, 118, 120, 121.
Суково (манастир): 6, 76, 79, 156.
Суково (село): 2, 3, 6, 33, 72, 76, 79, 281, 321, 350.
сумесица (у житу): 259.
сумпор (лек од змјина уједа): 427.
сумрак први: 213.
суноч (сву ноћ): 297.
сунути (машити се): 332, 377.
сунице: 132, 140, 141, 163, 170, 174, 176, 254, 275, 283, 291—294, 308, 338, 353, 412.
сунцоглед (в. сључоглед): 431.
супарник (око девојке): 403.
Сурачево (село): 1, 12.
сурутка (в. сироватка): 16, **22**, 23, 24, 112, 428.
Сува (име): 290.
сусед: 124, 135, 137, 139, 176, 216, 236, 237, 265, 269, 418.
суседство: 205, 264, 272, 403.
сусетка: 189, 199.
сух ваздух: 432.
сухе брушке: 107, 404.
сухе шљиве: 107, 110, 239.
сухо воће: 62, 107: **115**, 144, 146.
сухо грошје: 206, 228.
сучке (стари плод): 48.
судено (суђено): 433.
суша: 122, 150, 156, 412.
сушење меса: 62.
сушиња (пастрешница): 70.
сушина (сухога). 54, 75.
таван кућни: **56**, 58, 63, 115.
тава (суд): 62.
тавнина (помрчина): 379.
тавница: 290, 296.
т(а)г (тада): 71, 243, 295.
т(а)гај (тада): 71.
таја (та): 415, 419.
тајва (друштво): 29.
тава (тако): 161.
тавваја (грудна жена): 160.
такмен (накићен, спреман, обучен): 311.
толко (толико): 286.
тамбура: 370.
тамјан: 124, 137, 254, 258, 431.
Тамња Мала (у Стрелцу): 4.
Тана (име): 298.
танац (коло): 351, 420.
танир (тањир): 281.
Танчића Ката П. (из Нишора): 326.
тањир (в. танир): 62, 63, 66, 98, 105, 126, 178, 205, 206, 209, 210, 253, 265, 281.
Таратор (вадимак): 91.
тарлаци (део обуће): 121.
Таса (име): 90.
таслице (на кошуљи): 119.
таст: 188, 200, 236, 238, **244**, 245, 246, 377.
тас (четвртина пица): 18.
тате (отац): 83, 85, **93**, 201, 236, 250, 255, 338.
Татари: 292.
тате стари (стриц): 93.
Татрашца (село): **3**, 100.
ташта: 188, 200, 215, 221, 236.
твојата (твоја): 407.
тврди сир: **111**, 112.
тврдица: 418, 421).
тврдичлук: 418, 420.
тегаво (споро): 194.
теглење болесника: 425, 426.
теглити (вући): 58, 425.
тежина: 272.
теја (те): 281.
теј од нане (лек од шарлаха): 434.
„тел“ (жица): 170, 180, 217.
теле: 68, 227, 229, 271, 276.
телесна мана: 192.
телесни развитак деци: 97.
телесно закржљавање: 97.
тело црно: 276.

- тело човечје: 96, 99, 100, 410, 421.
 телчинка (тела): 143.
 теме главе: 423.
 темељ кућни: 78, 261—263.
 темпераренат (код сељака): 406.
 темска кућа: 55.
 Темска (манастир): 6, 76, 156.
 Темска (село): 2, 3, 6, 8, 45, 48, 51, 54, 55, 72, 73, 76, 156, 163, 218, 256,
 Темчица (река): 76.
 тендера (суд): 62, 180, 227, 265.
 тепање детету: 171.
 тепсија (суд): 62, 107, 137, 180, 205, 209, 227, 228, 265.
 терет: 425.
 терзија: 32, 43, 46, 118, 120, 121, 156 360.
 терзијски алат: 32.
 Терзини (мала у Великом Суводолу): 4.
 тесаг (справа за цеђење воска): 13
 тескоба: 96.
 теслимити: 355.
 тестамент (завештај имања после смрти): 267.
 тестија (в. стовна): 60, 210, 215, 232 264, 435.
 тесто: 59, 60, 61, 143, 144, 146, 433
 тесто од меквиња (лек од шарлаха) 433.
 тетва: 189, 221.
 тетва невестина: 221.
 тешка жена (трудна жена) 160—166, 174, 175.
 тигањ: 60, 110, 111, 112, 113, 267.
 Тија Бара (пиротски крај): 189, 190 411.
 тивва (поврће): 8, 80, 107, 146, 215 411, 429.
 тивва (разломак од пица): 18.
 тиввеник (пита): 107, 146, 148, 149.
 тканице: 38, 44, 45, 118, 120, 160, 165, 166, 218, 219, 222, 224, 263, 391, 426.
 ткање: 34, 40—45, 54, 68, 120.
 ткање аладе: 120.
 ткање завеса: 120.
 ткање јастука: 38, 44, 45.
 ткање опрегљача: 120.
 ткање пешмира: 44.
 ткање платна: 40—42, 43.
 ткање појасева: 44.
 ткање предмета од конопље: 38, 40, 42.
 ткање сукна: 38, 42, 43, 88.
 ткање тканица: 38, 44, 45.
 тлајити (твџати): 59.
 тлчњак (тучак): 61.
 товага (овчарска тојага): 20.
 товарија (бучица): 32, 60.
 това (то): 191, 241, 243.
 Тодора (име): 288, 289, 323, 326, 334.
 Тодорачко (име): 348.
 Тодор везир: 362.
 Тодор (име): 90.
 Тодорова Субота: 130, 245.
 Тодоровића Банка (из Проваљеника): 320.
 Тодор Свети (Тодорова Субота): 130.
 Тодорђе (име): 306.
 тој (то): 433.
 тојага (мотка): 392.
 тојашња (тојага): 382, 419.
 тојден: 306.
 топ (игра лопте): 394, 396, 399.
 топење (умакање): 113.
 топење у цец (платна): 41.
 топило (мочило за конопљај): 4.
 топити (виселити конопљу): 4.
 топити (умакати): 103, 113, 252.
 топле облоге: 432, 433.
 топли дани: 68.
 Топли До (село): 8, 27.
 Топлица Милан: 333.
 Топлодолац (сељак из Топлог Дола): 27.
 топлота: 65, 68, 401, 432.
 топлење конопље: 38.
 топнемо (умачемо): 70.
 топола (дрво): 346.
 Топчидер: 28.
 торба: 20, 103, 258.
 торбар (продавац по селима): 132, 272.
 тор (ђубре): 73.
 Торник Црни (уторник после Бурђева-дне): 139.
 точак воденични: 78.
 трава ајдучка (лек): 68, 428.
 трава за грозняцу: 424.

- трава** за порођај: 162.
трава (за пчеле): 9.
трава лековита: 68, 162, 163, 181, 273, 375, 424, 427, 428, 430, 431—434.
традиција: 122.
трак (узица): 96, 169—171.
трампа (у куповиња): 271, 272.
трандавиљ (в. трендавиљ, трндавиљ, цвеће): 294, 295, 303, 313, 325, 331.
трбух (мешина): 166, 424, 430, 434, 435.
трбух доњи: 424.
трговац: 30, 281, 304, 325, 411.
трговачка радња: 15.
трговина: 13, 92, 126, 178, 197, 217.
трендавиљ (в. трендавиљ, трндавиљ, цвеће): 294, 295, 303, 313, 325, 331.
трендавуљ жлти (лек од мајасиља): 431.
Тренина Мала (у Великом Суводолу): 4.
тречетљика (дрво): 145.
треска (димац, крушник): 8.
трећеник (в. подбеа, помагач овчарског пастира): 16.
трећина (мера у воденици): 77.
треченик (в. трећеник): 16.
трешња (плод): 107, 115, 172, 236, 304, 411.
Тривуд Свети (1. фебр.): 129.
триње од сена: 424.
Трифун Свети: 70, 71.
трице: 287.
трлица: 380, 383.
трло (в. јегрек): 73.
трљавица (стомачна болест): 424.
трљак (обор за стоку): 20, 25, 73.
трљање болесника: 422, 423, 424, 425, 427.
трљање вратних жила: 423, 425.
трљање главе: 423.
трљање деце (по лицу): 132.
трљање породиље: 166.
трљање пушка: 424, 425.
трљање стоке: 127.
трљање шије воловске: 149.
трљање конопље: 38, 49, 400.
трмка вршкара (в. кошарина): 8, 9, 147, 149, 227.
трмка (кољач): 146.
три: 255, 275, 416, 418, 428.
трндавиљ (в. трендавиљ, цвеће): 294, 295.
трнокоп (земљорадничка справа): 32, 67, 256.
Триски (презиме): 91.
трњак: 255.
Трњани (село): 2, 3, 14, 55.
трње: 48, 49, 50, 73, 74.
трњине (воће): 115, 434.
Трњинка (надимак): 94.
тробојка српска: 212.
трое (мрве): 95.
Тројица Света: 122, 138, 150.
Тројична Недеља (Русалица): 139, 40.
трокар (справа за лечење стоке): 127.
троножна столица (в. столицка): 60.
троњар (газда): 435, 436.
трошевај (дај): 436.
трошак (око женидбе и удадбе): 83.
трошак свадбени: 246, 247, 248.
трошиње (мрве): 64.
трпеза (синија): 61, 124, 125, 202, 215, 216, 220, 237, 281, 247, 403.
труба: 304.
труд: 418.
трџд (трџло дрво за добијање ватре): 264, 421, 426, 429.
трудна жена: 139, 160—166, 174, 175.
трудноћа: 163, 164, 166, 174.
трут (мушкарац): 11.
тув (ту): 275, 294.
туђа (туга): 295.
туз (у игри свињћи): 393.
тулбе (бела шамија): 92.
тупан (инструмент за свирање): 71, 202, 204, 213, 214, 228, 231, 241, 383, 387, 388.
тупанџија (свирач): 200, 202, 232, 387, 388.
тупање (в. ваљање): 78.
тунати (битл): 80.
»турање крета« (у цркви или у манастиру на болесника): 162, 422, 423, 425.
»турање на пару« (парење болесника): 422, 424, 427, 430, 433.
турска вера: 320.
турска владавина: 104, 184, 248, 389.

- турски пандури** (в. мартолог сегмење): 319, 330.
Турско (Турска): 241, 292.
Турци: 3, 8, 58, 184, 213, 242, 285, 292, 315, 325, 327, 328, 357, 361, 374, 382, 389, 414.
турчење: 309, 320, 361.
туршија: 62, 67, 106, 112, 115, 206.
тутун (духан): 255.
туцана наприка: 61, 102.
туцање коприва: 61.
туцање наприке: 61, 61.
туцање пасуља: 61.
туцање пшенице (за славу): 61.
туцање соли: 61.
Туцин-дан: 145.
туча (међу људима): 406.
туци (туђи): 289.
- џар** (добит): 416.
џаса (паница): 9, 62, 102.
џеа (пастир за овце): 16.
џеја (пастир): 328.
џебе (капут): 117, 118.
џовап: 113, 114.
џеленош (капа): 71.
џеленошат (в. џеленош): 8, 71.
џеменче (в. виола, виолина): 389.
џемер: 316.
џерамџа: 49, 50, 54, 55, 69.
џера (џерка): 329.
џерка: 121, 171, 178, 184, 185, 186, 192, 194, 197, 203, 212, 221, 233, 234, 235, 236, 237, 244, 245, 246, 247, 248, 274, 290, 291, 403.
џерка гавдинска: 121.
џернич: 54.
џија (име): 328.
џилер: 62.
џинуги (откинути, печати): 303, 415.
џира (име): 314.
џирија: 325.
џирић Никола (из Гвиздана): 265.
џирић Св. (из Пшора): 325.
џириџија: 314.
џисија (кеса): 206.
џитка: 189.
џирик Свети (15. јула): 141.
џитајга (материја за одело): 120.
- Ћитица** (надимак): 94.
Ћитка (кита): 197, 214, 233, 259, 284, 291, 311, 332, 334, 340, 368.
Ћитка (надимак): 94.
Ћицла (пасуљ): 435.
Ћиша (виша): 158, 358.
Ћишир (цвекла): 8.
Ћовтетија (ћуетета): 109, 239.
Ћошак (крај): 55.
Ћошка (доксат): 53, 54, 56, 63, 69, 99, 397, 425.
Ћумбе (гвоздена пећ): 65.
Ћунак (чунак): 59.
Ћун (в. врчва): 67, 105, 115, 264.
Ћуприја: 309.
Ћуче (лампица): 67.
Ћуран: 202.
Ћурка (в. миска): 8, 109, 146, 197, 202.
Ћурчија (кожухар): 31, 121.
Ћутек (батина): 405.
Ћутина Мала (у Гвиздану): 4.
Ћућурко (надимак): 90.
Ћуфтета (в. џовтетија, јело): 109.
Ћуштица (село): 3, 156.
- уапати** (ујести): 420.
убавачко: 243.
убавило: 85.
убавица (женски надимак): 88, 94.
убав (леп): 132, 191, 228, 234, 281, 286, 401, 408.
убавчица (депотипца): 290.
убијање пчела: 12.
убијање стараца: 378.
убил (убио): 406.
убрус (пешкир): 66, 96, 210, 232.
уванул (ухватио): 435.
уванути (ухватити): 415.
у варај (у ђавола, наопако): 420.
увезивање главе (код деце због главобоље): 423.
увезивање пупка: 425.
уверење лекарско: 183.
увијање ногу (в. навошта): 43.
увођење невесте (у кућу): 223, 224, 225.
увреда девојке: 248.
уврљити (убацити): 318.

- угаљ:** 28.
угануће (ноге и руке): 421, 428.
угађати (угађати): 160.
угинути (умрети): 254.
угљевље: 173, 259, 275, 429.
угљевље (од бадњака): 147.
„угљен жив“ (жар): 259, 275.
удадба: 83, 86, **91, 92**, 160, 166, **183—**
 249, 29, 300, 336, 379.
удаљена села: 99, 100, 110, 156, 180,
 222, 272, 427, 432.
удаљеност: 100.
ударца кумов: 181, 182.
удар греде: 425.
удар земље: 425.
„Ударило на очи“ (болесно дете):
 422.
удата сестра: 190.
удати се (в. олати се, удомити се): 92.
удажити (продужити): 386.
удовац: 183, **187**, 255, 414.
удовица: 82, **186**, 187, 255, 283, 337,
 416.
удомити се (удати се): 92.
удруживање домаћина: 14.
удумати се (испросити се): 196, **197**.
удумач (просијалац девојке): 198.
удумовање (просијабда девојке): **196—**
 200.
уђинути (угинути): 316.
уживљење (уживање): 267.
ужина (оброк): 102.
Ужице (варош): 29.
ужичка паљка (тиква): 60.
ужички обруч: 118, 187.
уживати (узвијати): 280.
„У здравје да идеш!“ (поздрав на
 расстанку): 408.
„У здравје да си ми идеш?“ (поз-
 драв): 408.
узиђивање сенке: **265**, 266.
узимање сродника: 185, 186.
узне (узме): 281, 290.
узраст: 266.
узраст младожењин: 184.
узрок болестима: 420, 421.
узроци (деоби задруге): 89.
уилац (невесело, снажден): 339.
ујак: 93.
ујам воденички: 77, 78.
ујед амијин: 427.
ујна: 295.
ујће (ујак): 93, 295, 345.
украш невестин: 218.
укус јела: 109, 110.
укућанин: 148, 186, 244, 422, 433.
улегла (ушла): 14.
улезне (уђе): 418.
улица: 401.
ума (илочача): **45**, 46, 98, 100, 139
 275.
умагати (топити): 103, 113.
умереност (у пићу): 418.
умивање: 96, **97**, 98, 147, 173, 210,
 214, 232, 273, 275.
умивање болесника: 273, 275.
умивање невесте: 214.
умивање од урока: 173.
умирање деце: 177.
умирање жена: 177.
„умити“ (опрати): 98.
умогац (јело): 108.
умор: 420.
уморан човек (пије хладну воду)
 420.
умотворине народне: 155, 224, 404.
уношење детета (у кућу): 176.
унук: 90, 251, 300.
Унурије Свети (12. јуна): 140, 150.
унутрашњост куће: 56—66.
уображење: 420.
управа општинска: 417.
упримчити (ухватити): 393.
упуства у болести: 433.
уранак Ђурђевски: 134.
урда (в. вурда, добија се кућањем су-
 рутке): 112.
уређење домаће: 405.
уређење друштвено: 416.
урицити (скочити): 339.
уруб (болест): 147, 172, 173, 175, 176,
 177, 220, 222, 273, 274—277, 422.
урочица: 276.
„Усади се“ (каже се за болест у
 крстима и у раменима): 425.
усев (сејање): 6, 8, **257—260**.
усев јесењи: 257—260.
усев озими: 257—260.

- Уековање** (29. авг.): 156.
укиенути (в. стважити): 61, 104.
Усере: 85, 113, 119, 122, 132, 133, 189, 227, 245, 246, 388.
ускршње жито: 133.
ускршњи колач: 133.
укутљаче (дете које љуби невеста): 223.
уена: 426.
Уеови (празник): 130.
успављивање детета: 171.
успити (заспати): 169.
успорити: 78.
уста: 198, 199, 428, 433.
устајање: 53, 96, 149, 403, 410.
установе правне: 266—268.
„у странство“ (у печалбу): 87.
устрел (болест): 173.
устук (натраг): 276, 277.
устукнете (устукните): 277.
устуцете (устуцити) 277.
утенчити (цовампирити се): 250.
утепати (убити): 70, 160.
утичањак (сват који јавља долазак сватова): 223.
утопљивање болесника: 432.
уторниг: 130, 139, 235, 431.
уторниг Сирне Недеље: 130.
утрина (селско, заједничка шума): 7.
утрина сеоска (попаша): 6, 7, 15, 20, 73.
утунан (уваљан): 80.
ухо: 165, 177, 181, 423, 431.
уценити (погодити): 30, 75.
учевњак (научењак): 243.
учење деце: 97, 412.
учитељ: 97, 99, 151, 264, 301, 304, 409, 410, 430.
учитељица: 99.
уши зечје (маска): 213.
уши свињске: 110.
ушна шкољка: 97.
ушне жљезде (кад отеку, в. заушке): 431.
уштављена кожа: 118.
уштрцавање болесника: 430.
ушчудити (зачудити): 310.
Фал (невети): 217.
фарбање јаја: 132, 133, 272.
фарбање пређе (луње): 44, 45, 132, 272.
Фебруар (месец): 43, 71, 129.
фес (бапа): 324.
Фијакер (кола): 222.
филоксера (буба): 69, 70, 72.
фирцигер (дечја болест): 139.
фластер (за рану): 430.
хајдук: 297, 314, 316, 320, 328, 335.
халйна горња: 119.
халйна зимска: 119, 120, 121, 418, 419.
халйне: 43, 46, 68, 93, 117, 118—121, 178, 180, 220, 253, 254, 418, 419.
халйне венчане: 220.
халйне женске: 43, 46, 68, 117, 119, 120, 121.
халйне мртвачке: 249, 253, 254.
халйне мушке: 43, 93, 117, 118.
халйница: 178, 180.
хартија: 58, 431.
хартија (за прозор): 58.
хартија плава (за Соломоново слово): 431.
хаџија: 163, 251.
хаџијска водица: 163.
хаџијски крстић: 163.
хаџилук: 163.
хватање рибе: 108.
хладна вода: 420.
хладне облоге (лек): 423, 430, 431.
хладноћа: 418.
хладовина (сенћа): 67, 117, 170.
хлеб: 19, 45, 52, 60, 61, 62, 70, 87, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 110, 111, 112, 114, 123, 124, 125, 145, 146, 148, 153, 171, 202, 203, 208, 209, 213, 216, 220, 224, 225, 238, 243, 246, 252, 260, 263, 265, 358, 378, 416, 418, 428, 436.
хлебари протесви: 102, 109.
хлеб божињи: 145, 146.
„храм“ (црквени светац): 155.
храна породилйна: 163.
храна селачка: 114, 163, 266, 419.

- храна сточна:** 24, 39, 73, 75.
храњење детета: 171, 172.
храна пастирска: 26.
хрвање (борење): 390.
Христос: 133, 144, 145, 256, 432.
Христос Васкресе (поздрав на Ускрс): 133.
Христос Васкресе (поздрав на Ускрс): 133.
Христос Рождаетсја (песма колеђанска): 144, 145.
хром (крив): 415.
- цавтати (цветати):** 298, 307.
Цана (име): 310.
цар: 307, 373, 378.
царева ливада (бајање): 277.
Царибродски (презиме): 91.
Цариград (варош) 13, 120.
цариградски патриарх: 149.
царица: 307, 373.
царица (бајање): 277.
Цар Константин: 150, 300.
царчетија (бајање): 277.
цвекла (в. ђншир): 8, 107, 114.
цвет главе: 181.
цвет дренов: 131.
Цвети: 33, 38, 132, 159, 189.
цвет лековити: 431.
цвет од голелог цвећа (лек): 431.
цвет од жлтог трендавуља (лек): 431.
Цветница (Цвети): 132.
цвеће: 51, 134, 135, 137, 157, 181, 197, 203, 204, 213, 217, 222, 225, 245, 250, 251, 259, 260, 277, 284, 295, 310, 324, 332, 342, 352, 431.
цвеће вештачко: 180, 197, 213, 217, 222, 225.
цвеће големо: 259, 260, 431.
цвеће Ђурђовско: 134, 135, 137.
цвеће за венчани венац: 204, 213, 217, 225.
цвече (цвеће): 284, 295, 340, 342.
цвик (сурутка): 24.
цврка (млеко): 435, 436.
цевара (свирала или дудук, в. цовара): 327.
цев (в. цивун): 78.
- цедило (за млеко):** 21, 22, 137, 189, 224, 225.
цеђ (за прање веша): 46.
цеђење сира: 21, 137.
Цека (име): 398.
целвати (љубити): 403, 415.
Цена (име): 90.
ценање дрва: 146.
цер (дрво): 151, 300.
Цервдел (село): 1.
церица (церје): 300.
церово гранича: 143, 145.
Церова (село): 3.
Церовик (село): 2.
Цивунал (гостиница „Национал“): 409.
цивун (цев на бадњу): 78.
Циганин: 32, 33, 135, 209, 210, 242, 254, 346, 350, 351, 380, 388, 417.
Циганштината (Циганин): 241.
цигла врућа (употребљава се за парење од пробаци): 430, 431.
цигљар: 33.
Ционал (в. Цивунал, гостиница „Национал“): 409.
ципеле (в. потине, ципље): 46, 119, 121.
цицља (иде): 436.
ципље (ципеле, в. потине): 46, 119, 121.
цицвара (јело): 111.
цовара (се зове свирала или дудук а чује се и цевара): 327.
Цовија (Софија, варош): 284.
Цолић Јован (из Ѓвилана): 340.
Цоца (име): 287.
црв: 136.
Црвена Јабука (село): 1, 54, 104, 142.
црвена марама: 152.
црвени ветар (болест): 427, 429.
црвени конач: 136, 177, 260.
црвени лук (црни лук): 8, 54, 88, 106, 132, 138, 178, 179, 429.
Црвенојабучанин (сељак): 1.
црвенојабучки рид: 2.
црвено лице (у детета): 175.
Црвенчево (село): 2.
црвљање стоке: 130.
црвљиво воће: 174.
црга (губер): 32, 38, 41, 64, 83, 95, 99, 194, 219, 230, 289, 425.

- древа јагњећа:** 108, 110, 113.
древа јарећа: 110, 113.
древа свињска: 110.
дреп: 49, 54, 430, 431.
дрепар: 28, 29, 33, 390.
дрепарлук (занат дрепарски): 31.
дрепарски занат (в. дрепарлук): 28.
дрепарски шегрт: 29.
дреп врућ (употребљава се за парење од пробаци): 430, 431.
дрешња (дрешуља): 6, 45, 50, 104, 108, 114, 430.
дрешуља (дрешња): 6, 45, 104, 108, 114, 131, 430.
дрешња (трешња): 304.
дрква: 4, 100, 103, 119, 122, 124, 125, 127, 130, 131, 140, 141, 151, 152, 155, 162, 163, 185, 186, 199, 214, 217, 222, 223, 234, 251, 258, 265, 273, 281, 287, 300, 308, 319, 346, 368, 374, 409, 410, 412, 416, 422, 435.
дрква варошка: 222.
дрква сеоска: 222.
дрвена слава: 34, 155, 156, 192.
дрвене књиге: 90.
дрвени барјак: 152.
дрвени закон: 185.
дрвени сабор: 6, 133, 176, 192.
дрвено венчање: 337.
Црна Вода (варош): 36.
Црна Гора: 279.
црна крва: 276.
црна крв: 423.
црна шамија: 121.
Црни Врх (село): 3, 100.
црни лук (в. дрвени лук): 106, 108, 132, 137, 138, 178, 179, 414, 429.
Црни Торник (уторник после Бурђева-дне): 139.
црно вино (лек од грознице): 424.
црновунска невеста: 221.
црно јелече: 117.
Црноклиште (село): 2, 163.
црнокори нож: 275.
црно тело: 276.
црња (конопа): 40.
цртеж (на Соломонову слову): 431, 432.
чабар (суд): 152.
чавка (птица): 139.
Чавкар (надимак): 90.
чавчаг (мера за млеко): 18.
чад (кад за пчеле): 9.
чај (лек од кијавице): 428.
чакшире (бревенике): 32, 43, 46, 95, 117, 118.
чамово дрво: 56.
чандије (стреха): 143.
чарапа (стреха): 38, 42, 44, 45, 46, 83, 88, 118, 119, 120, 121, 140, 178, 179, 180, 182, 189, 191, 193, 195, 196, 200, 210, 218, 119, 220, 222, 223, 245, 263, 264, 286.
чарапа (за венчање): 220.
часовник (сахат): 165.
част (крча): 161.
чатмара (жућа, зграда): 50, 54, 69.
чауш (на свадби): 212, 213, 214, 216, 228, 229.
Чачак (игра): 389.
чачански округ: 187.
чаша (разломак од цица): 18, 98.
чаша (суд): 60, 66, 67, 94, 126, 127, 133, 205, 209, 221, 223, 224, 242, 265, 407, 411, 425.
чашва (чаша): 71.
чварци: 110.
чедо (дете): 162, 194, 247, 325, 373.
чекрк (сукало за сукање циви): 383.
челав (ћелов): 279.
„чела“ (в. кошарина, трмка): 9.
чела (ичела): 420.
чело: 137, 168, 179, 181, 189, 225, 423.
челад: 65, 91, 94, 95, 96, 102, 107, 111, 113, 134, 138, 143, 146, 15, 163, 164, 173, 184, 205, 214, 249, 253, 261, 263, 264, 265, 272, 275, 385, 407, 411, 417, 421, 422, 426, 427, 428.
челаде болесно: 421.
челаде здраво: 421.
челаде изгорела лица: 426.
челаде млиће: 422.
челаде одрасло: 95, 422, 424, 428, 431.
челад (не одвајају се у болести): 421.
челаго (зло, злоћа): 415.

- чешерика** (трава): 308.
черамида (ћерамида): 194.
червиш (јело): 108.
черењика (в. чешерика): 308.
черница (ћерчица): 166, 300.
черка (ћерка): 171, 178, 290, 291, 300, 303, 305.
чесма: 4, 135, 314, 382, 416.
чесница (божићни колач): 145.
честитање дарова: 210.
Четворка (игра): 389.
четвртак: 130, 131, 133, 168, 201, 235, 263.
четвртак по Спасову-дне (Мали Спасов-дан): 133.
четвртак Сирне Недеље: 130.
Четирес Свети (Младенци): 131.
Четирес Свети (црква): 131.
четка: 172, 258, 259.
чetrдесет (подушје): 253.
чељња (перорез с једним сечивом): 102.
чо (хоће): 14, 199, 243, 402, 407, 414, 419, 433.
чешаљ: 87, 136, 148, 176, 272, 274, 302, 381.
чешаљ белог лука: 148.
чешљање вуње: 38.
чешљање детета: 176, 181.
чешљање косе: 97.
чешљање невесте: 217.
чешљика (трава): 68, 432.
чешма: 314, 321, 368, 416.
чибук: 297.
чив: 279.
чивија (на полузи од врата): 57.
чивт (пар): 371.
чиџма (чиџма): 279.
чиџме: 119, 279.
чинене (бојење): 44, 45, 132, 133.
чиии: 273.
Чиниглавци (село): 2.
чинија (ланица): 102.
чинити (бојити): 132, 133.
чиновник: 94, 103, 307, 407, 409, 410.
чинодејство: 138.
чир (болест): 428, 429.
чистоћа очију: 428.
чирак: 152.
- чирак** (в. погонич, помоћник козарског ђеае): 16, 141.
чирак (ученик): 141.
чисто жито (ишеница озимица): 8.
чистоћа: 96—101, 126, 174, 433.
читање жита: 258.
читање молитве: 138, 153, 249, 258, 422.
чифлик: 37.
Чифлик-Бари: 2, 14, 66, 72, 154, 201, 281, 294, 296, 324, 352.
чичак: 172.
чича (стрип): 93, 204, 321, 338.
чишћење куће: 98, 99.
чишћење судова: 98.
чкавац (човек): 435.
чкавче (момче): 435.
чкола (школа): 348.
члан задруге: 81, 82, 83, 84, 85, 87, 89.
члан куће: 90, 94, 95, 190, 198, 201, 205, 209, 235, 238, 245, 253, 422.
чобанин: 75, 135, 136, 390, 394.
чобанска игра: 392—394.
човек: 94, 155, 184, 202, 265, 273, 305, 408, 412, 413, 414, 417, 420, 421, 423, 424, 425, 431, 435.
човек, који даје записе болесницима: 431.
човек, који тегли болесника: 425.
човеди (људи): 71, 413.
човечја пљувачка (клица болести): 421.
човечје тело: 96, 99, 100, 419, 421.
чоја: 304.
човати (купати): 242.
чокоће: 71.
Чољина Мала (крај у Гњилану): 4.
чомлек (јело): 109, 209, 239.
чоране (чарапе): 118, 120, 286.
чаранци (чарапе): 118, 120, 263.
чорба (јело): 102, 105, 106, 108, 114, 208, 228, 238, 239, 420.
чорба од куханог воћа: 149.
чорбалук (в. панина): 125.
чорбасто јело: 102.
чорбација (имућан сељак): 34, 292.
чор-чутук: 71.
чоха (материја): 121.

- чубер** (цвеће): 105, 298, 302.
чубричица (цвеће): 298, 302.
чување деце: 97, 418.
чување здравља: 101.
чување стоке: 75, 76.
чување трудне жене: 164.
чување (штедња): 420.
чувар пољски: 389.
чужд (туђи): 193, 413.
чујен (чужен): 413.
Чува (део седа): 76.
чукан (бивси, сыр): 18.
чување конопље: 38.
чукати (кучати): 242.
чукати (трлати): 400.
чул (чуо): 287.
чума: 354, 406, 421, 422.
чунак (в. совелња): 383.
чуњање корова: 39.
чур (дим): 58, 384.
чурити (димити се): 11, 297.
чуркало (справа за туцање пасуља
и кошнице): 61, 106.
чуркан (гњечен): 105.
чуркање (туцање): 61.
чутура (корито): 80.
чутура (ступа за туцање соли): 61.
чу (хоћу): 14, 407.
чучање: 94.
чучка (камен у игри): 398.
дакон (ђакон): 281, 354.
дезвица (суд): 156.
деп: 189, 211, 404.
депни сахат: 165.
деран (справа за бућкање масла): 21,
24.
Дермаи Свети (12. маја): 140, 149,
150.
дигерица јагњска: 108, 110, 113.
дигерица јарећа: 110, 113.
дигерица свињска: 110.
диђер (дигерица): 349.
Диринци (породица у Гњилану): 128.
диз (мера за млеко): 18.
Доганов (надимак): 90.
Дорциња Мала (у Гњилану): 4.
допан (в. нала, трава): 68, 433, 434.
дубетина (дубе): 20.
дубе (в. дубетина): 20.
Дуна (име): 90.
Дунин (презиме): 91.
Дурда Свети (Бурђе Свети): 131, 183,
139, 336.
Дурцев-дан (Бурђев-дан): 133—139,
348.
Шабак (варош): 29.
шајк (материја): 121.
шака: 181.
шала: 94, 161, 205, 207, 209, 212, 216,
221, 228, 241—243, 262, 401, 402,
403, 407, 419.
шала (љубљење п штипање девојака):
402.
шалција (в. преклачало, кленчара):
241.
шаљивчиња (в. кленчара): 406.
шамар: 405.
шампија: 46, 92, 95, 96, 120, 121, 189,
197, 204, 214, 217, 220, 225, 245,
423, 430.
шампија венчана: 220, 225.
шанчић: 74.
шарање кецеља: 46.
шарање платна: 44.
шарање чарапа: 44, 118.
Шарац (коњ): 318.
шарена марама (барјак на свадби):
212.
шареница (пођава): 44.
шарено оро: 226, 230, 389.
Шаријан (коњ Краљевића Марка): 317.
шарка (шара на оделу): 79, 191.
шарлах (дечја болест): 433, 434.
шатка (в. шотка, пловка): 8.
шаћа (шака): 160.
шаша: 49.
шевар: 54, 74.
шегрт: 29, 30.
шепендер (бокал за пиће): 67, 71, 244.
Шепендерков (надимак): 90.
шербет (пиће): 276.
шерпа (суд): 227, 265.
Шестигабар (село): 3.
Шестарка (игра): 389.
шећер: 8, 113, 148, 198, 205, 236, 250,
276, 308, 319, 428.

- шећерна вода:** 131.
шећерна репа: 8.
шешир сламни: 118.
шиба мртва: 411.
шија воловска: 148, 149.
шија (врат): 149.
шилер (вино): 240.
шилегар (чувар шилежади): 75.
шилежад (в. шилежина): 75.
шилеше (јагње): 253.
шилежина (јагњад, в. шилежад): 75.
шимшир: 181, 203, 204, 210, 217, 232, 294.
шпније (суд за жито): 33, 152, 258, 271.
шивер (одело): 117, 118.
шинак (дрво): 136, 380.
ширит (знак жалости): 121.
пишање: 97, 180—183, 249, 410.
шкембе: 71.
шкюдљивост пића: 421.
школа: 4, 31, 51, 90, 97, 99, 128, 348.
школа основна: 97, 99.
Школска Мала (назив за малу у Нишави): 4.
школски одмор: 31.
шкољка: 173.
шкољка ушна: 97.
шљива: 51, 107, 172, 239, 243, 271.
шљиве сухе: 107, 110, 239.
Шљивовик (село у Лужници): 1.
шловијанка (кошуља): 119.
шоља: 66, 98, 156.
шолице за бафу (видање): 63.
шопка (ношња на глави): 189.
шотка (в. шатка, пловка): 8.
ширит: 29, 71.
шпице (материјал за кола): 67, 271.
шпорет (пеш, штедњак): 65.
штала: 49.
штедети (в. смакати): 111.
штедња: 83, 418, 420.
штета: 78.
штипање девојака (в. ловење, шала): 402.
штипка (процеп): 259, 260.
штирак (лек од срлобоље): 427, 434.
штирица (жена нероткиња): 160.
штркљавица (муха, обад): 376.
штркљање волова: 148, 376.
штркљати (обадати): 197, 376.
штркљица (муха, обад): 376.
штукнути: 212.
шубара: 31, 117, 118, 180.
Шугрин (село): 3.
Шукурин (надимак): 90, 91.
шуде (стакло): 223.
шуљеви: 435.
шума: 7, 8, 39, 73.
Шумадија (предео): 28, 29, 32, 117, 283, 338, 389.
шумадијски копоран: 118.
шума заједничка: 7.
шума (в. браниште): 7.
шурак: 245.
шура (шурак): 292.
шурњаја: 215, 221.
шут (без рогова): 413.
шућа (диречић поред врата): 48.
шупна (шаприка): 70.
шупшете (шаприке): 70.

ШТАМПАРСКЕ ГРЕШКЕ

СТРАНА	РЕД	СТОЈИ	ТРЕБА
3	5 озго	Нишави	Нишаве
8	3 >	Пуота	Пирота
47	1 >	треба да дође натпис	Бућа са покућством
307	6 оздо	1)	3)
322	14 озго	Патвана	Петкана
326	5 >	отодоака	отодовка
383	3 >	врска	врека
430	2 >	лобро	добро
430	17 >	мог	мог
422	16 оздо	медецина	медицина
431	17 озго	медецина	медицина

```
<?xml version="1.0" encoding="UTF-8" standalone="no"?>
<mets:mets xmlns:mets="http://www.loc.gov/METS/" xmlns:xlink="http://
www.w3.org/1999/xlink" xmlns:xsi="http://www.w3.org/2001/XMLSchema-
instance" LABEL="Етнолошка грађа и расправе : из Лужнице и Нишаве"
OBJID="rspinb01/monograf/00000076" TYPE="ResCarta Monograph Metadata v7.0"
xsi:schemaLocation="http://www.loc.gov/METS/ http://www.loc.gov/standards/
mets/mets.xsd http://www.loc.gov/mods/v3 http://www.loc.gov/standards/
mods/v3/mods-3-4.xsd http://www.loc.gov/mix/ http://www.loc.gov/standards/
mix/mix02/mix02.xsd" xmlns:mix="http://www.loc.gov/mix/"
xmlns:mods="http://www.loc.gov/mods/v3"> <mets:metsHdr CREATEDATE="2020-
12-16T16:25:09.793+01:00" RECORDSTATUS="COMPLETE">
<mets:agent ROLE="CREATOR" TYPE="ORGANIZATION">
<mets:name>ResCarta Foundation, Inc.</mets:name>
<mets:note>Created by the ResCarta Metadata Creation Tool Version 7.0.4</
mets:note>
</mets:agent>
</mets:metsHdr>
<mets:dmdSec ID="DMD1"> <mets:mdWrap MDTYPE="MODS" MIMETYPE="text/xml">
<mets:xmlData>
  <mods:mods>
    <mods:titleInfo>
      <mods:title>Етнолошка грађа и расправе : из Лужнице и Нишаве</mods:title>
    </mods:titleInfo>
    <mods:name type="personal">
      <mods:namePart>Владимир М. Николић</mods:namePart>
      <mods:role>
        <mods:roleTerm authority="marcrelator" type="code">aut</mods:roleTerm>
        <mods:roleTerm authority="marcrelator" type="text">Author</mods:roleTerm>
      </mods:role>
    </mods:name>
    <mods:name type="personal">
      <mods:namePart>Јован Ердељановић</mods:namePart>
      <mods:role>
        <mods:roleTerm authority="marcrelator" type="code">edt</mods:roleTerm>
        <mods:roleTerm authority="marcrelator" type="text">Editor</mods:roleTerm>
      </mods:role>
    </mods:name>
    <mods:typeOfResource>text</mods:typeOfResource>
    <mods:genre authority="marcgt">book</mods:genre>
    <mods:originInfo>
      <mods:place> <mods:placeTerm type="text">Београд</mods:placeTerm>
    </mods:place>
    <mods:publisher>Српска краљевска академија</mods:publisher>
    <mods:dateIssued encoding="iso8601">1910</mods:dateIssued>
    <mods:dateIssued encoding="iso8601" qualifier="questionable">1910</
mods:dateIssued>
    <mods:dateCaptured encoding="iso8601">2020-12-16</mods:dateCaptured>
    <mods:issuance>monographic</mods:issuance>
  </mods:originInfo>
  <mods:language>
    <mods:languageTerm authority="iso639-2b" type="code">srp</
mods:languageTerm>
  </mods:language>
  <mods:identifier type="local">rspinb01/monograf/00000076</
mods:identifier>
  <mods:identifier type="УДК">39(497.11)</mods:identifier>
  <mods:location>
```

<mods:url>rspinb01/monograf/00000076</mods:url>
</mods:location>
<mods:part order="1">
<mods:detail level="1" type="section">
<mods:title>Етнолошка грађа и расправе : из Лужнице и Нишаве</mods:title>
</mods:detail> <mods:extent unit="pages">
<mods:start>1</mods:start>
<mods:end>4</mods:end>
</mods:extent>
</mods:part>
<mods:part order="2">
<mods:detail level="1" type="section">
<mods:title>ПРЕДГОВОР</mods:title>
</mods:detail>
<mods:extent unit="pages">
<mods:start>5</mods:start>
<mods:end>6</mods:end>
</mods:extent>
</mods:part>
<mods:part order="3">
<mods:detail level="1" type="section">
<mods:title>ИЗ ЛУЖНИЦЕ И НИШАВЕ</mods:title>
</mods:detail>
<mods:extent unit="pages">
<mods:start>7</mods:start>
<mods:end>7</mods:end>
</mods:extent>
</mods:part>
<mods:part order="4">
<mods:detail level="1" type="section">
<mods:title>САДРЖАЈ</mods:title>
</mods:detail>
<mods:extent unit="pages">
<mods:start>8</mods:start>
<mods:end>10</mods:end>
</mods:extent>
</mods:part>
<mods:part order="5"> <mods:detail level="1" type="section">
<mods:title>ЛУЖНИЦА И НИШАВА И ЊИХОВА СЕЛА</mods:title>
</mods:detail>
<mods:extent unit="pages">
<mods:start>11</mods:start>
<mods:end>15</mods:end>
</mods:extent>
</mods:part>
<mods:part order="6">
<mods:detail level="1" type="section">
<mods:title>ПРИВРЕДА</mods:title>
</mods:detail>
<mods:extent unit="pages">
<mods:start>16</mods:start>
<mods:end>56</mods:end>
</mods:extent>
</mods:part>
<mods:part order="7">
<mods:detail level="1" type="section">
<mods:title>КУЋА И ОСТАЈЕ ЗГРАДЕ</mods:title>

```
</mods:detail>
<mods:extent unit="pages">
<mods:start>57</mods:start>
<mods:end>92</mods:end>
</mods:extent>
</mods:part>
<mods:part order="8">
<mods:detail level="1" type="section">
<mods:title>ПОРОДИЦА И ЗАДРУГА. ДОМАЋИ ЖИВОТ У СЕЉАКА</mods:title>
</mods:detail> <mods:extent unit="pages">
<mods:start>93</mods:start>
<mods:end>115</mods:end>
</mods:extent>
</mods:part>
<mods:part order="9">
<mods:detail level="1" type="section">
<mods:title>ЈЕЈА И ПИЋА</mods:title>
</mods:detail>
<mods:extent unit="pages">
<mods:start>116</mods:start>
<mods:end>130</mods:end>
</mods:extent>
</mods:part>
<mods:part order="10">
<mods:detail level="1" type="section">
<mods:title>НОШЊА</mods:title>
</mods:detail>
<mods:extent unit="pages">
<mods:start>131</mods:start>
<mods:end>135</mods:end>
</mods:extent>
</mods:part>
<mods:part order="11">
<mods:detail level="1" type="section">
<mods:title>ОБИЧАЈИ</mods:title>
</mods:detail>
<mods:extent unit="pages">
<mods:start>136</mods:start>
<mods:end>286</mods:end>
</mods:extent>
</mods:part>
<mods:part order="12"> <mods:detail level="1" type="section">
<mods:title>ИЗ НАРОДНИХ ПРАЗНОВЕРИЦА</mods:title>
</mods:detail>
<mods:extent unit="pages">
<mods:start>287</mods:start>
<mods:end>292</mods:end>
</mods:extent>
</mods:part>
<mods:part order="13">
<mods:detail level="1" type="section">
<mods:title>ЗАБАВЕ</mods:title>
</mods:detail>
<mods:extent unit="pages">
<mods:start>293</mods:start>
<mods:end>418</mods:end>
</mods:extent>
```

```
</mods:part>
<mods:part order="14">
<mods:detail level="1" type="section">
<mods:title>ДУШЕВНЕ ОСОБИНЕ</mods:title>
</mods:detail>
<mods:extent unit="pages">
<mods:start>419</mods:start>
<mods:end>425</mods:end>
</mods:extent>
</mods:part>
<mods:part order="15">
<mods:detail level="1" type="section">
<mods:title>ИЗ НАРОДНИХ ЗНАЊА</mods:title>
</mods:detail>
<mods:extent unit="pages">
<mods:start>426</mods:start>
<mods:end>450</mods:end>
</mods:extent>
</mods:part>
<mods:part order="16">
<mods:detail level="1" type="section">
<mods:title>УПУТСТВА ЗА ИСПИТИВАЊЕ НАРОДА И НАРОДНОГ ЖИВОТА</mods:title>
</mods:detail>
<mods:extent unit="pages">
<mods:start>451</mods:start>
<mods:end>452</mods:end>
</mods:extent>
</mods:part>
<mods:part order="17">
<mods:detail level="1" type="section">
<mods:title>НАПОМЕНЕ ЗА ИСПИТИВАЧЕ</mods:title>
</mods:detail>
<mods:extent unit="pages">
<mods:start>453</mods:start>
<mods:end>454</mods:end>
</mods:extent>
</mods:part>
<mods:part order="18">
<mods:detail level="1" type="section">
<mods:title>УПУТСТВА</mods:title>
</mods:detail>
<mods:extent unit="pages">
<mods:start>455</mods:start>
<mods:end>494</mods:end>
</mods:extent>
</mods:part> <mods:part order="19">
<mods:detail level="1" type="section">
<mods:title>АЗБУЧНИ ПРЕГЛЕД</mods:title>
</mods:detail>
<mods:extent unit="pages">
<mods:start>495</mods:start>
<mods:end>577</mods:end>
</mods:extent>
</mods:part>
<mods:part order="20">
<mods:detail level="1" type="section">
<mods:title>ШТАМПАРСКЕ ГРЕШКЕ</mods:title>
```

```
</mods:detail>
<mods:extent unit="pages">
<mods:start>578</mods:start>
<mods:end>578</mods:end>
</mods:extent>
</mods:part>
</mods:mods>
</mets:xmlData>
</mets:mdWrap>
</mets:dmdSec>
<mets:amdSec ID="AMD1">
<mets:techMD ID="TMD1">
<mets:mdWrap MDTYPE="NISOIMG" MIMETYPE="text/xml">
  <mets:xmlData>
    <mix:mix>
      <mix:BasicImageParameters>
        <mix:Format>
          <mix:MIMETYPE>image/tiff</mix:MIMETYPE>
          <mix:ByteOrder>little-endian</mix:ByteOrder>
          <mix:Compression> <mix:CompressionScheme>6</mix:CompressionScheme>
        </mix:Compression>
        <mix:PhotometricInterpretation>
          <mix:ColorSpace>6</mix:ColorSpace>
        </mix:PhotometricInterpretation>
      </mix:Format>
    </mix:BasicImageParameters>
  </mix:mix>
</mets:xmlData>
</mets:mdWrap>
</mets:techMD>
</mets:amdSec>
<mets:amdSec ID="AMD2">
<mets:techMD ID="TMD2">
<mets:mdWrap MDTYPE="NISOIMG" MIMETYPE="text/xml">
  <mets:xmlData>
    <mix:mix>
      <mix:BasicImageParameters>
        <mix:Format>
          <mix:MIMETYPE>image/tiff</mix:MIMETYPE>
          <mix:ByteOrder>little-endian</mix:ByteOrder>
          <mix:Compression>
            <mix:CompressionScheme>4</mix:CompressionScheme>
          </mix:Compression>
          <mix:PhotometricInterpretation>
            <mix:ColorSpace>0</mix:ColorSpace>
          </mix:PhotometricInterpretation>
        </mix:Format>
      </mix:BasicImageParameters>
    </mix:mix>
  </mets:xmlData>
</mets:mdWrap> </mets:techMD>
</mets:amdSec>
<mets:fileSec>
<mets:fileGrp ID="FG1" USE="master/image/tiff">
<mets:file ADMID="AMD1"
CHECKSUM="143b3d6724189ef1df7ff20e2c68aeb677bcab23" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID1" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="972130"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
```

```
xlink:href="file:///./00000001.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="dd86bd98073d143d47aeea6ac488e30f3d4075ff" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID2" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="12922"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000002.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="49f473b6db19e608000153904bc445d944d546f7" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID3" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="11794"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000003.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ad9a521fc5f53bc7c7be60c6dcd47e465b5b8475" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID4" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="4275"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000004.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="84b6c520cdc199f473e80fd1b5837c038caeefd" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID5" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="37408"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000005.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="0d69714bd2300433298a85ae42e20701305c18da" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID6" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44180"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000006.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="1f495fa2211a29cbda948d175b712dec25acbea2" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID7" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="4453"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000007.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="14c806204f9ec083bca1a42c6657b138dd8calaa" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID8" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="29855"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000008.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="1dfc149a67bea35509caa214df2eba5ae39aa934" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID9" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="34642"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000009.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="05fa12c7cf7ebf515ef50e35a537c6769096836d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID10" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="36119"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000010.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="94fe0ff188a9af5f25d3b996f11850751a78b495" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID11" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="34361"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000011.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c948c8185d3a33bc7553f75d7fc3268ca8811e35" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID12" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44665"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000012.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
```



```
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e4f825a175c6a9f8ba5a979ec218cb5cdec18223" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID13" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44386"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000013.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="57bf69d6d6ba646b7240606c649955cca3fb2cb0" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID14" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42939"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000014.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ba22a33b8013ee5643574b496efb99957eela20a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID15" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43742"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000015.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="6ce5289925c2d43b4e5809b342c1db8ff44668cf" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID16" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43097"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000016.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="fb248b5a54ae90b41b5c8d25ef8006ff621c94c0" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID17" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42169"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000017.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e92055c2caef2444b4a473d6c963e4246ce5ef0c" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID18" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="41703"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000018.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="377d6a2b08b379066bf96cc955f5972eb3f74f44" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID19" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43071"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000019.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f7a3af722943eac342b997322ed5946c897be282" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID20" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44723"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000020.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="46265db126ab42d6400beefdd6d65c21974c7aaf" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID21" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44530"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000021.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f628d27f04192686303d107fc33808a25b5223db" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID22" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45239"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000022.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="53046fb0b173f84acc56c87b2e94c34b6862d273" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID23" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44554"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000023.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="51901eb775b4b85da095d17346dbf9e0d543f0" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
```

```
ID="FID24" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45720"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000024.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="4b50421d5cda1db482b3816ba4cee832b66fb5c0" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID25" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46275"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000025.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="88e01f3f2e32aa1219753c1df61ff3fc0ac57724" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID26" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47156"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000026.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9b0ef1211a9e5b931a896874da15ba8b93aa0de5" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID27" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48571"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000027.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="51a7fa33a27aa71f10dd9ecc3715990392128dd3" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID28" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44303"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000028.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="7ac58e70d7e256910371edae957cec56559d1640" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID29" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43031"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000029.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="106371765412342d442a434f87482227f45c2249" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID30" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="40103"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000030.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="734794af31d3126f724698f5497dfa5a809b0274" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID31" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46127"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000031.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b96aa8beec578596e1ecf22507feb07bc5ee6de4" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID32" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46619"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000032.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a6adc2a47e191f8519a849a33fce35359b972de3" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID33" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46624"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000033.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="elf4fcdd4b70c32e770b4a64389f16a8fc2ab177" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID34" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46253"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000034.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="cfd1d27c4cb0a37ac9002adc2a1df4dc09f73be5" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID35" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47381"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000035.tif" xlink:type="simple"/>
```

```
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c0f45797d1c3edc2f6df83be0f3c507336ab1d52" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID36" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44574"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000036.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f5044cf6a1dd03a743d1dd29185994ef1700e54e" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID37" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46733"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000037.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="7a3adfc1c6d3a1d92627077c650af10170dc00f3" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID38" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46697"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000038.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f626a766e34b0620c0525a11c59daca48cab4974" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID39" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47046"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000039.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="4aa8257eccc2de6f4c7ac32ddc4933c467da4e21" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID40" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45918"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000040.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="4f16e4b5720b15804e8d5833b920913c5e152a2c" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID41" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42108"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000041.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="718bb9322d2d04bfe5170d1a6382655c576411b3" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID42" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45597"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000042.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="907b2fdb5942e07bf521f0dcef621a7fe2fa9822" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID43" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45948"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000043.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="37dd59404512b3325ac562a1cdcf6ede17dacd14" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID44" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42898"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000044.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f73c76a943d650c798436880402713f6aa1b04d3" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID45" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45696"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000045.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e6a5e05eb721a29c56bb791e11b6088c6970e99f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID46" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45321"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000046.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
```

CHECKSUM="fc497df05649141e9f58693a55b88f3bbc3064ae" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID47" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45710"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000047.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="3f7b9c970a766eac58ff9dc2c795d1472c884413" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID48" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42408"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000048.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f54f2d6231b3484980383bf947c1e4edcae40e37" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID49" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46839"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000049.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="5bff7a34c98f0ebc293ceb7fc82d789ce95ef917" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID50" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44009"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000050.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e2de5081425a925afc0297ed4d342793b482b8c9" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID51" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46244"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000051.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="5bfc7e89a9bdc2911ef4642dfad58801a50db2a2" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID52" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46153"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000052.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="1014af30c88ca30892d58c5a04dcbc9abef68817" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID53" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46560"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000053.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="522e34a169d45d399b31fc4189162fe339f74327" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID54" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45428"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000054.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="1be9a288b0b8441daf9538eba6f6ea4d31681070" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID55" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43362"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000055.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b5382988fc23b6769fa95c1597a65599939ac40f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID56" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42717"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000056.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c04bcb9089f673eca2fec0358699025d6d7aa8dc" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID57" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44428"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000057.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="241dcc6a0f527790d10e46e4b99c90607b21acf5" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID58" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46811"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"

```
xlink:href="file:///./00000058.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="229feeb8b539b1c61c17e6f4819e5b83cd1876ce" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID59" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48351"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000059.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="19cdb4aafba4b7288c59638e69db9685e9103bb9" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID60" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45705"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000060.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="2b923e9288d52c9d6c8141be561a6e7aa29d0b5e" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID61" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45714"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000061.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="42be522067221e1b0f92b356c2263865ace3ad8f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID62" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44738"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000062.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="5b271870d6d1255b37666306e53b0b58b24ff5d4" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID63" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44716"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000063.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="028b0dc7bf6bea0dfcd9723fb40ff3faec59cb54" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID64" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45859"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000064.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="8b7dd0ecel6bab66cbc14997e2f0152f50b8b309" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID65" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45404"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000065.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="6b1f11666702f05c37c61c02acf9c3c89cbbbc4d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID66" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43021"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000066.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="bf0c0f484b1586fbe25dc30e14f8b1ece48bb645" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID67" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47553"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000067.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="4131ae072e69b4fd5e505ea88ec1c57b1543d5b1" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID68" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44288"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000068.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="fee5b5a3cfdad77026489c88acbdb0a0e77659c" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID69" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46434"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000069.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
```

```
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="2ce00a480a34c6c1be180c5a7c322acf99a3d629" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID70" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46845"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000070.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9c77bc0e43faaa87da59ab047046861727c28732" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID71" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47430"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000071.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9027ad66df2f1b8e35987352edf3fa5bcb4dd097" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID72" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46061"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000072.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="957324b3f44e2bcf5aeabaaab657d9a0a812bcb2" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID73" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43547"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000073.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="0e9f88f4e02be70b916513e6ac14e886cd7b756f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID74" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46011"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000074.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="bb3b1d04466925a33ed300907f6475e7d008c94a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID75" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43549"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000075.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="6f32a79e707ccfe403980a4f0c52e3602d81aeb1" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID76" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47688"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000076.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="7462d9070976e625dcf275c57d57c976887de038" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID77" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46002"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000077.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="330dd7613776335ea10090a931486dd56f9c9a2b" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID78" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44150"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000078.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c1871ba86011df522b6354a8b58eba190c11a642" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID79" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47276"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000079.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e98cb8791bd53eb3d616ac29c765fcf6b08152ce" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID80" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45430"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000080.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a223a5b10f2b5ec40f5ff5249fdc2b685d4c49a9" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
```

```
ID="FID81" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46523"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000081.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e22635b0b1a31cf674d1ca43cb90592dbf929" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID82" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43918"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000082.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="32c378a0a59ccb69f550031c231712be6044fda3" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID83" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46930"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000083.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ced920e9a93a62f76d9a96d6a10ad7d3e829bfd7" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID84" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43177"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000084.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="92c5ba3972c15b01bcac3a3649563c1cc3f74ed0" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID85" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44900"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000085.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9cb81480e77976b8c6da25e6972b5b73b4d7a92e" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID86" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46935"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000086.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="89de0656c6ac0af4bc10d5ad1394d11959e449ff" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID87" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46292"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000087.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="aec78944d228aa4edc5fbf82e1e714a8fef19586" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID88" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42735"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000088.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f7d4bdc1619d365b82944ee6b9cf04a2f773162e" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID89" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46411"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000089.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="3f61dec0e5dbd8ae3d55c9ec2f0865fa4d8b8021" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID90" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45795"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000090.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="5e33c2d987856e67a0baf23f558e15889b23b51b" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID91" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44783"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000091.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="2d0fcaled920ec67f7993311969a49c9dc317469" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID92" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="27639"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000092.tif" xlink:type="simple"/>
```

```
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f158382ef767cb728d5c57e3425c79c05092f221" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID93" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45947"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000093.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="779cbf79442553967b5e45a3c0a9a52083554ace" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID94" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46237"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000094.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="07468b136616894dc9e4ff0959444e717223ee61" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID95" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47633"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000095.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b8fc3efd61617e6fffb98f5506645284af7413873" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID96" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46085"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000096.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="6222971d38c51253a60c01535157cb77340af974" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID97" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46630"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000097.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="7765ba41fc22021668b093ff89d2b2977e483d6d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID98" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44154"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000098.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ad3f81a831a7286dc98120b9b569443c2df6aa5a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID99" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46152"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000099.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="5b0703ec368a8a3cd8a138e3f8e9a9b953de0703" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID100" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46648"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000100.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9534cb8c1c2104cda911b0e56fd25e0e5c4ac6f5" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID101" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43808"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000101.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="858e5733660a4ab771653c66678e6ba7dff9c87f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID102" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46047"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000102.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9a8e7dc7c3b39291afc6b2960e2face56417c24f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID103" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43982"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000103.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
```


CHECKSUM="6da2f2391f5431aa90902b24b22488cfa1636602" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID104" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46000"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000104.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="2e8c16e6eda45e06d6d3084f3c31efc8673b48bd" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID105" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46320"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000105.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="eba8e8a00c796ae1b125aa818085eef588524f17" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID106" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44863"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000106.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="33fe6d2a3e3ec171239b8b821207e4151c9693ea" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID107" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46604"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000107.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="574b09c5526163a335f1fb4c254ad0ae9ce4ed28" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID108" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45892"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000108.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="64c63d43ddacdc6ccca27738be387dabbd08b024" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID109" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47077"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000109.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="445fb5ff08dfde2a7968af725d8d0c02a1998498" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID110" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46615"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000110.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="742515563f6b0758d96a2002c126a33e9665d28d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID111" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48605"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000111.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a2da6e70dc1ca0ce65b331cd6babe142f1b03727" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID112" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47881"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000112.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c0275d00f8da315633a5e87b4a066e71c6ebf581" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID113" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="17587"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000113.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="d358809b7eab790a4d72789b21e7f04f85741f36" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID114" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47692"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000114.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a46e468a8daf0d97c2334235d2a9c88bed699787" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID115" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="17572"> <mets:FLocat

```
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000115.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="4b3dd5659038810f6efe0ab0cebab91e057cb3fa" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID116" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44689"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000116.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ec0c403943cfafd97d9210edc8b6fba238c5442e" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID117" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45533"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000117.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e2331010fdf7f190d3c19bf877e7afbc5697e0f3" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID118" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43708"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000118.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9aa4d0c6a9206994c1da0d8a86a59c2445f3833e" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID119" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42089"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000119.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="30e578fa709622527f296e7ea398d798db2f8065" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID120" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44597"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000120.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="d79db1caad856ac2c942bf3ed10395bf4d4999e8" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID121" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43486"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000121.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="287e90c69269f11d10f81df762767811f6b18571" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID122" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44294"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000122.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="4cb51bdabb631183499648820fac5a9a5cba203b" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID123" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43473"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000123.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="370a7e7d0e49b8478aecdc9a4a1c59c27b9de638" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID124" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44933"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000124.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="1b2cd29de9aa2e8eae4f97dff875d92f9fc1365d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID125" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46825"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000125.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="899bf903eca258dc8c13c5c42138abc9a1c4576f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID126" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44026"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000126.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
```

```
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e771a3d1cf2697b93580b3e96ba66d124d61da59" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID127" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46847"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000127.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="547b872495829f12a20cb79de33c544e0b5c8227" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID128" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44032"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000128.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="6393835593e5ca2b3f6750d4b12ed47d0ab81312" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID129" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42614"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000129.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="922a97635cf89900e5f8a8770493ad4ed2b68dd6" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID130" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="11338"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000130.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="20254459824148ccb8831a72aafe8cfbc796b236" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID131" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42054"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000131.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="309dc6ddb7f9883b53ad58e744ffb1d87d7a046a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID132" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46506"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000132.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="3d2994b3fad29a6b06fe4bflca9289389f936e88" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID133" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46710"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000133.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="515fc2f74dcff3ba25bc5918f73f904c85b20e9d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID134" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48403"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000134.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="bc79fec6014f1b63d50b70e907551e1e7bcedf52" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID135" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46419"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000135.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e5d7c21357ec575681449a15c433416f24785f9a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID136" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42447"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000136.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="4084e55eb0548e058e26c527d4fd1235aca4d006" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID137" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43647"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000137.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a3a20e051c795ae537ca6101f5e8c5da4f2861eb" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
```

ID="FID138" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44890"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000138.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="742ea35273b9f7b75220b57181e2e44ae50d1474" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID139" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44880"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000139.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="40ca995656697829cee8fdf89308ae17aa219e62" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID140" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="41695"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000140.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a53cabe8b346f6214c91e5172b9f62850a990791" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID141" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46202"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000141.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b6a6d0f1f95d2179e86d43ca1e46839d4073740d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID142" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45295"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000142.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9793e11b3749e3cad47a9ae171cd98aa055e9b0d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID143" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45655"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000143.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e786db184585b4300d220bb6a3e99e04161e8948" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID144" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42171"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000144.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="288ba29320d1314e554e7be6d5014bb1120a14fa" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID145" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43809"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000145.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="91d0b160f6ecc9a87cca461845d289605f3e345c" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID146" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44245"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000146.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="72271b982b09746ef0e427ea24dd58955df5caf9" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID147" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44984"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000147.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="fa8956ec29d5f4d5c8147f65470c47affb3f39f1" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID148" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="41518"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000148.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="fc84075daf8309af13b706c1faa9ce9delf5ef6d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID149" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="37460"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000149.tif" xlink:type="simple"/>

```
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="d2bb0fd25b65cdcc1f69f97e622a78095627b1e2" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID150" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47434"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000150.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="31234b06611e0815267189aba4d183651ca76f1a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID151" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47130"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000151.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="8c5a3b7b15c485cf59cc94ec8b08b4df50b7aa7f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID152" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47980"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000152.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="6b141f63f0136c93f1842ace5134b8140d4f097f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID153" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46492"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000153.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="7843b480218e95fefdae0624bc533536534db800" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID154" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43151"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000154.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="692f3b1d2c970bd5715ae3ab99913d2c640d921c" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID155" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43384"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000155.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c265e20f30cd8f3732559bd5b532181e6dfe96b1" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID156" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46157"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000156.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="473b007ac6f12ce6ebd49b528193f1038395d25c" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID157" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45910"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000157.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="cbcd1e2b0cbb759e5f778b07b9b392d4fd99dec2" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID158" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="35788"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000158.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="03d15342eb6bee5e2a1e3d6dc2fedc65067a0d1f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID159" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43417"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000159.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9a928a58fc65b14328194c3e61ed1bb5f5a6adc0" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID160" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47242"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000160.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
```

CHECKSUM="00f715ba4fea5485e037b2ddae6a23aac9f9bba6" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID161" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44719"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000161.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a9cb049389c0453e17bd2681b447240548e40352" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID162" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45866"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000162.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b446b608a850ad25d02e9c11f52e2f7eb4ab7b3c" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID163" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44084"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000163.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="176b0153a6c973cfadcdcf5fc7b40d9fafbf47" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID164" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46779"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000164.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c044d933f0e7c55250c69419d26e16a4ab21d52d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID165" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46906"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000165.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="76d7f99696d329ff9253d1c7b133b7a7022b2d11" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID166" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="41663"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000166.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f348ba17e678f9f98dac6929f9be263205a1ccf8" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID167" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45058"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000167.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="572adfbcab42c4a76b7f689eab5f4379e6fa17ba" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID168" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45170"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000168.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="237257961ea4022f8c58aa729a60d9a37f379d82" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID169" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43385"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000169.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e610f3e8dfb07e472bc3f1121e469017f48ec640" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID170" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44810"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000170.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="72bfda87a3b8be832a055c87252903f2529cd7c1" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID171" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="31005"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000171.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="61e964915805eb4a6051b2e3aaddel0f92ace380" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID172" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44818"> <mets:FLocat

```
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000172.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="644b3353272c63a71e33ea9057c36fda10dd5cd8" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID173" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47116"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000173.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b2e3642e33f1b8d62a70af29a549e84689be115f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID174" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42918"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000174.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="424e79e3429dc1956d29266462d30b967b6744cc" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID175" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47834"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000175.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="06e2bd3a190122a1e6e86f1d1c256d6aab6f5031" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID176" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47271"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000176.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="214838b11482350295efad3a69420e5c289f55a2" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID177" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48026"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000177.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="043281c04799b95802056fa9fc1cc862804c632d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID178" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46321"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000178.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="8e879e40e7ea243c00dc4283c6439a81c082b9ce" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID179" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45475"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000179.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b44f985cf58581424f1c6dc48206f89c9db0c911" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID180" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45037"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000180.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e7e8c472bc7a48df15d8a0615283133b1d6c110f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID181" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45772"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000181.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="3aa02ef6cb4027b15787a4e5cf1bd66bd0df3d36" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID182" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46283"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000182.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="df99b8bd1ce74a03cc3526c465a6d99b6ec81ae6" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID183" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45862"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000183.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
```

```
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ca0310ae77259bd8f50ef7b2e2c66e3365584f0b" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID184" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="40345"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000184.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="96d655d5ed925bb85ed2f1194679633b41b05b6c" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID185" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43507"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000185.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="d0381cfd47aled3bcb86af5e9b8dc8261f994ea" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID186" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46477"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000186.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="fd27018fed049ec871ad71a592e4aa686469169f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID187" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45384"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000187.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b447fef22524bdbbf54af1f6b7b5bcce4d0098dc" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID188" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44502"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000188.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9657264acce29042c74a47da3dcc2f39540a1261" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID189" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="41455"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000189.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="07e162f6cc5c380bdc5ae95b0e9f5a1dd85b298e" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID190" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="39729"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000190.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="51de79095643138f15389edd3b9e4d02bfd86c3e" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID191" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43618"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000191.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f3c17f4a98eaa499a106835a326595d08df8e4cc" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID192" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47189"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000192.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="0ba6505a5578449104c2d27cdd7e9c5859b8f44d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID193" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45305"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000193.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="35b85632951800790e42ee16db2cf5e25ace8fc1" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID194" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47448"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000194.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="4b2f6ad2bc0312d447f52bc4a02a617af8a55a80" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
```



```
ID="FID195" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45403"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000195.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ca53aef72fb9b97b1bc77bf990528144b680f263" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID196" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46923"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000196.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="60d739220b4af0983fc7f1f1ec8dc4bb648ff393" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID197" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46008"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000197.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="938506a7551a80f1ec4fd6aa8d6359791b1abf69" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID198" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47073"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000198.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c13b1410fedd0a92648084a23ca305abfcfa553a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID199" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48317"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000199.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="161cf9bcdclaca9baffd60e4bd29b5d4e253ccfe" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID200" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44259"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000200.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a20d0d2e23119db91c0e1e5c41aeae10aa60bdd" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID201" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44231"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000201.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="7ba3e649bea6052d6f049feb48fb012370bf9074" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID202" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45916"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000202.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="3bbc8e648c11f2cb8e043c318cfd4484ae81b0bc" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID203" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48099"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000203.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9ef691c129736eea04009e9ec3f236989dd30562" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID204" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48513"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000204.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9d5c2b4f68184e382d26e6ce2e153199ba68a94c" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID205" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47916"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000205.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="bf3c78b5448846cfd17d4f5cba21b7d2e4a09ece" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID206" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45816"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000206.tif" xlink:type="simple"/>
```

```
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="1b4fld86298188c42eef3a2638bfc80eldc2eb66" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID207" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47717"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000207.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="4cfd5ca7c33aaa6f8140656f80ff82b3ee97cadd" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID208" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47662"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000208.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a8dee480ca765509ec20e3ddaadef291a0afdb24" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID209" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47372"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000209.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="88c839a36b11b3d4894864c0f1dac0bf0706d1a9" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID210" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45440"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000210.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="af66d443f9d57ab5fbd1c15fd27a2bec1c3c1527" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID211" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45932"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000211.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="7414d5a8c569bf6ab5c9fed68c6929f5cd7e663f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID212" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46580"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000212.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="6b14ae5696b5fd61a1001e8ee8cdc2d67b678c36" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID213" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48380"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000213.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="7ef3530b6441154a7e6589f4decf22e3755a09cb" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID214" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43303"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000214.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="2449b9498b084ec09574feae7d70c099a9476b03" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID215" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47333"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000215.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="cb0c43f5205476a5628dfc94a55abaa30b6fc0d6" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID216" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45616"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000216.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="eaa12af61cd833d3876ac21b9859e27d55853656" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID217" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48756"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000217.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
```

CHECKSUM="ba54fa20a7917c31ab9800c04274fd9befc80a28" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID218" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48277"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000218.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="dc79bcc415bebaefbc3c52e9d1e4ef0703fb44d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID219" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48266"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000219.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9e173a629f4417f7435e66aa72d64fc5c7223ee6" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID220" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47803"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000220.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="04544108c823872f5045cb01ba9f220468e060be" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID221" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46569"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000221.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c35db36b3f60831c71d93355d553ec8391501be4" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID222" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47945"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000222.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="84f3fcb4636925b00e7d5640a72e055c82910f5b" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID223" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48799"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000223.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="d47b02fa41b721cb08c2b3105f17edc057bd8ecf" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID224" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46103"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000224.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="7f030a13004e9353efbfd38f8755399da01e0449" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID225" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46528"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000225.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="d227167818f4e9e32b9038e8acfd1b82476432d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID226" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45702"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000226.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a7fd9f18b43dc501133d4785cb8973b3cbb8d7" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID227" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46594"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000227.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ae73cf6c118c35a26e9c574eacflc9c72c91b6da" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID228" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45153"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000228.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ee2877a8d9c18802fd16ed4febc8e5b44b0d79e8" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID229" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47261"> <mets:FLocat

```
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000229.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="8e46d90a652c55c6f392411ba0d0564d1b152ff4" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID230" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47157"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000230.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="dac952f408c0231b46deafaf1bcd3e972de35f69" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID231" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46044"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000231.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="cdfdfb274411ce415af9ab68d442d27156ca542b" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID232" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47444"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000232.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e99e860f1dbc9079d104097b592a02d41865de13" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID233" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46186"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000233.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f3c3566c34abf73352e5e93a09e3f587cb3b7599" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID234" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47894"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000234.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="09055594c0869b5f266b4528850a078ee51d4f82" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID235" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46811"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000235.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="8b45a79bd3398cf90666f7047b58da45af065f1e" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID236" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46726"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000236.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f66e0201d1fb08e7db48fd5f4fb26a07a8f32471" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID237" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45150"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000237.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="383ad13ac6b4d6a36005e481c3708d799b891283" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID238" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46500"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000238.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ac1e12f3f3b6abce735e74ff4c793f8a29f04a32" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID239" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46375"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000239.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e4a49c0b18c10e9ebdc821544062fc489d17b1f7" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID240" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47204"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000240.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
```

```
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="92ea27bf6cddd076ff34b74966ea446132dd84a5" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID241" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46915"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000241.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a2ee292b01f86c5a1d7f2f766252efb74453dd54" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID242" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48308"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000242.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9d271a79cf68c4ac433da8a561e65af00e317ac2" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID243" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46479"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000243.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b0b0f052ad630df2df26644f8e861d8df6eb28de" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID244" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47351"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000244.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a7dafaf037a98ffc265afbc1548d4c9f507ad491" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID245" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46740"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000245.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="1dd0164e836f1afadf147b3c2b0d0801e4b30363" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID246" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47438"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000246.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b5e5cad5c58fe6bbcb90c8602653e2874fb4ad46d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID247" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45326"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000247.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="6787abc25775ef3a9f1ccd9b4b1203763b230dbf" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID248" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44925"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000248.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="49bcd63296fbd9fdadd2af94ec0088fff5b9a824" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID249" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45140"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000249.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="0353e040141b6d7e6ed88a0b18b94f05d4296cc3" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID250" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46811"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000250.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="51770645a327b9bfeb48c9452fb2e26e8a3e6631" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID251" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47669"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000251.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="0a5eb07a5c517c8c116536068a961c1bd9e447c5" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
```

```
ID="FID252" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45982"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000252.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="82dc618014f63b772bb1ff0d531113f127b43c7e" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID253" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47447"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000253.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="1980c8e9eb34ae11ccd394b04445654b60bb5885" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID254" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43730"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000254.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="bf59a7dfc244cb0f2a4b51a0feedd9fd0bdc352b" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID255" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46270"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000255.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="1a71cf45566b1b2c4a09c1a5c499d11c421bcb18" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID256" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="51240"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000256.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="143d44b49fd33c326e05b9867a2916d3942272c4" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID257" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47952"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000257.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="63efcc67f2b768fb095361606df9f1f8bd1b775e" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID258" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46602"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000258.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="3acabcfec3e46ae9238fe21ea5830af8ecd08797" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID259" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45600"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000259.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="0dae6fc390c2a5887cb920374b1d93db6cea749b" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID260" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45589"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000260.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="aef1f21fd5900730cbffc76d0fde08692b2ec97f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID261" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45422"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000261.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a31436266ae17edeb54ce2bf49a8e28f2eab1f27" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID262" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46377"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000262.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="85a047165aela403ca2919a7ele9af50c453953c" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID263" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44498"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000263.tif" xlink:type="simple"/>
```

```
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ac861e515d6614ce356a3503b90a636c66b51cde" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID264" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45425"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000264.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="2a4037d68cfce6aee0b29877c35df7df6bcad2d2" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID265" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44458"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000265.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="8c8230c5602418aa232f08b7b53912b26eec0b17" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID266" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44424"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000266.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="de81551aac88e4abc94479cbee5350e8c96350c6" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID267" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46192"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000267.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e8e474248ee666f3454c83b0a4a98f6c9d0e7acf" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID268" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43308"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000268.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="2bfacc43774a75554b39c898976e2f2bff0301ab" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID269" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43141"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000269.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="82b7f0ba7d2dd57de7f648050e627e1f1184806a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID270" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47675"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000270.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ef4de6951e4e7461e25c2ab3284c9a5057843fc9" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID271" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45552"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000271.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="25faf3beb8e0e53298323e290f3535e7b627d7da" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID272" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45667"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000272.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="dab27426bcfbcb685c19b026eefe55246fa42e04a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID273" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48305"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000273.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="5d5f35f490c165f76bf3a035ceefee8a288e24bf" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID274" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42668"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000274.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
```

CHECKSUM="049e0fb47d2493c99ee152161d0f107b8ffb750e" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID275" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45321"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000275.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a281c1395c6832d721c5851d4563f4a19f658c33" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID276" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44060"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000276.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="8157ce19cfd90c9cbd36b7d12d67703697af142b" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID277" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45497"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000277.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9a56b46d5f0148d1077ce42507c6a84da756d0d8" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID278" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43367"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000278.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e63b4ac5ca4252343e79841390e60af732da2be5" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID279" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45841"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000279.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c1b8feef78813de0386a01a5c535b7fc74e418ef" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID280" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43315"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000280.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b7ecacad9e62b24d3b7582e1c101a3d91c3a1735" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID281" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46592"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000281.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="3170f4d582779592b9f9936858fbe7bc2d003327" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID282" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46791"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000282.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="d4ec34464260d69d50082012eef3393044a86dac" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID283" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44476"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000283.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c8636bfed68c284620eb2384d93291fc89c54e8b" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID284" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46956"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000284.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="39f714330cf70a6cdd5f366dbc544edd6b6dd645" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID285" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45812"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000285.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="fd4c172a16271494cf87be21a291981a11ac6117" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID286" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="36533"> <mets:FLocat


```
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000286.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="996b1579b8acce2e95b17a5b0e548e74ef98b20b" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID287" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="34452"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000287.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="d0e5a0f113125ba94ce27be764a65f303e0c09a4" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID288" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47856"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000288.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c300b1d4abf1a2e6368e8c6ad5cc152bc4ddbcb1f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID289" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46213"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000289.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a75b0a3090325be9ea28ec8c7bade159053f682d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID290" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43761"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000290.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="8549620954db63dedfd19f8f18ca2e75efd405d0" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID291" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="38170"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000291.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="2f863fe9ce9d694338ac0f9e3314f3c1380e2871" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID292" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="33397"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000292.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b116d2f7dc64a6c8116e71850886bdf7ece6009b" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID293" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="24661"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000293.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a37ad20f0ealf320d67d50baa7a4f32a3702cc05" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID294" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="29938"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000294.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="2b7c46af731807a6d35e7dff393f408d43669c7d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID295" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="24819"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000295.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="6bcc9e6f25e11016607b68c9c19e25366eb9f47c" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID296" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="26860"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000296.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="92f9b5904878e51fb10ed1db04957665515a4523" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID297" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="30402"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000297.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
```

```
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b93449fe128226725e38e4945ce861d03af3dee1" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID298" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="22107"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000298.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a905a54857cf9c509985017e5ed9034117fd3f5d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID299" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="22074"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000299.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="68b048c55a64ac606f67b0bac3b2e0a3c3632f3d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID300" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="29656"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000300.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="8b77fdb5da9e9a5c1625ebelb8751c7fadce94ba" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID301" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="28001"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000301.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="7b4953fa2b723009d51fa491dc644ba4a15933cd" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID302" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="26336"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000302.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="90bf2a3c340b4e14691a3f94941ad9d089e3488f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID303" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="22176"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000303.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="3e6428bba1fab3c9995598518853ff4bbddc0502" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID304" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="27424"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000304.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="033cf8b1dfbf9ce7bf58e11d9e6b863cb17f46e8" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID305" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="29386"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000305.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="8834c6432e86984d782c708a7ec05f54a97ebd4f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID306" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="26211"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000306.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f6889dd9103bd271b82ea72e340bece55f48ac2f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID307" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="23754"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000307.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="1b56fc28a5dc14abb9bb6bde3381590914b0230f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID308" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="26260"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000308.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="817bb216e25143114052bdf7a4f666253979a1f2" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
```

ID="FID309" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="28098"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000309.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b08c02375e6de5c6dd9087c6209796ba92822acc" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID310" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="32051"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000310.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="36898faf4995da6f966979a82a7a3bdf5c09e0ef" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID311" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="25073"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000311.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e400cb2a880fe25aa3f860457597f7f72322bd86f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID312" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="19715"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000312.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ae1d3e26205906d3e5836054750e7fd1a321d20b" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID313" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="20736"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000313.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="22fbf1083f633dd1aa29fe1853b3d417ed084cbc" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID314" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="21547"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000314.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="0b90e311e89ef567a5633d28e255aedd309f04f1" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID315" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="20628"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000315.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b1d2cf007c4aad4e4c37bbcb502cfafd5553cb73" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID316" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="20409"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000316.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="08765a59ec700a579c8eb68645d625dd492e9227" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID317" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="22482"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000317.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="2fd7ac5c7f1194454e30730e1f6df545a80554a5" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID318" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="21923"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000318.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="78dcd07c32543107918eec5edd56114d2161394e" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID319" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="25205"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000319.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="3ba4d446ede4f1ae6c549bcbd1788775cc443f5e" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID320" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="22355"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000320.tif" xlink:type="simple"/>

```
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="62e72bfc46442ba1b9161cc9d6c21f06b1902486" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID321" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="27589"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000321.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="d2bbc3b740b3c5c26f221ece0c3827e9ac139229" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID322" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="29654"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000322.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="edece4bb2c69b73cd680dbd8b08423babe3c44c8" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID323" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="26137"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000323.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="8e0012e7f498065324e7cc94032378be6a4c6c33" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID324" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="27666"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000324.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f487cc397e48ae1ae02c37d4c354a9ff2ec4aecb" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID325" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="27022"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000325.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="0cdcd0bd74f84555bb386b3b4a9317aa298c517" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID326" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="25471"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000326.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="0d53fca99ff61946576d687d92a0e942c13153d2" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID327" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="28777"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000327.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f2c62d99396c4e8669f2a212fc67fdda591792ea" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID328" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="26440"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000328.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="6ed0cca4059f031b456a478b7c07938b9d49a62" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID329" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="31964"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000329.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="0563be249fcb5930d3efa2477197121306fa8a83" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID330" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="29656"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000330.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="6b2716ae345fd1e9d46244f05940b08a6e4d049b" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID331" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="31399"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000331.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
```

CHECKSUM="f00c1db2cac3fda6b0dabab4581b9a0656156911" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID332" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="30345"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000332.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="8bf14e2d8138eb3529ad675682ed2713d1869edd" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID333" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="31286"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000333.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ed78aaf8932b6dff87e216bbae715c65237f84ae" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID334" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="25673"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000334.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="3bbd8e4d9c3fd0ef50a1590c3c323e30a372ec27" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID335" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="27498"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000335.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e0add78ab404de4adbb7dff282bfa552d4eed332" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID336" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="27003"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000336.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="471c726d38418d7abef34c5e1c807e875c63212f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID337" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="30055"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000337.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="dec116f7bd0d075ce0d381f2def7d13115600744" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID338" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="33966"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000338.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="7062e1f0668295b3ec506596c12e1416567b19b6" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID339" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="26029"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000339.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e66bbf828c97e07d4323577e223704b317923c33" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID340" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="26927"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000340.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="d53cb3ec76b7012de517efb543704dacfe2c44d7" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID341" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="23048"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000341.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="7643acf1f85580b19d6119548f977328c69e0f5b" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID342" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="28788"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000342.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="6e5f61902199e8a81b6bd2523c0ea9230a6527a2" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID343" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="26281"> <mets:FLocat

```
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000343.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="fd46a0d2684d5ecef9b9d22e2886acffe225ea389" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID344" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="24734"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000344.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e768e3d79d0326bcc53d2b040d25e72199953432" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID345" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="31632"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000345.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="44be960fb1698e46fa06c1635ffe6c7257d2ddec" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID346" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="33187"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000346.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="98452131905d50a23261648291946aa306341311" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID347" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="28723"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000347.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="5d84b3318c637ad2fbd4cf5a9fc1eb4607d071e7" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID348" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="25116"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000348.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f25507b1cfb4b6a8d6f252ccd036cbb81a5007a4" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID349" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="29393"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000349.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e94d146566d25402e33ca7198f0490c930bf44b7" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID350" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="30832"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000350.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f07fb717615502441389ada22769e06df73ce839" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID351" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="31178"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000351.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="1552a7cd5d701e0d9a44f722be4d85182d20558c" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID352" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="27811"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000352.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="efa4f9e87e7ab6c4f2ad6a5f54365a3923259e94" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID353" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="26210"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000353.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="0f328d756d55113e2262eb480c5151df4953812c" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID354" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="25944"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000354.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
```

```
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="2bc3ffb60833a9f9361d20f7fa112493c4dd1958" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID355" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="27652"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000355.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a8d2fb3221b464b5825bc13ce7bf6ccb03cc69c2" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID356" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="29856"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000356.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9cb99c4e4b414fdb2b6d26b3e7abdd4db4361cef" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID357" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="25492"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000357.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9462a000087e101e39aldca954771c4d9639e757" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID358" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="26025"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000358.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f6d723ffe87c67d6f12107d8e3588eb2e572b27a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID359" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="28434"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000359.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="015f00a60d1c4c6b929fb54d59cd2e72b9355c58" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID360" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="30763"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000360.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="04c4589174c52992b6303ad5d63dd9b52a5f6834" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID361" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="29660"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000361.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a4b0a8f4925137cf7b5a8c28d5a91969f109fc77" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID362" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="27282"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000362.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="46e2bb1750cd08ac8c068c25d91133ba9e66caa6" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID363" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="32065"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000363.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="0a319c6f90c27440ac8fe244a7464cce4d480b2c" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID364" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="27300"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000364.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="98aaf30c7a3088e56ca4a6a9903b89430997693b" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID365" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="25192"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000365.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="de469e8bca25bd0e801a002d9c9bc3c058fccc02" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
```

```
ID="FID366" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="31186"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000366.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="76ac2bd49e68f085d89d42f0fe42acc13861b943" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID367" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="32637"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000367.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="5431dd745e015fca1b8360d777d58e2ece5fa5b7" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID368" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="32076"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000368.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="bbf44bc9b4a5de0b1a4800583f4c41e7041dbc30" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID369" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="33784"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000369.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e26a66bdf7552de5b1c7af470d97bfb0fla3046f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID370" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="31095"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000370.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="45269e0ca72ca643dbb255d28dd576cd51c01184" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID371" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="29840"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000371.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f7adeffdb231e97da0c5a69d953eb98f4b928f58" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID372" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="30331"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000372.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="44d6b97736ffeb670eda0a41735043ec76401dc9" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID373" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="29994"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000373.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b6ef1543474df28dbab78d52932d93c5524e7557" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID374" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="31627"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000374.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="151aff2966ed021cdde518dc72299a0949bf5d6a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID375" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="32725"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000375.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="58f65d29bb34fd923c4496a30140b69d8d5ed994" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID376" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="30914"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000376.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="2b6716938a4ed3ce5bcf9970508e2cd9fe075066" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID377" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="31710"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000377.tif" xlink:type="simple"/>
```



```
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="fb588abd092379d3276b67806ab96f53ba3aa877" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID378" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="32433"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000378.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="56ba5c00f741877baf1150f1b35220c49590aefd" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID379" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="31533"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000379.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="5d38025193bbb54fa4d2bd0d4f3d1fa3a22c24cd" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID380" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="30953"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000380.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="83blcc1970d526f97209fd42ffa4b625027de898" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID381" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="31321"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000381.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="428c2ddf9909ef545639340031703a2647f75d91" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID382" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="28070"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000382.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="4463e8c312d6ae233e142cc37950d069e0fb298a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID383" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="26482"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000383.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="0df1c17bc0b638aee664e33d915baa4db4597c84" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID384" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="26720"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000384.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a489d2c4c09e1ea632ef4e92e3d064b27558536a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID385" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="23249"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000385.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f0c1e72a97bbe30d290f68a481ef472d5cd7852f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID386" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="33215"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000386.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c1467c0358ed860ce22402c99af38802c301b398" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID387" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42648"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000387.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e37e61620fe5cff19fd799c9268102d0c4387fbc" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID388" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="38568"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000388.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
```

CHECKSUM="3632ee438d6b6050055613b662d5e8cea36eddbf" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID389" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="40327"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000389.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="58d382ce562c817cbfeaf4a4776d658434bea2a3" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID390" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="41085"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000390.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="146dac60e384afd34c15fecb87b51859c715a9d6" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID391" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42660"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000391.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ab54385465ce5869bc88b9dedec17cdc2d24c1dc" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID392" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="39667"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000392.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="046258f3fa10f455e103e97ea467e6b4b9a9abe0" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID393" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44854"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000393.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="63dalac43c1d3489cb368b0dc230221b631eda39" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID394" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="38905"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000394.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="0e083c8da0e8f70f91e24dea2f36d8a8ea2f0c63" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID395" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="29411"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000395.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ed21d1aa815145c0f95d050b9c4f7a099826eb17" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID396" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="28269"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000396.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="fe8d3c4c5493757903d33397fc3e5eb68e8878b2" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID397" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="27334"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000397.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="7f7987e4153a6d1711d273cf7f1dfcc22f1202ab" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID398" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="28037"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000398.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="1182c1ebaf467c2cacb4b2b4e38fcc92b001dfb8" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID399" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="34335"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000399.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="dba96a628570649acd56e94c8379ca13650ec4a2" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID400" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="34139"> <mets:FLocat

```
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000400.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b6539d38db1e5328ef0e03ff85e9359a7270e275" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID401" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="36803"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000401.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="68dbc6bc5bdcac4c7d61014e5ccccffd8f6f20e7" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID402" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45411"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000402.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9c53be9c1a743186f0c5f2fb09a1681c98fc1dc7" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID403" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47308"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000403.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="18d334f6a4362cbac69dc6b1687c30d49fe7ccb0" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID404" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45699"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000404.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="116ele5477a70c5f6e016d7904779fa6b131alb3" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID405" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45911"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000405.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e4957b3ec9f97dedc72e4965c92978a261a44501" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID406" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48596"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000406.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e888e8dcc8521a16269b9596b383f206c7a22af5" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID407" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46602"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000407.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b1037bcd6587f998972494a6f1cb059b707ea73d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID408" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48640"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000408.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="082630ad7335ba977fe4827fadf900d128183e38" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID409" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46861"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000409.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="fdeed16494bb83caa639f0d34be58994bbb046c1" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID410" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47035"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000410.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="279d36beff2fedfb3c3dfc44803a1df289d7bd37" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID411" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="49172"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000411.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
```

```
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="7ddfa02497e34c3e1b376bcf34c36fd76db4399a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID412" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="41072"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000412.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a44368ae20aa2bc5daee900dd00106bd77019887" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID413" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45992"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000413.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="96eb19d4f51e1ada05f05f8c0419056b2f5f046f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID414" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45950"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000414.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="3b0f1f2956e8e071527bb6a42123a0e4de47e35c" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID415" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47931"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000415.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="27b55df2e1d42978064434986820d518cd012bd8" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID416" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47645"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000416.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9db62e412ab5f0f3ffc44b504fcccc4e4f2e2c31" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID417" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46651"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000417.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ef82c4ea27139f0d4c41f717d94e6a72236f42bb" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID418" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="18620"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000418.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c3491b2a1913e0e41be53aac02455c39de49e7d0" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID419" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="34845"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000419.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="53114c67e1d10146ecd5badd1c3430d3983496c1" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID420" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44021"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000420.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a55975593919f8afc815eefcd2c13c0528c40cc3" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID421" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44051"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000421.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ac2cf949bc8ad6e96ca8aa81f3c742c826ec1a92" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID422" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="41405"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000422.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="43bc76b24eec618697fbf5b51c1d0af875a56776" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
```

```
ID="FID423" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43501"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000423.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="df70ec35b1b5bf135663e89272f272d79a0732a8" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID424" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45659"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000424.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="61cd3d3e728e61519e5393eb92a5cb8800dca8b7" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID425" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46436"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000425.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f8809dceb1402156d2ee31b9ad7d7387921835bf" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID426" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="31007"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000426.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="03afdcelb8d941656f1812696e2e2798ba2ec964" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID427" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="37645"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000427.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c1b0ec14fc7950da42b71785ea62acaa0c0ecdd5" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID428" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="41583"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000428.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="cb6a787971ba482451cd2465a646dbfd152b7858" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID429" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="38061"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000429.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ad7e09cf1545e1f0282a70ad9094ca156f75aea9" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID430" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="36355"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000430.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="8fc9d20d6b469d77ae9a47a7997b5560f395101d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID431" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="39251"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000431.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ff7b7c30fe1a50e8f7d6f7d57d774bf29921367b" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID432" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="37869"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000432.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="74e8dfdcb0696fcd48f72823635daffb2b39baf2" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID433" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="40804"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000433.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f3d7d3129de4ba19f479b0876a6471ef27d7d482" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID434" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="37765"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000434.tif" xlink:type="simple"/>
```

```
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="296f0045a3d09f24360dbe0a74cda30d1cfd2bfff" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID435" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47002"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000435.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e320466be0cb096a4ca1bc3aa999ab5b4a6f3913" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID436" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46873"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000436.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="86d10ad6f2335de413dfa197a39030edd01bc95f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID437" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46369"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000437.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="d28628abfde48a3e0b4f894a804090cba28e0105" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID438" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46690"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000438.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="82f18ce8fd50861a553afc005f9499841963a902" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID439" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44434"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000439.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="39da60ff7764aef34600d838e9e74b4456ff5719" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID440" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46030"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000440.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="42d2de9429c8e0199c0a4f7f1fa4d03e08280057" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID441" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45498"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000441.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c0783de12ea316672745cb82bc33f1c759b08405" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID442" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46503"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000442.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="40e75108e512497ad3ea089346303720e74b79fc" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID443" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45809"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000443.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b47355521b9d2e7a32a65ec5d68e3534080530a2" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID444" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44929"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000444.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c91903f167818671bfc5b78fca32488f81c6959a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID445" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45699"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000445.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
```

CHECKSUM="7e039ab1b62aa5784597dc09559f541633201070" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID446" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45044"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000446.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e88844e6fb1c716253933ca1859fe74a83942cfc" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID447" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="52523"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000447.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="dd2070bdafb8c3434926959cd7be92d13b8b351c" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID448" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46053"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000448.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="61fdfdbfc895f042b02e3a334148d90fc52e7a55" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID449" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="36781"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000449.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a4dcc2ba12a27f0d7788adf6215a777eade92cdf" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID450" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="9376"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000450.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="da8929ba2fd96b923a068114e6166bcda5063a47" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID451" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="4704"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000451.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="2ce007ee781cb291a4e28555ebe57bd014a36a18" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID452" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="2658"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000452.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b4626b937d6512e056d80f3fc6e34436fcbcb4e8" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID453" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="35248"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000453.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="93bee986a2076ec8dc00c662200636a0b8a7fc3d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID454" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43155"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000454.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c00a256aeea61675046ae1cf91f0b68e097f3869" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID455" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="30241"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000455.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9f5bbdbb02d3b698bcc63302662a1c7ef7ddac0d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID456" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45215"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000456.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a9403e0db9646d6de7bcaf444c88fe2b9cc9c32a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID457" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="41024"> <mets:FLocat

```
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000457.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="45bf6c7aab8f9e13a1f1560295c942240a183e21" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID458" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42989"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000458.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="d3654baa2a9d94269673edc5b6fafcf4756239c8" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID459" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45539"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000459.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="2075d1c3c1a6775b6e175bcd411dfae85d790036" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID460" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44314"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000460.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="fdlec8e3d7f92eee6e2518d9cc5b670069a3cc57" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID461" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42564"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000461.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="dccc6d177aaca2894508d44e0b2b90dd5a86422a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID462" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="39849"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000462.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="51da438aff88d0b63da21143437a8a399595c93b" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID463" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45336"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000463.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a663764ad74a98599ed38e857819f09f0c04322a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID464" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="38536"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000464.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="2f77ef020188a4233c4d2cee3be0c3f951d9e9d1" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID465" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42480"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000465.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="42641888ea7df0e9682160b901e8e70a3433f1a6" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID466" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42289"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000466.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="47c4ccafe49134970cc08fdfeb3df7ac63025867" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID467" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42223"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000467.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ab4406baaf1496b31043d97bf6a7b5961d35d265" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID468" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45021"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000468.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
```



```
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="fbde615ebb7053af70d2b6a8b42f981ff8f189c8" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID469" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47786"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000469.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="d83c41adce51e37e4fe8678943000d3d7c16a07c" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID470" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="41785"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000470.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="2636925f41bc3fd512ffff4632abaf7c1e9b3ed1" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID471" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45049"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000471.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="24e26ba963bbd556bcab93239d8e6d9e79acd1c5" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID472" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46472"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000472.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="177dd002ce41578e7492e54858f216b1b6b28ee7" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID473" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43027"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000473.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="71d3749466944e49de99d9f39d39647d43ea8e83" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID474" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44961"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000474.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="888be8a15c2aa5e4ed93c1b24aa93474391f6106" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID475" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46405"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000475.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="382fc2a53174b5a3f433fbd3c0c54b2c295ecb23" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID476" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46102"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000476.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="641ee3a054584a6549c5cba238a6cc937b69e4d8" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID477" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44357"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000477.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a6fcff8226268e3a466ed8e547e3d197aa702c80" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID478" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44023"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000478.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e7ba9a653e75f968ca3a615dbbba51a57ae0810a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID479" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44211"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000479.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="011d7de59e9884bd721b7a60644af03fee18e839" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
```

```
ID="FID480" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44774"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000480.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="5dac1ec2206b7909b09d6586e32c4611569e52fc" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID481" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="41864"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000481.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="37784908144c5b2f5e880145ec287fc4ec2bf3ac" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID482" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44027"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000482.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9e356c63f8c4ac3efd26f81f228de440a2cf4125" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID483" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46380"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000483.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="cc8e0bfce3522e5aa2a1e49755e07f42954dde79" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID484" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46062"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000484.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="4bd4337d629f4f9731b2223095ae44e8a170c482" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID485" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="43363"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000485.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="3b0b9887ee6c2eebdccd102f566bd9cd1e57dbad" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID486" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45598"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000486.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="19d355aa990518a1239d8161eddf7df930e4544d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID487" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="41260"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000487.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="855c9161d2f3b0784502a4372bc6f1dafc8fca6e" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID488" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="37902"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000488.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="05aefa337a6ac5efde4f98a4c5421ea9d24c41ca" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID489" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46241"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000489.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="5f0df2169822d633c9cee17af6713091dc84a07d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID490" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="42093"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000490.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="6118d58c3e0232737f5356926653e94d2e8af4ba" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID491" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="44680"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000491.tif" xlink:type="simple"/>
```

```
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="71ed664114d29e7b99a193f548246a76c1e63420" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID492" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="40815"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000492.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="39946a5daece73ade244f2306d90b0632f561120" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID493" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46335"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000493.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="7a695a450386fd1415a80386b98868495a0ea7eb" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID494" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="36006"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000494.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c00482451e813a485ce0a9539d57daf43f53c945" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID495" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="35982"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000495.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f56a8a8e86993e35b7b444035291b06ca00b27b9" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID496" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="50023"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000496.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="899f6b190c68a919dd548f1043a37e60a75d3aa7" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID497" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="50102"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000497.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b3960f23664ced8eale9085536c88afe0e52bf02" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID498" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="50925"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000498.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="8a1ef17dbdbb06ee63e173e4ed7d211be7a0a3a2" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID499" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48790"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000499.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b25fc0ed7540b517ca920f255973338b9786b5e4" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID500" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47013"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000500.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="98a503fdb69632348d412f4568071bf9dbdad242" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID501" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48639"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000501.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="20d32a0ebd58febaf6eb2ad1aaa446d3a2630438" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID502" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="49945"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000502.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
```

CHECKSUM="6337e7710dbaffdda3e6683a646e3af1d78fa53f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID503" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="53048"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000503.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="3cb69fdbee7ca32f181d0b007babdbacf894e0d0" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID504" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="50262"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000504.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="816288fbe44c80533b955236e331c7652c6da6a3" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID505" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48941"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000505.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="890d5c8f023859b39f1141dc17240282677f29b8" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID506" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48314"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000506.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="bee9c21f7e01efc62f6150e1d90aad278c707c1" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID507" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="50310"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000507.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ebdb782d1710c9c75c633d396db795721752e1e3" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID508" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48791"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000508.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="842c173196ce700dfb24d5761d6bee25d03ea46f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID509" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="52811"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000509.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="dbb9590a8bc408c9e3cec88a5b8d60726f2873cd" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID510" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47823"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000510.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ecd7a683e30a9281b8008723acd80ecd6296733a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID511" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="50168"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000511.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="3810749f8c3a4de94d2b513be6e7c4b6ff87fc6e" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID512" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47499"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000512.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f42981759235dbe15595fa2fe72e3c6aldcd3780" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID513" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48222"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000513.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b40db28b75cb84b40c778c6a6128fc69785d0270" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID514" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48660"> <mets:FLocat

```
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000514.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="061d387dd9bfb1b42b05fe024f833d50dc31b9137" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID515" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="49640"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000515.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="8183cc323bf56dd75ab5ef0a47808ebe5e644769" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID516" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="50232"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000516.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b0c61a472025b8f67e30bf33ba52bdab668c5000" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID517" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45797"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000517.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="450ac92ab293fa176a38ab81b4eac09d832dc60d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID518" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48192"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000518.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="37fb2022d962130293f26a49cd78f8741e6b2cc1" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID519" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="49318"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000519.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="47e0aa758d66f2ce47f3b1ae76380c651b0ac168" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID520" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47717"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000520.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="34deb1a1a52ff6cbb489b6f18e7185dfa13a1020" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID521" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46860"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000521.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9dcef995f0132ee9d832a735c3e325f624aadala" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID522" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47263"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000522.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="3cf4f5b164af4c1519859cc9a1b889fa89a01851" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID523" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47733"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000523.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="d153650067c688d0e5a5fc4ad110f0029ad73b12" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID524" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="49279"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000524.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="bf1b503a2f3ceef0883a100553d496eb8a15d69f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID525" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48372"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000525.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
```

```
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9c88b8f89de9875889543bd6d15033ae819d2b62" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID526" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="49302"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000526.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="fb8c43c1903bde4db88f41293be7562b53c15f58" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID527" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="49795"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000527.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="4b3cc2dd9c6088435678ddb55aa45906360b9c19" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID528" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48509"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000528.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e76a2cdf26b7df8a4153706a771580a7f07de9d2" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID529" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45811"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000529.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ed7004cc11c8ccd7055ed7c897b22c03bcb85b5d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID530" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47604"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000530.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f0d97552394700e3a0ec47571ebd18eee42d6d28" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID531" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="51928"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000531.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ecd96e80eeb7d64cf6845563d9892d1135a40c61" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID532" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="50596"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000532.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9b2d483d6702d6b85914cd5b1596a3d962714924" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID533" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="49168"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000533.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="94745784f1ec5306f1758361aa822c56695244ff" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID534" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48470"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000534.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f10957f2c3c7ec6cc7de1e79c4fb16138524c48f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID535" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48446"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000535.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b01948a14beb7b315bb16387b30bb7ba51eb3e09" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID536" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47907"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000536.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="469dc80adc7275b3e88fd22f17480875138b5219" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
```

```
ID="FID537" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47493"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000537.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="cdf2de99dced3c170c033a164fcb6eb95576130c" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID538" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="49418"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000538.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ed9d6b0aacf54647d34c50c3481d5c11881450f1" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID539" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47871"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000539.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c53d7aa2e299290370790bff74eb2f794fc908a5" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID540" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="50670"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000540.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="470211b2a6b8a7b3a4a7c6b9d9afcde76388cabb" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID541" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="51111"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000541.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="63152a7c04e1d072597af81a813119932f7bc4fc" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID542" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="51027"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000542.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a3989cf87d864f95b45612efb9efd8c48c3c28d0" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID543" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="50083"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000543.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="021a1fc86972aaf82e00930f7e58c93bbb445129" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID544" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48905"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000544.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="7d7ba5deblcef2275181389e431c7246d5ac0a4e" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID545" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="49070"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000545.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c092533846502ae6a58ab030d88da91d8762a452" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID546" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47982"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000546.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="05b1fb61059140af6c3ae6ec3297dfbaa235e5a0" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID547" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="50416"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000547.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="0db8bfa44927b6330d9e2e6ee5e0f1259f89fe0f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID548" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="50826"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000548.tif" xlink:type="simple"/>
```

```
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="3e8141bee58afabab5960fe239fad4a703f264af" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID549" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48193"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000549.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e32bab1250b76e2923acfaabbd6218ba04a9396" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID550" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47547"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000550.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="74db05b59ccabe6ef11e8f9a9f2a8934fcab64ec" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID551" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="51055"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000551.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e880c533daebbcd41975ec223e47dfef33789e16" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID552" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48851"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000552.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="bc110c732d065d7a686dcfeba35499a61f7c66fe" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID553" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="50313"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000553.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c4c54ed7b06dc8ab83330fb0b6062b659d60527f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID554" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48107"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000554.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f6c4f852bd5e39f2f17ebef3d3047915379d7417" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID555" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45894"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000555.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="dbb6c2a79cb0219699f1c0d767137d2c2ab98154" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID556" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48234"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000556.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="ee9563dc58d6ebcc8b528131896d02dd116aab7d" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID557" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45438"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000557.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="3133e94a7cafb77f67ec44c1c10e0a7de4639631" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID558" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48459"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000558.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b0369a1ec91032378629cafc11e3e6fffff70f25" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID559" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="51928"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000559.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
```


CHECKSUM="7eeb23f43c1f53e9d84da88b02293e744c672941" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID560" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="50853"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000560.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9ff49d0d0d0e18104f1b35e8db15d2cbd7875181" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID561" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="52150"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000561.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="701cdfd35fcb1b0168b8a759ac7a4f1d0643b076" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID562" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48414"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000562.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b26e4868d0ab39bdfed7f8e72f3f0aecda10c8ba" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID563" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="49807"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000563.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="3fc8eed5c3b9fc89c9ffbc761867ec925a9811fc" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID564" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47663"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000564.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c4c6238846da58c47b48a8a58b01d432f714db80" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID565" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="49162"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000565.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="62bfa4fble4facea2a98a1255b23ddb05433baa1" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID566" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48639"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000566.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="c68ec204dfced5ecaf599f294e3d2500214844ee" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID567" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46998"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000567.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="bc58a3562613e2089f1dc1fa797be9f18862997a" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID568" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47058"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000568.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="7389d4b203fe950ec579c1b862ee782553f82bf0" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID569" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48909"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000569.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="e5bbff662aec3d7422d113a343e5c0ba1c481b" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID570" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="45745"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000570.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="8bf74884f969bcf2e1deb4c089a1b9431ceaa542" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID571" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47047"> <mets:FLocat

```
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000571.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="b0982a815e586558e0dda30914cd67063e1083fc" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID572" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46337"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000572.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="50a973a57f7e92a369d72325989bb7f79993c747" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID573" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="47857"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000573.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="1aeff687e3af760164b7e8f912de55c6e61cae2f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID574" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48653"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000574.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="a925013aa4c2c8d010f8a83754c481d8a523ec3f" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID575" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="48536"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000575.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="9efd9a217c4e6775afa48825f07d9cc98838da88" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID576" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="46553"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000576.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="f213a62e3497db7b1fb2af6759a971dbef138050" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID577" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="35432"> <mets:FLocat
LOCTYPE="URL" xlink:href="file:///./00000577.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
<mets:file ADMID="AMD2"
CHECKSUM="dbb6cc2a1636fc34988e1daea4501aa870700e0e" CHECKSUMTYPE="SHA-1"
ID="FID578" MIMETYPE="image/tiff" SIZE="9237"> <mets:FLocat LOCTYPE="URL"
xlink:href="file:///./00000578.tif" xlink:type="simple"/>
</mets:file>
</mets:fileGrp>
</mets:fileSec>
<mets:structMap TYPE="physical">
<mets:div DMDID="DMD1" ORDER="1" TYPE="monograph">
<mets:div LABEL="1" ORDER="1" TYPE="page" xlink:label="PPG1">
<mets:fptr FILEID="FID1"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="2" ORDER="2" TYPE="page" xlink:label="PPG2">
<mets:fptr FILEID="FID2"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="3" ORDER="3" TYPE="page" xlink:label="PPG3">
<mets:fptr FILEID="FID3"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="4" ORDER="4" TYPE="page" xlink:label="PPG4">
<mets:fptr FILEID="FID4"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="5" ORDER="5" TYPE="page" xlink:label="PPG5">
<mets:fptr FILEID="FID5"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="6" ORDER="6" TYPE="page" xlink:label="PPG6">
<mets:fptr FILEID="FID6"/>
```

```
</mets:div>
<mets:div LABEL="7" ORDER="7" TYPE="page" xlink:label="PPG7">
  <mets:fptr FILEID="FID7"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="8" ORDER="8" TYPE="page" xlink:label="PPG8">
  <mets:fptr FILEID="FID8"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="9" ORDER="9" TYPE="page" xlink:label="PPG9">
  <mets:fptr FILEID="FID9"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="10" ORDER="10" TYPE="page" xlink:label="PPG10">
  <mets:fptr FILEID="FID10"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="11" ORDER="11" TYPE="page" xlink:label="PPG11">
  <mets:fptr FILEID="FID11"/> </mets:div>
<mets:div LABEL="12" ORDER="12" TYPE="page" xlink:label="PPG12">
  <mets:fptr FILEID="FID12"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="13" ORDER="13" TYPE="page" xlink:label="PPG13">
  <mets:fptr FILEID="FID13"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="14" ORDER="14" TYPE="page" xlink:label="PPG14">
  <mets:fptr FILEID="FID14"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="15" ORDER="15" TYPE="page" xlink:label="PPG15">
  <mets:fptr FILEID="FID15"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="16" ORDER="16" TYPE="page" xlink:label="PPG16">
  <mets:fptr FILEID="FID16"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="17" ORDER="17" TYPE="page" xlink:label="PPG17">
  <mets:fptr FILEID="FID17"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="18" ORDER="18" TYPE="page" xlink:label="PPG18">
  <mets:fptr FILEID="FID18"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="19" ORDER="19" TYPE="page" xlink:label="PPG19">
  <mets:fptr FILEID="FID19"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="20" ORDER="20" TYPE="page"
xlink:label="PPG20">
  <mets:fptr FILEID="FID20"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="21" ORDER="21" TYPE="page" xlink:label="PPG21">
  <mets:fptr FILEID="FID21"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="22" ORDER="22" TYPE="page" xlink:label="PPG22">
  <mets:fptr FILEID="FID22"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="23" ORDER="23" TYPE="page" xlink:label="PPG23">
  <mets:fptr FILEID="FID23"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="24" ORDER="24" TYPE="page" xlink:label="PPG24">
  <mets:fptr FILEID="FID24"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="25" ORDER="25" TYPE="page" xlink:label="PPG25">
  <mets:fptr FILEID="FID25"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="26" ORDER="26" TYPE="page" xlink:label="PPG26">
  <mets:fptr FILEID="FID26"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="27" ORDER="27" TYPE="page" xlink:label="PPG27">
  <mets:fptr FILEID="FID27"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="28" ORDER="28" TYPE="page" xlink:label="PPG28">
<mets:fptr FILEID="FID28"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="29" ORDER="29" TYPE="page" xlink:label="PPG29">
  <mets:fptr FILEID="FID29"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="30" ORDER="30" TYPE="page" xlink:label="PPG30">
  <mets:fptr FILEID="FID30"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="31" ORDER="31" TYPE="page" xlink:label="PPG31">
  <mets:fptr FILEID="FID31"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="32" ORDER="32" TYPE="page" xlink:label="PPG32">
  <mets:fptr FILEID="FID32"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="33" ORDER="33" TYPE="page" xlink:label="PPG33">
  <mets:fptr FILEID="FID33"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="34" ORDER="34" TYPE="page" xlink:label="PPG34">
  <mets:fptr FILEID="FID34"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="35" ORDER="35" TYPE="page" xlink:label="PPG35">
  <mets:fptr FILEID="FID35"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="36" ORDER="36" TYPE="page" xlink:label="PPG36">
  <mets:fptr FILEID="FID36"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="37" ORDER="37" TYPE="page"
xlink:label="PPG37">
  <mets:fptr FILEID="FID37"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="38" ORDER="38" TYPE="page" xlink:label="PPG38">
  <mets:fptr FILEID="FID38"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="39" ORDER="39" TYPE="page" xlink:label="PPG39">
  <mets:fptr FILEID="FID39"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="40" ORDER="40" TYPE="page" xlink:label="PPG40">
  <mets:fptr FILEID="FID40"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="41" ORDER="41" TYPE="page" xlink:label="PPG41">
  <mets:fptr FILEID="FID41"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="42" ORDER="42" TYPE="page" xlink:label="PPG42">
  <mets:fptr FILEID="FID42"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="43" ORDER="43" TYPE="page" xlink:label="PPG43">
  <mets:fptr FILEID="FID43"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="44" ORDER="44" TYPE="page" xlink:label="PPG44">
  <mets:fptr FILEID="FID44"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="45" ORDER="45" TYPE="page" xlink:label="PPG45">
<mets:fptr FILEID="FID45"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="46" ORDER="46" TYPE="page" xlink:label="PPG46">
  <mets:fptr FILEID="FID46"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="47" ORDER="47" TYPE="page" xlink:label="PPG47">
  <mets:fptr FILEID="FID47"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="48" ORDER="48" TYPE="page" xlink:label="PPG48">
  <mets:fptr FILEID="FID48"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="49" ORDER="49" TYPE="page" xlink:label="PPG49">
  <mets:fptr FILEID="FID49"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="50" ORDER="50" TYPE="page" xlink:label="PPG50">
  <mets:fptr FILEID="FID50"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="51" ORDER="51" TYPE="page" xlink:label="PPG51">
  <mets:fptr FILEID="FID51"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="52" ORDER="52" TYPE="page" xlink:label="PPG52">
  <mets:fptr FILEID="FID52"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="53" ORDER="53" TYPE="page" xlink:label="PPG53">
  <mets:fptr FILEID="FID53"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="54" ORDER="54" TYPE="page"
xlink:label="PPG54">
  <mets:fptr FILEID="FID54"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="55" ORDER="55" TYPE="page" xlink:label="PPG55">
  <mets:fptr FILEID="FID55"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="56" ORDER="56" TYPE="page" xlink:label="PPG56">
  <mets:fptr FILEID="FID56"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="57" ORDER="57" TYPE="page" xlink:label="PPG57">
  <mets:fptr FILEID="FID57"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="58" ORDER="58" TYPE="page" xlink:label="PPG58">
  <mets:fptr FILEID="FID58"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="59" ORDER="59" TYPE="page" xlink:label="PPG59">
  <mets:fptr FILEID="FID59"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="60" ORDER="60" TYPE="page" xlink:label="PPG60">
  <mets:fptr FILEID="FID60"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="61" ORDER="61" TYPE="page" xlink:label="PPG61">
  <mets:fptr FILEID="FID61"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="62" ORDER="62" TYPE="page" xlink:label="PPG62">
<mets:fptr FILEID="FID62"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="63" ORDER="63" TYPE="page" xlink:label="PPG63">
  <mets:fptr FILEID="FID63"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="64" ORDER="64" TYPE="page" xlink:label="PPG64">
  <mets:fptr FILEID="FID64"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="65" ORDER="65" TYPE="page" xlink:label="PPG65">
  <mets:fptr FILEID="FID65"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="66" ORDER="66" TYPE="page" xlink:label="PPG66">
  <mets:fptr FILEID="FID66"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="67" ORDER="67" TYPE="page" xlink:label="PPG67">
  <mets:fptr FILEID="FID67"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="68" ORDER="68" TYPE="page" xlink:label="PPG68">
  <mets:fptr FILEID="FID68"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="69" ORDER="69" TYPE="page" xlink:label="PPG69">
  <mets:fptr FILEID="FID69"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="70" ORDER="70" TYPE="page" xlink:label="PPG70">
  <mets:fptr FILEID="FID70"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="71" ORDER="71" TYPE="page"
xlink:label="PPG71">
  <mets:fptr FILEID="FID71"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="72" ORDER="72" TYPE="page" xlink:label="PPG72">
  <mets:fptr FILEID="FID72"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="73" ORDER="73" TYPE="page" xlink:label="PPG73">
  <mets:fptr FILEID="FID73"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="74" ORDER="74" TYPE="page" xlink:label="PPG74">
  <mets:fptr FILEID="FID74"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="75" ORDER="75" TYPE="page" xlink:label="PPG75">
  <mets:fptr FILEID="FID75"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="76" ORDER="76" TYPE="page" xlink:label="PPG76">
  <mets:fptr FILEID="FID76"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="77" ORDER="77" TYPE="page" xlink:label="PPG77">
  <mets:fptr FILEID="FID77"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="78" ORDER="78" TYPE="page" xlink:label="PPG78">
  <mets:fptr FILEID="FID78"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="79" ORDER="79" TYPE="page" xlink:label="PPG79">
<mets:fptr FILEID="FID79"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="80" ORDER="80" TYPE="page" xlink:label="PPG80">
  <mets:fptr FILEID="FID80"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="81" ORDER="81" TYPE="page" xlink:label="PPG81">
  <mets:fptr FILEID="FID81"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="82" ORDER="82" TYPE="page" xlink:label="PPG82">
  <mets:fptr FILEID="FID82"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="83" ORDER="83" TYPE="page" xlink:label="PPG83">
  <mets:fptr FILEID="FID83"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="84" ORDER="84" TYPE="page" xlink:label="PPG84">
  <mets:fptr FILEID="FID84"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="85" ORDER="85" TYPE="page" xlink:label="PPG85">
  <mets:fptr FILEID="FID85"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="86" ORDER="86" TYPE="page" xlink:label="PPG86">
  <mets:fptr FILEID="FID86"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="87" ORDER="87" TYPE="page" xlink:label="PPG87">
  <mets:fptr FILEID="FID87"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="88" ORDER="88" TYPE="page"
xlink:label="PPG88">
  <mets:fptr FILEID="FID88"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="89" ORDER="89" TYPE="page" xlink:label="PPG89">
  <mets:fptr FILEID="FID89"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="90" ORDER="90" TYPE="page" xlink:label="PPG90">
  <mets:fptr FILEID="FID90"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="91" ORDER="91" TYPE="page" xlink:label="PPG91">
  <mets:fptr FILEID="FID91"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="92" ORDER="92" TYPE="page" xlink:label="PPG92">
  <mets:fptr FILEID="FID92"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="93" ORDER="93" TYPE="page" xlink:label="PPG93">
  <mets:fptr FILEID="FID93"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="94" ORDER="94" TYPE="page" xlink:label="PPG94">
  <mets:fptr FILEID="FID94"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="95" ORDER="95" TYPE="page" xlink:label="PPG95">
  <mets:fptr FILEID="FID95"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="96" ORDER="96" TYPE="page" xlink:label="PPG96">
<mets:fptr FILEID="FID96"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="97" ORDER="97" TYPE="page" xlink:label="PPG97">
  <mets:fptr FILEID="FID97"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="98" ORDER="98" TYPE="page" xlink:label="PPG98">
  <mets:fptr FILEID="FID98"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="99" ORDER="99" TYPE="page" xlink:label="PPG99">
  <mets:fptr FILEID="FID99"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="100" ORDER="100" TYPE="page" xlink:label="PPG100">
  <mets:fptr FILEID="FID100"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="101" ORDER="101" TYPE="page" xlink:label="PPG101">
  <mets:fptr FILEID="FID101"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="102" ORDER="102" TYPE="page" xlink:label="PPG102">
  <mets:fptr FILEID="FID102"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="103" ORDER="103" TYPE="page" xlink:label="PPG103">
  <mets:fptr FILEID="FID103"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="104" ORDER="104" TYPE="page" xlink:label="PPG104">
  <mets:fptr FILEID="FID104"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="105" ORDER="105" TYPE="page"
xlink:label="PPG105">
  <mets:fptr FILEID="FID105"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="106" ORDER="106" TYPE="page" xlink:label="PPG106">
  <mets:fptr FILEID="FID106"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="107" ORDER="107" TYPE="page" xlink:label="PPG107">
  <mets:fptr FILEID="FID107"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="108" ORDER="108" TYPE="page" xlink:label="PPG108">
  <mets:fptr FILEID="FID108"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="109" ORDER="109" TYPE="page" xlink:label="PPG109">
  <mets:fptr FILEID="FID109"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="110" ORDER="110" TYPE="page" xlink:label="PPG110">
  <mets:fptr FILEID="FID110"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="111" ORDER="111" TYPE="page" xlink:label="PPG111">
  <mets:fptr FILEID="FID111"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="112" ORDER="112" TYPE="page" xlink:label="PPG112">
  <mets:fptr FILEID="FID112"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="113" ORDER="113" TYPE="page"
xlink:label="PPG113">
  <mets:fptr FILEID="FID113"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="114" ORDER="114" TYPE="page" xlink:label="PPG114">
  <mets:fptr FILEID="FID114"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="115" ORDER="115" TYPE="page" xlink:label="PPG115">
  <mets:fptr FILEID="FID115"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="116" ORDER="116" TYPE="page" xlink:label="PPG116">
  <mets:fptr FILEID="FID116"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="117" ORDER="117" TYPE="page" xlink:label="PPG117">
  <mets:fptr FILEID="FID117"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="118" ORDER="118" TYPE="page" xlink:label="PPG118">
  <mets:fptr FILEID="FID118"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="119" ORDER="119" TYPE="page" xlink:label="PPG119">
  <mets:fptr FILEID="FID119"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="120" ORDER="120" TYPE="page" xlink:label="PPG120">
  <mets:fptr FILEID="FID120"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="121" ORDER="121" TYPE="page"
```



```
xlink:label="PPG121">
  <mets:fptr FILEID="FID121"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="122" ORDER="122" TYPE="page" xlink:label="PPG122">
  <mets:fptr FILEID="FID122"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="123" ORDER="123" TYPE="page" xlink:label="PPG123">
  <mets:fptr FILEID="FID123"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="124" ORDER="124" TYPE="page" xlink:label="PPG124">
  <mets:fptr FILEID="FID124"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="125" ORDER="125" TYPE="page" xlink:label="PPG125">
  <mets:fptr FILEID="FID125"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="126" ORDER="126" TYPE="page" xlink:label="PPG126">
  <mets:fptr FILEID="FID126"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="127" ORDER="127" TYPE="page" xlink:label="PPG127">
  <mets:fptr FILEID="FID127"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="128" ORDER="128" TYPE="page" xlink:label="PPG128">
  <mets:fptr FILEID="FID128"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="129" ORDER="129" TYPE="page"
xlink:label="PPG129">
  <mets:fptr FILEID="FID129"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="130" ORDER="130" TYPE="page" xlink:label="PPG130">
  <mets:fptr FILEID="FID130"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="131" ORDER="131" TYPE="page" xlink:label="PPG131">
  <mets:fptr FILEID="FID131"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="132" ORDER="132" TYPE="page" xlink:label="PPG132">
  <mets:fptr FILEID="FID132"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="133" ORDER="133" TYPE="page" xlink:label="PPG133">
  <mets:fptr FILEID="FID133"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="134" ORDER="134" TYPE="page" xlink:label="PPG134">
  <mets:fptr FILEID="FID134"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="135" ORDER="135" TYPE="page" xlink:label="PPG135">
  <mets:fptr FILEID="FID135"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="136" ORDER="136" TYPE="page" xlink:label="PPG136">
  <mets:fptr FILEID="FID136"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="137" ORDER="137" TYPE="page"
xlink:label="PPG137">
  <mets:fptr FILEID="FID137"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="138" ORDER="138" TYPE="page" xlink:label="PPG138">
  <mets:fptr FILEID="FID138"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="139" ORDER="139" TYPE="page" xlink:label="PPG139">
  <mets:fptr FILEID="FID139"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="140" ORDER="140" TYPE="page" xlink:label="PPG140">
  <mets:fptr FILEID="FID140"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="141" ORDER="141" TYPE="page" xlink:label="PPG141">
  <mets:fptr FILEID="FID141"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="142" ORDER="142" TYPE="page" xlink:label="PPG142">
  <mets:fptr FILEID="FID142"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="143" ORDER="143" TYPE="page" xlink:label="PPG143">
  <mets:fptr FILEID="FID143"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="144" ORDER="144" TYPE="page" xlink:label="PPG144">
  <mets:fptr FILEID="FID144"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="145" ORDER="145" TYPE="page"
xlink:label="PPG145">
  <mets:fptr FILEID="FID145"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="146" ORDER="146" TYPE="page" xlink:label="PPG146">
  <mets:fptr FILEID="FID146"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="147" ORDER="147" TYPE="page" xlink:label="PPG147">
  <mets:fptr FILEID="FID147"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="148" ORDER="148" TYPE="page" xlink:label="PPG148">
  <mets:fptr FILEID="FID148"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="149" ORDER="149" TYPE="page" xlink:label="PPG149">
  <mets:fptr FILEID="FID149"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="150" ORDER="150" TYPE="page" xlink:label="PPG150">
  <mets:fptr FILEID="FID150"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="151" ORDER="151" TYPE="page" xlink:label="PPG151">
  <mets:fptr FILEID="FID151"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="152" ORDER="152" TYPE="page" xlink:label="PPG152">
  <mets:fptr FILEID="FID152"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="153" ORDER="153" TYPE="page"
xlink:label="PPG153">
  <mets:fptr FILEID="FID153"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="154" ORDER="154" TYPE="page" xlink:label="PPG154">
  <mets:fptr FILEID="FID154"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="155" ORDER="155" TYPE="page" xlink:label="PPG155">
  <mets:fptr FILEID="FID155"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="156" ORDER="156" TYPE="page" xlink:label="PPG156">
  <mets:fptr FILEID="FID156"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="157" ORDER="157" TYPE="page" xlink:label="PPG157">
  <mets:fptr FILEID="FID157"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="158" ORDER="158" TYPE="page" xlink:label="PPG158">
  <mets:fptr FILEID="FID158"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="159" ORDER="159" TYPE="page" xlink:label="PPG159">
  <mets:fptr FILEID="FID159"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="160" ORDER="160" TYPE="page" xlink:label="PPG160">
  <mets:fptr FILEID="FID160"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="161" ORDER="161" TYPE="page"
xlink:label="PPG161">
  <mets:fptr FILEID="FID161"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="162" ORDER="162" TYPE="page" xlink:label="PPG162">
  <mets:fptr FILEID="FID162"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="163" ORDER="163" TYPE="page" xlink:label="PPG163">
  <mets:fptr FILEID="FID163"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="164" ORDER="164" TYPE="page" xlink:label="PPG164">
  <mets:fptr FILEID="FID164"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="165" ORDER="165" TYPE="page" xlink:label="PPG165">
  <mets:fptr FILEID="FID165"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="166" ORDER="166" TYPE="page" xlink:label="PPG166">
  <mets:fptr FILEID="FID166"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="167" ORDER="167" TYPE="page" xlink:label="PPG167">
  <mets:fptr FILEID="FID167"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="168" ORDER="168" TYPE="page" xlink:label="PPG168">
  <mets:fptr FILEID="FID168"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="169" ORDER="169" TYPE="page"
xlink:label="PPG169">
  <mets:fptr FILEID="FID169"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="170" ORDER="170" TYPE="page" xlink:label="PPG170">
  <mets:fptr FILEID="FID170"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="171" ORDER="171" TYPE="page" xlink:label="PPG171">
  <mets:fptr FILEID="FID171"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="172" ORDER="172" TYPE="page" xlink:label="PPG172">
  <mets:fptr FILEID="FID172"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="173" ORDER="173" TYPE="page" xlink:label="PPG173">
  <mets:fptr FILEID="FID173"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="174" ORDER="174" TYPE="page" xlink:label="PPG174">
  <mets:fptr FILEID="FID174"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="175" ORDER="175" TYPE="page" xlink:label="PPG175">
  <mets:fptr FILEID="FID175"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="176" ORDER="176" TYPE="page" xlink:label="PPG176">
  <mets:fptr FILEID="FID176"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="177" ORDER="177" TYPE="page"
xlink:label="PPG177">
  <mets:fptr FILEID="FID177"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="178" ORDER="178" TYPE="page" xlink:label="PPG178">
  <mets:fptr FILEID="FID178"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="179" ORDER="179" TYPE="page" xlink:label="PPG179">
  <mets:fptr FILEID="FID179"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="180" ORDER="180" TYPE="page" xlink:label="PPG180">
  <mets:fptr FILEID="FID180"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="181" ORDER="181" TYPE="page" xlink:label="PPG181">
  <mets:fptr FILEID="FID181"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="182" ORDER="182" TYPE="page" xlink:label="PPG182">
  <mets:fptr FILEID="FID182"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="183" ORDER="183" TYPE="page" xlink:label="PPG183">
  <mets:fptr FILEID="FID183"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="184" ORDER="184" TYPE="page" xlink:label="PPG184">
  <mets:fptr FILEID="FID184"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="185" ORDER="185" TYPE="page"
xlink:label="PPG185">
  <mets:fptr FILEID="FID185"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="186" ORDER="186" TYPE="page" xlink:label="PPG186">
  <mets:fptr FILEID="FID186"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="187" ORDER="187" TYPE="page" xlink:label="PPG187">
  <mets:fptr FILEID="FID187"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="188" ORDER="188" TYPE="page" xlink:label="PPG188">
  <mets:fptr FILEID="FID188"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="189" ORDER="189" TYPE="page" xlink:label="PPG189">
  <mets:fptr FILEID="FID189"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="190" ORDER="190" TYPE="page" xlink:label="PPG190">
  <mets:fptr FILEID="FID190"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="191" ORDER="191" TYPE="page" xlink:label="PPG191">
  <mets:fptr FILEID="FID191"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="192" ORDER="192" TYPE="page" xlink:label="PPG192">
  <mets:fptr FILEID="FID192"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="193" ORDER="193" TYPE="page"
xlink:label="PPG193">
  <mets:fptr FILEID="FID193"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="194" ORDER="194" TYPE="page" xlink:label="PPG194">
  <mets:fptr FILEID="FID194"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="195" ORDER="195" TYPE="page" xlink:label="PPG195">
  <mets:fptr FILEID="FID195"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="196" ORDER="196" TYPE="page" xlink:label="PPG196">
  <mets:fptr FILEID="FID196"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="197" ORDER="197" TYPE="page" xlink:label="PPG197">
  <mets:fptr FILEID="FID197"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="198" ORDER="198" TYPE="page" xlink:label="PPG198">
  <mets:fptr FILEID="FID198"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="199" ORDER="199" TYPE="page" xlink:label="PPG199">
  <mets:fptr FILEID="FID199"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="200" ORDER="200" TYPE="page" xlink:label="PPG200">
  <mets:fptr FILEID="FID200"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="201" ORDER="201" TYPE="page"
xlink:label="PPG201">
  <mets:fptr FILEID="FID201"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="202" ORDER="202" TYPE="page" xlink:label="PPG202">
  <mets:fptr FILEID="FID202"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="203" ORDER="203" TYPE="page" xlink:label="PPG203">
  <mets:fptr FILEID="FID203"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="204" ORDER="204" TYPE="page" xlink:label="PPG204">
  <mets:fptr FILEID="FID204"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="205" ORDER="205" TYPE="page" xlink:label="PPG205">
  <mets:fptr FILEID="FID205"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="206" ORDER="206" TYPE="page" xlink:label="PPG206">
  <mets:fptr FILEID="FID206"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="207" ORDER="207" TYPE="page" xlink:label="PPG207">
  <mets:fptr FILEID="FID207"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="208" ORDER="208" TYPE="page" xlink:label="PPG208">
  <mets:fptr FILEID="FID208"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="209" ORDER="209" TYPE="page"
xlink:label="PPG209">
  <mets:fptr FILEID="FID209"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="210" ORDER="210" TYPE="page" xlink:label="PPG210">
  <mets:fptr FILEID="FID210"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="211" ORDER="211" TYPE="page" xlink:label="PPG211">
  <mets:fptr FILEID="FID211"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="212" ORDER="212" TYPE="page" xlink:label="PPG212">
  <mets:fptr FILEID="FID212"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="213" ORDER="213" TYPE="page" xlink:label="PPG213">
  <mets:fptr FILEID="FID213"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="214" ORDER="214" TYPE="page" xlink:label="PPG214">
  <mets:fptr FILEID="FID214"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="215" ORDER="215" TYPE="page" xlink:label="PPG215">
  <mets:fptr FILEID="FID215"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="216" ORDER="216" TYPE="page" xlink:label="PPG216">
  <mets:fptr FILEID="FID216"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="217" ORDER="217" TYPE="page"
xlink:label="PPG217">
  <mets:fptr FILEID="FID217"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="218" ORDER="218" TYPE="page" xlink:label="PPG218">
  <mets:fptr FILEID="FID218"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="219" ORDER="219" TYPE="page" xlink:label="PPG219">
  <mets:fptr FILEID="FID219"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="220" ORDER="220" TYPE="page" xlink:label="PPG220">
  <mets:fptr FILEID="FID220"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="221" ORDER="221" TYPE="page" xlink:label="PPG221">
  <mets:fptr FILEID="FID221"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="222" ORDER="222" TYPE="page" xlink:label="PPG222">
  <mets:fptr FILEID="FID222"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="223" ORDER="223" TYPE="page" xlink:label="PPG223">
  <mets:fptr FILEID="FID223"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="224" ORDER="224" TYPE="page" xlink:label="PPG224">
  <mets:fptr FILEID="FID224"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="225" ORDER="225" TYPE="page"
xlink:label="PPG225">
  <mets:fptr FILEID="FID225"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="226" ORDER="226" TYPE="page" xlink:label="PPG226">
  <mets:fptr FILEID="FID226"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="227" ORDER="227" TYPE="page" xlink:label="PPG227">
  <mets:fptr FILEID="FID227"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="228" ORDER="228" TYPE="page" xlink:label="PPG228">
  <mets:fptr FILEID="FID228"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="229" ORDER="229" TYPE="page" xlink:label="PPG229">
  <mets:fptr FILEID="FID229"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="230" ORDER="230" TYPE="page" xlink:label="PPG230">
  <mets:fptr FILEID="FID230"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="231" ORDER="231" TYPE="page" xlink:label="PPG231">
  <mets:fptr FILEID="FID231"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="232" ORDER="232" TYPE="page" xlink:label="PPG232">
  <mets:fptr FILEID="FID232"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="233" ORDER="233" TYPE="page"
xlink:label="PPG233">
  <mets:fptr FILEID="FID233"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="234" ORDER="234" TYPE="page" xlink:label="PPG234">
  <mets:fptr FILEID="FID234"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="235" ORDER="235" TYPE="page" xlink:label="PPG235">
  <mets:fptr FILEID="FID235"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="236" ORDER="236" TYPE="page" xlink:label="PPG236">
  <mets:fptr FILEID="FID236"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="237" ORDER="237" TYPE="page" xlink:label="PPG237">
  <mets:fptr FILEID="FID237"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="238" ORDER="238" TYPE="page" xlink:label="PPG238">
  <mets:fptr FILEID="FID238"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="239" ORDER="239" TYPE="page" xlink:label="PPG239">
  <mets:fptr FILEID="FID239"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="240" ORDER="240" TYPE="page" xlink:label="PPG240">
  <mets:fptr FILEID="FID240"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="241" ORDER="241" TYPE="page"
xlink:label="PPG241">
  <mets:fptr FILEID="FID241"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="242" ORDER="242" TYPE="page" xlink:label="PPG242">
  <mets:fptr FILEID="FID242"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="243" ORDER="243" TYPE="page" xlink:label="PPG243">
  <mets:fptr FILEID="FID243"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="244" ORDER="244" TYPE="page" xlink:label="PPG244">
  <mets:fptr FILEID="FID244"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="245" ORDER="245" TYPE="page" xlink:label="PPG245">
  <mets:fptr FILEID="FID245"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="246" ORDER="246" TYPE="page" xlink:label="PPG246">
  <mets:fptr FILEID="FID246"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="247" ORDER="247" TYPE="page" xlink:label="PPG247">
  <mets:fptr FILEID="FID247"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="248" ORDER="248" TYPE="page" xlink:label="PPG248">
  <mets:fptr FILEID="FID248"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="249" ORDER="249" TYPE="page"
xlink:label="PPG249">
  <mets:fptr FILEID="FID249"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="250" ORDER="250" TYPE="page" xlink:label="PPG250">
  <mets:fptr FILEID="FID250"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="251" ORDER="251" TYPE="page" xlink:label="PPG251">
  <mets:fptr FILEID="FID251"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="252" ORDER="252" TYPE="page" xlink:label="PPG252">
  <mets:fptr FILEID="FID252"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="253" ORDER="253" TYPE="page" xlink:label="PPG253">
  <mets:fptr FILEID="FID253"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="254" ORDER="254" TYPE="page" xlink:label="PPG254">
  <mets:fptr FILEID="FID254"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="255" ORDER="255" TYPE="page" xlink:label="PPG255">
  <mets:fptr FILEID="FID255"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="256" ORDER="256" TYPE="page" xlink:label="PPG256">
  <mets:fptr FILEID="FID256"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="257" ORDER="257" TYPE="page"
xlink:label="PPG257">
  <mets:fptr FILEID="FID257"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="258" ORDER="258" TYPE="page" xlink:label="PPG258">
  <mets:fptr FILEID="FID258"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="259" ORDER="259" TYPE="page" xlink:label="PPG259">
  <mets:fptr FILEID="FID259"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="260" ORDER="260" TYPE="page" xlink:label="PPG260">
  <mets:fptr FILEID="FID260"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="261" ORDER="261" TYPE="page" xlink:label="PPG261">
  <mets:fptr FILEID="FID261"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="262" ORDER="262" TYPE="page" xlink:label="PPG262">
  <mets:fptr FILEID="FID262"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="263" ORDER="263" TYPE="page" xlink:label="PPG263">
  <mets:fptr FILEID="FID263"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="264" ORDER="264" TYPE="page" xlink:label="PPG264">
  <mets:fptr FILEID="FID264"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="265" ORDER="265" TYPE="page"
xlink:label="PPG265">
  <mets:fptr FILEID="FID265"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="266" ORDER="266" TYPE="page" xlink:label="PPG266">
  <mets:fptr FILEID="FID266"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="267" ORDER="267" TYPE="page" xlink:label="PPG267">
  <mets:fptr FILEID="FID267"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="268" ORDER="268" TYPE="page" xlink:label="PPG268">
  <mets:fptr FILEID="FID268"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="269" ORDER="269" TYPE="page" xlink:label="PPG269">
  <mets:fptr FILEID="FID269"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="270" ORDER="270" TYPE="page" xlink:label="PPG270">
  <mets:fptr FILEID="FID270"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="271" ORDER="271" TYPE="page" xlink:label="PPG271">
  <mets:fptr FILEID="FID271"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="272" ORDER="272" TYPE="page" xlink:label="PPG272">
  <mets:fptr FILEID="FID272"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="273" ORDER="273" TYPE="page"
```



```
xlink:label="PPG273">
  <mets:fptr FILEID="FID273"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="274" ORDER="274" TYPE="page" xlink:label="PPG274">
  <mets:fptr FILEID="FID274"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="275" ORDER="275" TYPE="page" xlink:label="PPG275">
  <mets:fptr FILEID="FID275"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="276" ORDER="276" TYPE="page" xlink:label="PPG276">
  <mets:fptr FILEID="FID276"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="277" ORDER="277" TYPE="page" xlink:label="PPG277">
  <mets:fptr FILEID="FID277"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="278" ORDER="278" TYPE="page" xlink:label="PPG278">
  <mets:fptr FILEID="FID278"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="279" ORDER="279" TYPE="page" xlink:label="PPG279">
  <mets:fptr FILEID="FID279"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="280" ORDER="280" TYPE="page" xlink:label="PPG280">
  <mets:fptr FILEID="FID280"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="281" ORDER="281" TYPE="page"
xlink:label="PPG281">
  <mets:fptr FILEID="FID281"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="282" ORDER="282" TYPE="page" xlink:label="PPG282">
  <mets:fptr FILEID="FID282"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="283" ORDER="283" TYPE="page" xlink:label="PPG283">
  <mets:fptr FILEID="FID283"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="284" ORDER="284" TYPE="page" xlink:label="PPG284">
  <mets:fptr FILEID="FID284"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="285" ORDER="285" TYPE="page" xlink:label="PPG285">
  <mets:fptr FILEID="FID285"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="286" ORDER="286" TYPE="page" xlink:label="PPG286">
  <mets:fptr FILEID="FID286"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="287" ORDER="287" TYPE="page" xlink:label="PPG287">
  <mets:fptr FILEID="FID287"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="288" ORDER="288" TYPE="page" xlink:label="PPG288">
  <mets:fptr FILEID="FID288"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="289" ORDER="289" TYPE="page"
xlink:label="PPG289">
  <mets:fptr FILEID="FID289"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="290" ORDER="290" TYPE="page" xlink:label="PPG290">
  <mets:fptr FILEID="FID290"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="291" ORDER="291" TYPE="page" xlink:label="PPG291">
  <mets:fptr FILEID="FID291"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="292" ORDER="292" TYPE="page" xlink:label="PPG292">
  <mets:fptr FILEID="FID292"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="293" ORDER="293" TYPE="page" xlink:label="PPG293">
  <mets:fptr FILEID="FID293"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="294" ORDER="294" TYPE="page" xlink:label="PPG294">
  <mets:fptr FILEID="FID294"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="295" ORDER="295" TYPE="page" xlink:label="PPG295">
  <mets:fptr FILEID="FID295"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="296" ORDER="296" TYPE="page" xlink:label="PPG296">
  <mets:fptr FILEID="FID296"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="297" ORDER="297" TYPE="page"
xlink:label="PPG297">
  <mets:fptr FILEID="FID297"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="298" ORDER="298" TYPE="page" xlink:label="PPG298">
  <mets:fptr FILEID="FID298"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="299" ORDER="299" TYPE="page" xlink:label="PPG299">
  <mets:fptr FILEID="FID299"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="300" ORDER="300" TYPE="page" xlink:label="PPG300">
  <mets:fptr FILEID="FID300"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="301" ORDER="301" TYPE="page" xlink:label="PPG301">
  <mets:fptr FILEID="FID301"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="302" ORDER="302" TYPE="page" xlink:label="PPG302">
  <mets:fptr FILEID="FID302"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="303" ORDER="303" TYPE="page" xlink:label="PPG303">
  <mets:fptr FILEID="FID303"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="304" ORDER="304" TYPE="page" xlink:label="PPG304">
  <mets:fptr FILEID="FID304"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="305" ORDER="305" TYPE="page"
xlink:label="PPG305">
  <mets:fptr FILEID="FID305"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="306" ORDER="306" TYPE="page" xlink:label="PPG306">
  <mets:fptr FILEID="FID306"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="307" ORDER="307" TYPE="page" xlink:label="PPG307">
  <mets:fptr FILEID="FID307"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="308" ORDER="308" TYPE="page" xlink:label="PPG308">
  <mets:fptr FILEID="FID308"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="309" ORDER="309" TYPE="page" xlink:label="PPG309">
  <mets:fptr FILEID="FID309"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="310" ORDER="310" TYPE="page" xlink:label="PPG310">
  <mets:fptr FILEID="FID310"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="311" ORDER="311" TYPE="page" xlink:label="PPG311">
  <mets:fptr FILEID="FID311"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="312" ORDER="312" TYPE="page" xlink:label="PPG312">
  <mets:fptr FILEID="FID312"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="313" ORDER="313" TYPE="page"
xlink:label="PPG313">
  <mets:fptr FILEID="FID313"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="314" ORDER="314" TYPE="page" xlink:label="PPG314">
  <mets:fptr FILEID="FID314"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="315" ORDER="315" TYPE="page" xlink:label="PPG315">
  <mets:fptr FILEID="FID315"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="316" ORDER="316" TYPE="page" xlink:label="PPG316">
  <mets:fptr FILEID="FID316"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="317" ORDER="317" TYPE="page" xlink:label="PPG317">
  <mets:fptr FILEID="FID317"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="318" ORDER="318" TYPE="page" xlink:label="PPG318">
  <mets:fptr FILEID="FID318"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="319" ORDER="319" TYPE="page" xlink:label="PPG319">
  <mets:fptr FILEID="FID319"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="320" ORDER="320" TYPE="page" xlink:label="PPG320">
  <mets:fptr FILEID="FID320"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="321" ORDER="321" TYPE="page"
xlink:label="PPG321">
  <mets:fptr FILEID="FID321"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="322" ORDER="322" TYPE="page" xlink:label="PPG322">
  <mets:fptr FILEID="FID322"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="323" ORDER="323" TYPE="page" xlink:label="PPG323">
  <mets:fptr FILEID="FID323"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="324" ORDER="324" TYPE="page" xlink:label="PPG324">
  <mets:fptr FILEID="FID324"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="325" ORDER="325" TYPE="page" xlink:label="PPG325">
  <mets:fptr FILEID="FID325"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="326" ORDER="326" TYPE="page" xlink:label="PPG326">
  <mets:fptr FILEID="FID326"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="327" ORDER="327" TYPE="page" xlink:label="PPG327">
  <mets:fptr FILEID="FID327"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="328" ORDER="328" TYPE="page" xlink:label="PPG328">
  <mets:fptr FILEID="FID328"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="329" ORDER="329" TYPE="page"
xlink:label="PPG329">
  <mets:fptr FILEID="FID329"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="330" ORDER="330" TYPE="page" xlink:label="PPG330">
  <mets:fptr FILEID="FID330"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="331" ORDER="331" TYPE="page" xlink:label="PPG331">
  <mets:fptr FILEID="FID331"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="332" ORDER="332" TYPE="page" xlink:label="PPG332">
  <mets:fptr FILEID="FID332"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="333" ORDER="333" TYPE="page" xlink:label="PPG333">
  <mets:fptr FILEID="FID333"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="334" ORDER="334" TYPE="page" xlink:label="PPG334">
  <mets:fptr FILEID="FID334"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="335" ORDER="335" TYPE="page" xlink:label="PPG335">
  <mets:fptr FILEID="FID335"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="336" ORDER="336" TYPE="page" xlink:label="PPG336">
  <mets:fptr FILEID="FID336"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="337" ORDER="337" TYPE="page"
xlink:label="PPG337">
  <mets:fptr FILEID="FID337"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="338" ORDER="338" TYPE="page" xlink:label="PPG338">
  <mets:fptr FILEID="FID338"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="339" ORDER="339" TYPE="page" xlink:label="PPG339">
  <mets:fptr FILEID="FID339"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="340" ORDER="340" TYPE="page" xlink:label="PPG340">
  <mets:fptr FILEID="FID340"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="341" ORDER="341" TYPE="page" xlink:label="PPG341">
  <mets:fptr FILEID="FID341"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="342" ORDER="342" TYPE="page" xlink:label="PPG342">
  <mets:fptr FILEID="FID342"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="343" ORDER="343" TYPE="page" xlink:label="PPG343">
  <mets:fptr FILEID="FID343"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="344" ORDER="344" TYPE="page" xlink:label="PPG344">
  <mets:fptr FILEID="FID344"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="345" ORDER="345" TYPE="page"
xlink:label="PPG345">
  <mets:fptr FILEID="FID345"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="346" ORDER="346" TYPE="page" xlink:label="PPG346">
  <mets:fptr FILEID="FID346"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="347" ORDER="347" TYPE="page" xlink:label="PPG347">
  <mets:fptr FILEID="FID347"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="348" ORDER="348" TYPE="page" xlink:label="PPG348">
  <mets:fptr FILEID="FID348"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="349" ORDER="349" TYPE="page" xlink:label="PPG349">
  <mets:fptr FILEID="FID349"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="350" ORDER="350" TYPE="page" xlink:label="PPG350">
  <mets:fptr FILEID="FID350"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="351" ORDER="351" TYPE="page" xlink:label="PPG351">
  <mets:fptr FILEID="FID351"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="352" ORDER="352" TYPE="page" xlink:label="PPG352">
  <mets:fptr FILEID="FID352"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="353" ORDER="353" TYPE="page"
xlink:label="PPG353">
  <mets:fptr FILEID="FID353"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="354" ORDER="354" TYPE="page" xlink:label="PPG354">
  <mets:fptr FILEID="FID354"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="355" ORDER="355" TYPE="page" xlink:label="PPG355">
  <mets:fptr FILEID="FID355"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="356" ORDER="356" TYPE="page" xlink:label="PPG356">
  <mets:fptr FILEID="FID356"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="357" ORDER="357" TYPE="page" xlink:label="PPG357">
  <mets:fptr FILEID="FID357"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="358" ORDER="358" TYPE="page" xlink:label="PPG358">
  <mets:fptr FILEID="FID358"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="359" ORDER="359" TYPE="page" xlink:label="PPG359">
  <mets:fptr FILEID="FID359"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="360" ORDER="360" TYPE="page" xlink:label="PPG360">
  <mets:fptr FILEID="FID360"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="361" ORDER="361" TYPE="page"
xlink:label="PPG361">
  <mets:fptr FILEID="FID361"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="362" ORDER="362" TYPE="page" xlink:label="PPG362">
  <mets:fptr FILEID="FID362"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="363" ORDER="363" TYPE="page" xlink:label="PPG363">
  <mets:fptr FILEID="FID363"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="364" ORDER="364" TYPE="page" xlink:label="PPG364">
  <mets:fptr FILEID="FID364"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="365" ORDER="365" TYPE="page" xlink:label="PPG365">
  <mets:fptr FILEID="FID365"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="366" ORDER="366" TYPE="page" xlink:label="PPG366">
  <mets:fptr FILEID="FID366"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="367" ORDER="367" TYPE="page" xlink:label="PPG367">
  <mets:fptr FILEID="FID367"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="368" ORDER="368" TYPE="page" xlink:label="PPG368">
  <mets:fptr FILEID="FID368"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="369" ORDER="369" TYPE="page"
xlink:label="PPG369">
  <mets:fptr FILEID="FID369"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="370" ORDER="370" TYPE="page" xlink:label="PPG370">
  <mets:fptr FILEID="FID370"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="371" ORDER="371" TYPE="page" xlink:label="PPG371">
  <mets:fptr FILEID="FID371"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="372" ORDER="372" TYPE="page" xlink:label="PPG372">
  <mets:fptr FILEID="FID372"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="373" ORDER="373" TYPE="page" xlink:label="PPG373">
  <mets:fptr FILEID="FID373"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="374" ORDER="374" TYPE="page" xlink:label="PPG374">
  <mets:fptr FILEID="FID374"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="375" ORDER="375" TYPE="page" xlink:label="PPG375">
  <mets:fptr FILEID="FID375"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="376" ORDER="376" TYPE="page" xlink:label="PPG376">
  <mets:fptr FILEID="FID376"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="377" ORDER="377" TYPE="page"
xlink:label="PPG377">
  <mets:fptr FILEID="FID377"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="378" ORDER="378" TYPE="page" xlink:label="PPG378">
  <mets:fptr FILEID="FID378"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="379" ORDER="379" TYPE="page" xlink:label="PPG379">
  <mets:fptr FILEID="FID379"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="380" ORDER="380" TYPE="page" xlink:label="PPG380">
  <mets:fptr FILEID="FID380"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="381" ORDER="381" TYPE="page" xlink:label="PPG381">
  <mets:fptr FILEID="FID381"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="382" ORDER="382" TYPE="page" xlink:label="PPG382">
  <mets:fptr FILEID="FID382"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="383" ORDER="383" TYPE="page" xlink:label="PPG383">
  <mets:fptr FILEID="FID383"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="384" ORDER="384" TYPE="page" xlink:label="PPG384">
  <mets:fptr FILEID="FID384"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="385" ORDER="385" TYPE="page"
xlink:label="PPG385">
  <mets:fptr FILEID="FID385"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="386" ORDER="386" TYPE="page" xlink:label="PPG386">
  <mets:fptr FILEID="FID386"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="387" ORDER="387" TYPE="page" xlink:label="PPG387">
  <mets:fptr FILEID="FID387"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="388" ORDER="388" TYPE="page" xlink:label="PPG388">
  <mets:fptr FILEID="FID388"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="389" ORDER="389" TYPE="page" xlink:label="PPG389">
  <mets:fptr FILEID="FID389"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="390" ORDER="390" TYPE="page" xlink:label="PPG390">
  <mets:fptr FILEID="FID390"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="391" ORDER="391" TYPE="page" xlink:label="PPG391">
  <mets:fptr FILEID="FID391"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="392" ORDER="392" TYPE="page" xlink:label="PPG392">
  <mets:fptr FILEID="FID392"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="393" ORDER="393" TYPE="page"
xlink:label="PPG393">
  <mets:fptr FILEID="FID393"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="394" ORDER="394" TYPE="page" xlink:label="PPG394">
  <mets:fptr FILEID="FID394"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="395" ORDER="395" TYPE="page" xlink:label="PPG395">
  <mets:fptr FILEID="FID395"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="396" ORDER="396" TYPE="page" xlink:label="PPG396">
  <mets:fptr FILEID="FID396"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="397" ORDER="397" TYPE="page" xlink:label="PPG397">
  <mets:fptr FILEID="FID397"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="398" ORDER="398" TYPE="page" xlink:label="PPG398">
  <mets:fptr FILEID="FID398"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="399" ORDER="399" TYPE="page" xlink:label="PPG399">
  <mets:fptr FILEID="FID399"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="400" ORDER="400" TYPE="page" xlink:label="PPG400">
  <mets:fptr FILEID="FID400"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="401" ORDER="401" TYPE="page"
xlink:label="PPG401">
  <mets:fptr FILEID="FID401"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="402" ORDER="402" TYPE="page" xlink:label="PPG402">
  <mets:fptr FILEID="FID402"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="403" ORDER="403" TYPE="page" xlink:label="PPG403">
  <mets:fptr FILEID="FID403"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="404" ORDER="404" TYPE="page" xlink:label="PPG404">
  <mets:fptr FILEID="FID404"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="405" ORDER="405" TYPE="page" xlink:label="PPG405">
  <mets:fptr FILEID="FID405"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="406" ORDER="406" TYPE="page" xlink:label="PPG406">
  <mets:fptr FILEID="FID406"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="407" ORDER="407" TYPE="page" xlink:label="PPG407">
  <mets:fptr FILEID="FID407"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="408" ORDER="408" TYPE="page" xlink:label="PPG408">
  <mets:fptr FILEID="FID408"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="409" ORDER="409" TYPE="page"
xlink:label="PPG409">
  <mets:fptr FILEID="FID409"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="410" ORDER="410" TYPE="page" xlink:label="PPG410">
  <mets:fptr FILEID="FID410"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="411" ORDER="411" TYPE="page" xlink:label="PPG411">
  <mets:fptr FILEID="FID411"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="412" ORDER="412" TYPE="page" xlink:label="PPG412">
  <mets:fptr FILEID="FID412"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="413" ORDER="413" TYPE="page" xlink:label="PPG413">
  <mets:fptr FILEID="FID413"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="414" ORDER="414" TYPE="page" xlink:label="PPG414">
  <mets:fptr FILEID="FID414"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="415" ORDER="415" TYPE="page" xlink:label="PPG415">
  <mets:fptr FILEID="FID415"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="416" ORDER="416" TYPE="page" xlink:label="PPG416">
  <mets:fptr FILEID="FID416"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="417" ORDER="417" TYPE="page"
xlink:label="PPG417">
  <mets:fptr FILEID="FID417"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="418" ORDER="418" TYPE="page" xlink:label="PPG418">
  <mets:fptr FILEID="FID418"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="419" ORDER="419" TYPE="page" xlink:label="PPG419">
  <mets:fptr FILEID="FID419"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="420" ORDER="420" TYPE="page" xlink:label="PPG420">
  <mets:fptr FILEID="FID420"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="421" ORDER="421" TYPE="page" xlink:label="PPG421">
  <mets:fptr FILEID="FID421"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="422" ORDER="422" TYPE="page" xlink:label="PPG422">
  <mets:fptr FILEID="FID422"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="423" ORDER="423" TYPE="page" xlink:label="PPG423">
  <mets:fptr FILEID="FID423"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="424" ORDER="424" TYPE="page" xlink:label="PPG424">
  <mets:fptr FILEID="FID424"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="425" ORDER="425" TYPE="page"
```



```
xlink:label="PPG425">
  <mets:fptr FILEID="FID425"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="426" ORDER="426" TYPE="page" xlink:label="PPG426">
  <mets:fptr FILEID="FID426"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="427" ORDER="427" TYPE="page" xlink:label="PPG427">
  <mets:fptr FILEID="FID427"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="428" ORDER="428" TYPE="page" xlink:label="PPG428">
  <mets:fptr FILEID="FID428"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="429" ORDER="429" TYPE="page" xlink:label="PPG429">
  <mets:fptr FILEID="FID429"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="430" ORDER="430" TYPE="page" xlink:label="PPG430">
  <mets:fptr FILEID="FID430"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="431" ORDER="431" TYPE="page" xlink:label="PPG431">
  <mets:fptr FILEID="FID431"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="432" ORDER="432" TYPE="page" xlink:label="PPG432">
  <mets:fptr FILEID="FID432"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="433" ORDER="433" TYPE="page"
xlink:label="PPG433">
  <mets:fptr FILEID="FID433"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="434" ORDER="434" TYPE="page" xlink:label="PPG434">
  <mets:fptr FILEID="FID434"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="435" ORDER="435" TYPE="page" xlink:label="PPG435">
  <mets:fptr FILEID="FID435"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="436" ORDER="436" TYPE="page" xlink:label="PPG436">
  <mets:fptr FILEID="FID436"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="437" ORDER="437" TYPE="page" xlink:label="PPG437">
  <mets:fptr FILEID="FID437"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="438" ORDER="438" TYPE="page" xlink:label="PPG438">
  <mets:fptr FILEID="FID438"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="439" ORDER="439" TYPE="page" xlink:label="PPG439">
  <mets:fptr FILEID="FID439"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="440" ORDER="440" TYPE="page" xlink:label="PPG440">
  <mets:fptr FILEID="FID440"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="441" ORDER="441" TYPE="page"
xlink:label="PPG441">
  <mets:fptr FILEID="FID441"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="442" ORDER="442" TYPE="page" xlink:label="PPG442">
  <mets:fptr FILEID="FID442"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="443" ORDER="443" TYPE="page" xlink:label="PPG443">
  <mets:fptr FILEID="FID443"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="444" ORDER="444" TYPE="page" xlink:label="PPG444">
  <mets:fptr FILEID="FID444"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="445" ORDER="445" TYPE="page" xlink:label="PPG445">
  <mets:fptr FILEID="FID445"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="446" ORDER="446" TYPE="page" xlink:label="PPG446">
  <mets:fptr FILEID="FID446"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="447" ORDER="447" TYPE="page" xlink:label="PPG447">
  <mets:fptr FILEID="FID447"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="448" ORDER="448" TYPE="page" xlink:label="PPG448">
  <mets:fptr FILEID="FID448"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="449" ORDER="449" TYPE="page"
xlink:label="PPG449">
  <mets:fptr FILEID="FID449"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="450" ORDER="450" TYPE="page" xlink:label="PPG450">
  <mets:fptr FILEID="FID450"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="451" ORDER="451" TYPE="page" xlink:label="PPG451">
  <mets:fptr FILEID="FID451"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="452" ORDER="452" TYPE="page" xlink:label="PPG452">
  <mets:fptr FILEID="FID452"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="453" ORDER="453" TYPE="page" xlink:label="PPG453">
  <mets:fptr FILEID="FID453"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="454" ORDER="454" TYPE="page" xlink:label="PPG454">
  <mets:fptr FILEID="FID454"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="455" ORDER="455" TYPE="page" xlink:label="PPG455">
  <mets:fptr FILEID="FID455"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="456" ORDER="456" TYPE="page" xlink:label="PPG456">
  <mets:fptr FILEID="FID456"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="457" ORDER="457" TYPE="page"
xlink:label="PPG457">
  <mets:fptr FILEID="FID457"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="458" ORDER="458" TYPE="page" xlink:label="PPG458">
  <mets:fptr FILEID="FID458"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="459" ORDER="459" TYPE="page" xlink:label="PPG459">
  <mets:fptr FILEID="FID459"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="460" ORDER="460" TYPE="page" xlink:label="PPG460">
  <mets:fptr FILEID="FID460"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="461" ORDER="461" TYPE="page" xlink:label="PPG461">
  <mets:fptr FILEID="FID461"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="462" ORDER="462" TYPE="page" xlink:label="PPG462">
  <mets:fptr FILEID="FID462"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="463" ORDER="463" TYPE="page" xlink:label="PPG463">
  <mets:fptr FILEID="FID463"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="464" ORDER="464" TYPE="page" xlink:label="PPG464">
  <mets:fptr FILEID="FID464"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="465" ORDER="465" TYPE="page"
xlink:label="PPG465">
  <mets:fptr FILEID="FID465"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="466" ORDER="466" TYPE="page" xlink:label="PPG466">
  <mets:fptr FILEID="FID466"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="467" ORDER="467" TYPE="page" xlink:label="PPG467">
  <mets:fptr FILEID="FID467"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="468" ORDER="468" TYPE="page" xlink:label="PPG468">
  <mets:fptr FILEID="FID468"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="469" ORDER="469" TYPE="page" xlink:label="PPG469">
  <mets:fptr FILEID="FID469"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="470" ORDER="470" TYPE="page" xlink:label="PPG470">
  <mets:fptr FILEID="FID470"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="471" ORDER="471" TYPE="page" xlink:label="PPG471">
  <mets:fptr FILEID="FID471"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="472" ORDER="472" TYPE="page" xlink:label="PPG472">
  <mets:fptr FILEID="FID472"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="473" ORDER="473" TYPE="page"
xlink:label="PPG473">
  <mets:fptr FILEID="FID473"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="474" ORDER="474" TYPE="page" xlink:label="PPG474">
  <mets:fptr FILEID="FID474"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="475" ORDER="475" TYPE="page" xlink:label="PPG475">
  <mets:fptr FILEID="FID475"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="476" ORDER="476" TYPE="page" xlink:label="PPG476">
  <mets:fptr FILEID="FID476"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="477" ORDER="477" TYPE="page" xlink:label="PPG477">
  <mets:fptr FILEID="FID477"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="478" ORDER="478" TYPE="page" xlink:label="PPG478">
  <mets:fptr FILEID="FID478"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="479" ORDER="479" TYPE="page" xlink:label="PPG479">
  <mets:fptr FILEID="FID479"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="480" ORDER="480" TYPE="page" xlink:label="PPG480">
  <mets:fptr FILEID="FID480"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="481" ORDER="481" TYPE="page"
xlink:label="PPG481">
  <mets:fptr FILEID="FID481"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="482" ORDER="482" TYPE="page" xlink:label="PPG482">
  <mets:fptr FILEID="FID482"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="483" ORDER="483" TYPE="page" xlink:label="PPG483">
  <mets:fptr FILEID="FID483"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="484" ORDER="484" TYPE="page" xlink:label="PPG484">
  <mets:fptr FILEID="FID484"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="485" ORDER="485" TYPE="page" xlink:label="PPG485">
  <mets:fptr FILEID="FID485"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="486" ORDER="486" TYPE="page" xlink:label="PPG486">
  <mets:fptr FILEID="FID486"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="487" ORDER="487" TYPE="page" xlink:label="PPG487">
  <mets:fptr FILEID="FID487"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="488" ORDER="488" TYPE="page" xlink:label="PPG488">
  <mets:fptr FILEID="FID488"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="489" ORDER="489" TYPE="page"
xlink:label="PPG489">
  <mets:fptr FILEID="FID489"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="490" ORDER="490" TYPE="page" xlink:label="PPG490">
  <mets:fptr FILEID="FID490"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="491" ORDER="491" TYPE="page" xlink:label="PPG491">
  <mets:fptr FILEID="FID491"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="492" ORDER="492" TYPE="page" xlink:label="PPG492">
  <mets:fptr FILEID="FID492"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="493" ORDER="493" TYPE="page" xlink:label="PPG493">
  <mets:fptr FILEID="FID493"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="494" ORDER="494" TYPE="page" xlink:label="PPG494">
  <mets:fptr FILEID="FID494"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="495" ORDER="495" TYPE="page" xlink:label="PPG495">
  <mets:fptr FILEID="FID495"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="496" ORDER="496" TYPE="page" xlink:label="PPG496">
  <mets:fptr FILEID="FID496"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="497" ORDER="497" TYPE="page"
xlink:label="PPG497">
  <mets:fptr FILEID="FID497"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="498" ORDER="498" TYPE="page" xlink:label="PPG498">
  <mets:fptr FILEID="FID498"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="499" ORDER="499" TYPE="page" xlink:label="PPG499">
  <mets:fptr FILEID="FID499"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="500" ORDER="500" TYPE="page" xlink:label="PPG500">
  <mets:fptr FILEID="FID500"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="501" ORDER="501" TYPE="page" xlink:label="PPG501">
  <mets:fptr FILEID="FID501"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="502" ORDER="502" TYPE="page" xlink:label="PPG502">
  <mets:fptr FILEID="FID502"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="503" ORDER="503" TYPE="page" xlink:label="PPG503">
  <mets:fptr FILEID="FID503"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="504" ORDER="504" TYPE="page" xlink:label="PPG504">
  <mets:fptr FILEID="FID504"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="505" ORDER="505" TYPE="page"
xlink:label="PPG505">
  <mets:fptr FILEID="FID505"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="506" ORDER="506" TYPE="page" xlink:label="PPG506">
  <mets:fptr FILEID="FID506"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="507" ORDER="507" TYPE="page" xlink:label="PPG507">
  <mets:fptr FILEID="FID507"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="508" ORDER="508" TYPE="page" xlink:label="PPG508">
  <mets:fptr FILEID="FID508"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="509" ORDER="509" TYPE="page" xlink:label="PPG509">
  <mets:fptr FILEID="FID509"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="510" ORDER="510" TYPE="page" xlink:label="PPG510">
  <mets:fptr FILEID="FID510"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="511" ORDER="511" TYPE="page" xlink:label="PPG511">
  <mets:fptr FILEID="FID511"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="512" ORDER="512" TYPE="page" xlink:label="PPG512">
  <mets:fptr FILEID="FID512"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="513" ORDER="513" TYPE="page"
xlink:label="PPG513">
  <mets:fptr FILEID="FID513"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="514" ORDER="514" TYPE="page" xlink:label="PPG514">
  <mets:fptr FILEID="FID514"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="515" ORDER="515" TYPE="page" xlink:label="PPG515">
  <mets:fptr FILEID="FID515"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="516" ORDER="516" TYPE="page" xlink:label="PPG516">
  <mets:fptr FILEID="FID516"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="517" ORDER="517" TYPE="page" xlink:label="PPG517">
  <mets:fptr FILEID="FID517"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="518" ORDER="518" TYPE="page" xlink:label="PPG518">
  <mets:fptr FILEID="FID518"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="519" ORDER="519" TYPE="page" xlink:label="PPG519">
  <mets:fptr FILEID="FID519"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="520" ORDER="520" TYPE="page" xlink:label="PPG520">
  <mets:fptr FILEID="FID520"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="521" ORDER="521" TYPE="page"
xlink:label="PPG521">
  <mets:fptr FILEID="FID521"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="522" ORDER="522" TYPE="page" xlink:label="PPG522">
  <mets:fptr FILEID="FID522"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="523" ORDER="523" TYPE="page" xlink:label="PPG523">
  <mets:fptr FILEID="FID523"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="524" ORDER="524" TYPE="page" xlink:label="PPG524">
  <mets:fptr FILEID="FID524"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="525" ORDER="525" TYPE="page" xlink:label="PPG525">
  <mets:fptr FILEID="FID525"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="526" ORDER="526" TYPE="page" xlink:label="PPG526">
  <mets:fptr FILEID="FID526"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="527" ORDER="527" TYPE="page" xlink:label="PPG527">
  <mets:fptr FILEID="FID527"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="528" ORDER="528" TYPE="page" xlink:label="PPG528">
  <mets:fptr FILEID="FID528"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="529" ORDER="529" TYPE="page"
xlink:label="PPG529">
  <mets:fptr FILEID="FID529"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="530" ORDER="530" TYPE="page" xlink:label="PPG530">
  <mets:fptr FILEID="FID530"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="531" ORDER="531" TYPE="page" xlink:label="PPG531">
  <mets:fptr FILEID="FID531"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="532" ORDER="532" TYPE="page" xlink:label="PPG532">
  <mets:fptr FILEID="FID532"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="533" ORDER="533" TYPE="page" xlink:label="PPG533">
  <mets:fptr FILEID="FID533"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="534" ORDER="534" TYPE="page" xlink:label="PPG534">
  <mets:fptr FILEID="FID534"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="535" ORDER="535" TYPE="page" xlink:label="PPG535">
  <mets:fptr FILEID="FID535"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="536" ORDER="536" TYPE="page" xlink:label="PPG536">
  <mets:fptr FILEID="FID536"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="537" ORDER="537" TYPE="page"
xlink:label="PPG537">
  <mets:fptr FILEID="FID537"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="538" ORDER="538" TYPE="page" xlink:label="PPG538">
  <mets:fptr FILEID="FID538"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="539" ORDER="539" TYPE="page" xlink:label="PPG539">
  <mets:fptr FILEID="FID539"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="540" ORDER="540" TYPE="page" xlink:label="PPG540">
  <mets:fptr FILEID="FID540"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="541" ORDER="541" TYPE="page" xlink:label="PPG541">
  <mets:fptr FILEID="FID541"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="542" ORDER="542" TYPE="page" xlink:label="PPG542">
  <mets:fptr FILEID="FID542"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="543" ORDER="543" TYPE="page" xlink:label="PPG543">
  <mets:fptr FILEID="FID543"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="544" ORDER="544" TYPE="page" xlink:label="PPG544">
  <mets:fptr FILEID="FID544"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="545" ORDER="545" TYPE="page"
xlink:label="PPG545">
  <mets:fptr FILEID="FID545"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="546" ORDER="546" TYPE="page" xlink:label="PPG546">
  <mets:fptr FILEID="FID546"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="547" ORDER="547" TYPE="page" xlink:label="PPG547">
  <mets:fptr FILEID="FID547"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="548" ORDER="548" TYPE="page" xlink:label="PPG548">
  <mets:fptr FILEID="FID548"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="549" ORDER="549" TYPE="page" xlink:label="PPG549">
  <mets:fptr FILEID="FID549"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="550" ORDER="550" TYPE="page" xlink:label="PPG550">
  <mets:fptr FILEID="FID550"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="551" ORDER="551" TYPE="page" xlink:label="PPG551">
  <mets:fptr FILEID="FID551"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="552" ORDER="552" TYPE="page" xlink:label="PPG552">
  <mets:fptr FILEID="FID552"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="553" ORDER="553" TYPE="page"
xlink:label="PPG553">
  <mets:fptr FILEID="FID553"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="554" ORDER="554" TYPE="page" xlink:label="PPG554">
  <mets:fptr FILEID="FID554"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="555" ORDER="555" TYPE="page" xlink:label="PPG555">
  <mets:fptr FILEID="FID555"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="556" ORDER="556" TYPE="page" xlink:label="PPG556">
  <mets:fptr FILEID="FID556"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="557" ORDER="557" TYPE="page" xlink:label="PPG557">
  <mets:fptr FILEID="FID557"/>
</mets:div>
```

```
<mets:div LABEL="558" ORDER="558" TYPE="page" xlink:label="PPG558">
  <mets:fptr FILEID="FID558"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="559" ORDER="559" TYPE="page" xlink:label="PPG559">
  <mets:fptr FILEID="FID559"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="560" ORDER="560" TYPE="page" xlink:label="PPG560">
  <mets:fptr FILEID="FID560"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="561" ORDER="561" TYPE="page"
xlink:label="PPG561">
  <mets:fptr FILEID="FID561"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="562" ORDER="562" TYPE="page" xlink:label="PPG562">
  <mets:fptr FILEID="FID562"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="563" ORDER="563" TYPE="page" xlink:label="PPG563">
  <mets:fptr FILEID="FID563"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="564" ORDER="564" TYPE="page" xlink:label="PPG564">
  <mets:fptr FILEID="FID564"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="565" ORDER="565" TYPE="page" xlink:label="PPG565">
  <mets:fptr FILEID="FID565"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="566" ORDER="566" TYPE="page" xlink:label="PPG566">
  <mets:fptr FILEID="FID566"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="567" ORDER="567" TYPE="page" xlink:label="PPG567">
  <mets:fptr FILEID="FID567"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="568" ORDER="568" TYPE="page" xlink:label="PPG568">
  <mets:fptr FILEID="FID568"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="569" ORDER="569" TYPE="page"
xlink:label="PPG569">
  <mets:fptr FILEID="FID569"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="570" ORDER="570" TYPE="page" xlink:label="PPG570">
  <mets:fptr FILEID="FID570"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="571" ORDER="571" TYPE="page" xlink:label="PPG571">
  <mets:fptr FILEID="FID571"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="572" ORDER="572" TYPE="page" xlink:label="PPG572">
  <mets:fptr FILEID="FID572"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="573" ORDER="573" TYPE="page" xlink:label="PPG573">
  <mets:fptr FILEID="FID573"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="574" ORDER="574" TYPE="page" xlink:label="PPG574">
  <mets:fptr FILEID="FID574"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="575" ORDER="575" TYPE="page" xlink:label="PPG575">
  <mets:fptr FILEID="FID575"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="576" ORDER="576" TYPE="page" xlink:label="PPG576">
  <mets:fptr FILEID="FID576"/>
</mets:div> <mets:div LABEL="577" ORDER="577" TYPE="page"
```



```
xlink:label="PPG577">
  <mets:fptr FILEID="FID577"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="578" ORDER="578" TYPE="page" xlink:label="PPG578">
  <mets:fptr FILEID="FID578"/>
</mets:div>
</mets:div>
</mets:structMap>
<mets:structMap TYPE="logical">
<mets:div DMDID="DMD1" ORDER="1" TYPE="monograph">
<mets:div LABEL="Етнолошка грађа и расправе : из Лужнице и Нишаве"
ORDER="1" TYPE="section">
  <mets:div ORDER="1" TYPE="page" xlink:label="LPG1"/>
  <mets:div ORDER="2" TYPE="page" xlink:label="LPG2"/>
  <mets:div ORDER="3" TYPE="page" xlink:label="LPG3"/>
  <mets:div ORDER="4" TYPE="page" xlink:label="LPG4"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="ПРЕДГОВОР" ORDER="2" TYPE="section">
  <mets:div ORDER="1" TYPE="page" xlink:label="LPG5"/>
  <mets:div ORDER="2" TYPE="page" xlink:label="LPG6"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="ИЗ ЛУЖНИЦЕ И НИШАВЕ" ORDER="3" TYPE="section"> <mets:div
ORDER="1" TYPE="page" xlink:label="LPG7"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="САДРЖАЈ" ORDER="4" TYPE="section">
  <mets:div ORDER="1" TYPE="page" xlink:label="LPG8"/>
  <mets:div ORDER="2" TYPE="page" xlink:label="LPG9"/>
  <mets:div ORDER="3" TYPE="page" xlink:label="LPG10"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="ЛУЖНИЦА И НИШАВА И ЊИХОВА СЕЈА" ORDER="5" TYPE="section">
  <mets:div ORDER="1" TYPE="page" xlink:label="LPG11"/>
  <mets:div ORDER="2" TYPE="page" xlink:label="LPG12"/>
  <mets:div ORDER="3" TYPE="page" xlink:label="LPG13"/>
  <mets:div ORDER="4" TYPE="page" xlink:label="LPG14"/>
  <mets:div ORDER="5" TYPE="page" xlink:label="LPG15"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="ПРИВРЕДА" ORDER="6" TYPE="section">
  <mets:div ORDER="1" TYPE="page" xlink:label="LPG16"/>
  <mets:div ORDER="2" TYPE="page" xlink:label="LPG17"/>
  <mets:div ORDER="3" TYPE="page" xlink:label="LPG18"/>
  <mets:div ORDER="4" TYPE="page" xlink:label="LPG19"/> <mets:div
ORDER="5" TYPE="page" xlink:label="LPG20"/>
  <mets:div ORDER="6" TYPE="page" xlink:label="LPG21"/>
  <mets:div ORDER="7" TYPE="page" xlink:label="LPG22"/>
  <mets:div ORDER="8" TYPE="page" xlink:label="LPG23"/>
  <mets:div ORDER="9" TYPE="page" xlink:label="LPG24"/>
  <mets:div ORDER="10" TYPE="page" xlink:label="LPG25"/>
  <mets:div ORDER="11" TYPE="page" xlink:label="LPG26"/>
  <mets:div ORDER="12" TYPE="page" xlink:label="LPG27"/>
  <mets:div ORDER="13" TYPE="page" xlink:label="LPG28"/>
  <mets:div ORDER="14" TYPE="page" xlink:label="LPG29"/>
  <mets:div ORDER="15" TYPE="page" xlink:label="LPG30"/>
  <mets:div ORDER="16" TYPE="page" xlink:label="LPG31"/>
  <mets:div ORDER="17" TYPE="page" xlink:label="LPG32"/>
  <mets:div ORDER="18" TYPE="page" xlink:label="LPG33"/>
  <mets:div ORDER="19" TYPE="page" xlink:label="LPG34"/>
  <mets:div ORDER="20" TYPE="page" xlink:label="LPG35"/>
```

```
<mets:div ORDER="21" TYPE="page" xlink:label="LPG36"/> <mets:div
ORDER="22" TYPE="page" xlink:label="LPG37"/>
<mets:div ORDER="23" TYPE="page" xlink:label="LPG38"/>
<mets:div ORDER="24" TYPE="page" xlink:label="LPG39"/>
<mets:div ORDER="25" TYPE="page" xlink:label="LPG40"/>
<mets:div ORDER="26" TYPE="page" xlink:label="LPG41"/>
<mets:div ORDER="27" TYPE="page" xlink:label="LPG42"/>
<mets:div ORDER="28" TYPE="page" xlink:label="LPG43"/>
<mets:div ORDER="29" TYPE="page" xlink:label="LPG44"/>
<mets:div ORDER="30" TYPE="page" xlink:label="LPG45"/>
<mets:div ORDER="31" TYPE="page" xlink:label="LPG46"/>
<mets:div ORDER="32" TYPE="page" xlink:label="LPG47"/>
<mets:div ORDER="33" TYPE="page" xlink:label="LPG48"/>
<mets:div ORDER="34" TYPE="page" xlink:label="LPG49"/>
<mets:div ORDER="35" TYPE="page" xlink:label="LPG50"/>
<mets:div ORDER="36" TYPE="page" xlink:label="LPG51"/>
<mets:div ORDER="37" TYPE="page" xlink:label="LPG52"/>
<mets:div ORDER="38" TYPE="page" xlink:label="LPG53"/> <mets:div
ORDER="39" TYPE="page" xlink:label="LPG54"/>
<mets:div ORDER="40" TYPE="page" xlink:label="LPG55"/>
<mets:div ORDER="41" TYPE="page" xlink:label="LPG56"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="КУЉА И ОСТАЈЕ ЗГРАДЕ" ORDER="7" TYPE="section">
<mets:div ORDER="1" TYPE="page" xlink:label="LPG57"/>
<mets:div ORDER="2" TYPE="page" xlink:label="LPG58"/>
<mets:div ORDER="3" TYPE="page" xlink:label="LPG59"/>
<mets:div ORDER="4" TYPE="page" xlink:label="LPG60"/>
<mets:div ORDER="5" TYPE="page" xlink:label="LPG61"/>
<mets:div ORDER="6" TYPE="page" xlink:label="LPG62"/>
<mets:div ORDER="7" TYPE="page" xlink:label="LPG63"/>
<mets:div ORDER="8" TYPE="page" xlink:label="LPG64"/>
<mets:div ORDER="9" TYPE="page" xlink:label="LPG65"/>
<mets:div ORDER="10" TYPE="page" xlink:label="LPG66"/>
<mets:div ORDER="11" TYPE="page" xlink:label="LPG67"/>
<mets:div ORDER="12" TYPE="page" xlink:label="LPG68"/> <mets:div
ORDER="13" TYPE="page" xlink:label="LPG69"/>
<mets:div ORDER="14" TYPE="page" xlink:label="LPG70"/>
<mets:div ORDER="15" TYPE="page" xlink:label="LPG71"/>
<mets:div ORDER="16" TYPE="page" xlink:label="LPG72"/>
<mets:div ORDER="17" TYPE="page" xlink:label="LPG73"/>
<mets:div ORDER="18" TYPE="page" xlink:label="LPG74"/>
<mets:div ORDER="19" TYPE="page" xlink:label="LPG75"/>
<mets:div ORDER="20" TYPE="page" xlink:label="LPG76"/>
<mets:div ORDER="21" TYPE="page" xlink:label="LPG77"/>
<mets:div ORDER="22" TYPE="page" xlink:label="LPG78"/>
<mets:div ORDER="23" TYPE="page" xlink:label="LPG79"/>
<mets:div ORDER="24" TYPE="page" xlink:label="LPG80"/>
<mets:div ORDER="25" TYPE="page" xlink:label="LPG81"/>
<mets:div ORDER="26" TYPE="page" xlink:label="LPG82"/>
<mets:div ORDER="27" TYPE="page" xlink:label="LPG83"/>
<mets:div ORDER="28" TYPE="page" xlink:label="LPG84"/>
<mets:div ORDER="29" TYPE="page" xlink:label="LPG85"/> <mets:div
ORDER="30" TYPE="page" xlink:label="LPG86"/>
<mets:div ORDER="31" TYPE="page" xlink:label="LPG87"/>
<mets:div ORDER="32" TYPE="page" xlink:label="LPG88"/>
<mets:div ORDER="33" TYPE="page" xlink:label="LPG89"/>
<mets:div ORDER="34" TYPE="page" xlink:label="LPG90"/>
```

```
<mets:div ORDER="35" TYPE="page" xlink:label="LPG91"/>
<mets:div ORDER="36" TYPE="page" xlink:label="LPG92"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="ПОРОДИЦА И ЗАДРУГА. ДОМАЋИ ЖИВОТ У СЕЉАКА" ORDER="8"
TYPE="section">
  <mets:div ORDER="1" TYPE="page" xlink:label="LPG93"/>
  <mets:div ORDER="2" TYPE="page" xlink:label="LPG94"/>
  <mets:div ORDER="3" TYPE="page" xlink:label="LPG95"/>
  <mets:div ORDER="4" TYPE="page" xlink:label="LPG96"/>
  <mets:div ORDER="5" TYPE="page" xlink:label="LPG97"/>
  <mets:div ORDER="6" TYPE="page" xlink:label="LPG98"/>
  <mets:div ORDER="7" TYPE="page" xlink:label="LPG99"/>
  <mets:div ORDER="8" TYPE="page" xlink:label="LPG100"/> <mets:div
ORDER="9" TYPE="page" xlink:label="LPG101"/>
  <mets:div ORDER="10" TYPE="page" xlink:label="LPG102"/>
  <mets:div ORDER="11" TYPE="page" xlink:label="LPG103"/>
  <mets:div ORDER="12" TYPE="page" xlink:label="LPG104"/>
  <mets:div ORDER="13" TYPE="page" xlink:label="LPG105"/>
  <mets:div ORDER="14" TYPE="page" xlink:label="LPG106"/>
  <mets:div ORDER="15" TYPE="page" xlink:label="LPG107"/>
  <mets:div ORDER="16" TYPE="page" xlink:label="LPG108"/>
  <mets:div ORDER="17" TYPE="page" xlink:label="LPG109"/>
  <mets:div ORDER="18" TYPE="page" xlink:label="LPG110"/>
  <mets:div ORDER="19" TYPE="page" xlink:label="LPG111"/>
  <mets:div ORDER="20" TYPE="page" xlink:label="LPG112"/>
  <mets:div ORDER="21" TYPE="page" xlink:label="LPG113"/>
  <mets:div ORDER="22" TYPE="page" xlink:label="LPG114"/>
  <mets:div ORDER="23" TYPE="page" xlink:label="LPG115"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="ЈЕЈА И ПИРА" ORDER="9" TYPE="section"> <mets:div
ORDER="1" TYPE="page" xlink:label="LPG116"/>
  <mets:div ORDER="2" TYPE="page" xlink:label="LPG117"/>
  <mets:div ORDER="3" TYPE="page" xlink:label="LPG118"/>
  <mets:div ORDER="4" TYPE="page" xlink:label="LPG119"/>
  <mets:div ORDER="5" TYPE="page" xlink:label="LPG120"/>
  <mets:div ORDER="6" TYPE="page" xlink:label="LPG121"/>
  <mets:div ORDER="7" TYPE="page" xlink:label="LPG122"/>
  <mets:div ORDER="8" TYPE="page" xlink:label="LPG123"/>
  <mets:div ORDER="9" TYPE="page" xlink:label="LPG124"/>
  <mets:div ORDER="10" TYPE="page" xlink:label="LPG125"/>
  <mets:div ORDER="11" TYPE="page" xlink:label="LPG126"/>
  <mets:div ORDER="12" TYPE="page" xlink:label="LPG127"/>
  <mets:div ORDER="13" TYPE="page" xlink:label="LPG128"/>
  <mets:div ORDER="14" TYPE="page" xlink:label="LPG129"/>
  <mets:div ORDER="15" TYPE="page" xlink:label="LPG130"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="НОШЊА" ORDER="10" TYPE="section"> <mets:div ORDER="1"
TYPE="page" xlink:label="LPG131"/>
  <mets:div ORDER="2" TYPE="page" xlink:label="LPG132"/>
  <mets:div ORDER="3" TYPE="page" xlink:label="LPG133"/>
  <mets:div ORDER="4" TYPE="page" xlink:label="LPG134"/>
  <mets:div ORDER="5" TYPE="page" xlink:label="LPG135"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="ОБИЧАЈИ" ORDER="11" TYPE="section">
  <mets:div ORDER="1" TYPE="page" xlink:label="LPG136"/>
  <mets:div ORDER="2" TYPE="page" xlink:label="LPG137"/>
  <mets:div ORDER="3" TYPE="page" xlink:label="LPG138"/>
```



```
<mets:div ORDER="118" TYPE="page" xlink:label="LPG253"/>
<mets:div ORDER="119" TYPE="page" xlink:label="LPG254"/>
<mets:div ORDER="120" TYPE="page" xlink:label="LPG255"/>
<mets:div ORDER="121" TYPE="page" xlink:label="LPG256"/>
<mets:div ORDER="122" TYPE="page" xlink:label="LPG257"/> <mets:div
ORDER="123" TYPE="page" xlink:label="LPG258"/>
<mets:div ORDER="124" TYPE="page" xlink:label="LPG259"/>
<mets:div ORDER="125" TYPE="page" xlink:label="LPG260"/>
<mets:div ORDER="126" TYPE="page" xlink:label="LPG261"/>
<mets:div ORDER="127" TYPE="page" xlink:label="LPG262"/>
<mets:div ORDER="128" TYPE="page" xlink:label="LPG263"/>
<mets:div ORDER="129" TYPE="page" xlink:label="LPG264"/>
<mets:div ORDER="130" TYPE="page" xlink:label="LPG265"/>
<mets:div ORDER="131" TYPE="page" xlink:label="LPG266"/>
<mets:div ORDER="132" TYPE="page" xlink:label="LPG267"/>
<mets:div ORDER="133" TYPE="page" xlink:label="LPG268"/>
<mets:div ORDER="134" TYPE="page" xlink:label="LPG269"/>
<mets:div ORDER="135" TYPE="page" xlink:label="LPG270"/>
<mets:div ORDER="136" TYPE="page" xlink:label="LPG271"/>
<mets:div ORDER="137" TYPE="page" xlink:label="LPG272"/>
<mets:div ORDER="138" TYPE="page" xlink:label="LPG273"/> <mets:div
ORDER="139" TYPE="page" xlink:label="LPG274"/>
<mets:div ORDER="140" TYPE="page" xlink:label="LPG275"/>
<mets:div ORDER="141" TYPE="page" xlink:label="LPG276"/>
<mets:div ORDER="142" TYPE="page" xlink:label="LPG277"/>
<mets:div ORDER="143" TYPE="page" xlink:label="LPG278"/>
<mets:div ORDER="144" TYPE="page" xlink:label="LPG279"/>
<mets:div ORDER="145" TYPE="page" xlink:label="LPG280"/>
<mets:div ORDER="146" TYPE="page" xlink:label="LPG281"/>
<mets:div ORDER="147" TYPE="page" xlink:label="LPG282"/>
<mets:div ORDER="148" TYPE="page" xlink:label="LPG283"/>
<mets:div ORDER="149" TYPE="page" xlink:label="LPG284"/>
<mets:div ORDER="150" TYPE="page" xlink:label="LPG285"/>
<mets:div ORDER="151" TYPE="page" xlink:label="LPG286"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="ИЗ НАРОДНИХ ПРАЗНОВЕРИЦА" ORDER="12" TYPE="section">
  <mets:div ORDER="1" TYPE="page" xlink:label="LPG287"/>
  <mets:div ORDER="2" TYPE="page" xlink:label="LPG288"/> <mets:div
ORDER="3" TYPE="page" xlink:label="LPG289"/>
  <mets:div ORDER="4" TYPE="page" xlink:label="LPG290"/>
  <mets:div ORDER="5" TYPE="page" xlink:label="LPG291"/>
  <mets:div ORDER="6" TYPE="page" xlink:label="LPG292"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="ЗАБАБЕ" ORDER="13" TYPE="section">
  <mets:div ORDER="1" TYPE="page" xlink:label="LPG293"/>
  <mets:div ORDER="2" TYPE="page" xlink:label="LPG294"/>
  <mets:div ORDER="3" TYPE="page" xlink:label="LPG295"/>
  <mets:div ORDER="4" TYPE="page" xlink:label="LPG296"/>
  <mets:div ORDER="5" TYPE="page" xlink:label="LPG297"/>
  <mets:div ORDER="6" TYPE="page" xlink:label="LPG298"/>
  <mets:div ORDER="7" TYPE="page" xlink:label="LPG299"/>
  <mets:div ORDER="8" TYPE="page" xlink:label="LPG300"/>
  <mets:div ORDER="9" TYPE="page" xlink:label="LPG301"/>
  <mets:div ORDER="10" TYPE="page" xlink:label="LPG302"/>
  <mets:div ORDER="11" TYPE="page" xlink:label="LPG303"/> <mets:div
ORDER="12" TYPE="page" xlink:label="LPG304"/>
  <mets:div ORDER="13" TYPE="page" xlink:label="LPG305"/>
```



```
<mets:div LABEL="ДУШЕВНЕ ОСОБИНЕ" ORDER="14" TYPE="section">
  <mets:div ORDER="1" TYPE="page" xlink:label="LPG419"/>
  <mets:div ORDER="2" TYPE="page" xlink:label="LPG420"/>
  <mets:div ORDER="3" TYPE="page" xlink:label="LPG421"/>
  <mets:div ORDER="4" TYPE="page" xlink:label="LPG422"/>
  <mets:div ORDER="5" TYPE="page" xlink:label="LPG423"/>
  <mets:div ORDER="6" TYPE="page" xlink:label="LPG424"/>
  <mets:div ORDER="7" TYPE="page" xlink:label="LPG425"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="ИЗ НАРОДНИХ ЗНАЊА" ORDER="15" TYPE="section">
  <mets:div ORDER="1" TYPE="page" xlink:label="LPG426"/>
  <mets:div ORDER="2" TYPE="page" xlink:label="LPG427"/>
  <mets:div ORDER="3" TYPE="page" xlink:label="LPG428"/>
  <mets:div ORDER="4" TYPE="page" xlink:label="LPG429"/>
  <mets:div ORDER="5" TYPE="page" xlink:label="LPG430"/>
  <mets:div ORDER="6" TYPE="page" xlink:label="LPG431"/>
  <mets:div ORDER="7" TYPE="page" xlink:label="LPG432"/>
  <mets:div ORDER="8" TYPE="page" xlink:label="LPG433"/>
  <mets:div ORDER="9" TYPE="page" xlink:label="LPG434"/>
  <mets:div ORDER="10" TYPE="page" xlink:label="LPG435"/>
  <mets:div ORDER="11" TYPE="page" xlink:label="LPG436"/>
  <mets:div ORDER="12" TYPE="page" xlink:label="LPG437"/>
  <mets:div ORDER="13" TYPE="page" xlink:label="LPG438"/>
  <mets:div ORDER="14" TYPE="page" xlink:label="LPG439"/>
  <mets:div ORDER="15" TYPE="page" xlink:label="LPG440"/>
  <mets:div ORDER="16" TYPE="page" xlink:label="LPG441"/>
  <mets:div ORDER="17" TYPE="page" xlink:label="LPG442"/>
  <mets:div ORDER="18" TYPE="page" xlink:label="LPG443"/>
  <mets:div ORDER="19" TYPE="page" xlink:label="LPG444"/>
  <mets:div ORDER="20" TYPE="page" xlink:label="LPG445"/>
  <mets:div ORDER="21" TYPE="page" xlink:label="LPG446"/>
  <mets:div ORDER="22" TYPE="page" xlink:label="LPG447"/>
  <mets:div ORDER="23" TYPE="page" xlink:label="LPG448"/>
  <mets:div ORDER="24" TYPE="page" xlink:label="LPG449"/>
  <mets:div ORDER="25" TYPE="page" xlink:label="LPG450"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="УПУТСТВА ЗА ИСПИТИВАЊЕ НАРОДА И НАРОДНОГ ЖИВОТА"
ORDER="16" TYPE="section">
  <mets:div ORDER="1" TYPE="page" xlink:label="LPG451"/>
  <mets:div ORDER="2" TYPE="page" xlink:label="LPG452"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="НАПОМЕНЕ ЗА ИСПИТИВАЧЕ" ORDER="17" TYPE="section">
  <mets:div ORDER="1" TYPE="page" xlink:label="LPG453"/>
  <mets:div ORDER="2" TYPE="page" xlink:label="LPG454"/>
</mets:div>
<mets:div LABEL="УПУТСТВА" ORDER="18" TYPE="section">
  <mets:div ORDER="1" TYPE="page" xlink:label="LPG455"/>
  <mets:div ORDER="2" TYPE="page" xlink:label="LPG456"/>
  <mets:div ORDER="3" TYPE="page" xlink:label="LPG457"/>
  <mets:div ORDER="4" TYPE="page" xlink:label="LPG458"/>
  <mets:div ORDER="5" TYPE="page" xlink:label="LPG459"/>
  <mets:div ORDER="6" TYPE="page" xlink:label="LPG460"/>
  <mets:div ORDER="7" TYPE="page" xlink:label="LPG461"/>
  <mets:div ORDER="8" TYPE="page" xlink:label="LPG462"/>
  <mets:div ORDER="9" TYPE="page" xlink:label="LPG463"/>
  <mets:div ORDER="10" TYPE="page" xlink:label="LPG464"/>
  <mets:div ORDER="11" TYPE="page" xlink:label="LPG465"/>
```

```
<mets:div ORDER="12" TYPE="page" xlink:label="LPG466" />
<mets:div ORDER="13" TYPE="page" xlink:label="LPG467" />
<mets:div ORDER="14" TYPE="page" xlink:label="LPG468" />
<mets:div ORDER="15" TYPE="page" xlink:label="LPG469" />
<mets:div ORDER="16" TYPE="page" xlink:label="LPG470" />
<mets:div ORDER="17" TYPE="page" xlink:label="LPG471" />
<mets:div ORDER="18" TYPE="page" xlink:label="LPG472" />
<mets:div ORDER="19" TYPE="page" xlink:label="LPG473" /> <mets:div
ORDER="20" TYPE="page" xlink:label="LPG474" />
<mets:div ORDER="21" TYPE="page" xlink:label="LPG475" />
<mets:div ORDER="22" TYPE="page" xlink:label="LPG476" />
<mets:div ORDER="23" TYPE="page" xlink:label="LPG477" />
<mets:div ORDER="24" TYPE="page" xlink:label="LPG478" />
<mets:div ORDER="25" TYPE="page" xlink:label="LPG479" />
<mets:div ORDER="26" TYPE="page" xlink:label="LPG480" />
<mets:div ORDER="27" TYPE="page" xlink:label="LPG481" />
<mets:div ORDER="28" TYPE="page" xlink:label="LPG482" />
<mets:div ORDER="29" TYPE="page" xlink:label="LPG483" />
<mets:div ORDER="30" TYPE="page" xlink:label="LPG484" />
<mets:div ORDER="31" TYPE="page" xlink:label="LPG485" />
<mets:div ORDER="32" TYPE="page" xlink:label="LPG486" />
<mets:div ORDER="33" TYPE="page" xlink:label="LPG487" />
<mets:div ORDER="34" TYPE="page" xlink:label="LPG488" />
<mets:div ORDER="35" TYPE="page" xlink:label="LPG489" /> <mets:div
ORDER="36" TYPE="page" xlink:label="LPG490" />
<mets:div ORDER="37" TYPE="page" xlink:label="LPG491" />
<mets:div ORDER="38" TYPE="page" xlink:label="LPG492" />
<mets:div ORDER="39" TYPE="page" xlink:label="LPG493" />
<mets:div ORDER="40" TYPE="page" xlink:label="LPG494" />
</mets:div>
<mets:div LABEL="АЗБУЧНИ ПРЕГЛЕД" ORDER="19" TYPE="section">
<mets:div ORDER="1" TYPE="page" xlink:label="LPG495" />
<mets:div ORDER="2" TYPE="page" xlink:label="LPG496" />
<mets:div ORDER="3" TYPE="page" xlink:label="LPG497" />
<mets:div ORDER="4" TYPE="page" xlink:label="LPG498" />
<mets:div ORDER="5" TYPE="page" xlink:label="LPG499" />
<mets:div ORDER="6" TYPE="page" xlink:label="LPG500" />
<mets:div ORDER="7" TYPE="page" xlink:label="LPG501" />
<mets:div ORDER="8" TYPE="page" xlink:label="LPG502" />
<mets:div ORDER="9" TYPE="page" xlink:label="LPG503" />
<mets:div ORDER="10" TYPE="page" xlink:label="LPG504" /> <mets:div
ORDER="11" TYPE="page" xlink:label="LPG505" />
<mets:div ORDER="12" TYPE="page" xlink:label="LPG506" />
<mets:div ORDER="13" TYPE="page" xlink:label="LPG507" />
<mets:div ORDER="14" TYPE="page" xlink:label="LPG508" />
<mets:div ORDER="15" TYPE="page" xlink:label="LPG509" />
<mets:div ORDER="16" TYPE="page" xlink:label="LPG510" />
<mets:div ORDER="17" TYPE="page" xlink:label="LPG511" />
<mets:div ORDER="18" TYPE="page" xlink:label="LPG512" />
<mets:div ORDER="19" TYPE="page" xlink:label="LPG513" />
<mets:div ORDER="20" TYPE="page" xlink:label="LPG514" />
<mets:div ORDER="21" TYPE="page" xlink:label="LPG515" />
<mets:div ORDER="22" TYPE="page" xlink:label="LPG516" />
<mets:div ORDER="23" TYPE="page" xlink:label="LPG517" />
<mets:div ORDER="24" TYPE="page" xlink:label="LPG518" />
<mets:div ORDER="25" TYPE="page" xlink:label="LPG519" />
<mets:div ORDER="26" TYPE="page" xlink:label="LPG520" /> <mets:div
```



```
</mets:div>
<mets:div LABEL="ΜΗΤΑΜΠΑΡΩΚΕ ΓΡΕΙΜΚΕ" ORDER="20" TYPE="section">
  <mets:div ORDER="1" TYPE="page" xlink:label="LPG578"/>
</mets:div>
</mets:div>
</mets:structMap>
<mets:structLink>
<mets:smLink xlink:from="LPG1" xlink:to="PPG1" />
<mets:smLink xlink:from="LPG2" xlink:to="PPG2" />
<mets:smLink xlink:from="LPG3" xlink:to="PPG3" />
<mets:smLink xlink:from="LPG4" xlink:to="PPG4" />
<mets:smLink xlink:from="LPG5" xlink:to="PPG5" /> <mets:smLink
xlink:from="LPG6" xlink:to="PPG6" />
<mets:smLink xlink:from="LPG7" xlink:to="PPG7" />
<mets:smLink xlink:from="LPG8" xlink:to="PPG8" />
<mets:smLink xlink:from="LPG9" xlink:to="PPG9" />
<mets:smLink xlink:from="LPG10" xlink:to="PPG10" />
<mets:smLink xlink:from="LPG11" xlink:to="PPG11" />
<mets:smLink xlink:from="LPG12" xlink:to="PPG12" />
<mets:smLink xlink:from="LPG13" xlink:to="PPG13" />
<mets:smLink xlink:from="LPG14" xlink:to="PPG14" />
<mets:smLink xlink:from="LPG15" xlink:to="PPG15" />
<mets:smLink xlink:from="LPG16" xlink:to="PPG16" />
<mets:smLink xlink:from="LPG17" xlink:to="PPG17" />
<mets:smLink xlink:from="LPG18" xlink:to="PPG18" />
<mets:smLink xlink:from="LPG19" xlink:to="PPG19" />
<mets:smLink xlink:from="LPG20" xlink:to="PPG20" />
<mets:smLink xlink:from="LPG21" xlink:to="PPG21" />
<mets:smLink xlink:from="LPG22" xlink:to="PPG22" />
<mets:smLink xlink:from="LPG23" xlink:to="PPG23" />
<mets:smLink xlink:from="LPG24" xlink:to="PPG24" /> <mets:smLink
xlink:from="LPG25" xlink:to="PPG25" />
<mets:smLink xlink:from="LPG26" xlink:to="PPG26" />
<mets:smLink xlink:from="LPG27" xlink:to="PPG27" />
<mets:smLink xlink:from="LPG28" xlink:to="PPG28" />
<mets:smLink xlink:from="LPG29" xlink:to="PPG29" />
<mets:smLink xlink:from="LPG30" xlink:to="PPG30" />
<mets:smLink xlink:from="LPG31" xlink:to="PPG31" />
<mets:smLink xlink:from="LPG32" xlink:to="PPG32" />
<mets:smLink xlink:from="LPG33" xlink:to="PPG33" />
<mets:smLink xlink:from="LPG34" xlink:to="PPG34" />
<mets:smLink xlink:from="LPG35" xlink:to="PPG35" />
<mets:smLink xlink:from="LPG36" xlink:to="PPG36" />
<mets:smLink xlink:from="LPG37" xlink:to="PPG37" />
<mets:smLink xlink:from="LPG38" xlink:to="PPG38" />
<mets:smLink xlink:from="LPG39" xlink:to="PPG39" />
<mets:smLink xlink:from="LPG40" xlink:to="PPG40" />
<mets:smLink xlink:from="LPG41" xlink:to="PPG41" />
<mets:smLink xlink:from="LPG42" xlink:to="PPG42" /> <mets:smLink
xlink:from="LPG43" xlink:to="PPG43" />
<mets:smLink xlink:from="LPG44" xlink:to="PPG44" />
<mets:smLink xlink:from="LPG45" xlink:to="PPG45" />
<mets:smLink xlink:from="LPG46" xlink:to="PPG46" />
<mets:smLink xlink:from="LPG47" xlink:to="PPG47" />
<mets:smLink xlink:from="LPG48" xlink:to="PPG48" />
<mets:smLink xlink:from="LPG49" xlink:to="PPG49" />
<mets:smLink xlink:from="LPG50" xlink:to="PPG50" />
```



```
<mets:smLink xlink:from="LPG564" xlink:to="PPG564"/> <mets:smLink
xlink:from="LPG565" xlink:to="PPG565"/>
<mets:smLink xlink:from="LPG566" xlink:to="PPG566"/>
<mets:smLink xlink:from="LPG567" xlink:to="PPG567"/>
<mets:smLink xlink:from="LPG568" xlink:to="PPG568"/>
<mets:smLink xlink:from="LPG569" xlink:to="PPG569"/>
<mets:smLink xlink:from="LPG570" xlink:to="PPG570"/>
<mets:smLink xlink:from="LPG571" xlink:to="PPG571"/>
<mets:smLink xlink:from="LPG572" xlink:to="PPG572"/>
<mets:smLink xlink:from="LPG573" xlink:to="PPG573"/>
<mets:smLink xlink:from="LPG574" xlink:to="PPG574"/>
<mets:smLink xlink:from="LPG575" xlink:to="PPG575"/>
<mets:smLink xlink:from="LPG576" xlink:to="PPG576"/>
<mets:smLink xlink:from="LPG577" xlink:to="PPG577"/>
<mets:smLink xlink:from="LPG578" xlink:to="PPG578"/>
</mets:structLink>
</mets:mets>
```